

БАСАА ВАЛЕРА

ГҮН СЭДЬХЭЛЭЙ УРАСХАЛ

«УЛАСАЙ ТИПОГРАФИ» ГЭНЭН ХУБИ НИИЛҮҮЛНЭН БҮЛГЭМ
УЛААН-ҮДЭ • 2022

УДК 821.512.31
ББК 84(2=642)
Б 27

*«Буряад хэлэ Буряад Уласта 2021-2030 онуудта сахин хүгжөөхэ»
гэһэн Буряад Уласай гүрэнэй программын хэмжээндэ
Буряадай Уласай Соёлой яаманай мүнгэн сангай дэмжэлгээр
энэ ном хэблэгдэбэ.*

*Книга издана при финансовой поддержке Министерства культуры
Республики Бурятия в рамках государственной программы
Республики Бурятия «Сохранение и развитие бурятского языка
в Республике Бурятия на 2021-2030 годы»*

Басаа Валера

Б 27 Гүн сэдхэлэй урасхал.(«Течение глубинной мысли») / Басаа Валера – Улаан-Үдэ:
«Уласай типографи» гэхэн хуби ниилүүлһэн бүлгэм. – 240 х.: зур.

Басаа Валера шэнэ найруулгануудайнгаа, зүжэгүүд болон шүлэгүүдэйнгээ согсолбори уншагшадайнгаа
нонорто дурадхаба.

В сборник вошли новые пьесы, рассказы и стихи автора.

ISBN 978-5-91407-293-0

УДК 821.512.31
ББК 84(2=642)

ЭНЭРЭЛ ХАЙРА

Табан үйлэтэй уянгата зүжэг

Дэлхэйн Хоёрдохи дайнай үедэ, мүн тэрэнэй һүүлдэ Япон, Зүблэлтын, Монгол гүрэнүүдтэ Тамура болон бусад хүнүүдтэй ушарһан гайхамшагта үйлэ хэрэгүүд эндэ харуулагдана.

Наадаха нюурнууд:

Тамура (Тамура Хироши) – 14 наһатай хүбүүн, саашадаа үндэр наһа эдлэһэн;

Симамото – 14-тэй басаган, хожомоо Тамурын һамган;

Хадзимэ – Тамурын нүхэр хүбүүн;

Азума – Тамура Симамото хоёрой дүтын танил хүн;

Эжы – Тамурын эхэ;

Аба – Тамурын эсэгэ;

Ёсико – Тамура Симамото хоёрой үргэжэ абаха гэхэн басаган;

Накада – тэдэ хоёрой үргэжэ абаха гэхэн хүбүүн.

Сталин – Дээдэ захиргаанай Ставкин түрүүлэгшэ;

Молотов – Зүблэлтын гүрэнэй гадаадын хэрэгүүдэй элшэн сайд;

Василевский – Алас Дурнадахи сэрэгэй бүлгэмэй дарга, маршал.

Судзуки – Япон Уласай премьер-министр;

Сато – Зүблэлтын гүрэндэ ажалладаг Японой элшэн сайд;

Того – Японой Гадаадын хэрэгүүдэй элшэн сайд;

Анами – Японой Сэрэгэй министр, генерал.

Сүхээ – Монголой харуулай сэрэгэй ноён;

Лхамаа (Лхамасүрэн) – Сүхээн һамган;

Лхагваа – Сүхээн бэри;

Цэндсүрэн – Сүхээн аша басаган;

Солонго – Цэндсүрэнэй дүү басаган;

Түмээ – Цэндсүрэнэй нүгөөдэ дүү басаган;

Эрдэнэчимэг – Японой Мориока хотодохи дээдэ һургуулийн оюутан.

Олзологдоһон (плөндэ абтаһан) Японой сэрэгшэд, Улаан Армиин сэрэгшэд, Зүблэлтын харуулшад, Монголой сэрэгэй харуулшад, улад зон, соносхогшо.

Нэгэдэхи үйлэ

Соносхогшо. Монголой хүхэ мүнхэ тэнгэри доро ушарһан гайхамшагта уулзалга. Һанаа заяанда ороогүй ушаралнууд. Нигүүлэсхы сэдхэл. Инаг дуран.

Айлашадые угтан абадаг гэрэй таһаг соо Тамура Симамото хоёр диван дээрэ һуугаад, боорсог эдинэд, сай уунад. Стол дээрэ стерео-бүтээл, ханын таг дээрэ пянза-пластинканыуд табяатай. Симамото түхэрээн захатай хүхэ үнгэтэй зөөлэхэн, бэеын бариһан свитер, тэбхэр зурагуудтай юбкэ, пумаажан бүдөөр нэхэхэн сагаан оймһо үмдэхэн. Тамура юрын япон хүбүүнэй хубсаһатай.

Тамура (пязанууд тээшэ заажа). Симамото, ши хаанаһаа яажа иимэ олон пязануудые олоо, суглуулаа хүмши?

Симамото. Би бэшэ бэд даа. Минии аба англи хэлэ мэдэдэг, элдэбын хүгжэмдэ угаа дуратай юм. Энэ стереонаадхуур, эдэ пязануудые бултыень худалдажа абаһан. Зүгөөр ехэнхидээ бил шагнадагби, илангаяа классикын хүгжэмдэ дуратайб.

Тамура. Ямар нэгэ пянза табиш даа, шагная.

Симамото таг дээрэхээ нэгэ пянза-дүхэриг абажа, конвертһоонь гаргаад, пянзын стереонаадхуур дээрэ табина. Хүгжэм эдэлнэ.

Тамура. Энэ хэн дууланаб?

Симамото. Нат Кинг Коул.

Хоюулан абяагүй нуугаад шагнана. Симамотын нюур бүри дулаахан болоно.

Симамото. Энэ дуун бидэ хоёрой бэе бээдээ тангаригаа үгэжэ байһандал намда үзэгдэдэг.

Тамура. Яагаа һонин дуун гээшэб? Ямар үгэнүүдтэй юм?

Симамото. Абамни бултыень намда хэлэжэ үгэһэн. Сэдьхэлэй ханаанда абтахандаа би ото энээниие шагнадагби. Досоомни хайн болодог. Үгэнүүдын иимэ: “Хүшэр хүндэ байдалда ороходоо сэдьхэлээ зобоонгүй би баяртайб, жаргалтайб гэжэ ханаад байгаарай. Иигэжэ бээе намаарулханда хүшэр бэшэ юм”. Үнэхөөрөөшье, минии досоо гэрэл туяа сасарһан шэнги болодог.

Тамура. Ши хүгжэм хайнаар ойлгодог хүн байнаш.

Симамото. Ямаршье хүн хүгжэм ойлгохо ёһотой гэжэ ханадагби. Хүгжэмгүйгөөр ажа байдал орёо хүндэ болохо хаям.

Тамура. Үнэхөөрөөшье. Бишье ойлгодог боложо байһан шэнги болоноб.

Дуун аалихан зэдэлһээр. Дуунай дүүрэхэдэ Симамото пянзые абажа бүдөөр аршаад, конверт соонь хэжэ таг дээрэ табяад, ондоо пянза абажа наадхуулна. Россиниин увертюранууд, Листын фортепианын концерт, Бетховенай Пасторальна симфони болон Григэй “Пер Гюнт” ээлжээлэн зэдэлбэ. Классикын хүгжэмэй хажуугаар дахин Нат Кинг Коул дуушанай “Сэдьхэлээрээ дурса”, “Хилэхээ урагша тээшэ” болон Бинг Кросби ээгшын дуунууд табигдажа, гэр соо хүгжэм аалихан зэдэлнэ. Басаган хүлнүүдээ дороо хээд, диванай хажуу дэрэдэ тохоногложо нуугаад, шагнана.

Симамото. Тамура, гэртэй ганса үхибүүтэй айлыхид хоорондоо харилсаа муутай байдаг гэжэ хүнүүд зүб хэлэдэг ха гү?

Тамура. Ши хэнһээ тиимэ юумэ дуулаабши?

Симамото. Нэгэл үхибүүтэй болоод лэ дүүрээ. Би энээниие дуулахадаа угаа ехээр муудаһан хүм.

Тамура. Һэм-м.

Симамото. Шинии гэртэхин хоорондоо хэр байдаг бэ?

Тамура. Минии гү? Үнэндөө эжымни бэе ехэ хайншье бэшэ, тиимэхээ үшөө нэгэ үхибүүн бээдэнь хүндэшэг боложо магад байгаа.

Симамото. Аха дүүнэртэй хаашни шамда ямар байха Һэм гэжэ бодомжолоогүй Һэн гүш?

Тамура. Үгы.

Симамото. Юундэ? Юундэ ханаашалаа үгы хүмши?

Тамура стол дээрэхээ пянзын пакет абаад, бэшээтэй юумыень хараашална.

Тамура. Би аха дүүнэргүйгөөр ургажа томо болоһоноо энэ болоод ябанаб. Харин тэдэнэй бии хаа, ондоо байха байгаа бэшэ хүн гүб. Теэд үгы юумэн тушаа бодомжолһоной юуб?

Симамото (томо хүндэл аалихан хэлэнэ). Тиимэшье юм гү даа. Шамаие ойлгоном.

Тамура. Зүгөөр гү?

Симамото. Үһү-ү. Ажабайдалда болоһон зарим юумые хойшодоо Һэлгэжэ шэнэлхээр, харин нүгөө заримые хүсэхын аргагүй гээшэ ха. Үнгэрһэн юумэн ошон ошохо, бусаахагүйш. Тиимэ бэээ?

Тамура толгойгоо дохино.

Симамото. Саг урагшаа ябаад, хүнэг соохи цемент мэтэ зарсашана. Гэдэргэнь бусаахын аргагүй. Ши тиихэдээ тэрээн шэнги гэдэргэгүй зарсашаһан хүнби, бээе ондоо болгожо шадахагүйб, энэл зандаа үлэхэб гэнэ гээшэ гүш?

Тамура (*найдалгүйгөөр*). Тиимэл бэшэ юм гү даа.

Симамото (*хургануудаа удаан хараһанайнгаа удаа*). Томо болоходоо би юун болохо аабиб, хадамда гараха гү? Ямар гэртэй болоод, юу хэхэбиб? Хэды үхибүүдтэй болохо гээшэбиб? Эдээн тухай би ходо ханаашалдагби.

Тамура. Оho!?

Симамото. Ши иимэ юумэн тухай бодомжолдог гүш?

Тамура (*толгойгоо хэжэрнэ*). Арбан дүрбэтэй хүбүүн энээн тухай ханаата болоно гүш гэжэ гү? Болил даа юрэдөө. Теэд ши хэды үхибүүдтэй болохо ханаатайбши?

Симамото (*гарнуудаа үбдээ дээрээ табина, юбкингээ тэбхэр зурагууд дээгүүр яаралгүйгөөр хургаараа ябуулна. Нат Кинг Коулын “Хилэнээ урагша тээшэ” гэжэ дуун аалихан зэдэлнэ. Тамура нюдөө аняад хүгжэм шагнана*). Ёонин даа, нэгэл үхибүүнхээ дээшэ юумэн ханаандамни ороногүйл. Нэгэл үхибүүн, эгэшэ аханаршье, дүүнэршье үгы...

Тамура бодолгото болон гэртээ гансааран нууна. Өөрөө өөртээ хөөрэлдэнэ.

Тамура. Симамото намайе үдэшэхэдөө гархаамни арбан секундын туршада гэхээр баряд абаал. Зүгөөр тэрэнэ намда хахад чашаа доошо бэшээр үзэгдөө. Гарыемни табихадань дахин барихаа яанаб гэжэ ханаашархааб. Юрэл бариһан шэнгишье хаань, зорюута тииһэн ха гэжэ ойлгооб. (*Симамотодо барюулһан гараа үни удаан харана*.) Теэд гарайнь барисын дулаагаар би юу хэхэ хүнбиб даа? Аа? (*ханаа алдаад, бодолдо абтана*.) Симамотын свитер дороһоо үбсүүндэнэ түглылдэнэ хоёр юумэхэнүүд юунэй түлөө хаб? Тэдэнэ яатараа минии ханаае, зүрхэ сэдхэлыемни татуулнаб? (*Нюдөө аняад*.) Үшөө хормой доронь юун байдаг юм ааб? Ай... (*нуужа ядана*.)

Хоёр хара үнгэрнэ. Тамура Симамотые гэртээ оруулна.

Тамура. Симамото, оро, оро, бү эшэ. Гэртэмнай хэншье үгы, эжымни магазинуудаар юумэ харахаяа ошоо. Нуу.

Симамото. Эдэ хоёр жэл соо шинии бэе ехэ ондоо болоол.

Тамура. Би спортоор бээе ехэтэ һоринот. Саг хатуу, баруун тээ дайн боложо байна, элдэбын ушарнууд боложо болохо. Армида тон залуухан хүбүүдые татуулна гэлсэнэ, намайешье удааруулангүй абажа болохо.

Тамура Симамотодо дүтэлжэ нуугаад, уралаараа уралдань хүрөөд абана. Симамото нюдөө аняад, юушье хэлэнгүй нууна. Басаганай гарые баряад, үшөө нэгэ таалана. Хоюулан аягүйрхөөд, бэе бэеһээ холоходоод, абяагүй нуунад.

Тамура (*аниргүй байдалые таһална*). Симамото, ши хүгжэм дуунда дуратайш, номуудые олоор уншадагши. Танайда Нат Кинг Коулын “Хилэнээ урагша тээшэ” гэжэ дуу ходо шагнадаг нэмбибди.

Симамото. Би мүнөөшье тэрээниие ото шагнадагби.

Тамура. Би шамтай сугтаа шагнахадаа тиишээ, хилэнээ урагшаа юун байдаг хааб гэжэ досоогоо угаа һонирхдог нэм.

Симамото. Би баһа. Зүгөөр һүүлдэнэ эсэгэнээ һураад мэдэн гэхэдээ ехээр голхороо бэлэйб. Тэрэ дуушан юрэ Мексика тухай дуулаһан байшоо. Харин би юун гэжэ ехээр ханаһан байгаа гээшэбиб.

Тамура. Юун гэжэ?

Симамото (*гараараа үһээ хойшонь болгожо заһаад*). Мэдэнэгүйб. Нэгэ угаа һайхан, томо, зөөлэхэн юумэндэл.

Тамура. Һайхан, томо, зөөлэхэн? Эдихээр гү?

Симамото (*энеэжэрхөөд*). Үгы.

Тамура. Гараараа барижа болохоор гү?

Симамото. Магад.

Тамура. “Үгы”, “магад”.

Симамото. Теэд яахабши. Газар дэлхэйдэ ойлгогдоогүй юумэнүүд олон ха юм.

Тамура Симамотын гарай хургануудые дүнгөөд абана. Симамото нүдөө үргэжэ хараад, дахин доошоо харана.

Симамото. Хилэнээ урагшаа, наранһаа баруулжаа...

Тамура. Тэндэ, наранһаа баруулжаа, юун байдаг юм?

Симамото. Элдэб юумэн. Дайнай хүжэрдэг газар. Баһа, тэндэ угаа хүйтэн. Ши “Шэбэрын халуурал” гэжэ үгэ дуулаа һэн гүш?

Тамура. Үгы, дуулаагүйб.

Симамото. Би энээн тухай хэзээб даа үни хада уншаһан хүм.

Тамура. Хөөрыш даа, юун юм.

Симамото. Ямар ном бэлэй, нэрыень һананагүйб. Тэндэ үшөө Байгал нуурай оршон һуудаг малша монгол угсаата зон тухай бэшээтэй байгаа һэн. Буряадууд гэжэ нэрэтэй. Мартаад байнаб.

Тамура. Зай, Шэбэрын халуурал тухай хөөрыш даа.

Симамото. Тэрэ үбшэнеер Шэбэрын таряашад үбдэдэг байгаа. Өөрөө һанаад үзэ даа, би тэрэ Шэбэрын таряашан гээшэб гээд. Тэрэ зэрлиг хүйтэн газарта ори гансаараа ажаһуунаш, үдэрһөө үдэртэ таряанай газар дээрэ эсэтэрээ ажалланаш. Оршон тойрон хоһон тала дайда. Алишье тээшэ хара – урагшаа, хойшоо, зүүн, баруун тээшэ, – юуншье үгы. Хаа-яа набтархан гүбөөнүүд лэ харагдаха. Үглөөнэй наранай зүүн тээһээ бултайхатай хамта поли дээрэ гаранаш, наранай шанха дээрэ, огторгойн зулайда ерэхэдэ сайлахаяа һуунаш, баруун тээ наранай һуухадань гэртээ ерэжэ, унтаридаа оронош.

Тамура. Шинии гэртэхинэйхиндэл эдээлэлгын гэр баряад байһандал бэшэ хаям, тад ондоо.

Симамото (*энеэбхилээд*). Тад ондоо бэд даа. Тиигэжэ тэдэнэр үдэр бүхэндэ, һараһаа һарада, жэлһээ жэлдэ тэрэ нэгэл ажалаа хэнэ.

Тамура. Теэд тэрэ Шэбэртээ үбэлэй сагта ажалладаггүй юм ааб даа.

Симамото. Үбэлдөө хүдэлдэггүй, гэртээ һуудаг. Зүгөөр баһал элдэб ажалнуудын олон. Хабарай ерэхэтээ сасуу дахин тэрэ поли дээрээ үнөөхил хүдэлмэридөө гарана. Ойлгоно гүш?

Тамура. Ойлгоном.

Симамото. Тиин нэгэтэ нэгэ юумэниинь үхэжэ эхилнэ.

Тамура. Үхэжэ? Юуниинь?

Симамото (*тархияа һэжэрээд*). Мэдэнэгүйб. Юуниинь бэ даа... Үглөө бүхэндэ наранай гарахые харанаш, тэнгэрээр ябахыень адагланаш, үдэшэлэн баруун тээ наранай үгы болоходо зосоошни нэгэ юумэн адли үгы болоно. Үхэнэ. Анзаһаяа хаяад, наранай хойноһоо баруун тээшэ мэдээтэй мэдээгүй ябажа захалнаш. Эдээшье эдингүй, ундашье уунгүй галзуурһан мэтэ ябажа эхилнэш. Унажа үхэтэрөө ябанаш. Шэбэрын халуурал гэдэг тэрэ гээшэл даа.

Тамура. Зай, тиигэжэ таряашамнай үхэдхэн унаба гээ. Теэд саанань, Баруунай наранай үшөө саана юун байһан байнаб?

Симамото (*дахин толгойгоо һэжэрнэ*). Мэдэнэгүйб. Юумэн тэндэнь байдаг юм гү, али үгы гү, мэдэнэгүйб. Магад, тэндэ юуншье үгы. Яабашье, хилэнээ урагшаа шэнги бэшэ байлтай.

Тамура. Симамото, би шамда хэлэхэ гээ һэм... Би шамда хэлэхэ гээ һэм. Симамото, ши минии сэдхэлэй һанаан соо ходол байнаш. Би шамгүй саашадаа байжа шадахагүйб. Бү хахасая, зай гү? Шамгүйгөөр ажабайдал угаа һонигүй болошоно. (*Симамото энеэбхилһэн шарайгаар Тамура тээшэ хараад һууна. Юушье хэлэнэгүй. Зүрхэ сэдхэл соонь юунэйшье*

боложо байхыг ойлгохын аргагүй. Тамура дуугай хүлээжэ хууһанаа дахин зүрхэлнэ.) Би шамда дуратайб. Нээрээ, нээрээ. Аяар хоёр жэл тэсэжэ ябаад, мүнөөл хэлэжэ байнаб. Иимэ юумэн намтай хэзээдэшыг болоогүй юм, ондоо дахин болохогүй. Шамгүйгөөр байжа шадахагүйб, аргамни үгы...

Симамото нүдөө анхад хууна. Анхгүй байдал тогтоно.

Симамото (нилээд удаарһанайнгаа удаа). Одоо ши намайе шагныш даа, Тамура. Шамтай сасуушыг наа, басаган хүн тиимэ абааштай байдаг юм гү, би хуу уридшалан харанам, мэдэнэм, урдахи байдалаа ойлгоһон шэнги байнам... (Тамура юушыг хэлэнгүй анхалтай, хүшэрдэнги хүлээн хууна.) Мүнөөнэй саг угаа хатуу. Үглөөдэр юунэйшыг болохыг мэдэхын аргагүй. Ши бидэ хоёр даншыг залуунуудбди. Энээн тухай үлүүсэ ханаашалхамнай үшөө эртэ гээшэ ха.

Тамура (бээ барижа шадангүй). Би шамда дуратай хаямбиб!?

Симамото. Тамура, нэгэ гээ наа ши намнаа бүхы ханаһанаа бултын абахаш, үгы наа юушыг абахагүйш. Энэ минии заршам гээшэ.

Тамура (хэлэхэ гэнэ). Би...

Симамото (хургаараа хушууень дарана). Би баһа шамда дуратайб, намда ондоо хэншыг хэрэггүй. Зүгөөр мүнөөдөө бүхы юумэмнай хуушаараа байг. Хуу – минии ханаашаар. Уулзаха сагтаа уулзахабди, үгы наа, үгы. Тиимэ хубитай байгаабди гэжэ эсэстэй ойлгохобди.

Симамото дүтэлөөд, Тамурыг таалана. Хоюулан тэбэрлэдээд, халуунаар таалалдана. Мэдээгээ алдаһан Тамура Симамотын хубсаһыг тайлаха гэнэ. Зүгөөр Симамото тэрэниг байлгана.

Симамото. Энээнһээ сааша мүнөө гарахагүйбди. Тэсэбэритэй байхыг оролдыш даа, Тамура. Шамда хэлэбэ бэшэ гүб! (Тамурыг таалана, дахин халуунаар таалалданад.)

Тамура (гэртээ гүйжэ ороод). Эжы, эжы, намайе дайшалхы албанда татажа байна! Үглөөдэр ябуулханы!

Эжы (мэгдэһэн, ухаа алдаһан). Юу хэлэнэбши! Ши үшөө үхибүүн хаямши, хаял арбан дүрбэ наһаяа гүйсэбэш. Үгы, энэ юун боложо байна гээшэб? Бага балшар үхибүүдыг дайлагдахыг ябуулха гэхэдээ императорнай яанаб? Эсэгэ, та хэлыт!

Аба. Мүнөө манай гүрэн Хятадтай дайлагдажа байна.

Эжы. Хүбүүмнай тэрээ руу ябуулжа алуулханы гээшэ гү?

Аба. Эхэ, ехэтэ ханаагаа бү зобо. Тэндэ даншыг ехэ дайн болоногүй. Манай Квантунай армиин сэрэгүүд хятадуудай эзэмдэһэн Манжурай газарыг сүлөөлжэ, манжуур зондо гүрэн түрэгнэһэн хэргээлсэжэ үгөөл ха.

Эжы. Сэрэгтэ татуулба гэнэбшэбы хүбүүмнай.

Тамура. Аба зүб хэлэнэ. Сэрэгтэ сэхэ маниг оруулхагүй юм гэнэ. Армида татуулһан хүбүүдыг Манжуур абаашажа, тэндэхи...

Аба. Би мэдэнэм, дуулаа нэм. Сэрэгэй албан бэшэ. Гүрэнэймнай дээдэ захиргаанда “Манжа-Монголыг хүгжөөхын үүсхэбэри” гэхэн түсэб баталагдажа абтагдаһан. Тэрэнэй ёһоор Японһоо олон хүбүүдыг татуулжа, Манжуур абаашаад, хүдөөгэй жэжэ гожо хамтын ажалда хэрэглэхэнь.

Эжы. Ямар тиимэ сэрэгэй бэшэ хүдөөгэй хамтын ажал байдаг юм?

Тамура. Эжы, бидэ залуушуул Монгол ошожо, тэрэ Үүсхэбэриин ёһоор шэнэ газарта элдэб тарья, ногоо тарилсажа, хуряалсажа, Квантунай армида эдөөгээр туһалха уялгатайбди. Бидэ дайлагдахагүйбди. Хамтын ажалаар өөһэдөө гэдэһээ тэжээхэ, тиигэжэ эзэн императорай армида туһалха уялгатайбди.

Аба. Зүб. Эхэ, Тамурамнай байлдааша сэрэгтэ оруулагдаха бэшэ, харин бясхан жэжэ, доодын гарай сэрэгшэн ханаатай, хүдөө ажахыда хүдэлхэ болоно.

Тамура. Тиимэ, тиимэ, эжы.

Аба. Таниие тэндэ, Манжуурта, Харбин хотын оршондо абаашажа энэ хабар ажаллуулха байха. Тон зүб. Тамура, юрэдөөл уһан сэрэгтэ бэшэ, харин хуурай замай сэрэгтэ алба хэхэ болоһоншни болоо даа.

Тамура. Аба, уһан сэрэгэй албанда муу юм гү? Би өөрынгөө дураар болоо хаа, уһан сэрэгтэл алба хэхэ нэм.

Эжы. Эсэгэ, үхибүүндэ ямар армияа хэлэнэбта. Нургуулидаа саашаа нураха ёһотой байгаа бэшэ юм гү?

Аба. Эхэ, сагнай тиимэ болоод байнал даа, яахабши.

Тамура. Аба, теэд юундэ уһан сэрэгэй албан намда харша байха байгаа юм?

Аба. Энэ ёһо урда сагай түүхэхээ үндэхэтэй. “Хүнэй үгэ дуулаагүй наашни шамайе моокоо ерээд, абаад ябашаха” гэжэ тоомгүй үхибүүдые айлгахаяа томошуул урдань хэлэдэг байһан юм.

Тамура. “Моокоо” гэжэ юун бэ?

Аба. Тэрэ үеынхи японгууд “моокоо” гэжэ монголнуудые нэрлэдэг байһан. Тэрэнь ямар удхатай юм гэхэдэ, хэдэн зуун жэлэй саана Хубилай хаанай сэрэгүүд хоёр удаа Японой арайлые эзэмдэхээ онгосоор добтолоод, далайн ехэ һалхи шуурганда сохигдожо һүйрһэн юм. Тиигэжэ тэрэ сагта хэлэгдэһэн үгэ. Урданай догшон түүхын ула мүрые Японой ахамад үеынхинэй аман үгын дамжуулгаар ой тойндоо уламжалан асарһаниинь тэрэ юм даа.

Тамура. Ойлгобоб. Манай Японой үнин галабай түүхын уламжалал болоно.

Аба. Тээ.

Эжы (*зобонгёор, найдахы һанангяар*). Тиихэдээ хүбүүмнай үнэхөөрөө дайнда хабаадахагүй гү?

Аба. Шамда хэлэжэл байнаб.

Эжы. Тиибэл бидэ Тамураяа холын замда түхээрхэ болобо гүбди?

Голой эрьедэ. Хахасалган.

Аба (*Тамурада*). Зай, Тамура, арбан дүрбэ наһатайханшые хаа, ши эрэ хүн, самурай болобо гээшэш. Дайгаа даралсаад, нэрэ солотой болохош. Манай императорой гадаадахи политика хэр зүб юм гэжэ минии мэдэхын аргагүй. Яабашые, бээе гамнаарай, бүтэн бүрин, бээ мэндэ гэртээ, маанартаа, эхэ эсэгэдээ бусажа ерэхээ оролдоорой даа.

Эжы. Хүбүүн, би шамайгаа үдэр бүри эндэ, уһа абадаг газартаа эрье дээрээ хүлээхэб. Удаарангүй бусажа ерэхээ оролдоорой, зүү.

Тамура. Зай, таниие ойлгооб, эжы... Эжы, Симамотодо ошоһомни гэртээ үгы байгаа. Уулзаа хаа, намһаа тэрэ басаганда мэндые хүргөөрэйгты.

Эжы. Зай, зай. Тиигүүжэм. Өөрөөл һайн ябаад ерэ. Бидэ яашаха һэмбибди, байдагаараа байнал аабзабди. Би эгээл тээ тэндэ зогсоод, үдэр бүри бурхандаа мүргэжэ байхаб, хүбүүмни. (*Ошожо харуулна.*) Шиниингээ ерэхые эндэ байгаад хүлээхэб.

Тамура. Зай, зай. Баяртай, эжы! Баяртай, аба! Нүхэдөө хүсэхэмни (*Хоюулайень таалаад, гүйдэлөөр саашална.*)

Хоёрдохи үйлэ

Сталинай кабинет соо Сталин Василевский хоёр.

Сталин. Түүхын жэшээ абаад үзэхэдэ, 1904-1905 онуудай ород-япон дайнда хаанта Росии Япондо диилдээ һэмнай даа. Ушарынь юун байгааб гэхэдэ, ородой армиин захиргаан Алас Дурна руу сэрэгүүдээ, буу зэбсэгүүдээ, һомо болон бусад хэрэгсэлнүүдээ түмэр харгыгаар абаашажа үрдегүй. Тэрэ алдууень бидэн дабтаха ёһогүйбди. Гадна, танкын, автомашины, нийдхүүрнүүдэй түлишэнүүдээр, ууха уһаар хангалга шухалын шухала асуудал болоно. (*Гааһатай тамхияа хорожо бааюулан, кабинет соогуураа зөөлэхэнөөр гэшхэлээд.*) Нүхэр Василевский, дайшалхы байдалтай танилсажа ерэбэт, японтоной бүлгэмүүд хэр байнаб?

Василевский. Нүхэр Сталин, Квантунай арми шэлэгдэмэл, императортаа үнэн сэхэ, дайшалхы эгээн шадалтай сэрэгүүдээр бүридхэгдэһэн юм байна гэжэ ойлгобоб. Тэрэ арми-да алба хэхэ гээшэ Агуухэ импери дотордохи эгээн ехэ нэрэ хүндэ гэжэ тоологдоно.

Сталин. Дайшалхы техникын талаар тэдэнэр хэр бэ?

Василевский. Японой захиргаан энэ армида гүрэнэйнгөө гурбанай хоёр хубиин танкнудые, нийдхүүрнүүдые болон артиллериингаа хахадһаа дээшые табиһан байна. Сэрэгүүдэй ехэнхидын хилын шадархи бүхэлэгдэһэн газарнуудаар байрлуулагдаһан.

Сталин. Тэдэ газарнуудыень хайшан гэжэ үгы хэхээ бодомжолоо гүт?

Василевский. Эдэ асуудалнууд тус-тус шэглэл бүхэндэ өөр-өөрын аргуудаар шийдхэгдэхэ, нүхэр Сталин.

Сталин. Нүхэр Василевский, тэндэ Малиновский хэр зэргэ дайшалхы ажалаа ябуулжа байнаб, сэрэгүүдтээ даабариень ойлгуулаа гү?

Василевский. Маршал Малиновский генерал Плиевтэй хамта мүнөө Улаанбаатарта байна, нүхэр Сталин. Зүблэлтын болон Монголой хамтын нэгэдхэһэн морин сэрэгэй механизированна бүлгэмүүдтэй хаанаһаа али тээшэ довтолхы тушаа хэлсээ хэжэ байна.

Сталин. Монголой талаһаа хэды сэрэгүүд хабаадахаб гэжэ хөөрэлдөөтэй гүт?

Василевский. Табан үдэрэй саана Обоотодо маршал Чойбалсантай уулзахадаа энэ асуудал бидэнэр шийдхээ һэмди.

Сталин. Хилэ дээрэ ямар һонинуудтайбта? Дайсан хэр бэлдэлгэ хэжэ байнаб?

Василевский (*картын дэргэдэ ошоод, харуулна*). Сэхыень хэлэбэл, нүхэр Сталин, Зүблэлтын гүрэнтэй дайралдаанай болохые тэдэнэр үни ойлгоһон. Зүгөөр дайн хэзээ эхилхэб гэжэ мэдэнэгүй, сентябрь багаар гэжэ багсаагаад, хүсээ зангидуулжал байна. Илангаяа Примориин шэглүүлээр. Манай хаанаһаа хайшаа довтолхые мэдээгүй зандаа. Тиимэһээ Зүблэлтын сэрэгүүдэй гол дабшалга Муданьцзын тээшэ эхилхэ байха гэжэ Квантунай армиин захиргаан һанана.

Сталин. Һайн лэ гээшэ. Тиигэжэ японтон һанаад байг лэ даа. Харин тиихэдэнь бидэ тад ондоо тээһэнь бүхы хүсөөрөө гэнтэ тэдэниие довтолон орохобди. Һаяхан Германиин Потсдам дээрэ уулзахадаа Америкын президент Трумэн аймшагтай хүрөөтэй онсо хүсэтэй атомно бомботой болообди гэжэ намда һайрхаба. Би ойлгоошогүй болоод байгаа һэм. Зай, тиибэшье, нүхэр Василевский, япониие бидэл хүнөөхэ ёһотойбди. Тон һаяар Ставкын директив эльгээхыемнай хүлезн байгты.

1945 оной августын 8. Кабинет соо Молотов болон Японой элшэн сайд Сато хоёр зогсонод. Молотов Сатодо мэдүүлгэ барюулна.

Молотов. Сато ноён, Зүблэлтын гүрэнэй Захиргаанай зүгһөө Япон Улас түрын Захиргаанда мэдүүлгэ барюулнам. (*Нээлтэтэй конверттай саарһа үгэнэ.*)

Сато. Мэдүүлгэ?

Молотов. Тиимэ, Зүблэлтын Захиргаанай мэдүүлгэ.

Сато. Ямар удхатай мэдүүлгэб, ноён Молотов?

Молотов. Манай Улас түрын Захиргаан мянга юһэн зуун дүшэн табан оной августын юһэнһөө Япон Улас түрэтэй хоорондоо дайнай байдалтай болоһые соносхобо. Гүрэн түрэдөө тиигэжэ дээшэнь дамжуулагты.

Сато (*гэнтэ шэнээгээ алдажа, уруу дуруу болоһон*). Молотов ноён, мэдүүлгын шалтагании мэдэжэ болохо гү?

Молотов. Сато ноён, танай гүрэндэ дай соносхоһоной шалтагании та өөрөө һайн ойлгонот. Тобшоор хэлэбэл, Германиин үгэ дуугүйгөөр бээ тушааһанай удаа тэрэнтэй холбоо барисаатай байһан Япон гүрэн байлдаха һэдэлгээ орхёогүй байһаар зандаа. Америкын Холбоото Штадуудай, Великобританиин болон Хитад гурбан гүрэнүүдэй Японой зэбсэгтэ хүсэнүүдтэ табигдаһан бээ тушаахы эрилтые Япон буруушаагаа, дүүргээгүй. Тиин июлиин

26-да абтагдаһан Потсдамай декларациин шийдхэбэри бээлүүлэгдэйгүй байһаар. Тиимэ-һээ, Сато ноён, дэлхэйн арад зониие японой булимтарагшадһаа абархын, япон арадые дай-шалхы эзэмдэгшэдһэнь сүлөөлхын тулада манай гүрэн үглөөдэрһөө эхилжэ Японтой дайн байлдаанай байдалтай болобо гэжэ тоологдобо гэшэ. Баяртай.

Сато. Дайн? (*Молотов тархияа дохижо, асуудалыень батална.*)

Сато Молотовто дохёод, хула болошоһон хүлнүүдээрээ аалихан гэшхэлээд, гаража ошоно.

Премьер-министр Судзукиин кабинет. Тэндэ гүрэнэй ноёд сугларһан. Судзуки Дээдэ Зүблөөнэй ху-ралые нээнэ.

Судзуки. Мүнөөдэр нэгэл асуудал зүбшэхэбди. Хүсэ ехэтэй, дүршэлтэй болоһон Зүблэл-тын болон Америкын сэрэгүүдэй урдаһаа Японой зэбсэгтэ хүсэнүүд хоёр фронт дээрэ дай-лалдажа илаха шадалтай гү, али үгы гү, хэн юун гэжэ һананаб?

Того. Хиросима Нагасаки хоёр хотонуудые америкынхидай довтолһоор ойлгоходо, дай-сад эрид шууд эрмэлзэлтэй гэжэ тухайлхаар. Тэдэнэр хүсэтэйгөө мэдэжэ, амта абаһан, маанартай үрэгүй үлүү дипломатическа хөөрэлдөөнүүдые хэхээ болибо.

Анами. Континент дээрэ эгээн хүсэтэй, сая олон тоотой, ямаршые дайсаниие бута сохи-хо арга шадалтай Квантун армитай аад лэ һайн дураараа дайгүйгөөр буу зэбсэгээ хуряе гэхэн үгэ хүүрнүүдые шагнахада даншые эшхэбэритэй гэшэнь. Иимэ тон буруу, харша бо-долнууд манай уласые патриотическэ шэгтэйгээр хүгжөөлтэдэ яашагүй ехэ хохидол үзүүлхэ.

Судзуки. Анами, энэтнай гоё үгэнүүд лэ бэд даа. Хэлэгты даа, Зүблэлтын сэрэгүүд хэзээ манда довтолжо орохо гэжэ тухайлнабта?

Анами. Манжуурай хилын дэргэдэ байгааша Зүблэлтын зэбсэгтэ хүсэнүүд миил дүшэшые хүрэхгүй дивизинүүдтэй. Тиимэһээ тэдэнэй Зүүн зүгтэхи захиргаанай хүсэн манай Квантун армиинхиһаа хураггүй бага болоно. Гадна, хэрбээ тэдэнэр довтолжо ороо һаа, хилын ша-дархи бүхэлэгдэһэн манай түхээрэлгэнүүдһээ угаа ехэ гээгдэл-хохидолдо орохо. Тиимэһээ мүнөө дээрээ Зүблэлтын хүсэнүүд Манжуур руу дайлан орохо шадалгүй. Хэрбээ Зүблэлтын-хинэй Зүүн Шэбэртэхи болон Алас Дурнадахи зэбсэгтэ хүсэнүүдээ хоёр дахин олон болгоохо гэбэлын тэндэхи түмэр замай хула эмхидхэлһээ дулдыдажа, энэ хэрэгтэнь гурбан һараһаа нааша бэшэ саг үнгэрхэ. Тиимэһээ Зүблэлтын довтолго Манжуурда эхилдэг уһатай бороо хурын замхаһанай удаа сентябриин хахадһаа нааша бэшэ эхилэгдэхэ аргатай.

Судзуки. Зай тиигэбэл, Квантунай арми дайлдахаяа сүм бэлэн хэзээ болохоб?

Анами. Квантунай армиин бэлэдхэл түлэг дундаа ябажа байна. һаяын үдэрнүүдтэ арбан зургаан шэб шэнэ дивизинүүдые бүридхөөбди. Токиоһоо асарагдаһан арминуудай гурбан штабууд хүдэлмэриее эхилээ. Гадна, байлдаанай болоо һаа, Квантунай армиин захиргаан хүдөө ажахыда хэрэглэхээ Японһоо Манжуур нүүлгэжэ асаруулһан залуушуулые зэбсэг-лэхээр хараашална. Тэдэнэй хамтын тоо зуу мянга гаранһаа дээшэ юм. Манжуурай бүхы тала дайдануудаар тэдэнэр хубаарилагдаһан.

Судзуки. Теэд буу барижа үзөөгүй тэдэтнай ямар сэрэгүүд гээшэб? Үшөө юун бэ?

Анами. Ородуудһаа бүридэһэн сагаантанай хоёр отрядуудые бэлдээбди. Отряд бүхэн-дэ мянга зуун хүнүүд. Гадна, бидэ тусхайта “камикадзе” бүлэгүүдые бэлдэжэ эхилээбди. Тэдэнэр Улаан Армиин сэрэгэй ноёдые болон техникие үгы хэхын хараатай.

Судзуки. Юугээр мүнөө дуталданабта?

Анами. Манай арми мэргэжэлтэ офицернуудаар дуталдана. Энэение хараадаа абажа, мание кадрнуудаар сүм хангаха ёһотойт.

Судзуки (сухалтайгаар). Үшөөл бэлэн бэшэ байһаар зандаат. Гүрэнэй Дээдэ Зүблөөнэй болон императорай Ставкин бодожо үзэхөөр дан олон дутуу дундануудтай байнат. һуугты. Саг тон бага. Тогтоһон байдалые бүхы талаһаань анхаралтайгаар хаража үзөөд, япон ара-дые гай һүйдхэлһөө аршалхын тула энэ даие дары болюулхы дурадхал би императорта оруулха хүсэлтэйб.

Гурбадахи үйлэ

Манжуурай уула хаданууд, таланууд. Дай шуун. Үхэр буунууд буудана, табан хушуутай танкнууд довтолно, нийдхүүрнүүд бомбо хаяна. Утаа уняар, тооһон бурьяна. Сэрэгүүд гүйлдэнэ. Японой шархатаһан, сахардуу байдалда ороһон сэрэгүүд олоороо олзодо (плендэ) абтагдана.

Владивосток. Улаан Армиин сэрэгшэд олзодо абтаһан японой сэрэгүүдые вагон руу тууна: “А ну, самурай! Шевелись! Заходи! Давай, давай! Быстро!” Яаруулна. Автомадай табагай бүгсөөр заримые хайрагүй ёборно, түлхинэ, унатарнь үдхэлнэ.

Соносхогшо. Илаһан орос армиин сэрэгүүдэй хүр хүсэн гээшэнь аймшагтай!

Японтонии ашаанай вагонууд дотор үхэр мал мэтэ шэгэжэ оруулаад, үүдэнүүдые хаб-яб хаана. Поезд ябажа эхилнэ. Вагон соо угаа хүйтэн. Япон сэрэгүүдэй хубсаһан даншые нимгэн, хүйтэ баринагүй. Даарахагүйн тула олзологдоһон сэрэгүүдэй зариман бодоод, гарнуудаа, хүлнүүдээ хүдэлгэнэ. Хоолгүйгөөр хэдэн сутка ябаһанһаа боложо олонхиной бэеын тамир нулаһан, шала дээрэнээ бодохошые шадалгүй. Туйлдаа хүрэнэн хүнүүд бээ бээдээ дүтэлжэ, гар хүлнүүдээ гэдэнхэндээ татаад, монсойлдоод хэбтэнэд. Олзодо ороошодой зариман хүйтэнһөө хүлдэжэ, үхэжэ эхилнэ. Станцинууд дээрэ Улаан Армиин сэрэгүүд үхэнэн хүнүүдые вагон сооһоо шэрэжэ гаргана.

Тамура Хадзимэ гэжэ нүхэр хүбүүнтээ бээ бээ дулаасуулха гэжэ нэшэлдээд нуунад.

Хадзимэ (бээрэнхэн, захань бодхоогдоотой, гарнуудын кителезнь хамсыгаар бүглөөтэй. Шүдөө хабирна, даараһандань үргэ амань эзэлүүдгүй хүдэлнэ, арай ядуугаар дуугарна). Тамура, бишни хүлдэжэ үхэхэмни гээшэ ха. Бээмни оройдоо дулаасанагүй.

Тамура. Наашаа дүтлөөд, намайгаа үшөө һайса нэшээд нуу, дулаа барисатай байха (хоюулан нэшэлдээд нуунад.)

Хадзимэ. Иигэжэ зобожо, үлэн хооһоор хүлдэжэ үхэжэ байнхаар өөртөө харакири хээ наамни нураггүй дээрэ һэн ха даа. Тээд нэлмэшые, хутагашые үгыб.

Тамура. Хадзимэ, нүхэр, тиигэжэ бү хэлэ. Бидэ хоёр тэсэмгээ байжа, энэ гайтай хатуу, хүйтэн хүхэ байдалые дабажа гарахаяа, хожомоо хэзээ нэгэтэ гэртээ бусажа ошохоёо бодомжолжо, арга хургаяа бэдэрхэ, оролдохо ёһотойбди.

Хадзимэ. Үгы, Тамура. Хүсэ шадални һалаа, хүлдэжэ эхилээб. Бээмни хүйтэржэ байна, дулаасанагүй. Тэсэхэ аргамни һалаа. Бишни., бишни хосорхомни. Нютаг ороноо, аба эжыгээ ондоо харахагүймни гээшэ... (Нүдэнһөө уһа гоожуулна.)

Тамура. Хадзимэ, тэсэхээ оролдыш даа, ошохо газартаа хүрэхэ болоһон байхабди. Хэды олон сутка Шэбэрын хүйтэн газар дээгүүр гаражал ябана гээшэбибди. Ерэхэмнай дүтэлһэн лэ байха. Тэсэ, тэсэ. (Симамотоёо һанаад, уйдана.) Минии Симамото... Бидэ хоёрой хөөрэлдэдэг баруулжаа, баруулжаа гэдэг газар руу мүнөө үнэхөөрөө ошожо ябанам. Наранай ородог газар. Шэбэрын заха хизааргүй үргэн дайда, хүйтэн гээшэнь, олон хүнүүднай хүлдэжэ үхөө...

Эсэстээ поезд зогсонгоо зогсоно. Вагоной үүдэн нээгдэнэ: “А ну, самурай, все выходи! Вставай! Шевелись! Быстро! Быстро, вашу мать!..”

Тамура (нүхэрөө бодхоохо гэнэ). Хадзимэ, бодо, ерээбди! Ерээбди! Хадзимэ, бодыш... Хадзимэ... (Зүгөөр тэрэнэ нууһан зандаа бүрбыгөөд, хүлдэжэ үхэшэнэн, амигүй мухарин унана. Тамура өөдөө хаража, уйдхартайгаар хашхараад, эзэгүй бээ дээрэнэ бархираад хэбтэшэнэ. Улаан Армиин сэрэгшэд хоюулайень шэрэжэ вагонһоо гаргана.)

Гэрэл зурагуудай элдэб кадрнууд нэлгээгдэнэ. Олзологдоһон японтоной амардаг газарын – томо нүхэн гэр. Хүйтэн. Түмэр пеэшэнэй хажууда дулаасанад. Ажалладаг газарын – шулуу нүүрхэнэй шахта.

Забһарай үе. Эдээн үгтэнэ. Тэрэнэ гансал нула шүлэн, нэгэ хэды хапуустын хальһанууд досоон би. Үлдэжэ туража зүдэрхэн Японой олзологдоһон сэрэгүүд тэрэниень эдихэ мүртөө хоорондоо шоглолдохо, энеэлдэхэ хүсэ олонод.

Нэгэдэхэ япон. Исикава, шинии шүлэн соо заһаган, будаа гээд олоор дайралдана хаяа?

Хоёрдохи япон. Бэдэрһэмни, юрэдөө, юуншье олодоногүйл, Ёкояма. Гансал – нула “Байгал”. Энэ “Байгал” соомни хапуустын хоёр хальһанһаа бэшэ юумэн харагданагүй. Шини шүлэн соо юун байнаб, мяхан ехэ гү?

Нэгэдэхи япон. Үгы дөө, баһал үнөөхи “Байгал”. Ондоо юуншье үгы.

Хоёрдохи япон. Ай халаг даа. Хүсэ шадални һалажа байна. Иимэ хүшэр хүндэ ажалда ганса “Байгалаар” хоол хээд ябахадаа хайшан гэжэ тэнсэжэ амидарха зон гээшэбибди даа, Ёкояма?

Нэгэдэхи япон. Яахабши тээд, “Байгалаа” бултын уугаад ябаагүй һаа, бүри түргэн хосорхобди. Үгэһыень лэ эдие. Бурхан харалсаха бэшэ юм гү, яа жаалдаа юм.

Хоёрдохи япон. “Байгал” туһалаг, бурхан абараг гэжэ зальбархаһаа бэшэ манда ондоо юун байхаб даа.

Хоюулан зобонгёор энеэлдэнэд, “Байгалаа” уунад. Харуулай сэрэгүүд ороно.

Харуулшан. Подъём! Давай-давай! Подними свой тощий зад! Плохо работаете!..

Нэгэдэхи япон (ядуу ород хэлээр). Начальник-аа. Махорка дай, пужалста?

Харуулшан. Потом тебе дам! Ты у меня получишь! Дам, дам, да ещё как.., но только после работы! А теперь – на работу! Дармоды!..

Бултыень ажалда гаргана.

Шахта соо. Олзологдоһон японтон вагонетканууд соо шулуу нүүрһэ ашаална. Дүүрэхэдэнь булта-даа вагонеткые түлхээд, газашань гаргана. Нэгэ вагонеткын мөөринүүд рельсхээ халижа, шпала дээрэ гараад, түлхигдэхээ болино. Японтон түлхинэ, түлхинэ, вагонеткые рельс дээрэ табиха гэжэ ядана. Тээд тэдэнэй хүсэн хүрэнэгүй. Нүхирэлдөөн, хашхаралдаан дуулдажа, хүдэр бүдүүн бээнүүдтэй шахтын ажалша ород эхэнэрнүүд согтой, шууяатай, туһалхаяа ерэнэд. Ударигдагша эхэнэр японуудые түлхижэ зайлуулна: “Эх вы, тоже мне! Мужики называется! А ну, бабы, подходи! Берёмся, поднимем! (Эхэнэрнүүд нюргаараа эрьелдэжэ, жэрылдээд, вагонеткые үргэхээ гарнуудаараа барина, түрүүшын эхэнэр захиралта үгэнэ). Раз, два, взяли! (Эхэнэрнүүд вагонеткые үргөөд, байрадань рельс дээрэ табина. Ударидагша эхэнэр японтондо заана).

Вот так надо работать, мужички! Учитесь!”

Энеэдэ наадан болоно. Эхэнэрнүүд саашанхи ажалдаа ябана, японтон амархаяа нуунад. Эдэниие харууһалжа байһан һайн зантай ород харуулшан тэдэнэй хажууда ерэнэ, махорка-тамхи гаргажа, японуудые хүндэлнэ, газетын саарһаар махорка орёожо бултадаа тамхилна.

Харуулшан (япон хүбүүдтэ хандажа). Ну, ребята, каковы наши русские бабы?

Японтон. Во!.. Вот такие!.. (Барбаадай хургануудаа харуулна.)

Харуулшан. А ты, Ёкояма, кажется, уже шуры-муры с нашей Машей. А-аа?

Ёкояма. Не, начальника. Так, немножко...

Харуулшан (энеэнэ). Знаю тебя, немножко...

Япон хүн (бага-сага ород хэлэ мэдэхэ болоһон). Ваша Маруся – молодес. У русских мадамов большие зады, сильные зады... Замечательные зады... Русские мадамы настоящие силачи! “Раз, два, взяли!” – и, готово! Во как! (Тэндэ байһан хүнүүд бултадаа хүхюунээр энеэлдэшэнэ.)

Харуулшан. Да, с вами хорошо, но... Ну всё, ребята. А то нас всех начальство будет ругать. За работу. (Булта ажаллахаяа бодонод.)

Тамура олзологдоһон хүнүүдтэй хамта шулуу нүүрһэ малтажа абадаг шахта соо ажаллана. Шах-тёрнууд хайлаа хүхөөр нүүрһэ сабшажа унагаана. Нүүрһэнэй хара тооһондо даруулшаһан Тамура унаһан шулуу нүүрһэ суглуулаад, шэрэжэ абаашажа, вагонетка соо ашаална. Тураһан, зүдэрһэн, шэнээ тамиргүй болоһон тэрэ хүбүүн хүндөөр амилна, бүдэржэ унана, бодожо ядана. Нэгэ хүн тэрэниие үргэжэ, дээшэнь сэбэр агаарта гаргана. Тамура толгойгоо баряад, доошоо хараад нууна. Хажуудань наһатайшаг, шахта соо баһа өөрын ажалтай ород эхэнэр ерэнэ.

Эхэнэр. Бедный, бедный малый. Совсем, совсем ещё мальчишка.

Харуулшан (ойронь ерэнэ, хорогүйгөөр). Ну что, пацан, тяжело тебе с непривычки-то, да? Ничего-ничего, пообвыкнешь.

Тамура харюусанагүй, нууһаар зандаа.

Эхэнэр. Совсем ещё ребёнок. Ой-ё-ё, чё же это такое деется на свете. Энти самураи, бесовестные, гонят на службу, на войну совсем юных мальчишек! А наши-то, – тоже! Луч-ше что ли? Ничем не лучше! Ни стыда, ни совести. Экспу... эксплу... тировать... тьфу ты! Заставлять детей работать на таких тяжёлых работах...

Харуулшан. Успокойся, тетя Варя. Скоро их отправят в Монголию. Наши уже договори-лись. Так что, там в степи им не так уж трудно будет работать. Да и мяса наедятся, молока напьются.

Эхэнэр. Да откуда у них, у монголов-то, лишнее. Они, поди, тоже воевали с самураями и нашим постоянно помогали чем могли. Так что и там не очень-то разживёшься... (*Тамурада дүтэлөөд, хайрлангяар.*) Мальчик, тебе очень голодно?

Тамура (*толгойгоороо хэды дахин дохино, нүдэнһөөнь уһан дуһана*). О-шень...

Эхэнэр (*халааһан сооһоо бүдөөр орёолготой хара хилээмэнэй үлэдэһэ гаргаад, хүбүүн-дэ харбайна*). На-ка, хоть кусочек черствого чёрного хлеба съешь, в силу войдёшь. А то, кто тебя знает, умрешь с голоду. Чем богаты...

Тамура (*һууриһаа бодоод, аалихан гарыень түлхинэ*). Не... не... ты... ты сама...

Эхэнэр. Ишь ты! Какой стыдливый! У нас, паря, говорят: “Беги, если бьют, бери, коль дают”. Бери, бери! Не стесняйся. Совсем мальчик отощал, кожа да кости, одни большие чёр-ные глаза. (*Өөрээе хэрээһэлнэ.*) Иисус Христос, прости, господи! Они же, поди, тоже люди...

Тамура дохёод, *харбайһан хилээмыень удааханаар абана. Удаань үшөө нэгэ дахин доро дохино. Юушье хэлэнгүй, һуугаад, гамтайгаар мэрэжэ эдижэ эхилнэ. Нүдэнһөөнь уһан эзлүүдгүй дуһана.*

Монголоу хүдөө тала. Намар. Олзологдоһон японтон поли дээрэ хапууста хуряана. Тэдэниие мон-гол харуулшад харууһална. 17 хүрэхы наһатай, туранхай, арһа яһан болошоһон, туража үхэхэ хирэн-дээ хүрэхэн Тамура нюусаар, хүндэ харуулхагүй гэжэ һэмээхэн хапуустын хальһа халааһандаа хэнэ. Энээниие монгол харуулшан обёоржорхёод, хашхараад, хажуудань гүйжэ ерээд, хараана, үрсэгэнүүл-нэ. Удаань хүбүүе монгол ноёной урда абаашана.

Харуулшан. Дарга ноён, би хулуушаниие баряаб! Энэ хүбүүн хапуустын хальһа хулуу-гаад, халааһандаа һэмээхэн хээ. Харагты даа, тэрэ, халааһан соонь байна!

Тамура *толгойгоо гунхылгаад, уруу дуруу зогсоно. Бүһэндөө пистоледтэй, һэлмэтэй, шэрүүн ша-райтай Сүхээ ноён хатуугаар хүбүүн тээшэ хараад зогсоно.*

Сүхээ (*харуулшанда*). Бэрхэш, Дорджи. Харуулай сэрэгэй захиргаанай тогтоолой ёһоор хулуушаниие элирүүлһэнэйнгөө түлөө үнэмшэлгэдэ хүртэхэш. (*Ноён пистоледээ һугалжа, гартаа баряад, харуулшанда.*) Ошо, ажалаа үргэлжэлүүлэ! Харин би энэ хулууша яндуулые абаашажа хэнээхэмни.

Харуулшан дарга ноёнд сэрэгэй ёһоор дохёо үгөөд, эрьелдээд, саашаа ошоно.

Сүхээ (*пистоледэйрээ Тамурада зангажа*). Яба! (*Урдаа туугаад, нилээн удаан ябажа, холо абаашаһанайнгаа удаа.*) Зогсо!

Хүсэ шадалаа бараһан Тамура хүлнүүд дээрээ доошоо хараад һуушана. Досоогоо шэбшэн бодомжол-но: “Зай, Тамура, иигээд лэ наһамни дүүрэбэ ха даа. Хэдэн нара Зүблэлтын газар дээрэ хооһо нойтоор зобожо тулижа, үхэхын туйлдаа хүрөөд ябаһанаа эндэ, Монголдо ерэжэ, иигэжэ алуулһамни дээрэшье гээшэ ха. Иимэ эсэс ерэхэл ёһоороо ерээ. Гансал эжымни..., эжымни хайратай. Намайгаа уһанайнгаа го-лой эрье дээрэ хүлээжэл байхань гээшэл даа. Ямар хайратайб даа эжымни. Тээд яахаб, иимэ хубитай байгаа гээшэ аабзаб даа...”

Иигэжэ бодомжолжо һуухадаа дарга ноёной хайшаашьеб ошоод, гэдэргээ нэгэ эхэнэртэй сугтаа бусаад ерэһые харабагүй, дуулабагүй.

Соносхогшо. Энэ мэтээр бодомжолжо, хэдышье шэнээн сагай үнгэрһые тоолонгүй Та-мура бүрбышөөд, доошоо хараад һуужал байна. Ара тээһэнь буугай хүрэхые хүлээнэ. Зү-гөөр буугай абяан дуулданагүй. Мүр дээрэнь зөөлэхэн гарай альган табигдаба – эрэ хүнэй шүрбэнэтэй гараар угзарһан шэнги огто бэшэ. Эхэнэр хүнэй нигүүлэсхы зөөлэхэн хоолойн абяан дулдаба.

Лхамаа. Бодо даа, хүбүүн. (Тамурын толгойгоо үргөөд харахадань, тэрэнэй урда урихан найхан шарайтай, нооһотой малгай үмдэһэн, сэбэрхэн, залуухан, үнэхөөрөө эхэнэр хүн мihэрэн зогсожо байба. Тэрэ эхэнэр үбэрһөө бүдтэ орёолгоотой тоһондо хайража бариһан боово гаргаад.) Бодо даа. Мэ, энээхэн юумэхэн эди.

Тамура хүл дээрээ бодобо. Тэрэнэй урда хүхэ хадаг дээрэ хоол дэлгээд барижа байһан һаргама гоё найхан Сагаан Дари Эхэ бурхан зогсожо байба! – Ум маани бадми хум! Ухаагаа балартаһан, тамын оёорто унаад байһан Тамура хүбүүндэ тэрэ эхэнэр тиигэжэ үзэгдэбэ.

(Хүбүүнэй халааһанһаа бултайжа байһан халуустын хальһые Лхамаа абажа, газарта хаяад): Энэш-ни шамда хоро хүргөөхэ ургамал гээшэ. Үлэн хоһон байһан шини гэдэһые мушхуулжа хосороохо. Мэ, бари, эди энээхэн боово. Харахадамни, баарһан, угаа тураһан зобоһон хүбүүн байнаш. Бү ай, бү эшэ. Бари, эди, эди. Зүдэржэ, туйлдаа хүрэхэн залуухан шамайе минии нүхэр үни адаглаһан юм, одоол мүнөө наашань асарха ушар-шалтагаан олдобо.

Тамурын толгойгоо эрьюулээд гэдэргээ харахадань үнөөхи хатуу шарайтай дарга ноёниинь энеэбхилэн, урихан нюдөөр хаража байба. Тамура доро дохёод, эхэнэрэй гарһаа һарбайһан эдезень абана. Нюдөө гараараа аршажа байгаад хүбүүн эдижэ эхилнэ.

Соносхогшо. Сагаан Дари Бурхан-эхэнэрэй үгэһэн эдеэнэй найхан гээшэнь хэлэшэ-гүй! Ямар үзэгдөөгүй амтатай хоол байдаг юм! Тамура хүбүүн гайхан, нюдэнһөө уһа дуһаан гамтайгаар эдижэ эхилнэ.

Олзологдоһон японтон поли дээрэ таригдаһан элдэб ногоон эдеэнэй ургаса хуряана.

Харуулшан (Тамурын хажууда ошоод). Тамура, шамайе Сүхээ ноён өөрынгөө түлээ жүрөөдүүлхэ, хахалуулхаяа гэртээ дуудажа байна! Мэнэ яба! Залхуурангүй, оролдосотой-гоор ноёноймнай гэрэй ажал хээрээ, тэрэгүй һаа хэһээлгэхэш. Ойлгоо гүш?

Тамура дохёод, харуулшаниие дахаад ошоно.

Сүхээ Лхамаа хоёр гэртээ. Оодон нэхы дэгэл, эшэгы гутал үмдэһэн Тамура ороно.

Тамура. Дарга ноён, танай захиралтаар ерээб. Түлээтнай жүрөөдэхые, хахалхые харуулшан намайе эльгээгээ.

Сүхээ (энеэбхилэн). Оро, оро наашаа.

Лхамаа (уриханаар). Ерэ даа. Эндэ һуужа эдеэлэ. Ши гүлмэр залуухан, хоһоор ябажа даншые ехээр тураһан, зобоһон угаа хайратай хүбүүн байнаш. Энэ Сүхээ бидэ хоёр шамайе эдеэлүүлхээ зорюута дуудуулаабди. Би Лхамаа гэжэ нэрэтэйб. (Шэрээ дээрэ халуун бууза, бин, хэбтэ боорсог, боово гэхэ мэтэ амтатай эдэе хоол табигдана, халуун сай аягалагдана).

Тамура (байрадаа зогсоһон зандаа, доро дохино). Найн даа.

Сүхээ. Оросууд хэлэгшэ, хүл дээрээ зогсоод үнэнөө ярилдадаг үгы юм гэжэ. Ерэ наашаа һуу, эдеэлэ. (Тамура дахин дохёод, ошожо, һандали дээрэ һууна.) Тамура, Лхамаа бидэ хоёр шамда ямаршые ажал хүүлэхэгүйбди. Арһа яһан болошоһон, нюур шарайгаа алдаһан зүдэрүүн шамайе Лхамаа гэргэмни тиихэдэ хараад, угаа ехээр хайрлаа. Даншые залуухан байнаш, үхибүүн мэтэ харагданаш. Яахаб, иимэ хохидолдо ороһондоо ши өөрөө гэмтэй бэшэ хаямши даа. Дай үүсхэгшэд шамайе иимэ байдалда оруулаа. Хосороо наашни гэртэшинши, эжы абашни хэды ехээр муудаха, уйлахаб даа. Бидэ хоёр шамайе абарха гэжэ шиидээбди.

Тамура (һууриһаа бодоод, хүн бүхэн тээшэ наманшалан дохино). Шүки гуай, найн даа. Тамаа гуай, найн даа.

Лхамаа. Һуужа эдеэлэ, бү эшэ. (Тамура амтатай хоолһоо заа зааханаар эдижэ эхилнэ, хайшан гээд бууза эдихээ мэдэнэгүй, Сүхээ тэрээндэ харуулна.) Ай бурхан. Дайсаншые гэгдэһэн һаа, хүнэйл үри ха юм даа. Эдеэлэ, эдеэлэ.

Сүхээ. Лхамаа гуай бидэ хоёр һаяеын үеэр өөһэдын түрүүшын хүүгэнтэй болохобди. Тиимэһээ үхибүүмнай шам шэнги иимэ муухай байдалда хэзээдэшье бү ороһой гэжэ һанаата болонобди.

Лхамаа. Бидэ, монгол угсаатан, буддын һургаалтайбди. Амитан бүхэниие хайрладагбди. Бурха-аан даа, тээсгэн харахадамни зарим монголнууд зүдэрһэн японтониие хайрлажа,

байрлаһан газар руунь хашаан дээгүүр ааруул, хурууд, боорцог, гамбир мэтэ эдээнэй зүйл-нүүдые дабуулжа, шэдэжэ үгэжэ байна нэн. Харуулшан хараагүйшэ болоод, нүгөө тээшээ эрьелдээд байна.

Сүхээ. Мүнөөнэй манай засаг зургаанай тогтооһоной ёһоор, дайсан байһан сэрэгүүдтэ туһалхань угаа аюултай юм. Хэрбээ японтондо туһална, найртай найнаар тэдэндэ хандана гэхэн мэдээнэй дээдын зургаанда дуулгагдаа наань, тэдэ хүнүүдые мүрдэлгэдэ, хатуу хэнээл-тэдэ оруулжа магадгүй. Олон жэлээр түрмэдэ нуулгашье, үнгэрхэдөө буудажа алажашье болохо юм.

Тамура (*айнгаар*). Шүки гуай, Тамаа гуай! (*Дохино.*) Намайе үхэлһөө абарха гээд өөһэдөө муухай аюулда орохолто. Тиимэһээ намайе тэдхэхые бү оролдыт даа.

Сүхээ. Тамура... Тамура... Байза.., Тамара (*энеэжэрхинэ*), Тамара! Тамура, би ород хэлэ хайн мэдэдэг хүм. Лхамаа бидэ хоёр шамда Тамара гэжэ хандадаг болоё, зай гү? Эхэнэр хүнэй нэрэшые наа, яаха юм. Болохо гү? Шишые бидэ хоёрые өөрынхээрээ нэрлэнэ хаямши. Юун гэнэбши маанадые?

Тамура. Шүки гуай, Тамаа гуай.

Сүхээ. Тээ, хари. Тиэхэдээ ши баһа Тамаа-Тамара болохош.

Тамура (*баяртайгаар дохино*). Зай, зай, болоно, болоно... "Тамара" болоһуу. Адлихан нэрэ байнабшэ гү. (*Энеэнэ, булта хүхюунээр энеэлдэнэд, нүхэд ёһоной байдал тогтоно.*)

Лхамаа (*урда хөөрэлдэхэнөө үргэлжэлүүлнэ*). Сүхээ нүхэрни тон зүб юумэ хэлэнэ. Мэдэхэ хэрэгтэй. Хорото шуната шуурганай намдаһан үе болобошые, японой самурайда туһалха гэшэ гэмтэй ябадал гэжэ эндэмнай тоологдоһоор зандаа. Дайсан байһан хүнүүдтэ ни-гүүлэсхы түхэлөөр хандахань осолтой. Үе саг үшөөл хэсүү, хатуу.

Тамура. Би таниие минии түлөө гүрэнэй хэнээлтэдэ оруулха яашье дурагүйб. Таанар намайе тэдхэжэ байһан бурхадуудни гэшэт. Шүки гуай, Тамаа гуай, танай хайн хайхан нуухын түлөө би бүхы наһаараа бурханда мүргэжэ ябахаб.

Сүхээ (*хэлээшыень тоонгуй*). Зай, зай... Тамара, бидэ яажа бээ абaad ябахаяа, юу хэхээ өөһэдөө хайн мэдэнэбди, хохидолдо орохогүйбди. Нанаагаа бү зобо. (*Байд гээд.*) Зай, Тамара, хөөрыш даа, хэдытэйбши, гэртэшни хэн бииб, аба эжы, аханар дүүнэр?

Тамура. Би арбан долоо наһаяа һая гүйсэжэ ябанаб. Айлай ганса хүбүүнби. Аба эжы хоёртойб. Эжымни үдэр бүри уһа абахаа ошоходоо голой эрье дээрэ зогсоод, минингээ ерэхые хүлээжэ байхаб гээ нэн.

Лхамаа. Баарһан даа, хэнэйшые эжы гэжэ тон адли. Ай бурхан! (*Нюдөө пулаадаараа аршана.*)

Тамура. Би үшөө... үшөө танил басагатайб. Эхин ангиһаа хоюулан сугтаа нургуулида нураһамди. (*Тамура эдэлжэ садана, бодоод доро дохино.*) хайн даа Шүки гуай, Тамаа гуай.

Сүхээ. Зай, мэдэжэ абабабди. Бидэ саашадаа болгоомжотой байхабди. Шамда туһалһа-наа хэндэшые мэдүүлхэгүйбди. Ойлгоо гүш? нанаагаа энээн тушаа бү таби. Харин ши даншые залуу хаямши даа, өөрөөл амиды мэндэ эндэнээ ходоржо, эжыдээ ошохоёо бодомжолоо-рой. Тиин бүтэн бүрин гаража, заатагүй эжыгээ баярлуулхаяа ото наһажа ябаха ёһотойш.

Лхамаа. Эжы хүн хайратай, үдэр хүнигүй нанаагаа зобожо байһан байха. Бидэ шамайе хүсэ тамиртай, амиды хүнэй зүһэ шарайтай болоторшни ото эдэлүүлэжэ байхабди. Эндэ манайда ерээгүйшые наашни нэгэ аргаар ажалдашни эдээ хоол нюусаар асаржа байхабди.

Тамура. Баярлалаа. (*Гараа наманшалаад, дохино.*) Шүки гуай, Тамаа гуай, хайнта даа. Саёнараа. Баяртай (*гаража ошоно.*)

Хоёр жэл хахад үнгэрнэ. 1947 оной намар. Олзологдоһон Японой сэрэгүүдые нютаг орон руунь бу-саахын хаһа ерэжэ, Тамура гэртээ хариха болобо. Поезд хуугайлна. Тамура вагоной дэргэдэ байгаад, уһатаһан нюдөөр Шүки гуай Тамаа гуай хоёройнгоо гэр тээшэ хараашална. Энэ үедэ алаг моритой хүн гүйлгэжэ ерэнэ.

Тамура (*угаа баярлан Сүхээ гуайнгаа хүзүүндэ аһашана. Поезд аалиханар ябажа эхил-нэ*). Шүки гуай, Шүки гуай! (*Тамурын нюдэнһөө уһан гоожоно.*)

Сүхээ (согтой баяртайгаар энеэбхилэн, мур дээрэнь альгадаад). Тамара-а, бээе гамнаарай! Мэндэ амар ябажа, гэртээ хүрэжэ, эжытэйгээ заабол уулзаарай! Эжыгээ золгожо, баярлуулаарай!

Тамура (ябажа эхилһэн поездын вагоной гэшхүүр дээрэ гарана). Баяртай, Шүки гуай, Тамаа гуай! Би таанарайнгай буянтай нуухын түлөө үдэр бүри бурханда мүргэжэ байхаб. Баярта-ай!

Соносхогшо. Поездын холо ябашаһан хойно Тамура хашхарна: “Шүки гуай, Тамаа гуай! Таанар намайе, минии ами наһые абарһанта-аа!..” Зүгөөр эдэ үгэнүүдые Сүхээ дуулаха аргашьегүй, хубишьегүй байшоо.

Дүрбэдэхи үйлэ

Япон орон. Голой эрье. Тамурын эхэ үглөө бүхэндэ уһа абахаа ерэхэдээ голой эрье дээрэ нэгэл газарта зогсоод, табан жэлэй саана хүбүүнэйнгээ сэрэгэй албанда ошоһон зүг руу хараашална. Эхэ хүбүүгээ хүлээһээр зандаа.

Энэшье удаа эхэ үнөөхи эрье дээрээ гараба. Тиигээд, харан гэхээн.., ай бурхан!.. Тэрэ газартань хүбүүниинь хүрэжэ ерээд, зогсожо байба! Ехээр сошоһон эхэ ухаа алдаад, “оог” гэжэ нэгэ хашхараад, мэдээгүй унашана. Тамура түргэн гүйжэ ошоод, мэдээ алдаһан эхээ гар дээрээ абана.

Он жэлнүүд үнгэрнэ. Үтэлжэ, наһанайнгаа амаралтада гараһан Тамура ходо-ходо бодолгодо абтана. Өөрыень абарһан Шүки гуай Тамаа гуай хоёрынь наһаанһаань огто гаранагүй. “Таанар минии ами наһые абарһанта” гэжэ тэдэнэйнгээ нюурта сэхэ хэлээгүйдөө мүнөө болотор сэдхэлынь үбдэнэ. Бурханайнгаа дэргэдэ ошожо, гараа наманшалжа мүргэнэ. Удаань, досоогоо ото бодомжолжо ябаһаанаа дуугарна.

Тамура. Үхэлдөө хүрөөд ябаһан намайе Монгол найхан ороной Шүки гуай, Тамаа гуай хоёр тэдхэжэ, ами наһыемни залуудам абараа нэмнай даа. Наһамни ошожо байна, дала хүрэбэб. “Та хоёр минии ами наһые абарһанта” гэжэ тэдэ хоёртоо хэлээгүйдөө мүнөө болотор өөрөө зэмэлжэ ябанаб. Хэды шэнээн иигэжэ бээе, сэдхэлээ зобоохобиб? Монголдо сүлөөтэй байдал тогтобо, тэрэ гүрэн нээлтэтэй болобо, Зүблэлтын сэрэгүүд тэндэнэе гаража ошобо гэхэн нураг суу дуулдаба хаям. Тиимэһээ би һүүлшынгөө хэжэ боломоор хубиин хэрэгы дүүрэн ашаглажа, заабол Монгол ошохо, Шүки гуай Тамаа гуай хоёроо оложо уулзажа, талархалайнгаа үгэ эрхэбэшэ дуулгаха ёһотойб. Мүнөө энэ минии нангин уялга болоод байна. Ондоо иимэ ушар болохогүй. Үшөө хэды шэнээн алтан дэлхэй дээрэ амиды мэндэ нууха нэмбиб, мэдэгдэнэгүй. Тиимэһээ манай арадай сэсэн үгэ дагаад, наһаа хадаа шийдэхэ хэрэгтэй, шийдээ хадаа ондоо юумэн тухай бодолтогүй гээд, одоо Монгол орон ошохо арга хургаяа бэдэрхэмни – эрлигэй үзүүртэй эрдэниие олохомни! Монголнуудай хэлэдэгэй ёһоор, хүлэгэй жолоо залахамни. Ябахамни! Ябахамни! (Гаража ошоно.)

Эрдэнэчимэг (Тамурада ерэнэ). Тамура гуай, Монгол Улсхаа Япон Уласта байгаа Онсо бүгэдэ бүрин эрхэтэ элшэн сайд Хүрэлбаатар гуайн даабаряар танай хэлээшэ Сүхээ гуай Лхамма гуай хоёрыетнай минии аба бэдэржэ байна. Мүн Монголой түүхэшэ эрдэмтэй доктор Магсаржав гуай хуучан данса бэчэгын газарта, архивта, бас бэдэрнэ.

Тамура. Яагаа найн юм гээшэб. Шүки гуай, Тамаа гуай хоёр намайе мартаагүй ёһотой. Олдохол байха. Тиихэдэнь хаана нуудагыень одоо намда дуулгаарай, Эрдэнэчимэг, зүү.

Тамура Эрдэнэчимэгтэ хамтын байрадань ерэнэ.

Тамура. Эрдэнэчимэг, олдоо гү Шүки гуай Тамаа гуай хоёрни?

Эрдэнэчимэг. Харюу үшөө ерээдүй байна, Тамура гуай.

Тамура. Яагаа үни болоно гээшэб. Зай, үшөө хүлээһүү. (Гаража ошоно.)

Тамура дахин Эрдэнэчимэгтэй уулзахаяа ерэнэ.

Эрдэнэчимэг. Тамура гуай, минии аба танай танилнуудые бэдэрээд, олоогүй. Харин доктор Магсаржав гуай Монголын Түв аймагын Борнуур сүмдэ Лхамасүрэн гуайн ногоочо-

дын даргаар ажалласаниг мэдээ. Тезд одоо мүнөөдөө тэдэнэр тэндээ үгы байна. Тамура гуай, санаагаа ехээр бү зобогты, манайхин тэдэниетнай бэдэржэл байна. Олоходонь би танда өөрөө дуулгахаб. Та бээ зобоожо, бү ябажал байгыт даа, зай гү. Сүхээ гуай Лхамаа гуай хоёрыетнай бидэ заатагүй олохобди.

Тамура. Зай, зай, хайнта даа. Дуулгаарай даа олдоходонь намда, Эрдэнэчимэг.

Эрдэнэчимэг. Забол дуулгахаб. Санаагаа бү зобогты. Баяртай, Тамура гуай. (Тамура гаража ошоно).

Эрдэнэчимэг Тамурын гэртэ гүйжэ ороно.

Эрдэнэчимэг (*баяртайгаар*). Тамура гуай, Тамура гуай! Сүхээ гуай Лхамаа гуай хоёройтнай үри саднарын, түрэлхидын олдоо!

Тамура (*баяртайгаар*). Олдоо гү?

Эрдэнэчимэг. Өөснөө тэдэтнай үшөө олдоогүй. Зүгөөр Сүхээ Лхамасүрэн гэдэгүүдэй аша басаган Цэндсүрэн тэдэ үбгэн аба хүгшэн эжы хоёройнгоо ажаллажа, амидаржа байсан Борнуур сүмдэнь бэри болож очсониинь мэдэгдээ. Одоо тэндээ байна.

Тамура. Тиибэл, тэрэ аша басагантайнь уулзабални, үбгэн аба хүгшэн эжы хоёройнгоо хаана нуудагы хэлэжэ үгэхэ байха. Тиимэ гү?

Эрдэнэчимэг. Тиимээ, тиимэ, Тамура гуай. Борнуур сүм ошобол тэдэниие бултыень олохот. Заатагүй олохот.

Тамура. Яагаа хайн юм гээшэб! Түхээрхэмни! Ябахамни! Монгол орон ошохомни!

Эрдэнэчимэг. Тамура гуай, таниие минии аба угтаха. Бултыень танда хэлэжэ, харуулжа үгэхэ.

Тамура. хайн даа. Ямар урагшатай, Дашнямтай үдэр болобо гээшэб! Бурхан хараа, Бурхан туһалаа. Эрдэнэчимэг, хайн даа. Ябахамни, ябахамни. Шүки гуай Тамаа гуай хоёртойгоо уулзахамни. Яагаа хайн юм гээшэб. Ябахамни! (*Түхээрээд, гаража ошоно.*)

Табадахи үйлэ

Монгол орон. Тамура гуайе залуухан хүбүүн хүргэжэ, Сүхээ Лхамасүрэн хоёрой аша басаганайда асарна. Цэндсүрэн гэртээ хоёр үхибүүдтэйгээ байна.

Тамура. Конънитива! Сайн байна-уу! Би япон хүн Тамура гээшэб.

Цэндсүрэн. Сайн, сайн байна-уу. Орогты, дээшээ суугты! Би Цэндсүрэн гэжэ нэрэтэйб. Минии хүгшэн аба Сүхээ, хүгшэн эжы Лхамасүрэн хоёрой аша басаган гээшэб. Эдэ – манай хүүхэд. Суугты, эдээн боложо байна, эдээлхэбди.

Тамура (*гэнтэ өөрын холын бодолдо абтажа*). Ши намда эдээ дурадхажэ байхадаа Тамаа гуай шэнги ямар адли гээшэбши. Би тэрэ үедэ арбан зургаа-долоотойхон хүбүүн ябааб. Үлэн хооһоор зүдэржэ, үхэлдөө тулаад ябаһан намайе иигэжэ урижа, эдээлүүлжэ, тэнхээ оруулжа, ами наһыемни Шүки гуай, Тамаа гуай хоёр абарһан юм. Яагаа адли гээшэбши!..

Цэндсүрэн. Монголшууд хүндэмүүшэ зон юм. Хэншые байг, урдуур гараһые ундалуулдаг, хойгуур ябаһые хооллуулдаг заншалтайбди.

Тамура. Ямар хайхан заншалтай арад зон гээшэб.

Эдээн болоно, шэрээ дээрэ эдихэ хоол табигдана.

Цэндсүрэн. Тамура гуай, нуужа хоол баригты.

Булта нуужа, эдээлнэ.

Тамура (*эдээ, унда бариһанайнгаа удаа хайниие хүргөөд*). Аяар холын Япон оронһоо минии түхээржэ ерэнэмни нэгэ ехэ ушартай юм. Ши намайе өөрынгөө үбгэн аба Шүки гуай, хүгшэн эжы Тамаа гуай хоёртой түргэн абаашажа уулзуулыш даа. Тэдэ хоёртотной хэлэхэ юумэмни угаа ехэ юм. Тэрэнээл түлөө би энэ холо, Монгол орон зорижо ерэбэ гээшэб.

Гэр соо аниргүй байдал тогтоно. Хэншье юумэ хэлэнэгүй. Харюугай үгын удаан дуулдахагүйдэ Тамура гайхаад, Цэндсүрэн тээшэ асуудалтайгаар харана. Тэрэнь доошоо хараад, нюдэнһөө уһа гоо-жуулан һууна. Нюдөө, нюураа гараараа аршана, юушье хэлэнэгүй. Тиин гэр соо нилээд удаан абяагүй байдалай тогтоһоной удаа Цэндсүрэн аалиханаар дуугаржа эхилнэ. Тамура тэрэниие харашоод, хүлээн һууна.

Цэндсүрэн. Тамура гуай, хүлисыт даа намайе. Минии үбгэн аба, хүгшэн эжы хоёр бурхандаа мордоһон. Ябаһаарнь нилээд үни саг үнгэршэбэ.

Тамура (*гайхангяар, угаа голхоронгёор, наманшалаад*). О-оо, Амида-Будда бурхан! (*һууриһаа бодоод, бурханай гунгарбаагай урда ошожо үбдэгэлөөд, үни удаан наманшална, тарни гүбэрнэ.*) Агууехэ Амида-Будда, анхарыш! Тэдэ хайн сэдхэлтэй Шүки гуай Тамаа гуай хоёройнгоо хойтын буянии олохын түлөө бүхы зүрхэ сэдхэлэрээ юрөөжэ байнам. Тэдэнииемни төөрүүлэнгүй диваажанай орондо абаашажа түрүүлш! (*Удаань нюдэ, хамараа нюурай пулаадаар аршаад, ошожо ханын дэргэдэхи һандали дээрэ һууна.*) Хэзээ... Хэзээ Шүки гуай Тамаа гуай хоёрни мордооб?

Цэндсүрэн (*уйдхартайгаар*). Минии үбгэн аба Сүхээ, хүгшэн эжы Лхамасүрэн хоёроймни мордоһоор... байза (*бодомжолоод*), хорин жэл үнгэршэбэ. Би тиихэдэ арбан хоёр-гурба наһатайхан үхибүүн ябааб.

Тамура. О-оо, Амида-Будда бурхан!.. (*Ондoo юушье хэлэнгүй аалихан тарни гүбэрэн, нюдэнһөө уһа дуһаан удаан һууһанайнгаа удаа.*) Басаган, оршолонто сансарын мүнхэ бэшые, хубилжал байдагые, эндэхи бүхы юумэнэй түргэн гүйдэлтэйе үни хада ойлгоһоншые һаа, минии зүрхэн уйдхар гашуудалда абтаад, яшагүй үбдэжэ байна. Ами наһыемни абарһан Шүки гуай Тамаа гуай хоёроо нэгэтэ нэгэ уулзажа золгохоёо би таби гаран жэл һанаашалжа ябааб. Теэд тиимэ юумэн болошоо байнал даа, яахабши. Хүнэй хуби заяан гэжэ баһа байна.

Цэндсүрэн. Юртэмсэмнай тиимэ ха юм даа, Тамура гуай. Танай гэр бүлэ хайшаа бэ?

Тамура. Минии нүхэр эхэнэр бурхандаа мордоһон.

Цэндсүрэн. Тамура гуай, та өөрөө ямар ажал хэнэмта?

Тамура. Би геолог мэргэжэлтэй хүм. Атомай сахилгаан хороонуудые бодхоохо газарнуудые шэнжэлһэнби. Харин сүлөөтэй сагтаа каллиграфиин урлигаар бэшэг бэшэдэгби, залуушуулда заадагби... Наһанайнгаа амаралтада гараһанһаа хойшо ото Монгол орон ошожо, Шүки гуай Тамаа гуай хоёртойгоо заатагүй уулзахаяа бодомжолжо ябааб. Бэдэрэлгэ хэнби.

Цэндсүрэн. Яагаа хайн һанаатай, ямар һонин хүн гээшэбта.

Тамура. Тиимэ табисууртай байгаа гээшэ бээбэ. (*Бодолгодо абтаһанайнгаа удаа.*) Цэндсүрэн, Шүки гуай Тамаа гуай хоёр нам тухай, залуухан япон хүбүүнэй ами наһые абарһан тухайгаа таанартаа хөөрэгшэ хэн гү?

Цэндсүрэн. Одоо би дуулаагүйб. Япон хүбүүн тухай нэгэшье дурдаагүй. Минии үбгэн аба хүгшэн эжы хоёрни “ядарһан хүбүүе хооллоол бээбди” гэхэншэг энээн тухайгаа хэндэшые хэлэжэ ярижа байгаагүй. Хөөрэдэг һаань би дуулаһан, хэзээ, ямар япон хүбүүндэ туһалһан тухайнь мэдэһэн байха һэм.

Тамура. Үбгэн аба хүгшэн эжы хоёршни хүнэй ами наһые абарһанаа, тиимэ ехэ буян хэнэнэй тоогоогүй ябаһан ямар даруу зантай, сэхэ сэбэр хүнүүд байгаа гээшэб, Цэндсүрэн. Гайхалтай!

Цэндсүрэн. Тэдэ хоёрни бүхы наһаараа үнэхөөрөөшые, танай хэлэнһээр, сэхэ сэбэр хүнүүд ябаһан юм. Улад зон булта тэдэниие ехэ хүндэлдэг хэн гэжэ би мэдэнэб.

Тамура (*дабтана*). Гайхамаар байна. Яшагүй хайн һанаатай хүнүүд байһан. Япон зон иигэжэ хэлэдэг: гурба наһатайдаа ямар сэдхэлтэй һэмши, зуушые наһа хүрэхэдөө тэрэл зандаа байхаш гэжэ.

Цэндсүрэн. Ямар сэсэн ажаглалта гээшэб. Харин манай монголшууд хэлэхэдээ, хүн болохо багаһаа, хүлэг болохо унаганһаа гэдэг.

Тамура. Тээ, тээ. Тон зүб хэлэгдэһэн үгэ. (*Бодомжолоод.*) Цэндсүрэн, ядахадаа тэдэ хоёройнгоо хуушанай гэрэл зурагыеньшые харадаг наа.

Цэндсүрэн (баяртайгаар). Байха, байха. Үбгэн аба хүгшэн эжы хоёроймни гэрэл зурагууд эжыдэмни бии.

Тамура (*гайхангяар*). Үү-ү, би гү? Яагаа найн юм гээшэб! Харахамни! Тиибэл, Цэндсүрэн, би шинии аба эжытэй ошожо танилсахамни. Тамаа гуай Шүки гуай хоёрой ямар найн ханаатай хүнүүд байһан тухай, Японһоо юунэй тулада ерэхэн ушараа тэдээндэшни хөөрөжэ үгэхэмни. Хаана тэдэнэршни байдаг бэ, намда харуулжа үгэ, ошохомни.

Цэндсүрэн (*шарайнь дахин зобонги болошоно*). Минии эсэгэ Болд гэдэг хоёр жэлэй саана автомашины гэнтын осолдо орожо, наһа барашоо.

Тамура (*гэнэдэхэндэнь шарайнь зоболонтой болошоно*). Ай жаалда!.. О-оо, Амида-будда бурхан! Юун гэхэн зоболонтой һүйд тодхор, гасаланта уршаг болоо юм гээшэб даа. Тамаа гуай Шүки гуай хоёроймни найхан хүбүүнийнь – хайрата эсэгэшни мордошоһон байба гэшэ гү? Ямар гашуудалтайб даа. (*Дахин гунгарбаагай урда ошожо үбдэгэлдлөөд, мүргэнэ. Наманшална. Тарни гүбэрнэ. Бусажа, голхорон хууһанайнгаа удаа.*) Цэндсүрэн, Шүки гуай Тамаа гуай хоёрой бусад ондоо үхибүүдынь хаана байдаг бэ?

Цэндсүрэн. Минии үбгэн аба, хүгшэн эжы хоёр гансал тэрэ хүбүүтэй байгаа.

Тамура. Ай бурхан! Миил ганса хүбүүтэй байгаа гү? (*Цэндсүрэн толгойгоо дохино.*) Хөөрхы. Баарһадта баһа нэгэ ойлгогдоогүй ушар болоһон байгаа юм бээ даа. (Наманшална). Оршолонто юртэмсэ ямар хайра гамгүй гээшэб? Тэдэ найн хүнүүдые минии ерэтэр байлгабагүй. Ори ганса хүбүүнтэйншые уулзуулбагүй. (Уйдхартайгаар.) Би иихэдээ яаха хүн болонобиб?

Цэндсүрэн. Эжымни мэндэ һууна хаям. Минии хоёр дүү басагадни байна. Гэрлэхэн дүү хүбүүмни эжынгээ һуудаг хүршэ хотондо байдаг. Маргааша би таниие абаашажа уулзуулжа, танилсуулхаб, Тамура гуай. Һанаагаа бү зобогты. Харин мүнөө манайдаа амарагты. Холын харгыда эсэхэн байхат.

Тамура. Зай-ай, яагаа найн юумэ хэлэбэш. Маргааша ошожо, шинии эхэтэй уулзангүй яалай. Заатагүй ошожо уулзая. Найн лэ гээшэ. Тиихэдээ ханаанаймни нэгэ ехэ хэрэг бүтэхэ.

Лхагваагайда. Гэр соо Цэндсүрэн, Солонго, Түмээ, түрэлнүүд, танилнууд, үхибүүд.

Тамура. Конънитива! Сайн байна-уу!

Лхагваа. Сайн байна уу-у! Орогты, дээшээ һуугты! (*Айлшаниие угтажа абаад, өөртэйгөө, үхибүүдтэйгээ танилсуулна.*) Би Сүхээ гуай Лхамасүрэн гуай хоёрой бэри Лхагваа гээшэб. Энэ минии бага үхид Солонго Түмээ хоёр гээшэ. Энэ бэримни, энэ нүхэрын, эдэ – түрэлэхидни, дүтынхидни, үхибүүдынь. (*Тамура бултантайнь дохижо мэндэшэлэлдэнэ. Айлшаниие хойморто хуулгана.*)

Тамура. Би Тамаа гуай Шүки гуай хоёртойгоо уулзахаяа Япон оронһоо энэ ерэхэ гээшэб. Тамура гэжэ нэрэтэйб. Тээд нилээн гээгдэшөө хүн байнам. Минии ами наһые абарһан, амиды мэндэ гэртээ бусажа заатагүй эжытэйгээ уулзаха ёһотойш гэхэн этигэл найдал намда түрүүлжэ, тэрэ үедэ арбан долоотойхон ябаһан хүбүүндэ хүсэл зориг олгоһон хайратай Тамаа гуай Шүки гуай хоёрни бурхандаа ябашаһан байбал даа.

Лхагваа. Тиигээл даа. Минии хадам аба эжы хоёр ямар найн хүнүүд байгаа гээшэб даа.

Тамура. Танайда тэдэ хоёрой гэрэл зурагынь байха гэнэ. Хараха дурамни ехэтэ хүрэнэ.

Лхагваа (баяртайгаар). Бии, бии. (*Ошожо абдар сооһоо гэрэл зурагуудай альбом гаргажа, Тамурада асаржа үгэнэ.*) Энээн соо минии хадам эхэ, хадам эсэгэ хоёр байха. Таниха гээшэ гүт?

Тамура (*Абажа, нүдэнэйнгөө шэл хэжэ, анхаралтайгаар альбомые иража хаража байтараа гэнтэ сошонгёор*). Тамаа гуай! Шүки гуай! (*Нүдэнһөө уһа гоожуулан гэрэл зурагыень таалана. Нүдээ аршуулаараа аршаад, удаахан дүрэнүүдыень хараһанайнгаа удаа абаа-*

шажа гунгарбаа дээрэ табяад, урдань үбдэглэжэ хуугаад, үни удаан мүргэнэ, нюдэнһөөнь эзэлүүдгүй уһан дуһана. Гэр соо байһан зоной зариман бэээ барижа ядан баһа уһа нюдэн болоно.) Тамаа гуай!.. Шүки гуай!.. Би тантайгаа уулзахаяа ходо һанажа ябааб. Монголдо сүлөөтэй сагай ерэхые хүлээн хүлээн байтарни табин дүрбэн жэл үнгэршөөл даа. Хүлисыт даа намайе, Тамаа гуай Шүки гуай хоёрни. (Уһа нюдэн болоно.)

Цэндсүрэн уйлана, булта нюдэнһөө уһа дуһаана. Гэр соо нэгэ хэды шэнээн аниргүй байдал тогтоно. Эсэстээ Лхагваа энэ байдалые таһална.

Лхагваа (Тамурые орон дээрэ хуулгажа). Хадам эжы аба хоёрни угаа хүндэмүүшэ, сагаан һанаатай хүнүүд байһан. Һайн аматай, бүхы юумэ Һайн тээшэнь хэлэжэ байдаг, хүн бүхэниие хайрладаг, ядарһан тулиһан зондо али болохоор туһалхаяа оролдодог заншалтай һэн. Айлай үхибүүдые гэртээ асаржа эдеэлүүлдэг байһан. Тиимэ һаруул сэдхэлтэй байгаа бшуу даа. Тиимэһээ үри хүүгэдынь мүнөө булта Һайн ябана. Энэ Солонгомни һургуулитай болоһон, саашаа ажал хүдэлмэридэ орохо юм бэээ.

Тамура (Бултанда хандажа). Тамаа гуай Шүки гуай хоёр намайе эгээ Һайн эдеэгээр эдеэлүүлэдэг байгаа, юундэб гэхэдэ, даншые гүлмэр залуу байнаш, хүсэ тэнхээ оро, гэртээ заатагүй бусаха ёһотойш, эжыгээ золгожо баярлуулхаш гэжэ ходо намда хэлэдэг байһан юм. (Лхагваада хандажа.) Лхагваа, би Монгол Һайхан орон ерэжэ, шинии гайхамшаг хадам эхэ эсэгэ хоёрой ашанартай танилсаба гээшэб. Тамаа гуай Шүки гуай хоёройнгоо нангин дурасхаалые мүнхэлжэ, би эдэнэйшни үбгэн эсэгэ болохомни. (Үхибүүдтэ хандажа.) Тиихэмни гү? Таанар булта минии үхибүүд гээшэт, тиимэһээ бултыетнай гэртээ айлшалхые уринаб. Япон орон ошожо һурахат. Мэргэжэл абахат. Таниие тэдхэлсэхэб, бултандатнай туһалхаб, мэргэжэлтэй болгуулхаб. Япондо ошожо һураад, саашадаа яанабта өөрынтнайл дуран: тэндээ үлөөд ажаллана гүт, али Монголдоо бусажа нютагайнгаа ажахыда хүдэлнэ гүт – өөһэдөөл мэдэхэт.

Булта баярлаад, хүхилдэшэнэд: “Болоноо, болоно!”. Эхэнэрнүүд бодоод, дэбхэрэлдэшэнэ, һүхирэлдэшэнэ: “Бидэ Японой монгол үбгэ эсэгэтэй болобобди! Ухай! Ухай! Ухай! Бидэ Монголой япон үбгэ эсэгэтэй болобобди! Ухай! Ухай! Ухай!”

Лхагваа. Баярлалаа! (Булта: Баярлалаа! Баярлалаа! Баярлалаа!) Тамура абадаа бидэнэрэй бултанай зүгһөө монгол хубсаһа бэлэг баринабди. Ухай! (Булта дахин баяртайгаар хашхаралдашана: “Ухай! Ухай! Ухай!”. Булта эблэжэ байгаад Тамурада монгол дэгэл, шаахай гутал, жажин малгай үмдэхүүлнэ. Тамура угаа баяртай, Лхагваада, бултанда Һайниие хүргэнэ.) Одоо, Тамура аба, һуугты, хамтадаа хоол, сэгээ бария, сай ууя. (Булта столдо һуужа эдеэлнэ, бэээ бээдээ баяртайгаар юумэ хэлэнэ, энеэлдэнэ, хүхилдэнэ. Эдеэлһэнэйнгээ удаа булта садаһанаа мэдүүлнэ, баярые хүргэнэ.)

Цэндсүрэн. Хүгшэн эжы абымнай мордоһоор аяар хорин жэл үнгэршэбэ. Би энэ Тамура үбгэ эсэгынгээ иимэ сэбэр Һайхан, нигүүлэсхы уужам сэдхэлтэй байһандань омогорхоном, үнэн зүрхэнһөө талархалаа мэдүүлнэм. Үбгэн абамни! (Ошожо тэбэрезд, таалана.) Тамура үбгэ абамни таби гаран жэлэй туршада өөртэнь, тиихэ үедэ тон залуухан, арбан долоотойхон хүбүүндэ, хүгшэн эхэ эсэгэ хоёроймни туһалһан тухай һанажа, хайшан гээд тэдэнтэйгээ уулзажа баярай үгэ хэлэхэ тухайгаа ото бодомжолжо ябаа. Тиимэ аргын гарахатай сасуу Монгол орон ерэбэ бшуу. Нэгэтэшые сухарингүй, эсэшэ сусашагүй маниие бэдэрээ хаям. (Булта талархалаа мэдүүлнэ, баярлана, хүхилдэнэ: “Һайн лэ гээшэ! Япон үбгэ эсэгэмнай ямар урин налгай сэдхэлтэйб! Баярлалаа!”)

Тамура. Һайн даа, Цэндсүрэн.

Түмээ: Юун гэхэн ехэ баяр гээшэб. Япон үбгэ эсэгэтэй боложо, түрэнһэн үбгэ эсэгэ хүгшэн эхэ хоёройнгоо ямар хүнүүд байһые мэдэжэ абабабди!

Булта Тамурада Һайниие хүргэнэ: “үнэхөөр тиигээбди; өөрынгөө түрэнһэн хүгшэн аба эжые хүсэд Һайн мэдэхэгүй байгаалди; ямар һонин, Һайн һанаатай хүнүүд байһан юм гээшэб; тэдэмнайшые гэжэ, энэшые үбгэн абамнай гэжэ тон адлинууд”.

Солонго. Тамура аба. Та Японой ямар хотодо байдагбта?

Лхагваа. Зай, яаха гээд нуранабши даа, Солонго. Яагаа абааштайбши.

Солонго. Магад, би япон үбгэ эсэгэдээ ошожо байхаяа нананаб. Болохо гү, Тамура үбгэн абамни?

Тамура (*ухаа алдана*). Юу хэлэнэш, яагаа бэрхэбши, басагамни. Манайдаа ошонгүй яахабибди. Мүнөө минии бусахада хоюулан сугтаа манайда Япон ябахабди. Үшөө дүүешни, Түмээешни абалсаад ябахабди.

Солонго (*угаа баярлан*). Ухай! Ухай! Би үбгэ эсэгэтэйгээ Япон орон ошохомни! Зүгөөр Түмээ ошохо аргагүй. Эндээ ажалтай. Тиимэ гү, Түмээ?

Түмээ. Япон орон ошохо угаа ехэ дурамни хүрэнэ. Теэд мүнөөдөө тиишэ ябажа шадахагүй байнаб. Жэлээ дүүргээд, ажалаа түгэсхөөд ошоходом болохо гү?

Тамура. Болонгүй яахаб! Яагаа найн юм гээшэб. Би үхибүүдтэ угаа дуратай хүм. Тамаа гуай Шүки гуай хоёроймни үхибүүд минии үхибүүд лэ хаям. Ямар ехэ баяр бэ. Солонго, манай хотодо модо үйлэдбэрилдэг, саарна хэдэг, бүд нэхэдэг компанинууд бии юм. Монгол хүн мориндо дуратай, минии байдаг газарта мори үүсхэдэгшые эмхи байдаг. Манайдаа байгаад, эдэ компанинуудай дуратай али нэгэндэ ажалда орохош. Минии найн нүхэр болоһон Монголой бүрин эрхэтэ элшэн сайд Хүрэлбаатар манда туһалха. Одоо би баяртайб.

Солонго (*ошожо Тамурые тэбэринэ, таалана*). Минии үбгэн эсэгэ, ямар наймта даа. Баярлалаа! Ухай, Ухай! Эжы, харыт, ямар ехэ баяр бэ!

Лхагваа. Бурхан тэнгэрийн заяагаар иимэ найн ханаатай япон үбгэ эсэгэтэй болоо хадаа Япон ошохо болоболши даа. Бидэшые үзэхээс ошожо болохобди.

Тамура. Бултыетнай гэртээ абаашахаб, айлшалуулхаб. Би тэндээ олон монгол нүхэдтэй болоһонби. Монголһоо ерэнэн оюутад манайда ото ябажа орожо байдаг.

Цэндсүрэн. Япон үбгэ эсэгэмнай зүб хэлэнэ. Тэрэнэймнай хото-город Мориокада ажаллажа амидаржа нуудаг Мөнхбат хэлэхэдээ, Тамура гуай монгол залуушуулыешые, наһатай хүнүүдыешые хуу бултыень гэртээ асаржа хүндэлжэ байдаг гээ бэлэй. (*Булта хүхилдэнэд: "Гайхалтай!"*)

Тамура. Үшөө мэргэжэлтэ "сумо" барилдаанай монгол яһанай ехэ абарга Бямбадоржи Баттуул эхэнэртэйгээ манайда ото ябажа байдаг. Тэдэ хоёрой нижаганама түрэ хуримда уригдаһандаа баһа нэгэ ехэ заяа найтай байһанби. (*Үхибүүд баяртай шууялдашана: "Сүмөө? Сүмөө. Барилдаан?"*)

Цэндсүрэн. Үбгэ эсэгэмнай ямар олон монгол танилнуудтай юм, гайхахаар.

Тамура. Тиимэ хуби заяатай хүн байгаа гээшэ бээб. Энэмни Тамаа гуай Шүки гуай хоёроймни тариһан үрэ дүн болоно гээшэл даа. Тэдэнэй туһаар алтан дэлхэй дээрэ ажаһуугаа хадаа би ашыень харюулха ёһотойб. Солонго, ши минии байдаг хото-городые өөрөө харахаш, таанарни булта харахат. Япон орон гээшэмнай дүрбэн ольтирогууд дээрэ оршодог хаям даа. Дэлхэйн хүрөөтэй дайнай үедэ угаа ехэ хандаралда, зоболгондо ороһомди. Манай Япон гүрэнэй охор ухаатай, анханһаа дайшалхы заншалтай байһан ноёдой муугаар тэрэ дайнда угаа хохидоһоншые наа, ажалша арад зонойнгоо ашаар нютаг оромнай нилээд ехэ амжалта туйлаа. Харин минии байдаг Мориоко хото олон зуун жэлэй түүхэтэй юм. Тэндэмнай үзэсхэлэн ехэ музей бии. Тэрээн соо дэлхэйн олон мэдээжэ хүнүүдэй дүрсэ бүтээгдээд, хадагалагдажа байдаг. Тэрэ тодоо Монголой Хубилай хаанай дүрсэ бии. (*Зон: "Монголой Хубилай хаанай!?"*) Өөһэдөө харахат даа. (*Энээгээд, заа үхибүүд тээшэ хараад.*) Харин эдэ үхибүүдэй хараха хүүхэлдээ нааданхайнууд байха, "кокэси" гэжэ нэрэтэй юм. Баһа элдэб бүжэг нааданууд байха. (*Энээгээд.*) Зай, хүрөө, хуу бултынь хэлэжэрхихэдэмни хожом танай өөһэдынтнай ошоод харахада һонигүй болошохо. (*Булта баяраа мэдүүлнэ.*)

Түмээ. Ямар һонин юм. Би заатагүй ошожо танай хотые харахаб.

Тамура. Харангүй яахабта. Бүхы юумэ бултыень тандаа үзүүлхэб.

Лхагваа. Манай хүндэтэ аба, өөр тухайгаа, гэр бүлэ тухайгаа хөөрыт даа, гуйнабди. Та-найнгаа ямар байдагые мэдэжэ абаха дуратайбди.

Тамура. Болоно, болоно. Өөрынгөө хүүхэдтэ хөөрэнгүй яалай. Тамаа гуай Шүки гуай хоёртойгоо хахасажа, гэртээ бусажа, эжытэйгээ уулзааб, баярай ехэ баяр болоо нэн. Намга абажа, гэрлээб. Хожом хойшодоо иимэ юумэн болоһон юумэл даа. Шагныт даа...

Тамура Симамото намгантайгаа гэртээ нууна.

Тамура. Юрэдөө дай шуун Газар дэлхэйн арад зондо хойшодоо хэзээдэшье бү үзэгдэнээ даа. Дайнай олзодо абтаһан хэды оло мянган хүбүүднай хари газарһаа бусаагүй, шортоо тэндэ наһа бараа гээшэб. Бишье хооһо нойтоор, үлэн хооһоор туража, зобожо, шадал тэнхэйгүй хосорхо туйлдаа хүрөөд ябааб. Иигэжэ зобожо ябанхаар үхөө наамни ямар ехэ жаргал гээшэб гэжэ наһадаг байгаа. Энэрэл хайратай, сагаан наһаатай монгол хүнүүд Тамаа гуай Шүки гуай хоёрой ашаар би энэ ами наһаа абаруулжа гараһан хүн гээшэб...

Симамото. Мэдэнэм, мэдэнэм. Зуу дахин энээн тухайгаа намда хөөрөө бэшэ хүн гүш.

Тамура. Мүнөөдөө яһала һайн нууна гээшэбди. Бидэ хоёрһоо жаргалтай хүн дэлхэй дээрэ үгышье гээ наа болохоор ха. Гансал, гансал... Нэгэл ехэ шаналтайнь гэхэдэ...

Симамото. Мэдэнэм баһа энээнийишни. Мэдэнэм. Энэмнай ехэл шаналтай. Бишни атомно бомбын тэнэрээндэ дайрагдажа, ехээр гэмтэжэ, үхибүү түрэхэ хубигүй болоо хаям-биб.

Тамура. Тиигээлши даа. Энэ талаараа бидэ хоёр золгүй байшообди. Яахабши теэд. Олон сая зон дэлхэйн дайнһаа хохидоо. Жаргалтайшье нууха, зоболондошье орохо гээшэ даншье бэлэн...

Газааһаа Ёсико басаган Накада хүбүүн хоёр баяртайнууд гүйлдэжэ ороно.

Ёсико. Тамура сан, Симамото сан, Накада бидэ хоёр шалгалтануудаа эрхим һайнаар тушаабди.

Накада. Тамура сан, танай заажа үгэнэн каллиграфиин урлигаар гоёожо бэшэнэн бэшэ-гүүдтэмнай жюри-шүүхын гэшүүд дээдэ сэгнэлтэ үгөө. Энэмни танай амжалта болоно. Та зүрхэ сэдхэлээрээ оролдожо, тэсэмгэйгээр заажа, зүбөөр бэшэхыемни ойлгуулжа үгэнэн гээшэт.

Тамура. Зай, зай, бэрхэт даа үхибүүдни.

Ёсико. Симамото сан, харин та намайе үргэнэнта, танайл аша туһаар би хүн болооб. Та эхилжэ, намда дэлхэйн суутай дуушадай дуу шагнуулжа, джазай, классикын хүгжэм заажа, ойлгуулжа үгөөт. Рэп дуунай аялга доро бүжэглүүлжэ нургаат. Тэрэнэйтнай ашаар би мүнөөдэр дээдэ сэгнэлтэ абааб. Тиихэдэ... (*Эшэнгээр.*) Накада бидэ хоёр танайл һайгаар танайда уулзажа, танилсажа, бэе бээ ололсоо гээшэбди.

Симамото. Һайн лэ гээшэ. Өөрынгөөл бэрхээр ябанаш даа, басагамни.

Тамура. Зай, болоо, болоо. Теэд та хоёроймной түрэ хуримаа хэхэ саг дүтэлжэ байна гү?

Ёсико эшэнэн хэбэртэй, улайгаад, Накада тээшэ урин зөөлэнөөр харана.

Накада. Симамото сан, Тамура сан, би танайда инаг дураяа, энэ Ёсико нүхэрөө олооб. Һайнта даа. Дээдэ нургуулияа дүүргээдхье, тиигээд түрэ хуримаа танайдаал хэхэбди гэжэ бидэ хоёр хөөрэлдөөд байнабди.

Симамото. Үхибүүдни, та хоёрнай бидэ хоёрой урдаа хараха эгээл ехэ жаргалнай гээшэт. Мандаа аша зээнэрые олоор түрэжэ үгөөрэйгты.

Хоёр залуушуул эшээд, доошоо харашана.

Тамура. Бидэтнай тиихэдээл жаргалайнгаа дашуурта гарахабди. Зай, нуужа эдээлэгты, үхибүүдни.

Ёсико. Тамура сан, бидэ хоёр садхаланбди. Үшөө хэрэгээрээ ябахамнай. Үдэшэ болотор баяртай.

Накада. Баяртай.

Ёсико Накада хоёр энеэлдээд, гүйлдэжэ гарана.

Арбан хоног үнгэрнэ. Тамура Симамото хоёройдо Азума ерэнэ.

Азума (*уйдхартай, тэбдэнгээр*). Тамура сан, Тамура сан, гай, гай, тодхор... (*Амия абаад.*) Ёсико Накада хоёрной... Ёсико Накада хоёрной... (*Хэлэжэ дүүргэнгүй уйлаганаад, толгойгоо баряад стул дээрэ доошоо хараад нуушана. Муу мэдээ дуулаха болоһоноо ойлгоһон Тамура Симамото хоёр аалихан Азумада дүтэлнэ.*) Тамура сан, Симамото сан, Ёсико Накада хоёрной... хоёрной үгы... хосоршоо... (*Симамото юушые хэлэнгүй диван тээшэ аалихан ошоод, нууна. Тамурын бэе нуладана. Аниргүй байдал тогтоно.*)

Тамура (*аалихан*). Азума, юун болооб, хэлэ.

Азума (*торожо байгаад хэлэжэ эхилнэ*). Накада гудамжа дээгүүр гаража ябатараа... ямаршыегүй гаража ябатараа... юун болоо юм... юу хараа юм, гэнтэ гэдэргээ гүйжэрхёо. Энэ үедэ ашаатай машина харгыгаар гаража ябаһанаа... жолоошониинь байлгажа үрдеэгүй... үхэтэрнь даражархёо. Накада тэрэ дороо наһа бараа.

Симамото. Ай бурхан. Ай бурхан... Ёсико баһа даруулшоо гү?

Азума. Үгы. Накада гансааран ябаһанаа...

Симамото. Ёсико амиды гү!?

Азума (*Толгойгоо һэжэрнэ, юумэ хэлэжэ ядана, тиин үгэлнэ*). Үгы...

Симамото. Ёсико хаанаб!?

Азума. Ёсико... Ёсико. Иимэ муутай дэлхэй дээрэ инаг ганса Накадагүйгөөр ажаһуухагүйб гээ...

Тамура. Тиигээд?

Азума. Тиигээд хамтын байрынгаа таһалгада ошоод, хүниие нойроор унтуулдаг эм гадуу ехээр зорюута уугаад, бээ хорложо алаа. (*Халааһан сооһоо абажа, Тамурада саарһа хар байна. Тамура тэрэниинь абажа хараад, юушые хэлэнгүй газаашаа гарана.*)

Симамото (*Тамурын гарһаа саарһыинь абаад, уншана*). “Тухамни һалаа. Бээ бариха гэжэ оролдоод, яашые ядабаб. Тамура сан, Симамото сан, хүлисыт даа намайе!”

Уйдхартай байдал тогтоно.

Гэртэ Тамура, Симамото, Азума гурбан. Булта уйдхар гашуудалда абтанхайнууд.

Тамура (*гэр соогуураа гэшхэлжэ ябаад*). Накада, Накада, ямар ехэ харамтайб... Харин Ёсико! Тэнэг! Тэнэг! Даншые тэнэгхэн хүүхэн байбаш даа, Ёсико! Намтай уулзахаяа яаһамши! Юундэ ерэжэ хөөрэлдөөгүй гээшэбши даа, барһамни! Юундэ яарабабши, хөөрхымни! Багахан тэсэхээ яабаш. (*Бээ барингүй, уһа нюдэн болоно.*) Би түрүүн үхэхөө яагаабиб. Энэ гашуудалта ушарһаа нэгэшые һара урда тээ үхэхэн һаа, дэлхэй дээрэ эгээн жаргалтай хүн байха байгааб. (*Симамото энээндэнь юушые харюусанагүй, нюураа аршуулаар аршажа нууна.*) Өөрымнишые дээрэ юумэн үгы: жаргалдаа хүрөөб гэжэ, би тэнэг, һанажа ябааб! Тиин гэхэмни... Ажабайдалай гүйдэл ямар ойлгосогүй гээшэб. Ямаршые этигэл найдалгүй.

Азума. Тамура сан, Симамото сан, та хоёр бээ, сэдхэлээ ехээр бү зобоогыт даа. һанаа та болоһондоо тон зүдэрүүнээр харагданат. Тамура сан, та намда өөрөө хэлэдэг һэмнайт: бээ барижа шадаха хэрэгтэй, ямаршые хэсүү байдалые дабажа гараха арга хурга хүндэ олдодог юм гэжэ. Би танай сэсэн үгэдэ угаа этигэдэгби.

Тамура. Азума, зүб хэлэнэш. Үнэхөөрөөшые, бээ бариха хэрэгтэй. Ами бээ сохюулһандаа түргэн шийдэбэри абажа, өөрөө бэлэхэнээр унаад үгэжэ болохогүй. Бодожо үзэхэ хэрэгтэй. һамааржа, хүн зондо туһатай ажал эрхилхэ арга заатагүй олдохо юм. Юунэй түлөө хүмүүн бэе оложо түрэнэн хүнүүдбибди!

Азума. Тамура сан, Ёсико Накада хоёрто таанар угаа дуратай байһанта, би һайн мэдэнэб. Танайда ерэхэ бүхэндэнь Симамото сан та хоёр гэрэлтэжэ, баярлажа, нуулгаха байлгаха газараа олон ядажа, тэбдэжэ байдаг һэнта.

Тамура. Симамото мэдэхэ. Юундэ бидэ хоёр тиитэрээ тэрэ залуухан, сэбэрхэн, ухаатай, урагшаа һанаатай хоёрые өөгшөөдэг байгаа һэнбибди.

Симамото. Тиимэ. Азума, бидэ шамда хэлэдэггүй хэмди. Ёсико үншэн басаган байхан хаям. Харин бидэ үхибүүгүйбди гэжэ мэдэнэш. Тэдэнэйнгээ гэрлэмсаар хожулайень өөрын үхибүүд болгожо абаха хүсэлэнтэй байгаабди. Тиигэжэ үхибүүдтэй, аша зээнэртэй боложо жаргахабди гэжэ Тамура бидэ хоёр ото хөөрэлдэдэг хэмди. Тэдэ хоёршье мандаа угаа эрьешэһэн, өөрын үхибүүдтэл болошоһон бэлэй. Тэнгэрээр заяагдаһан үхибүүдтэй болобди гэжэ үнэн зүрхэнһөө этигээд, баярлажа һуугаабди. (*Уһа нюдэн болоно.*)

Тамура. Бидэ хэндэшье дуулгангүй газар худалдажа абаа хэмди. Тиин тэдээндээ гэр табяад, булта зэргэлжэ һууха гэжэ бодоһомди. Үхибүүгүй бидэ хоёрто аза талаамнай, жаргалнай гэшэ гэжэ баярлажа байһамнай энэ болошобол даа. (*Нюдөө аршана.*)

Азума. Тиихэдэ, Накада?

Симамото. Накада айлай гурбадахи хүбүүниинь һэн. Инаг Ёсикын манай басаган болоо хада Накада баһа мантай сугтаа байхаб гэхэн байгаа. Бэе бээдээ угаа дуратай тэдэ хоёрнайшье, ошожо-ошожо иимэ һайхан үхибүүдтэй болоһон бидэ хоёршье жаргалдаа хүрөөд байгаалди даа. Юун гэхэб... Хоёр һайхан үхибүүдһээ хөөрхэн аша зээнэртээ болохоёо, гоё гэр тэдээндээ барижа үгэхээ бидэ хоёр үдэр һүнигүй һанаашалжа, баярлажа байгаабди. Теэд гэнтын ушараар иимэ муухай юумэнэй болошоходо бидэ хоёр бээе барихаяа оролдоһолди даа. Яахаб, ажабайдал гэшэ өөрын зар заршамтай: аймшагтай гоёор шамайе жаргуулхаб гэжэ һанааеш ехэтэ татуулаад мэхэлһэндэл, гэнтэ нэгэ доро хуу бултыень һандаргаажархиха юм...

Тамура (*тодожо абаад*). Түрэхэшье, үхэхэшье өөрсэ хуулитай. Үхэл гэшэ гам хайрые огто мэдэдэггүй, тиимэһээ бидэ тэрээндэ диилдэхэ ёһогүйбди. Амиды хүнүүд туладаа саашадаа ажаһууха болонобди. Тиимэ гү, Азума?

Азума. Тиимэ даа. Тамура сан, танай намда заадагаар, тэнгэрийн табисуураар дээрэһээ үгтэһэн хайрата энэ һаһые алтан дэлхэй дээрээ ашаг аятайгаар эдлэхэ гэшэмнай нэрэ хүндымнай хэрэг болоно.

Тамура. Тон зүб. Энээниие ойлгоһомной болоол даа. Хосорхогүйн тулада бээе һула табижа болохогүй. Маниигаа мартангүй манайдаа ябажа байгаарай, Азума. Ёсико Накада хоёроймнай һүүлээр шимнай эгээн дүтымнай манай хүбүүн болобош.

Азума толгойгоо дохино. Булта аниргүй хахасанад.

Ёсико Накада хоёрой хүүр дээрэ Тамура хүшөө-багана табюулһан. Тэрээн дээрэнь шахаа тангариу үгэнүүд бэшээтэй.

Азума (*тэдэ үгэнүүдые уншана*). “Хүнэй жарган һуудаг, бэе бээтэйгээ уулзаад баярладаг, хүн бүхэндэ табисуурайнь хэмжээгээр табигдадаг энэ дэлхэй дээрэ би саашадаа һанаа сэдхэлээрээ дүүрэн ажаһууха уялгатайб.

Өөһэдөө сэхэ сэбэр ябадаг, бусад уладташье һаалта хэдэггүй хүнүүд намда эгээн ехээр һайшаагдадаг.

Улад зониие өөрынгөө маягаар ударидахаяа һэдэдэг, тиин тэдэниие зоболондо хүргэдэг хүнүүдтэ би угаа дурагүйб.

Нарата дэлхэй дээрэ үнэн сэхээр ажаһуухада, бэе бээдээ туһалалсажа байхада хүнэй ажабайдал ёһотой һайнаар һалбардаг, аша үрэтэй болодог. Булта тиигэжэ ажаһууя!”...

Тамурын Япон ороноо бусаха саг тулаба. Шэнэ түрэлхидын булта Тамура Солонго хоёрые агаарай онгосын вокзал дээрэ халуунаар үдэшэнэ.

Түмээ (*Тамурада бэлэг барина*). Үбгэн аба, бидэнэр, Сүхээ Лхамсүрэн хоёрой үринэр бултадаа тандаа энэ мүнгэн аяга бэлэг баринабди. Эндэ иимэ үгэнүүд һиилээтэй: “Сүхээ Лхамасүрэн хоёрой үри һадаһадын Тамура үбгэ эсэгэдээ халуун баярые хүргэнэ”.

Тамура (*Баяртайгаар дохин, бэлэгиень абана, духадаа хүргэнэ, бултыень тэбэринэ, тэдэнь Тамурые таалана*). Энэтнай минии һанаанда угаа таараһан, сэдхэлэймни

хүсэлье баталхан удхатай бэлэг байна. Ехэ найн даа, баярлалаа. (*Лхагваада.*) Лхагваа, би амиды мэндэ нуугаа сагтаа тантайгаа холбоо барисаагаа хэзээдэшье таһалхагүйб. Тамаа гуай Шүки гуай хоёрой ашаар монгол уладые найн мэдэхэ болооб. Танай орон дэлхэй, танай арад зон намда ехэтэ найшаагдаа. Таанартаа, ашанар зээнэртээ, ото ерэжэ байхаб. (*Байд гээд, бээе зэхэжэ.*) Үхибүүдни, шагнагты даа намайгаа, үбгэ эсэгээ. Би наһатай боложо байна гээшэб, бурхандаа мордохо сагни ерэхэ юм бээ. Тиимэһээ уридшалан бодоод, тандаа иигэжэ дуулгаха гэнэм: хойто наһандаа би монгол хүн боложо түрэхэ хүсэлтэйб. Минии энэ хүсэлье Бурхан анхаржа, намда туһалха, намайе монгол хүн болгожо түрүүлхэ байха гэжэ ехэтэ найданам... Энэл даа минии тандаа дуулгаха гэхэн һүүлшымни нанал. Зай, иигээд, баяртай үхибүүдни. Дахин уулзатараа баяртай! (*Байһан зон бултадаа шууялдашана. Уйлахашье, баярлахашье зон би.* “*Найн даа, үбгэ эсэгэмнай. Айлшалжа ерэжэ байгаарайгты. Хойто наһандаа манайдаа ерэн ерэжэ түрэхэт. Баяртай. Баяртай. Баяртай.*”.)

Солонго (*хүхюунээр*). Би япон хэлэ үзэжэ эхилээб: Саёнара-аа! – Баяртай-ай! Ни айма-сё-ё! – Уулзахабди даа! Уулзатараа-аа!

Бултадаа. “Баяртай! Япондохи монгол үбгэ эсэгэмнай, баяртай! Монголой япон үбгэ эсэгэмнай, баяртай! Дахин уулзатараа баяртай! Баяртай! Саёнара-аа!”

Түгэсхэл

Соносхогшо. Солонго басаган Японой компанида ажалладаг болоо.

Тамура үбгэ эсэгэнь Японһоо монгол зээнэртээ, аша гушанартаа арбан дүрбэн жэлэй туршада бэлэг сэлэгүүдые баряад ото ерэжэ байгаа.

Тиинэнэйнгээ удаа Японой монгол үбгэ эсэгэ, Монголой япон үбгэ эсэгэ Тамура гуай бурхандаа наяхан мордобол даа.

Тамура хироши. Хойто наһандаа би монгол хүн боложо түрэхэ хүсэлтэйб, энээндэмни Бурхан туһалха байха гэжэ найданам.

Ухай! Ухай! Ухай!

Улаан-Үдэ хото, 2017 оной зургаа-наймдугаар наранууд

ЭЗЭМДЭГШЭДТЭ

Эзэн хаанта гүрэнүүд,
Импери тогтооһон нархагарнууд,
Алимта, хайшаа ошоһомта,
Агшан, яахадаа хосорһомта?

Римэй, Византиин, Монголой,
Британиин, России гүрэнэй,
“Мянган жэлэй” Германиин,
Мүн тугаарай Зүблэлтын.

Аһан саһаа ерэхэнүүд,
Амерхаан хизаарай гүрэнүүд,
Дундада дайдын захиргаанууд,
Дураараа аашалһан юрэнхылэгшэд –

Үлүүсэ яатараа годоорно бэ,
Үхибүүдтэл, дайлалдахаа забдана бэ?
Арадуудта бухиндаагаа гаргана гү,
Али Хиросима багадана гү?

Диилэхээрээ бусады айлгаһаар,
Дэлхэйн зониие хохидуулһаар.
Дайн дажарые эхилхээр,
Дүлэндэ Газарые абтуулхаар.

Аршаан булагууд хатаха гү,
Али далайнууд үерлэхэ гү?
Амитадые Замбуулин нэлгэхэ гү,
Агаарыень ондоо болгохо гү?

Үһөөтэ жэлнүүдэй үнгэрхэдэ,
Үһөөрхүү эзэмдэгшэдэй хосорходо,
Арад зон ухаарха үгы юм аал,
Амидархаа уласууд нэдэхэгүй юм аал?

Хэзээ Газарнай тойбо түбэгөө дабаха юм,
Хэдыдэ шэнээр шэг шарайгаа хубилгаха юм?
Хүн түрэлтэн хэсүү табисууртай ерэхэн аал,
Хюдалсан хосорхо хуби заяатай байһан аал?

Байгаалыар табигдаһанаа мэдэрхэ гү,
Байгаалитай дахинаа нүхэсэхэ гү,
Байгаалияа хүндэлжэ һураха гү,
Байгаалиин заршамаар һууха гү –
Хэзээб даа дахинаа үүрэй сайжа эхилхэдэ
Хорбоо Юртэмсын хүрьһэтэ энэ дэлхэйдэ.

2016 оной арба нэгэдүгээр нарын 1

ДААДАА

Табан үйлэтэй гашуудалта драма

XX зуун жэлэй хоёрдохи хахад. Драмын гол хабаадагша эхэнэр элдэб бэрхэшээлнүүдтэй хүшэр хүндэ байдалнуудые дабажа гарана, халуун дурлалай мэдэрэлдэ абтана.

Наадаха нюурнууд:

Даадаа – тус басаганай намтар арбан зургаа наһатайһаань эхилнэ;
Зандан – Даадаагай эсэгэ;
Дулма – Даадаагай эхэ;
Дансаран – нютагайнь хүбүүн;
Балдаа – нютагайнь хүбүүн;
Дагба – хүршэ нютагай хүбүүн;
Жалсан – Дагбын эсэгэ;
Жалма – Дагбын эгэшэ;
Сэбэг – Дагбын нүхэр;
Гатаб – худын түрүү;
Гуржаб – аймагтахи арадай нургуулинуудай таһагай инспектор;
Эрдэм – Даадаагай нүхэр;
Булдуу – Даадаагай нүхэр;
Цырен-Дондок Хамаев – поэт;
Мэлс Самбуев – поэт;
Галина Базаровна – сурбалжалагша;
Сурбалжалагшад, сэтгүүлшэд, дуушад, басагад, хүбүүд.

Нэгэдэхи үйлэ

Хүдөө нютаг. Хабарай дулаан хаһа. Арбан ангиие һаял дүүргэһэн Даадаа басаган нүхэд басагад-тайгаа гэртэһээ газашаа гарана.

Дулма (хойноһоонь). Орой болотор үни удаан бү ябаарай даа, мухаа. Хуряахайтанайдаа ороорой, нургуулияа амжалтатай дүүргэһэнэй дуулгаад, бусаарай.

Зандан (хойноһоонь). Даадаа, али хоюуланайнгаа аяншалдаг шабарта шаагадаггүй, уһа голдо тородоггүй машинаарни ошохо гүбди.

Даадаа. Үгы, үгы, аба, эжы, би нүхэдөөрөө хамта аятай ябаад ерэхэмни, үдэшэлэн танца-бүжэглэлдэ ошохообди. Орой болохогүйб, һанаагаа бү зобогты.

Басагад хүхюутэй, шогтой зугаатай, Даадаагаа дундаа хээд, шаг шууя табилдан саашална.

Үдэшэ орой. Даадаа Дансаран хоёр газар эшэнгээр, бэе бээдээ дүтэлэнгүй зогсоод.

Дансаран (доошоо хараад). Даадаа, намайе сэрэгэй албанда татаба, үглөөдэр ябахамни.

Даадаа. Зай, найн албаяа дүүргээд ерыш даа. Яашаха нэм, хоёр жэл ябаад ерэхэдээ юумэ үзэхэш, эрэ хүн болохош.

Дансаран. Би мүнөө... мүнөө эрэ хүн болохоёо һананаб.

Даадаа. Мүнөө? Яагаад?

Дансаран. Шамайе, шамайе... Мүнөө...

Даадаада дүтэлнэ, басаган эшэнгээр гэдэргээ сугарина.

Даадаа. Болиш, Дансаран, яанабши, хүнүүд харажархихал. Эшхэбтэр.

Дансаран (*гарһаань баряад*). Даадаа, ши намда дуратай гүш?

Даадаа (*гараа хугалаад*). Үгы... Мэдэнэгүйб... Ши намһаа аха хаямши... Би шамайе миин лэ хайн хүбүүн гэжэ һанадагби.

Дансаран. Би шамда үнинэй дуратайб, хараһаар... Шинии һаргама шарайе, хайхан нюдые, энэ ута хара гэзэгыешни...

Даадаа (*эшэнгээр*). Зай, зай, болил даа, Дансаран, байтараа яанаш?

Дансаран. Даадаа, бэлхүүһэншни ямар уян гээшэб... (*Амияа абажа ядан.*) Энэ нюдэ далтирма үндэр сэлсэгэр сээжэшни... Даадаа... (*Тороод, ядалдаад, абяагүй болошоно.*)

Даадаа. Болиш, юу хэлэнэш. Бү намайе эшээгыш. Би хэндэшье дурлажа үшөө үзөөгүй хүн гээшэб. Эжы абамни хүбүүдээр ябахые хоридог. Мэдэнэгүй аалши?

Дансаран. Мэдэнэб. Сэбэрхэн хадашни шамаяа энэ тэрээнһээ аршалхаяа һанаа юм бээ. Тэрэ шиираг томо Балдаада шамайе хүбүүдһээ харууһалхые, тэдэнэрые дүтэлүүлхэ-гүйе захиһан гэдэг. Би, би... (*Бээдээ татаад, шангаар тэбэрижэрхинэ.*)

Даадаа (*хугархаяа забдан*). Болиш, Дансаран, бү тиигыш даа? Би үшөө хэндэшье...

Дансаран (*хэлэжэ дүүргүүлэнгүй тэбэрээд, үргөөд, саашаа, далда газарта абаашаад, таалана, удаан носоно... Басаган гэнтэ шэнэ мэдэрэлдэ абтан, һонюушархан хүлээһэндээ энээндэнь эсэргүүсэбзгүй*). Даадаа, иихэдээ ши минии болобош. (*Басаган хубсаһаяа заһана, эшэһэндээ юушые дуугарнагүй.*) Одоо намайе хүлээгээрэй. Албанһаа ерэн сасуумни гэрлэхэбди. Дуулана гүш минии хэлэхые, ойлгоно гүш? (*Басаган тархияал дохино.*) Хүлээхэ гүш?

Даадаа (*айнгяар*). Яагаа эшхэбтэр юм гээшэб. Хайшан гэжэ эжынгээ нюдэ харахабиб?

Дансаран (*дабтана*). Даадаа, хүлээхэ гүш?

Даадаа (*аалихан, эшэнгээр*). Дансаран, би... би юушые ойлгобогүйб... Юун болобо гээшэб? Теэд... Ерэхэдэшни би үхибүү түрэшөөд байха хүн гүб?..

Дансаран. Юумэ мэдэхгүй дан үшөө тэнэгхэн басаган байнаш даа. Нэгэ дахин... нэгэ дахин тэбэриһэнһээ үхибүүн бии болошодоггүй юм гэдэг.

Даадаа. А-а. Тиигээ һаа, болоол даа...

Дансаран. Зай, Даадаа, хүлээхэ гүш намайе? Албанһаа ерэтэрни ондоо хэндэшье хадамда гарашахагүй бээш?

Даадаа. Үгы... Мэдэнэгүйб. (*Түргэн һалажа ошохын тула, аалихан.*) Теэд... хүлээгүүжэлби даа...

Дансаран. Зай, тиибэл, баяртай, Даадаа. Хүлээгээд байгаарай (*таалаад табина.*)

Басаган юушые хэлэнгүй, тархияа доошонь харуулаад, түргэн саашаа гэшхэлшэнэ.

Дагба (*Жалма эгэшэдээ*). Абгай, намдаа туһалыт даа.

Жалма. Юун болооб, Дагба?

Дагба. Би яаха аргагүй Занданхайн басаганда дурлашооб.

Жалма. Үй, юун гэбэ гээшэбши? Тэрэ гоё сэбэрхэн Даадаада гү?

Дагба. Тэрээндэ.

Жалма. Бү үбэштээрэ, юрэдөө. Тэрээндэ һанаашархашоод, үхибүүтэй һамгаяа гэртэнь ябуулаа һэмши-ии?

Дагба. Сэхынь хэлэхэдэ, тиигээлби даа. Туһалыт даа намдаа. Яахашье аргамни һалаад байна.

Жалма. Тэрэ басаган шамһаа холо дүү хаям, яанабши иихэдээ?

Дагба. Барилдаагаар һорилго хэхээ нютагайнь тамирай байшанда ошохо бүхэндөө тэрэ сэбэрхэн басагые харанаб. Уран нугархай бэеыень ото хайхашаанаб. Столой теннис наадахадаа ямар бэрхээр, хүнгэнөөр наадана гээшэб. Яаха аргагүй дурлашооб. Теэд нам тээшэ оройдоо хаража, һанаагаа табижа үгэнэгүй.

Жалма. Залуухан басаган юун шам тээшэ хараха юм. Нургуулияа һаял дүүргээ, дээдэ нургуулида орохоёо нэгэ тээшэ ябахань бээш гү.

Дагба. Хари, хари. Үрдиел даа. Туһалыт даа намдаа, зай гү, абгай. Гуйнам танаа. Нээрээ ябашахань лэ даа. Алдахамни.

Жалма. Ямаршые тоолхогүй хүн гээшэбши даа.

Дагба. Та, багша хүн хадаа, хэлэ аманда бэрхэ, хүниие үгэдөө оруулжа ядахагүй хаямта. Нургуулиин үхибүүд булта танай үгэ дууладаг. Туһалыт даа, абгай.

Жалма. Юун гэхэн хашартай хүн болошобо гээшэбши, Дагба. Тээд би хайшан гэжэ шамда туһалха болонобиб, гэртэхиндэнь ошожо хадаг табиха гү? Эсэгэмнай ошог лэ.

Дагба. Үгы, үгы. Даадаагай гэртэхин тэрэ харамтай, харуултай басагаяа намда үгэхээ аха хүн гэжэ таһа арсаха. *(Эгэшэдээ дүтэлөөд, халуунаар дурадхалай үгэнүүдые хэлэнэ.)*

Жалма. Юу? Энэ юу хэлэбэ гээшэбши? Тиимэ юумэн гэжэ хэзээн саһаа эндэмнай байгаагүй юм.

Дагба. Тэрэгүйдэ яашые аргагүйл даа, эгэшэмни. Тэрээнэйнгээ һүүлдэ хадаг табихадамнай Занданхайтан яаха аргагүй тогтоохо ушартай болохо. Зүб гү?

Жалма. Яаһан муухай, нүгэл шэбэл юумэн гээшэб...

Дагба. Жалма абгай?.. Жалма абгай?..

Жалма. Зай, зай. Бү гэгэ, гэмшэ. Би үшөө һайса өөрөө бодомжолжо үзэхэб.

Жалма гаража ошоно.

Томо гэр соо түрэ бүтээхын бэлэдхэл боложо байна. Эхэнэрнүүд ута столнууд дээгүүр эдэз хоол обойтор табина. Уряалаар ерээшэд хоорондоо һониноо аалихан хөөрэлдэнэ. Гэнтэ саанаһаа газар залуу басагадай хоолойн абьян дуулдана.

Басагадай нэгэн. Ошоёл даа, Даадаа, ороел.

Даадаа. Хэлэнэб танда, үгы, би ошохогүйб, орохогүйб.

Басагадай нэгэн. Орое, орое, Даадаа. Ороел даа, үни болохогүйбди.

Даадаа. Үгы, юундэ намда урид хэлээгүйбта? Эндэтнай юун боложо байгаа юм? Би спортивна хубсаһаарааб. Спортын танхим ошожо, столой теннис наадахаяа гэртэнээ гарһан хүм. Энэ харанагүй аалта, һайндэрэй бэшэ, һорилгын хубсаһа үмдөөд ябахыем.

Басагад. Даадаа, шини бээдэ ямаршые хубсаһан таарана. Бүри һонирхомоор, дура, зүрхэ татамаар болошонош. Ши бү ай. Сугтаа булта аятай амараад, зугаалаад, һуугаад гарахабди.

Даадаа. Үгы, би орохогүйб, бусахамни. Таняагүй айлда юун гэжэ оробо гээшэбиб? Таанар өһөдөө ошогты. Би гэртээ ябахамни. Эжы, абамни хүлээжэ байһан байха.

Басагад. Даадаа, бидэ шамайе һөөргэшни гэртэшни машинаар хүргэжэ үгэхэбди... Орое, орое гэртэ... Бидэ булта орое...

Басагад Даадаае гарһаань татахы наагуур хүтэлөөд, гэртэ оруулна. Булта мэндээ дуулгана. Түрэдэ ерээшэ хүнүүд һууринуудтаа һуунхайнууд, баяртайнууд, урдаһаань мэндэшэлнэ.

Жалма. Худа урагууд, бэримнай бууба, бэриез угтагы! Энэ, харагты даа!

Түрэ бүтээгшэд ёһын хэмээр баяртай дуугаралдаһана: “яагаа һайн юм”, “ямар сэбэрхэн бэритэй болохонной гээшэб”, “яагаашые дан залуухан үхин гээшэб даа”, “теэд хубсаһаниинь ямар нэгэ таарасагүй юм”, “мүнөөнэймнай залуушуул булта иимэшэгээр хубсалдаг болошонхой...”

Гатаб *(Даадаада дүтэлжэ, гарһаань дүмүүхэнээр баряад)*. Дээшээ гаража һуугты. Басагад, булта ошожо һуугты.

Юушые ойлгоогүй Даадаа басагадаар ошожо һууха гэнэ.

Гатаб *(Даадаада)*. Үгы, үгы, та тэндэ һуухат. Өөрынгөө һуурида.

Слолой саана һууһан нэгэ ахамар хүбүүн һууриһаа бодоод, Даадаае хажуудань ерээд һуухыень урижа байба. Басагад Даадаае түлхээд, тэрэ хүбүүнэй хажууда абаашаад һуулгажархина. Өөһөдөө хажуугаарнь һууна.

Гатаб (бодожо). Манай орон нутаг холо гээшэ ааб даа: Үндэр Дабаанай шэлын үбэрэй Хёлгын үргэн талада оршодог. Удаан хоног, зузаан үдэр ябажа, уулын үндэрые дабажа, үргэн талые туйлажа, гүнзэгы голые гаталжа, хазаартадые хагсааж, хүлэгүүдые хүлэргэжэ, моридой хурдаар гэжэ манайдаа бэримнай хүрэжэ ерэбэ гээшэ. Тиин “хада газарые харгы гаргагша морин эрдэни, хари уласые ураг эльгэн болгогшо үхин эрдэни” гэдэгэй ёһоор газарай холоһоо, уһанай утаһаа энэ арбан зургаатай Даадаа басаган хорин гурбатай Дагба хүбүүндэмнай хани нүхэр болохоёо нүхэд басагадаараа хүргүүлжэ, зорижо ерэбэ гээшэ. Үрээлээ үлхээл, заяагаа залгаял...

Юунэй боложо байһые одоо ойлгоһон Даадаа улайшаһан, гэнтэ нууриһаа бодоод, хүхиршэнэ.

Даадаа. Үгы!.. Би... (Бархираад, саашань хэлэхэ юумээ оложо ядан удаарна, даб гэхэдэнь басагад табинагүй, басаган уруугаа хараад, нюураа баряад, доошоо нуушана.)

Гатаб (тороод, басаган тээшэ хараад, гайхан байтараа үргэлжэлүүлнэ). Залуу басаган эшээ юм бээ. Зорижо, хүргүүлжэ ерэнэн энэ үхинөөр бэри хэжэ, үри хүүгэдээ хүн болгожо, үрээгээ морин болгожо, хэтын ябадал бүтээл...

Даадаа (одоол шиидэнгээр бодоод, уйлаганан, шэрүүнээр). Үгы! Иихэдээ яаж байнабта? Би гэртээ.., гэртээ харихамни. Гэртэмни, аба эжыдэмни абаашагты! Энэ дороо абаашагты!.. Гэртэхимни хүлээжэ байха...

Дагба. Даадаа, намайе шагныш даа...

Даадаа. Үгы! Ши нэшхэлгүй, муухай, мэхэшэн амитанши! Ойром бү хүрэ!..

Түрэ бүтээлсэхээ ерэнэн хүнүүд мэгдэшэнэн юумэд нууна. Аниргүй байдал тогтоно. Гансал Даадаагай нугшарха абьян дуулдана. Юунэй боложо байһые тухайлһан худа худагынар хоорондоо: «Иихэдээ энэ гүлмэр залуу басагые мэхэлээ гээшэ гү?.. Хай, мэхэлээ, мэхэлээ энэ баарһые... Баарһаншье даа, даншье гүлмэрхэн байна... Хөөрхы... Ай бурхан зайлуул... Маанараа, худа урагуудаа, мэхэлэнгүй, хаанаһаа бэриие буулгахаяа урид дуулгахаяа яагаа гээшэб?.. Ёо ха даа...» гэлдэнээр аалихан нууриһаа бодоод, ганса гансаараа хубарин гаража эхилнэ.

Сэбэг (Даадаагай хажууда ерээд). Даадаа, ши бү тиигыш даа, зай гү, бү бархира. Иимэ юумэнэй болошоол хада мүнөө яахабибди. Дагба үнэн дээрээ найн хүбүүн юм. Шамда ехээр дурлашаһан. Урда сагта зарим буряад нютагуудта басага хулууха заншал байһан гээшэ. Тиимэнээ бидэ буряад арадайнгаа урданай ёһо гуримаар түрэ хурим хэхэ гэнэн байгаабибди. Бү гомдыш даа! Дагба гансал шамтай, шамһаа бэшэ хэнтэйшье хуби заяагаа ниилүүлхэгүйб гэнэ.

Даадаа. Үгы! Үгы гэнэм, юун түрэ хурим гэнэт! Намһаа өөрһөөмни асуугаа гүт? Би гэртээ харихам, аба эжыдээ ошохом! Харихамни! Үтэр гэртэмни абаашагты!..

Газаашаа гүйжэ гарана, хойноһоонь Дагба, Сэбэг, Жалма, басагад, хүбүүд гарана. Аягүйрхэнэн айлшад хубариһаар таража ошоно.

Мэгдэнэн, хүрөөгөө унагааһан, урмаа хухарһан Даадаае Жалма ондоо гэртэ оруулна.

Даадаа (уйлаганан). Иимэ муухай, эшхэбтэр байдалда орошоод, би мүнөө яаха хүн гээшэбиб? Хулуулһан, тэрэ мүртөө гэртэхинээ мэхэлһэн хүн болошобоб. Гэртээ ошоод, намайе мэхэлжэ абаашаад гэрлүүлээ гэхэдэмни манайхин яашье үнэншэхэгүй. Юундэ иитэрээ яаража гэнтэ хадамда гарабаш гэжэ эжымни харааха. Абамни хэлэхэдээ, багшын дээдэ нургуулида орохош, дүүргэнэн хойношни хадам тухай бодомжолхобди гэнэн юм. Гэртээ ошохоёо зүрхэ алдажа байнаб. Эндэ, танайдашье үлэхэгүйб. Хайшаа ошохо болонобиб? Хуряахайндамни абаашагты!

Жалма (урин налгайгаар). Даадаа, ши ханаагаа бү тиитэрээ зобо даа. Болоһон юумэн болоо, гэдэргэнэ бусаахагүйш. Саашадаа яаха тухайшни найса хөөрэлдэе. Би шамда туһалхаб. Багша хүн байгаад шамайе муу юумэндэ хээээдэшье оруулхагүйб. Ши нургуулияа заагүй саашань үргэлжэлүүлхэш. Зүгөөр мүнөө дээрээ ииге...

Даадаа. Жалма Шагдаровна, би юугээшье ойлгохоёо болишоод байнаб. Яахамниб? Намда туһалыт даа. Би танда угаа этигэнэм. Намае абарыт.

Жалма. Заатагүй шамда туһалхаб. Ажабайдалай арюун найхан замда шамае гаргал-сахаб. Мүнөө иигэе. Намда этигэ, минии үгэ дуула...

Жалма Даадаада юушьеб хэлэжэ эхилнэ. Даадаа хэды-хэды уһа нюдэн болоод абана, нюдэ амаяа аршана. Арсаад, дурагүйдөөд, гараараа зангана. Нүүлээ нүүлдэ номгорһон шэгтэй абяагүй анхарал-тайгаар Жалмые шагнана.

Зандан Дулма хоёр ори гансахан эрхэ найхан басагаяа гэнтэ үгы болгожорхёод, ишэ тиишэнь бэдэрэлгэ ябуулна. Балдаа ороно.

Балдаа. Занданхай, хуряахайндаа ошоһон басагантнай тэрэ хотондо ошоод, Дагдаа хадамда гарашоо гэжэ дуулабаб. Таниигаа тиигэжэ мэхэлээ.

Зандан (*угаа сухалтай*). Юу? Юу хэлэбэш?!.. Би шамда басагаяа даалгаа бэшэ һэн гүб? Хайшаашье ошоходонь хойноһоонь харалсажа яба, нэгэшье хүбүүе бү дүтэлүүлэ гэжэ!

Балдаа (*гэмтэй болоһон хүн бээе сагааруулхаяа оролдону*). Тиигээлтэ даа, Занданхай. Теэд хүбүүдээр бэшэ, басагадаар Даадаа тиишээ ошоо юумэл. Нэгэшье хүбүүе би ойронь табяагүйб.

Дулма. Үгы теэд, тэдэ басагадынь яагааб?

Балдаа. Мэхэлһэн болоно. Тэдэнэр Даадаагай сэбэр гоёдо атаархаад, зорюута абааша-жа тэрэ ехэ аха хүндэ хадамда үгэжэрхиһэн байна.

Дулма. Балдаа, ши юун тэнэг юумэ хэлэнэш даа. Хайшан гээд хүн хүниие абаашад ха-дамда үгэжэрхидэг юм?

Балдаа. Тэдэш булта хоёр талаһаа хэлсээтэй байгаа юм байна.

Зандан (*ууртайгаар*). Хүбүүнэй гэртэхинтэй гү?

Балдаа. Үгы, өөртэйн. Хүбүүнтэйн. Эгэшэнь, Жалма Шагдаровна, туһалаа юм ха, ба-сагадые тухиржа үгэдөө оруулаа.

Зандан (*байра дээрээ байжа ядан*). Байза, бидэ энэ мүнөө ямар үе сагта һуунабибди, аа? Хоридохи зуун жэлдэ гү, али газаамнай хэдыдэхи зуун жэл бусаад ерээ юм гү? Годоор-һон золигуудые сүүдтэ, шүүхын таһалалда үгэхэм! Гүрэн түрэтэй, конституцитай, хуулитай улад зон байна бэшэ гүбди?

Дулма (*даруугаар*). Бай даа, Зандан. Ойлгожо абая. Теэд юундэ басагамнай, Даадаам-най, тэдэнэйдэ абяагүй мүнөө болотор һуугаа юм? Бидэнэй хэды ехэ һанаагаа зобожо бай-һые, хэды ехэ бэдэрэлгэ хэһыемнай дуулаһан байха. Теэд мандаа, аба эжыдээ юундэ өөрөө дуулгангүй, юу хэжэ тэдэнэйдэ хэбтэнэб?

Зандан (*бодолгодо абтан*). Нээрээшье. Тиихэдээ басагамнай манһаа тэрьелжэ, бод-хуултажа, найн дураараа тэрэ хүбүүндэ ошоһон болоно гү?

Дулма. Хари, тииһэн шэнги болонол даа.

Зандан. Иихэдэнь бидэ яаха болонобибди?

Дулма. Бидэ мүнөө яахабибди? Хадаг барижа ерэхыень лэ хүлээхэһээ бэшэ юумэн дүүрээ. Тэрэ Дагдаа гэшэнь юун хүбүүн юм?

Балдаа. Наһатай хүн, һамгатай, үхибүүтэй. Теэд һамга үхибүүгээ гэртэнь ябуулжар-хиһан.

Дулма. Оёо-о ха даа...

Зандан. Үгы! Би ганса найхан гүлмэр басагаяа тэрэ наһатай, мүрөө алдаһан, һамгатай, үхибүүтэй хүндэ үгэхэгүйб! Үгы, үгы, үгэхэгүйб!

Дулма. Юун гэхэн бузар муухай юумэн болобо гэшэб? Теэд, хүлээхэл ушартай болоно бэшэ гүбди? Ондоо яахабибди.

Зандан гэр соогуураа ишэ тиишээ ууртай гэшхэлнэ. Дулма бодолгото болоод, абяагүй һууна. Балдаа шэмээгүй гаража ошоно.

Хэдэн хоног үнгэрбэ. Гатаб үбгэжөөл түрүүтэй, Дагбын эсээ Жалсан, хүрьгэнэй нүхэр хүбүүн Сэбэг – эдэ гурбан бүхэтэн хадаг барихаяа Занданайда ерэнэ. Урагууд малгайнуудайнгаа шэгэбшэ, дэгэл-нүүдэйнгээ хормойе хэхээд, хутагануудаа буулгаад, гэртэ орожо бурхандань мургэнэ. Гатаб үбгэжөөл бурханай урда ошожо, үбэрһөө хадаг гаргаад, тэрээнээ бурханда үргэжэ, гунгарбаа дээрэ табяад, гурба дахин мургөөд, сагаан эдээнэй дээжэ болон, сай, архи, мяха, талханай зүйлһээ бурханай урда табаг соо табина. Зула носооно. Удаань гэргэй эзэдые золгоно. Зандан Дулма хоёр хэды уур сулалтайшые, хүйтэн шарайтайшые наа, бээ барижа, тэдэнэй юу хэлэхыень шагнаха гэжэ, ёһын тулада айлшадые угтана, сай аягалжа, табаг табина.

Гатаб. Буряад зонойнгоо урданай ёһо заншалаар нара гарагай тэгшые, үдэрэй найниие хаража, бидэ гурбан бүхэтэй зон хадаг табихаяа ерэбэ гээшэбди.

Дулма (баярлаһанай тэмдэггүйгөөр, хүйтөөр). Айлшад, нуугты, сай баригты. Айлшад табатһаа эдээнэй дээжэ абажа, галда үргөөд, нуужа сай баринад.

Гатаб (гэргэй эзэндэ). Амар сайн байна гүт? Бүгэдөөрэн амгалан мэндэ гү?

Зандан (дуратай, дурагүй). Амар сайн. Мэндэбди, яшаха хэмбибди.

Гатаб (гэргэй эхэнэртэ). Амар сайн гүт? Мал адууһан мэндэ гү?

Эхэнэр. Сайн. Мал адууһан мэндэ, тобир тарган.

Гатаб. Тэнгэрийн уларил хэр бэ? Хура бороон эндэтнай ороо гү?..

Зандан (тэсэлээ бараад, ёһо заншал эбдэжэ, хүйтөөр). Би таниие ойлгоногүйб. Ямар заншал тухай тугаар хэлэнэ хэмта? Хэрэг ушараа дуулгагты.

Гатаб (бодожо, хэтэбшэ сооһоо мүнгэн хэтэ сахюураа гаргаад, хэтээрээ сахижа уулада гал аһаагаад, ууяжа байһан уулаяа сахюуртайнь хэтэ дээрэ табяад, үбэрһөө гаргаһан хадаг дээрэ тэрэ хэтээ табига, гэргэй эзэнэй урда ошоод). Би Гатаб гээшэб. Манай орон нютаг холо юм ...

Зандан (ута үгэ эхилхыень таһалаад). Зай, хүрөө, бү унжагайруулагты!

Гатаб (халта байд гээд, заншалта үгээ саашань үргэлжэлүүлхэ гэнэ). ...Бүхэ сагаан хуһан сэргэдэтнай моридоо уяжа, бүхөөг сагаан үргөөдэтнай бүхын орожо ...

Зандан (ууртайгаар). Хүрөө гэнэм! Али минии хэлэһые дууланагүй гүт?

Гатаб (шэхэ хатуутай мэтэ үргэлжэлүүлнэ). ... Үрээлэй ушараар ёһо удхыень гүйсэд-хэхээ танда энэ хадаг барина гээшэб... (Дохин, Занданда хадагаа барина.)

Зандан (хадагыень абангүй). Хадагыетнай тогтоожо абаха аргамни үгы.

Гайхаһан Гатаб эрьезд, Жалсан тээшэ харана. Жалсан юушые хэлэнэгүй. Хэншые дуугарнагүй. Хадагаа бусаалгаһан урагууд бага удаараад, бодожо, гаража ошохоёо түхээрнэ.

Зандан. Басагыемни асаржа үгэгты! Асараагүй наатнай, хууляар асаруулхаб. Гэмдэ таниие оруулхаб! Ябагты.

Урагууд толгойгоо нэжэрэн, аалихан гаража ошоно.

Занданайда урданайнь найн танил, хуралсалай таһагай инспектор, томо сагаан бээтэй Гуржаб гэжэ хүн ажалаараа ябажа байһан аад, ороно.

Зандан. Гуржаб, яагаа бэрхэ манайдаа орообши. Оро, оро, дээшээ гаража нуу.

Гуржаб хубсаһаа тайлаад, гараа угаагаад, столдо нууна. Дулма сай, табаг табина. Зандан хахад шэл архи гаргана. Хоюулан барина, эдээлнэ.

Зандан. Зай, Гуржаб, аймагаарнай юун һонин болоноб.

Гуржаб. Хуушаараа дөө. Нургуулинуудаар ябажа харадаг үнөөхил ажалнай байгаа даа. Даадамнай хаанаб, юундэ харагданагүйб?

Зандан. Нэгэ муухай юумэн болоод байна. Юун гэжэ хэлэхэ юм.

Гуржаб. Яагаа, үбдөө үгы юм ааб даа.

Зандан. Үгы, үгы. Ондоо юумэн.

Гуржаб. Юун гээшэб?

Зандан. Зай, уулзаһанайнгаа духаряа бария даа, эдээлэ, Гуржаб, харгыда үлдэһэн байхаш.

Уунад, эдээ баринад.

Гуржаб. Зай, би эдээлжэ садабаб, уубаб. Дулма, хайн даа.

Зандан. Тиибэл газашаа гараябди, тэндэ хөөрэлдүүжэбди. Тамхияа татаһаар гүш? Гэртэхиншни хайн гү?

Гуржаб. Бишни һамганһаа һалааб. Тэрэмни гурбан үхибүүдээ абаад ябаа, гэртэхин руугаа ошоо.

Зандан (*столһоо бодонгоо*). Яаба гээшэбта?

Гуржаб (*бодонгоо*). Арбан жэл һуужа-һуужа таарабагүйбди гэхэдэ хэн үнэншэхэб даа.

Зандан. Тай, хүрхээл ажалша, бэрхэ һамгатай һэнши. Теэд элдэбын лэ юумэн болошодог лэ юм бээ даа. Баһа энэ Даадаамнай тиимэ муу юумэндэ орошобо.

Гуржаб. Зай, хөөрыш даа. Тэрэ хайхан, минии угаа хайхашаадаг басагантнай яаба гээшэб?

Зандан. Зай, гарая, тэндэ бултыень хөөрүүжэм. (*Хоюулан гарана.*)

Хоёрдох и үйлэ

Хоёр жэл үнгэрнэ. Дансаран Даадаа хоёр газар уулзана.

Дансаран. Даадаа, бишни албаяа дүүргэжэ ерээбэ. Намайгаа юундэ угтаагүйбши? Нэгэшье бэшэгтэм харюу үгөөгүйш.

Даадаа. Дансаран, албанда ошодошни би ажабайдалай ямаршье дүршэлгүй, юушье мэдэхгүй, һаял һургуули дүүргэһэн тэнэг басаган ябааб.

Дансаран. Даадаа, юун гэхэ һанаатайбши?

Даадаа. Би шамайе зорюута угтаагүйб.

Дансаран. Бидэ хоёр хэлсээ һэмнайбди.

Даадаа. Бидэ хоёр бэшэ, ши өөрынхээрээ боложо, залуухан намайе эдлээ һэнши.

Дансаран. Даадаа, ши намайе хүлээхэб гээ һэмнайш!

Даадаа. Үнгэрһэн хоёр жэл соо би үнөөхи тэнэг, хүнгэн, шарахан хушуутай дальбараахан бэшэ, харин дүй дүршэлтэй, олон юумэ үзэжэ үрдиһэн эхэнэр болооб.

Дансаран. Даадаа, юу хэлэнэш? Ши намда үнөөхил урданай Даадаамнилши.

Даадаа. Үгы! Би энэ хугасаа соо үхибүү түрэжэ үрдээб. Басагатай болооб.

Дансаран (*угаа баяртай*). Минии басаган гү?

Даадаа. Бэшэ. Ши өөрөө хэлээ һэмнайш, басагыё нэгэ тэбэрихэдэ үхибүүн бии болодоггүй юм гэжэ.

Дансаран. Даадаа, хэнээшье байг, хамаагүй! Би шамда дуратай зандааб! Минии басаган болгожо абахаб!

Даадаа. Үгы. Би шамда гарахагүйб. Хадамда гараһамби.

Дансаран. Тиихэдээ ши хадамда гаража, нүхэртэй болоо гүш?

Даадаа. Үгы. Хадамда гарахынь гарааб. Харин нүхэртэй болоогүйб.

Дансаран. Юушье ойлгоногүйб. Нүхэрыё олоогүй аад, эхэнэр хүн яагаад, хэндэ хадамда гарадаг юм? Үшөө тиигээд үхибүүтэй болошодог юм?

Даадаа. Нэгэ хүн намайе мэхэлжэ, хулуужа абаашаад, намаар һамга хээ. Теэд би һара болоод арай гэжэ тэрээнһээ тэрьедэжэ гарааб, гэртэхиндээ ерээб... Басага түрөөб... Тэрэнииемни аба эжымни үргэжэ, өөрынгөө басаган болгожо абаа.

Дансаран (*дахин баярлаад*). Даадаа, тиихэдээ ши хадамдаа гараагүй хаямши! Ямар ехэ баяр гээшэб? Би хоюулыетнай абахаб... (*тороод*) юун гэнэбиб... Шамаар һамга хэхэб, басагыешни өөрын үхибүүн болгожо бэшүүлхэб.

Даадаа. Үгы, Дансаран. Ородууд хэлэгшэ гүбы даа, поезд ябашоо гэжэ. Тиигээл даа, Дансаран, үнгэршөө, хүсэхэгүйш.

Дансаран. Юу хэлэнэ гээшэбши, Даадаа?

Даадаа. Би шамда үгэнэн үгэдөө хүрөөгүйб. Шамайе хүлээжэ шадаагүйб.

Дансаран. Хамаагүй! Болоһон юумэн болоо, үнгэрһэн юумэн үнгэрөө. Ошог саашаа. Хуу мартаад, хаяад, хоюулан шэнээр эхилэе. Даадаа, би шамда дуратайб.

Даадаа. Үгы, Дансаран. *(Хэлэһэнээ дабтана.)* Би үгэнэн үгэдөө хүрөөгүйб. Тиимэһээ гэдэргээ эрьехэгүйб. Дүүрээ.

Дансаран *(зүрхөө хүдэлгэн, шангаар)*. Ойлгыш! Энээндэ ши гэмтэй бэшэ хаямши! Өөрынгөө дураар хадамда гараагүйш. Шамайе хулуугаа. Үхибүүтэй болоош. Теэд яагааб? Гоёл бэшэ юм гү? Би хоюулайетнай абахаб!

Даадаа. Үгы, Дансаран. Тиигэжэ байжа шадахагүйб. Үгэнэн үгээ эбдээб. Би гэмтээб.

Дансаран *(найдалаа алдаһандаа хүргүйгөөр)*. Гэмтээб, гэмтээб... Юу хэлэнэ гээшэбши даа, Даадаа. Теэд яаха гээ хүмши саашадаа?

Даадаа. Би эндэ ондоо байхагүйб. Ябахамни. Хото ошохомни. Дээдэ нургуулида орожо, мэргэжэл олохомни. Энэ мүнөө минии яашагүй зорилго болоо. Би ябааб. Баяртай, Дансаран.

Даадаа ябана. Дансаран юушье хэлэнгүй байрадаа зогсоно, хүл дээрээ нуугаад, бодомжолно.

Дээдэ нургуулиин хамтын байрын таһалга соо оюутан болоһон Даадаа болон набтархан шодогор бзетэй Эрдэм хоёр.

Эрдэм. Даадаа мүнөөдэр сугтаа кинодо ошоёл даа.

Даадаа. Үгы, үгы, Эрдэм. Сергей Шагжиевич намайе заатагүй “Гэсэрэй” хоёрдохи ботиие уншажа дүүргэ гээ һэн. Үглөөдэр асууха.

Эрдэм. Даадаа, ши ходол сүлөөгүй байдагша.

Даадаа. Хүлисыш даа намайе, Эрдэм. Ши номгон зантай, һайн хүбүүнши. Би шамайе ехэ хүндэлдэгби. Теэд яахабши, номоо баһа үзэхэ хэрэгтэй. Мүнөө жэл һүүлшымнай ехэ шалгалта болохонь ха юм, өөрөө мэдэнэш.

Эрдэм. Тиимэшье даа. Зай, тиигээ наа, Даадаа, элдэб хэрэгээ гараа болобол намда хэлээрээ. Би шамда дуратайгаар туһалхаб.

Даадаа. Тиигэнгүй яахабиб. Ерэхэ бүхэндэшни би шамда ходол хэлэдэг хаямбиб: хүбүүд сооһоо ши намда эгээл һайшаагдадагши гэжэ. Зариман шэнги нэтэрүүгээр халдахаяа һанадаггүйш, аһадаггүйш. Дуугай, даруу, һайн зантайш. Би багаһаа убайгүй хүбүүдтэ баһуулжа, эрэшүүлдэ угаа дурагүй болоһоһон хүнби. Зай, яба даа, Эрдэм, би номоо үзэхэмни.

Эрдэм. Тиигээд нэгэ тээшээ, балет харахаяа гү, али опера шагнахаяа намтай ошохо гүш.

Даадаа. Мэдэнэгүйб даа. Хэлэнэ хаямбиб: ямаршье эрэ хүндэ дүтэлхээ айдаг болошонхойб. Яба даа, зай гү, Эрдэм.

Эрдэм *(гарахынгаа урда тээ зуг татаад, аалихан)*. Даадаа, би шамда дуратайб...

Даадаа. Элдэб тиимэ үгэнүүдые бү хэлэ гэжэ хэды дахин шамда хэлээбиб. *(Ууртайгаар.)* Би хэзээдэшье, хэндэшье хадамда гарахагүйб! *(Уриханаар.)* Эрдэм, хүлисөөрэй, миил юрын нүхэд шэнгээр ябаял даа, зай гү...

Эрдэмэй гараха гэжэ ябатар урдаһаань томо бзетэй Дагба хүжүүнээр гэшхэлээд, таһалга соо ороно. Тэрэниие хараад, сошоһондоо, айһандаа Даадаа барижа байһан номоо газарта унагаажархина. Эрдэм үүдэндэ зогсоно.

Дагба. Сайн байна.

Мэгдэһэн Даадаа харюусангүй удааханаар номоо газарһаа абаад, Эрдэмтэй угаа гоёор хөөрэлдэжэ байһан юумэдэл тэрээндэ хандана.

Даадаа. ... Зай, зай, Эрдэм, ошохобди. Хүлээ, хүлээ, хоюулан мүнөө кинодо ошохобди. Би... би мэнэ хубсалаадхихамни.

Гайхаһан Эрдэм хүлээгээд байшана.

Дагба *(дабтана)* Сайнууд байна.

Даадаа (бага зүрхэ ороһон). А-а, Дагба, сайн.

Дагба гарын бариха ханаатай, харбайгаад, Даадаа тээшэ дүтэлнэ.

Даадаа (мэгдээд, гэдэргэлдэн, шангаар). Үгы!.. (Намдуу болоод.) Ой.. би... би... Эрдэм бидэ хоёр ная чеснок эдижэрхёобди. Чеснок. Үнэртэй гээшэнь... һүү.. Би мүнөө түрхихэмни... духи. (Саашаа тумбочка тээшэ ошоно, үүдыень нээгээд, юушьеб хэһэн түхэл үзүүлнэ.)

Дагба (табуретка абажа хуугаад). Зай, Даадаа, хуралсал найн ябажа байна гү? Мүнөө жэл дээдэ хургуулияа дүүргэхэшни гээшэ. Тиигээд багшалхаяаа нютагтаа ерэхэ хүн бээш даа.

Даадаа (үнөөхил үүдэндэ зогсоһоор байһан Эрдэмдэ). Эрдэм, хуу, хуу. Бү яара. Наашаа, танилса. Энэ... энэ нютагаймни хүн. (Дагба Эрдэм хоёр гар гараа барилсажа, нэрээ хэлэн танилсана. Удаань табуретканууд дээрээ хуунад. Даадаа орон дээрээ захадань хууна.)

Дагба. Би энээ руу хэрэгээр ерээ һэм даа... Басагамнай дүрбэтэй болоо, угаа шуран, дорюун гээшэнь. Аба эжытэйгээ хони, үхэрөө туулсажа ябахадань ходо харадагби...

Даадаа. ...Ү-үү..., таанар үшөө найса танилсаагүй байнат. (Эрдэмдэ ошожо, гайхашаһан тэрээниие таалаад, Дагбада.) Дагба, энэ минии хани нүхэр гээшэ. Эрдэм гэжэ нэрэтэйень ойлгобот.

Дагба. А-а? Даадаа, би шамайе хадамда гараа гэжэ дуулаагүй байгаалби.

Даадаа. Юу дуулаха һэмта... Бидэ хоёр тон наяхан гэрлээбди... Үсэгэлдэр...

Дагба. А-а даа... Тиигэбэл би таанарые амаршалнаб. Эрдэм, энэшни угаа бэрхэ басаган юм. Манай нютагта эгээ сэбэрхэн, ухаатай, ажалша, бүхы юумэндэ абьяастай гэжэ тоолог-додог. Өөрөө мэдээ хүн бээш даа. Зай... А-ай... Би удааршаба хаб. Хэрэгни ехэ һэн. Тиигээд ябахам даа. Зай, баяртай.

Дагба ябангаа Эрдэмэй гарые халта адхаад гарана.

Даадаа (уһа нүдэн болошоһон). Ямар нэтэрүү, нюургүй, нэхыгээ хэдэршэһэн хүнүүд байдаг юм гээшэб? Хаанашье намда амар заяа үзүүлхээ болёо... (Альгануудаараа нюураа бүглөөд хуушана.)

Юушье ойлгоогүй, гайхашаһан, бахардаһан Эрдэм яахаяашье мэдэнгүй, баярлахаяашье яарангүй, абьяагүй Даадаа тээшэ хараад, тэсэмгээ хууна.

Даадаа (нюурайнгаа аршуулаар нүдөө аршаад). Эрдэм, хүлисөөрэй. Хожом хөөрэл-дүүжэбди. Би мүнөө гансаараа байхамни...

Бодолгодо абтаһан Эрдэм юумэ хэлэнгүй гаража ошоно.

Гурбадахи үйлэ

Даадаа дээдэ хургуули дүүргэһэнэйнгээ удаа багахан гэрхэн соо булан хүлһэлжэ абаһан, хотын залуушуулай сониндо сурбалжалагшын ажалда ороһон. Мүнөөдэр сонинойнгоо таһаг соо суг хүдэлдээ сурбалжалагша, сэтгүүлшэ эхэнэрнүүдтэйгээ ажалаа хэжэ хууна. Хамаев Самбурев хоёр ороно. Хамаев бултантайнь дорюунаар мэндэшлэлдээд, залуухан Даадаагай таһалга тээшэ ошоно. Самбуревын дахаад ябана.

Эхэнэр (хүхюунээр соносхоно). Хамаевнай баһа ерээ. Даадаа, шамдаа ошожо ябана.

Эхэнэрнүүдэй дунда хүхюун энеэлдээн болошоно: “Хамаевнай залуу корреспондент Даадаа баса-гандамнай баһа ерээл даа”, “Даадаае гасаалжа наадалхадаа, эшээлгэхэхэдээ бэрхэ”, “Даадаа, Хамаев шамда ошожо ябана”, “үнөөхи Мэлстэйгээ...”

Хамаев (Даадаагай таһалгада ороод). Оо, Даадаамнай мүнөөдэр тархияа үргэхэ сүлөө-гүй бэшэжэ хуунал, харыт. Юу бэшэнэш даа, Даадаа, мандаа хэлыш даа.

Даадаа (эшэмхэйгээр энеэбхилээд). Энэ... даабари абаад, сонинойнгоо үглөөдэрэй ду-гаарта табихыень яаралтай бэлдэжэ байнаб.

Хамаев. А-а, бидэшни баһа булта тиимэ зомди. Нэгэ юумэээ хэблэлдэ гаргаха гээд, үр-дихэээ тэбдэжэл ябадагбди. Тиимэ бэээбди, Мэлс?

Мэлс. Тиимэл бэд даа. Хамаагүй, Даадаа, түргэн материалаа буйлуулжа һурахаш. Юун тухайб даа?

Даадаа. Залуушуул тухайл бэд даа. Колхоз, совхозуудай хандархада ямар ажал хүдөөдэ эрхилхэдэ ашагтай, баришатай байхаб гэжэ Шанага нютагта ехэ хөөрэлдөөн болоо. За-риманиинь хото руу ерэхэ ханаатай, бэшэниинь нютагтаа үлөөд, адууһа мал үүсхэхэ, ха-рууһалха дуратай.

Хамаев. Тэрэнь тон зүб. Хүдөө нютагаал дахин нэргээхэ хэрэгтэй. Зай, Даадаа, хадамда үшөө гарашоогүй аабзаш даа?

Даадаа (*наадалжа асууһыень ойлгодог аад, тэрэнэй маягаар*). Гараха гэхэдэмни, на-мае абаха хүн олодоногүй.

Хамаев. Муугаар бэдэрнэш. Байза, шамае Шэбэртэээ абаашаха байна. Тэндэ шамбай бэрхэ хүбүүдые олохобди.

Даадаа. Намда олон хүбүүд хэрэггүйл даа. Нэгэл хаа, хүрэхэ һэн.

Хамаев. Үгы, үгы, шэлэхэбди. Бултыень жэрытэр зэргэлүүлжэ байлгаад, шэлэжэ аба-хабди.

Даадаа. Хэмнай шэлэхэ юм, та гү, али би өөрөө гү?

Хамаев. Мэлс, хэлэл даа. Ямархан хүбүүе энэ мойһолиг томо нюдэтэй, сэбэр найхан басаганда шэлэлтэйб?

Мэлс. Би залуу хаа, хэндэшье үгэхэгүй, өөрөө абаха һэм.

Хамаев. Бай, бай, би шамда энэ уян нугархай, сэлсэгэр басагыё үгэхэгүйб.

Мэлс. Хамаев, үгы ши Даадаагай юугээрнь һонирхогод хүмши: ухаан бодолоорнь гү, арюун сэбэрээрнь гү, али нугархай бэээрнь гү?

Хамаев. Юун гэнэш даа. Энэ басаган бүхы талаараа найхан. Тиимэ бэшэ гүш, Даадаа?

Даадаа. Болиит даа, бү эшээгыт намайе. Аягүй байна... (*Хамаевта.*) Би танда хэн гэжэ хандаха хүнбиб: фамиляртай гү, али нэрэ обогоортной гү?

Хамаев. Алягаарнишье бэшэ.

Даадаа. Ү-үхь? Юун гэбэ гэшэбта? Юушье ойлгобогүйб.

Хамаев. Намайе багадамни “хулигаан Петя” гэжэ наада харадаг байһан юм. Шэбэртын-хин булта мэдэхэ. Наншалдадаг, басагадые гасаалдаг, хүнэй тариһан огородто орожо, ман-гир, морхообынь һожоргүй эдижэрхидэг байһанби. Хожомоо ухаа ороходоо хулигаантахаяа болёо хаабзаш даа. Дээдэ һургуулия дүүргээд, багша болоод байхадаа Дунька хэтэйһээ һүни огородтонь ороһонойнгоо түлөө хүлисэл гуйгаа һэмби.

Даадаа. Ямар һонин юм! Тиихэдээ би таниие Петя ахай гэхэ болоно гүб?

Хамаев. Үгы ...

Даадаа. Баһа үгы?..

Хамаев. Манай нютаг хэлэнэй ёһоор алдар нэрэмни “Петя абгай” гэшэ. Ойлгоо гүш?

Даадаа. Ойлгоо, Петя ах.. Петя абгай.

Хамаев. Зай, нэгэ асуудал шиидхэбэбди. Шухала асуудалдаа ороё.

Даадаа. Үшөө ямар шухала асуудалтай һэнбибди?

Мэлс. Басаган хүн харида хадамтай гэдэг бэээ? Ши хаанахибши?

Даадаа. Агын.

Мэлс. Оо, тиимэ холын хадашни би шамае өөрынгөө Санага абаашахамни. Бидэш хаана хаанхинайхиһаа дутуугүй шанга, ухаатай, бэрхэ хүбүүд, басагадтайбди. (*Хамаевта.*) Намаёон, бү марта, Шэбэртыншни тэрэ Дондог Улзытуев манай нютагай гоё басагаар һамга хээ һэмнай даа.

Хамаев. Теэд таанар өөһэдөө гоё басагадуудтай байгаад.... Үгы, үгы, би Даадаае үни тэмдэглэжэ абаһан хүм, танайхинда үгэхэгүйб, Шэбэртэээ абаашахаб.

Даадаа. Та, Петя ах... Петя абгай, намайе хэды оло дахин Шэбэртээе абаашахаб гэнэн аад, нэгшье абаашаагүйт. Хай, та үшөө һамаёон гэжэ нэрэтэй хүн гүт?

Хамаев. Энэшни дүрбэдэхи нэрэмни.

Даадаа (*амаа ангайгаад*). Дүрбэдэхи?

Хамаев. Би үшөө хоёр эсэгэтэй, гурбан эхэтэй хүн гээшэб.

Даадаа. Ой?! Нээрээ гү? Намайе наадалжа худалаар хэлэнэ хат. Тиимэ юумэн гэжэ юу байха юм.

Хамаев. Зай, энээгээр яахамнайб, хүрөө. Хожом хөөрүүжэб.

Даадаа. Үгы, үгы, Петя абгай, хэлыт даа, хөөрыт даа. Нонин байна.

Хамаев. Тиигээ һаа, шагна. Би өөр тухайгаа наадалжашье худалаар хэлэдэггүйб. Хара даа, хоёр эсэгэнэр гээшэмни иимэ: түрэнэн эсэгэмни Ханда гэжэ нэрэтэй, харин айлда үг-төөд, тэжээһэн эсэгэмни – һама гэжэ нэрэтэй юм. Тиимэ юумэн байдаг аабза?

Даадаа. Байдаг, байдаг. Буряадууд хүбүүгээ үхибүүгүй түрэлхидтөө үргүүлхыень үгэдэг байһан. Мүнөөшье тиигэдэг. Зай, энээниетнай ойлгобоб.

Хамаев. Саашань. Гурбан эжынэрни эдэ: түрэнэн эхэмни – Дариима гэжэ нэрэтэй юм; харин хүхөө хүхүүлжэ, хүхөөрөө намайе тэжээһэн, үндылгэлсэһэн эхэмни – Дугармаа гэжэ нэрэтэй; гурбадахи эжымни гэхэдэ, айлһаа үргэжэ абаһан намайгаа тэжээжэ ехэ болгоһон эхэмни – Гармасуу гээшэ. Гурба болобо бээ?

Даадаа. Байгты даа. “Хоёр эсэгэнэр” гээшыетнай ойлгобоб, таараба. Харин “гурбан эжынэрые” хүсэд ойлгоногүйб. Тэрэ “хүхөөрөө тэжээһэн” гэхэдээ хайшаа юм?

Хамаев. Ойлгожо ядаха юун байхаб. Урданай колхозой ажалда амаралта гэжэ байхагүй, хара үглөөнһөө харанхы һүни болотор үдэр бүриин ажал байһан ха юм даа. Мэдэнэ гүш?

Даадаа. Мэдэнэм, мэдэнэм, нилээн дуулаһамби. Тиимэ байһан. Теэд...

Хамаев. Теэд лэ түрэнэн Дариима эхэмни үдэр бүхэнэй мал, тарьян ажал дээрэ үдэшэ болотор һалирдаг байгаа хаям. Тиихэдэнь хэн нарай намайе үдэртөө эдээллэхэб? Үлзытын Дондогой эжы Дугармаа хээтэй эдээшэн, хотон дээрээ хүдэлхэ. Ханда абамни ядалдаха, нарай үхибүүндэ эдюулхэ юумэн олдохогүй. Тиимэһээ Дугармаа хээтэйдэ абаашажа, хүхэнһөөнь хүхүүлдэг байгаа. Үлзытын Дондог намһаа халта ахашье һаа, эжынгээ хоёр хүхые хүхэжэ барадаггүй һэн ха. Би хомхойгоороо бултыень хүхэдэг байгааб. Харанагүй аалши, минии иимэ томо бээтээ? Тиин хожомынь ехэ болоһон хойноо Үлзытымни Дондог намайгаа ходо наадалдаг һэн: “Ши минии эжын хүхые хүхөөгүй һаа, уран зохёолшо хээдэшье болохогүй һэнши”, – гэжэ. Дүрбэн үхибүүтэй байһан түрэнэн эсэгэмни тэрэ сагта ядалдахадаал юм ааб даа, одхон хүбүүн намайгаа хүбүүгүй байһан һама гэжэ түрэлэйнгөө хүндэ өөрын хүбүүн болгожо үргэжэ абахыень үгэнэн юумэл даа. Тиигэжэ һамын хүбүүн боложо нэршэһэмби. Ойлгохоор хэлэбэ гүб?

Даадаа. Ямар нонин юм. Одоол ойлгоо болобоб, “һамаёон” ахатан. Багадаа баһал зобоһон хүн байнат даа, хайратай.

Хамаев. Тэрэ үеын ажабайдал тиимэл байгаа ха юм даа, яахабши. Зай, би хэрэгээ үргэлжэлүүлхэмни. Шамайе, Даадаа, Шэбэртынгээ хүбүүндэ үгөөгүйдөө һанаамни амархагүй.

Даадаа. Петя ах... Петя абгай... һамаёонхай... Яагаа нонин хүн гээшэбта. Одоо тиихэдээ намда бэрэл гоё бээ: Шэбэртэшье ошохо болоноб, Санагашье ошоо һаа, ошохо хүн байнаб. Би тэрэ нютагуудаар ябажа үзөөгүй хүм. Абаашыт теэд түргөөр.

Хамаев. Бай, ехээр бү яара. Байза, Шэбэртэдээ хони шулгалжа, хургааһалхаб... Заганай аршаанда гаргажа, сэбэр агаартай ой соо амаруулхаб, торходо һуулгахаб...

Даадаа (*гараа арбагашуулан*). Зай, зай, Петя абгай, хүрөө, хүрөө, иигэд гээд болие. Наадамнай дан үлүүдэшэбэ. Намайе эшээжэ байнат. Би ажалаа дүүргэхэмни.

Хамаев. Мэлс, иихэдэнь юун гэхэбши?

Мэлс. Басаганайл дуран. Бидэ хоёр убайгүй орожо ерээд, өөрынхээрээ аашална гүбди даа.

Хамаев. Нээрээшье. Даадаадаа наалта бү хэеы даа. Хожом оруужабди, тиимэ гү, Даадаа.

Даадаа. Ерээшьегүй наатнай хамаагүйл даа. Намаар яахатнайб. Нүхэр эхэнэрнүүдни таанарые хараад лэ намайе наадалдаг болошоо: “Хамаевнай Даадаадаа ерээ!”. Аягүй байна, эшэнэм.

Хамаев. Юу эдэ намгадһаа эшээ, түбэгшөөгөөбши! Мэлс бидэ хоёр нааданша хүнүүд хүмди. Шамайе харахадаа улам урма зориг ородогбди. Тиимэ бииз, Мэлс?

Мэлс. Хамаевнай гоё басагдта дуратай юм. Эгээл гоёнь тиихэдээ ши, Даадаа, болонош.

Даадаа. Зай, зай, намайе ехээр бү эшээгйт, хүхээлгйт даа. Тиихэдэтнай үнэхөөр тархия дээгүүр үргөөд ябадаг болошохоб.

Хамаев. Хамаагүй, тиигээрээ. Би энэ басаганай дүрсые мүнөө бэшэжэ байһан “Хэнээ ногоон” гэжэ роман соогоо оруулха хүсэлтэй хүм.

Даадаа. Яагаа һонин юумэ хэлэбэт...

Хамаев. Ши, Мэлс?

Мэлс. Би... би мэдэнэгүйб.

Хамаев. Мэлс, ши, юрэдөө, поэт хүн байгаад иимэ гоё басага урдаа хаража һуухадаа найхан шүлэг энээндэ зорюулжа зохёохогүй хүн гүш?

Мэлс. Даадаада зорюулжа шүлэг зохёо гэжэ гү? Мүнөө гү, экспромтоор гү?

Даадаа. Зай-й, болиит даа... баһа нэгэ час бү шашаял даа. Таанарнай Бурядайнгаа элитэ уран зохёолшод, поэдүүд хаямта даа. Шүлэгүүдээ хожом уншажа үгөөрэйгты, зай гү. Би шүлэгтэ угаа дуратай хүм. Дондок Улзытуевай олон шүлэгүүдые сээжээр мэдэдэгби.

Мэлс. Тиимэ һаань, юунэй асуудал байхаб. Хэзээ шүлэгөө уншахабиб?

Хамаев. Мүнөөл ааб даа.

Мэлс. Зай. *(Һууриһаа бодоод, бага зэргэ шэрүүн маяг үзүүлээд, хоолойгоо заһад гээд, шүлэгөөр хэлэжэ эхилнэ.)*

*Уула хадыем үндэрһөө хаймадан
Уужам Санагымни хараагүйш, Даадаа.
Сэсэгтэ ногоон минии дайдадал
Сэлгээн нютаг үгыл юм даа...*

Даадаа *(альгаа ташан)*. Ямар гоё шүлэг гэнтэ зохёожорхино гээшэбта, Мэлс: “... Сэсэгтэ ногоон минии дайдадал...”.

Хамаев. Зай, минии ээлжээн ерэбэ гү?

Даадаа. Танай, Петя ах... Петя абгай.

Хамаев *(баһа сээжээр уншана)*.

*Уняарта үлгы нютагаа
Үзэжэл ходо зүүдэлнэм,
Тангил ганса инагаа
Тэбэрижэл ходо зүүдэлнэм...*

Даадаа. Баһа ямар гоё шүлэг гээшэб! Гуниг гансал түрүүлнэ. Өөрымни нютагые һануулжархиба.

Хамаев. Тиигэбэл һайн лэ гээшэ. Зай, Мэлс, саашань?

Мэлс.

*Дуулим хонгор дэлхэйдэ
Дуран үгы юм гэжэ хэлээд,
Ушарһан гансадаа этигэнгүй
Уйдажал бүүхэн ябаарай, зүү...*

Даадаа Хамаев хоёр альгаа ташана.

Хамаев. Зай, битнай дүүргэхэмни гү?

Даадаа. Уншагты, гуйнам, Петя абгай, хамаёонхай...
Хамаев.

*hanaamни тэгшэ ябанагүй,
hanaал, hanaал гээшэ хаб.
Зүлгэ ногоо хүлээнгүй
Зорихол болоо гээшэ хаб...*

Даадаа. Петя абгай, Мэлс, таанар зүрхэ сэдхэлыемни хүлгүүлжэрхибэт. Эжы абамни ханагдашаба. хаяар гэртээ ошод ерээгүйдэмни болёо (*hanaа алдаад, хугшараад абана.*) Зай, би ажалаа дүүргээдхихэм даа.

Хамаев. Теэд бидэшые ябаха гээ хадаа дахяд үгээс хунаангүй ябаадхия даа. Тиимэ гү, Мэлс? Баяртай, Даадаа. Уулзатарая.

Мэлс. Баяртай.

Даадаа. Баяртай.

Хоёр хүбүүд гаража ошоно. Даадаа уһа нюдэн болоод, уйлажа, хугшаржа эхилнэ. Сурбалжалаша, сэтгүүлшэ хамгад ойронь ерэнэ.

Нэгэдэхи эхэнэр. Даадаа, яабаш? Эдэ хүбүүд шамайе гомодхоогоо гү?

Даадаа (*уйлаганан*). Үгы...

Хоёрдохи эхэнэр. Теэд юун уһа нюдэн болобош?

Даадаа (*уйлаан дундуураа*). Яагашые талаангүй, золгүй хүн гээшэбиб даа...

Гурбадахи эхэнэр. Үгы, юун болоо юм, Даадаа?

Даадаа. Нютагтаа байхадаа эрэшүүлдэ носуулжа, мүрөө алдахуулааб, зобооб... Басаган наһандаа үхибүүтэй болооб. Эрэшүүлһээ айдаг болошооб. Ходо тэдэнһээ тэрьелжэ ябадаг хэнби. Зүгөөр эдэнэр ямар хонин, хүхюун зугаатай поэдүүд гээшэб. Зүрхыемни хүлгүүлжэрхибэ. Саашадаа яаха хүн гээшэбиб. Үнэхөөр Шэбэртэ, Санага нютагуудтань дурлашабаб. Тэндэнь иимэ бэрхэ хүбүүд байдаг байна... (*Дахин уһа нюдэн болоно.*)

Дүрбэдэхи эхэнэр (*толгойень эльбэн*). Даадаа, бү бархира даа. Наһаншни залуу. Үшөө заяанайнгаа амарагые олохо-ош. Тэрээнһээ байтагай юумэн оршолонто дэлхэй дээрэ боложол байгша.

Нэгэдэхи эхэнэр. Даадаа, шамда Галина Базаровна тон зүб юумэ хэлэнэ. Үнэхөөрөөшые, ши залуу, сэбэрхэнши, хайн хани нүхэрые заатагүй олохош. Бү голхоро. Хамаг харгынуудшни үшөө урдаа.

Даадаа (*толгойгоо үндылгөөд, хонгороор*). Нээрээ гү? хайн даа, таанар сэдхэлыемни заһабат. Эжы абадаа хаяын амаралтаар ошожо ерхэмни, басагаяа үзэхэмни, ханашооб.

Хоёрдохи эхэнэр. Тиигэ, тиигэ, Даадаа, ханаагаа амаруула. Яахашыегүйш даа. Урдань хэлэдэгэй ёһоор, шини наран үшөө мандахо-о! һаруул хайхан жаргалшни урдаа. Басагатай болоһоншнишые юун гээшэб. Энэшни эхэнэр хүнэй нэгэ ехэ жаргал гээшэ. Хожомоо үзэхэш даа...

Эхэнэрнүүд Даадаагай толгойе эльбэнэ, хайхан үгэнүүдые хэлэнэ, найдал түрүүлнэ.

Даадаа ажалайнгаа һүүлээр гэр соогоо гансаараа. Гуржаб ороно. Гайхаһан Даадаа юушые хэлэнгүй харашоод байна. Мэндэшэлэлдэнэ.

Даадаа. Та, үнин галабай харагдаагүй хүн хаанаһаа ямар хэрэгээр ябажа байна гээшэб-та?

Гуржаб. Хари, би шамайе һүүлшынхией нютагтаа байхадашни танайда ябахадаа хараһан байнаб. Бүри гоё басаган болошоолши.

Даадаа (*хэлээшэдэнь ханаагаа табингүй*). Хотодо үнинэй гүт?

Гуржаб. Үсэгэлдэр ерээ хэм.

Даадаа. Хэрэг байгаа юм ааб даа.

Гуржаб. Юун хэрэгшье энээ руу байшаха нэм... Абашни шамтай болоһон ушарал тухай намда тодорхойгоор хөөрөжэ үгэһэн юм.

Даадаа. Э-э, хэзээ болоһон муухай юумые толгой соогоо байлгангүй, удархай хубсаһандал үни хуу татажа хаяа нэм, мартааб. Үнгэрһэн үбшэнөө дахин нэндээхэ огто дурамни үгы.

Гуржаб. Тиимэ даа. Зүб.

Даадаа. Та үнөөхил ажалдаа гүт, бзетнай, гэр бүлэтнай булта найнууд?

Гуржаб. Най юумэнииньшье үгы. Сэхыень хэлэхэдэ, гансаардаад байнаб.

Даадаа. Яагаабта?

Гуржаб. Намгамни намайгаа хаяад, үхибүүдтэйгээ гэртээ харишоо нэн.

Даадаа. А-а, дуулаагүй байгаалби, хүлисыт.

Гуржаб. Даадаа, би шамда бэлэг бариха гээ нэм. Энэ алтан зүүдхэл.

Даадаа. Үгы, болиит, яаба гээшэбта? Намда юуншье хэрэггүйл.

Гуржаб. Абыш даа, Даадаа. Сэбэр гоё басаган хадаа гоё зүүдхэлтэй ябаха ёһотойш. Би шамда энээнһээ байтагай юумэ абажа үгэхэб.

Даадаа. Үгы, үгы, Гуржаб ахай. Бү тиигыт. Намайе... намда юумэ бү бэлэглэйт.

Гуржаб (*коробкатай юумээ тумбочка дээрэнь табяад*). Даадаа, ши намһаа бү ай, бү эшэ. Би үнэн зүрхэнһөө шамда най ханаһандаа баринаб. Танайда ябадаг байхадаа үни шамайе найхашаажа харадаг байһан хүм. Мүнөө би гэр бүлэгүй, сүлөөтэй болооб.

Даадаа. Иихэдээ яанабта...

Гуржаб. Би ябахадаа орожо байхаб. Бү айгаарай, бү эшээрээ. Баяртай.

Гуржаб гаража ошоно. Мэгдэһэн, айһан Даадаа юушье хэхын арга шадалгүй зогсожо байһанаа гэнтэ уур сухалда абтажа: “Энэ эрэнь үшөө ерэхэб гэбэл. Харыт, ямар нэнгэргүй хүнүүд байдаг юм? Эдэнэр намайе эдлээгүйдөө ханаагаа амархаяа болёо. Үнөөхи зоболгомни тархидам дахин тудабта гү? Ямаршье талаангүй хүн гээшэбиб даа. Байза, иимэ ушарта ородууд хэлэдэг бэлэй: “Гайн ерээ хада, үүдээ сэли”, – гэжэ. Харин би тиигэхэгүйб. Ондоо арадай үгын ёһоор болохоб: “Гайн ерэхэдэ өөртөө найда. Эхэнэр хүн шиидээ наа, хабсагай сүмэлхэ юм” гэжэ. Энэ удаа би таанарай урда номгон хурьган мэтэ байжа үгэхэгүйб! Гай гамшааһаа гарахын арга хурга байха!.. Байна!.. Зай, яахаб, шиидэбэб... Тиигээгүйдэ болёо. Дүүрээ.” (Хубсалаад, гаража ошоно).

Даадаа газраа Эрдэмтэй уулзашана. Угаа баярлана.

Даадаа. Эрдэм, яагаа бэрхэ уулзашабибди. Ши үнөөхи хүдөө ажахынгаа академидэ ажаллаһаараа гүш?

Эрдэм. Тэндээб, тэндээб. Хэрэг гараа гү, Даадаа?

Даадаа. Гараа, Эрдэм, гараа. Ехэ хэрэг гараа.

Эрдэм. Хүдөө ажахыгаар һонирходог болоо хадаа гэртээ бусажа, хүдөөдөө ажаллаха гээ хаямши даа.

Даадаа. Хүдөөдөө? Ай бурхан. Үгы, үгы!

Эрдэм. Ондоо хэрэг гараа бы?

Даадаа. Ши намайе театр сугтаа ошохые урихамни гэдэг нэнши.

Эрдэм. Даадаа, ши сүлөөтэй болоо гүш?

Даадаа. Болооб, болооб. Аймшагтай... угаа сүлөөтэй болооб. Хэзээ ошохобибди?

Эрдэм. Байза, тэндэмнай мүнөө юун гаража байнаб? Би мэдээдхюужаб.

Даадаа. Мэдыш, мэдыш! Тиигээд намда хонходоорой. Олиггүй хүлээжэ байхаб.

Эрдэм. Зай, би академияа ороод, нэгэ хэрэгээ дүүргээдхихэмни. Тиигээд, мэдээд, шамда дуулгахаб.

Даадаа. Зай, зай. Би хүлээн ядажа байхаб, Эрдэм.

Хоёр тээшээ таранад.

Даадаа гэр соогуураа ябасагаан бодомжолно. “Эрдэм намда угаа дуратай. Тэдэ убайгүй, эшгүүриггүй, нэтэрүү хүнүүд шэнги бэшэ. Номгон, даруу, найн зантай. Ото намда аһажал байхагүй. Ходо минии үгэхэн доро ябаха. Бүхы наһаараа ябаха... Тиигэхэ.

Даадаа Эрдэм хоёр соёлой байшангай танхим соо концертдэ дуу шагнажа нууна. Дарима Цырен-дондопова Цырен-Дондок Хамаевай шүлэгэй үгэ дээрэ Найдан Дамирановой зохёон "Сэсэгшүү" гэжэ дууе уриханаар дуулана:

Хайсан борым хатарааша

Хабтагай Сэлэнгын долгишүү.

Ханилхан нүхэрөө харахадам

Хадын оройн сэсэгшүү...

Даадаа Эрдэм хоёр гэртээ. Шагнаһан дуун тухайгаа бодомжолнод.

Даадаа. Оройдоо, ямар гоё дуун гээшэб. Лирическэ, ирагуу найхан аялгатай, зөөлэхэн намдуу уянгатай – хүнэй шагнажал байхаар. Энээниие хоолойдоо тааруулжа дуулаһан энэ бэрхэ дуушан, хаанахи басаган бэлэй?

Эрдэм. Дарима Цырендондопова, Ноёхоной басаган. Энэ дууе Найдан Дамиранов Сэлэнгэдээ ажаллажа байха үедөө зохёон.

Даадаа. Хайратай гээшэнь, түлэг дундаа ябахадаа тэрэ хүн үгыл даа.

Эрдэм. Хэниие хайрланах? Найдан Дамирановые гү?

Даадаа. Найдан Дамирановыешь. Би һамаёон... Петя ах... Петя абгай тухай хэлэнэм. Тэрэнэй үгэ дээрэ зохёогдон дуун. Талаан бэлигтэй поэт, уран зохёолшо байгаал даа.

Эрдэм. Тэрэшни хэн бэ?

Даадаа. А-а, ши дуулаагүй байгаа бээш. Цырен-Дондок Хамаев багадаа тиимэ далда нэрэтэй байһан. Үшөө тиихэдэ хоёр эсэгэтэй, гурбан эхэтэй, дүрбэн нэрэтэй... Байза, юу хэлэжэ эхилнэбиб даа...

Эрдэм. Ши, Даадаа, яанабши? Найхан дуу шагнахадаа хүнэй ухаан төөришэдэг юм аал?

Даадаа. Нээрээшье. Элдэб юумэн һанаанда орошодог байна... Эрдэм, ши үхибүүн ябахадаа загаһа хахуулидадаг һэн гүш? Зүү халаажа годиилгоһон хахууляар?

Эрдэм. Үгы. Юун болоод һуранах. ("Ши" гэжэ үгэ дээрэ сохилтыень табяад.) Ши тиигэжэ загаһа баридаг һэн гүш?

Даадаа. Үшөө. Борьбилоонуудай уурхайһаа дальбараануудыень абагша һэн гүш?

Эрдэм (дурагүйдэн). Үгы, юу һурана гээшэбши? Ши тиимэ хулигаан ябаһан хүн гүш?

Даадаа (баяртайгаар). О-о. Тон гол үгэ хэлэжэрхибэш – "хулигаан". (Бодомжолоод.) Багадаа хулигааншаг лэ үхибүүд хожомоо үнэхөөр бэрхэ хүнүүд болодог хаш даа.

Эрдэм. Хэниие хэлэнэш?

Даадаа. һамаёон... һүү! Хамаевыел. Би тиихэдэ залуухан басаган, һаял залуушуулай сониндо сурбалжалагшаар ажаллажа эхилээд байгааб. Таһаг соогоо дандаа эхэнэрнүүд һуухабди. Хамаев ходо манда ороод, элдэбын һониноо хөөрэгшэ һэн. Бага һаһандаа ёһотойл хулигаан ябаһан.

Эрдэм. Цырен-Дондок Хамаев гү?

Даадаа. Тэрэл бэд даа.

Эрдэм (һанаагаа ханангяар). А-аа. Тезд тэрэ баарһанһни һаһа барашоол даа.

Даадаа. Тиигээ. Үдэрэй гай тудаа.

Хоюулан абяагүй бодолдо абтан нуунад.

Зунай саг. Хүдөө газар. Даадаа, Эрдэм, Зандан гурбан һүри хаяжа байна.

Зандан. Зай, ажалаа дүүргэхэ тээшээ болобобди. Эрдэм, һүри дээрэ гараад, гэшхээдхи даа. Бороон орожо болохо, үбһээ сомоод, нюурууень татаадхия.

Эрдэм. Дүшэ һаһа хүрэшэһэн би яажа һүри дээрэ гараба гээшэбиб? Залуушуул гараг лэ!

Зандан. Тэдэмнай булта бухалнуудаа шэрэжэ асархаяа ябашабал даа. Зай, яахаб, өөрөө һүри дээрэ гараха болоо бээб. (Абирангаа Эрдэмые үгөөрөө хадхана.) Ная һаһандаа дүтэлжэ ябаһан би шамһаа залуу болошоно хаб. (Зандан өөрөө һүри дээрэ гарана.) Зай, Даадаа Эрдэм хоёр асалагты. Энэ минии хүл доро үбһэ хаягты. Эндэ, эндэ... Би татажа, гэшхэжэ, нюуруулхамни... Иигээд, иигээд... Зай, зай болоо, һайн нюуруу хэбэбди, буухамни даа...

Абьяагүй гурбуулан ажаллана. Нүриэ нүруулжа дүүргээд, Зандан бууна, булта гэр тээшээ ябана. Гэр соо Даадаа Зандан эсэгэтэйгээ.

Зандан. Даадаа, ши хайшан гэжэ иимэ хүнтэй байдаг хүмши? Ажалда угаа хашар хүн юм байна.

Даадаа. Тээд мүнөө болоһон хойно, хоёр үхибүүтэй болошоод яахабиб, тэсээд лэ байгшаб.

Зандан. Өөрөө ажалша бэрхэ хадаал гэрээ найнаар баряад байна гэшэш. Энэшни шамайгаа баһадаг үгы бэд даа?

Даадаа. Үгы даа. Би юундэ энэ шордогorto баһуулхабиб. Зүгөөр нэгэ дахин ногтуу байхадаа үгэ андалдаад, намайе үдхэлөөд абаа нэн.

Зандан. Харыш, яндуулые. Үшөө тиигэхэ бы!

Даадаа. А-а, нэгэл дахин ногтуудаа тиигээ нэн. Би энээниие гартаа зада баряад байгшаб. Хэ гэхэн юумыемни үгэ дуугүй бултыень хээд байдаг.

Зандан. Зай, тиигээ наа, болоол даа.

Даадаа. Заримдаа архияа барижархиха даа. Үшөө тиигээд ажалдамни нэгэ дахин уунги ерээ нэн. Өөрынгөө мууе харуулжа, намайе аягүйрхүүлээ. Эшхэбтэр гэшэнь. Даадаамнай ямар нүхэрые олоһон юм гэжэ эхэнэрнүүдни гайхалан байха. Тээд өөрөөн шэлэжэ, өөрөө энээниие хани нүхэр болгожо өөртөө абаһан хадаа яахабши, тэсээд лэ байгшаб. Харин, үхибүүднай булта нургуулидаа бэрхэ нурадаг. Танаа, ажалша эсэгээ нажаагаа юм аабза.

Зандан. Тэрэнь болоо. Үнэхөөр бэрхэ хүбүүн басаган хоёртойш даа. Хожомоо шамда угаа туһатай хүнүүд байха. Найн нүхэртэй наа, үшөө ямар байха гэшэ нэмши. Зай яахаб. Заяаншни тиимэ байгаа юм бээ.

Даадаа. Үгы, аба. Би хээээдэшье муу нуухагүйб. Үшөө үзэхэт даа. Хараарайгты.

Зандан. Зай, зай, бэрхэш даа, басагамни.

Дүрбэдэхи үйлэ

Булдуу Даадаагай ажалайнь таһалга соо.

Булдуу. Даадаа, та энээхэн гар бэшэгыемни компьютер дээрэ сохюулаад, гаргуулжа, Чингис Гомбоинда оруулжа үгэхэгүй гүт? Энээнээ заатагүй харуулаарай гэхэн юм.

Даадаа (*уриханаар, дуратайгаар*). Болонол бээ, Булдуу, юунэй хэлсээн байхаб. Сагтаа гаргаад үгэхэб.

Булдуу. Үгы, үгы, бү яарагты. Яагаа наймта даа, Даадаа. Тиибэл наанаанаймни нэгэ хэрэг дүүргэгдэхэ болобо. Би Москва гараад ерэхэмни, тиитэр бүтээнэ бээт.

Даадаа (*бээ барингүй*). Москва? Үни болохо гүт? Хээээ ерэхэбта?

Булдуу. Үни болохогүйб, хорёод хоноод бусахаб.

Даадаа (*улайгаад*). Яагаа үни юм.

Булдуу. Юун болооб, Даадаа?

Даадаа (*түргэн*). Үгы, юуншые болоогүй. (*Байд гээд*.) Та угаа һонин статьянуудые бэшэдэгта. Минии Адьяа абгаймни, наһатай хүн, сониндо хэблэгдэһэн танай материалнуудые хайшалжа абаад, хадагалжа байдаг лэ. Ехэ һонюушархадаг.

Булдуу. Минии бэшэһые тиитэрээ һонирхожо уншадаг хүнүүд байдаг юм бы, мэдээгүйлби.

Даадаа. Тиинэ, тиинэ. Байна. Марья гэжэ нэгэ ород бабушка намда ороод, тусхайта сонин дээрэ танай гаргаһан ондоо түбиин хүнүүд тухай материалнуудые уншахыемни ходо абаад ерэгшэ бэлэй. Нүүлэй үедэ харагдахаяа болишоо, баарһан, амиды мэндэ юм гээбы даа.

Булдуу. Нээрээшье. Би тэрэ хүгшөөе нэгэтэ хараа нэм, хөөрүү, һонин хүн байгаа нэн. Тиимэ юумээр һонирхохоёо хаанаһаа наһаншые юм. Нэгэ талаараа хайратай.

Даадаа. Та бидэ хоёр хүниие хайрладаг, адлишуу зантай гээшэ гүбди даа. Өөрөө хаа-нахибта?

Булдуу. Шэбэртын.

Даадаа (ухаа алдан). Шэбэртын? Та үнэхөөр Шэбэртын гүт?

Булдуу. Нютаг нугануудаар һонирходог гүт, Даадаа? Али тэндэ танилтай гүт?

Даадаа (хэлэхэ юумэээ оложо ядан). Ямар һонин юм гээшэб?

Булдуу. Юун? Шэбэртэ гү?

Даадаа (өөрынгөө бодолдо абтаһан зандаа, дабтана). Яагаа һонин юм?

Булдуу. Ойлгоногүйб, Даадаа. Юугээр һонирхонобта?

Даадаа (одоол энеэжэрхөөд). Үгы, үгы, Булдуу. Би өөрынгөө бодолдо абташоод байнаб. Үни хада болоһон юумэн гэнтэ һанаандам орошоо.

Булдуу. Һонин ушар гү, хөөрыт намда.

Даадаа. Тон һонин. Уран зохёолшо, поэт Цырен-Дондок Хамаев танай Шэбэртын хүн байһан ха юм.

Булдуу. Тиимэ. Багаһаа хүршэнэр һууһамди, зэргэлээд гэрнүүднэй байдаг һэн. Сугтаа наадажа томо болоһомди.

Даадаа (дахин бодолгодо абтан дабтана). Ямар һонин юм гээшэб. Хүндэ хуби заяан гэжэ байдаг гү, Булдуу?

Булдуу. Хуби заяан? Байнгүй яаха юм. Дэлхэй дээрэ нэгэшье юумэн миин юрэ болодоггүй, хуу булта удхатай, саанаһаа табисууртай гэдэг.

Даадаа. Нээрээ гү?

Булдуу. Үгы, юун болоһон юм, хэлыт.

Даадаа. Би мүнөө ехэ тулгардашоод, өөрөөшье ойлгохоо болишоод байнаб. Хожом хэлүүжэм, зай гү, Булдуу.

Булдуу. Тиимэ даа, юунэй яарал байба. Үшөө уулзаха хаямбибди. Зай, баяртай, Даадаа.

Даадаа. Баяртай. Һайн ябаад ерэгты. (Гараһан хойнонь аалихан өөртөө.) Таниие хүлээн ядажа байхаб.

Даадаа зүрхээс хүдэлгэн, өөрөө өөртэйгөө хөөрэлдэнэ: “Нээрээ, ямар һонин юм. Хуби заяамни дахин төөрижэ байна үгы бээ? Хамаев амины мэндэ ябахадаа намайе заатагүй Шэбэртынгээ хүбүүнтэй танилсуулхаб гэжэшэ һэмнай... Булдуу ямар һонин хүн бэ? Зарим хүниие хараһаар ойлгохоор байдаг. Хүн хүниие юугээрээ ойлгодог бэ? Ухаагаараа гү, зүрхөөрөө гү? Бил һаа, дотор сэдхэлээрээ ойлгодог гэжэ байнаб. Зай даа, юун болоо юм? Дөө, юуншье болоогүйл даа. Фантазимни ехэдээ. Нээрээ, юуншье болоогүй. Тиигээд мартагдана бээ. Зай, дүүрээ”.

Даадаа бодолдо абтаһаар аалихан түхээрээд, гарана.

Булдуу Даадаагай ажалайнь таһалга соо ороно. Даадаа уруу дуруу, зүдэрһэн шарайтай.

Булдуу. Юун болооб, Даадаа? Ньюр шарайтнай зүдэрһэн шэнги харагдана.

Даадаа. Тиигээл даа, муу юумэн болоо.

Булдуу. ...? (Асуудалтайгаар Даадаае хараад һууна.)

Даадаа. Нүхэрни гэнтэ һаһа барашоо. Инсульт...

Булдуу. Хүлисыт намайе, мэдээгүйлби. Гашуудалыем тогтоогыт. Баарһан үбдэгшэ үгы бэшэ һэн гү?

Даадаа. Бэень тиимэшэһэг һэн. Зүгөөр хэбтэжэ нэгэтэшье байгаагүй, һаһанайнгаа амаралтада гараһаар харуулай ажалда ороо юм һэн. Машинаа жолоодоод ото ябадаг байгаа. Ажал дээрээ һууһан зандаа ябашоол даа.

Булдуу. Яахабши даа теэд. Оршолонто юртэмсье ойлгохогүйш. Хүбүүн басаган хоёртой томо болоһон, бээе даһан, бэрхэнүүд. Басагантнай Америка ошоод ажаллажа байна, хүбүүнтнай эндээ эд бараанай худалдаа наймаанай шанга ажалтай. Бээе бариит даа. Тиигэһээр һанаантнай заһарха бээ.

Даадаа. Һайн даа, Булдуу. Хаа-яа сүлөөтэйдөө манай руу ябажа байгаарайгты.

Булдуу. Тиигэнэ бэээб. Өөрөө ажалдаа шунажа, сэдхэлээнгээ гашуудалые намааруулаарайгты.

Даадаа. Нүхэр эхэнэрнүүдни намдаа анхаралаа табина, туһална. Тиимэ юумэнэй болошоо хада мүнөө яахабиб. Саашаа нууха хэрэгтэй.

Булдуу. Тиимэ. Зай, би ябахамни. Баяртай.

Даадаа. Баяртай.

Даадаагай гэртэ. Даадаа Булдуу хоёр сай уужа байна.

Даадаа. Булдуу, намайе хүлисөөрэйгты, гансааран гэртээ нуухам уйдхартай шэнги болоод, тантай, хайн хүнтэйгөө сэдхэлээ ханаажа, зугаалха гээ нэм.

Булдуу. Зай, яашаха нэм. Танай нүхэр эхэнэрнүүдтнай ерэдэг, нонин нормойгоо хөөрэдэг бээ даа.

Даадаа. Ерэдэг, ерэдэг. Ерэжэ ханаае захад ошодог. Тээд эхэнэрнүүдэй хөөрэлдөөн мэдээжэ: хэн хэнтэй ябадаг болооб, хаана ямар юумэ худалданаб, юу абаабиб гээд лэ. Зүгөөр, үшөө сэсэгүүд тухай хөөрэлдэдэгбди. Би сэсэгтэ угаа дуратай хүм. Зарим нүхэдни дураргүй. Юундэ тиигэжэ хананабиб гэхэдэ, нэгэ эхэнэрэй гараад ошоһон хойно сэсэгүүдээ харахадамни, тэдэмни борбойжо, гунхышаһан шэнги байдаг. Харин хүхюун, зугаатай, энеэдэ наадатай танил эхэнэрэймни гараһанай һүүлээр сэсэгүүдни угаа баяртай, хүхюунүүд болоһон шэнги һагсайшоод байдаг. Али ханахадамни тиимэ юм гү.

Булдуу. Нээрээшье тиимэ ха. Мэдээжэ япон эрдэмтэн хэдэн олон жэлнүүдэй хугасаада сэсэгүүдтэй туршалгануудые хэһэн. Зарим сэсэгүүдые ото харааха, гэмнэхэ: ши муухайш, шамһаа ямаршье туһа үгы, юундэ дэлхэй дээрэ мүнделһэн хүмши гэжэ. Нүгөө сэсэгүүдтэ ходо уриханаар, хүхюунээр, энеэдэ наадатайгаар, магтажа, яагаа һайхамши даа, ямар гоёхон дэльбэнүүдтэйбши, яаһан һайханаар анхилнабши, би шамда угаа дуратайб гэжэ...

Даадаа. Ой, яагаа бэрхэ һануулбат. Мэдэнэб, мэдэнэб: түрүүшын сэсэгүүдынь мүртэй ургахаа болёод, хатажа хосорһон. Харин “яагаа һайхамши даа, би шамда угаа дуратайб” гэдэг сэсэгүүдынь гоё һайханаар һалбардаг болоһон.

Булдуу. Тиихэдээ байгаалин бүхы юумэн амиды болошонол. Үшөө яагааб, нарьяатай-нэрьеэтэй рок-хүгжэмһөө тархин үбдэдэг, харин аялга һайхан дууе ото шагнаад байхадань хүнэй ханаан сэдхэл заһардаг, хүсэл зориг нэмэдэг гэдэг.

Даадаа. Тиимэ, тиимэ. Ямаршье ойлгохоор бэшэ Юртэмсэ гээшэб даа. Булдуу, сай уугты. *(Нэмэжэ үгэнэ.)* Уран зохёолшод, поэдүүд байгаалие магтадаг заншалтай. Харин би иимэ байдалда орошоод байхадаа оршолон дэлхэйн нүгөө талыень харанаб: хүндэ ямаршье туһа хүргэхэ сэдхэлгүй, зобожошье яба, үхэжэшье хэбтэ – тэрээндэ хамаагүй. Наран үнөөхил зандаа үглөөгүүр гараад, үдэшэлэн орохо юм. Һалхи шуурган болоно гү, ган гасуур, үер гү, үбшэ хабшанда нэрбэгдээд, гай гасаланда дайрагдаад үхэнэ гүш, болино гүш – хорбоо Юртэмсэдэ ямаршье хэрэг үгы, шамайе хайрлаха, аршалха сэдхэлшье, һэдэлшье тэрээндэ байхагүй.

Булдуу *(бодомжолон, хэлэнэ)*. Энээндэшни юун гэлтэйб... Даадаа, бидэ “ши” гээд бэе бээдээ хандахадамнай болохо гү?

Даадаа. Үнэн дээрэ бидэ хоёр үни хада досоогоо “шинүүд” болоһомди. *(Хюулан хүхюунээр энеэлдэшэнэ.)*

Булдуу. Зай, тиигээ һаа, хайн. Би “шиидэ” иигэжэ хэлэхэмни. Хүн гээшэ өөрөө нонин амитан: хайн байхадаш – бүхы юумэн хайнаар харагдаха, зобоходош – бүхы юумэн муу, муухай. Шинии хайн тушаалтай, ажалдаа амжалтатай ябахадамни – хүнүүд шамда һаймһархаһаа нааша хайнаар хандаха. Гэмдэ ороод, хэншье бэшэ болоод, унабалшни – шамһаа холодоод, шамайе хараашагүй болоод хажуугаршни гараха. Хүн гээшэ өөрөө байгаалин амитан хадаа эхэ байгаалитайгаа тон адлихан абари зантай гэжэ би ханагшаб. Тиимэһээ ши байгаалида бү гомдо, тэрээнһээшье, хэнһээшье, юунһээшье хайра бү хүлээ. Өөртөөл найда, өөрөөл өөрээ дахин үндылгэ. Ши үшөө залууш, юушье хэжэ шадахаш, ямаршье га-

салангуудые дабаха шадалтайш. Байгаалимнай үнэн дээрээ тиимэ юм, хайн хүндэ заатагүй туһалха.

Даадаа. Ямар һонин үгэнүүдые хэлэбэ гээшэбши, Булдуу. хайн даа, ханаа сэдхэлыемни заһабаш. Хүн гээшэ өөрөө өөртөөл найдажа, өөрөөл хара хүлһээ адхуулжа хүн нэрээ нэрлүүлхэ ёһотой юм гэжэ ойлгобоб.

Булдуу. Ойлгоһоншни болоо. Ганса энэ бэшэ, хэлэхэ юумэмни дүүрэн. Зай, намайе на-нахадаа хаа-яа хонходожо байгаарай. Ябахамни.

Даадаа. хайн даа, Булдуу. Хонходоод халахаа болишоо хаамни яахабши?

Булдуу. Байгаалиин табисуур тиимэл байгаа юм бээ гэхэл ушартай болохоһоо бэшэ яахабиб. Нэгэшье дэмы юумэн оршолонто дэлхэйдэ болодоггүй, хэгдэдэггүй. Хуу удхатай. (Булдуу гаража ошоно.)

Даадаа Булдуу хоёр гэр соо.

Даадаа. Булдуу, яагаа бэрхэ мүнөөдэр ерэбэш. Хөөрэхэмни гү, нэгэ һонин ушар намтай болоо. Би зүнтэй зүүдэ зүүдэлээлби.

Булдуу. Зай, хөөрыш даа, юун гээшэб?

Даадаа. Үнэн дээрээ энэ зүүдэн бэшэ, үнэн хараан.

Булдуу. Хараан?

Даадаа. Тиимэ. Нюдэндэмни харагдаһан юумэн. Гэхэ мүртөө – хиишье гэхэдэ болохо... Зүбөөрнь юун гэжэ нэрлэхэ юм, өөрөө ойлгоногүйб.

Булдуу. Зай, зай. Ямар һонин юумэ хэлэжэрхибэш: зүүдэн аад, зүүдэн бэшэ, үнэн аад, үнэн бэшэ. Хии болоно гү? Теэд ямар хии?

Даадаа. Би һая Заган нютаг командировкада ошоод ерээб. Газаа хорёон соо байтараа харан гэхээмни тээ дүтэхэн байһан добо дээрэ ши зогсожо байбаш: эгээн энэл хубсаһаараа, энэл сүүмхээ бариһан. Намайе тэндэһээ харажархиһан шэнги болоод, нам тээшэ доошоо түргөөр буужа эхилбэш. Би угаа ехээр баярлаад: “Булдуу ханаагаарни ерээ, яагаа бэрхэ хүн гээшэб,” – гээд, урдаһаашни гүйшэбэб. Ши урдаһаамни баһа ябаад, замдаһни дайралдаһан жалгахан руу орошобош. Айлай хорёо абиржа гараад, жалга тээшэ ошоһомни, жалга соо харагдаагүйш. Тиихэдэнь, энэмни төөрөзд ондоо тээшэ ябашаба гээшэ ха гээд, зүүн тээшэ гүйбэб – үгы, харагданагүйш. Тэндэһээ дахин баруун тээшэ гүйбэб. Баһа үгыш. Ондоо тии-гээд харагдаагүйш. Үгы болошоош.

Булдуу. Яагаа һонин юм. Би тиишэ ошоогүйлби. Тэрэ нютаг наһаараашье ошожо үзөөгүй аад, шинии байрлаһан гэрые бүришье мэдэхгүй байгааб.

Даадаа. Би баһа гайхашаа баража байнаб. Энэл хубсаһаараа, энэл сүүмхэтэйгээ добо дээрэһээ намайе хараад, нам руу сэб сэхэ ябажархёош. Теэд үгы болошоош. Би үшөө оо-голхо хүм: “Булдуу, Булдуу...” Теэд дэгдэшэһэн шэнги, хаанашье үгыш. Холо бэшэ хаям, яг эли харагдаха юм.

Булдуу. Бишье ойлгоногүйб. һорьмоһон гээ һаа, һорьмоһон бэшэ, нилээн удаан хараһан болонолши. Үшөө урдаһаам гүйгөөш.

Даадаа. Гайха, тагна. Юун байгаа гээшэб.

Булдуу. Заримдаа хүнэй хүнэһэн бодото бэе болоод харагдадаг. Тиимэ ушарнууд олон үзэгдэдэг. Би тэрээгээр тусхайта һонюушархаа һэм. Ехээр ханаашархада гү, али угаа ехээр нэгэ хүн тухай ханаагаа зобоходо тиидэг байшоо. Би өөрөө тиимэ юумэнтэй хоёр да-хин ушараа һэм. Үнэхөөр юм. Харагдадаг. Хүн бүхэндэ ушардаг лэ байһан байха. Тиихэдэнь ехэнхи зон үнэншэнгүй “һорьмоһоо харааб” гэдэг заншалтай. Тиихэньшье аргагүй – хүнэй огто ойлгохоор бэшэ юумэн хаям.

Даадаа. Тай, гайхалтай. Би командировкада ошоходоо үнэхөөрөө шамайе досоогоо на-нажал ябааб. Тиихэдэ тэрэмни бодото болошоо юм байна. Хии юумэнэй бодос болохые лата хэлэн дээрэ эрдэмтэдэй хэлэдэгээр “материализаци” гэдэг аабза.

Булдуу. Тиимэ, тиимэ, тэрэл болобо гээшэ.

Даадаа. Тиибэ гээшэл даа. Нонин байна.

Булдуу. Даадаа, ши, нээрээ, нонин хүнши. Элдэбын юрэ бусын ушарнууд шамтай боло-
жол байдаг. Үшөө хөөрыш даа.

Даадаа. Зай. Дуратай хаа, шагна. Дэгэл хубсаһаа тайлаад хуу...

Даадаа Булдуу хоёр эгээ түрүүшынхиеэ тэбэрилдэсэнэ.

Даадаа Булдуу хоёр.

Даадаа (*аятайханаар, бага эшэнгээр*). Булдуу, буряадууд... эхэнэрнүүд Янжама бур-
ханда мүргэхээс ехэ ошодог болоод байнал.

Булдуу. Тиинэ ха, тэрээ руу тусхайта фирмэнүүд аяншадые шэрэнэ гэжэ дуулаа нэм.
Харахаяа ошохо дураншни хүрөө гү?

Даадаа. Хабсагай шулуун дээрэ хатардаг тэрэ бурхан эхэнэрнүүдтэ үхибүүдые үршөөдэг
хурагтайл.

Булдуу (*тэбэреэд, таалаад, энеэжэрхёод*). Даадаа, би шамайе ойлгобоб. Эхэнэр бур-
хан хадаа эхэнэрнүүдтэ үхибүүдые бэлэглэдэг шэдитэй гэхэ ханаатай гүш? Тээд эрэ хүнүүд
тэрээ руу ошохо эрхэтэй юм гү?

Даадаа. Ямаршые хүндэ хорюул гэжэ байхагүй. Бурхан ха юм.

Булдуу. Орёохон асуудал табибаш, Даадаа. Бурханда хүзэггүйемни мэдэнэш. Тиибэшые
энээхэн туйлай шухала асуудалые заатагүй шиидхэхэ болоболди даа.

Даадаа. Ур-раа! Ошохо болобобди.

Булдуу. Үгы.

Даадаа. Үгы?..

Булдуу. Бай даа. Энээниие ондоогоор шиидхээд туршаа хаамнай яадаг юм?

Даадаа (Булдууе таалаад). Зай, зай, Булдуу, түргэн хэлыш.

Булдуу. Эртэ урдын монголшуудай нэгэ арга бии.

Даадаа. Ямар тиимэ монголшуудай арга байдаг юм?

Булдуу. Энээниие бээлүүлхын тула Монгол орон хоюулаа ошохо болонобди.

Даадаа. Монгол?..

Булдуу. Тээ... Тэндэ, Эрдэни-жуу дасанһаа хахад часай туршада ябагаар ябаха зайда
Умайн Ам гэжэ хүнды байдаг. Тэндэ ошохобди.

Даадаа. Тээд тэндэ юу хэхэбибди?

Булдуу (*энеэжэрхёод*). Тэндэл хэхэ юумээс одоол хэхэбди.

Даадаа. Ойлгоногүйб шамайе.

Булдуу. Мэнэ ойлгохош. Тэрэмнай үхибүүгүй эрэ эхэнэр хоёрой үхибүү эрижэ абадаг
газар гээшэ.

Даадаа. Яагаа нонин юм. Хайшан гээд?

Булдуу. Жиирэй ёһоор лэ бэд даа. Тэрэ жалгыс юундэ Умайн Ам гэжэ нэрлээ юм гэхэдэ,
түһөөгөөрөө эхэнэрэй умайдал адлишуу. Тиимэһээ бүри урданай монголшууд тэрээниие
Бурхан Тэнгэрийн үршөөһэн “умай”, “этүгэн”, “үлгэн” гэжэ байжа нэрлэһэн байна. Тиин хо-
жомоо дасанай хубарагууд эхэнэртэй үрэ ниилүүлдэг эрэ хүнэй “бэлгын эрхэтэниие” тон
адляар шулуугаар бүтээгээд, дээрэнь табижархиһан. Ойлгобо гүш хэлэһыемни?

Даадаа. Ой, яагаа эшхэбтэр юм гээшэб.

Булдуу. Оршолонто дэлхэйдэ эшхэбтэр муухай юумэн байдаггүй юм гэжэ Буддын ша-
жаншыс, Энэдхэгэй индуизмшыс номнолһон.

Даадаа. Тээд бидэ яахабибди?

Булдуу. Эхэнэр хүн ошохо, тэрэ умай дээрэ хууна. Тиинэһэйнгээ һүүлдэ удаарангүй,
түргэхэн эрэ нүхэртэйгөө хоюулан ойрохоно байһан гүбэйн саана гарадаг юм ха...

Даадаа (*эшэнгээр*). Зай, зай, одоол шамайе ойлгобоб. Бидэ тиишэ ошохо гүбди?

Булдуу. Ошоол гүбди.

Даадаа. Хэзээ?

Булдуу. Монголой “Тэрэлжэ” гэжэ амардаг газарта путёвка абая. Тэндэ нэеы гэр соо амарангаа Умайн Ам ошохобди.

Даадаа. Ур-раа! (*Дэбхэрэн Булдууе тэбэринэ, таалана.*)

Даадаа Булдуу хоёр гэртээ.

Булдуу. Зай, Даадаа, Монгол орон шамда хэр байбаб, сайхан шэнгээр үзэгдөө гү?

Даадаа. Ямар гоёор “Тэрэлжэдэ” амарба гээшэбибди. Хотын музей соонь абарга томо луу гүрбэлнүүдые – динозаврнуудые харабабди. Харин тэндэхи ханын шэмэглэл, томо зураг – панно намда угаа найшаагдаа. Талын монголшуудай байдалые һониноор бүдүүбшэлэн, схематичнаар гэхэ гү, харуулна. (*Энээбхилээд, эшэмхэйгээр.*) Бидэ хоёрой үнөөхи Умайн Амда бүтээл хэһэн газартамнай тон адлихан гүбээнүүдэй саагуур монголнуудай бүхы ажа-байдалайнь зүйлнүүд тэндэ харуулагдана. Һонин бээ.

Булдуу. Тэрэшы тэрэ, харин Ленин Сталин хоёрой хүшөөнүүдые абажа хаяжархиһа-ниинь намда харамтайгаар һанагдаа. Монголой түүхэ муу һайншые һаа, хазагайруулагдаһан шэгтэй: Ленинэй, Россиин туһагүйгөөр гэнтэ нэгэтэ бээ дааһан гүрэн өөһэдөө байгуулжар-хиһан мэтэ. Хэн залуу монгол хүбүүдые дэмжэжэ тэдхэһэн, Монголдo уласай гүрэн тогтоол-соһон юм? Хэн үйлэдбэрийн һалбарилай эхиндэ туһа хүргэһэн юм? Буддын шажантай улад байгаад аша буян гэшые мартахань хайшаа юм?

Даадаа. Зай, яахамнайб тэдэнэй политикаар. Хара даа, Булдуу, би Монгол ошоод ерэхэнэйнгээ удаа зүүдэ зүүдэлээб. Тон элээр.

Булдуу (*наадалангяар*). Ухаангүй һонин гү?

Даадаа. Нээрээ, нээрээ. Үнэншэнэгүй гүш?

Булдуу. Теэд, хөөрыш даа, юу хараа хүмши.

Даадаа. Алтан Мандал дээрэ нэгэ бишыхан хүбүүн уруугаа хараад, тархияа үбдэгүү-дэйнгээ хоорондо хээд һууна. Бишы-ыхан хүбүүн. Минии дүтэлхэдэ, тархияа үндылгэжэ эхилбэ. Тиин сээжээ тэниилгэжэ бодон гэхэдээ, томо хара нюдэтэй, хара үһэтэй, һайхан шарайтай үндү-үр хүбүүн болошобо. Би дороһоонь толгойгоо өөдэнь үргөөд хараха баа-тай болооб. Гэнтэ досоомни гоё һайхан мэдэрэл түрэшөө: энэ минии хүбүүн... бидэ хоёрой хүбүүн гэжэ. Гайхамаар бээ?

Булдуу. Үнэхөөр гайхамаар.

Даадаа. Энэ миин бэшэ, эльгээгдэһэн зүүдэн. Бидэ хоёр хүбүүтэй болохобди.

Булдуу. Ямар гоё юм.

Даадаа. Миин юрэ хүбүүн бэшэ, нэгэ ондоотой. Холын табисууртай, ухаатай, бэлигтэй хүбүүн түрэхэ.

Булдуу. Шамайе фантазёр гэхэдэ, арай тиимэ бэшэ, һанаһан юумэншни ходо бүтэдэг. Һонин хүнши даа. Тиимэ гү?

Даадаа. Нээрээ, заримдаа өөрөө гайхадагби.

Булдуу (*наадашалан*). Бидэ хоёр гайхамшаг, юрэ бусын хүнүүд гэшэ хабди. Зай, зай, үзээл даа. Харуужабди. Юун бологшо ааб.

Булдуу Даадаа хоёр Сэлэнгын эрьедэ, Алтан Мандал уулын хаяада.

Даадаа. Булдуу, ямар һонин юм! Би наһаараашы иигэжэ байгаалида, уһанай эрьедэ, һабиржа ороһон дулаан бороохон доро хэбтээд, таалалдажа үзөөгүйлби. Гоё гэшэнь, гайхалтай мэдэрэл түрүүлээ.

Булдуу. Даадаа, ямар һайхамши даа. Шамда захагүй дурлажал, дурлажал байхаар. Үй, харыш, энэ гоё сагаан шляпшни юун болошобо гэшэб, набшыса уршышабал.

Даадаа (*энээгээд*). Ай, хаёо. Энэшни бороондо нороходоо иигэшэдэг юм. Энээнээ крах-малдаад, зунай арбагар сагаан малгай болгоод үмдөөд ерээ хүм.

Булдуу. Яагаа нонин юм. Гоё, нархагар томо шляпа байтараа гэнтэ шудхуулһан үрхэ шэнги болошохо. Таанар, эхэнэрнүүд, эрэшүүлые зада мэхэлдэг хат даа.

Даадаа (*хүхюүгээр энеэн*). Тиигэдэг лэ ха юмбиди. Таанар, эрэшүүл, юушые мэдэдэг-гүйт. Нэгэ гоёор хубсалһан, нюдэ амаяа будаһан, үһээ шэрдээд, буржылгажа һагсайлһан эхэнэрэй хойноһоо ухаангүй хараашалдаг бэшэ гүт?

Булдуу (*Даадаае тэбэрээд*). Борооной һүүлээр уһа голой эрьедэ байгаали ямар һайхам даа, харыш.

Даадаа. Ногоо набшаһантай, үнгэтэ сэсэгүүдтэй сэнхир арюун байгаали наранай туяа доро үнэхөөр зүрхэ сэдхэл татамаар гээшэнь. Бидэ хоёрой дурлалсажал, тэбэрилдээд таалалдажал байхаар (таалана). Энэ бишыхан жаргал гээшэ ха.

Булдуу (*Даадаагай түрүүн хэлэхэндэ бусажа*). Тугаар хэлээшэшни тон зүб, Даадаа. Үнэн дээрээ, нээрээшые, тиимэ гоёнсог эхэнэртэй хөөрэлдөөд, үнэн хараад үзэн гэхэдэшни, мухар нэбхи тархи байшаха. Саанаа юушыегүй хоһон. Шимнил, Даадаа, тиимэ бэшэш. Сэбэрхэншни, ухаан бодолтойшни, ажалша бэрхэшни саанаһаа, холоһоо, аба эжыншни нангин табисуурһаа.

Даадаа (*энеэбхилэн*). Эжы абын үреэлһээ, Бурханай буянһаа гыш даа.

Булдуу (*томоотойгоор*). Оо, Даадаа... Мэдэнэгүйб даа. (*Бодолдо абтан.*) “Бурхан” гэшэмнай гүн ухаанай орёохон асуудал бэд даа. Бурхан... Бурхан гээшэ хэн юун юм гэжэ мэдэхэ хүн дэлхэй дээрэ хэзээ нэгэтэ һууһан юм гү?

Даадаа. Минии гунгарбаа соо бурханай олон номууд биил. Нэгыень Энэдхэг, Дхарамсала ошоходоо Далай ламатай уулзажа золгоод, хадагтайгаар барья хүм.

Булдуу. Ганжуур, Данжуур, Юм гэхэ мэтэд байгаа бэд даа.

Даадаа. Тиимэ. Үшөө “Алтан тобшо”.

Булдуу. Энэшни Чингис хаанай намтар. Харин бурханай номууд гээшэд соо Будда багшын зааһан оюун сэдхэлэй, гүн ухаанай түүхэтэ домогууд бэшээтэй. Тэдэ булта самгарди хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн “Праджняпарамита” гэхэ гү, али манайхяар “Хизааргүй сэсэн мэргэн ухаан бодол” гэхэн һургаалһаа абтаһан.

Даадаа. Тиимэ, тиимэ.

Булдуу. Теэд бурхан тухай нэгэшые үгэ тэндэ үгы хаям.

Даадаа. Бү тиигыш. Би тиигэжэ хэлэхэгүй байнаб.

Булдуу. Япон уласта сэсэн мэргэн үгэ бии, өөрыгөө оложо шадаһан хүн наран шэнги юм гэжэ. Тиимэһээ өөрыгөө олоогүй хүнүүд лэ бурханда мүргэдэг ха гэжэ би һанагшаб.

Даадаа. Харин би һанахадаа, Будда багшын һургаал дагаад ябаһан хүн буянтай һууха гэхэ байнаб.

Булдуу. Зай, ши тиигыш даа. Хүн бүхэнэй өөрын һанаанай хэрэг.

Даадаа. Ши?

Булдуу. Би гү? Һүзэггүйб. Бурханда мүргэхэмни гэжэ хайран сагаа дэмы гээхэмни угаа харамтай. Һүзэгтэй хүнүүд мүргэжэ ябаг лэ. Дарисуу нагаса эжымни зуун хоёр наһа хүрэтэрөө бурханда үдэр һүнигүй мүргөөд ябаһан юм. Би тэрээнээ мүргэхыень дасанай хуралнуудта ходо бүри машинаараа абаашагша һэм.

Даадаа. Өөрөө дасан соо оролсожо, баһа мүргөө бээш даа.

Булдуу. Үгы. Һүзэггүй аад, юу хүнүүдые нажааха һэнбиб. Газаань хүлээгээд байгша һэм.

Даадаа. Шимни тиихэдээ юун болонош? Атеист гү?

Булдуу. Дүтэрхы. Зүгөөр хүниие бурханда бү мүргэ, дасан бү ошо гэжэ хэзээдэшые хоридоггүйб. Өөрын лэ дуран. Минии һанахада, шүтөөндэ абтаһан хүнүүд нюдэгүй болодог.

Даадаа. Юу хэлэнэш?

Булдуу. Хара даа, тээ тэрээхэн сагаахан сэсэг дээрэ алтан шарахан зүгы һууна, юушыеб уудална. Энээхэн дулаахан нэбшээнһээ тээ тэрээхэн набшаһанай нэршэгэнээд модонһоо

унахые хүзэгшэд анхарха гү? Үгы. Ургын хүхэльбэ ягаахан дэльбые найхашаан тэдэнэр харана гү, ая гангын хоншуухан хангалые анхилна гү? Үгы. Нютаг нугынгаа ирагуу хүгжэмые, жэргэмэлээ жэргэхые шагнана гү? Үгы. Шортоо. Дээшээ гү, али доошоо хараад, бурханаа бэдэрээд лэ ябадаг. Мүнөөнэй залуушуул тон тиимэшүү болошоһон, зүгөөр ондоогоор. Автобус, трамвай соо, газаа тэдэниие хараарай даа: шэхээ наушникуудаар таглажархиһан – нюдэ балай, шэхэ дүлии ябаха. Байгаалиин найгаар һонирхохогүй аад, юунэй түлөө хүрьһэтэ дэлхэй дээрэ хүн түрэдэг юм? Бүхы наһаараа бурханһаа жаргал гуйхаяа гү?

Даадаа. Хөөрэлдөөмнай дан хүндэршэбэ хэбэртэй. Баһа, олондо тараадаг мэдээсэл шагнахада, тэндэнээ дэлхэйдэ болоһон бүхы гай гасалангуудые, дай шуунуудые хэлэжэл байдаг. Тэрээнһээ шухала хэрэгүүд манда үгы юм мэтэ. Бү үргэлжэлүүлэе даа, зай гү?

Булдуу (*Даадаае таалаад, хүхюунээр*). Политика гээшэмнай хүнэй хараа бодолые, эрмэлзэл зоригые гүрэнэй эзэдтэ таарасатай болгуулха гэхэн баһал үнөөхи шүтөөн-мүргэлэй хэрэгсэл бэд даа. Тэрээнгүйгөөр ноёд – ноёд бэшэ. Нээрээшые орхие даа. Уһанда шунгая, бээе арюудхая, орон дэлхэйн найхаар баясая. Ур-ра!

Гүйн ошоно. Даадаа хойноһоонь баяртайгаар оог хуугай табин гүйшэнэ.

Табадахи үйлэ

Галина Базаровна Булдууда хонходоно.

Галина Базаровна. Булдуу, Даадаамнай аварида тудалдашабал. Ногтуу жолоошоной ашаатай машинын хоорбодо дайрагдашоо. Эмшэлэлгын БСМП-гэй таһагта оруулба.

Булдуу. Тай, мэнэ ошохомни!

Галина Базаровна. Мүнөө хүнүүдые оруулнагүй. Байтараа, һүүлдэ ошооройгты.

Булдуу эмнэлгын таһаг соо хэбтэһэн Даадаада ороно. Оронойнь хажууда ерэжэ, һандали дээрэ һууна. Даадаа һулахан нюдөөр Булдууе харана. Булдуу һуларһан гарыень хоёр гарайнгаа альган соо абаад, хоюулан нилээн удаан абяагүй урда урдаһаа уриханаар хараад байнад.

Даадаа (*һүлэмхи хоолойгоор аалихан дуугарна*). Булдуу, бидэ хоёр наһатай боложо-боложо хүбүүтэй болообди. Энэ – эгээл ехэ жаргалнай гээшэ. Табин дүрбэтэйдөө үхибүү түрөөб гэхэдэмни хүн үнэншэхэ гү? Би шамда зүүдэлжэ зүгнэнһэнөө хөөрөө һэмнайб. Тэрэмни тудaa. Харамтайнь юун бэ гэхэдэ, хүбүүнэйнгээ томо болохые хүлээбэгүйб... Тэрээнээ намгүйгөөр гансааран үндылгэхэ болоболши даа... (*Булдуу юушые хэлэнэгүй, нюдэнһөөнь дуһал дуһана.*) Суута бэрхэ хүбүүн болохо – тэнгэриһээ тусхайта үгтэһэн... Таанарни яахашыегүй һайн һуухат даа. Амин гол дээрэмни ерэнһэнши болоо, инагни. Би таанараа дээдэ түбиһөө харалсажа, таанартаа ото туһалжа байхаб...

Даадаа нюдөө анина. Булдуу эзэгүй һалд гэхэн гарыень дүмүүхэнээр сээжэ дээрэнь табина. һууһан зандаа нюураа гарнуудаараа бүглэнэ. Эмшэлэлгын ажалшад ороод, Даадаагай бэеые тэргэ дээрэ түлхижэ абаашана.

Дондок Улзытуевай шүлэгэй үгэ дээрэ Базыр Цырендашиевай зохёоһон “Захяа” гэжэ дуун эздэлжэ эхилнэ, Светлана Бунеева Владимир Борисов хоёр дуулана.

*Хадын саһанай хайлаха сагта
Хайлгана шубуун уйлахал.
Хайлгана шубуунай уйлахада,
Хайрата намаяа һанаарай...*

Уйдхарта абтаһан Булдуу бодоод, аалихан гаража ошоно. Дуун дуулагдаһаар.

Түгэсхэл

Улаан-Үдэ хото, 2015 оной табадугаар һара

АМИН БЭЕЫЕНЬ УРАГШАНЬ, УРАГШАНЬ ЗҮДХҮҮЛЭЭ

Эхын нюдэндэл урихан, ульһатай,
Эртын дурандал налгай шэнжэтэй,
Энеэбхилэн байхадаа нюдэндөө согтой,
Энэрэл түхөөһэн юртэмсын шэгтэй.

Гэнэн сэдхэлдэш таараһан,
Гун ухаандаш хадуугдаһан
Гуа эхэнэр байгаал даа ,
Гайхамшаг мэдэрэл түрүүлээл даа.

Урихан шарайень харахадаа,
Ухаатай үгэнүүдынь ханахадаа
Урма зоригтой ябагдаһан ха,
Урагшатай хэрэгшни бүтэһэн ха...

Боро юрьеэнэй хүлгөөн соогуур
Бодолдо абтан урагшаа тэгүүлээш.
Уршагта дэлхэйн лүжэгэнөөн доогуур
Уран үгын сохилто бэдэрээш.

Он жэлнүүд үнгэрхэ,
Олон юумэнүүд нэлгэгдэхэ.
Ошоһон сагаа ханахалши,
Ошотоһон ханаяа сэгнэхэлши.

ЛУУГАЙ ЭШЭЭНДЭ

(Гурбан хубитай найруулал)

Урид хэлэгдэхэ үгэ

COVID-19 гэгдэһэн пандай-мандайн зуд тахал хүжэрбэ, газар гарангүй гэртэй хуугты гэхэн захиралтын тунхаглагдаагүй хаа, аятай дабшалжа хуужа, бодомжолжо, тус баримтата туужа бэшэхэ сүлөө саг олдохогүй байгаа. Үни хада дөө, нэгэ эхэнэр өөртэнь туданан юрэ бусын ушаралнууд тухай намда хөөрөжэ үгэһэн юм.

Ииһэнэйнгээ муу хайе одоо мэдэнэгүйб, оройдоошье бэшэгдээгүй байгаа хаань намда өөртэмни амар байха хэн ха даа, хүнүүдэй шоодбори болохогүй хэм гэжэшье ханагдана.

Тээд яахаб, бэшэгдээ хадань эндэ табиха баатай болобоб, дан мууларшангүй анхарыт даа.

Нэгэдэхэ хуби

Зунай нарата тунгалаг үдэр хэн. Гудамжаараа ябажа ябатарни “мүшэнэй” гэхэ гү, али “мүшэтэ дэлхэйн” гү дүү нүхэдни урдаһаамни би болоодхибо.

Хүнгэн сагаан сайрга мэтэ үнөөхи сайбар хубсаһануудын наранда ялаганана. Үнэн дээрээ тэдэн түмэр бэшэ, харин баряад үзэхэдэ торгон мэтэ зөөлэн, эмзэг юм. Тиибэшье бүхэ гэжэнь тэнсэлгүй, нэгэтэ зорюута сухалдаад, хутагаар ёбороод туршаһамни хутагамни хухаршоо бэлэй.

Энэ удаа нүхэдэймни шарай урданайхидал энеэбхилхэн бэшэ, харин ханаата болоһон янзатай. Нэгэ юмэн болоо гэжэ таагаад, зүрхэмни луг-луг гээд абаба.

Дорюунаар асуубаб: “Дүүнэрни, юун болооб, нюур шарайнуудтай яһан бүрхэг бэ, аа?”.

Тэдэнэрни харюусана: “Муушаг мэдээ асарбалди даа, Дариима. Шам тухай замби түбиимнай Луу хаан мэдэжэрхёо. Шамда бидэнэр нэгэтэ хэлээ гэжэ хэмди: “Газар дэлхэйн хүнүүдтэй хурисал үйлэдэхэ гэжэ манда Хууляар хорюултай юм, – гэжэ. – ханана гүш?”.

Би: “ханангүй яахабиб. Тээд юун болоо юм?”

Тэдэмни: “Шамдаа арюун дуранай байдал үзүүлхын тулада бидэнэр тэрэ Хуулиие эбдэхэ ушартай болобобди: шамайе Луу хаандаа абаашаха ёһотойбди, тэрэгүй хаа, хэнээлтэдэ орохобди, хойшодоо шамтай хээээдэшье уулзаха аргагүй болохобди”.

Эндэ нэгэ тодорхойлго дуулгаха шухала. Эдэ “дүүнэрэймни” хэлэхэ гэхэн юмэн толгой соомни сэхэ дуулдадаг. Харин би харюусахадаа хоолой хэлээрээ хэлэдэгби, зүгөөр заримдаа хананан юумэмни хэлэжэ үрдегүй байтарни толгой сооһоомни сэхэ гараад ябашадаг. Гайхадагби.

“Муу юумэ танһаа үзөөгүйшьеһаа, намда хайшаагданат гэжэ хэээ нэгэтэ таанарта хэлэһэн юм аалби? Хари! Таанарай өөһэдөө гэмдэ ороо юм хаатнай, намда ямар хамааб? Харюусахараал харюусыт. Юрэдөөл намһаа саагуур, наранһаа наагуур сааш!”.

“Дариима, хүлээгыш”, – гэнэ зүүн таладахинь. (Эдэнэр эхир хоёр шэнги аб адлиханууд юм, илгажа ядадагби, тиимэхээ “зүүн таладахи дүүхэй”, “баруун таладахи дүүхэй” гэжэ тэдэнэй али нэгэндэ хандадагби). “Дариима”, – гэжэ зүүн таладахинь дабтана, – “ши манай хайн нүхэр хаямши даа, хэшээгыш, ойлгыш, туһалыш. Хэрбээ Луу хаанай хэлээ бол хэлэһэниинь заатагүй дүүргэгдэхэ ёһотой, шамайе хүсөөр хуга татаад эндэһээшни абаашаха аргатай юм”. Баруун таладахинь: “Шамайе манай абаашажа үгөөгүй хаа, ши бүри доро хохидолдо орохош. Зай, өөрөөл мэдыш даа, яанабши”, – гэбэ.

“Хүбүүд, таанар намһаа үлүү ухаатайбди гэжэ ехээр бү дээрэлхэгты, битнай хулагүй булсагдаг тархитайхан байжа болохоб. Ойлгоноб: “хуга татаха” гэжэтнай намда бурханһаа үгэһэн бодо бэеыемни ходолон абаха гэхэн удхатай хаям даа. Тэрээнһээмни юу оложо

эдибэб? Абаашаг лэ, айнагүйб, ондоо бэе олоно бээб. Тээдшые тэрэ Луу хаан гэшэтнай юун юм, хүн юм гү, али бэшэ гү? Юрэдөө, үгы бологты даа сааш, хашартай болошобот”.

“Өөрөө харахадаа мэдэхэлши даа, Дариима. Луу хаандамнай найшаагдахаяа оролдыш даа, зай гү?”, – гэжэ баруун таладахи дүүхэй гуйба.

“Тэрэгүй наа, таанарта салингытнай түлэхээ болишохо гү? – гэжэ тэдэнээ ёгтолбоб.

Аха дүүнэр шаналангыар сэхэлдин хэлэбэ: “Үнэндөө, Дариима ши зүб хэлэнэлши даа. Бидэ хоёр өөһэдөөл гэмтэйбди. Тиимэһээ шинии маниешье, өөрыгөөшье абарха, болихош-ни өөрөөшнил одоо дулдыдаха. Өөрөөл мэдэ”.

Тэдэ хоёр хоорондоо зүбшэжэ, бодомжолжо эхилбэ гэжэ таабаб. Тэдэнэртэй табан жэл нүхэсэжэ ябаһаншые наа, юун тухай хөөрэлдэһыень оройдоо ойлгодоггүйб. Үнөөхи телепати гэдэгынь байгаа юм бээ.

“Зай, Дариима, ниидэхэмнай гү? – гэжэ намайе гуйһаншые, хүсэлһэншые асуудал тархи руумни үгэгүйгөөр сэхэ оробо.

“Хэрбээ намайе бүтэн бүрин гэртэмни бусаахабди гэжэ үгээ үгөө наатнай, ошоодшые ерэхэдэм яашаха нэм: гэр бүлэтэйем, үхибүүдтэйем таанар найн мэдэнэт. Тиимэһээ заата-гүй бусаажа асарха ёһотойт. Бусад түбиин заримашуулай манай Газарай хүнүүд дээрэ тур-шалга хэдэгы мэдэдэг болоһон туладаа иимэ эрилтэ табинаб. Харин үгээ үгөө бол таанар тэрээнээ яабашье эбдэдэггүйетнай баһа мэдэнэм”, – гэбэб.

Тэдэнэр хоорондоо баһа зүбшэлдөөд: “Бидэ үнэн үгээ үгэнэмди. Тэрэ... (ойлгогдоогүй үгэ нэрлэбэ) түбиинхид мэтэ ааша гаргадаггүйбди. Луу хаамнай огто тиимэ бэшэ юм. Бидэ Газарай хүнүүдтэ, шиниешье бодо бээдэ ямаршые хоро хүргэхэгүйбди. Харин дотор бээе-ешни яаха байгаа юм, бидэ хоёр нээрээшье мэдэнэгүйбди. Тиибэшье Луу хаамнай шамда муу юумэ хэхэгүй гэжэ этигэнэбди”, – гээд баруун таладахи найдуулба. “Дотор бэе” гэжэ ма-най хүнэһы тэдэ хэлэдэг.

Энэнэй һүүлээр аха дүүнэр минии гарһаа бариба. Ниидэшэбэбди. Минутын зэргэ болоод, хубсаһанаймни тайлдаад үгы болошоһы мэдэрбэб. “Хаалта дабабабди”, – гэжэ зүүн та-ладахи дуулгаба. Энэтнай юун гэнэн удхатай юм гэжэ һурахадамни, манай түби тэдэнэй түби хоёрой хоорондо хаалта байдаг юм гэжэ тэдэ хоёрни намда тодорхойлжо үгэбэ. Энэ хаалты гарахада хүнэй гутал, хубсаһан, часы, бэһэлиг, һиихэ гэхэ мэтэ бүхы амигүй зүйл-нүүд ходолон таһараад, хаалтын саана үлэдэг байба. Хэмэл шүдэншые байгаа наа, абтаад үлэшэдэг. Зүгөөр бусахада эдэ булта һөөргөө эзэндээ ерэдэг. Хаанаһаа шамайе абаа нэм, тэндээл эдэ бүхы юумэд хэбтэдэг: гэрһээ наа, гэртэшни, газаһаа наа, газаашни. Ёониниинь юуб гэхэдэ, гудамжа дээрэшье хубсаһанайшни хэбтэй наа, шамһаа ондоо хүнүүдэй нюдэн-дэ харагдадаггүй болошодог.

Хаалта гараһанайнгаа удаа огто ойлгогдохоор бэшэ газарта ерэшэһэн байбабди. Зэрэг бүтүү хүйтэн уула, доторнь томо гэгшын хоһон агы, шэхэмни дүлииршэбэ аа гү гэжэ һана-хаар ямаршые абяан огто үгы.

“Иимэ эбүүрхэмэ харанхы нүхэн соо Луу хаантнай байдаг юм аал? – гэжэ айшабаб, – ондоо найн газар оложо ядаа юм гү?”

“Аниргүй!”, – зүүн таладахи, – “шэхээр дуулдахы дүтэдэ ерээбди. Дариима, ши бү гайхаа-рай. Гайхаһан хүн эзэнииемнай хүндэлөөгүйдэ тоологдодог юм”.

Тиин бидэнэр саһан шэнгээр түрүүн харагдааша ягаабтар хүхэ хабсагайн хажууда ни-идээд ерэшэһэн байбабди.

“Ерээш. Бидэ саашаа ошохогүйбди, эндээ шамайе хүлээжэ байхабди”, – гэжэ баруун та-ладахи хэлэбэ.

Нэгэ юумэн нарииханаар эшхэрэд гээд, урдамни тэбхэршэг, һаруул гэрэлтэй “үүдэн” нээгдэшэбэ. Үндэр богоһыень алхаад, оробоб. Нүрдэшэбэб.

Һаргама найхан наранай гэрэл уужам хабсагай соо сасаршаба. Гайхашаа бараад, нүдээ аршабаб: нээрээ хаяа? Сэхэ урдамни бишыханууд, хүхэ ягааханууд шулуунуудаар хушаг-

дахан зүргэ бии болошобо. Хоёр талаарнь сэсэг гэхэдэ сэсэг бэшэ, модон гэхэдэ модон бэшэ гоё найхан ургамалнууд, үнөөхи “мандарбаа” гэдэгийн байгаа юм бээ гэжэ ханабаб. Үнгэнүүдын элдэб янзын, зүгөөр булинхын хүхэ ягааханууд гэмээр зөөлэхэнөөр харагдахан хүхэбтэрнүүд.

Ара талааһамни эшхэрэн толгой руумни сэхэ ороодхибо: “Шушуурые дахаад, хойноһоонь яба”. Дороо хараһамни улаан үнгэтэй шушуур гонзойшоһон, намайе хүлээжэ байһан мэтэ. Гэшхэлэн гэхэдэмни тэрэн урдамни замыем харуулаад холжорно. Хэды шэнээн гэсхэлхэнээ мэдэнгүйб, тойроод дайралдахан үзэсхэлэниие гайхан анхаржа ябаһандаа сагай гүйсые алдажархиһанби. Хабсагайн ханада гонзогорхон түхэрээн нүхэн харагдаад, тэрэгүүрнь орон гэхээм хабсагайн агыһаа багаханшые хаа, уужам харуул танхим, хүлыемни аятайгаар эльбэһэн хибэс, зүүн таладань сэсэгээр дэбдигдэһэн диван – иимэ газарта хүрэжэ ерэбэб.

“Һуу” гэжэ эшхэрэн татаһан захиралта толгой соомни ороодхибо. Һуубаб. Хоёр хүнэй хөөрэлдэхэ абяан толгой руумни ороно. Нэгэдэхиин абяан: “Эгээ найхан эхэнэрнүүдэйн нэгэн гэшэнь энэ “баха” гэшэ гү?” Хоёрдохиин абяан: “Тиимэ, тиимэ! Энэ эхэнэр мүн, Луу хаан!”. Нэгэдэхиин абяан: “Зай, тиибэл тонил эндэһээ. Намда хэншые хаалта бү хэг. Би эрдэм шэнжэлэлгэ хэхэмни”. Намда хандажа: “Эхэнэр, бодоод, намда дүтэлэ!”.

Бодоод, хайшаашые ошохоёо мэдэнгүйб, хэншые, юуншые харагданагүй. Тиигэжэ байтараа урдамни юунэйшыеб хүдэлхэн шэнги болоходо хараһамни, ай Бурхан! Оройлдошоһон могой годигонжо, хүхэ, ягаан, ногоон гоё найхан үнгэнүүдээр ялалзажа хэбтэбэ! Томо гэшэнь! Айхаар! Сошоһондоо хажуу тээшээ хүрэбэб. Гүйхэ, тэрелхэ гэхэдээ хүлнүүдн хүдэлжэ үгэбэгүй. Нюдөө хаабаб: “Зүүдэлнэ хаб даа, нэрихэмни. Аймшагтай харада даруулжа байна бэшэ гүб? Түргэн. Бурхан зайлуул! Ямар муухай амитан гэшэб!..”

Хүхюухэнээр эшхэрхэн хүнгэхэн абяан дуулдаба. Могой намайе наадалжа байна гэжэ эсэстэй ойлгобоб. Эндэ ханаһан бодолнууд хуу булта нүгөөдын толгой соо ороод дуулдадаг хэмнай гэжэ ханажархибаб.

“Би могой бэшэб. Би Луу хаанби. Бүдүүлэг бодол гаргаһыешни хүлисэхэм”.

Намайе анхаралтайгаар хараад: “Эндэ хэлэһыешни мартахагүйб, зүгөөр минии үгөөр байгаад, минии ханаашые дүүргээ хааһни, өөртэшил аша туһа боложо үгэхэ”.

Хэсүү байдалда гэнтэ ороһондоо мэгдэһыемни ойлгоһон Луу хаан зөөлэржэ эхилбэ. “Зай, болоо даа, бээе даруула, бү ай, уушхаржа бай, харин мүнөө би шамайе шэнжэлжэ үзэхэмни”.

Олиггүй найхан үнэр тэрээнһээ анхилжа эхилбэ. Теэд тэрэн юрын анхилаан бэшэ, харин “бүшэмэг” аад, уһанай урасхал мэтээр үзэгдэнэ. Тэрэ “урасхалын” уриханаар минии эндэ тэндэмни, доорохидомни хүрөөд абана. Тиихэдэнь шараа нүсэгэн байһанаа ханажархёод, угаа эшэдэһэмни хүрэшэбэ. Би өөрыгөө дан сэбэр эхэнэрби гэжэ оройдоо ханадаггүйб, тиимэһээ бүри ехээр эшэнэм: энэ амитанай лаб эрэ хүн байһые хүрэсөөрнь ойлгобоб.

“Мэдээ оробо гүш? Зай, болоо. Тиибэл Газарай эхэнэрнүүд хэр хүмтэ гэжэ намда харуулыш даа. Би олон түбиин эхэнэрнүүдые үзэһэнби, зүгөөр Газарай эхэнэртэй хурисалдажа үзөөгүй хүм. Агуу Дээдынхид Газарай эхэнэрнүүдтэй “тиигэлсэхые” мание хоридог. Юундэ тиигэдэг юм ааб гэжэ мэдэхэ гэнэб. Энэ хүсэлдэмни туһалыш даа”, – гэжэ зөөлэхэнөөр, урин зулгыгаар аалихан хэлэбэ.

“Луу хаан, би танда туһалжа шадахагүйлби”, – гэбэб – “та хүн бэшэ хаямта, тиимэһээ хайшан гээд би Газарай эхэнэр аад, танда туһалха болонобиб. Би могойнуудтай “тиигэлсэжэ” огто үзөөгүй хүнби. Юунэй танда хэрэгтэе ойлгоногүйб, хүлисыт...”

“Хаража үзее даа”, – гээд нам тээшэ мүлхижэ эхилбэ. Бэээрээ бодохыень харан гэхэдээ нурга руумни хүйтэ даашаба. Бүдүүн наринаараа манай дунда зэргын эрэ хүндэ адли, харин үндэрөөрөө.., ай бурхан, арбан метр лаб гэшэ ха гэжэ тухайлбаб. Хожом хойшодоо тэрэниие оло дахин хараһаншые хаа, хэды шэнээн үндэрыень мүнөөшые болотор ойлгодоггүйб.

Миниихихээ халта багашаг гү гэхээр толгойнь минии нюурта дүтэлжэ эхилбэ.

Би шэшэржэ эхилбэб. Томо найхан нүдэнүүдынь намайе угаа анхаралтайгаар һонирхон хаража байна. Намда дахин аягүй болошобо. “Бү эшэ даа, би Газарайтнай эхэнэрнүүдэй гоё муухайе хаража үзөөгүй хүнби, тиимэхээ шамайе хэнтэйшье, юунтэйшье зэргэсүүлжэ шадахагүй байнаб. Зүгөөр шамайе муухай гэхын аргагүй”, – нүдэнүүдынь энеэбхилһээр, – “харин хөө***дөө ши ямархан лэ аабши, одоо шамайе туршахамни!” Тиин тэрэ могой минии бэеые оройжо эхилбэ. Бэеынь арһан Газараймнай мүлхидэг амитадтал огто мүлигэр хүйтэн бэшэ, харин урихан дулаахан, зөөлэхэн, амиды. Арһаниинь хилэн шэнги аятайхан. Эзэлүүдгүй гараараа хүрөөд абабаб...

Намайе бүри шангаар оройжо эхилбэ. “Тэбэриһэн шэнги”, – гээд ухаандамни орошобо. Тэрэ дороо толгой руумни эшхэрһэндэл абьяан ороодхибо: “Хари, теэд тэбэрихэ гээшые минии мэдэдэггүй тулада ухаандаа оруулһаншни “инаг дуранай охин” гэдэг мэдэрэлтэймни тон адли байна. Шамайе яахые, намтай хэр “тиимэ юумэ” хэжэ шадахабши гээшые ойлгобоб”.

Орёһон бэень шангадажа эхилбэ, тиибэшье бээмни дараандань үбдэнэгүй. Тэрэмни хабшангүй, намайе уриханаар эльбэжэ эхилбэ. Айдаһамни хүрэхөө болёод, өөрөөшье мэдэнгүй шэнэ мэдэрэлдэ гүйсэд абташабаб.

Могойн толгой минии хүхые дайраба.. бага гэжэгынтэйшэгшье һаа, аятай гээшэнь. Удаань уралдамни хүрөөд абаба. “Намайе таала” гэхэн захирал толгой руум орошобо. Тиихэ гээд, шаданагүйб. Тиимэхээ хүзүүниинь алин бэ гээд, толгой дорохи арюухан арһыень таалабаб. “Үшөө!”, – гэхэн абьяан дуулдаад, хүзүүень таалажа оробоб. Уралдамни тэрэнэй няалдаадхи-хада, бүхы бэень шэшэргэнэбэ, тиин намайе бүри урин зөөлэнөөр “шангаар тэбэрибэ” гэбэ. Гараа һугалжа абаад, бэеыень тэбэрезд, эльбэжэ эхилбэб. Толгой соомни үнөөхиие хэдэгэй хүсэл яашагүй орожол, орожол байна. Тэсэжэ шадахаар бэшэ болобоб. “Хүнүүд хайшан гээд хэдэг бэ, харуула”, – гэхэн захирал толгойдомни оробо. “Теэд би танай бэеые мэдэнэгүйб, дорохиинтнай хаана байдагые ойлгоногүйб, хайшан гэхэ хүнбиб...”

Тухашарһандаа һанаамни зобошобо. “Али зүүдэлнэ гүб, түргөөр һэриһэйб...”. “Энэшни зүүдэн бэшэ, өөрөө найн мэдэнэш”, – гэхэн шэрүүн абьяан толгой руумни шэдэгдээд, намайе дахин үнэн байдалдамни бусааба: “Тэсэлни һалажа байна. Ши намда угаа найхашаагдажа эхилһэн аад, өөрөө буруутуулхые забдабаш. Ухаагаа гүйлгэжэ бодомжолоод, эхилыш даа, зай гү”, – гэжэ тэрэмни уриханаар дурадхаба.

Энэшни намайе табихагүй гэжэ ойлгоод, бэеыень нүдөөрөө доошолон хараашалжа эхилбэб. Нэгэ гүбэгэрхэн аад, досоогоо забһартай юумэ харажархибаб. “Яагаа эхэнэр хүнэй зүйлдэ адли юм” гэжэ һанан гэхээмни тэндэхээ бултайгад гаража ерэхэн юумэн эрэ хүнэй “үнөөхи” мүн аад, бүлдэггүй. Тон адли. “Үрэнэ досоогоо юм”, – гэхэн абьяан дуулдаадхиба, – “түргэн олоболши. Саашань, саашань үргэлжэлүүлэ”.

Хургануудаараа дүмүүхэнээр хүрэжэ эхилбэб. Тэрэнэ улам бүри томо боложол байна. Һанаагаа зобошобоб: “Дан томо бэшэ аал?”. “Бү ай, ондоо томо болохогүй. Теэд би юу руушни оруулха хүнбиб (ойлгосогүй үгэнүүд дуулдана)?”. Би үнөөхиие хайшан гээд Газартаа хэдэ-гээ толгойдоо һанаадхибаб. Тэрэмни: “Аа! Ойлгооб! Хүлнүүдээ алсайлга!”. Шараа нүсэгэн хаямбиб даа, яахабши, алсайлгабаб. Үнэхөөрөөшье дорохимни үбдэбэгүй, түрүүн шэрүүн шэнги байтараа аятай зөөлэн боложо эхилээд, аярхашабаб. Бэеынь хүдэлөөнэй хэмжээ-гээр нэгэ адли хүдэлжэ эхилбэб. Хүдэлөөнэйн түргэдэжэ эхилхэдэ минии бэе тон адляар харюусана. Гоё гэгшын мэдэрэлэй долгинодо абтаад, одоо шуумайшабаб даа... Гарнуудни өөрөө бэеыень эльбэнэ, хэжэ байһан юумэниинь бүри түргэдэнэ, мүнөө-мүнөө дүүрэхэнэ ха. Зүб, могоймни нэгэ заб тогтод гээд, бэень татаганан шэшэржэ эхилээд, миниихи руу халуун урасхал хүүен орошобо. Үшөө халаяд, хүл дээгүүрни адхаржа, агаараар найхан анхилаан тарашаба. Могоймни намайе тэбэриһэнэ һуладхаад, үнөөхиен миниихихээ аалихан гарга-ба...

“Заа, яһала һонин байба. Манайхиһаа ехэ илгаа гэжэ үгы юм байна. Хаанашье, бүхы түби дэлхэйнүүд дээрэ иимэл байгаа алтай?” – гэбэ Луу.

“Би ондоо амитадые үзэһэн бэшэб даа, яажа мэдэхэбиб”, – гэжэ бинь харюусабаб.

“Ши хүсэд хангагдаба үгы хэбэртэйлши. Яахадаа?”.

“Намда халта саг хүрэбэгүй. Бараг даа. Зүгөөр, хэрбээ намайе заабоол о***жо садхааха гээ һаатнай, дахин туршахадамнай болохо”.

“Үгы, үгы, мүнөө үргэлжэлүүлжэ шадахагүйб, уураг тархидаа түлхисэ оруулха саг намда хэрэгтэй”.

“Уураг тархида? Тэрээнгүйгөөр юумэн бүтэдэггүй юм аал? Таниие энхэрэн, альярхуулаад туршамни гү?”.

“Энэшни туһалхагүй. Яабашье саг хэрэгтэй, бага бэшэ саг”.

“Тиибэшье, хаража үзэбди”, – гэжэ хэлээд, хажуудань хэбтээд, нуларжа, үрэгүй хоһоршоһон б***ыень барижа эхилбэб. Хилэн шэнги зөөлэхэн. Альган соогоо үнөөхиень баряад, өөрыень таалабаб.

“Юу хэнэ гээшэбши?!”, – толгой руумни асуудал орошобо.

“Юу гэжэ гү? һаалта бү хэгты. Танда харуулхые өөрөөн нэн түрүүн намда дурадхаа бэшэ нэн гүт?”.

Би өөрөө тэсэлээ һалаад, ёолошобоб. Тиихэдэмни тэрэмни годигод гээд, намайе бэээрээ оройгоод, нэгэ үгсэрхэдөө миниихи руу оруулжархиба-аа! Энэ удаа хожуланаймнай зүрхэн хөөрөөд, ухаа алдатаргаа х***бди-ээ! Гоё гээшэнь! Одоо ехээр досоохиёо ханаабаб... Мүнөө-мүнөө могоймни дүүргэхэнь гэжэ ойлгожо байнаб. Өөрөөшье амжаһанайнгаа туйлдаа одоол хүрэбэб. Аймшагтай ехэ түлхисөөн бэеыемни досооһоомни долгитуулжа, татаганан, шэшэргэнэн мэдээгээ алдахы хирэндээ хүрөөд, о***дожо ханаһан бээмни луг-луг сохилоод, һалай гээшэ одоол гарашаба даа.

Хэдэн минута хүдэлэнгүй донсолго дорьёлоогоо даруулжа, тэнхээдээ орожо хэбтэбэбди.

“Энэ юун байгаа? Мэдээгээ табижархин алдабалби”, – гэбэ Луу.

“Зай, бээе ханаагаа хадатнай болоо. Би иимэ юумэндэ һураһаһан бэээб дөө. Тан мэтэ юрэ бусын амитантай таатай зохид таашаанда абташахаб гэжэ ханаа заяандаашье оруулхагүй байгаа”.

“Газарай эхэнэрнүүд булта иимэ юм аалта? Али ши гансаараа үлүүсэ таашаатай хүн гүш?

Энээдэһэмни хүрэшэбэ. “Үлүүсэ һанаархадагыё бэшэ, үлүүсэ сэбэр гоёшыё бэшэ юрын лэ эхэнэрбил даа. Намһаа үлүү һонин, үлүү сэбэрхэн эхэнэрнүүд байһан лэ байха, мэдэнэгүйб. Зай, иигэд гээд таанар булта намайе орхигты, абаашагты даа гэртэмни, битнай нүхэртэй, үхи хүүгэдтэй эхэнэр гээшэб. Хүрөө!”.

Мүрыемни һүүлээрээ эльбээд: “Бү ехээр ханаагаа зобыш даа. Шамдашыё аятай гоё байба гэжэ бишыё хадаа ойлгобоб. Шамайе мүнөө заатагүй табихаб. Зүгөөр дуудахадамни дахяад ерэхэш, ши намда угаа һайшаагдабаш. Зай, яба даа”, – ойлгосогүй эшхэрээн дуулдаадхиба.

“Юрэдөө, эдэнэр булта намда угаа хашартай болошобо. Түргөөр эндээһээ һугардаг һай”, – гэжэ бодоод, хибэс дээгүүр түргэн саашаа гэшхэлшэбэб. Хибэсэй дүүрэжэ, зүргын эхилхэдэ гэдэргээ эрьед хараһамни Луу гунигтай хайратай нүдөөр минии хойноһоо хаража байба. “Дэмы, сааш!” – гээд, эрид шууд эрьелдээд, шийдэнгээр саашаа ябабаб. Харгын захаархи үнөөхи үзэмжэ һайхан үзэгдэлнүүд намайе мүнөө огто баярлуулбагүй: “Баһа эдэнэй мэхэ гоходо орошобо гээшэ гүб!”.

Шулуун хана нээгдээд, “мүшэнэй” нүхэдни намайе хүлээжэ байба: “Амиды гүш?”, – гэн тэдэмни баярлашаба. “Хойшоогты сааш, хүбүүд. Таанар намайе мэхэлээт... Эндэтнай бээе угааха арга бии юм гү, намаг сооһоо гараһан мэтэ жэгшэмээр, ой гутамаар болошоод байнаб”. “Хаалта дабахадаа ямаршыё шүршүүрээр бээе угааһанһаа үлүү сэбэрхэн болошоод гарахаш”, – гэжэ баруун таладахи хэлэбэ. – “Ниидэе!”.

Тэрэ дороо хаалта дабаад, буужа ерэбэбди.

“Хүбүүд, би хаана ошоноо ерэбэ гэшэбиб? Луу гэшэтнай үнэн юм гү, юун юм? Тэрэтнай яахадаа захиралта үгэхэ эрхэтэй юм? Хойшодоо тэрээ руу ошохооо хадуурхадамни болохо гү?”.

“Дариима, эдэ бүгэдые мүнөө дээрээ мэдэһэнээшни үлүү. Хожом нэгэтэ шамда хэлэжэ, ойлгуулжа үгэжэ магадбди. Дахин уулзатараа баяртай!”. Тэдэмни үгы болшобо.

“Өөрөө өөртэйгөө хөөрэлдэдэг болошоо хүн гүш?”, – хүршэмни хажуудамни зогсожо байба. “Ай бурхан, энэмни зүүдэн бэшэ, үнэн байба хаям, гэрэйнгээ хажууда ерэшоод байна шууб. Ямар бузар юм гэшэб”.

“Дариима, нюур шарайшни абаха танаггүй зобоһон мэтэл, яагаабши, үбдөө гүш?”, – хүршэмни ханаагаа зобоно.

“Толгоймни халта үбдөө, зай, бараг даа, гэртээ ошохомни...”

Гэртээ ороод, диван дээрээ унан хэбтэшэбэб.

“Юун байгаа, юун..?”, – бодолнууд толгой соомни ороод, зобоожо халанагүй, – “Зүүдэн гэхэдэ, зүүдэн бэшэ. Үнэн гэхэдэ, тиимэ үнэн байха ёһогүй. Зүгөөр хорьмоһоо хараагүй, бодо бэээрээ үзэбэ хаямбиб, ү***рөө...”

Тэндэ хүнэй эрхэ сүлөөе ходолон үгылүүлжэ, болжуулжа, тэдэнэр өөрынгөө дураар хүндэ юушье хүүлэхэ аргатай. Хүүхэлдэй мэтэ өөрын эрхэгүй, арга шадалгүй болошонош. Тэрээнтэй х***дэмни намда аятай зохид байбашье, би өөрынгөө дураар Луутай “тиигэлсээгүй” хаямбиб. Мэдэрэлыемни, бодолыемни ондоо тээшэнь абаашажа, намайе баалаба хаям.

Хойшодоо үшөө юун бологшол ааб?..

Хоёрдох хуби

(Тодорхойлолго)

Луу гэжэ амитан Газар дэлхэй дээрэ хэзээ нэгэтэ байһан юм гү, мүнөө бии гү, али үгы гү гэжэ мүнөө сагта лаб хэлэхын аргагүй. Зүгөөр намда өөртэмни Луу бии, гурбан.

Нэгэдэхи Луунь би өөрөөб, Луу жэлтэйб. Хоёрдох Луу сайбар ногоон аад, алтаар хүбөөлэгдэһэн шаажан бээтэй, тэрэниие намда Дариима бэлэглэһэн юм, ажалайм столой дээрэ мүнөөшье үлгөөтэй байһаар. Гурбадахи Лууе минии зээ хүбүүн Барас Хитадһаа, Бээжэһнээ асарһан. Энэнь гуу-хүрээн соо табигдаһан. Элһэн байжа болоо гэжэ ханамаар сайбар хүхэ дэбисхэрэй дээрэ хара хүхэ үнгэтэй үшөө нэгэ дэбисхэр. Энээн дээрэнь гурбан улаан дүлэн доогуур, хүхэбтэр ногоон үүлэнүүд дундуур ниидэжэ ябаһан улаан үнгэтэй Луу зураатай, доронь нэрэмни бэшээтэй.

Луу гэжэ амитанай хэзээ нэгэтэ эндэмнай байгаа, үгынь нээрээшье мэдэгдэнэгүй. Тиибэшье дэлхэйн бүхы арад зоной үльгэр домогууд соо тэрээн тухай дурдагдана. Хитадта, Энэдхэгтэ, Япондо, Египедтэ, Шумертэ, Урда Америкада, Индонезидэ, Австралида, хожомын Европын уласуудай нангин шүтөөнүүдэйн зүйлнүүд дээрэ дошхон луугай дүрэ хүлдэ зураатай, хүмэнүүдэйн газар шулуун болон гуулин дүрсэнүүд табяатай байһаар.

Нэгэ зариман хэлэхэдээ, Газар дээгүүр ябадаг, тэнгэрээр ниидэдэг, уһан доогур тамардаг хүсэ ехэтэй, юрэ бусын эди шэдитэй гүрбэл могой шэнги амитад урдань эндэмнай байһан, хүн түрэлтэндэ мүшэтэ замбуулинай байгуулга тухай, мүн ажал хэрэгээ хайшан гээд ашагтайгаар ябуулхаб гэхэн заабари хэлэжэ үгэхэн гэхэ. Хүнүүд хаанаһаа энээн тухай мэдээ юм, али өөһэдөө нүдөөрөө хараһан, тэдээнтэй уулзаһан, харилсаһан байгаа гү? Галгүй газарта утаан гарахагүй гэдэг бэшэ аал?

Нүгөө зариман хэлэхэдээ, тиимэ амитан үнэхөөр байһан, зүгөөр хүнүүдтэ харша үзэл сурталтай, олон толгойтой дайсад хэн гэхэ.

Дэлхэйн нютаг бүхэнүүдэй Луунууд өөр өөрын абари зантай байһан ха. Зүүн зүгэйхид тэрэниие хүсэтэй, этигэл найдал ехэтэй, сэхэ сэбэр бодолтой, хайн аяг зантай, уладта амжалта болон үнэр найхые түхөөдэг байһан гэхэ. Харин Баруунай Луунууд муу зантай, сухалтай, галаар турьядаг байһанаар харуулагдадаг.

Сиддхарта Гаутамын гэгээн Будда багша зэргэтэй үшөө болоогүй даяандаа нуухадань Наг гэжэ хаашуулай Мучилинда гэжэ нэрэтэй могой тэрэниие долоон хоногой туршада налхи бороонһоо аршалжа байһан гэжэ Энэдхэгэй түүхэдэ хэлэгдэдэг. Тэрэ могойн нэмэри доро Будда багшын халхалагдаад нууһан зураг Энэдхэгэй соёл урлалда мүнөөшье ото харуулагдадаг.

Хожомой хожомдо дэлхэйн элдэб газарнуудта, илангаяа Түб Азида динозаврнуудай малтамал араг яһануудай олдожо эхилхэдэ зарим эрдэмтэд үльгэр домогууд соо хэлэгдэдэг Лууе ханажа, тэдэ динозаврнуудые луу гээшэ гэжэ багсаамжалжа буруу нэрлэһэн. Бүмбэрсэг дэлхэй дээрэмнэй 100-һаа эхилээд 65 сая жэлнүүдэй саана агаараар ниидэдэг, газараар гүйдэг, уһан соогуур тамардаг байһан элдэб янзын асари томо динозавр-гүрбэлнүүд түүхэтэ Луунуудтай ямаршье холбоо үгы юм гэжэ зарим шэнжэлэгшэд тоолодог.

Луунууд гээшэ тад ондоо, Газарай түүхэдэ нэгэ үедэ үнэхөөрөө эндэмнай ажаһууһан амитад байһан гү, али урда сагай үльгэршэдэй өөһэдөө ханажа зохёолон үгүүлэлнүүдэй, уран сэдхэмжэнүүдэй аман зохёолой үрэ дүн байһан гү гэжэ эрдэмтэд багсаамжалжа зободог.

Луунууд үнэхөөрөө байһан юм гэдэгүүд хэлэхэдэ, урдань юртэмсэдэ агуухэ Луунуудай соёлжол байдал тогтоогдоһон, сэсэн мэргэн, ухаатай, тэсэбэри ехэтэй тэдэ гүрбэлнүүд анхан холын одо мүшэдһөө буужа ерэхэн гэхэ. Тэрэнь хүн түрэлтэнэй Газар дэлхэй дээрэ һаял буужа гэхэ гү, амидаржа гэхэ гү эхилһэн ажабайдалай үе саг һэн ха. Тиин тэдэ луунууд эхин хүнүүдтэ туһалһан, зон амитанай соёл болбосоролой хүгжэлтэдэ сэгнэшэгүй ехэ үүргэ дүүргэһэн гэгдэнэ.

Мүнөө сагай эгээн мэдээжэ хитадай эрдэмтэ Ма Сяосин “Луу – хүсэд һайса шэнжэлэгдээгүй амитан” гэжэ нэрэтэй ном соогоо Луу гээшэ эндэмнай үнэн ажаһууһан, Газар дэлхэйн фаунын түрүүшын түлөөлэгшэ мүн гээшэ гэжэ бэшэнэ. Мүнөө сагта Луу нэгэн гэбэл үхэжэ хосорһон, үгы гэбэл үлүүсэ һонирхуу хүнүүдһээ хоргодоод, харагдадаггүй болоод байна гэжэ тодорхойгоор тэрэ хүн батамжална.

Луунууд үнэхөөр амиды юм һаа, манда харагдадаг боложо, дахинаа Газар дээрэ бусажа ерэхэ гээшэ гү гэхэн асуудал гаража ерэнэ.

Урда сагай үльгэршэд угайнгаа баатарнуудай тэмсэлнүүд, дабажа гараһан илалтанууд тухай хөөрэхэдөө юрэ ханаанһаа абажа зохёожорхиһон бэшэ, үнэн болоһон ушарнуудые гэршэлжэ, Луу тухай хөөрэдэг байһан гэхэ. Зүгөөр он жэлнүүдэй ошохо тума эхин үндэһэн баримтануудынь мартагдаад, хубилаад, сагай эрилтээр шэнээр, ондоогоор хэлэгдэдэг болоһон.

Газар, нютаг бүриин буряадуудай урданай үльгэр домогууд соо хүсэ ехэтэй, элдэб янзын арга боломжонуудтай, дали жэгүүртэй могойнууд ото дурдагдадаг байһан. Зүгөөр Зүблэлтын гүрэнэй тогтоһон хойно арадай аман үгые шэнжэлдэг манай эрдэмтэд, уран зохёолшод, “мангадхай” гэжэ нэрэтэй персонажые муу руу оруулһан гү, али огто абажа хаяһан. Тэрэншье аргагүй, тиимэшүү персонажууд ород хүниие “мангадхайтай” зэргэсээжэ муушалһан үгэ гээшэ гэжэ тоологдоһон хамалга хашалганай хатуу шэрүүн үе байһан.

Могой дүрэтэй баатарнууд хаанашье байһан ха. Дэлхэйн арадуудай онтохонууд соо ороһон могойнуудай тоое тооложо барахаар бэшэ. Жэшээн, Хитад арадай үнгэ бүриин луунууд Дээдэ тэнгэриһээ табисууртай, мүнхэ наһатай, ухаатай, сэсэн мэргэн бодолтой, мэхэтэйшье, тэрэ мүртөө нааданша, алая хошон үгэтэй, шог зугаатай байдаг. Тэдэнэр амгалан тайбан байдалые сахидаг; агаарай, уһанай, газарай тэнсүүрэй агуухэ эзэд гээшэ гэгдээд, гүрэнэн хоёр гүрбэл могойнууд “инь-янь” боложо зурагдаад, мүнөөшье хүлдэ тэмдэгүүд болоод байна хаям.

Ород арадай үльгэр онтохонууд соо айхабтар томо бээтэй, галаар турьядаг хэдэн толгойтой Змей Горыныч тухай хэлэгдэдэг.

Грек арадай онтохон соо Геракл мантан томо могойнуудтай дайралдана.

Европын зоной домогууд соо анханда Зүүн зүгнөө уламжалан абтаһан бурханай хүлдэтэй амитад гэжэ тоологдодог байһан архангелнууд тэнгэрийн эзэд байһанаа хожом хойшодоо буруу үзэл сурталтай дайсад гэгдээд, шэнэ үльгэрэй баатарнууд, шэнэ шажанай гэгээн бурхад тэдэнтэй дайралдадаг болоһон.

Урда Америкын хэзээ заяанай орхигдоһон пирамида-субаргануудай ханануудта луунууд зураатай, мүн луунуудай дүрэ бэенүүд шулуугаар бүтээгдээтэй, мүнөө хүрэтэр бүтэн байһаар.

Далайгаар тамардаг урданай Скандинавиин зон далайн элдэб баршадһаа аршалуулхые онгосынгоо урда луугай толгой тодхоод тамардаг байһан.

“Палала” гэжэ нэрэтэй уһанай луу байһан гэжэ Буддын шажантанай домогууд соо баһа хэлэгдэдэг. Тэрэ газар мүнөөнэй Пакистанай баруун-хойто зүгтэ болоно. Нэгэтэ Гаутама Будда тэндэ ябажа ябатараа тэрэниие харажархёод, буддын шажанда шүтэгшэ болгожорхиһон юм гэхэ.

Газар дэлхэйн бусад олон арадуудай Луу-могойнуудые тооложо барахаар бэшэ бэд даа.

Хүдөөдэ ажаһуудаг буряадууд асари томо могойн тэнгэрийнхээ буужа ерэһые хараһанаа хирэ-хирэ хөөрэдэг. Тиимэ ушарнууд нютаг бүхэндэ дайралдадаг хэбэртэй. Теэд олонхи хүнүүд этигэдэггүй, хорьмоһоо хараһанда тоолодог.

Газар дэлхэй дээрэмнай огто таагдахагүй, ухаагаар гүйлгэжэ ойлгохоор бэшэ юрэ бусын үзэгдэлнүүд эндэ тэндэ ото боложол байдаг. Жэшэнь, “ниидэдэг табагууд” (НЛО) гэжэ нэрлэгдэһэн ниидхүүрнүүд; таряалан дээрэ нэгэ хүни соо элдэб янзын, таагдахааар бэшэ удхатайгаар эшээрнь бүтээжэрхиһэн угалзанууд (круги на полях); “саһан хүнэй” үзэгдэлнүүд; томо гэгшын хүнэй улын мүнүүд; далайн уһан доогуур нюдэ сабшаха зуура түргөөр тамаран гарашадаг зүйлнүүд гэхэ мэтэ юумэд, ушарнууд ото боложол байдаг.

Теэд олонхи зон тиимэ юумэн байдаггүй, байха ёһогүй гээд, этигэнгүй, һонирхонгүй, ухаандаа абангүй, нюдэ балай, шэхэ дүлии, һанаа амар боро юрьеэндээ эзэлэгдээд ябаһаар зандаа. Тон үсөөхэн зон ухаагаа гүйлгэжэ, эдэ бүгэдые ойлгохоёо оролдожо, UFO гэдэг үзэгүүдһээ уламжалан уфологууд гэжэ нэрэтэй болоод, эрдэм шэнжэлэлгэнүүдые хэнэ. Тиин тиимэ үзэгдэлнүүдэй Газар дээрэ, Һара дээрэ, Марс дээрэ харагдаһан гэрэл зурагуудые суглуулжа, согсолборилжо байдаг.

Газар дэлхэй дээрэ бодо бэе оложо түрэнэн бидэнэр хүнэй нюдэндэ харагдадаггүй, тад ондоо шэнжэ шанартай, хии бээтэй амитад байдаг гэжэ этигэдэггүйбди. Гэхэ зуура хүнэй нюдэндэ харагдадаггүй элдэб янзын бурханууд бии юм гэжэ үнэн зүрхэнһөө этигэнхэйбди. Тэдэ бурханууд хаанаб даа тэнгэрийн тэрээгүүр һуудалтай, тэндэһээ хүнүүдые адаглажа байдаг, хүзэгшэ зондо туһалдаг, муу хүндэ туһалдаггүй гэхэ. Теэд хэн юун тиимэ уялга бурханда даалгажа үгэнэн юм? Хүнүүд өөһэдөө эбтэй эетэй, амгалан тайбан, өөрынгөө ухаагаар һуужа шадахагүй байгаа юм гү, бүхы наһаараа бурханһаа абарал гуйхаяа түрэнэн юм гү? Ухаан бодолгүй, өөрөө өөрыгөө абаад ябажа шадахагүй амитад эндүүржэ алтан дэлхэй дээрэ түрэшэнэн болоно гү гэжэ һанахаар.

Урдын урда сагта, мүнөөнэйхидэ ороходоо бүри ехэ һалбаринги байдалтай улад зоной Газар дэлхэй дээрэ ажаһууһан үедэ тэдэнтэй нэгэ доро зэргэлээд могойнуудай серпентойдна (serpens гэжэ латаар могойе хэлэдэг) соёлжол (цивилизаци) байһан юм гэжэ Энэдхэгэй эртэ урдын “Махабхарата” домог соо бэшээтэй байдаг. Тэдэ хоёр соёлжолнууд байн байтараа хоорондоо хөмороотой боложо, амьарлаһан гэхэ. Ушарынь юун байгааг гэхэдэ, Парикшита гэжэ нэрэтэй хааниинь Такшака гэжэ могой хадхажа алаһан юм ха, тиихэдэнь Джанамеджая гэжэ хүбүүниинь могойнуудые дайлажа, галда шатаажа, үргэл мүргэл хээ гэнэ. Тэрээнэй удаа Такшака нарин үүлэн шэнги сараа мүн огторгойдэ үлөөһөөр ниидэн ошоһон юм ха. Тэдэ хоёр соёлжолнууд Газар дэлхэй дээрэ 300-400 сая жэлнүүдэй саана байһан гэжэ багсаагдана. Серпентойдна соёлжолтой амитад ондоо түби руу нарин шэнжэтэй болон хубилжа ошоо гэжэ тухайлагдана. Тэдэнэр хүхэтэн амитадһаа (млекопитающие) жэшээгүй

ута наһатай байһан туладаа оло мянган жэлнүүдэй хугасаада тусхайта туршалга хэжэ (генетические эксперименты), динозаврнуудые бии болгоһон гэнэншье һанамжа байдаг. Мүн хойшодоо хүхэтэн амитадые гэхэ гү, али мүнөөнэй хүнүүдые тэдхэлсэһэн гэхэ. Тэрээнһээн хойшо тэдээн тухай дурасхалнууд дэлхэйн бүхы арадуудай үльгэр онтохонууд соо бии болоһон ха.

Юрын зоной нюдэндэ харагдадаггүй, хии бээтэй, шадал ехэтэй Луу могойнууд мүнөөшье байһаар, хаа-яахан Газарай хүнүүдтэ ерэжэ, тэдэнэй ажабайдалаар һонирхожо, эхэнэрнүүдтэйн хурисалдажа байдаг гэнэн һанамжанууд, хөөрөөнүүд ушарһаар.

Ондоо түбиин уладта гү, али Луу могойнуудта “тиимэ юумэ” хүшэлүүлжэ хүүлэһэн, тиин үхибүүтэй болоһон тухайгаа олон эхэнэрнүүдэй хөөрэһые уфологууд бэшэжэ абаһан. Зарим шажан мүргэл баримталагшад энээниие усадхачын, эхэнэрнүүдые абархын тулада үргэл мүргэл мүнөөшье үйлэдэжэ байдаг.

Тиимэһээ Дариимын Луу ноёнтон хурисалдаһан тухайгаа хөөрэһые даншье худал бэшэ ха гэжэ һанамаар.

Удангүй энээниие гэршэлһэн үшөө нэгэ хөөрэлдөөн Дарииматай болобо.

Гурбадахи хуби

“Ухаагаа төөригшэдые” “психушка” руу хүсөөр оруулдаг ёһо заншал мүнөөшье байһаар. Түүхын Дундада жэлнүүдтэ тиимэ хүнүүдые “шүдхэр, ороолон” болоо гээд, шатаажа аладаг һэмнай. Харин мүнөө: “Үгы, тэрэмнай ямаршьегүй ухатай хүн юумэл, теэд гэнтэ яашаба гэшэб?”, – гэлдэхэл даа булта. Өөрөөшье асуудаг болобоб: “Дариима, ши юрэдөө элүүр энхэ хүн гүш, тархи толгойшни бараг бээ?” Бараг лэ гэжэ ойлгоном.

Зай, эхилээ хадаа түгэсхэхэ гэдэг шуу. Дариимын хөөрэһые үргэлжэлүүлһүү.

“Нэн түрүүн һанаха байха “үнөөхинэйн” томо, багыень дурдаагүйдэ аргагүй. Би һанаагаа ехээр зобоод (угаа томо бээтэй амитан хаям), тэрээниень мэдэхээ һураха гээд, халаагүй һэм. Харин тэрэмни өөрөө таараха зэргыень ойлгожо, таарулжа үгөө. Хайшан гээд гэжэ гү? Гайхалаа барахаар: хонзооһо руумни хэлээ хээд, тэрэнэймни гүнзэгы, багыень лаб ойлгоо. Тиигэжэ өөрынхией миниихинхидэ таарамаар болгоогоо юм ха. Та энээндэ этигээгүй байжа магадта, тиимэһээ уулзалгануудайнгаа үшөө нэгэ тохёолдол тухай хөөрөөжэ үгэһүү.

Нэгэтэ тэрэмни намайе хүн дүрэтэй болоод угтаба. Зүгөөр өөрөө хэлэхэдээ, могой бээмни өөртэмни угаа таарамжатай, һуранги юм гээ. Теэд минии тала баримталжа, намда харуулхая, һайшаагдахаяа, магад, һайрхахашье хүсэлтэй хүнэй бээ абаһан байжа болоо бшуу.

Зай, мүнөөдэр тандаа бүхы уулзалганууд тухайгаа бултыень хэлэхэмни, мүнөө дээрээ тэдэнэймни дан олон болошоо бэшэ хадань үни удаан унжагайрагдахагүй байха.

Сэхыень хэлэхэдэ, би хүн дүрэтэйдэнь уулзаха булай дуратайшье бэшэ һэм, юундэшьеб могой бээнь намда дээрээр үзэгдэгшэ һэн. Тиимэһээ Лууе ехэнхидээ могой бэээрээ байхыень гуйгша һэм.

Нэгэтэ үбэлэй һүни минии мүртэ хүнэй дүмүүхэнээр хүрэхэдэ һэришэбэб. Нюдөө нээгээд харахадамни үнөөхи “мүшэнэймни” нүхэд. Дахин?! Угаа дурагүйгөөр, урма зориггүйгөөр асуубаб: “Заа, үшөө юун болооб? Хүбүүмни үбдөө, гурбан хоног унтаагүйб, һаяхан лэ дурд гээд абахаяа хэбтэбэб. Угаа эсэшөөб, хэниешье, юуешье хараха дурамни үгы. Ойлгоно гүт?”

Тэдэ хоёр гэмтэй шэнгээр абяагүй нам тээшэ хараад лэ байһаар.

Тэрээниень ойлгоод, һурабаб: “Луу хаан гү?”. Тэдэнэр: “Тиимэ, шамайе асархы эрилтэ манда табяа”, – гэнэ, – бидэ өөрын эрхэгүй, дуран соохиень дүүргэдэг хаямбибди даа. Ошыш даа, зай гү, Дариима, аа? Харин хүбүүншни ямаршьегүй болохо, бидэ мэдээд, үглөөгүүр зорюута ерэжэ хараа һэмди. Бодон гэхэдээ тэрэшни эдэгэшэһэн байха. Һанаагаа зобохо юумэн шамда огто үгы”.

Яхашье аргагүй, ханаа алдаад, бодобоб: “Зай, ябахал болобо гүбди, таанарай үсэдые үни мэдэхэ болоһон хадаа хэлэнэм, абаашажал халахат. Тиимэһээ өөрынгөө дураар ябаһан шэнги болоод ошоһууб”.

“Хаалта” дээгүүр гарахаяа би угаа бэшүүрхэдэгби. Тиимэһээ “дүүнэрэйнгээ” гарһаа баряад, нюдөө анибаб. Удангүй: “Дариима, ерээбди, саашаа өөрөө яба”, – гэжэ нэгэнэйн хэлэхэдэ нюдөө нээбэб.

Уула руу ородог танил нүхэмни нээлгээтэй, оробоб. Үнөөхил сэсэгүүд замдамни ушарна, зүгөөр энэ удаа дан тиимэшье гоё бэшээр, бүдэхээр үзэгдэбэ. ханаан сэдхэлни тиимэшэг байгаа бэшэ юм гү даа. Болохо юмэн болуужан гээд, танил зүргөөрөө саашаа һурангяр гэшхэлбэб. Тиин Луугай намайе угтадаг агы соо ороод, зогсобоб. Хэншье үгы! Гайхалтай, эндэ намайе өөрөө угтагша һэмнай... Теэд юуншье үгыл.

Хойномни юумэнэй һаршаганаха абьяан дуулдаад, гэдэргээ эрьелдэжэ харабаб. Ай Бурхан! Энэнь үшөө юуниинь гээшэб?! Үндэр, сэбэр һайхан, сэнхир хүхэ һонин бээтэй хүн нам тээшэ дүтэлжэ ябаба. Нюсэгэн бээын ташаанда ялагашаһан хүрмэгшэ юм гү, боолто юм гү уяатай. Намда тулажа ерэхэдэнь танижархибаб!

“Хүлисыт Луу хаан, таниие огто танибагүйлби”, – толгойгоо дохибоб.

“Таняагүйб гэнэ гүш, мэндэшэлбэ хаямши! Тиихэдээ таниһан болоно бэшэ гүш? – гэжэ зөөлэхэн хоолойгоор хэлэхэдэнь энэ уулзалгамнай дан хүшэр хүндэ байха ёһогүй гэжэ ойлгобоб.

“Дүтэлжэ ерэхэдэнтнай таниие нүдөөртнай танижархёоб”, – гэжэ аниргүй байхагүйн тула хэлэбэб, теэд ондоо хэлэхэ юумэншье намда олдобогүй. Сэхын хэлэхэдэ, иимэ бээын харахада намда һурамхи бэшэ, аягүйшэг байба. Тэрэниие һайса хаража, шэнжэлжэ эхилбэб. Үндэр, тэгшэ сэхэ бээтэй, гансал бээын арһан хайшааб даа, сэнхир хүхэ үнгэтэй, тэрэ мүртөө эелдэр зөөлэн хэбэртэй. Буурал гэхээр хүхэ ягаан үнгэтэй буржагаршаг ута үһэниинь мүр хүрэтэрөө һанжаһан. Гарайнь хурганууд нарииханууд, утанууд, хоорондоо арһан хальһатай. Ута хүлнүүдын зүбөөр бүрилдэһэн, зүгөөр хургануудын хоорондоо баһа хальһаар холбоотой. Хүлнүүдэйн ула үлүүсэ үргэн.

“Һайшаагдаба гүб?” – Луугай абьяан минии “шэнжэлэлгы” таһалба.

“Тиибэт. Зүгөөр дан ойлгогдоогүй, юрэ бусын, оройдоо таарамжагүй бээтэйт гэхээршье һаа, та бараг, гоё хүн байнат, Луу хаамни, – гэжэ зүрхэтэйгөөр хэлэбэб.

“Минии захиралай нэгэ түбиин хүнүүд иимэ бээтэй юм. Дуратай һаашни, тиишэ шамайе абаашажа харуулхадамни болохо. Зүгөөр байтараа, байтараа. Харин минии иимэ бодо бээ шамайе бүрилдүүлһэн бээ судлалда дүтүүр шэнги үзэгдэһэндэнь шэлэжэ абабаб. Газарайтнай хүн шэнги аб адли дүрэ абашье һаа, абахал һэм, теэд дурамни үгы байна. Иимээр байхадамни шамда хайшааб, бараг гү, али урданайхиингаа бээ абахамни гү?”, – гэжэ шэрүүнээр тэрэ хүмни асууба.

“Өөрөөл мэдйт даа, Захирагшамни. Гансал минии эрхэ сүлөөе бүл хаһажархёоройгты, яабашье би дура зоргоортнайл байна ха юмбиб даа. Эсэргүүсэхэ даншье аргагүй болоходоо өөрын эрхэ сүлөөгүй, хүнэйл ханаһан, хэлэһэн юумые дүүргэдэг хүүхэлдэй шэнги болоһоноб”, – гэбэб.

“Ши намда эсэргүүсэхээ ханаба гүш! – Захирагшын хоолой гайхангяр зэдэлбэ, – яагаа шэнэ юумэ дуулабабиб, би шамайе гомодхоогоо, дурыешни гутаагаа гээшэ һэн гүб? Намтай байхадашни муу болоо һэн гү? Али тэрэ хүбүүдни шамайе гасаалаа гү? Хэлэл даа!”.

“Үгы, үгы! – түргэхэн хэлэбэб, – намайе хэншье гасаалаагүй, би танда эсэргүүсэхээ хананагүйб. Гансал, хүсэл зоригни болуулагдашаһан гү гэжэ ханахадамни зосоомни муу болоод, хахад бээмни хайшааб даа, хуурмаг мэтээр үзэгдэнэ. Өөрынгөө ханалые бээлүүлхэ шадалаа гээгээгүй, хаһаалгаагүй һаамни намда һайн һэн, Захирагшамни”.

“Дариима, эрид зүрхэтэйшни намда һайшаагдана. Тиимэһээ шиниихээр болог лэ даа. Тиибэшье минии иимэ, шамда таарамаар бээ абаһамни хэр хаб гэжэ мэдэхыемни арга ша-

далаа намда үзүүлхэ ёһотойш. Шинии халуун дүршэл шадабаридал адляар би харюусажа шадаха гээшэ гүб гэжэ ойлгохоёо һэдэнэ, – гараа харбайгаад, – ябая!”

“Захирагшамни, – гэжэ зүрхэлбэб, – би гурбан хоног унтаагүйб, угаа ехээр эсэшооб, тии-мэһээ таниие урданайхидаал адляар ханаажа шадаха хүн гүб гэжэ түбэгшөөжэ, айжа бай-наб”.

“Мэдэнэб. Мүнөө энээхэниие уужархи, хуу болихо, – аягалагдаад, духаряан соо нэбтэ харагдаһан сэнхир ягаан үнгэтэй ямаршыёб шэнгэн бодос намда харбайба, – Уу!”

Уубаб. Тэрэ шэнгэн бодосын аятай һайхан гаагай үнэртэй, хүйтэншэг, бага зэргэ үдхэнөөр унжалдаһан, досоонь һая худхаһан эдэгэнын амтатай. Тэрэ дороо зосоомни гоёхуун, хүн-гэн архихан уужархёод ёһотой һайнаар амарһандал болошобо. Зүгөөр тэрэнь яабашье архи бэшэ һэн...”

Хөөрэлдөөмнай гэнтэ таһалдашаба. Таһалдуулжархиба... Яаха аргагүй хахасаха ушар-тай болоо һэмди. Тиихэдэ юунэйшыё болоһые минии мэдэхын аргагүй.

Энэ ушар хойшонхи хатуу һануулгын эхин байгаа. Теэд би юу ойлгохо һэмбиб.

Гурбан хоног үнгэрһэн хойно Дариимаһаа иимэ бэшэг абабаб:

“Одоол үргэлжэлүүлхэмни. Тархимни “сохигдоод” абаа. Мүнөө бараг шэнги болобоб. Теэд юун тухай бэшэхэмни ааб гэжэ маргажа байнаб: өөртэм тудалдаһан ушарнууд тухай гү, али бүхы улад зондо хамаатай, тухатай хэрэгүүд тухай гү? Түрүүн үнөөхи эхилһэн хөөрэлдөөгөө үргэлжэлүүлхүү даа.

“Һайн даа, бэемни һэргэшэбэ, – гэжэ Захирагшадаа хэлэбэб, – гансал, ямаршыё юумэ хэхэ дурамни үгы байна, танай шэнэ түхэл шарайшыё намайе баһа татагасуулна. Бээтнай үнэндөө хайшаа юм гэжэ хэзээ нэгэтэ мэдэхэ болохо хүн гүб?”

Үнэхөөрөөшыё үнэн бэень ямар хаб гэжэ би огто ойлгожо яданаб. Хараа һаа, һонин байгаа.

Танай тэндэ “саг сагтаа, сахилза хүхэдөө” гэдэг шуу. Тиибэл, Дариима, мүнөө шинии дан бэлэн бэшэ туладаһни иигээлши: багахан аяншалаад, сэнгээд ерээлши. Айхагүй гүш, гараа үгэ наашань», – дорюунаар, ёһотой Газарай хүндэл энеэбхилбэ.

“Тантай ябахадаа би юунһээшыё айхагүйб”. Үнэхөөр, тэрэ үедэ би юунһээшыё айхаа боли-шоод байгаа һэм. Зүрхэмни юушыёб, ямаршыёб үшөө мэдэгдээгүй жаргал мэтэ алая һайхан юумэ үзэхээ хүлээжэ байһандал лугшаба. Шэнгэн бодос ууһанһаа юм гү, али юрэ бусын юумэ үнэхөөр һонюушархан хараха гэхэнһээ юм гү, ойлгохын аргагүй. Зүрхээ хүдэлгэн За-хирагшада гараа харбайбаб.

“Үгы, хоёр гараа үгэ”, – хоолойнь абьяан бардам, олыё харуулхы һэдэһэн шэнжэтэй.

Хоёр гараа харбайгаад, хүлээн, аниргүй болобоб. Тэрэмни намайе эрьелдүүлээд, хой-ноһоомни шангаар тэбэрибэ, гарнуудни тэрэнэй альганууд дээрэ табигдаба. Тиин минии агаарта дэгдээд байһандал намда һанагдаба.

“Мүнөө халта нүдээ ани, бү ай!”

Нүдээ анихадаа, ниидэжэ эхилбэбди гэжэ ойлгобоб.

“Нүдээ нээгээд, доошоо харал даа”, – Захирагшымни хоолой тоомгүй, нааданша хүнэйхидэл адли. Гайхаад, нүдээ онгойлгоод доошоо харан гэхэдээ үнэхөөр бахардаша-баб, хуухымни үһэн үрзыхэдэл гэдэ. Доро, сэнхир хүхэ уула соохи үнөөхи гоё диван дээрэ... бидэнэр..., Захирагша бидэ хоёр һуужа һуунабди! Теэд бидэ агаарта дэгдээд, ниидэжэ ябана бэшэ аалди? Хүдэлхэ гэхэмни тэрэмни бүри шангаар намайе тэбэреэд: “Бү хүдэлэ, тэрэгүй һаа, шамайе баряад байхамни хүндэшэг болохо. Ши өөрөө Замбуулинаар ниидэжэ үшөө бирахгүйш”, – гээд үнөөхимни энеэжэрхибэ.

Диван дээрэ һууһан хоёрой холодожол байхыё анхаран: “Теэд тэдэ доро һуугаашад хэд юм, бидэ хоёр бэшэ хүн гүбди?” – гэдэб.

“Бидэ хоёрой гадар хальһанууд”, – энеэбхилэн, дорюунаар тэрэмни харюусаба, – юрын лэ бодо бэенүүд. Харин бидэ хоёр мүнөө эндэбди, мэнэ-мэнэ Замбуулин руу шэгэхэмнай”.

Шэхэмни бага зэргэ хадхуулаад, түргэдэжэ эхилхэнээ ойлгобоб. Нэгэ хэды болоод мэдэхэдэм, мүшэнүүдэй дунда орожо ерэнэн байбабди. Захирагшамни намайе табяад, гарнаамнил баряад ябана, тиимэнээ би дуратай тээшэ эрьелдээд, юушые хараха аргатай болобоб. Харажал, харажал мэдэбэб даа.

Тойроод одо мүшэд! Юун гэнэн олон юм! Харанхы гэдэгнай дан тиимэ хаб харанхы бэшэ, мүшэдэй туяагаар гэрэлтэнэн. Хэлэжэ ойлгуулхаар бэшэ, хэлэнэй үгэнүүд хүрэхэгүй. Бэрхэ уран зурааша гү, али уран зохёолшол тодорхойгоор ойлгуулжа шадажа болохо. Мүнөөшые нюдэндэмни тэрэ зураглалнууд ото харагдаһаар, зүгөөр үгөөр хэлэжэ шадахаар бэшэ.

Замбуулиндахи мүшэд тад ондоо, ялагарнууд, хадхууршуу, аниб-ониб гэдэггүй, тиимэнээ тэдэнэй амиды юумэдтэл Газар дээрэнээ харагдадагтал адли бэшэ. Тэндэл, Замбуулинай гүн соо хүн гээшын ямар бишыхан байһые, элхэншье бэшэ, атом, микронһоошые багахан юм ха гэжэ эльгэ зүрхөөрөө ойлгооб.

“Бидэ Бурханаар табигдаһан бүхы дэлхэйн титим гээшэбди!”, – гэнэншүү Газарай зон өөрыгөө ханадаг. Үнэн дээрээ хахадые нь лэ болбосоруулаа болоһон, шал түүхэй, бардам ханаатай, бидэл гээшэбди гэлдэжэ үбсүүгээ шаадаг хоһон аматай амитад гээшэ хабди.

Би хойшодоошые Замбуулин руу Захирагшатай хамта аяншалһан хүм, зүгөөр тэрэ эгээ түрүүшынхией ошоһонни гайхамаар, сошордомоор үзэгдөө һэн. Зай, һониноо саашань...”

Иигээд, дүүргэгдэнгүй бэшэгынь гэнтэ дүүрэшэбэ. Нэгэ юумэн болоо, саашань һүүлдэ бэшэхэ байха гэжэ хүлэбэб. Хүлэбэб, хүлэбэб, – дэмы.

Нэгэ хэды бэшэгүүд тэрээнһээ хойшо ерэнэн юм, зүгөөр Захирагшатайгаа уулзаһан тухайгаа ондоо нэгэшые үгэ оройдоо дурдаагүй. Хорюул табигдаһан байгаа гээшэ бээ гэжэ багсаахаһаа бэшэ юуншые ханагданагүй.

Замбуулинай табисуурай нюусые мэдэхэ бэшэбди даа.

Тобшо дүн

Тус туужа уншаад байхада ямар бодолнууд түрэнэб гэнэн асуудал гарана.

Нэн түрүүн хүн тухай бодомжолхоор бэд даа: “Бидэ юудбибди, юундэ эндэ, Газар дэлхэй дээрэ богонихон наһа эдлэхээ түрэнэн амитадбибди?”, – гэжэ. Харюунууд олон байха.

Саашань: “Хаанаһаа ерэнэнбибди, хайшаа ошонобибди?”.

Үшөө саашань: “Юунэй түлөө, ямар уялга саг зуура дүүргэхээ эндэ ерэжэ түрэнэн зонбибди?”.

Үшөө, үшөө саашань: “Бидэ Юртэмсэдэ бодо бэе оложо түрэнэн ори ганса амитад гүбди, али иимэшүү газар түбинүүд Замбуулинда байдаг гү?”.

Үшөө, үшөө, үшөө саашань: “Шажан мүргэл гэжэ юун юм, хүн түрэлтэндэ туһатай юумэн юм гү, али үгы гү?”

Үшөө, үшөө, үшөө, үшөө саашань: “Эрдэм болбосорол гэдэгынь хүндэ хэр туһатай хэрэгсэл юм, али тодхортой, дайшуул эршэмтэйгээр үүсхэхын түлөөл ябуулга гү?”, – гэхэ мэтэ асуудалнууд гаражал, гаражал байха.

Хүн бүхэн өөр өөрынгөө ухаан бодолой, ажабайдалайнгаа дүршэлэй шадал зэргээр эдэ асуудалнуудта харюусахаяа оролдодог бээ.

Би нэгыеньшые тайлбарилхаяа зүрхэлнэгүйб. Тус баримтата туужа сооһоо хаража үзэхэдэ, хүн гээшэ өөрынгөөшые, Юртэмсыншые зорилго, үүргые огто мэдэхэгүй амитан гээшэ ха гэхээр.

Хүн гэжэ амитан (бусадшые мянга түмэн амитад) эндэ түрөөд, нэгэ хэды ажаһуугаад, хосордог, мордодог. Һайншые ханаатай, муушые ханаатай, ухаатайшые, шал тэнэгшые хүнүүд түрэдэг. Теэд эдэ бултые хэн зохёһон юм, эндэ түрэхэ-мордохонь ямар ушар удхатай юм, хэр үни иимэ байдал үргэлжэлхэ юм? Хэн мэдэхэб?

Гансал ойлгоһон юумэмни гэхэдэ, хүн мүнхэ ҺҮЛДЭ БЭЕТЭЙ. Хүнэй һүлдэ гээшэ БОДО БЭЕ оложо Газар дэлхэй дээрэ түрэнэ. Ямар нэгэ үүргэ дүүргэ болоод, бодо бэеынгээ хуу-

шаржа, бутаржа эхилхэдэ тэрэнээ орхёод, ҮНЭН ГЭРТЭЭ харина, бусана. Энэ ёһо хэр удаан үргэлжэлхэ юм? Иимэ ажабайдал “зохёон” , “бии болгоһон” нюдэ аманда харагдадаггүй хии бээтэй юумэнэй (“бурхан” гэгшэ гү) хаанаб даа, тээ үндэртэ һуудаг юм наа, иигэжэ хүниие зобоодогынь ямар ушар удхатай дабтагдажал байдаг юм?

Бү мэдээ, бултые ойлгохын аргагүй. Ухаагаа гүйлгэжэ хоһон ханаан болонхаар, нюдэ балай, шэхэ дүлии ажал хэрэгээ нюхаад, “жаргал” гэдэгыг эдлэхэм гэжэ бээе һамааруулаад лэ, баярлаад гү, хэрэлдээд, наншалдаад гү саашадаа һуугаашамнайл һураггүй дээрэ ха даа. Болохо юумэн, юрэдөө, боложол байг сааш!..

Улаан-Үдэ хото, 2020 оной дүрбэдүгээр һарын 5-19

ЕРЭХЭБ ДАА ЗААТАГҮЙ

Огторгойгоор одо мүшэд һүниндөө
Өөһэдынгөө хэтын замаар дабхихадаа,
Алтан Гадаһаяа алиш тээһэнь заатагүй
Алгадгүйхэн эрьеэд гарадаг заяатайл.
Хүнэй үринэр эдлэхэ гэхэн наһанайнгаа
Хубиин замаар ажабайдал соо дабхихадаа,
«Алтан Гадаһан» – тоонто нютагаа заатагүй
Алгадгүйхэн эрьеэд ерэдэг заяатайл.

Булат Жанчипов

* * *

Зурынал, зурынал харгинууд,
Занданхан ташуурни алин бэ?
Далланал, далланал гүбөөнүүд,
Дааганхан боромни хаана бэ?

Һанагдаа юм гү нүхэдни,
Харагдаа юм гү нютагни –
Холын харгыда уряална гү,
Хүллыш хүлэгөө гэнэ юм гү.

“Алтан намарай шараханда,
Аянай шубуунай бусахада
Холын газарһаа шамдахалби,
Хуһан сэргэдээ буухалби”.

Хухюур түлээгээ бэлдээрээ,
Хүлээн намханаа һуугаарай.
Хүбүүнш шамдаа ерэхэл заатагүй,
Хүхюун зугаагаа дэлгэхэл забдагүй.

2020 оной юһэдүгээр һарын 6

ХӨӨРЭЛДӨӨН

(Телепатиин аргаар хэгдэхэн ярилдаан)

Гэр ханха зайдан байдаггүй
(Хогоосоной хуули)

Эндэ:

Ангараг – Мүшэтэ дэлхэйн басаган;
Валера – Газар дэлхэйн хүбүүн.

Ангараг. Би Мүшэтэ дэлхэйн басаганби, Ангараг гэжэ нэрэтэйб.

Валера. Найн лэ гэшэ. Ангараг, та намда юумэ хэлэхэ гээ нэн гүт?

Ангараг. Та намаар һонирхоһонта гэжэ дулааб. Юундэ намайе шэлэхэн байгаа хүмтэ, мэдэнгүйб. Би танай Газар дээрэ тон хаяханай байнаб. Хараһаар таниие найшааб, тиимэхэ тантай хөөрэлдэхэ дурамни хүрэхэ. Асуудалнуудые табихадатнай болохо.

Валера. Би нэгэ бага бэшүүрхэнэм. Юундэб гэхэдэ, таанар манда ороходоо булюу хүгжэлтэтэй зон болоһонта гэжэ ойлгоном. Тиимэхэ ман шэнги богонихон ухаатай, ахирхан байдалтай, тэрэ мүртөө сэбэр сэхэшые бэшэ амитадай нэгэнтэй хөөрэлдэхэнэйтнай ушар удха бии юм гү даа гэжэ эшэмтэхээр шэнги.

Ангараг. Валера, та юу хэлэнэ гэшэбта? Газар дээрэхи хүнүүдые яһала ухаатай зон гэжэ би һанадаг хүм, тиимэхэ танай хэлэхэн үгэ намда оройдоошые таарамжагүйл. Таанар угаа найхан хүнүүдэлта. Тантай хөөрэлдэхэдэмни намда одоо аятай байха.

Валера. Теэд таанар ман шэнги адлиханшые һаа, тад ондоо түби дэлхэй дээрэ ажаһуудагаа, ажабайдалай үндэр туйлалтада хүртэхэнөө яагаад, хайшан гээд намда гэршэлхэбта. Бидэтнай нюдөөрөө хараагүй һаа, юундэшые этигэдэггүй зон гэшэбди.

Ангараг. Өөрынгөө дураар үлүү юумэ хэлэхэмнай манда хорюултай юм. Тиибэшые танай асуудалда яагаад харюусахаяа бодомжолжо үзэхэмни... Яараһанай хэрэггүй байна. Даншые үни болонгүй ман тухай заатагүй мэдэхэ болохот... Валера, танда өөрыгөө харуулха дурамни яаха аргагүй хүрэхэ байна. Та энэ намайе, ондоо түбиин эхэнэрые хараад юун гэхэ байгаа гэшэ нэн аабта, танда найшаагдаха гэшэ гүб, али үгы гү гэжэ угаа һонюушархажа байнаб. Манай эндэхи эрэшүүл намайе гуа эхэнэрнүүдэй нэгэн гэжэ тоолодог. Ямархан лэ аабши гэжэ һонирхохо хүсэл бии гү?

Валера. Одоо яаха аргагүй ааб даа.

Ангараг. Тиибэл, анхарагты. Би елэн хара, ута найхан үһэтэй эхэнэрби. Үнжэгэн сагаан нюуртайб. Зүрхэ сэдхэл хүдэлгэмэ хурса, томо хара нюдэтэйб, томо һорьмоһотайб, үдхэн хара нидхэтэйб, томо бэшэхэн сэхэ хамартайб. Үшөө гэхэдэ, дура буляама уралтайб, теэд тэрэмни ямархан бэ гэжэ тодолон хэлэжэ шадахагүй байнаб, зүгөөр халта үсэрхөөд байһан үхибүүхэнэхидэл шоб гэмэ булсагарханаар танда үзэгдэжэ магад гэжэ һананаб.

Валера. Тон ехээр һонирхожо байнаб. Саашань?

Ангараг. Үндэрхэн, гуалиг тэгшэ бээтэйб, үбсүүмни, ташаан гуямни гоёхонууд, ута сэхэ хүлтэйб. Гоё найханаар хубсалха угаа дуратай хүм, зарим үдэрнүүдтэ арба дахин хубсаһааа һэлгэдэгби, тиигэжэ һанаагаа амаржа, хүнүүдэй тархи толгой эрьюулхээр гоё найхан болоходоо баясадагби.

Валера. Эрэшүүлэй тархи эрьюулхэээ һэдэнэ гүт?

Ангараг. Үгы бэд даа, би анханһаа тиимэ зантай хүм. Тиибэшые эрэшүүлдэ өөр тухайгаа найхан үгэнүүдые хэлүүлхэ угаа дуратайб. Эрэшые, эхэнэршые хүнүүдэй дунда би адли тэгшээр бэээ абажа ябадагби.

Валера. Зай, саашань?

Ангараг. Гадар бэе тухайгаа оло юумэ хэлэбэб. Досоо бээмни, зүрхэ сэдхэлни, ханаан бодолни мүн лэ аргагүй найхан юм. Би найн ханаатай, нигүүлэсхы сэдхэлтэй, дура татамаар хүнби. Ухаатайб, найн хүмүүжэлтэйб. Минии хажууда байхан хүнүүдтэ найхан хүсэлнүүдые дүүрэн асархадаа баярладагби.

Валера. Энэтнай яашагүй дэмбэрэлтэй байна. Үшөө?

Ангараг. Намтай ушархан элдэб хонин, энеэдэтэй ушарнуудые хөөрэхэ угаа дуратай хүм. Зөөлэн эльгэтэйб. Би ямаршые хүнтэй нүхэсэжэ ядадаггүйб, олон нүхэдтэйб. Тэдэмни булта намдаа мээхэйгээр хандадаг.

Валера. Гомодхоодог гү?

Ангараг. Нэгэшые хүн хэзээдэшые намайе гомдохоодоггүй. Бишые өөрөө хэзээдэшые хэниешые голхороодог, гомдохоодоггүйб.

Валера. Нүхэд һүүдэрнүүд гэжэ танда байдаг юм гү?

Ангараг. Би олон нүхэд басагадтайб. Үдэшэндөө тэдэнэртэйгээ хөөрэлдэхэ, шууялдаха, хүхихэ угаа дуратай хүнби. Бидэ хүнэй дура татамаар хүхюунээр энеэлдэжэ шададагбди.

Үшөө юун таниие хонирхооноб?

Валера. Ангараг, би таниие дүрбэн тэгшэ халбаритай, найн ханаатай найхан хүн байна гэжэ аргагүй этигэбэб.

Ангараг. Найн даа, Валера. Та үнэхөөр эелдэг наалинхай хүн байнат.

Валера. Танай хөөрөөшөөр бодоходо, танай түби, тэндэхи байдалтнай манайхидал тон адли бшуу.

Ангараг. Найн даа, үнэхөөрөө тиимэ. Танай Газар манайхидал угаа адли. Гэртээ байхадаа ханаагаа ехэтэ амардагби, тиибэшые эндэ, танайда байхадаа баһа ханаамни тэгшэ байдаг. Эндэхи бүхы юумэнүүд намайе гайхуулдаг, би хонирхуу зантай хүнби. Илангаяа залуу басагад, хүбүүд минии ханаа татадаг.

Валера. Бидэ илгаатай гүбди?

Ангараг. Юугээрээ илгаатай гэшэбибди гэжэ ойлгохоёо оролдодогби, зүгөөр олон юумэмнай адли байна. Бишыхан үхибүүдтэ угаа дуратайб, тэдэниие хараха бүхэндөө досоогоо баярладагби. Тэдэнтэй ото харилсадагби.

Валера. Та ондоо түбиин амитан байгаад, яажа хүүгэдтэймнай харилсадаг юмта?

Ангараг. Ондоо түбиин амитан гэжэ намайе тэдэнэр мэдэдэггүй. Толгойень эльбэхэ, гоё нааданхайнуудые тэдэндэ бэлэглэхэ угаа дуратай хүм. Тэдэнэй мэхэгүй, сэхэ сэбэр нүдэнүүдые хараха бүхэндөө аяг зол олоһондол болодогби.

Валера. Тиихэдээ, үхибүүдээр наадахадаа бодо бэе олоод харагдана хаямта. Нааданхайнуудтнай хаанаһааб?

Ангараг. Тиигэнэм, бодо бээтэй болоноб. Намда тиихэмни хүндэ бэшэ юм. Нааданхайнууд гэхэдэ, би дэлгүүрнүүдээр ябахадаа эртээнһээ тэдэнүүдые худалдажа абадагби. Тэдэмни ходо сумаа соомни хээтэй ябадаг.

Валера. Танай түбиин уладта нэгэ талаараа жаргал, нүгөө талаараа аюул тодхор мэтэ юумэд гү, али баяр баясхалан, гай зоболон гэдэгүүд байдаг юм гү?

Ангараг. Байдаг. Бидэ тан шэнги тон адли ажабайдалтайбди. Манда зол жаргал, аюул осол, инаг дуран, баяр жабхалан, тодхорто үйлэ гээд хуу байха. Бидэ тон адли ойлгосотойбди, илангаяа эхэнэрнүүд. Замбуулинай бүхы эхэнэрнүүд тон адли ха гэжэ ханагшаб. Бидэ дурладагбди, баярладагбди, урмаа хухаржа, этигэл найдалгүй болодогбди, гомдодог, гутадаг, сэдхэлэй зоболондо абтадагбди. Гансал юу хэжэ шададаггүйбди гэхэдэ, үзэн ядадаггүйбди.

Валера. Энэтнай баһал дэмбэрэлтэй, ехэ хонин байна. Үхэл гэдэг танда бии юм гү?

Ангараг. Үхэл манда үнэн дээрээ байдаггүй. Зүгөөр ехээр эсэһэн уладаа табидагбди.

Валера. Табидаг? Хайшань?

Ангараг. Тэдэмнай ажаһуухаяа болидог гэхэн удхатайгаар хэлэнэм.

Валера. Ойлгосотой. Зай, Ангараг, хэр удаан өөрынгөө арюун сэбэрые сахин байлгажа шадахабта. Хэзээ нэгэтэ үтэлжэ, абаха танаггүй муухай хүгшөө болохо гүт?

Ангараг. Би өөрыгөө хэзээдэшье үтэлхэн хүгшөө гүүлэхэгүйб. Минии наһан ошожо байнал бээ, зүгөөр би өөрынгөө ариг найхые, залуу бэеые үни удаан байлгажа шадахаб. Манай эрэшүүл хэды наһатаймнай алдангүй ойлгодог. Хайшан гээд манда хандахаяа, ямараар мантай харилсахаяа тэдэмнай найн мэдэдэг. Сагай ошохо тума бидэ бүри гуа, сэбэр найхан, эелдэр маягтай эхэнэрнүүд болодогбди. Хэзээдэшье жэгшэмээр муухай болотороо үтэлдэггүйбди.

Валера. “Дуран” гэдэгтэ хүн хэдышые наһандаа абтагдадаг гэжэ манай эндэ хэлсэдэг. Танай тэндэ хайшааб?

Ангараг. Дурлаһан лэ хадаа ажаһууха хэрэгтэй гэжэ наһанаб. Үгы бол ажаһууһанай огто хэрэггүй. Манайхин булта хэзээдэшье, ямаршые наһандаа дурладаг. Дуран гээшэдэ наһанай хорилто гэжэ огто байдаггүй.

Валера. Танда гэртэхин, аба эжы, аха, эгэшэ дүүнэр гэжэ бии гү?

Ангараг. Бии бэд даа. Намда гайхамшаг хүмүүжэл олгуулһан аба эжымни байна. Би тэдээндээ угаа дуратайб, тэдээнээ ехэ хүндэлдэгби. Намда үшөө дүү хүбүүн басаган хоёр бии. Би тэдээндээ баһа угаа дуратайб, өөрынгөө һураһан юумэндэ тэдэнээ һургахые бүхы шадалаараа оролдодогби. Дүү басагамни бэрхээр дуу дууладаг, дүү хүбүүмни уран зурааша болохо хүсэлтэй, зураһан юумэнүүдынь мүнөөшые гайхашаа барахаар.

Валера. Та хадамда үшөө гараагүй ябана хат гэжэ ойлгоном. Дуратай хүн танда бии гү, хадамда хэзээ нэгэтэ гараха юм бээт даа?

Ангараг. Тиимэ, би үшөө залууб, хорин хоёр наһатайб. Намда һайшагдаһан нэгэ хүн байһан, зүгөөр энэмни үшөө ёһото дуран бэшэ гэжэ ойлгоо нэм. Эндээ гэжэ хэлэхэдэ, би танай Газарай хүндэ хадамда гараха угаа ехэ хүсэлтэйб. Теэд инаг дураа хэзээ нэгэтэ оложо шадаха хүн гүб гэжэ мэдэнэгүйб. Хэрбэй үнэхөөр дуратай хүниие танай Газар дээрэ оложорхёо наа, эндэ намайе үмгөөлжэ байһан эбээгшэдһээ болон эхэ эсэгһээ зүбшөөл абажа, намда туһалхыень гуйхаб. Тиин Газар дээрэ байрлаашые наа, өөрынгөө түбиие мартаха ёһогүйб.

Валера. Зай, Газар дээрэ инаг гансаяа олобот, хамтарбат гээ. Теэд саашадаа 80-90 жэлэй үнгэрхэдэ тэрэтнай үтэлжэ, үлгэ һалга боложо, юушые хэжэ шадахаяа болишоһон хартай хүн, тиин үшөө залуу таниигаа залуу хүбүүдтэ жүтөөрхэжэ һуужа болохо. Тиихэдэнь яахабта, абажа газар хаяха гү?..

Ангараг. Би тэрээнээ үбгэрүүлхэгүйе, нам шэнги ото залуу байлгахые оролдохоб. Хүн мүнхэ наһа эдлэхэ аргатай юм гэжэ танай Газар дээрэ мэдэдэггүй. Хэзээ нэгэтэ хожом энээн тухай мэдэдэг болохот даа. Тиимэһээ бидэ бэе бээдээ хэрэгтэй, туһатай байхабди.

Валера. Ямар һонин юм. Хэрбээ шэлэжэ абаһан нүхэртнай танай түби ошохо дуратай байбалнь тиишэнь абаашаха гүт?

Ангараг. Абаашахаб. Манай түби дээрэ тэрэмни байжа шадаха.

Валера. Танай түбиин агаар, сагай уларил болоод, үшөө саагуур Замбуулинай элшэ туяа гэхэ мэтын олон янзын ойлгогдоогүй хүсэнүүд гэрэлтэ оршолондо байдаг лэ хаям. Танай түби манайхитай энэ талаараа адли юм гү, али та манай хүнэй бодо бэеын тамирые ондоо, танайхинтай тааруу болгохо гүт?

Ангараг. Танай хүн манай түби дээрэ өөрынгөө Газар дээрэ байһандал тон адляар амилад, ажаллад ажаһуужа шадаха. Зүгөөр хэрэгтэй болоо наань, зарим хубилалтануудые бодо бээдэнь оруулхадамнайшые болохо.

Валера. Тиимэ бы. Хэды үхибүүдтэй болохые Ангараг оролдохо нэм?

Ангараг. Хоёр. Басаган хүбүүн хоёртой болохые. Хүбүүн эсэгэдээ адли, басаган намда адли байха нэн.

Валера. Газараймнай зарим хүбүүд таниие хараад, бүдүүлэгээр аһалдахаяа, нэтэрүүгээр хойноһоотной гүйхээс наһадаг гү? Тиимэшүү ушартай дайралдаһан гүт?

Ангараг. Үгы. Намда хэншье, хэзээдэшье муу ханаа ханаашалжа аһадаггүй. Намае хо-
нирхон анхаржа харадаг. Муушаг зантай хүбүүд минии онсо гуаһаа гайхадаг, ханаашархадаг,
зүгөөр үнэн намда дүтэлхее айдаг. Залуу эрэшүүл намда хүндэмүүшээр хандадаг, найхан
үгэнүүдые, үреэлнүүдые хэлэдэг.

Валера. Хэрбээ ухаатай, мэдэсэ ехэтэй һонин хүнтэй уулзашабал, тэрээнтэй юун тухай
хөөрэлдэхэ һэмтэ?

Ангараг. Юуншье тухай хөөрэлдэжэ шадахаб.

Валера. Жэшээн?

Ангараг. Би танайшье, манайшье түбиин байдалые тон һайн мэдэхэб. Минии мэдэхэгүй
юумэн гэжэ дэлхэйдэ байхагүй.

Валера. Таанар ман шэнги тон адлихан бодо бээтэй хүнүүдтэ гэжэ би ойлгобоб. Зүгөөр
манай Улаан-Үдэ, Хяагта, Гусиноозёрск болон Хойто-Байгал хотодуудай гудамжануудаар
гэшхэлжэ ябахандаа яагаад, хайшан гээд хүнэй нүдэндэ харагдахаяа болишодог зомта?

Ангараг. Бидэ харагдахаяа болидог үгыбди, харин таанар өөһэдөө мание харадаггүйт.

Валера. Тээд багашуулаар наадахандаа нүдэндэнь харагдана, томошье хүнүүдтэ хараг-
дана хаямта. Тиинэ бээт?

Ангараг. Валера, энээн тухай хөөрэлдэхэмнай халта эртэшэг байна. Тиибэшье танда
иигэжэ хэлэхэмни: тиимэ юумэн онсо гансал манай ханаагаар, манай дураар болодог юм.
Иигэжэ дуулгахандаа танай ханаае ханааба гэшэ гүб?

Валера. Юрэдөөл болие даа. Таанар манай ухаагаар ойлгохоор бэшэ, даншье нюуса
зон байнат гэнэм.

Ангараг. Иигэжэ хэлэхэндэтнай баясанам, Валера. Хэлээшыетнай дэмжэхэ ушартай
болоноб. Энэтнай манай түбиинхидые зүбөөр ойлгоһониетнай гэршэлһэн үгэнүүд байна
гэхэдэмни болохо гү? (Ехээр энеэжэрхихэдэнь) Валера, та энеэхэдээ намда ойгоргүй най-
шаагдадагта, ямар гоёор энеэдэг гэшэбта. Хүхюун энеэдэнтнай хүнэй зүрхэ сэдхэл тата-
маар байдаг.

Валера. Танай хэлээшэ эдэ үгэнүүдээртнай бодоходо, таанар намае тон найнаар хара-
жа, шагнажа, ойлгожо байнат гэжэ үшөө дахин мэдэрхэ баатай болоноб.

Ангараг. Тиинэб. Би таниие тон найнаар харанаб, шагнанаб, ойлгоном. Зүгөөр би таа-
нар мэтэ шэхээрээ шагнадаг бэшэ, хэлэһыетнай сэхэ тархи руугаа татуулжа абадагби.
Шэхээрээшье шагнажа һурахал һэн бээб, харин сэхэ дуулахадамни намда өөртэмни һураг-
гүй дээрэ, түргэн байна.

Валера. Ойлгооб. Саашань. Танай түбидэ үйлэдбэриин, хүдөө ажахын байгууламжа-
нууд бии гү? Мүн уран зохёол, уран урлал гэхэ мэтэ?

Ангараг. Бии бэд даа, олон. Танайхяар ойлгуулхада, заводууд, фабриканууд, фермэ-
нүүд гэдэгүүд бии. Элдэб бодос ургамалнуудые, тэрэ тоодо гоё сэсэгүүдые, модонуудые
ургуулдагбди. Уран зохёол, уран урлал, уран зураглал гэхэ мэтэ хуу бии.

Валера. Онһон техника, машина, трактор, комбайн гэхэ мэтые хэрэглэдэг гүт?

Ангараг. Манда машина, трактор, комбайн мэтэ юумэд байдаггүй. Манай ханал хүсэлые
дүүргэдэг тад ондоо юумэнүүдые хэрэглэдэгбди. Тэдэндээ дүтэлэнгүй, холоһоо ханаан бо-
долоороо ударидагбди.

Валера. Ойлгооб. Манай Газар дээрэ кибернетикын, бионикын, автоматикын эрдэм шэн-
жэлэлгэнүүдэй ябуулганууд хэгдэжэ байдаг. Тиибэшье тодхонжонуудтаа ханаан бодолоороо
юумэ хүүлэжэ шадаггүйбди даа.

Саашань гэхэдэ, танда зүжэгшэд, артистнууд байдаг гү? Концерт-тоглол харуулдаг гүт?

Ангараг. Заатагүй. Хуу танайхидал адли. Бэлигтэй, шадалтай хүнүүднай дээдэ шатын
габьяагаара улад зоноо баясуулдаг.

Валера. Зай, Ангараг, намтай уулзажа, асуудалнуудтамни дүүрэн харюунуудые үгэхэн-
дэтнай танда ехэ һайниие хүргэнэм. Саашадаа уулзажа байхадамнай болохо юм гү?

Ангараг. Би тантай саашадаа үшөө олон дахин уулзажа байхаяа оролдохоб.

Валера. Найн даа. Манай Газар дээрэ ханаандатнай таараһан инаг гансаяа оложо, хадамда гарахыетнай хүсэнэб. Уряа болоболтнай танай түрэ дээрэ уулзуужабди.

Ангараг. Бэдэрээд туршахам. Газар дээрэтнай намда таараха, ухаан бодолтой, дура сэдхэлыемни яашагүй ехээр татаһан дурламаар найн найхан хүн олдохол байха гэжэ найданам.

Валера. Инаг дуранайтнай хэрэг бүтэхэнь болтогой! Уулзатараа баяртай.

Ангараг. Найн даа, Валера, баяртай...

2020 он, дүрбэдүгээр нарын 26

ХАБАРАЙ БОДОЛ

Алтан наран шаралзаад,
Алас Дурнаһаа харагдаа.
Аажам дайдам уняартаад,
Аалыар, аалин, аалихан даа.

Хүхэбтэр ягаан ургынууды
Хуряан абажа, нэлгүүлбэ,
Намжаа шаралгы сэсэгүүды
Нямняа сэсэгүүд түрүүлбэ...

Гадуур Тэнгэрийн нахюуһад хэлэһэн:
“Газар дэлхэйтнай гансаарханаа үлөө”.
Аюулта дайралгы үүсхэхээ болиит гэхэн:
“Ангараг гаригай жэшээ анхарыт мүнөө”.

2020 оной табадугаар нарын 1

БУРЯД БАСАГАД

(Үгүүлэл)

Дура сэдхэлыень ехэтэ хүлгүүлхэн буряад басагадтай танилсахаяа уран зохёолшо Антон Чехов ехэтэ оролдоһон юм, теэд хубигүй байжа, хооһон үлэһэн юм даа, яахабши.

Сахалин руу аяншалха үедөө 1890 оной июнь нарада Антон Павлович Чехов Байгал шадархи манай нютаг орон дээгүүр ябажа гараһан гэжэ мэдээжэ.

Тэрэ хүндэ байгаалимнай угаа найшаагдаһан, тиин дэбтэр соогоо иигэжэ бэшэһэн: “Байгалай шадарһаа гайхалтай найхан Шэбэрын (Сибириин) поэзи эхилнэ, харин түрүүндэнь энэ хүрэтэр юрын лэ прозо байһан юм”.

1890 оной юниин 20-до бэшэг соогоо гэртэхиндээ иигэжэ бэшэһэн: “Сэлэнгэ гээшэнь сүм хэлэшэгүй гоё найхан, харин Үбэр Байгалдань сэдхэлыемни ханаһан бүхы үзэсхэлэниие олооб: Кавказыешье, Псалай үргэн нужаагыешье, Звенигородой хушууниешье, Дон мүрэнниешье. Үдэртөө Кавказ дээгүүр соёруулха хүмби, хүнндөө Дон мүрэнэй тала дайдаар, харин үглөөгүүр нэрээд, нүдөө нээн гэхэдэмни урдэмни Полтавын мого байжа байха юм...”

Тэрэ хүн үндэр бээтэй, интеллигент түхэлтэй, Россида эгээ мэдээжэ уран зохёолшодой нэгэн байһан. Тиимэһээ эхэнэрнүүдэй зан абариие найн мэдэхэ, тэдэнэй дура сэдхэлые буляжа, тэдэнтэй альярхалдажа нураһан байһан ха. Эхэнэрнүүд өөһэдөө тэрээндэ няалдахаяа забдадаг, гэрэйн хажууда отодог, харууһалдаг байһан. Намганиинь тэдэниие “антоновканууд” гэжэ нэрлэдэг нэн: “Антоновкануудшни одоо тэрэ ерээд, шамайгаа хүлээжэ байна”, – гэхэ.

Манай газар дээгүүр гаража ябатараа Антон Павлович Чехов буряад эхэнэрые эгээ түрүүшынхией харажархёод, ехэтэ гайхашаа бараһан, найхашааһан. Дүтэлхэ гэхэдэнь, буряад басагад тэрэниие хэрэглэжэ үгөөгүй, тиимэһээ хожом һүүлдэ саашанхи замдаа Зүүн зүгэй япон эхэнэрые Хабаровскда тусгай газарта “үзэһэн” юм. Энээн тухайгаа өөрөө нүхэртөө бэшэһэн байдаг.

Найхан буряад басагыё Антон Чехов нэн түрүүн Байгалай эрьедэ хараһан. “Дом с мезонином” гэжэ рассказ соогоо иигэжэ бэшэһэн: “Байгалай эрье дээгүүр морёор ябажа ябатарни мори унаһан, самсаар, хүхэ даалин үмдэтэй буряад басаган дайралдашаба. Гаһаяа намда худалдахагүй гүш гэжэ тэрээнһээ нурабаб. Хөөрэлдөөнэй үедэ минии европейскэ нюурые, минии шляпые тэрэ басаган үзэн ядан шарайшална. Тиин минута болоод, намайе шагнахы хашардаһаниинь хүрөөд, “һиилоо! гэн моринойнгоо амые дүнгөөд, хиидэшэбэ”.

Хоёрдохийё тэрэ хүмнай бардам аяг зантай, сэбэрхэн буряад басагыё Сэлэнгэ мүрэнэй эрьедэ Верхнеудинск ошодог хаарбазада нуухынгаа урда тээ найхашаан-найшаан анхаржа хараба. Юрэнхыдөө, буряад басагадай анхаралыё өөртэнь хандуулхыё, тиин тэдэнтэй хөөрэлдэхыё тэрэмнай хэды дахин оролдоһон. Таарамжатай бараг шалтагаанай үгэдэ нэгэл асуудалаар тэдээндэ ото хандадаг нэн: “Татажа байһан гаһаяа намда худалдахагүй гүт”, – гэжэ. Зүгөөр, магад, мүнгэ шаруулжа гүйлгэһэн, мүнгэн гэнжэхэнтэй гоё гаһан тэрээндэ үнэхөөршье найшаагдаһан байжа болоо.

Тэрэ ушар 1890 оной юниин 14-дэ Сэлэнгэ дээгүүр хаарбазаар Верхнеудинск тээшэ таржа гаралгын үедэ болоһон.

Ута хормойтой буряад дэгэлтэй эхэнэрыё Чехов харажархиба. Тэрэ эхэнэр морин дээрэ нуугаад, мүнгөөр шэмэглэгдэһэн гаһа зуугаад, яаралгүй тамхи татажа, бурьялан урдаһан харабтар уһа руу хаража байба. Эхэнэрэй бээын амарлиг дүрэ Кандинскын ямар бэ даа зураг хануулһан мэтэ. Нюурынь, хамарынь зүб түхэлтэй. Малгайнь юрэ бусын гайхалтай сасагуудаар шэмэглэгдэһэн, өөрөө шүрэ зүүдхэлнүүдтэй, мүнгэн һиихэтэй.

Тэрэ найхан эхэнэрыё Чехов аятай эелдэрээр тойроод ябажа эхилбэ. Азаргын ханаа-шарханыё бээе гүйсэһэн гүүнэй анхарһандал нахалтай ородыё буряад эхэнэр ойлгоһоншыё хаа, ханаагаа табинагүй, тэрээн тэшээ харанашыёгүй. Мориндо бү дүтэлөөрэйгты, таниие

үдхэлжэ болохо гэжэ хаарбазаша Чеховые нэргылнэ. Үнэхөөршье, хаарбаза дээрэ ашуулаад Байгал дээгүүр гараха үедөө моридой байжа ядан хиирэһые ханаад, тэрэнь мориндо дүтэлхэээ айна. Тэрэ мүртөө морин дээрэ нуугааша эхэнэртэ хэнгэргүй ташуурдуулжа болохоб гэжэшье түбэгшөөнэ.

“Тус эхэнэр хото руу ходо ерэдэг, ород хэлэ ойлгодог, тиибэшье тантай хөөрэлдэхэгүй байха, угаа бардам омог зантай юм” гэжэ хаарбазаша тэрээндэ шэбэнэнэ. Буряад хэлэнэй ямараар зэдэлдэгыг шагнаха гэжэ бодоод, гааһаяа худалдахагүй гү гэжэ нуража үгэхыень хаарбазашада Антон Павлович хандана. Эхэнэр гуйлтыень шагнаад, энеэбхилээд, Чехов тээшэ харахаяашье нэдэнгүй түрэл хэлэн дээрээ харюусана, хаарбазаша хэлэһыень оршуулна: “Энэ гааһан – бэлэг юм, тимэһээ худалдахын аргагүй”. Эхэнэрэй хэлэн юрэ бусын шэнгишье хаа, тон зөөлэхэнөөр уран зохёолшодо үзэгдэбэ. Хаарбазашын оршуулжа үгэһэнэйн удаа одоол мүнөө хүнгэхэнөөр энеэбхилэд гэхэн хайраяа эхэнэр Чеховта хүртөөбэ.

Хаарбазын эрьедэ туламсаар тэрэ буряад эхэнэр мориёо шабхуурдаад, хада тээшэ хийдэн табюулшоо нэн.

Хожомынь Чехов ханаһанаа бэшэһэн: “Хэрбээ тиихэдэ минии харааша, Кандинскийн биирээр зуруулжархиһандал түһөөтэй үнөөхи буряад эхэнэртэ европейскэ хубсаһа үмэдхүүлээд, үзэг бэшэгтэ нургажархёо бол тэрэ эхэнэр ямаршье дээдэ зэргын гуа нийгэмыг гоёон шэмэглэхэ нэн ха даа.”

А.П. Чехов өөрынгөө үеын урагшаа ханаатай хүн байһан туладаа зүрхээс хүдэлгэн харамтайгаар асууһан: “Хэрбээ агууехэ ород арадай хэлэн буряад гү, али чухон гү хэлэнүүдые үгы болоторнь дэлхэй дээрэһээ түрижэрхёо болонь эдэ хэлэнүүд налан хандарха гээшэ гү?”

Улаан-Үдэ, 2019 оной хоёрдугаар нарын 1

БУРЯАД-МОНГОЛ БАСАГАДТА СОЛО ДУУДАНАМ

*Мүнхэ дуранайм сэсэгхэн
Минии сэдхэл буляагаа.
Нангин дуранайм сэсэгхэн
Намдаа жаргал заяагаа.*

*Бадмажаб Ульзутуев,
“Инаг дуранайм сэсэгхэн”*

Хальмаг басаган,
Буряад басаган,
Монгол басаган,
Зүүн зүгэй хурса басаган –
Монгол угсаата басаган.

Пушкин шамда дурлаһан,
Чехов шамайе ханаашархаһан,
Стивен шамтай гэрлэһэн,
Дондог шамайе дуулаһан.

Дурнын дуһал боложо ерэхэн
Дуулим дэлхэйн шэмэг хүүхэн,
Дурасхаал бэшэгээ зорюулбаб шамдаа
Дуугаа дуулан урматай ябыш даа.

Дуунайм гүйдэлы,
Дуранайм шадалы
Шагнаа хадаа,
Шагнаа хадаа...

Бальжан хатан,
Онон мүрэн,
Адуун Шулуун,
Сэрэг Нарһан.

Бүхэ Бэхиин
Бабжа Баатар –
Бүгэдэ Хориин
Баян шастар...

2020 оной табадугаар нарын 19

БАЛЬЖАН ХАТАН

(Гурбан үйлэтэй үльгэр түүхэтэ зүжэг)

Хори буряадуудай түүхын бэшэгүүдтэ ороһон Бальжан хатан гэжэ нэрэтэй баатарлиг эхэнэр XVI зуун жэлэй тэн багаар ажаһууһан гэхэ.

Тэрээн тухай элдэб олон һанамжанууд, хөөрөөнүүд, үльгэр домогууд, дуунууд элбэг дайралдадаг. Эндэ гол түлэб Зоригтын Жалсарайн “Бальжан хатан тухай туужа домог” гэжэ дансада болон Монгол Уласай домогто түшэглэһэн зүжэг дурадханаб. Мүн Цырен-Дулма Дондоковагай “Хориин хатад” гэжэ роман халта хараада абтагдаһан.

Ороһон нюурнууд:

Бальжан хатан – бэлигтэй, дүрбэн тэгшэ эхэнэр;

Бүүбэй Бэйлэ – Солонгууд угсаатанай хаан изагууртай баян ноён;

Дай-Хун тайжа – Бүүбэй Бэйлэ ноёной хүбүүн, Бальжан хатанай наһанай нүхэр;

Халимаа – Бүүбэй Бэйлын хойто һамган;

Сагаан Лубсан – урдань баян ноён ябаһанаа үгырһэн, хори буряадуудай арбан нэгэн эсэгийн сагаан хуасай угай хүн, Бальжан хатанай эсэг;

Сорол – Сагаан Лубсанай һамган, Бальжан хатанай эхэ;

Дугар – Бальжан хатанай багын нүхэр;

Жинг – хорчин-баргын угай арбан юһэ наһатай эхэнэр.

Соносхогшо, залуу басагад, хүбүүд, худа урагууд, улад зон.

Оролто

Уридшалан хүгжэм – увертюра – зэдэлнэ.

Хори угсаата буряад бүлэг зоной анхан тогтожо үдэһэн Заяа Наваа, Наян Наваа гэдэг нютаг оронтойгоо хahasажа, нүүлгэн.

Адуун хүрэгүүд, тэмээнүүд, үхэр малнууд, хони ямаанууд тооһо бурьюулан гэшхэлнэд. Инсагаалхын, мөөрэхын, маарахын абяанууд дуулдана. Эшэги гэрнүүдые, абдар ханзануудые, эд бараа ашаалһан тэргэнүүд һубарилдан унжына.

Дуунай аялга хүгжэм саана холоһоо аалихан зэдэлнэ:

Наян, наян Наяанайм,

Наваанаймнай аялга...

Шэнэ газарта хүрэжэ тогтоод, хори буряадуудай бүлэг зон шэнээр түбхинэн ажаһуужа эхилнэ.

Нэгэдэхи үйлэ

Сагаан Лубсанай Сорол һамган басага түрэбэ, тэрээндэнь Бальжан гэжэ нэрэ үгтэбэ.

Дуушан дуулана.

Сагаан Лубсан ноёноймнай

Сорол хатаниинь түрэлэй лэ,

Басага һайхан түрэлэй лэ.

Бальжан гэжэ нэрлээ лэ,

Бурханһаа үгтэһэн гэгдээ лэ,

Булай хурса юм гэлсээ лэ...

Он жэлнүүд үнгэрнэ. Сэбэр һайхан шарайтай, хүбэлгэн ухаатай томохон болоһон Бальжан хүүхэн эсэгдээ эрхэлнэ, һонирхоно.

Бальжан. Аба-аа, аба, хэлыта, та сагаан бэшэлта. Теэд, абамни, яагаад та “Сагаан Лубсан” болоһомта?

Сагаан Лубсан (*энеэнэ*). Басагахамни, сагаамни зосоогоо юм.

Бальжан. Аба-аа, аба, би сагаан гүб?

Сагаан Лубсан. Ши сагаанши. Газашье талаһаа, зосоогоошье сагаанши.

Сорол (*уриханаар*). Та хоёрни, юрэдөө, хүнэй магтахагүйдэ өөһэдөө бэе бээ магтаба гүт? Гэрэйнгээ ажалда гарагты даа.

Бальжан. Зай, аба, эжы, ябахамни. Адуулганда хонидоо туугаад гарахамни.

Бальжан гаража ошоно.

Дугар эмниг мори хургана. Бальжан басаган адаглан хаража байна. Унаһан эмнигээ Дугар зандарна, ташуурдана.

Дугар. Шү-ү даа, шүү! Хашан гээшэнь! Ташуурдахадамни энэмни юундэ гэдэргэлдэхээл забданаб? Байза даа, шамайе хургахал байхаб. Шү-ү!.. (*Ташуурдана.*)

Бальжан. Дугар, ерэл даа наашаа. (*Дугар эмнигыг дүтэлүүлнэ.*) Мориёо юундэ зандарна, сохинош?

Дугар. Эмниг ха юм.

Бальжан. Эмниг мори зандардаг, сохидог гэжэ шамда хэн хэлээ юм?

Дугар. Баалюу ахын нёдондо зун эмнигыг хургахын хараа нэмби.

Бальжан. Сохёо, зандараа нэн гү?

Дугар. Намһаа хураггүй дороор тиигээ. Би үшөө хайрланаб.

Бальжан. хургаһан мориниинь мүнөө хаанаб, таниха гүш?

Дугар. Таниха даа. Үнөөхи Эрхэдэг яагааб.

Бальжан (*шамарлан*). А-а, ойлгооб. Дугар, өөрөө мэдэнэ ха юмши даа. Морин гээшэ хэтын саһаа манай арадай аян замай нүхэр гэжэ тоотой ха юм. Мориёо сохижо бэшэ, аяын оложо хургадаг ёһо заншал урданһаа байһан. Сохижо, муугаар хургахада, морин эрхэдэг, муу зантай болошодог.

Дугар. Нээрээшье.

Бальжан. Эмнигээ минии хэлээшээр хургаад үзэл даа. Али би саашань хургахамни гү?

Дугар. Үгы, үгы, Бальжан, би өөрөө, өөрөө. (*Дугар мориной амыг шангаар баряад, сүлөө газар руу залаба.*) Зай, яба даа, яба, сохихогүйб. (*Эмнигын түрүүшээр дурагүйшгөөр хатаржа эхилһэн аад, ойлгоһон юумэдэл хотондой баруугаар шадалаараа табишаба. Дугарай нөөргөө бусахада, Бальжан угтана.*)

Бальжан (*баярлан*). Иигэжэл эмнигыг хургаха ёһотой юм.

Дугар (*баһал баяртай*). Ши хаанаһаа мэдэхэ байгаа хүмши? Өөрөө мори хургажа үзөө хүн гүш?

Бальжан. Дугар, бү мартаарай. Би хүбүүгүй айлай ори гансахан басаган ябана хаямбиб. Эрэшье, эхэнэршье хүнэй хэдэг бүхы ажалда хураһан гэжэ намайе мэдыш.

Дугар гайхан, толгойгоо нэжэсэгээн хургаһан моритоёо саашална.

Бүүбэй Бэйлын хатан наһа барана.

*Холын холо газарта,
Хүхэльби Хингаанай үбэртэ,
Бүүбэй Бэйлэ хаанай нютагта
Хэсүү ушарал тудаба:
Хайран хатаниинь наһа бараба.*

*Байн байтараа хаан ноён
намга абаха гэбэ.
Харсас изагуурта ноёной залуухан
Халимаа гэжэ үхиниие шэлэбэ,
Хатан болгожо абаба-аа!*

Нэгэ хэды болоод, Бүүбэй Бэйлэ Дай-Хун тайжа хүбүүгээ гэрлүүлхыг бодомжолбо.

Бүүбэй Бэйлэ (*гансааран өөртөө*). Ори ганса хүбүүмни томо болобо, гэргые абаха наһаниинь гүйсэбэ. Хаанаһаа шадамар бэрхэ эхэнэрые ололтойб? Байза... Хори буряадуудай нютаг орондо залуухан, һонор ухаатай, бэрхэ, сэбэрхэн үхин бии юм гэжэ үнихэнэй дуулдадаг болонхой. Магад. Магад, тааражашье бололтой. Ошожо өөрөө хаража үзэхэ хэрэгтэй... (*Гэр соогуураа ябасагаана. Бүүбэй Бэйлын ариозо.*)

Бальжан хатанай һууһан балгаһанай хажуудахи модондо жэгүүртэ шубуун һуужа донгодобо.

Бальжан (*өөртөө*). Энэ зүншэ маягай шубуунай донгодоошо юун бэ? Оршон айлнуудта мууе зүгнөө гү, али, магад, өөртэм ушархын ёрын дохёон гээшэ ха гү?

Дугар ороно.

Дугар. Аяа хайрата Бальжан-аа! Шамдамни хамаатай һонин дуулдаба. Зэрэб дуулгахым зүбшөөгыш?

Бальжан. Зай, нэрэтэй түрэтэй, хүсэтэй баатарни, найхан мэдээ намдаа асарбагши?

Дугар. Басаган ябаха сагшни дүүрэбэ, шамайе хадамда үгэхын хэрэг гарахань гэнэ.

Бальжан. Һүү, Дугар, юу хэлэнэш даа.

Дугар. Аяа хайрата Бальжамни, шагнаш! Солонгууд угсаатанай хаан гарбалтай Бүүбэй Бэйлэ ноён ганса хүбүүтэй юм ха. Тэрээндээ хатаниинь болгожо, шамайе ордон гэр соо һуулгахы танайда хадаг табихаяа ерэхээ байна гэнэн һураг суу дуулдаба.

Бальжан (*гайхалай тэмдэг нюуртань үзэгдэнэгүй*). Дуулгаха гээшэшни энэл гү? (*Дугар толгойгоо дохино.*) Хэлээшэшни “галгүй газарһаа тэнгэридэ утаа ууюулха” гэдэгтэ эгээл түһөөтэй байна, намайгаар наада хэхээ һанаһаншуугаар үзэгдэнэ. Иихэдээ ши зоной хоб шэрээшэниинь болобо бэшэ гүш?

Бальжанай иимэ шийдэмгэй үгые дуулаад, Дугар түргэлэн гаража ябатараа һөөргөө эрьелдээд бусаба.

Дугар. Бэлигээр түгэлдэр Бальжамни! Наһаншни бага, шуһаншни шэнгэхэн, яһаншни мүнгөөрһэншые һаа, оюун бэлигшни олонһоо онсотой, холо ойгуур мэдээжэ болоһон. Тиимэһээ хоб зөөнэ бэшэлби, хэшээгыш, миниингээ шамдаа дуратайемни мэдыш!

Бальжан. Зай, Дугар нүхэрни, хэлээшыеш ойлгобоб. Мэдэнэб. Яба даа. Гансааран бодомжолжо үзэхэм.

Дугар гаража ошоно.

Сагаан Лубсан Сорол хоёр үмсынгөө ажалһаа гэртээ ерэнэ.

Сагаан Лубсан. Басагамни, юун уруу духа болобош?

Сорол. Басаган бээ алдажа байна үгы бээш?

Бальжан (*уйдхартайгаар*). Хүхэльби Хингаанай үбэртэхи хаан изагууртай баян Бүүбэй Бэйлэ ноён намайе бэри болгожо абаха һанаатай таанартамни хадаг табихаяа ерэхэн. Аба эжымни, хайрлыт даа, тэрэ ноёнойдо намайгаа бү үгыт даа.

Басаганайнгаа иигэжэ хэлээд, гаһуудан һуухые Сорол хаража, өөрөө сэдхэлэй уйдхарта нэрбэгдэжэ, бодолгото болон, нүдэнһөө уһа дуһаан аниргүй һуушана.

Сагаан Лубсан (*мэгдээд абаба*). Яагаа һонин юумэ хэлэбэш. Үгы, яахадаа үгытэй Сагаан Лубсанай басагые хаан гарбалтай ноён хүбүүндээ эрихэ болобоб? Шал худал ха даа энэн. Хиин, дэмы.

Сорол. Эсэгэ, ойлгыш, үнэн дээрээ ойро үзэгдөөгүй найхан басагатайгаа мэдыш. Хаанай энээнииемнай эрихэнэ гайхалтай бэшэл.

Сагаан Лубсан (*бодолгото болон, Соролдо*). Байза, нээрээшые. (*Бодомжолно, толгойгоо маажана, нюурын баяртай болоно.*) Юунэй уһа нүдэн болоод һуугаабта? Хэрбээ баян хүнтэй ураг саданай холбоо тогтоогоо һаа, юуниинь муу юм... (*Аалихан.*) Басагамни, бү гутара, бү гунигла. Агта мори уяха гэжэ сэргэ байдаг, худа ураг болохо гэжэ хүбүүд, басагад байдаг. Энэмнай эрдэнитэ хүн түрэлхитэнэй зүб ябадал гээшэ. Тэрэ мүртэ, хаантай худа

ураг болохо гээшэмнай эрхимэй эрхим хэрэг болоно. Хэрбээ басаганаймнай тэндэ ошожо бэринь болоо хаань, ноёной алта мүнгэн, хиб торгон дурдам бэлэг боложо, абдар соомни орохо бэшэ юм гү?.. (*Бальжанда.*) Хүүхэмни, эрхим дээдэ ноёной бэри болоо хаа, одо заяаншни мандажа, алдар нэрэшни хүсэд түгэлдэр үндыжэ, аза жаргалаа эдлэхэ хаямши! (*Иигэжэ хэлээд, Лубсан омогорхолтой, ехэл томоотойхон нахалаа эмиржэ нууна.*)

Бальжан (*эсэгэдээ гуйлта барина*). Эрхэтэ тэнгэри, эльгэн хайрата абамни, басаганайнгаа хүсэл зоригые шагнангүй Бүүбэй Бэйлэ хаанай эд зөөридэ хомхойрхожо, балшархан намаяа хайрлангүй мал шэнги худалдажа, орондонь алта мүнгэ, субад эрдэни, торго, сэмбэ мэтэ бараа абажа, арьяатан амитанай аяг зан, дошхон шэрүүн, хайр найргүй абари зан гаргажа, жаргал эдлэхээс ханаба гээшэ гүт?

Сагаан Лубсан (*угаа мээдэн*). Үгы... тээд.., басагамни, юу хэлэнэш!

Бальжан. Тэнгэридэ наранай байгаагүй хаа, оршон дэлхэйдэ сэсэг набша ургахагүй, хүн гэгшэд дуранай найгаар айл болоогүй хаа, үрэжэжэ шадахагүй. Ноён хүнэй бэри болоо хаа, зарасань болоод лэ хосорхоб. Харин өөрынгөө дуратай хүндэ хадамда ошоо хаа, жаргал эдлэжэ нууха бэлэйб.

Сорол. Түрэнэн ганса басагаяа тэрэ хархис хаанай зараса болгожо, бэлэг сэлэг табюулая гээшэшни юун гээшэб? Басагамни зүб юумэ хэлэнэ.

Сагаан Лубсан. Бүүбэй Бэйлэ хаан урда сагта хори буряадые дайлажа, дахуулхан юм, маниие хайн мэдэхэ, тиимэһээ манай юуншые гэжэ хэлэхэдэмнай нохойн хусаһандашые тоохогүй. Номхон байгаа хаамнайл дээрэ. Юрэдөө, би басагаяа ойлгохоо болёод байнаб. Али ороолон шүдхэрын хорлоо юм гү? Байза, бөөдэ ошожо, заһал хүүлээгүйдэм аргагүй болобо. Сорол, өөрөө хөөрэлдыш даа басагантайгаа. (*Гаража ошоно.*)

Бальжан. Эжы, би Дугарта дуратайб, Дугаршые намда дуратай.

Сорол (*бодомжолоод*). Басагамни, энэтнай нюусаараа үлэг, эсэгэдэшни бү хэлэе. Хэлэн болгонгүй орхие, хормой доогуур үнгэрэг сааш.

Бальжан. Хаанай хүбүүндэ заатагүй ошохо болоно хүн гүб?

Сорол. Эсэгэшни ноёной эрихэдэ үгы гэхэгүйл даа. Хошхоногтоо хоргооһогүй хүн ха юм.

Бальжан. Халаг даа, үхин түрэнэн хубидаа өөрынгөө бээдэ эзэн бэшэ болоно гүб? (*Уйдхарта абтан нууһанаа аалихан, хороггүйгөөр.*) Эжы, энэ хэрэгэй юугээр дүүрэхые би мэдэнэм. Уридшалан хаража, ойлгоном... (*Дуулана. “Уудам тэнгэриин үндэртэ...”*)

Нютагай залуу эхэнэрнүүд дүхэриг болон суглараад, хоорондоо хоб жэбээ хэлсэнэ.

“Бальжамнай хаанай хүбүүндэ хадамда ошохоёо яатараа дурагүйдэнэ гэлсэнэм, али эндэ нэгэ юумэтэй болоһон юм гү?”

“Юу тиихэнь, тиимэ юумэн дуулдаагүй”.

“Би мэдэнэм. Үдэшэлэн Дугар баатарай Лубсанай руу ошожо ябахыень хараа һэм”.

“Үгы, нээрээ гү? хорьмоһоо хараагүй хүн гүш?”.

“Бурхан зүг, боожо үхэхөөр, Дугарые таняа һэм”.

“Ай бурхан. Нээрээшые, тээ мэндэ заарин бөө энэ хэлээшыеш яг батална бэшэ һэн гү?”.

“Үү даа, тииһэн. Долоо сохи ехэ, бишые хараа һэм: үглөөнэй малай мөөрөөнөөр тэрэшни Лубсанайхи тээһээ ябаа һэн”.

“Басагад, шиид хэндэшые бү гэгты, битнай шалтаг олоод, Лубсанайда ошоод, унхилаад ерэхүү”.

Энэ үедэ һэжүүгээр алхалһан залуушаг эхэнэр тэдэнэй хажууда ерээд, зандарган хоолойгоор хэлэбэ:

“Хоб хошын эзэд болобо гүт? Холын газарһаа хаан изагууртанай хурса нюдэндэ харагдаһан Бальжан хүүхэндэ атаархажа байна гүт? Тохир-ахир амитад, тэрэ басаган таанарай хэлсээнэй хүн бэшэ, хэлэ амаа татагты!” (*Иигэжэ хэлээд, солгёон эхэнэр шанга шангаар гэшхэлээд ябашана. Эхэнэрнүүд тараха ушартай болоно.*)

Холо саанаһаа урданай хүгжэмэй абьяан аалихан эздэлнэ: “Хинган голой булжуухай...”

Хоёрдохи үйлэ

Бүүбэй Бэйлэ ноён олон нүхэдтэйгөө алас холын Сагаан Лубсанайда худа ураг бололсохын гуйлта эрилтэтэй ерэнэ. Бургаастын үбэртэ хэдэн хүбүүд сагаан эдээтэйгээр, сэржэмэй архитайгаар, угтамжын дуутайгаар айлшадые угтажа абаад, Сагаан Лубсанайда хүргэжэ асарна.

Гоёлойнгоо дээгэл үмдэнхэй Сагаан Лубсан тэдэниие үүдэнэйнгээ газаа байжа угтана.

Бүүбэй Бэйлэ Сагаан Лубсанай орбогорхон гэр голонги хараад, амар мэндээ хэлэхэдэнь, малгайгаа бариһан гэрэй эзэн тохигононо. Хаан гэртэ ороод, эрилтэ ехэ харасаар иишэ тиишэ хараашаалаад, бурханда мүргэһэн нэрэ үзүүлээд байтараа галай зүүн тээ зогсожо байһан басага харажархиба. Энээнһээ гансата зосоонь наран гараһан шэнги боложо, баяртай энеэбхилэн, тэрэ басаган болон хажуудань зогсоһон эхэ хоёрто дохилзон, хүхюүтэйгээр, “амар сайн байнуу” гэбэ.

Бүүбэй Бэйлэ (досоогоо гайхан). Бальжан гээшэнь иимэ найхан шубуухай юм нэн гү? (Үбэр сооһоо мүнгэн боолтоор шэмэһэн аяга гаргаад, Бальжанда.) Хүүхэн, наашаа ерэдаа. Энээн соо айраг гү, сагаан эдээ гү хэлши. Шамтай золголдохо дурамни гэнтэ хүрэшэбэ-аа! (Аягыень абахаяа Бальжанай ерэхэдэ гарһаань баряад, хүхюүнээр.) Хүүхэн, ши минии хүбүүндэ хадамда ошохо гүш.., али, байза, магад, намда өөртэмни ошохо хаяаш... (Хаан энеэгээд, Бальжаниие өөр тээшээ татаад, хасарыень үнэсэжэрхинэ.) Аяа! Яаһан найхан хүүхэн байдаг юм бэ!.. (Бальжан гайхан сошожо, аягыень бусаагаад, мээдүү гэдэргээ болоод, газаашаа гүйжэ гарана.)

Шэрээнүүд дээрэ эдээ хоол табигдаба. Ерэһэн айлшад уригдажа, нууба, эдээнһээ хүртэбэ. Тиин хоёр талаһаа худа урагуудай заншалта гуримай танилсалган эхилнэ.

Сагаан Лубсан айл талаһаа түрүү. Зай. Нэн түрүүн, танилсаяа. Хаанаһаа хайшаа ябажа байһан зон гээшэбта?

Бүүбэй Бэйлын талаһаа түрүү. Холын газарһаа тусхайта ябажа байһанаа энэ айлда найхан хүүхэн бии юм гэжэ дуулаад, танилсахаяа бидэ танайда бууба гээшэбди. Зүб юумэ дуулаа гээшэ гүбди?

Сагаан Лубсан айл талаһаа түрүү. Тон зүб юумэ дуулаа байнат. Бидэ үзэлэй найхан шарайтай, ухаан түгэлдэр, ажалша бэрхэ басагатайбди.

Бүүбэй Бэйлын талаһаа түрүү. Тай! Ямар урагшатай танайда оробо гээшэбибди. Бидэ эрхим бэрхэ хүбүүтэй юмэбди. Магад, танай найхан хүүхэн манай бэрхэ хүбүүнтэй тааража болохол.

Сагаан Лубсан айл талаһаа түрүү. Магад, магад, яаж мэдэбэ. Хүндэтэ айлшад, танилсагты. Энэ нуугааша хүн басаганай эсэгэ Сагаан Лубсан гээшэ. Харин тэрэ саадахинь Сорол эхэнь гээшэ. (Тэдэ хоёр толгойгоо дохинод.)

Бүүбэй Бэйлын талаһаа түрүү. найн, найн. Тиибэл хүбүүнэй эсэгэтэй танилсагты. Энэ нуугааша Бүүбэй Бэйлэ ноён гээшэ. (Бүүбэй Бэйлэ толгойгоо дохино.) Зай, иигэжэ нюур нюураараа эсэгэнэр харалсаба-аа! Манай арадта иимэ зүйр бии юм: “Ганса хүн айл болодоггүй, ганса сусал гал болодоггүй” гэжэ. Энээнһээ уламжалан энэ айлай басаганай эсэгэдэ хүбүүнэй эсэгийн хадаг барихыень зүбшөөгйт.

Бүүбэй Бэйлэ (бодож, Сагаан Лубсан Сорол хоёрой урда ошожо, басаганай эсэгэдэ хадаг барина). Хадагыемни тогтоожо хайрлыт!

Сагаан Лубсан бариһан хадагыень тогтоожо абана.

Бүүбэй Бэйлын талаһаа түрүү. Заа, хүүхэнэй эсэгэ алтан сайхан жолоотой алда сагаан хадагыемнай тогтоожо абаба-аа! Тиигэжэ бидэ одоо алтан худа урагууд болобобди. Үри хүүгэднай гэр бүлэ болон хамтаржа, ута наһа наһалжа, удаан жаргал эдлэжэ нуухань болтогой!

Байһан зон баяртай, булта: “Болтогой!..”

Шэрээнүүд дээрэ табаг дүүрэн сагаан эдээн, мяхан, хониной төөлэй, архи дарһан гэдэгүүд табигдажа, гэрэй эзэд хүл дээрээ байжа хүндэлжэ, худа урагууд эдээ хоол барижа, хатуу унда уужа эхилнэ. Тиин амаа халажа, үгэ дуутай болоно. Урданай дуу хамтаран дуулана: “Шабарай дундаһаа шалгарһан...”

Янала эдин уун нуутараа Бүүбэй Бэйлэ ноён хархис сэдхэлдээ дишлэжэ, худынгаа хүндые шамарлажа, дошхон аяг зангаа, баян бардамаа харуулхые нэдээд, гэрэй эзэдые дуудаба.

Бүүбэй Бэйлэ (Сагаан Лубсанда дээрэлхүүгээр шанга эрилтэ табиба). Худа, танай табиһан үхэрэй, хониной мяханда садхалантажа ядажа байнаб. Арбинтай тарган адуунай мяха эдихэ дуран угаа ехээр хүрөөд байна! Адуунай төөлэйн байһан наа, үлзытэй найхан байгаа. (Сагаан Лубсан Сорол хоёр бэе бээ харан бодолгото болоод байһанаа худынгаа хэлэһые одоол ойлгобо.)

Сагаан Лубсан (дохин). Алтан худа, танайл дуран. Эдээ табиһан шэрээгэймнай халта дохолод гэнэндэ хүлисыт. Мэнэ заһахабди... (Хоюулан дохёод, шамдан гаража ошоно.)

Тэдэ хоёр мээдүү түргэн эдээ хоол бэлдэдэг гэртэ гүйжэ ороно.

Сагаан Лубсан (залуу хүбүүдтэ). Хүбүүд, ноён худамнай адуунай мяха арбинтайнь зооглохонни гэбэл даа. Таанар түргэлэн ошожо, минии адуун сооһоо эгээ түрүүн дайралдаһан эгээ тарган адуу үүсэлээд, бусалгаад, болгоод, мяха юутэйн ноён худадамни үтэр табиита!

Шамдан ошоһон залуу хүбүүд хоорондоо хөөрэлдэнэ.

Нэгэдэхинь. Хаан ноёной хатуу зарлигыё түлхижэ зайлуулхын аргагүй.

Хоёрдохинь. Тиимэ. Хаан изагууртанай хуримай найр хадань эрхим тарган адуу бария, шамдая.

Нэгэдэхинь. Яагаа харанхы бүрэнхы хүни гээшэб, юумэн хүсэд найса харагданагүйл. Энэл эгээн тарган морин байна ха, бария.

Хоёрдохинь. Оо, тиимэ, тиимэ. Тарган байна. Энээниие үтэр барижа, шарууһан болгое!

Хүбүүд түргөөр тэрэ мори баряад, тэрээнээ мяхан болгоод, шанажа, дары түргэн адуунай мяха арбинтайгаарнь Бүүбэй Бэйлэ ноёной болон худа урагуудайнгаа урда табяад, табяг тахилгаа мэдүүлбэ.

Ноён урагууд шэнэ мяханда ханан баясажа, эдижэ, уужа, найрлажа баярлаба, хуримаа үргэлжэлүүлбэ.

Үглөөдэринь Бүүбэй Бэйлэ ноёной нютагаа бусаха саг ерэбэ.

Бүүбэй Бэйлэ. Заа, худанар, зорихон хэрэгнэй найн бүтэбэ-аа! Эдээ хоол барижа ханаба-аа, амарба-аа! Нютаг ороноо бусаха сагнай дүтэлбэ. Мориимни наашань асарагты даа.

Сагаан Лубсан Сорол хоёр худынгаа мориё асархаяа гүйлдэжэ гарана.

Сагаан Лубсан (залуу хүбүүдтэ ошожо). Хаан ноёной унажа ерэнэн хүдэр сабидар мориёнь асарагты даа наашань, хүбүүд. Худамнай гэртээ морилхонь.

Сорол. Худын мориё эндэ табяа бэлэйбди, хаанаб, харагданагүйл?!

Залуу хүбүүдэй нэгэн. Үгы, байгты даа. Бидэ эгээл эндэ нэгэ тарган адуунай байхада барижа, шарууһан болгоод, худадатнай эдихыень табяа бэлэйбди.

Худын мориё алажа, мяхан болгоод, тэрээндэ өөртэнь табиһанаа булта ойлгожо, шууян, халаг хүхы гээгэлдээн, халаглаан, гашуудалта шаналаан болобо: “Арьяа Баала, бурхан зайлуул. Яагаа түбэгтэй, эшхэбтэр муухай ушар болобо гээшэб! Худадаа юун гэжэ хэлэхэ болонобибди?..”

Сагаан Лубсан (ерэжэ, Бүүбэй Бэйлэдэ). Алтан худа, хүлисыт мание. Тогоошо хүбүүднай ойлгомторгүй танай унажа ерэнэн мориё барижа, шарууһан болгоод, мяхаарнь тание өөрийетнай хүндэлһэн байбал. Хүлисыт, хайрлыт...

Бүүбэй Бэйлэ (ойлгоногуй). Юу?.. Юу гэнэ-ээ? (Нилээд удаань.) Энэ би эндэ хэлэнэн юумэ зүб дуулажа байна гүб, аа?.. Үнэхөөр гү? Минии мориё алажа, намда өөртэмни эдүүлбэ гэжэ гү?.. Өөртэмни?! Ши нээрээ хэлэжэ байна гүш?..

Ноёной худанар дүтэлжэ ерэнэ. Юунэй болоһые ойлгожо, гайхалдаан, тоосолдоон болоно, зарим хүхюүшүүл доогуураа энээлдэжэ садана.

Сагаан Лубсан (доро дохин). Худа урагууд, хүлисыт намайе. Ехэ алдуу эндүү болобол.

Бүүбэй Бэйлэ (*нюур шарайгаа хубилгажа, уур сухалда абтан, хахир шэрүүнээр*). Алдуу!?! Эндүү!?! (*Гэр соогуур сухалтай ябасагаан*.) Би таниие!.. Хэнтэй худа ураг боложо байханаа мэдэнэ гүт?.. (*Байд гээд, Сагаан Лубсанда*.) Минии бэриие, Бальжан хүүхэниие үтэр ерүүлжэ, намтай уулзуула!

Сагаан Лубсан. Зай, зай, мэнэ-мэнэ... (*Түргэн намгантайгаа гарана*.)

Бальжан ерэжэ, Бүүбэй Бэйлэ ноёной урда амархан зогсобо.

Бүүбэй Бэйлэ. Бальжан хүүхэн-аа, би хайрата минии хүбүүн та хоёрой хэтын хуби заяае холбохо гэжэ зорижо ерэхэнби. Теэд унажа ерэхэн хүдэр хүлэгийемни... (*Уур сухалда абтажа, арсалан бар шэнги архирба*) унажа ерэхэн морииемни... морииемни... шинии эсэгэ алажа, мяхыень намда өөртэмни эдюулжэ, бузар булай, муу муухай нүгэлтэй хэрэг үүсхэбэл! (*Бальжан ехээр энеэжэрхинэ. Бээ барингүй хүхюунээр энеэжэл байна. Бүүбэй Бэйлэ дахин уур сухалда абтана*.) Ши, ши!..Энеэмээр эндэ юу олобош? (*Арсалан шэнгээр хүрхирэн бадашаба*.) Али минии хэлэһые ойлгобогүй гүш?

Бальжан хатан (*энеэхэн зандаа даруу номгоноор*). Ойлгохын ехээр ойлгоолби даа, ноён ахай. (*Ёгтолон*.) Та мориёо эдижэ садабагүй аалта? Али манай өөһэдымнай адууһанда орохоннай гү?

Бүүбэй Бэйлэ (*гайхан, хатуугаар*). Юу?.. Ши намайе наадалжа байна гүш?

Бальжан хатан (*дарууханаар*). Эрхим хаан изагуурта ноён хүниие би юундэ наадалхабиб. (*Хатуугаар*.) Та, ноён ахай, намаар бэри хэхэ ханаатай үнэн хүсэлэнтэй ерэхэн юм гүт?.. Тиин байтараа гэнтэ юрын нэгэ адагуусаниие “минии” гэн аашалхатнай юун бэ? Намайе нээрээ бэри болгохо гэжэ байгаа юм хаа, адууһанай толгой мориндоо харанхалжа, харамшажа, алдуу эндүүе үршөөхэшгүй, үшөө нэхэжэ, айлгажа байхатнай ехэл аягүй байна. Худа урагуудай хоорондо эд зөөриин тоосолдоон, “шинии, минии” гэлдээн байдаг юм аал? Бултадаа хамта нэгэдэжэ түбхинэхын үйлэ хэрэг бэшэ юм гү?!

Бүүбэй Бэйлэ (*түгдэн, гайхан шагнажа байханаа номгорд гээд*). Үгы, тии...

Бальжан хатан (*үргэлжэлүүлхыень хүлээнгүй*). Бүүбэй Бэйлэ ноён, та хаан изагууртай хүн бэшэ юм гүт? Тиимэ аад, ядуухан шадалтай минии эсэгэтэй худа ураг болохоёо манайда ерэжэ, үшөө намда зарга барижа байхадаа эшэнгүй гүт? Сэдьхэлтнай, нэшхэлтнай хаанааб?!

Бүүбэй Бэйлэ (*сэсэн басаганай үгэдэ тороод, хэлэхэ юумээ оложо ядана*). Теэд, теэд... Үнэхөөрөө... Нээрээшье даа... Тиимэ, тиимэ. Угаа зүб юумэ хэлэбэш. Заа, заа, тогто даа, басаган. Хөөрхэн басагые хүбүүн олодог, хүбшын ногооной амтые буга олодог. Мүн. Үгэ алдажа, үхэр холодохо юм байна. (*Түбшэн түрүү шарай гаргажа, толгойгоо нэжэбэ*.) Сэдьхэл..., нэшхэл...

Бальжан хатан (*тогтоногүй*). Хобдог хүн өөрыгөө хохироохо, хоротой шаналал жаргалые хохироохо гэжэ үгэ байдаг. Та, ноён хаан, баатар алдартай, суутай байгаашье хаа, өөрөө өөрыгөө адууһантай адлидхабат. Иимэ болоходоо та тэнэгнээ тэнэг хүн болобо гэшэт. (*Мэгдэхэн Бүүбэй Бэйлэ аниргүй*.) Үшөө саашань хэлэхэмни гү? ханагты даа. Тэрэ шадархи ноёной нэгэ залуу басагые хүбүүндээ абхуулха гэхэн аад, яаһамта?

Бүүбэй Бэйлэ. Юу?.. Яаһан хүнбиб?..

Бальжан хатан. Өөрөө тэрээгээрээ намга хэжэрхинэ бэшэ нэн гүт?

Бүүбэй Бэйлэ (*дахинаа уур сухалда абтажа, тэхэ хүрэн алдажа*). Ши, ши... Хаанаһаа мэдээд, юу эндэ хэлэжэ байнаш...

Бальжан хатан (*дарууханаар*). Би угһаа зүншэ, мэдэлшэ хүнби. Танай һалирхай, эшэ-гүүритэ ябадалнууд тухай өөртэтнай һануулнаб. Үшөө саашань хэлэхэмни гү, шагнаха гүт?

Бүүбэй Бэйлэ (*номгоржо, басаганһаа гуйлта гуйха ушартай болоно*). Заа, заа..., юрэдөө, иихэдээд хүрөө. Болие. Энэ хөөрэлдөөгөө орхие даа, зай гү. Ямаршье улаан хэлэтые урдаа оруулхагүй үнэхөөр ухаан түгэлдэр хүүхэн байнаш.

Иигэжэ хэлээд, Бүүбэй Бэйлэ томоотой болон абяагүй һууба.

Бальжан хатан (*түгээхэбэ*). “Хобдог хүн хоёр дахин хохидохо, хуримша хүн хоёр дахин жаргаха” гэнэн буряад-монгол угсаата зоной үгэ байдаг. Хурим бүтээхэ гэжэ ябаһанаа бү мартагты, ноён ахай.

Бүүбэй Бэйлэ (*хэлэхэ харюу үгэээ оложо ядан*). Заа, заа. Хүлисэ намайе, хүүхэн. Эндүүрэлтэй үгэмни өөрымни толгойдо тудаб. Сэсэн үгэдэшни харюу үгэжэ шадахагүй байбалби. Нүбэлгэн ухаатай, бэрхэ хүүхэн байнаш. Сэхын хэлэхэдэ, би өөрөө шамда дурлашоод нуунаб...

Бальжан гаража ошоно. Сагаан Лубсан намгантайгаа ороно.

Бүүбэй Бэйлэ (уруу дуруу нууһанаа бодожо). Заа, алтан худанарни, зорихон хэрэгнай урагшатай бүтэбэ гээшэ. Гэр руугаа мордохомнай даа...

Худа урагууд нютаг орон тээшээ мордобо. Морин дээрэ нууһан ноён бодолгото болон ябана.

Бүүбэй Бэйлэ (*бодомжолно*). Энэ хүүхэн үнэхөөр ухаатайшые, найханшые, дээгүүр хэмжүүртэй байна-аа. Тиимэһээ минии ядуу хүбүүндэ бэшэ, намда хадамда ошолтой байгаал даа. Иимэ хүүхэндэ дурлангүй яаж байлтайб! Намайе наадалжа, хадхаж, маша ехэ эшээбэ бшуу... Түрүүшын гэргэнэйнгээ мордоходо би яаража, Бальжанда дүтэ хүрэхэгүй эхэнэрые абажархёоб. Толгойгоо тоншохоор. Тэрэ мүртөө залуу гэргэмни... хүбүүндэмни нааатай шэнгил (*толгойгоо хэжэнэ*): Эрэ хүн хадаа би энээниие най-айн ойлгоно-об!.. Юун лэ саашадаа бологшол ааб?

Бальжан, Сагаан Лубсан Сорол гурбан гэртээ.

Бальжан (*эхэ эсэгэдээ захиана*). Хайрата аба эжы хоёрни-аа, Бүүбэй Бэйлэ ноёной хадаг табихаяа ерэхэдэ таанарни ёһо гуримай хэмжээгээр мяхан хоол элбэгээр табибат. Зүгөөр намайе хадамда хүргэхын болзорой ерэхэдэ шуһата малай аминда бү хүрөөрэйгты. Мал адууһанай халуун амиие таһалжа болохогүй: сагаан эдээн, жэмэс, элдэб ногооной түмһэн мэтын хоолоор басага хүргэлгын хэрэг бүтээхэдэ таараха бшуу! Тиимэ бэээ?

Сорол. Басагамни тон зүб хэлэнэ. Адагуусанай ами наһа үлүүсэ таһалхада найтай хэрэг бэшэ, нүгэл шэбэлшые. Арад зоноймнай гол хоол сагаан эдээн байна хаям.

Бальжан хатан. Хэлэһыемни ойлгобо гээшэ гүт, абамни? (*Эсэгэ абяагүй нууна. Бальжан наһаа бодолдо дарагдажа.*) Тиибэл би ошохомни. Харанхы нэеы гэр соогоо нуужа, саашанхи байдал тухайгаа бодомжолхонни. Намда хэншые бү орог. (*Гайхалдан үлэхэн аба эжыгээ орхижо, гаража ошоно.*)

Соносхогшо. Алтан наранай гэрэл туяа оруулдаггүй харанха нэеы гэр соогоо Бальжан орожо, хүнүүдтэй харилсаа холбоогоо таһалжа, даяан бүтээлэй хатуужалда нюуса тангариг баримталһан банди мэтэ нуушаба.

Арадаа ангай арһаар оёһон тулам үргэлхэн Жинг гэжэ эхэнэр гурбан хүбүүдтэй хамта Сагаан Лубсанайда ерэнэ.

Жинг (*Сагаан Лубсанда*). Бидэ Бүүбэй Бэйлэ ноёной найдалгата түлөөлэгшэд гээшэбди. Ерэхэн хэрэг зоригнай гэхэдэ, бидэ худа урагуудай хэлсээнэй ёһоор хатан болоһон Бальжан басагыетнай бэри буулгажа абаашахаяа зорюуталан ерэбэбди.

Сагаан Лубсан (*наһаата ехээр болоһон*). Ойлгобоб. Тээд хайрата басагамни хоймор талын гэр соогоо ороод, хэнтэйшые уулзахаяа болёод, банди мэтэ нюуса хатуужалда сэдхэжэ нуушабал.

Жинг. Ай халаг. Нарата дэлхэйн жаргалые бүхүүлжэ, наһаяа хохидуулжа нууна бэшэ аал басагантнай. Бальжан хүүхэнэй гэрэй хажууда бидэнэй ошоходо болохо гү?

Сагаан Лубсан. Болонол бэд даа. Гансал хатуу шэрүүн хүүр хэлэжэ болохогүй, аюултай, бээдээ хүрэхэ болохо. Магад, таанарай ерэхые шагнахадаа, ноёной түлөөлэгшэд гэжэ ойлгоходоо гэрхээ гаража болохо.

Жинг нүхэдтээ Бальжан хүүхэнэй гэрэй дэргэдэ ошоод, гэрыень гурба дахин тойроод, гэрэйн урда зүгтэ нууба. Бальжаниие гэртэһэнь гаргажа уулзахын тула Жинг нэгэ хэдэн үгөөр аалихан хандаад туршаба.

Жинг. Би Жинг гэжэ нэрэтэйб. Дай-Хун тайжа Бальжан хатан хоёрой инаг дуранай асуудалаар тусхайта ерэбэб.

Бальжанай талаһаа харюу үгтэнэгүй.

Жинг (*гомдон сэдхэнэ*). Бальжан хатантай уулзаха хуби заяан намда үгы байба гэшэ гү? Яаһан харамтайб.

Хэсүү байдалда ороһон тэрэ эхэнэр үүдэнэйн газраа нуугаад, Бальжан хүүхэниие домоглон уйдхартай урданай дуу дуулажа эхилбэ. ("Эсэгийн бэрхэ басаганда, эжын эрхэ хүүхэндэ эжэлээ олохын жаргал байн, элдин дэлхэйн табисуур байн...").

Бальжан шагнаһанаа, уярһанаа гэршэлжэ, гэр сооһоо дуулаба. ("Далантайн үндэр дабаанда...", "Атан атан тэмээгээ ашаалхадажа мордохолби..."). Удаань гэрһээ гарана. Жинг нүхэдтээ тэрэниие мэндэшлэнэ.

Жинг. Эрхим хүндэтэй хатан, та хүн зонтой уулзахаа болёод, гансаараа юундэ зобожо нуунабта! Иигэжэ ори залуу наһаяа наратай юртэмсын жаргаланһаа һалгахатнай юун гэшэ бэ? Танай энэ наһанай хуби заяае бодожо, наһанайтнай зол жаргалай хэрэг бүтээлсэхээе, ехэ хаан Бүүбэй Бэйлэ баатарай уг залгамжалжа, хатан боложо нуухынтнай уряал танда дуулгажа, тайжа хүбүүнтэйн хамта ерэбэбди. Маргааша эртэлэн, гараха улаан нарантай урилдажа, тайжын нууһан ордон руу мордыт гэжэ таниие гуйнаб.

Бальжан хатан. Намда хабаатай нюур, тайжа хүн эдэ гурбан хүбүүдэй алиниинь болоноб?

Жинг. Бальжан хатан-аа, эдэ хүбүүдэй аляаниинь танай сэдхэлэй дура татанаб, тэрэл танай наһанай нүхэр байха.

Бальжан хатан (*сухалтайгаар, хатуугаар*). Намаар наһанайнгаа нүхэр хэхын үнэн сэдхэлһээ хүсэлтэй хүбүүн өөрөө өөрыгөө мэдүүлэг. Ямар нэгэ зохистой дулаан хандалга намда үзүүлэг. Тиимэ хүнэй үгы һаа, таанарые намда гай табихаяа ерэнхэндэ тоолохоб.

Жинг (*Дай-Хун тайжын шэхэндэ хэлэнэ*). Дээдэ изагуурта Дай-Хун тайжа, та арюун хатанай һонорто өөрыгөө мэдүүлэгты, найхан үгэ сэдхэлэйнгээ оёорһоо дууллагты. Тиигээгүй бол малай хоёр эбэрнүүдэй уулзадаггүйдэл адляар таанар хоёр тээшээ таран тарахат.

Дай-Хун тайжа (*хамта ябаһан нүхэдэйнгөө дундаһаа илгаран гаража*). Наһанайтнай нүхэр болохо Дай-Хун тайжа мүнби! (*Гайхан, бээе барижа шадангүй.*) Иимэ арюун сэбэр, аранга сэсэг мэтэ гуа сайхан зэрлиг хүүхэн байдаг юм уу!..

Ондоо юушые саашань хэлүүлэнгүй Бальжан тэрэ дарыгаа Дай-Хун тайжые абаад, өөрынгөө нууһан һэеы гэр дотор оруулба. Орон дээрээ ошоод нууба. Дай-Хун тайжа зогсоно. Бальжан нэгэ хэды саг соо абяагүй нууһанайнгаа удаа Дай-Хун тайжада хандана.

Бальжан хатан. Зай, наһанаймни нүхэр болохоёо ерэнхэн Дай-Хун тайжа, харахадамни ши шарай түхэлөөрөө жэбжэгэр, барагтай эрэ янзатайш. Юу һахяад үүдэнэй дэргэдэ гозойгообши?

Дай-Хун тайжа. Би, би... мэдэнгүйб... юу хэхэбиб?

Бальжан хатан. Ерэ наашаа намда.

Дай-Хун тайжа. Би гү?.. Харанхы байна... (*Ойронь ошожо, гарын бариба.*) Бальжан хатан-аа, бүгшэм халуунда би маша ядаралдаад байнаб. Магад, хоюулан сэбэр агаарта гараад ерэхэмнай гү?

Бальжан хатан (*зүбшөөжэ*). Харыш, зүбтэй юумэ дурадхаба хаш. Ойро дүтэ танилсадаг ёһо гурим үнэхөөрөө байдаг. Тиимэһээ, нээрээшые, ябая, моридтоо мордоё, үргэн тала дайдаарни гүйлгөөд ерээ-ээ!

Дай-Хун тайжа. Ти, ябая-е, хатамни!..

*Тэдэ хоёр өөр өөрынгөө мориндо хуугаад, үргэн тала руу хийдэн табюулшана. Тиигэжэ нилээд хо-
лохон ошоһон хойноо моридһоо буужа, инаг дуранай охиндо абтагдабад.*

Дай-Хун тайжа. Бальжан хатамни, ши хүнийн тэнгэрийн хурса гэрэлтэй одон мэтэ намда харагдналши.

Бальжан хатан. Тайжа, нэгэ даабуу би шамдаа хэлэхэмни гү? Нэгэтэ залуу ангуушан Одо мүшэ харбажа буулгаад, хайрата нүхэртөө бэлэглэхэ гэхэн аад, хүнийн харанхыда модондо түшүүлхэн номо нуршаяа оложо ядаһан юм. Ойн модод тоогүй олон хаям. Тиигэжэ инаг нүхэртөө Одо мүшэ бэлэглэжэ шадангүй үлэхэн юм.

Дай-Хун тайжа. Тиибэшье, Бальжан хатан, ши үнэхөөр мүшэтэ дэлхэйн нарма одонши.

Бальжан хатан. Зай, зай, хүрөө. Тиигээд ямар дүн гаргахашниб?

Дай-Хун тайжа. Ши бидэ хоёр нэгэ хуби заяатай, саанаһаа тиимэ зарлигтай байгаа гэшэ хабди.

Бальжан хатан. Тайжа, би хаан угтанай бэри болохо угаа дурагүй байһанби. Теэд “эхэнэр хүн харида” гэдэг гурим толгойдомни яаха аргагүй тудаб хаям.

Дай-Хун тайжа (зүрхэлөөд). Шинии хэлээшэ инагай яряан бэшэ байна. Инагай яряан болгохын тула би шамайе үнэсэхэм. Болохо гү? Одоол тиихэдээл... үнэхөөр инаглаһан хоёр болохобди...

Дай-Хун тайжа басагые үнэсэбэ. Бальжан татагасабагүй. Хүбүүн улам зориг орожо, Бальжаниие тэбэрибэ. Басаган эхэнэрэй аятай халуун мэдэрэлдэ абтажа, бүхы бэнь шэшээрээд, хүбүүе халуунаар тэбэрин харюусаба. Дай-Хун тайжа эрэ хүнэй эрилтэдэ эзлэгдээд, тэрэнэ зүлгэ ногоон дээрэ хэб-түүлээд, одоо үзэгдөөгүй һайхан хүүхэниие эдлэбэ...

Бальжан хатан Дай-Хун тайжа хоёрой хахасалган.

Бальжан хатан. Тайжа, ши баян хүнэй хүбүүн гэшэш. Үгытэй айлай басагантай хамта замда гаража болохогүй, хүн зондо эшэгүүритэй байха. Тиимэһээ уридшалан гаража, гэртээ буса. Харин би хожомой нэгэ үдэр хоһон үзэгдэлөөр ошоожошье магадби.

Дай-Хун тайжа (зүрхэнэй оёорһоо). Гуа хатан минь, маша ухаатай юумэ хэлэбэш. Ти-хэ, ябахамни. Зай, ямар захяа хатамни намда хэлэхэ бэ?

Бальжан хатан (хатуу эрилтэ табина). Тайжа-аа, та үнэн намда дуратай юм һаа, минии энжэ боложо ошохо хори буряадуудые Бүүбэй Бэйлэ эсэгынгээ эрхэ мэдэлһээ таһалжа абаад, өөрынгөө мэдэлдэ абаарайгты, бидэ хоёрой мэдэлэй албатан болгооройгты! Энэ минии эрхэбэшэ эрилтэ гэшэш!

Дай-Хун тайжа. Бальжан минь, шинии хэлэһые ойлгооб. Гүйсэдхэнэ-аа. Минии эсэгэ намдаа арсахагүй.

Бальжан хатан. Зай, тиибэл болоо. Яба.

Бальжанай түгэсхэлэй үгэнүүдтэ тайжын зүгһөө нэгэнтэ бэшэ баярай үгэ хэлэгдэбэ. Тайжань нүхэдтээ нутагаа бусаба.

Бальжан гансааран, һанаа үнөөндэ абтаһан, Дугарые хүлээнэ.

Бальжан (өөртөө). Өөрөө өөрээ танихаа болёод байнаб. Дай-Хун тайжын һамганиинь болохоб гэжэ баталба гэшэш гүб? Али эндүүрбэ, һэбхирбэ гүб? Теэд Дугарни, түрүүшын дурамни яахаб, юун гэхэб? (Хүлээнгээр хараашална. Дугар ороно. Бальжан урдаһаань гүйн ошожо, тэбэринэ.) Дугар, абарыш намайгаа... (Уһа нүдэн болоно.)

Дугар (тэбэрезд, һанааень заһана). Хайрата Бальжамни, би хуу мэдэнэм, хуу ойлгоном. Ши Дай-Хун тайжада дураяа үгөөгүй, эхэнэрэй хуули ёһоор бээ үгөөш. Би шамайгаа зэмэлнэгүйб. Яабашье, ши бидэ хоёр эгээ түрүүшынгээ инаг дурые үрдижэ угтаһамди. Энэмнай мартагдашагүй жаргалнай гэшэш. Һанаагаа бү зобо, би шамтаяа энжэ боложо ошолсохоб, шамайгаа харида аршалжа ябахаб.

Бальжан. Һайн даа, хайрата үнэн нүхэрни.

Хоюулан халуунаар, шангаар тэбэрилдэшэнэ.

(Бальжан Дугар хоёрой дуэт).

Сагаан Лубсан Сорол хоёр гэртээ.

Сагаан Лубсан (*сэдьхэлээ ханажа яданги*). Сорол, үгы, ши басагантаяа хөөрэлдөө хүн гүш? Теэд тэрэ Дугарынь Бальжанда юундэ ерээд halaхaya болишоо юм?

Сорол. Байгаа юм ааб даа, хэлсэхэ юумэниинь яашаха нэм.

Сагаан Лубсан. Үгы, уулзаха бүхэндөө тэдэнэр юугээ хэлсэдэг юм. Хэлсэжэ-эл байхаар эдэнэйш дунда юун тиимэ ехэ нонин байдаг юм? Энээниинь тодолон нураха байгааш.

Сорол. Үбгэжөөл, юугээ намайе мүшхэнхэндли болонош. Тэбэрилдэнэ, таалалдана гүт гэжэ нураха байгаа хүн гүб? Юу хэлэнэ гээшэбши!

Сагаан Лубсан. Бурхан зүг, хээлитэй болошоо наань яахабибди? Тэнжышэһэн гэдэһэтэй басагые хүргэхэ болоо наа, зүдэг-зутар юумэ болохол. Ойлгоно гүш? Одоол хаанай урда нэрэ түрөө хухархалди.

Сорол. Ямар муу муухай ханаатайбши. Басагандаа этигээгүй аад, хэндэ этигэхэ болонобибди.

Сагаан Лубсан. Үгы теэд, үдэшэ бүри уулзаад, үндэлсөөгүй байгаа гээгши.

Сорол. Ши бидэ хоёрой залуугайхидал адли уулзаһаар хүнжэл доро орошохогүй басаганнай. Хүнжэлөө хүбхэлзүүлнэ гүт гэжэ яашье нурахагүйб.

Сагаан Лубсан. Залуушуулые ши юу мэдэхэбши...

Сагаан Лубсан гэр соогуураа сухалтайгаар гэшхэлжэ, энэ тэрэ юумэ үдхэлнэ. Энэ үедэ Бальжан ороно.

Бальжан. Эндэмнай юун боложо байнаб? Аба, та ямар юумэндэ иитэрээ мэдээ табяабта?

Сагаан Лубсан (*сухалтайгаар*). Шам тухай... таанар тухай хэлсэжэ байнабди...

Энэ үедэ Дугар ороно.

Сагаан Лубсан (*бээ барингүй*). Энэнь ерэбэ.

Дугар. Бальжанай аба, юун болооб?

Сагаан Лубсан. Үшөө эндэ асуужа байхабши-и! Хамаг юумэн хуу шамһаа гаража байна! Басаганайм тархи толгойе хэды болотор эрьюулхэ гээбши?

Бальжан. Аба, яанабта? Мэдээ орыта. Дугар танай урда най хэхэнээ бэшэ ямаршые муу юумэ хээгүйл.

Сорол. Бурхан зайлуул, амин бээдээ юушые үзэхэш, юушые дуулахаш.

Байн Сагаан Лубсан амаржажа, ан-бун гэбэ. Бальжан Дугар хоёр ханаата болонги.

Бальжан. Дугар, хайрла, абадамни муу бү хана. Үнэндөө абамни хара гүрэгүй, сагаан хүн юм. Хэлээд, тэрэнээ тэрэ дороо мартажархиха.

Дугар. Бальжанай аба, Бальжан бидэ хоёр энжэ боложо ошохо зоноо бэлэдхэжэ, айл бүхэндэ орожо, хэды ехэ хөөрэлдөө хэжэ, үгэдөө оруулна, заабари үгэнэ гээшэбибди. Ти-хэдэмнай та, Бальжанай аба, магад, бидэ хоёрой ажалые ойлгоогүй байжа болоот.

Сагаан Лубсан. Нээрээшые, сухал дундаа ханаандам элдэб юумэ орошоно хаям. Болиһуу.

Бальжан. Аба, Дугар бидэ хоёрто бээ бээ миил хараад ябахаһаа ондоо юуншые үгы болоо. Дугар энээниие өөрөө найн ойлгоно.

Сагаан Лубсан. Зай, залуушуул, тиибэл, болоо. ханаанаймни нэгэ зобол дүүрэбэ.

Гэр соо Дай-Хун тайжа, Бүүбэй Бэйлэ, Халимаа гурбан.

Дай-Хун тайжа (*эсэгэдээ*). Аба, Бальжамни намда маша ехээр ханагдаад байна. Түрэ хуримаа түргэдүүлэе.

Бүүбэй Бэйлэ. Бишые баһа тиижэ ханаад байнаб. Аригун сэбэр, зэрлиг инзаган шэнги хүүхэн хаанай ордондо ороод ерэхэдээ, сабтай сөөрэм шэнги арюун болоод байха бшуу.

Халимаа (дурагуй, хадхан). Нээрээшье, зочодой харахада, манай орон дотор зэрлиг зүйлын ерээд байхада эндэмнэй маша һонирхолтой болохо. Зүгөөр тэрэ зэрлигтнай сөөрэм руугаа шунгаад, эрыулгэдэнь абтаад, хахажа үхэшэхэгүйл юм бээ даа.

Дай-Хун тайжа дураа гутабашье, үгэ дуугарбагүй, эсэгэньшье абяагүй байжа үгэбэ.

Гурбадахи үйлэ

Урданай заншалаар хадамда гараха үхинэй энжэтэйгээр ошохо ёһотой байһан тулада Бүүбэй Бэйлэ Сагаан Лубсан хоёр али отогой, ямар угсаатаниие энжэ-бэлэ болгон Бальжан хатантай хамта ошолсохыень хоорондоо зүбшэлдэнэ.

Бүүбэй Бэйлэ. Заа, худамни, монголшуудай эртэ урдын заншалай ёһоор ши Бальжан хүүхэнэйнгээ энжэ болгожо, өөһэдын мэдэлэй улад зон сооһоо алинииень шэлэжэ намдаа бэлэглэхэбши?

Сагаан Лубсан. Олдохо даа, худа, ханаагаа бү зобогты. Бальжан хүүхэмни хэлэхэдээ, эхынь энжэ боложо ерэнэн хори угсаата нагасанараа энэ удаа өөрынь энжэ болгожо эрхэбэшэ үгэхын эрилтэ табяал даа.

Бүүбэй Бэйлэ. Хори буряадуудай арбан нэгэн эсэгэнэрэй үри һадаһадай нэгыг гү?

Сагаан Лубсан. Тиимэ.

Бүүбэй Бэйлэ. Заа, өөһэдөөл мэдэгты. Тиибэл хэрэг бүтэбэ. Үгөө ойлголсобобди.

Хүхэльби Хингаанай урдашье, хойтошье талануудта хүн зон хүлгөөтэй, хүлээгдэжэ байгаа ехэ түрэ хурим тухай хөөрэлдөөнүүд түргэдэнхэй.

Нютагайнь залуу уран гартай бэрээдүүд Бальжандаа үмдэхүүлхэ гоё найхан дэгэл оёжо, гоёолто зүүдхэлнүүдтэйнь үмдэхүүлжэ үзэнэ: томо шүрэтэй даруулга, алта шарахан холхибо шэмхүүргэ, гуу болон бугаагууд, хургануудтань томо алтан бэһэлигүүд, бүдүүн алтан ооһортой гуу шэнги алтан саг гэжэ мэтэ.

Тэдэнэр Бальжанаа харасагаан “ямар найхан дээдын адистайбши даа”, “үнэхөөрөөл хаан хатан нэрэ абажа ябамаар байнаш”, “гуа найхан зураг шэнгиш», «Ерэн юһэн тэнгэрийн хүүхэн гэжэ нэрлэмээрши», “һаргажа унахаар” гэлдэн тэрэнээ тэбэринэ, тааланад.

Бальжан. Хүндэтэ хайрата нүхэдни, таанадайнгаал оролдолгоор иимэ гоё хубсаһатай болошоод байна хаямбиб. Бурханай хайраар лэ иимэ бэрхэ нүхэдтэй байбаб. Най хэһыетнай харюулжал үзэхэб, хэзээдэшье мартахагүйб!

Залуу эхэнэрнүүдэй нэгэн. Баяраа угтажа байһан Бальжан нүхэрнэй, бидэ шиниингээ баяр хубаалданамди. Зобоо һааш, зоболониешни даалсахабди. Харидашье һаа, отол мантаяал мэтэ ябаарай.

Бальжанайнгаашье, өөһэдынгөөшье дулаахан үгэнүүдтэ уярһаар бэрээдүүд нюдэндөө уһа гүйлгэн тарана.

Сорол Сагаан Лубсан хоёр Бальжан басагаяа Бүүбэй Бэйлэ хаанай хүбүүн Дай-Хун тайжын хатан болгон хүргэхын заншалта найр наада бүтээбэ.

Сорол (Сагаан Лубсанда). Басагаяа хүргэхын хэрэг яһала эмхидхэбэбди, хони малай халуун аминда хүрэхгүйбди даа. Гурил талха, будаа, сагаан эдее, жэмэс, архи дараса зэргын эрхим хоолнуудые элбэгээр табибабди.

Сагаан Лубсан (ерэнэн айлшадтаа). Хүндэтэ айлшад, басаганаймнай найн айл бүлэ боложо һуухын түлөө найр наадаяа үргэлжэлүүлэгты, хоол, унда баригты.

Сорол (зүрхээс ехээр хүдэлгэн Сагаан Лубсанда). Ай хөөрхы, эхэнээ түрэнөөр арбан зургаа наһатайдань ори ганса басагаяа хари газар хадамай мэдэлдэ үгэхэ болошобобди!.. Хайратай гээшэнь! Хайратай, хайратай...

Найр хурим үргэлжэлһөөр. Бальжан басаганда бэлэ үгтэжэ эхилнэ.

Сорол (аяга соо һү хээд, Бальжанда үрээл табина). Һанажа һарбайжа ябадаг хайрата ганса басагамни, шамайгаа арбан зургаатайхандашни хари газар хадамда үгэхэ болоболди!

Бүсгүй хүн гэрлээ гаража хадамда ошоходоо сагаан эдээнэй дээжые эхын сагаан хүн мэтэ тоожо амсан бариха манай буряадуудай эрхим дээдэ ёһо заабари һэн тулада энэ хү амса даа, басагамни! (*Бальжан амсана.*) Энэ ушар эхэ нютагыешни ходо һануулжа байг. Энхэ амгалан, эрхэ жаргалантай ябыш даа. (*Бальжан: “Болтогой!”*.)

Сагаан Лубсан (*торгондо орёһон жэжэхэн шулуунуудые Бальжанда барюулна*). Басагамни, түрэнэн үдэнэн газарыешни һануулжа, хүсэл зориг оруулжа, аюул баршадһаа шамайе аршалжа байхын тула нютаг оронойшни жэжэхэн шулуунуудые абажа, энэ унаган үнгэтэй хиб торгондо орёгоод, шамдаа барюулхамни. Бари даа, басагамни. Оюун наһан, хүсэн түгэлдэр ябахашни болтогой! (*Бальжан тогтоожо абана: “Үрезл болтогой!”*) Зай, хүндэтэ айлшаднай, ороһон бороо сэлмэдэг, ерэнэн айлшад бусадга. Иигээд хуримаймнай найр наадан дүүрэбэ, Та бүгэдэ зондоо һайниие хүргэнэм. Баханаяа бариха, бардаяа табиха сагнай ерэбэ.

Бальжан хатан (эхэдээ). Хайрата эжымни, амтата хүхэнэйнгөө айраг һайхан хүмбэйгөөр хүхүүлжэ, намаяа тэжээһэн танаа энхэрнэб! Мүнөө болотор эльгэн дээрээ эрхэлүүлжэ танюулһан алтан ашыетнай харюулжа шадангүй, хари хүнэй мэдэлдэ ошохо болобоб. Ашата эжымни, миниингээ нюһатахада нюһыем хэлээрээ долёожо, халуурхадамни халууниием эльгээрээ татажа, нойргүй нойто хоһон зүдэржэ, ангир шара уурагаа шэмүүлжэ, намайе үдхөө һэнтэ. Хөөрхэй эжымни, иигэжэ амидыгаараа хахасаха саг ерэбэ гэшэ гү? Иигээд лэ улхай хара хоёр нюдэнэйнгөө гашуун нёлбоһоор гасалангай далайе нэмэрлэжэ ябаха болобо гэшэ гүб даа. (*Эсэгэдээ.*) Ашата абамни, эхэнэр түрэнэн би ашыетнай харюулжа үрдингүй хариин эзэдэй мэдэл доро орохо болобоб. Улхархай нюдэнэйнгөө нёлбоһоор уйдхарай далай баяжуулнам! (*Бальжан нюдөө аршана.*)

Хурим бүтээлсэгшэд (*нэгэ нэгээрээ үрезл табина*). Тэнгэрийн наранай алтан дэлхэйе тойрон гиигүүлдэгтэл ши, Бальжан, хогоосон бэлигэйнгээ үзэгдэлөөр аба эжыгээ эрьежэ, баясуулжа байгаарай! (*Зон, Бальжан: “Болтогой!”*.) Алдар ехэ нэрэтэй хатан болоорой! (*Зон, Бальжан: “Болтогой!”*.) Арад зоноо аршалжа ябаарай! Нютаг орондоо бултааран бусажа ерэжэ, үзэжэ байгаарайгы! (*Зон, Бальжан: “Болтогой!”*.)

Түрэ найр арбан нэгэн хоног үргэлжэлбэ.

Эхэ эсэгынгээ гэр орхижо, хадамда гараха болоходоо Бальжан хатан арадай домог дуу һүүлшынхиде дуулаба.

Энэ дэлхэйн сэнгэлэндэ
Энхэрээ таабаригаа мордохуулаад,
Хари газарта үлэхэдөө
Аба эжыгээ яахань бэ?
Энгин тэмээнэй ботогоной
Эхэ газарһаа һалахань гайтай даа.
Эрезн инзагатай амитаниие
Хорлонгүй үнгэрөөрэйгты –
Инзагаа дахуулжа ябаг лэ.
Эхээ дахаһан унагы
Эжэлэйн дунда манаарайгты...
(*“Энхэ үдэнэн дайдадаа...”*)

Сагаан Лубсан харюугай дуу дуулана (“Аршаантай, булагтай нютагтаа...”).

Сорол эхэн мүн харюугай дуу дуулана. (“Хайбан, хайбан хараараа...”).

Хамтадаа булта зон дуулана. (“Галуун галуун шубуундал ганганадаг шубуун үгы юмэл...”).

Үглөө болоходо үбгэд түрүүтэй бэриез хүргэн абаашахын ашаан хүдэлбэ. Бальжанай суба доро эхэнэрэй уужа үмдэгдэн. Бальжан сагаан дэлхэтэ сабидар мориндоо һуужа, мордобо. Хүргэгшэд баһа хоёр тээн моридто һууһан. Хойноһоонь ашаатай энжын бараан унжына: дун сагаахан һэеы гэрнүүд, гэр соохи хэрэгсэлнүүд, үхэ ханзанууд, үмдэхэ хубсаһа хунар. Удаа дараа азаргатай адуун, хони мал, мүн энжэ боложо гараһан хори буряад зон өөр өөрын зөөритэйеэ тоһо бурьюулан зурына.

Хүргэн ошогшод Хүхэльби Хингааниие дабажа, угтамжа дээрэ буужа ерэбэ.

УГТАМЖА

Соорхой талмайда хэдэн түүдэг улаабхилна. Ехэ-ехэ олон тамгын тогоонуудһаа уурал бадхана.

Үбгэн түрүү (*хүбүүнэй талаһаа*). Хаанаһаа ябаһан хара малгайтан бэ, адуу малаа алдаад энээгүүр бэдэржэ ябаһан улад аа гү гэхэдэ бэшэ шэнги, нууриин зон нууринаараа ябаһа хэбэртэйл. Али нүүдэл зон байба гэшэ гү?

Үбгэн түрүү (*басаганай талаһаа*). Бидэ хара малгайтан бэшэ, булган малгайтан байжа болохобди. Адууһа малаа алдаад бэшэ, абай хаанайтнай уряалаар аха дүү болохо гэжэ аяар холоһоо энэ хүрэжэ ерэбэбди.

Үбгэн түрүү (*хүбүүнэй талаһаа*). Өө, тиибэл, хүлисыт, аха дүү зоноо альган дээрээ аахарайлан угтаяа!

Залуу хүбүүд (*гурбан обор бооботой табагуудые баряад*). Аахарай, аахарай, аха дүүнэрэй буян хэшэг оршохо болтогой!

Тэндэхи хэдэн хүбүүд Бальжаниие гар дээрээ үргэжэ, дүхэригэй голдо нуулгана. Сэгээ болон тогооной арза хорзо алталмал хундаганууд соо хэжэ, худанартаа барина.

Үбгэн түрүү (*басаганай талаһаа*). Хоёр залуумнай иимэ найхан угтамжынхидал олон найхан нүхэдтэй, амһарта халима эдээ хоолтой байхань болтогой! (*Бүгэдэ зон: “Болтогой!”*.)

Үбгэн түрүү (*хүбүүнэй талаһаа*). Ная бууһан бэри нэгэ сэгсэ, нуурта нууһан нугаһан нэгэ сэгсэ, хүлэг мориной дэлһэн нэгэ сэгсэ.

Үбгэн түрүү (*басаганай талаһаа*). Тиимэ-ээ, тон зүб. Танай үмэнэ үнэн зүрхэнһөө баяраа мэдүүлнэбди. Зай, басагамнай: “Гуталдаа хабшагдаһан хүл хайратай, эхэнэртээ хабшагдаһан эрэ хайратай юм” гэжэ мэдээрээ, нүхэрөө хүндэлжэ ябаарай. (*Үдэшэжэ ерэхэн хүбүүд хүхилдэнэ.*) Үнэхөөр, үнэхөөр тиигэмэ-ээр! Манай басаган хайрата нүхэрөө хабшажа-хашажа байхагүй. Тиимэ бэшэ юм гэжэ уридшалан мэдүүлэе-яа! (*Булта хүбүүд шанга-шангаар энээлдэн хүхилдэнэ.*)

Угтамжада ерэхэн хүбүүдһээ. Одоо бидэ бэриее хаража, огторгойһоо олон мүшэ-дые холбоод бууһан, хоёр нюдэ харгаагаад бууһан маша найхан хүүхэн байна гэжэ мэдэржэ байна-аа!

Хоёр талаһаа хүбүүд ниилэжэ, хүхилдэхын ехээр хүхилдэжэ, дүхэриг болон, “найхан-найхан” гэлдэн дэбхэрэлдэнэ.

Зонхилогшо (*морин дээрэхээ сонособо*). Мордохо саг хүрэжэ ерэбэ-аа!

Дуун доро мордолгын үймөөн, ябалган болоно.

Хаан түрын оршомой харагдахада, зонхилогшо хаахирна: “Хүрьгэн хүбүүн! Мори угтажа аба!” Гэрэй үүдэн нээгдэжэ, тэндэхээ наранай элшэдэ ялаганаһан хамба торгон хубсаһатай Дай-Хун тайжа гаража ерээд, Бальжанай унажа ябаһан сагаан дэлһэтэ сабидар мори бариха зуураа Бальжанаа моринһоонь тэбэрин буулгаад, жолооонь абажа, өөрөө мориндонь мордожо, хотон байраяа гурба удаа тойроод, хоюулан гэртээ орожо, бурхандаа мүргөөд, баруун жабдан дээрэ нуухатайнь сасуу залуухан бэрээдүүд сагаан эдээ аяага соо хэжэ барина.

Энэ үедэ галай хойно зэргэлжэ нууһан хоёр бэрээдүүд Бальжанай үһэ хахалжа, туйба зүүлгэнэ. Удаань гурбуулан дэбисэхэн хибэс дээгүүр гэшхэлэн, гурба удаа мүргэн ошожо, эхэ эсэгын ордон хүрэтэр хүргэбэ. Үүдэндэ тулажа ерэхэдэнь, хоёр талын хүбүүд үүдэ булалдажа, нээбэ.

Бурхан тахилгынгаа хоймормто эхэ эсэгэ хоёр зэргэлээд нууна. Баруун тээнэ үрээлшэ үбгэн. Гурбан бэрээд оромсоороо бурханда мүргөөд, эхэ эсэгэдэнь мүргөөд, эгээ һүүлдэ үрээлшэдэ мүргэнэ.

Бүүбэй Бэйлэ. “Мэндээһээ” үлүү үгэ байхагүй, минии хүүгэдһээ үлүү үри байхагүй! Хүбүүмни, холын хойто ороной Сагаан лусууд хаашуулай урин найхан шарайтай, ухаан түгэлдэр Бальжан хүүхэниие хатан болгожо абабаш. Хатанайшни ухаатайе, сэбэрые хадаг табихаа ошоходоо би най-айн мэдэнһэнби. (*Үнөөхи хөөрэлдөөгөө һанажа, толгойгоо халта*

нэжэрэн байжа энеэбхилнэ. Бальжан тээшэ хүхюунээр хургаараа занана: сугларһан зон юундэ тииһыень ойлгохо бэшэ даа.) Заа, түрэ хуримаа эхилэе-ы!

Үрээшэ үрээшэ хэлэнэ. Дүүргэхэтэйн адли үүдэ буяалдаһан хүбүүд монсогор-монсогор өөхэ абажа, “үрээл болтогой” гээд, үрээшые адха дүүрэн өөхэнүүдээр шэдэнэ.

Бальжан үхинөө Бүүбэй Бэйлын ордон харшада хүргэһэнэй, бэриие буулгажа, Дай-Хун тайжын хатан болгоһоной хатайма ехэ түрэ хурим эхилнэ, үргэн талмай дээрэ найр наадан болоно. Үбгэн түрүүдэ төөлэйн дуу дуулаад, төөлэй баригдана. Бэридэ ууса табигдана.

“Хүнэй хүбүүн хүштэйхэн юм, хүндэлхэдэжэ ябаарай...” гэжэ уусын дуу хүргэжэ ошоошод хамтааран дуулана.

Элдэб хорёонууд, эрын гурбан наадан эхилнэ. Түрын зон хүхилдэнэ. Соло дуудалга соностоно.

Бүүбэй Бэйлэ (түрын дүүрэжэ байха үедэ хүбүүн бэри хоёртоо, хурим түрын улад зондо хандажа). Агуу түүхэтэ түрэ хурим бүтээлсээшэ зон, худа урагууд, анхарагты хэлэхыемни! Энжэ боложо манай газар дээрэ ерэнэн хори буряад угтанай арбан нэгэн эсэгийн отог зониие би өөрынгөө албата мэдэлһээ гаргажа, хаан хүбүүн Дай-Хун тайжын эрхэ мэдэлдэ шэлжүүлжэ үгэхэмни! Зарлигыемни сэгнэгты-ы, улад зон! (Дуулгаашыень дэмжэһэнэй найхан үгэнүүд улад зоной зүгһөө баярай оршондо соностобо: “Найн лэ гээшэ! Зүб, зүб, маша зүб!”) Заа, албата зомни, худа урагуудни, түрэ хуримайнгаа найр наада үргэлжэлүүлэн хүбүү бэри хоёртойгоо мүргэлэй нангин газар руу, Хүүхэн гэгээндээ үргэл мүргэл хэхээ бултадаа гарая-аа! Ошохо замдаа аба хайдаг хэжэ ябая-аа...

Зон хүхюутэй: “Тиигээ-ы, тиигээ-ы, ябае-ы!..”. Булта гаража ошоно.

Ангуушанай хатар гүйсэдхэгдэнэ.

Гурбан жэл үнгэрбэ.

Бүүбэй Бэйлэ ноён Бальжантай уулзахын арга боломжонуудые бодожо үзэдэг болоод, нэгэ арга ханаба. Энжэ боложо ерэнэн угсаата зондоо ехээр анхаралаа табидагыень мэдэдэг болоһон ноён бэридээ дурадхана.

Бүүбэй Бэйлэ (Бальжанда). Заа, бэримни, энжэшни боложо ерэнэн нютаг оронойнгоо уласуудта ханаагаа ото табижа, сэдхэлээ зобоожо байдагыешни би найн мэдэдэгби. Хэр тэдэшни байнаб? Хамта ошоожо, тэдэниешни эрьеэд ерэхэмнай гү?

Бальжан хатан (баярлан). Оо, хаан-аба, баярлаа. Тиихэ, тиихэ. Би тэдэнтэйгээ үнихэнэй уулзаагүйб. Ошое, ошое!

Тэргэ дээрэ нуугаад, хоюулан гаранад.

Байгаалин үзэсхэлэндэ, гайхамшаг үзэгдэлнүүдтэнь Бальжанай дуратайе Бүүбэй Бэйлэ мүн найн мэдэдэг болоһон.

Бүүбэй Бэйлэ (замдаа ябатараа мэхэтэйгээр). Энэ нууринда тээ тэрэ харагдааша хабсагайда нюуса агы нүхэн бии юм, шамда тэрээниие харуулхамни гү?

Бальжан хатан (баяртайгаар). Тэрэ хабсагайда нюуса агы нүхэн бии гэжэ гү? Ямар һонин юм.

Бүүбэй Бэйлэ. Энээн тухай хэндэшые хэлэжэ болохогүй.

Бальжан хатан. Үгы, үгы, хаан-аба, би хэндэшые хэлэхэгүйб. Нээрээ, ехэ һонирхоод байнам. Ошое, харая. Байгаалин нюусануудта угаа дуратай хүм.

Бүүбэй Бэйлэ. Байгаалин баялигһаа мүндэлһэн найхан хүүхэн байгаад, байгаалин нюусые мэдэнгүй яажа байжа болона-аа.

Бальжан хатан. Та, хаан-аба, үлүү найхан үгэнүүдые намда хэлэнэт. Мэдэрэлыемни үлүүсэ хүлгүүлээд, сэдхэлыемни уяруулхаяа забдана үгы бээт даа.

Бүүбэй Бэйлэ. Бурханай зарлигаар үндэрһөө мүндэлһэн одо мэтэ жэрбэлзэмэ найхан хүүхэнэй хаантайгаа ярилдажа байха гээшэнь минии ехэ буян шуу.

Бальжан хатан. Ямар үзэгдөө дуулдаагүй жэрбэлзэмэ одонтой намайе жэшэнэ гээшэт, хаан-аба. Бү тиигйт даа, намда аягүй байна.

Бүүбэй Бэйлэ. Агшамда одоо ши минии зүрхэнэй одон болоод байнаа, мэдэнэ гүш? Иимэ одоной ойро яжа бээ барижа нуултайб! Анха шамайе харахатайгаа адли дурла-
шанан бшууб. Мэдэнэ гүш? Тэрээнхээ хойшо ши минии одон болоһонши... Аргам халаа...
Намнаа нюуса үнэсэл абаха гүш, абыш даа!..

*Хаан хүүхэниие шангаар тэбэрээд, үнэсэнэ, үнэсэнэ. Мэгдэһэн Бальжан мэдээ табин алдаашье наа,
хаанда бээ яашье үгэбээгүй.*

Бүүбэй Бэйлэ. Ши, Бальжан, заабол минии болохош. Ойлгобо гүш? Намайе хэншье
тогтоожо шадахагүй!..

Бальжан хатан (уур сухалда абтаһан). Үтэр гэдэргэм ордондомни абаашагты!

Бүүбэй Бэйлэ. Абаашахаб, абаашахаб. (һанажархиба.) Шамда хэлэхэ гээ нэм. Минии
Халимаа хатан Дай-Хун тайжые өөртөө дүтэлүүлхэ угаа һанаатай. Ойлгоорой.

Бальжан хатан (сухалда абтаһан, дураа гутаһан гайхаһан зандаа). Ай бурхан, юу
ойлгожо, юу дуулажа байнаби. Та өөрөөшье, танай ордонойхидшье гэжэ булта бузар бу-
лай, эшгүүргүй муухай амитад байнат!

Бүүбэй Бэйлэ (амья дараһан). Заа, заа, зүгөөр. Бальжан, энээнхээ хойшо... Өөрөө мэ-
дээрээ.

Бальжан хатан. Мэдээб, мэдээб. Мэдэхын саана мэдэхэ болобоб! Би бодожо үзэхэб.

Бүүбэй Бэйлэ (мориие). Чу-уу. Чууло-оо!

*Уур сухалда абтаһан Бальжан Бүүбэй Бэйлэһээ боожыень буляжа абаад, морёо гэдэргэнь залажа
ташуурдаад, бүхы шадал соонь гэр тээшээ гүйлгүүлжэрхибэ.*

*Бүүбэй Бэйлын залуу хатан Дай-Хун тайжа тээшээ үлүүсэ ехээр һанаагаа табидаг болоод, хойно-
һоонь нюусаар дахажа, эсэсээ эсэстэ бээдээ татуулжа, хойто эхэ хүбүүн хоёр инаг дуранай ябадалаар
уулзадаг болобо. Энэнь Бальжан хатанда мэдэгдэбэ бэд даа.*

Бальжан хатан (үбгэндөө хатуугаар). Тайжа нүхэрни, хойто эхэтээ үлүүсэ эжэлжэ
наададаг болоһонши юуб?

Дай-Хун тайжа. Аяа хайрата Бальжан хатамни, юу хэлэнэбши?

Бальжан хатан. Нэмээхэн, нюусаар, доогуураа энхэрэг амараг болохотной юун бэ гэжэ
би шамнаа асуужа байнам?

Дай-Хун тайжа. Ши хаанаһаа иимэ юумэ дуулаабши?

Бальжан хатан. Минии эди шэдитэйе мартаа гүш, намайе мэхэлхээ забдаа гүш?

Дай-Хун тайжа. Алдар ехэтэ Бальжан хатамни, хайрлыш, хэшээгыш намайгаа. Тэрэ
бузар эхэнэр харатай өөрөө минии хойноһоо дахажа гүйгөөд, бээндээ татуулаад, оройдоош
һалаагүйл.

Бальжан хатан. Тиэхэдэнь ши хойто эхээ угаа ехээр хайрлажа, тэрээнтэйгээ инаг ду-
ранай ябадал гаргаа гүш?

Дай-Хун тайжа. Болиш, аригуун сэбэр Бальжан хатамни, тийжэ бү хэлыш. Намайгаа
хүлисыш, агуу һайхан хатамни!

Бальжан хатан. Хааншье гэжэ, хүбүүнииньшье гэжэ тон адлинууд. Дэмы табихан
дээһэн, нула табихан нур гэдэг арадай үгэ эгээл таанар мэтэ хүнүүдхээ удхатай.

Дай-Хун тайжа. Хүлисыш, аяа хайрата хатамни. Шамнаа һайхан, шамнаа сэсэн,
шамнаа бэрхэ, шамнаа уужам сэдхэлтэй хүн алтан хорвоодо байхагүйл!

Бальжан хатан (хатуугаар). Зай даа, бү һаймнара!

Дай-Хун тайжа. Одоо би үнэн сэхээ хэлэнэлби.

Бальжан хатан. Би шиидээб... Анхан гараһан угсаата зонингоо газар руу бусахамни.
Ши намайе хүргэхэш! Яба ошо, бэлдэ. Эсэгэдээ бү хэлэ.

Гайхаһан, айһан Дай-Хун тайжа уруу дуруу гаража ошоно.

Соносхогшо. Эдэ булта ушарнуудхаа уламжалан саашадаа хойто эхэ бэри хоёр эбээ таһаржа, хоорондоо атаа жүтөөндэ абтажа, зохидгүй хэрүүлтэй байдал Бүүбэй Бэйлэ ноёной ордондо тогтобо. (Харуулагдана.)

Тиин байтараа Бальжан хатан Дай-Хун тайжа нүхэртэйгөө анхан энжэ боложо ерэнхэн хори угсаата отог зоноороо хамта бараагаа хуряагаад, олон тэргэ, тэмээндэ эд зөөриез ашаалжа, адуу малаа туужа, Бүүбэй Бэйлын солонгуудай нютаг оронһоо зөөн гаража, хойто зүг шэглэн нүүхэдээ, уда удааһаар түрэл хизаарайнгаа заха хүрэжэ, Үлирэнгэ гол шадар, Хуандайн тала болон Хүхэльби Хингаанай ара хүбшын захаар, Онон голой эрьезэр үгсэн таража, нютагжан һууба. (Харуулагдана).

Дай-Хун тайжа Бальжан хатан хоёр хамтадаа ажаһууха нэгэ һайхан ордон гэр өөһэдтөө барюулжа, оробо.

Тиигэжэ түбхинэн һууха үедэнь Бальжан хатанай холодон ошоһондо баярлажа һууһан Бүүбэй Бэйлэ ноёной залуу хатан Халимаа эсэстээ бээ барижа шадахаяа болёод, Дай-Хун тайжые бусаалгаха хүсэлтэйгөөр үбгэндөө һониниие дуулгана. Үтэлжэ, шэхэ хатуу боложо эхилһэн тэрэнь юушье дуулаагүй, мэдээгүй байһан.

Халимаа (хоро шараа гаргаба). Ши хаан изагууртай ноён хүн байгаад, албата зонойнгоо наадан боложо, Дай-Хун тайжын хархис эмэдэ өөрыгөө баһуулхадаа яанаш?

Бүүбэй Бэйлэ (гайхан). Аа? Хатамни, юун гэнэш?

Халимаа. Үбгэржэ, үтэлжэл байнаш.

Бүүбэй Бэйлэ (дүлиигөөр). Юу гэнэш? А-аа, тиимэ, үбгэржэл байһан бэе бэд даа.

Халимаа (мэхэтэй нялуун үгөөр). Шинии бэрхэ Дай-Хун тайжа хүбүүешни Бальжан бэришни гартаа абаа гэнэм.

Бүүбэй Бэйлэ. Ай жаалда. Ухаатай, шанга, али юумэндэ бэрхэ бэри гэжэ мэдээжэл гүбдээ, гайхалгүй.

Халимаа. Хүбүүешни үгэдөө оруулаад, энжэ хори угсаата албатан зоноо адуу малтайгаарнь бултын абажа, олон тэргэ тэмээндэ бараагаа хуряажа ашаалаад, шинии газарһаа тэрьеэдэн гаража, хойто зүг шэглэн зугадаа! Хэлэһыемни ойлгоно гүш, ноёмни?

Бүүбэй Бэйлэ. Тай!? Хаан угсаата түрэдэмни харша хэрэг Бальжан бэри үйлэдэжэ, һүйд татаба гээшэ гү?

Халимаа. Хүбүүнэйшни толгой эрьюулһэн, шинии хаан түрэдэ хоро хүргэхэ гэнэн саагуураа хара бодолтой, маанарта харша ханаатай мэхэтэй солиг эхэнэр тэрэтнай болоод байна.

Бүүбэй Бэйлэ. Хари, хари, тии. Маша һонин юумэ намда дуулгабаш. Үгы, теэд, тэрэ болоһон ушар тухай би юундэ огто дуулаагүй, мэдээгүй байһан хүнбиб?

Халимаа (Бүүбэй Бээлые гартаа оруулһанаа ойлгожо, одоол ганирба). Хаан түрэдөө боложо байһан үйлэ хэрэгүүдые ши үнихэнэй мэдэдэггүй болоһонши! Бальжан хатанай үйлэдэнэн энэ ябадал албатан зонииешни буруутуулһан, алдар солыешни гутаамжалһан харатай, хоротой үйлэ хэрэг болоод байна! Энээниие миин хараад һуужа болохогүй гэжэ ойлго!

Бүүбэй Бэйлэ. Тиихэдэнь би яаха ёһотой болонобиб?

Халимаа. Хатуу хэмжээ үтэр аба. Дай-Хун тайжые хүсэжэ, барижа хүлээд, албата зонтойнь хамта гэдэргэнь тэхэрюулжэ асара. Харин Бальжан хатаниие усадха, үгы хэ!

Бүүбэй Бэйлэ. Тиихэ, тиихэ! (Сэрэгэй даргыё дуудуулжа асараад, шанга захиралта үгэбэ.) Зуун сэрэг суурыё абажа ошоод, Хүхэльбиин хүбшыё даган ошоһон Дай-Хун тайжые оложо, албата зонтойнь хамта гэдэргэнь бусаажа асар! Гүрэн түрэдэмни урбаһан хархис ханаатай Бальжан хатаниие толгойн саазада хүртүүлэ! Тэрьелхээ забдаһануудыень хайра гамгүй усадха!"

Бүүбэй Бэйлэ ноён иимэ зарлиг буулгажа, сэрэг суурыё Дай-Хун тайжын хойноһоо эльгээбэ.

Бальжан хатан нуурай эрьедэ улад зоноо суглуулба.

Бальжан хатан. Харьяата зомни, гэрээд зарлигыемни шагныт даа! Бүүбэй Бэйлэ ноён элшэн сэрэгүүдые хойноһоомнай мүрдэхые эльгээбэ. Маанарые хүсэжэ баряад, хайра гамгүй

хатуу хэнхээлтэдэ оруулхые, саазалан усадхахые захирба. Хори угсаата зоноо абархын тула би өөрөө урдаһаань ошоожо, бээ тушаахамни. Харин таанарни энэ нуурай эрьедэ гурбан дүшэ шулуу тодхоод, томо тогоон соо уһа хэжэ, доронь гал түлижэ, ая ганга, арса, жодоо болоод олон янзын анхилга һайхан ургамалнуудай бодосуудтайгаар бусалгаад, орон дайдаяа, бодо бээ арюудхагты!

(Удаань хэдэн нүхэдөөрөө хамта нуурай захада ошоожо, гар нюураа угаагаад, баруун хүхэнһөө һуһааж, тэрэнэйнгээ дуһалнуудые нуурай уһанда сасан үргөөд, үрээбэ): Эхын уурагтай баруун хүхэнэйнми һүн энэ нуурай уһантай хамта дун сагаан хаалта болоод, дайсанай сэрэгүүдые саашань табингүй тогтоог! Арад зонииемнай, ашата ногоон дайдыемнай аршалаг!

(Бусажа ерээд, улад зондоо хандажа, һүүлшынгээ захяа дуулгаба): Таанарни бүхы зоболонто хойшолонгуудһаа сүлөөржэ, анхан сагта үбгэ эсэгэнэрэйнгээ нютагжаһан хориин арбан нэгэн эсэгийн отогтоной газар дэлхэйгээр таран шэнээр үнэржэжэ һуугты!

Улад зон (уйдхар гашуудалтай). Болтого-ой!..

Бальжан хатан. Уг узуураа саашань залгажа, үри хүүгэдээр олон боложо, арьбажажа, амгалан түгэлдэр хододоо ябахынтнай түлөө минии үрээл мүнхэ оршохо болтогой!

Улад зон. Болтого-ой!..

Бальжан хатан. Би эхэнэр хүн хадаа ноён эсэгийн зарлиг дабаха ёһогүйб, хойноһоомнай ерэнэн нэхүүл сэрэгүүдые маниие бэдэрээжэ зобоохогүйб. Таанараа аршалхы минии нангин уялга хадань би өөрөө хайрлангүй бээ тушаахаар энэ сэдхэжэ байнаб. Намайгаа хүлисөөрэйгты!

Улад зоной түлөөлэгшэд нэгэ нэгээрээ үгэ абана:

– Танай заабари-үрээлые хүндэтэйгөөр тогтоожо, энэ ехэ хатуужалта эсэслэлые аймшаг сухарилтагүй угтаһыетнай бахархан шагнажа байнабди!

– Танаа, Бальжан хатан эзэнэ, гээхэ болоходоо хориин арбан нэгэн отогой улад зон ушарай ехэ гасаланда дарагдажа, яаха аргагүй гашуудалтай байдалда орохоннай!

– Бидэ, харьяата зонтнай, бүгэдөөрөө энхэрэл ехэтэ эхэ мэтэ байһан ашыетнай мэдэржэ, арюун һайхан сэдхэлыетнай зүрхэндөө хадагалжа, алдар ехэтэ нэрыетнай ухаандаа мүнхэлэн абажа ябахамнай болтогой! *(Бүгэдэ зон: “Болтого-ой!..”)*

Бальжан хатан *(гараараа занган харуулаад)*. Нэхүүл сэрэгүүдэй ерээжэ ябахань тэрэ харагдаба! Угсаата зомни үрээлыемни маша һайнаар тогтоожо абабат гэжэ ойлгобоб. Зүгөөр саашадаа эндэ байжа болохогүй. Эсэргүүсэлтэ хэжэ байнгүй али болохо зүг барин холодон хоргодожо тэрьелэгты! Хойшодоо амар жаргалтай нютаг орондоо һуугты! Би нүхэртээ хамта бээ тушаахамни.

Харьяата уладынь Бальжан хатанай захиһанай ёһоор али болохо зүг шэг руу зугадан ошобо.

Соносхогшо. Нэхүүл сэрэгэй холоһоо харагдахын бараанда Бальжан хатанай морииниинь заадан дэбхэржэ, сабшан турьян дугташаба. Бальжан хатан Дай-Хун тайжа нүхэртээ хамта бээ тушаахаяа элшэн сэрэгүүдэй урдаһаа ябаба.

Сэрэгүүд хүрээжэ ерэмсээрээ Бальжан хатан Дай-Хун тайжа хоёрые бүдүүлгээр барижа, шэрүүн абари ааша гарган хэрээгээр туужа, нэгэ газарта асарна.

Үдэшэ орой боложо, сэрэгүүд түүдэг носоожо, хонохо отогоо бэлдэнэ. Баригдааша тайжа хатан хоёрые хатуу харуул доро һуулгана. һүни болоно.

Бальжан хатан *(нүхэртөө)*. Дай-Хун тайжа нүхэрни, Бальжан гэжэ нэрэтэй би арбан зургаа наһанһаа эдэ жэлнүүдэй хугасаада шамтайгаа хамта хатанай инаглалаар ажаһууба гээшэб. Шимни хатуу зориггүй хүн байжа, алдуу эндүү гаргааш. Хэды тиибэшье ото миниингээ үгэ доро ябаалши даа. Тиимэһээ минии шамдаа гомдохо аргамни үгы. *(Дай-Хун тайжа абяа гарангүй Бальжан хатанайнгаа хэлээшые зүбшөөжэ, толгойгоо дохин һууба. Бальжан хатан бодожо, орон дэлхэйдээ мүргөөд, гэрээд үгэнүүдээ хэлэбэ.)* Арбан нэгэн эсэгийн

хори угсаата буряадуудни, бүхы буряад түрэл арад зомни, хүлисыт даа намайгаа! Битнай хэсүү байдалда орожо, ами наһантайгаа хахасаха ушартай болобоб. Тандаа, угсаата улад зондоо найданаб. Нютаг ороноо бусажа, бүгэдөөрэн амгалан тайбан, аза жаргалтай нуугыт даа! Баяртай, буряад арад зомни! Баяртай! Намайгаа бү мартаарайгты! Бү мартаарайгты... (Хахасалгын уйдхартай дуу дуулана.)

*Хээрын ганса хайлааһан
Хамаг дайдын шэмэг хэн.
Хори буряад угсаатамни
Хубияа намда даалгаа хэн.*

*Хүнды голойм үшөөхэн
Хүхэрэн харагдаад аятай хэн.
Хайран ганса бээдэмни
Харьяатамни дуратай хэн.*

*Хадын сагдуул модохон
Хожомоо наглайн бээжэхэл.
Хорёодхон наһанайм дурасхал
Хамаг буряадтам мүнхэрхэл.*

Түгэсхэл

Юрын малшанай хубсаһа үмдэхэн, арадаа бодо малай арһаар оёһон сумаа үргэлхэн Дай-Хун тайжа эсэгынгээ ордондо ороно. Ордон соо Бүүбэй Бэйлэ Халимаа хоёр нууна, Дай-Хун тайжые гайхан хаража угтана.

Бүүбэй Бэйлэ. Хүбүүмни, энэ хайшаа түхээрбэш?
Халимаа. Дай-Хун тайжа, ямар һонин хубсаһа үмдэбэш?
Дай-Хун тайжа (шэрүүнээр эсэгэдээ хандана). Аба, би ябахамни.
Бүүбэй Бэйлэ. Хайшаа ябаха гэбэш?

Дай-Хун тайжа. Холо.

Бүүбэй Бэйлэ. Аба хайдагта агнахаяа гарахашни гү?

Дай-Хун тайжа. Аба, би ябангаа ябахам. Бусалтагүй.

Бүүбэй Бэйлэ. Юу хэлэнэш? Хүбүүмни, юун болооб?

Халимаа (гайхан). Ай бурхан... Юу? Хаана, хайшаа?..

Дай-Хун тайжа. Аба та хоёр намайе найхан Бальжан хатантаймни хахасуулаад, тэрэнииемни хэрзэги муухайгаар зобоожо алуулаат.

Бүүбэй Бэйлэ. Хүбүүмни, тэрэшни өөрөө гэмтэй! Харин шимни эсэгынгээ гүрэн түрые залгамжалха ори ганса үримни хаямши. Би үбгэрөөб, үтэлөөб, наһамни ошожо байна...

Халимаа (саагуур бодолтой). Эсэгэшни үбгэрөөб, үтэлөөб гэнэ, ойлгоно гүш?..

Дай-Хун тайжа. Аба, Бальжан хатанаа аршалхаяа зүрхэлөөгүйдөө бэээ зэмэлнэб, тэрэнээ шаналжа, сэдхэлэй яашагүй ехэ гашуудалда абтаад байнаб. Алтан дэлхэй намда һонигүй болобо.

Бүүбэй Бэйлэ. Юу? Алтан дэлхэй һонигүй?..

Халимаа. Юунэй тэнэг юумэ ярижа байнабши. Шимнай залуу, түлэг дундаа хаямши...

Дай-Хун тайжа. Аба, би хэлэхэ, дуулгаха гэхэн юумээ хэлэбэб. Ябахамни.

Бүүбэй Бэйлэ. Байзыш, байгыш, хүбүүмни... Хайшаа ябаха гэбэш?

Дай-Хун тайжа. Баруулжаа. Эрдэни Жуугай хүрэн ошохомни. Увашва боложо, басаг сахижа үлдэхэн наһаараа нуухамни.

Бүүбэй Бэйлэ (үбдэг дээрээ *нуужа, наманшалан*). Байзыш, хүлисыш, эсэгээ хайрлыш, хүбүүмни...

Халимаа (*гүйжэ ошоод, гартань аһалдашана, тэбэрихээ забдана*). Инаг ганса... хүбүүмнай... Яабаш, байзыш, байгыш!..

Дай-Хун тайжа (*Халимаае унатарнь түлхинэ*). Хойш, сааш байгты! Минии бээдэ бү хүрэгты!

Дай-Хун тайжа гаража ошоно. Бүүбэй Бэйлэ Халимаа хоёр газартаа хэбтэхээр.

Соносхогшо. Хори буряад зомнай Бальжан хатанайнгаа баатарлиг хэрэгыг мүнхэрүүлжэ, дуунуудыг, түүхэтэ үлгэр домогуудыг зохёон. Гэрэл хурса одон боложо оршон найхан басагандаа зорюулжа, үеын үедэ дурасхаал болгон хүшөөнүүдыг тала дайда дээгүүрээ элирүүлхэн. Хори буряад хүнэй байгаал сагта энэ нэрэ мартагдахагүй, дурдагдажал байха. Арад зоноймнай нюур шарай болоһон гайхамшаг эхэнэрэймнай ябаһан, гараһан, тогтоһон газарнуудта тусхайта нэрэнүүд олгогдоһон. Анхарагты даа.

Баруун хүхээг хааж, хүуень сасаһан нуур мүнөө “Сагаан нуур” гэхэ гү, али “Бальжанай нуур” гэжэ нэрэтэй болоод байна. Тээ тэрэ харагдааша газар Бальжан хатанай хүүлшынхигээ тогтоһон добо гэшэ, мүнөө тэрэнь “Бальжан толгой” гэжэ нэрэтэй. Харин тэрээхэн байгааша ёдогрой хажуугаар Бальжан хатанай зүүжэ ябаһан гоёолтонуудын гээгдэһэн байгаа гэхэ, тиимэхээ тэрэ газар “Алтан ёдорто” гэжэ нэрлэгдэһэн.

Саашань харахада, Бальжан хатанай тогоонойнь орхигдоһон газар тээ тэндэ байха, мүнөө тэрэнигээ “Тогоото” гэдэг. Эмээлээ абаад, амаржа нууһан тэрээхэн харагдааша газарта “Алтан эмээлтэ” гэжэ нэрэ олгогдоһон. Мүн тэндэ Бальжан хатанай нууһан түшэлгээтэй шулуун хандалыг бии. Унажа ябаһан моринийн энэ голой эрьгээ тээшэ гүйжэ ошоһон гэхэ, тиимэхээ тус гол “Хара морито” гэжэ нэрэтэй.

Иимэл даа, нүхэд, хайрата агуу эхэнэрэйнгээ нангин дурасхаалыг хори буряадуудай мүнхэлжэ нэрлэһэн мүнөө байгааша газарнууд.

Бальжан хатанай алдар суу хэтын хэтэдэ мандахань болтогой! Буряад арад зомнай энхэ амгалан нуухань болтогой!

2020 оной арбан хоёрдугаар нарын 6

БАЛЬЖАН ХАТАНАЙ ДУУН

*Абынгаа альган дээрэ дэлбэрхэн
Алтанхан ургы бэлэйш, Балжан хатан.
Айдархан залуу наһандаа
Аласхан бэрлээ бэлэйш, Балжан хатан*

Үгэнь С. Алтанцэцэгэй
Хүгжэмынь Дашцэрэнэй Сэндэрэй

* * *

*Үүлэтэй тэнгэрийн оршомдо,
Үдэрэй нарагүй ольбондо,
Үзэмжэ муутай оршондо,
Үншэн юумэдэл зобоболби.*

*Дай-Хун тайжа нүхэрни
Даашагүй нулахан хүн байбал.
Бүүбэй Бэйлэ хадамни
Бузархан зантай хаан байбал.*

Баатарлиг буряад арадайнгаа
Баян дүршэлтэйдэ найданам.
Буурал үргэн дайдынгаа
Буурашагүй шэмэтэйдэ этигэнэм.

Уужам тоонто нютагтаа,
Үлзы найхан дайдадаа,
Аажам тэнюун газартаа
Амаржан жаргажа нуугыт даа.

Баяртай, буряад уласни!
Баяртай, түрэл дайдамни!
Баяртай-ай!
Баяртай-ай!

ТАТАМААРХАН

*Дуунуудыем, нүхэдни,
Дурасхал болгон дурдажа,
Дуулан ходо ябаарайт.*

Даши Дамбаев

Дуунай гүйдэлы,
Дуранайм шадалы
Шагнаха дуратай наа,
Шагныт даа...

Бальжан хатан,
Онон мурэн,
Адуун Шулуун,
Сэрэг Нарһан.

Бүхэ Бэхиин
Бабжа Баатар,
Бүгэдэ Хориин
Баян шастар.

Арад зонойм
Аша габьяа,
Элинсэгэйм
Эхин захяа.

Айдар нүхэдэйм
Абьяас соло
Аажам нютагайм
Алдар болог.

Түрэл арадайм
Түмэн адуун.
Тангил гансым
Татаһан дуун.
Дуун, дуун.

2018 оной долоодугаар нарын 9

САЯАН УУЛЫН ЭНГЭРТЭ

(Табан үйлэтэй драма)

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай хүшэр хүндэ сагуудта холын буряад нютагта залуу басагантай болон юрын хүнүүдтэй ушархан гайтай үйлэ хэрэгүүд эндэ харуулагдана.

Нютагтаа зэргэлжэ хүршэнэр ажаһууһан, хара багаһаа хойшо ото нүхэсэжэ ябаһан нэгэ талаараа зүрхэтэй, эрэлхэг зоригтой, нүгөө талаараа уян зөөлэн, эльгэ нимгэнтэй Цырен-Дондок Хамаевайнгаа зарим туужануудые зүжэгэй маягта оруулбаб.

Эндэ «Эрмэг дээрэ» гэжэ туужын удхаар бэшэгдэһэн драма харуулагдана.

Наадаха нюурнууд:

Заяахан – хори наһаяа гэшхэжэ ябаһан, шуудан зөөгшэ-почтальон басаган;

Гэндэн – Заяаханай дүтын нүхэр хүбүүн;

Гэпэлмаа – Заяаханай нүхэр басаган, Гэндэнэй эгэшэ;

Таабай – Заяаханай хүгшэн аба;

Дугармаа тээбии – дайнда мордохон хүбүүнһээ бэшэг хүлээдэг хүгшөө;

Гэмаа хүгшэн – Заяаханай түрэлэй хүгшөө;

Түрүүлэгшэ – колхозой түрүүлэгшэ;

Почта даагша – аймагай түбэй почта даагша эхэнэр;

Дундай – Заяаханай эсэгэ;

Бата Тибешкеевич – аймагай гүйсэдхэхэ Комитедэй түрүүлэгшэ;

Дамбии – дайнай үедэ байлдаанай газарһаа тэрьелжэ ерэхэн бодхуул хүн.

ОРОЛТО

Үүлэ зураһан үндэрһөө үзүүргүй холые химгадан, үдэрэй нарантай, одо мүшэдтэй, саһан халхинтай хөөрөөгөө дэлгэдэг, саһан дуулгаяа зунай шатадашыё хууладаггүй Саяан уулын шобхо орьёлнууд.

Шуудан зөөгшэ почтальоной зээрдэ морин үндэр эрьетэй тохойрон годирһон голой мүлһэн дээгүүр шаргаяа хүнгэхэнөөр шахиуулна. Арһан сумаа соо бэшэг, газетэ-һонинуудые хэжэ, лаб хандайлһан залуухан эхэнэр нюдэ шабгадаһан шэмэрүүн жабарһаа дахынгаа захаар нюураа бүтүүлжэ, хажуу тээшээ хаража һуушоод, мундаргануудай саагуур мухарин унажа ябаһан наран руу нюдээ ониилгон татажа шэртэн һагад, шэлүүһэн дотортой бүд бээлэйгээрээ шэмжэгэнэхэн улаан хасараа үрөөд абана.

Гэнтын аюулһаа боложо нүхэрөө алдаһан, хоёртойхон үхибүүтэй үлэхэн Гэпэлмаатай Заяахан хоюулан зуугаад толгой һарлагуудые харууһалхаяа анханда даажа абаһан юм. Дайнай эхилхэдэ арбан долоогоо гэшхэжэ ябаһан залуухан почтальон хүбүүнэй албанда мордоходонь үбэл тээ түрүүлэгшэ Заяаханда почта зөөхэ болобош, шамһаа ондоо хүн үгы гэжэ баадхаһан юм. Бодожо үзэхэдэ, нээрээшыё, түбэгтэй тэрэ холо руу харгылжа, почта шэрэмээр ондоо залуу хүн һанагдаагүй хэн. Тиин почтальон хүбүүнэйхихээ гушан хоёр калибрай дробовик буу, үнгэгдэжэ хуушаршаһан арһан сумаа хоёрыё Заяахан гэртээ асараа хэн.

Саяан уулын тэгэн хабшалда оршоһон һуурин тосхонууд һүүлшын һонинуудые соносохо радиотой үшөө болоогүй, дайнай газардахи тэмсэлтэ үйлэ хэрэгүүдые гансал газетэ һонинһоо, бэшэгүүдһээ дуулаха арга боломжотой тула тэсэ ядан почтальониие хүлээдэг, тиимэхээ Заяахан тэдээндэ һанаха байха хүндэтэй хүниинь болоһон.

Почта асархы аймагай түб ородог харгы үбэлдөө гансахан голоороол шахуу шаргалдаг. Харин хабарһаа эхилээд, орой намар болотор эрьез зайһан уйтахан, аргамжатан һунаһан

тиишэ ошоһон зүргэ дээгүүр оро сагаагаар гү, али эмээл морёор лэ ябамаар. Хажуу тээшээ халта буруу гэшхээ наа, хабсагайһаа халижа, харьялан хөөһэтэһэн горхон руу толгойгоороо зоогдожо, мантан томо шулуунуудыё ёборһон мушхарма урасхал соонь амиды үлэхэнь гайтай, мэдэгдэхгүй.

Нарин зургын хабсагайда шахагдахата, хоёр-гурбан газараар горхоной гүйхэниие шэлэжэ хэтэлдэг гарсаханууд би.

Эдэ бүгэдэ бэрхэшээлнүүдыё мэдэхэ болоһон Заяаханда хуушан сумаа соогоо эдихэ хоолоо хэжэ ганзагалаад, хаа-яа харгыда хонохо ушарай гарахата, унаандань шононуудай уланхатадаг тулада буугаа абаад, галгиха газартань мориёо галгюулжа, соёруулха газартань соёруулжа, нютагайхидтаа баяртайшыё, баяр үгышыё мэдээнүүдыё асардаг хүниинь болобо.

Энээндээ Заяахан нэгэ талаһаа омогорходог, нүгөө талаһаа сэдхэлээ зобоодог: фронтһоо ерэнэн хойшолуулшагүй хүндэ мэдээсэлнүүд тулгаруулдаг. Тиимэһээ аймаг ошохо бүхэндөө зүрхэниинь шэмшэржэ, муу мэдээсэл бү байһай даа гэжэ зальбархаһаа нааша хүлгэжэ эхилшэдэг.

Почта зөөдэг болоһоншыё наа, Заяахан Гэндэнэйнгээ эгэшэ Гэлэлмаадаа ото туһалалсадаг.

Фронтһоо Гэндэнэйнь ерэнэн бэшэг Заяахан уншана:

«Удаан бэшээгүйдэм, хүлисэ намаяа, Хэрмэхэмни! Арбаад хоног дайсанай бүһэлэлгэдэ байгаабди. Нилээхэн шанга тулалдаан болоо. Олохон нохосуудай нюдэ анюулааб. Өөрөө наймби. Намда зобохо юумэгүй. Гансал орон нютагаа, эгэшээ, шамаяа ехэтэ һананам. Бүхы болоһон һонинуудаа дуһал үлөөнгүй дуулгажа байгыш, Хэрмэхэмни. Амаршалан үлэгшэ Гэндэн. Хахад час болоод, тулалдаанда гарахамни».

(Заяахан бодолгото болон аман соогоо шэбшэнэ): Яаража һуужа бэшэһэн бэшэг янзатай. “Хэрмэхэмни”... Дайнда мордохынгоо урда, хахасажа байхадаа намаяа шангаар тэбэрижэ, налгайханаар, сэдхэлээ доһолгон “хэрмэхэмни” гэжэ эгээ түрүүшынхиеэ нэрлээ һэн. Минии нюдэнэй уһанай баригдангүй мэлмэршэхэдэ, хасартамни хасараа няжа, Гэндэмни хэлээ бэлэй: “Уйлалдажа хахасаһанай хэрэггүй. Бээ бари даа”. Тиигээд эгээ түрүүшынхиеэ намаяа үнэдөө һэн...

Хэдыш бээ бариаб гэхэдээ, һэтэ соо харбаһан гашуудал досоомни орьёлжо, зүрхэмни хөөрөжэ, хүлни һулараад, толгоймни манархадал гэжэ, нюдэнэймни уһан баригдаагүй бэлэй. Юундэ? Яаһанаа һүүлдэньшыё ойлгохо хабагүй байгааб. “Дайсанаа заатагүй дараад, бусахаб. Гансал хүлээгээрэй!”, – гээд, гарһаа алдуурһан шубуундал һэрд гэжэ, шарга дээрэ шахасалдажа һуугаад, хүлээжэ байһан нүхэд тээшээ гүйшэхэдэнь, би хойноһоонь даб гээ бэлэйб. Тиин далла даллаһаар, далда ороторнь хараһан зандаа зогсоо һэм. (һанаа алдаад): Тэрэ гэхээр гурбан жэл үнгэршэбэ...

Нэгэдэхи үйлэ

Шарга мориной абяа абаад, хэншыёб Заяаханиие угтажа гараба.

Гэлэлмаа (ябуудтаа пулаадаа уяжа, ойронь ерээд). Хүлээһэн гээшэмнай... Заяахан, даараа хүрөө хаш даа. Гэртээ оро, би мориинеш мулталаад эдеэллүүжэм.

Заяахан (Гэлэлмаагай асуухаяа байһыень бараглаад, үгэлбэ). Гэндэнһээ намда бэшэг ерээ. һайн ябана.

Шаргаһаа бодожо, сумаагаа, буугаа абажа, түөрһөөр гэртэ ороно.

Ушаагай амһарта шала дээрэ хүршэ хоёр хүгшэдынь үбдэглэжэ һуушоод, хүхэ утаан болотор тамхиланхай, хүлээжэ байһанаа, ёо-хай бололдон үндыбэ.

Заяахан (дахаяа тайлажа орон дээрэ хаяад, пэниигээ һугалжа байхадаа). Дугармаа теэбии, одоол танда бэшэг асарааб.

Дугармаа тээбии (угаа баярлаад, столдо дүтэлнэ. Халуу оруулжа, сай уухынь хүлээх тэсэлгүй). Яагаа найн юм. Содбом юу бэшэнэб даа. Энэ доро уншажа асыш бултыень, мухаам.

Үдэрһөө үдэртэ дайсанай үй бута сохюулан, сухарижа байһан һониниие Заяахан бултанда дуулгаад, ямар айлнуудта бэшэгүүдэй ерэһыень хэлэбэ. Таабайнь стол дээрэ бэлэн эдээ табиба. Заяахан Дугармаа хүгшэнэй хүбүүнэй гурба нугалжа хушууртуулһан бэшэг задалжа, уншаба. Тэндэнь олон юмэн бэшээтэй бэшэ. Найн ябаһанаа мэдүүлээд, нютагайнгаа һониниие дуулгажа, бэшэг бэшүүлжэ байхыень гуйгаа.

Дугармаа тээбии баяртай, һанаагаа дүүрэнги нүгөөдэтээ гаража ошобо.

Таабай (зуухын баруун тээхи модон орон дээрэ дабшалжа нуугаад). Эсэгэнээш юмэн дуулданагүй гү?

Заяахан. Үгы.

Лапшаатай халуун шүлэ халбагадажа үрдээд нуутарнь, Гэлэлмаа оробо.

Гэлэлмаа. Мориеш мориной хашаан соо амархыень табибаб. Зуурандаа уһалааб. Үшөө һонин юмэ Гэндэн юу бэшэнэб?

Заяахан. Шамаяа һананаб гэнэ, мэндые хүргэнэ.

Гэлэлмаа. Хөөрхым даа. Амиды ябаал хадаа болоо гүб даа.

Таабай (үлүү үгэдэ дурагүй, абяагүй нуудагшыё һаа, зэмэрхэбэ). Гэндэнһээ бэшэг бии гэжэ намда юундэ хэлээгүйбши ?

Заяахан аягүйрхэндөө улайгаад, харюусаха үгээ олобогүй. Гэлэлмаагай нууд гэжэ сай уулсаад, гаража ошоһоной удаа дулаан даха доогуураа шургааһаар лэ унташаба.

Энэ һүни Заяахан Гэндэнтээ агнууриһаа бусажа ябаһаар зүүдэлбэ.

Саһан дээгүүр мур гарган, урдаханань Гэндэн гэшхэлнэ. Хоюулан үбсүү дүүрэн хэрмэтэй, хоёр булгаатай. Гэндэн гэдэргээ эрьежэ хэлэнэ: “Хэрмэхэн, шангалал даа. (Заяахан гүйдэлөөр ошоожо зэргэшэнэ). Шамайе булга хэрмээр хубсалуулхаб гэһыем һанана гүш? (Арһануудые Заяаханда һарбайгаад) эдэ бүгэдэ шини. Улаан-Үдээ ошоходоо булган захатай дээл, малгай оюулжа үмдөөрэйш”. Заяахан ехэ баяртай гэртээ ерээд, таабайнгаа урда Гэндэнэй бэлэг табижа харуулжа байтараа һэришэбэ.

Тиигээд бодомжолжо, шэбшэнэ: “Найтай зүүдэн гү, али муутай гү? Хубсаһа барижа, үмдэжэ зүүдэлхэдэ үхэлһөө холуур бэшэ гэжэ таабаймни хэлээ һэн. Тээд би хубсаһа үмдөөгүй, оюулха болобо хэбэртэй ха юмбиб... Яабашыё дан найтай бэшэ ха даа. Байза, Гэлэлмааһаа һуралтай ха.

Ульһатайгаар жээнэнэн даха дороһоо һэрд үндыбэ.

Бодожо, нюураа угаагаад, хүтэй сай уужа, хүдэнэн дээгээ хөөргэн һагад бүһэлөөд газашаа гарба. Гэлэлмаагай һарлагуудые хоройһоонь гаргажа, һарьдаг өөдэ шэглүүлээд, морёо эмээллэбэ. Буугаа абажа, һомонуудаа үбэртэлөөд, ябахаяа түхээрээд байхадань, хэрэлсы дээрэ Гэлэлмаа бии болоод, ооглобо.

Гэлэлмаа. Заяахан, һарлагуудаа дан холо бү абаашаарайл даа. Гурбан һарлагынь тугаллаха болошоо гү гэжэ һанаа һэм.

Заяахан (эмээл дээрэ хүнгэхэнөөр нуужа, морёо нэшээд). Ойлгооб, ойлгооб.

Адуулгандаа гараба.

Гэлэлмаагай хөөрэһыё һанана. Тэрэнэй адуулжа ябахада нэтэрүү нэгэ шоно буугүйень мэдэхэдээ, гэдэнэн дээрэ мүлхижэ, өөртэнь добтолхоор дүтэ орожо ерээ. Галзуу нүдэниинь мэхэтэй. Адаглахада, хүгшэн шоно хэбэртэй. Зайлахагүйень тухайлхадаа Гэлэлмаа морёороо гэдэргээ гүйлгэжэ ошоод, гал түлһэн газарһаа утаатай шиидамуудые асаржа, нэгээрнь урдаһаань шэдэхэдэнь лэ шоно гэдэргээ боложо ошоо һэн.

Һарлагууд таража бэлшэхэ дуратай тула хоёр-гурбаараа ой руу буляалдан тээгүүлнэ. Тэдэниие нүдэнһөө холо табижа болохогүй, Заяахан мориёо тэрээ руу залана.

Гэнтэ тэдэнэйн бурхиралдаха, мөөрэлдэхэ дуулдаад, харахадань, хүл хөөрсэг бололдожо, иишэ тиишээ гүйлдэжэ байба.

Зүүн захын дүрбэн һарлагыё нэгэ шоно ээрээд, эжэл тээшэнь табинагүй, хоёр тээшээ ондого сондого урдуурнь хүрээсгөөнэ. Заяахан хашхарба. Шонын зогсожо, Заяахан тээшэ харахалаар ээрэгдэн һарлагууд һуга хүрээбэ. Шоно намнажа, нэгэнэйн хойноһоо аһалдаад, гэдэргээ нуушатарнь угзаржар-

хиба. Буруун харлаг бүдэрэн унаһанаа собхогошон өөдөө бодоод, саашаа харайшаба. Хашха хуугай табиһан Заяаханиие хараад, шоно намнабагүй, зогсобо. Моритой хүнэй дүтэлхэдэ дурата дурагүй саашаа хатараад, холо ошонгүй бээ үрингээр хондолой дээрээ һууба. Моринһоо буугаад, бүүргэ дороһоо шонодо харуулхагүйе оролдон һомолоотой буугаа абахаданшье арьятан хүдэлбээгүй, үшөө хэбтээд, урдаһаань хуумайжа мүлхид гээд абаба. Моринойнь айгаад үргэхэдэ, Заяахан ута жолооһоонь бариба. Урдаһаань хүрэн орохоёо байһандал шоно бээ зэһэнги, хүдэлнээгүй. Тиибзшье муу юумэнэй болохые тухайлаад, шоно яарангүй үндыбэ. Дала багаарнь хараагаа ниилүүлжэ, Заяаханай шабхаяа даражархихада, шоно шанха дээшээ собхороод, доошоо зурьса гүйшэбэ. Арбаад алха харайгаад, жалга руу орожо, үгы болошобо.

Буугаа дахин һомолоод, шонын мүртэ ороходонь, улаан шуһа хаяжа, холошье ошоһон юумээгүй, хушуугаараа саһа хадхаж унашоод хэбтэбэ.

Заяаханай морёо унажа, хайнагуудайнгаа хойноһоо ерэхэдэнь тэдэнь хотондоо хүрэхэ болонтоод ябана.

Хөөрсэгэнэлдэһэн хайнагуудаа хараад, Гэлэлмаа угтан гүйжэ гараба. Хошхоногоо һуга татуулһан буруу харахадаа юунэй болоһые гансата ойлгоо һэн. Таабай ерэбэ.

Таабай. Шонодо татуулһан мал юу мал болохоб даа. Зобоожо байнхаар гаргаха хэрэгтэй. (Хорой соо оруулжа, буруун харлагые зүб болгоод, үбшэбэ).

Гэлэлмаа. Тэрэл даа, тэрэл шоно байха. Шогнойһон яярые алаһаншни болоо. Дан баһамар, үлүүсэ гараһан юумэн тиихэдэ ябаа һэн. Хоёр нюдынь хирээ тоншог.

Хотон соо тэрэ доро бурууе татаһан шоные Заяаханай алаһан тухай дуулдажа, түрүүлэгшэ ерээд, мяхыень айлнуудта тэгшээр хубажа үгэгты гэжэ захираад, ябаа һэн.

Заяахан (өөрөө өөртөө). Гэндэниие зүүдэндээ хаража хоноһомни миин бэшэ, шоно алаха гэнэн удхатай байгаа гэшэ гү.

Хоёрдохи үйлэ

Заяаханай почтаёо асарха бүхэндэнь Дугармаа теэбии гэртэнь угтажа һуудаг болоһон.

Дугармаа теэбии. Бэшэг үгы гү? Ай, зайлуул даа, хүбүүмни амидыл юм гэбы даа. Хоёр нараһаа үлүү бэшэг ерэнэгүй. (һанаа алдаад.) Шадалтай һаа, өөрөө поезддо һуужа, уулзахаяа ябашаха һэм.

Заяахан (һанаань тэгшэлхээ оролдон). Һанаагаа бү зобогты. Содботнай дайн байлдаанда ха юм даа. Сүлөөнь болоногүй. Удангүй иигээд бэшэг ерэхэл байха, би гурбан бэшэг танай зүгһөө бэшэжэ табяа һэм.

Зүгөөр, хэсүү мэдээн удаарбагүй: "... Дайсанда бүһэлүүлээд, удаан тэмсэжэ, баатарай ёһоор унаа". Заяахан гэдэргээ унашан алдаба. Нюдэндөө этигэнгүй, хэдэн удаа уншаад, почта сооһоо гаража, зайжа зайжа ерээд, аймагай түбһөө нютаг руугаа мордобо.

Дугармаа теэбии (нюдэнһөө нөлбоһо гүйлгэжэ, торожо байжа Заяаханай арай гэжэ удааран унаһанайнь удаа орилон уйланшьегүй). Юу хэлэнэш даа, мухаа!..

Хүгшөө толгойгоо тэбэрээд, орон дээрээ лаг һуушаба. Удаан удаан хүндөөр ёолохонь лэ дуулдана... Һэрхэгээр зөөлэн саһатай харгыгаар оронь жэгдэхэнээр хүлөө татан дугшана. Заяахан «һы, һы!» гэжэ ороёо яаруулна. Хүтэл дабаад, доошоо буухадань голой тохойтоһон эрье харагдаад, уһанай хүүхэнь дуулдана. Гол дээгүүр табигдаһан хүүргэ дээгүүр саада бээдэнь гараба.

Тэндэнь Заяаханай харгыдаа амараад, гал түлижэ, сай эдешүүлжэ уугаад саашаа гарадаг гэрхэн. Гэрһээ утаанай соргогложо байхые обёорходоо, Заяахан гайхажа, ороёо аалидуулба. Юун байха бэлэй? Малшанай зуһаландаа бууха сагынь үды ха юм. Харгы замда ябаһан хүн сайлажа гарахаяа, дулаасажа амархаяа бодоо гү?

Гэртэ туласа шахуу ерэхэн хойнонь хэншьеб сонхоор шагаагаад, үгы болошобо. Танил хүн угтажа гарахань гү гэжэ хүлээһэниинь, ороёо табижа гэр тээшэ ошоторнь хүн гэрһээ угтажа гарабагүй. Саһан соогуур газраа гараһан мүр, унаанайнь мориншье дүтэ нааша үзэгдэбээгүй. Агнуушан гэхэдэ, мүнөө энэ хирэдэ хэн юу агнаха ёһотой юм һэм. Буугаа газраа, хэрэлсы доро газарта табяад, тулам соохи хүнэхээ һугабшалаад, Заяахан һонирхолдо абтанхай, үүдэ татажа оробо.

Модон наар дээрэ нахал үхэндөө даруулшаһан, тогтууриггүйшээгөөр монсолзоһон нюдэтэй, урдань үзэгдөөгүй эрэ хүн нууба. Хүнэй гэртэ ороһондол гэнтэ аягүй болошоо һэн. Ороһон хүн түрүүн мэндэшэлдэг гуримтай.

Заяахан (дохибо). Сайн.

Заяаханай сайгаа шанадаг шэрэм горшоог сооһоо шанагдаһан мяханай хангалтайхан үнэр гутана. Туламаа үүдэнэй хажуудахи эргэнэг дээрэ орхёод, хүүртигээ тайлажа, үлгэдэг гуримаараа үлгэсэдэ үлгэбэ. Энэ һамбаандаа арадаа тас гэхэ абья дуулаад, эрьелдэжэ хараба. Мүнөөхи хүнийнь хаана-һаашьеб буугаа абаад, хамгаалдаг оньһон дээрэнь затвороо табиба. Тиигээд юунһээшьеб сүлөөрһэн юумэндэл дороһоо һанаа алдажа, буугаа тулгалаад, хүл дээрэ бодобо.

Дамбии (дорьбогүйгөөр). Сайн байна. (Барбагар хара нидхэээ зангидаад, шэлүүһэн нюдэээ хурсадхан, айхабтар шухала юумэ һанажа ядаһандал.) Таниие хаана хараһанаа һанажа ядажа байнаб.

Заяахан (хёрхолжо, нюурыень адаглаад, үзэһэн хараһанай тэмдэг олобогүй). Би таниие хараагүй байнаб.

Дамбии (буугаа буланда түшүүлээд). Заа, тиигэбэл сайгаа уужа хөөрэлдэһөөр танилсана аабзабди даа. Холо зорижо ябана гүт?

Заяахан. Аймаг орохом даа.

Дамбии. Хэрэгээр гүт?

Заяахан. Почтаёо асархам.

Дамбии. А-а, одоо ойлгосотой. Тиигэбэл танилсая. (Хүхэ эрезн, ургашаһан утанууд хюмһатай, даахитажа дагадха болошоһон гараа һарбайгаад.) Дамби-и.

Заяахан (гарыень барингүй). Заяахан.

Дамбии. О-о, одотой заяатай, һайн хүнтэй уулзаа байнаб. Халуу оруулжа, эдээ бариит даа. Тэрэ танай сайгаа шанадаг горшоог гү? Хари, тиигэжэл тухайлааб. Тэрээн соотнай мяха шанажархёоб. Хүлисөөрэйгты.

Заяахан. Бараг ааб даа.

Дамбии. Үсэгэлдэр шулгалһан гүрөөһэнэй мяхан. Эдихэ гүт?

Заяахан. Һайн даа. Би өөрөө эдихэ эдеэтэйб.

Дамбии. Яһала шүлэтэй. Дэмыл арсанат даа.

Заяахан харюу үгэнгүй, тулам сооһоо хоолоо гаргажа, стол дээрэ табиба.

Дамбии. Өөһэд өөһэдынгөө эдээ эдихэ болоо аабзабди даа.

Дамби хүүртигээ тайлажа, улхан соо уурал һабаһан мяхаяа гаргажа, баһал стол дээрэ табиба.

Заяахан (дурагүйлхэнги, юундэ ан алаабши гэхэншээ). Хабарай туранхай гүрөөһэнэй мяханда юун байгаадхиха һэм даа.

Дамбии (уршыжа, жажалһан мяхаяа залгаяд). Һэ. Гэдэһэээ үлдэхэдөө хүн юушые эдигшэ. Дайнай газарта ошожо үзэһэн һаа, амаа хабшад гэхэ һэнши.

Заяахан (уухаяа бэлдэһэн сайтай аягаяа стол дээрэ табяад, үндэгэд гэшэбэ). Ай, тиихэдээ та фронтовик гүт?

Дамбии (эрхын тухай мяха ама руугаа хаяад). Тиимэ.

Заяахан. Шархатаа гүт?.. Али табилгада ерээ гүт?

Дамбии. Һэ, һонюушархуу юмши...

Заяахан. Үнэхөөрөө фронтһоо һаа, һониноо хөөрыт.

Дамбии (енгэрхэхэндэл хооһоор эльгэ хатаба). Нэгэ эдээнһээ эдеэлхэ дурагүй хүнтэй хөөрэлдэһэнэйшые даа.

Заяахан. Хүлисэгты намай... танихагүй аад, аягүй байгаа. Гэртэ оронгүй саашаа ябаша-хашье аад, ехээр сайлахаяа һанаһан аад, үлөө һэм.

Дамбии. Хөөрэхэ болоо һаа, унжагайхан хэрэг даа... Хонон үнжэн шагнаха болохот...

Сэхэ бүхэээ хэлэхэ дурагүй, холуур тойруулха барихадань, Заяахан дайн байлдаае бэээрээ үзэжэ, зүрхэээ эдihэн хүн юм аалам, юрэдөө, гуйгаад яахамниб гэжэ бодоод, һонирхолоо дараба.

Дамбии. Аба, ахайнарш фронтодо ошоһон гү?

Заяахан (*үг-маг гэбэ*). Ошоһон... Абамни...

Дамбии. Үшөө хэн биб? Түрэл гаралш, нүхэрш?

Заяахан. Нютагһаамнай олон хүн ошонхой.

Дамбии (*угшалаад халабагүй*). Нүхэр үгы гүт?

Заяахан юун гэжэ хэлэхэээ маргашаба. Гэндэн зүрхэнэйнь инаг хайрата нүхэршье хаа, түрэээ наадажа, һамга хэжэ үрдезгүй ха юм.

Заяахан. Нүхэсэдэг хүбүүмни албанда.

Дамбии. Ямар нютагайб? Нэрэнь хэн бэ?

Заяахан. Байсатай Үбэрэй. Гэндэн.

Дамбии (*бодолдо абтан*). Гэндэн... Гэндэн... Байза, сугтаа бидэ мордоо һэн хабди. Ахынхид Эрхүү хүрэтэр поезд соо хөөрэлдэжэ танилсажа ошоод, хайша хайшаа таһараа һэмди. Тиихэдэ ши Улаан Ахын сээнтр хүргэхэээ ерээ һэн хаш. Удаан халажа ядажа байһыетнай одоол һанаандаа оруулбаб.

Заяахан (*зугаатай, дуутай болоод*). Тиимэ, тиимэ. Мартаагүй байнат, Дамби-и...

Дамбии эдеэлхээшье болинхой, баярай энеэбхилэлээр халиһан Заяаханай нюдэ руу обтонги хомхойгоор шэртэжэ һууд гээд...

Дамбии. Эли һананам... Тиихэдэ хамаг басагад сооһоо намда сэбэрхэнээр харагдаа һэнши. Мүнөө бүришье хаа сэбэр болошоһон шэнги байнаш.

Заяахан (*хөөрэлдөөгөө бээһээ зайлуулхые оролдобо*). Тиимэ юумэ бү хэлыт даа. Дайнай һониниие хөөрэгты.

Дамбии (*хоолойнь хухаржа*). Үнэниинь хэлэнэб. (*Энхэргэн болоодхибо*.) Тон сэбэрхэн байнаш!

Бодоод, Заяаханда туласа ерэшэбэ. Оройдоошье һанагдаагүй юумэн болошобо: һуужа байһан Заяаханиие хоёр гар дээрээ абажа, хүнгэхэнөөр үргөөд, наар дээрэ абаашажа, дараад унашаба.

Заяахан (*мэгдээд, ухаа алдажархиба. Бүхы шадалаараа эсэргүүсэн*). Яанаш!.. Яабаш!.. Таби!.. Таби гэнэм! Үгы һааш, нюурыш таһа маажахаб!

Заяахан хүсөөрөө мулталһан гарайнгаа хюмһаар хасарыень бажуужа, шулга нюлга маажаба.

Дамбии. Аниргүй бай! Яаш табихагүйб!

Дамбии хүсэтэйгөөр хоёр гарыень хуха нуга мушхажа, үргэн доогуурнь хоолойдонь тулгажа хашаад, харата һанаашалгаая хэжэ халаба.

Заяаханай мэдээ ороходо, гэртэ хүн үгы, бэень сохюулжархиһандал хүндүлхэй, энгэрынь шуу таагдажа, сэлигдэнхэй байба.

Заяахан (*уйлаганан хараагаад, шуухиран*). Нохой даһаа. Арилаа... Ямар зайгуул амитан ябааб? Иимэ хүн яашье фронтовик бэшэ. Нэгэ дайралдахал байхабди даа, зольбо нохой!.. Гэндэн, Гэндэмни, хүсэгүйдэжэ мухардаһандам хулисөөрэй...

Үүдэ сэлижэ, газаашаа гарахадань, үнөөхинь хоройн ойро орыень хүллэжэрхёод, һуугаад ябахаяа түхээржэ байба. Заяахан хэрэлсы доро табиһан бууга абаадхиба. Энеэбхилжэ, юушьеб хэлэхэ һанаатай зогсоһон Дамби Заяаханиие урдаһаань буу шагаажархиха юм гэжэ угтаашье хүлээгээгүй дээрэхээ сошобо.

Заяахан (*шэрүүн болошоһон өөрынгөө шэшэрэнги хоолой танибагүй*). А-һаа! Нохойн годон, бү хүдэлэ!

Хоройн һаднагта ооһорһоонь үлгэжэрхиһэн таба хүрэдэгөө Дамбиин ошоод абаха гэхэдэнь тэрэнь холо. Хүлээтэй юумэндэл зогсошобо.

Дамбии. Шамда унааеыш бэлдэжэ байгаа нэм... Аялхаяа ханаагүйб.

Заяахан. Анираа хата, нохой! Намайе мэхэлжэ, фронтовик болохо ханаатай байгаабыш!

Дамбии нэгэ Заяахан тээшэ, нэгэ буу тээшээ хилам гэжэ хараад, яхашье мөрөө оложо ядаба.

Заяахан. Бү хүдэлэ! Хадын басагад бууда дүршэлтэй, буудахадаа алдадаггүй гэжэ мэдэхэ байхаш! Хүдэлбэлшни шамайе хайра гамгүй байра дээрэш буудаж алахаб! (Буугаа бэлэн бариһан зандаа дүтэлжэ.) Хажуу тээшээ ороһоом зайла!

Үгэ соонь байгаагүйдэ Дамбида ондоо арганы үгы. Заяахан хаднагта үлгөөтэй бууень өөртөө абажа, харин доронь хэбтэнэн рюкзаны досоохитойнь үдхэлжэ үгэбэ.

Заяахан. Намда унаа бэлдэжэ байгаабыш-и! Рюкзагаа аба! Саашаа боло! Харгыгаар яба!

Рюкзаны өөртөн үргэлүүлээд, бууень эмээлдээ бүхэлжэ уяад, дробовигоо бэлэн барижа, ородоо мордоод, харгыгаар аймагтай түб тээшэ Дамбие урдаа тууба.

Бүдүүлгээр хүсэлжэ, гэмдэ ороһон Дамбида үгээгүй албадуулханаа ондоо юмэн үлэбээгүй. Дайсанда плендэ орожо туулгаагүй аад, нютагаа ерэжэ, ахирхан эхэнэрэй гарта ороод, аймаг абаашуулжа ябаһанаа мэдэхэдээ, хүхиржэрхихэ дураниинь хүрэнэ. Яаха ёһотойб? Тэрьедээд, мур ганса буудуулаад, нэгэ тээшээ хараа хаа дээрэ гү? Али аргадаад үзэлтэй гү? Эхэнэр хүн эльгэ нимгэнтэй. Магад, зүрхээ хайлажа, хүлисэнэшье аалам. Үгы хаа, халахамнил даа. Милицийн таһагта тушаагдабал хамаа юмэн дүүрээ. Тэрьелхэ! Тэрьелжэ боломоор боломжотой газар нүдэниинь бэдэржэ эхилбэ. Хойноһоом хэр харана хаб гэжэ эрьед хараба. Заяаханай бухашажа шэрбэнэн нүдэн ялас гэбэ. Бууень баруун гартань бэлэн баряатай.

Заяахан (зандарба). Гэдэргээ бү хара!

Дамбии. Намайе хүлисыш даа, Заяахан. Би нүдээ аняад, шамаар намга хэхэб... Табиш даа...

Заяахан. Шонын гүлгэн нохой бологшогүй. Шамай шагнахаш дурамгүй. Абяагүй яба.

Дамбии (досоогоо). Гайтайл басаган байна. Шуһааршье уйла – үрэ гарахагүй ха. Тэрьелжэл үзэхэ хэрэгтэй. Тэрэгүйдэ аргагүй. Яагаад, яагаад?

Харгын зүүн талын эгсэ эрье руу хүржэ буугаад, уһанай эрьээр харайжа, зугадан ошохо хэрэгтэй. Энээнһээ таатай газар дүтэ нааша үгы. Харгын годирхой дүтэлжэ эхилхэ тумая ябадалаа түргэдхэбэ. Заяахан нэримжэтэй болоодхибо. Дамби агшан хирэдэ гүйжэ ошоод, эрье руу хүрэшэбэ. Буудажа үрдезгүй Заяахан ороһоо дэбхэржэ бууба.

Заяахан (хашхарба). Бай! Буудахам! Холо ошохогүйш!

Дамбии тээ саадахи жалга руу оробол хүсэгдэхээ болихо. Заяахан толгойдонь хараагаа шэнгээһэн аад, орхижо, доошонь буулгажа, тахинаг багаарнь асараад, шабхаяа даражархиба. Дамби хүлөө алдан, доошоо мухаряд, газар тэбэрээд, зэрлиг муухайгаар ори хуугай табижа, нударгаа зангидаба.

Заяахан буудаһан хүеэ ошожо харабагүй. Шадал соогоо аймаг хүржэ, болоһон үйлэ хэрэг тухай милицийн таһагта дуулгаад, тэрэ хүниндөө өөрөө унан дуһан халуурба. Тэрэниие больницада оруулба.

Гэмаа хүгшэн болзортоо ердээ Заяаханиие хүлээжэ ядаад, газар гаража хараашалба, шагнаархаба. Тэсэжэ ядахадаа почтада хүдэлдэг намганда һалирһаар ошобо. Юунэй тохёолдоһые дуулаад, Гэмаа хүгшэн һалаг һахы болон, больница хүрэнһөө мэдэнгүй хүрэбэ. Танил эмшэн эхэнэр һамааруулхые оролдобо.

Гэмаа хүгшэн (торожо үгэбээгүй). Өөрөө орожо үзөөгүйдэм ханаам амархагүй.

Удаахан халуураад, тарилга абахадаа, амаржа унтаһаһан Заяаханай нара гараагүй, үшөө бүрэнхы байхада нэрихэдэнь, ойронь һахижа хоноһон Гэмаа хүгшэн һуужа байба.

Гэмаа хүгшэн. Ямар аабши даа, мухаам? (Һэри һэриһээр үсгэлдэрэйнгөө уршаг зүрхэндөө һэргээһэн Заяаханда харюу үгэ олдобогүй. Энээниинь ойлгоһон хүгшэн баалангүй, аргадан.) ханаата бү боло. Сай халуун хонуулаа нэм. Шэрэм дээрэнһээ асаржа үгэхэм. (Хүгшэн ошоод, сай асарна.) Уулши.

Заяахан (нэгэ аяга сайень гудамхяад). Та гэртээ харижа амаратгы даа, бү зобогты. Би бараг болобо хэбэртэйб, энэ үдэртөө гарахаяа оролдохоб.

Хүгшэнэй гарахан хойно милицийн таһагай хүн ерэжэ, шангаар гарыень баряад, бэеын тамир нураһанай һүүлдэ: – Бэрхэш, Заяахан! Бодхуул болоһон Дагбын Дамбиин баряаш. Манда үнэ тэрьелһэн тухайнь мэдээсэл ороод, бэдэрэлгэ хэжэ эхилһэн байгаабди. Танда тусхай шагнал барюулхабди.

Заяахан (яаралтай мэтэ, шэшэрһэн хоолойгоор). Үгы, намда юуш хэрэггүй! Тэрэ Дамбиинетнай нюдэ амандааш хараха дурамгүй, намда бү үзүүлэгты!..

Милиционер Заяаханай хурсадаһан нюдэ хараад, ондоо юумэ нурабагүй, хэлэбээгүй. Найниин үшөө дахин хүргөөд, түргэн алхадалаар гаража ошобо.

Хоёр хоног больницада хэбтээд, Заяахан гараба. Залхуурма дулаанаар жэгнэһэн хабарай нара игаажа, өөрынгөө бодолдо эзэлэгдэн нууһан Гэмаа хүгшэн Заяаханай хоройн үүдээр орохые обёороодхибо.

Гэмаа хүгшэн (угтаад). Гараба гүш? Ерэхэнь лэ аабза гэжэ хүлээгээ нэм. Юрэдөө, болоо. Орошни һайн эдөөндэ байжа, бээе заһаа.

Заяахан. һайн даа.

Үгэ дэлгэжэ хөөрэлдэхэһөө байтагай хүнэй нюуршые харахань тэрээндэ аягүй: заһаршагүй алдуу хэһэн хүндэл уруу дуруу боложо, зүрхэнэй үбшэндэ химэлүүлэн ябаһаниинь эли харагдана. Хүгшэн боһон баалангүй, яһанай хурса шүлэ аягалжа, эдөө табижа үгэбэ.

Гэмаа хүгшэн. Гэртэхинш үгылжэ байна ёһотой даа.

Заяахан (халта мүлтэ шүлэ һоросогоогоод). Почтаёо абаһаар лэ ябахам.

Яаралтай тэбдүү бодожо, ороёо эмээллэхээс гарахадань, Гэмаа хүгшэн басагые хайрлаад, толгойгоо нэжэржэ, абыатай хүндөөр һанаа алдаба.

Түбэй почтын хөөрүү дуутай дарга орожо ерэхэн Заяаханай түлгүү шарай адаглаад, газетэ, бэшгүүдые абажа үгөөд: – Хүсэд һайн болоо гүш даа? – Болоо, – гэжэ Заяахан аман дороо гүбэрбэ.

Ородоо мордоод, хэн нэгэндэ намнуулһан юумэндэл хатарган, аймагай түбһөө гараба. Досоогоо бодомжолно: “Харгыдаа танихагүй ямаршые эрэ хүнтэй уулзабал жолоогоо татажа, хушуу холбохоёо болёоб, хүндэ найдалгүй болоо юм байна. Зариманай хайрлангүй шуһаяа адхажэ байхада, нүгөөдүүлһын хара амиһа абаржа, бодхуул зайгуул болошоод, муу хэрэг үйлэдэжэ ябаха. Тиһхэдэ лаб бодхуул гэжэ мэдэһэн һаа, буугайнгаа хараа толгойһоонь зайлуулаад орхихогүй, тэгүүлһэн хара нүхэ руунь шарбуулжархиха нэн хаб”.

Сайлга хэдгэ газартаа хүрэхэдөө, тэрээ руу дахин шагааха хүсэн Заяаханда байбагүй. Хамаг юумэн хара дараһан зүүдэн мэтэ үзэгдэбэ. “Тю-уу!”, – гэжэ Дамбиин нюурта нёлбоһондол гэр худар нёлбоод, заб үгэнгүй ороёо баалажа, саашадаа ото хатар соёроон соонь гэр хүрэтэрөө ябуулба.

Газаагаа ерэжэ, эмээл, сумаагаа абажа, хэрэлсы дээрээ табяад байтарнь, таабайнь биһ болоно.

Таабай. Юундэ үгы болошоош?

Заяахан (сэхээ хэлэхэ дурагүй). Үбдөөб.

Таабайнь нюурыень адаглангыар хараад, нээрээшые сурхигар, зобоһон шэгтэй байхадань, буу сумаа хоёрыень гэртээ өөрөө абаад оробо. Заяахан сай уугаад, толгойм үбдэнэ гээд, хэбтэшэбэ.

Үдэшлэн Гэпэлмаа ажалһаа ерээд бэшгүүдые стол дээрэ гаргажа, дэнгэй онигор гэрэлдэ нэгэ нэгээр хаража нуутараа, Гэндэнэй Заяаханда бэшэһэн бэшэг оложорхёод, задалагдаагүй байхадань, ехэтэ гайхаба.

Гэпэлмаа. Заяахаан, энэ бэшэгээ хараагүй гээшэ гүш даа?

Заяахан. Асаржа орхихоһоо бэшэ, шагаагаашыегүй нэм.

Гэпэлмаа (ядарһыень ойлгоод, баярлуулхаяа). Гэндэнһээ шамда бэшэг байна.

Заяахан (оронһоо бодон). Алим? Аса даа, наашань...

Нюдэниинь ялас гэжэ, бэлэн юумэндэ нугардаггүй анханайнгаа түхэлдэ ороодхибо. Гэпэлмаа һарбайгааад, столдо нэмһэгээр гүйжэ ерээд, гурба нугалжа шушууртуулһан бэшэгынь задалжа байхадань, тэрлигыень асаржа хэдэрүүлбэ. Заяахан ехэ түргэн нүдээс гүйлгэн уншаба. һүүлдэнь үгээгүй һарбайгааад, хүнжэл дороо орожо һугшашаба.

Гэпэлмаа (гайхан маргаад). Юун болооб? Яабаш?

Муу мэдээн байба гэжэ һанаад, бэшэгыень абажа, мүн лэ яаралтай уншаба. Тиһгээд муу юумэнэй үзүүр олохогүйдөө гайхана.

Гэпэлмаа. Яагаабши даа, Заяахан? (*Тэрэнь абяагүй. Хэлэхэ дурагүй юумые баадхаад яахамниб гэжэ бодоод.*) Дүүмни мэндэ ябаа юм ха юм даа. Дайсанаа дараад, бусаха сагыншые дүтэлжэ байгаа юм байна. Сэдьхэлээ ехээр бү хүлгэ, Заяахан. Би энэ хүнндөө харюу үгэхэб.

Сумааень абаад, почтыень айлаар тараажэ үгэхээс газашаа гарана.

Нюдэнэйн нёлбоһоной хатажа хүсэд үрдезгүйдэ, ямаан нахалтай, шодогор набтархан, наһажаал болоһоншые хаа, хүнгэн гэшхэдэлтэй түрүүлэгшэ ороод, мэндээ хэлэжэ, стул дээрэ лаб хуугаадхиба.

Түрүүлэгшэ. Би аймагһаа хаяхан ерэбэб. Ши нэгэ бага түрүүлжэ гарашаһан байгааш. Колхозой эдэбхитэдэй суглаан болоһон аад, тиишэдэ ошоо нэм.

Заяахан бодожо хубсалаад, хүлэмхи сог болоһон пезшэн руугаа түлээ хаяба. Түрүүлэгшэ нэрэһэн тамхияа гааһанда хэжэ носоогоод, хоолойгоо заһаба.

Түрүүлэгшэ. Заяахан, шини юунтэй оройлдоһыеш аймагай түрүүлэгшэһээ дуулааб. Шамайе магтана. Иимэ басагатай байһамнай болоо гэнэ нэн. Тэрэ яндан Дамбии гэдэгш аяар намараар ерэжэ, олохон газарһаа мори унаа хулууһан, милисүүдтэ баригдажа үгэдэггүй, гурба дахин урдаһаань буудажэ, тэрелжэ шадаһан байна.

Заяахан. Орхиит даа тэрээнээ. Дуулахааш дурамгүй...

Түрүүлэгшэ (*өөрынгөө бодолһоо хобхорхо дурагүй*). Үгы, үгы. Тиимэ бэшэ, басаган. Наадан бэшэ, ехэ үйлэ хэрэг гэшэ. Бодхуул болоһон хүнэй хүнишые алахань юумэн бэшэ ха юм. (*Байд гээд.*) Тиимэ даа. Тиимэ. Дамби гэдэгш Табхарай хүбүүн юм. Би мэдэхэб. Эсэгэнь ангиин дайсан боложо, гушан ондо тушаагдаһан юм. Хартаабхаһаа хартаабха гэдэгтэл – хүбүүнишые холо ошоогүй, бодхуултажэ һүүлгүй шоно болонхой, мори унаа хулгайлхаһаа гадна, колхозой хонидые хулуужа эдһэн, һүүлдэ хулгайлһан морёороо отогто орожо ябатараа, милисүүдтэй уулзажа, баригдаха болоходоо хаяжа, ой руу тэрьедэһэн, буудалдаһан, нэгэнэйн гарые шархатуулһан байна. Гурбадахи хоногтоо шамтай уулзаад, бүри мэлшэ гарташ ороо. Шадааш, Заяахан.

Түрүүлэгшэ бодобо.

Заяахан (*хүндэхэн ханаанда абтажа зобоһон янзатай, хүлээгдээгүй арсалта гэнтэ гаргаба*) Тэрэ хүниие ханаха дуран намда үгы, огто һонирхуулнагүй. Тиигээдшые... тиигээдшые почта зөөхэ аргам халаа!

Түрүүлэгшэ (*дуулахашые дурагүй*). Мухаа, тиимэ һонин гэжэ байхагүй. (*Байд гээд.*) Би шамда энээниеш шагнаһаа ороогүй нэм. Шамайе дэмжэхээс, олондо аюултай хүниие бариһыеш ойлгуулһаа ханаа нэм. Харин почта гэбэл, мүнөө дээрээ шамһаа бэшэ тэрэниие шэрэхэ хүн манда үгы! ханаһанайшые хэрэггүй. Иимэ хүшэр сагта хэдэг ажалаа бүри хайнаар хэхые оролдохо ёһотойш!..

Түрүүлэгшэ гаража ошобо.

Гэндэнэйнгээ урда яашагүй ехэ нүгэл хэһэндэл болоод, энэ хүни Заяаханай нойр орой болотор хүрэжэ үгэбээгүй.

Гурбадахи үйлэ

Һаянай бүхэли гараг соо почта асарха сүлөө забда олдоогүй. Гансата Гэпэлмаагай хүбүүн шэрэгнээтэжэ, тэрэнээ һахиха баатай болоходонь, Заяахан ото һарлагуудыень адуулжа хаража байгаа. Мүнөө одоол почтадаа ошобо.

Почта даадаг эхэнэр юушыеб бэшэжэ хууһанаа, үүдэ тэбдэн татажа ороһон Заяаханиие хараад, ручкаая хажуу тээшэнь табижа, мүр дээгүүрээ хэдэрһэн пулаадаа абажа, бодошобо.

Заяахан (*гайхаһан, тэбдэһэн янзатай шэнги байхадань өөрынхээрээ бодоод*). Тэндэмнай мал харууһалалсаха гэнтын хэрэг гараад, хаянай огто ерэжэ шадабагүйб. Мүнөө почтаёо абаад, удаарангүй энэ дороо бусахам. Ехэ яаралтайб.

Почто даагша. Ойлгооб, ойлгооб, Заяахан. (Хоолойгоо шадалаараа зөөлэн болгожо.) Наашаа орожо, эндэхэнэ нуул даа.

Эмээл дээрэ нуужа шалахан Заяахан хүл дээрээ байхам гээд, буланда суглархан обоо отог газетэ, бэшэгүүдые хараад, бултыень хаана хэжэ абаашахаяа ханаата болоно. Энээнийнь почта даагша мэдэнэл даа, тээд тэрээндэ мүнөө хэлэхэ тон шухала ондоо юумэн бии ха.

Почто даагша (яажа, юунһээ эхилхээ халажа яданги, дахин дабтаба). Нуу даа, Заяахан. (Баруун гарайнгаа хургануудаар стол тоншосогоод, Заяаханай нюдэ руунь сэхэ хараба.)

Заяахан (урдань иигэжэ харадаггүйдэнь гайхаад, стул дээрэ сүмөөхэн нууба). Юун бэ?

Почто даагша. Заяахан, би шамайе Гэндэнтэй нүхэсэдэг гэжэ мэдэхэ ха юмбиб даа.

Заяахан (омогоор). Юунэй нюуса байха нэм, хөөрэгшэ, хэлэгшэл нэн гүби...

Почто даагша. Зүб даа. Тиимэ. Хүн бүхэндэ найхан зүрхэнэй нүхэр байдаг.

Заяахан (бодхуул Дамбии тухай хэлэхэ гэнэ гү гэжэ ханаад, яаража байхан тула.) Бү годируулагты, тойруулагты даа. Хэлэхэ гэнэнэ сэхын хэлэгты.

Почто даагша. Гашуудалта мэдээнэй айл тойрон захагүй ерэжэ байхада, ши ойлгохо ёһотойш...

Заяахан (нэргылшэбэ). Яагааб? Гэндэн тухай тиимэ мэдээн бии гү?! Алим бэ?..

Почта даагша хажуудахи данса дороо гурбан хоногой даража байхан сошордомо мэдээ харбайжа, гартань барюулба. Тэндэхи үсөөхэн үгэнүүд Заяаханай зүрхын сүм харбашаба. «...Тон харюусалгатай хэрэг дүүргээд, баатарай үхэлөөр унаба». Заяаханай нүдэн уһатаад, үүдэ үдхэлэн, гүйжэ гараба. Почта даагша хойноһоонь үгэшь хэлэжэ үрдибээгүй.

Айлай гэрнүүдэй хоорондуур гүй гүйһөөр ерэжэ, Гэмаа хүгшэнэйдэ ороод, орон дээгүүрнь уруугаа харан шарбажа, забда зайгүй нугшашаба.

Тугаар хада ямаршьегүй гаража ошоһон басаганай иимэ болоод орожо ерэхэдэнь хүгшэн гайхажа, гэрэйнгээ хоорондуур миил ябасагааха юм.

Гэмаа хүгшэн. Юун болобоб? Яабаш?!

Заяахан харлаг буруугай зоходоһондол хоолойгоо шахажа, гэрэй дорьбосо уйлана.

Гэмаа хүгшэн. Үбдөө гүш? Хайшан гэбэш?..

Хүгшэн хажуудань нуугаад, обогошоһон дала мұрыень болюулхаяа хүсэхэндэл тэбэрибэ.

Заяахан. Гэндэн, Гэндэн!..

Юунэй болоһые хүгшэн сэдхэлээрээ тааба хэбэртэй.

Гэмаа хүгшэн. Ай даа!..

Хүгшэн нуушаба. Заяаханиие намааруулхаяа ондоо оролдоногүй. Уйлажа, доторойнгоо гомдол уйд-хар шабхаг лэ даа. Дээрэшье болоно аалам...

Хүгшэнэй газаашаа гараад, нэгэ үртэһэ үйлсөөр миил ябаһанаа ороходонь, Заяахан байбагүй. Унаһан ороньшье газань үгы, таахада, нютагаа бусаа хэбэртэй.

Энэ үедэ Заяахан хойноһоонь почта даадаг хамганай хүгшэнэйдэ асаржа үгэхэн бэшэ, газетэнүүдые ганзагалаад, нютаг руугаа зурыһан харгыгаар хүл мэдүүлэн табиулжа, нүдэнһөө уһа гоожуулан ябана. Хэды соо ябажа ерэхэнэшье ойлгобогүй.

Гэртээ тэбэри түлээ оруулжа ябаһан таабайнь унааень угтажа абахаяа яараба.

Таабай (эсэхэн басагаяа хараад, хайрланги хоолойгоор). Гэртээ оро даа. Эдээлэ. (Орын жолоое дүнгэбэ. Заяахан досоого тэсэнгүй тэбдэшэбэ. Таабайнь толгойень эльбээд, дээрэ дээрэхэнь асууба.) Юун болооб? Юун болооб?

Заяахан. Би ондоо ошхогүйб! Хүрөө!

Газарта буугаад, хэрэлсы дээрэ унажа, аяатай шангаар нугшарба. Хүршэ Гэлэлмаань гүйжэ ерэбэ.

Гэлэлмаа. Заяахан, яабаш? Үбдөө гүш? (Дүмүүхэнээр тэбэрижэ.) Бодо даа. Гэртэ ороё, хүйтэ абашуужаш.

Заяахан (*шал нойтон нюураа хасартань няагаад, уйлаан соогоо*). Эгэшэмни!.. Гэндэн-дэмнай...

Гэпэлмаа Юу?!..

Саашань хураба асуубашьегүй, зүрхээз барижа, доошоо хууба.

Заяахан *хайнагуудаа харюулжа, хабшал байсын эрмэгтэ хууна. Бодолгото болон байсын нүхэ руу шулуу хаяхадань, аяар доро ошожо, барьягар шулуунууды абятайгаар сохин унана. Үдэшэ ерэхэдэнь таабайнь аманһаа халгадаггүй гааһаяа хоросогообо.*

Таабай. Үхин, үгүдэш хүнүүд ерээд лэ ошоно. Почтаёо асараа гү гэлдэхэ юм. Хэзээ ошохоёо байгаа хүмши?

Заяахан. Болёоб гэжэ хэлээ бэшэ нэн гүб. Ондоо хүн шэрэг.

Таабай (*бадараад*). Бү тэнэглэ! (*Гааһанайнгаа үнэлэ стул дээрэ сухалтайгаар тоншо-роод*.) Тиэхэдэ хэниие ошог гээбши? Гэпэлмаагай үхибүүн яһала бараг болоо. Шамгүйгөөр эндэ аргань олдогдохо.

Заяахан *байсын захата хуугаад, бодомжолно. Инаг хайрата Гэндэниинь эрьежэ ерэхээз болёо... Нюдээз энэл аниһан зандаа байса руу халишахам гү... Тиигээд лэ хамаг юмэн нэгэ доро дүүрээ. Ондоо бээз зобоохогүйб, Гэндэнтээз адли зүрхэниинь газараа тэбэрин хэбтэхэл... (хо-хо-о! – гэлэн оог хаш-хараан шэхэндэнь хулахаанаар дуулдахадал гэбэ, шагнаархаад). Али халхин шууяна гү? (Дахин абьян гарахадаа – хүн). Заяахан шэбшэлэн бодолһоо сүлөөржэ, нюдээз нээбэ. Тээ доронь ябаган хүнэй морин-донь дүтэлжэ ябахань харагдаба.*

Гэпэлмаа (*тэбдэлэндэл хүхирбэ*). Ха-анабши-ы?

Заяахан (*хууриһаа үндыгөөд*). Эндэ-э!

Гэпэлмаа. Би шамайе халахаяа ерээб. Таабайш эльгээгээ. Үхибүүмни бага дээрэ болоо. Халууниинь доошоо буугаа. Эдэндээшье оробо. Найнши даа, Заяахан. Дайн ха юм даа, дайн... Хүшэр сагта бэе бээз бү орхилсоё...

Заяахан (*һанаа алдажа*). Минии һай хэжэрхилэн юмэн юу байхаб даа.

Гэпэлмаа (*дүтэлжэ, шангаар хүзүүдээд, хасарыень таалаба*). Би шамайе Гэндэнэйн-гээ орондо дүүмни гэжэ һанажа ябахаб.

Заяахан *гунигтайгаар орилшоно.*

Гэпэлмаа (*хоёр мұрыень гараараа барижа*). Бээз бари, Заяахан! Хүн бүхэндэ хэсүү саг тудалдаад байна гээшэ. Бидэнэр дайсанай урда торожо үгэхэгүйбди! Гансал һайнаар лэ хүдэлэе. Зон хүлээжэ байна. Ши почтаёо асархаяа ошохо ёһотойш.

Нютаг зонойнь хүлээнги шарайнууд урдань харагдажа, саашадаа уулзабал яжа тэдэнэй урдаһаа харахаяа зүрхэсэхэ байһанаа һанахадаа, Заяахан бодобо.

Заяахан (*толгойгоо дохёод*). Эгэшэ, бү зобо.

Заяахан *гэр руугаа алхалшаба. Эгсэ һарьдагай зүргэнүүдые дамжаһаар доошоо буужа, гэртээ хүрэтэрнь түрүүшын бороон шэдэрээд, һүүлээрнь нойтон саһаар бадхаба.*

Дүрбэдэхи үйлэ

Гэмаа хүгшэн түлээнэйнгээ модон дээрэ наранда игаажа хуушоод, шагабша татана. Зүүн хойто зүг руу шэхээз һоноршолон табинхай. Ямар нэгэн абьяа абаһаар лэ толгойгоо үргэжэ, харгы руу хараа-шална. Гурбадахи үдэрөө нойрынь таһалданхай. Юундэ Заяахан ерэнэгүйб?

Үсгэлдэр үдэшэ Заяаханай эсгээ Дундай орожо ерээ. Үүдыень хүн тоншоошьегүй, үдхэлһэн янзатай болоо нэн. Наһаараашье шэбхэдэдэггүй аад, бага гайхан татаад, нюдэжэ хууһан сайгаа хажуу тээ-шэнь болгожо табяад, юрэдөө, холын хүн ябаал үгы юм гээбы даа гэжэ бодоод, үүдээз нээгээ нэн. Дун-дайн нюурай харагдашахада, сошожо абаба. Этигэл ядахадаа, дүхыжэ, үшөө дахин лаблажа абаа нэн. Шүдэнүүдынь ялагад гээд, бээз барижа шадангүй эльгэ хаташахадань, мэндэ сайнаашье мартанхай.

Гэмаа хүгшэн. Үнэхөөрөө Дундай гүш? Орыш! Орыш! Үүдэндэ юундэ байшабаш? (*Гар-һань татажа оруулха гэхэдэнь, миил хула хамсы шүүрэгдэшөө.*)

Гэмаа хүгшэн Заяаханиие хүлээнгээ шагабшаяа татахаяа газраа гараад, энэ нуужа байхадаа: “Дундайн амиды бусаһаниинь болоо, нэгэ тээ үхэжэ хэбтээ һаань, юушые бусаахын аргагүй һааб даа. Гарнууд үгышые һаа, яаба хээбэшые амиды бусаал даа. Болоо...”

Зүүн урда, Аха голой шааяха зайгүйгөөр адхарһан аадартал дуулдана. Энэ абьяан соогуур таб-таб гэхэн хүнгэхэн гэххэсэ соностожо, хүгшэнэй толгойгоо үргэхэдэнь, Заяахан дүтэ орожо ерэнхэй ябаба. Хүгшэн үтэр шагабшаяа хажуу тээшэнь болгоод, бүгдэгэшэн ошожо хоройн үүдэ нээбэ.

Гэмаа хүгшэн. Шамайгаа хүлээһэн гээшэм даа. Одоошые ерэбэ ха юмши даа, мухаам.

Заяахан (хүлээгээ ёһотой гэжэ Заяахан тухайлаад ябаһан тула ушар шалтагаанаа сэхэ хэлэнгүй). Аргагүйдөөб.

Гэмаа хүгшэн. Буул даа, мухаам. Шамайгаа баярлуулхам.

Заяаханай соггүй нюдэд тэрэл шэгтээ, эдэ үгэнүүдыень шэхэнэйнгээ хажуугаар үнгэргэжэрхиһэндэл байһан аад, нэгэ юмэ ойлгожорхиһондол зүрхэниинь дээшээ хөөрэжэ, түргэн моринһоо буугаад, хуга хүрэн, гүйдэлөөр тооной ябажархиба. Гэмаа хүгшэн моринойнь жолоо баринхай байрадаа үлэбэ.

Заяахан. Аба! Аба-а!

Дундай (бүхэ нойрой зүүдэндэ үлгэдүүлһэн хүн нюдээ нээжэ ядан). И-ы.

Өөдөө хаража хэбтэһэн эсэгээ тэбэрижэ, Заяахан мээхэйгээр үндэн таалашаба.

Дундай (хушууень озоод, тохонооголдон бодожо, орон дээрэ нуугаад, хоёр гараа дээшэнь үргэжэ). Абашни иимэ болошоод ерээлби даа, басагам. (Хүхюунээр.) Уйдаха юумэгүй-й. Би хүн зондоо тунһатай юмэ үшөө хэхэ-бее. Харахаш!

Заяахан гайхабагүй. Гарыеньшые анхаржа харабагүй. Харин нюур, нюдэ руунь сэхэ гэтэн, эдэ үсөөхэн жэлнүүдтэ эсэгийнгээ үбгэржэ, хэды зүдэршэһыень химгадаба.

Заяахан. Үһэтнай сайшоол, аба.

Дундай. О-о, үһэн байгаа юм аабза. За-а, басагам, һайн байна гүт?

Заяахан (дала мүрөө хабшалзуулаад, энеэбхилхые оролдон). Ямар гэхэ юм даа... Шадалаараа байналди даа.

Дундай. Таабайн бее хэрэб?

Заяахан. Түлээ, уһаяа асарһаар...

Дундай. Манайш таабай хатуу бэетэй хүн даа. Зуу хүрэхэдөө болохо. Шам тухайм Гэмаа хүгшэн хөөрөө һэн. Ехэл хүлээгээ даа.

Заяахан. Гэпэлмаагай үхибүүн үбдөөд, би һарлагуудынь харалсааб. А-а, тиигээд лэ удаарааб.

Дундай. Хэр байнаб даа, хөөрхыш? Гэндэн тухайнь дуулаа һэм. Тархиш даа, ёһоор бэрхэ хүбүүн һэн даа. Теэд яахыншые аргагүй, дайн боложо байна ха юм даа. Хүнэй ямархан, ухаатай, хэсуу бэрхэ хүбүүд һалана гэжэ һананаш даа. (Дороһоо һанаа алдаба.) Да-а, бү хэлэ. Би хэдэ дахин шархатааб. Долоон голтой хүн гээшэ гүб. Толгойгүй һаа, бусахагүй һаабзаб. Һүүлэй Һүүлдэ хоёр гарни минэдэ хиргүүлжа, мухар болоходонь бусаагаа. Тэрэгүй һаа, би Һүүлшынгээ амин хүрэтэр туласалдахал байгааб. «Нүхэр лейтенант, гэртээ тунһатай байжа болохош. Харихал хэрэг гарабал даа» гэжэ командирни хэлээд, Улаан Тугай орден үбсүүндэм хадаа һэн.

Заяахан гимнастёркыень стул дээрэһээ абаба. Олон тоото орден медальнууд альга ташалдаһан юумэдтэл хангиралдашаба.

Заяахан (эльбэжэ үзөөд, досоогоо бодобо). Гэндэмни баһал иимэ олон орден медальнуудтай ябаһан байгаа ёһотой.

Дундай. Гэртээ тунһатай байнгүй яахабиб. Һарлагуудые шамһаа дутуу харууһалха гэжэ һанаа гүш?! Адуушые харюулжа шадахаб. Нэгэ хэды хоног урда хүрэжэ ерэхэн байгаа һаам, мүнөө болотор почташни хэбтэхгүй, үни галаб хада абаашаһан байха һэмби.

Гэмаа хүгшэн (*газааһаа ороод*). Моринойш үргэн доро үбһэ хаяжа үгөөб. Намбаанда гэдэһээ дүүргэжэ байг. (*Галаа түлхээс түхээржэ байхадаа*.) Дундай унтаж садаба гүш?

Дундай. Садаа. Орой нэрээгүйб... Басагантаяа мүнөөдэртөө иигээд хариха хэрэг гарал даа.

Гэмаа хүгшэн. Юунэй яарал юм. Нэгэ хэды хоноод ошыт.

Дундай. Хэхэ ажалаа олоод нуунам. Гэпэлмаагай харлагуудые хараха болоо ха, ябаа гүйдэ аргамгүй. (*Эрид шийдэһэн хүнэй хэбэр үзүүлэн*.) Ургада ороһон дайсанаа гэдэргэнь унатар таталсахаб.

Эсээг басаган хоёр сугларһан почтаёо хоёр сумаагаар шахажа байжа хээд, замаа хороохоёо яараба. Энэ үедэ нургуулиин наһанай шаби гүйжэ оробо.

Шаби (*Дундайн нюдые шэртэжэ, үбсүүндэхи орден медальнуудтань хорхойтоһон шэнги*). Фронтоо бусаһан хүн та гүт?

Дундай. Тиимэ.

Шаби. Таниие айком бушуу ерэгты гэнэ.

Дундай. Хэн?

Шаби. Түрүүлэгшэ.

Дундай. Ябахаяа байхадамнай юун болоод дуудуулба гээшэб? Халта хүлээ. Ошоод ерэхүү.

Дундай ута утаар алхалан, гэрэй саагуур орошобо.

Айкомой түрүүлэгшэ таһаг соогоо хоёр эхэнэртэй нууба. Урданайнь танил Бата Тибешкеевич үүдэ ороһон Дундаие хараһаар, яаралтай өөдөө үндыжэ, энеэбхилэн урдаһаань ерэжэ тэбэрибэ.

Бата Тибешкеевич. Нуу, нуу... Зай, фронтынгоо һониниие хөөрыш даа.

Дундай (*оло юумэ хөөрэлдэхэ сүлөө үгыб гэсэ*). Үлүү хөөрөөдхихэ юун намда байхаб даа. Үдэр бүхэн газетэ дээрэ бэшэжэл байна ха юм.

Бата Тибешкеевич (*үннэй танилайнгаа хоёр гаргүй боложо бусаһандань голхоронги, нэгэш гарынь бүтэн үлэхээс яагааб гэжэ досоогоо бодоод*). Тиимэ даа. Зүб. (*Нэгэ бага бодомжолоод*.) Бэе хэрэб?

Дундай (*хоёр сарбуугаа ээлжэлүүлэн сохёод, омог хүхюүгээр*). Энэ хоёрһоо бэшэ зобохо юумэм үгы. Улаан зүрхэм зандаа.

Бата Тибешкеевич. Үнөөхи хүхюун заншни огто хубилаагүй байна. Найн лэ гээшэ. Эндээ хэды хонохот?

Дундай. Юу хонохо гэжэ... Ябахаяа байһыем барижа абаат.

Бата Тибешкеевич. За-а, тиигэбэл фронтынгоо һонинуудые хожом зугаалаарай. Нэгэ иимэ дурадхал байна. Ши, нүхэр Дундай Галсанович, колхозоо хүтэлбэрилхэ болоо хаш. Үбгэжөөлнай наһатай болоо, ядаралдана. нургуули һударшые, бэшэг тамгашые үгы, орлохо хүнэй үгйдэ боро мурэй баарһамнай хэдэн жэл түрүүлэгшэ ябаа. Өөрынгөө хаба соо хүдэлбэ, зоноо хүтэлбэ ха юм даа.

Дундай (*хоһон хамсыгаа һэжэрбэ*). Иимэ аад гү?

Бата Тибешкеевич (*сохоёо заажа*). Толгойш яагаа юм теэд.

Дундай. Таарахагүй ха даа.

Бата Тибешкеевич (*баадхаба*). Бү зобо, шадахаш, коммунист Галсанович.

Дундай. Би хэхэ ажалаа олоод ябаа нэм.

Бата Тибешкеевич (*һонирхобо*). Ямар ажал?

Дундай. Хайнаг, харлагуудые харууһалха.

Бата Тибешкеевич. Ши, фронтовик, партийна хүн аад, эндүүрнэш. Партиин зааһан тээшэ ошохо ёһотойш.

Дундай (*нууд гэжэ бодожо үзөөд*). Зай, тиибэл яахаб. Туршаад үзэхэл болобо аабзаб даа.

Һүни орой хүрэн тэдэниие хэншье угтабагүй. Ехэнхи зайе ябагаар ябажа, тулама эсэшэн Заяахан эдеэлхээшье, унтахаяашье уйгаргүй ханашанхай, гэртээ тулаһаар лэ хэрэлсы дээрээ лаг хуушаба. Абань эмээл дээрэнээ буужа, түрэн тоонтынгоо агаар шуухирса хоробо.

Дундай (өөртээ өөрөө хөөрэлдэндэл). Иимэ нангин уула хадатай нютагта дайсад яашье хүрэжэ ерэжэ шадахагүй!

Таабайнь түөрһөөр гараба.

Таабай. Заяахан хэнтэйбши? (Абамни харюусаг гэжэ Заяахан бодоһон байгаа. Харюу абахагүйдөө.) Баһа юун болобоб? Үбшэлөө гүш?

Дундай (хүхюунээр). Бидэ хоёрбди даа.

Таабай. Бидэ? Һэ... (Сухалтайшагаар.) Үгы, ши хэмши даа?

Дундай (шоотойгоор). Сагтаа орохобди. Орожо байгты. Гэрэлдэ гэртэ танилсахабди.

Таабай. Ши ихэдээ Дундай мүн бэшэ бээш?

Дундай. Тиимэлби даа. (Хэрэлсы өөдэ гаража.) Гэртээ орожо, мэндээ хэлсэжэ, һониноо хөөрэлдэе даа.

Таабай. О-о, яагаа һайн юм бэ-э. Ерээ ха юмши! (Гэдэргээ оробо.)

Дундайтанай шэнэнэн гэр уни бутарса түлигдэжэ, шараһан мяханай, зутараантай сайн үнэр аятайханаар анхилан, эсээ хүбүүн хоёрой зугаае бүри бадаргана. Заяахан дуулгаа ха, удангүй Гэпэлмаа гүйжэ оробо.

Гэпэлмаа. Дундайхай, амиды бусаа ха юмта даа... (Саашань үгээ хэлэжэ дүүргэнгүй, хүзүүдээд уйлашана.)

Дундай (хүхюугээр). Баярлаһан хирээ бархирха гэлсэгшэ гү? (Гэндэниинь ханажа, шүдөө хам зуушаба.) Хоёр хүлөө шэрэжэ ерээл хүн бээб. Хэды шархатажа, гаршьегүй болоо һаа, туһатай байхал байхаб... Гэпэлмаа, бээе бари. Хээээдэшье үзэгдөөгүй хүшэр хүндэ саг гэшэ. Илалтамнай дүтэлөө. Бүхы арга боломжоороо фронтдоо туһалха ёһотойбди. Энээниел ойлгооройт. Битнай дайнай дүлэн сооһоо гаража ерэнэн хүн гэшэ гүби даа. (Гэпэлмаагай уярһан сэдхэлэй орьёлоо бага номгорбо. Дундай бодоод, гэр соогуураа ябасагаһанайнгаа һүүлдэ.) Бидэ тэсэхэ, тэмсэхэл ёһотойбди!

Гэпэлмаа (олон орден медальнуудыень хаража, омогорхон хууһанаа). Манай хотон соо бусажа ерэнэн түрүүшын хүн та болонот.

Дундай. Энээн тухай мэдээд һуунаб. Гэртээ амиды бусаһандаа баярлаха юумэмни оройдоо үгы. Нюур нюураараа дайсадтай тэмсэжэ ябахадаа хабаяа үзэгшэ һэм. Үхэхэ үйлэгүй һэн хойноо яахабши? Үлөөлби даа. Энэмшье болоо гү гэжэ һананам. Эндээшье байгаад, дайсадтаа амар заяа үзүүлхэгүйб. (Стул дээрэ хуужа, мухар сарбуугаараа стол тоншоходонь, дэнгэй гэрэл ониб-аниб гээд абаба. Таһархай гарайнгаа саһан дээрэ хэбтэхые, хадын түргэн горхон шэнгээр шуһанайнгаа шэдэлхые, мэдээ табижа байхадань залуухан санитар басаганай дээрэнэ ерэнэниинь элихэн ханагдажа, шүдээ хабирба.) Үдэр намай аймагта айком дуудажа, колхозой түрүүлэгшын уялга даажа абахыем дурадхаа.

Гэпэлмаа (түргэн). Теэд юун гээбта?

Дундай. Партиин заабари дүүргэхэ ушартай болоболби даа.

Гэпэлмаа. Тиимэ ааб даа. Колхозоо хүтэлбэрилхэ болоһонтнай һайн лэ гэшэ. Нураггүй урагшатай байха гэжэ бил бодоноб.

Заяахан (стол дээрэ шараһан мяха, зутараантай сай, табаг дүүрэн талха табиба). За-а, эдэзмнай болоо, эдеэлэе даа.

Таабайнь буланда ошожо уудалаад, томохон түйсэтэй юумэ гаргажа, хоёр гараараа хүбүүндээ һарбайба.

Таабай. Бусажа ерэнэнэйш түлөө. Юу байгаабши. Бари, бари. Намар хада тогоо нэрээ һэм.

Дундай үндыжэ, хоёр сарбуудаа үни хада өөрынгөө хэһэн түйсэ хабшажа абаад, басагандаа тайлуулжа аягалхыень үгэбэ.

Дундай. Гуурһаа гударшоод һуухагүй, урданайш зон зөөриншэ нарин байдаг байна. Һайн даа. Мүнөө уулзаһанайнгаа түлөө, илалтын түлөө бария. (Дүүрэн аяга хундагаяа үргэбэ. Амталжа үзөөд) О-о, одоо хатуу даа. Дараанай юумэн хадаа ондоо байна.

Нэгэ амяар хүнтэрүүлжэрхибэ.

Таабай. Яашахань һэм. Хоёр дахин нэрэгдэһэн байха.

Шэмэжэ уугаад, уршыжа, толгойгоо һэжэрбэ. Заяахан абынгаа аманда хэдэн хэһэгхэн мяха хэжэ үгэбэ.

Дундай (*амташаан жажалжа, ам-там эдеэд байхадаа*). Манай һарлагай мяхан яахадаа шэмэтэй, ондоохон гээшэб. Урдань мэдэгшэгүй һэм. Холо ябахадаал ойлгодог болооб.

Таабай. Ганса мяханиинь бэшэ, хүнийнь ямаанай хүнһөө үдхэн хурса ха юм. (*Сайгаа хорожо оробо*.)

Дундай. Иимэ мяхан, хүн фронтдо сэгнэшэгүй хэрэгтэй болодог. Малаа гарзалуулангүй олоор үдхэхые, һү тоһо хаба соогоо абажа, ехээр гүрэндөө тушаахые оролдохо болонобди, нүхэд. Үглөөдэрһөө би уялгаяа дүүргэжэ эхилхэб. Эндэм айкомой зүгһөө бэшэг байна. (Зүрхэн тушаагаа заагаад) Үглөө үдэшэндөө зоноо суглуулжа, суглаа хэхэбди. Зай, нүхэд, амарха сагнайш тулашаба ха даа.

Заяахан (*эсэжэ, арай бээе барижа һууһан*). Амарая, амарая. (*Унтари тээшээ ошобо*.)

Гэпэлмаагай ябаха дээрэ Дундай шинелээ хэдэржэ, хойноһоонь гаралсаба. Одо мүшэд Саяанай үндэрнүүдээр үлгөөтэй юумэдтэл шобшоролдоно. Хон-жэнхэн.

Дундай (*өөртөө хэлэхэндэл*). Ямар гоё һайхан нютагтай гээшэбибди даа. Мүшэдөөр элбэг хабарай хүнийньше ондоохон, үльгэр шэнги үзэгдэл түрүүлнэ. Иимэ онсо һайхан орон нютагаа дайсадта буялалгахаар аал! (*Бодолгото боложо байд гээд, Гэпэлмаада туласа ойронь ерэжэ, мүр дээрэнь мухар сарбуугаа табиба*.) Гэпэлмаа, би шинии байдал хуу мэдэнэб. Ганса бээ эхэнэртэ хэзээш хүшэр байдаг. Гансаардаһан эрэ хүндэшье һайн юумэн үгы юм.

Гэпэлмаа (*хэлэхыень ойлгожо ядан маргажа, нилээн түдэгэсэжэ байһанаа һанаһанаа сэхэ руунь хэлэхэ гэжэ бодобо*). Би хүбүүтэйб, та басагатайт. Балай гансаардаһан юумэн харагданагүй. (*Харанхы соо Дундайн нюдэ хараха гэхэдэнь, обёорогдобогүй*.)

Дундай. Гэпэлмаа, мүнөөш ойлгоогүй һаа, хожом ойлгохош. За-а, би хүргөөд үгэһүү даа. Тиигээд ерэжэ амархам.

Гэпэлмаа (*гэр хүрэтэрөө ерэхэн хойноо*). Гэртэ орыт.

Дундай. Хожом ябуужаб даа. (*Шалтаг бариба*). Эсээб.

Дундай гэртээ орожо, дэрэдэ толгойгоо хүргэжэ, нүдээ анихатайгаа адли унташаба.

Табадахи үйлэ

Май һарын тэн. Заяахан эртэ бодоод, галаа түлижэ, сайгаа табижархёод, мориёо барижа асарба. Гэртээ ороходонь эсэгэнь стол дээрэ саарһа табинхай, мухар гараараа шанаагаа туланхай һанаанда хатанги һууба.

Дундай (*уриханаар*). Заяаха-ан. Мүнөө почтаёо асархаяа ошохош гү?

Заяахан. Сайгаа уугаад ябахам.

Дундай. Бү яаралши. Һуу наашаа. Ерэхээр нилээд болошобоб. Нүхэдтөө гансаш үгэ бэшээгүйб. Шим намдаа туһалха болоолши даа. Бэхэ, гуурһаа гаргажа, минии хэлэхэн соо бэшэг бэшэл даа. Абаашажа табихаш. Адресань энэ байна. Командирайм нэрээр. (*Заяахан багшынгаа урда партын саана һуудагтал бэхэ, ручкаяа урдаа табижа, стул һандайлба*.)

Нүхэдни уншаад, харыш, энэмнай дахяад нэгэдэхи класста нуража эхилээ байна гэлсэжэ, хүхюутэйгээр энеэлдэхэ даа.

Заяахан гэнтэ “и-иг!” гэхэн ёолоо гаргаад, гэдэһээ тэбэрижэ, доошоо нуушаба. Сошоһон абань басагаяа тэбэрээд, өөдөн татасагаана.

Дундай (мэгдэбэ). Мухаа, яабаш? Яабаш?..

Энээхэн саг соо хүлэржэ үрдээд, үбшэнэйнгөө табигдахада, сүлөөтэйгөөр амилһан Заяахан юунэй болоһые өөрөөшье ойлгожо ядаба.

Заяахан. Мэдэнэгүйб... Доторым урбуулжархиһандал болобо. Бараг ха даа.

Үндыжэ, стул дээрэ нуугаад байтарнь, досоонь юуншьеб хүдэлхэдэл гэшэбэ. Заяахан нүдээ анижа шагнаархаад, үхибүүтэй болохо болоһоноо тухайлхадаа, ордоһотойгоор бархираад, орон дээгүүрээ ошожо мухаришаба.

Дундай (юуеыншье ойлгожо ядаһан). Фельдшертэ ошохом гү? Досоош муу гү?

Заяахан. Хэншье хэрэггүй, аба...

Дундай. Үбдэнэ гүш? Сэхын хэлыш.

Заяахан (шүдэнэйнгөө забһараар). Үгы!..

Заяаханай хоолой шэшэржэ, уралнуудын дарьбагашаба. Хүл дээрээ бодоһон таабайн шэхээс һонороор табижархинхай, яаһыень мэдэхэ хүсэлэнтэй.

Дундай (боһоод һалахаар бэшэ). Юун болоо гэжэ шамайе ойлгохо болонобибди?..

Заяахан (юуншье гэхэ аргагүйдөө). Газаа гарахам. Агаар дутана.

Хүнэй дуугархын сүлөөгүй гаража ябашаба.

Таабай. Энэмнай яаба гэшэб? Иигэдэг үгы юм хамнай.

Дундай. Үбдөө гэшэ ааб даа. Хэлэхээ яанаб. Үбшэнөө нюуһан хүн эдэгэ найжараагүй юм. (Хойноһоон гарахадань, басаганиинь Гэлэлмаагайда ошожо яаба. Дундай һөөргөө гэртээ оробо.) Иигэжэ үбдэжэ байгаа һаа, мүнөөдэр почтада ошоһонойн хэрэггүй. Харгыдаа таталдажа унаа һаань, хэн абахаб?

Дундай нуужа сайлаба. Тээд хоолойдонь эдээн мүртэй орожо үгэбэгүй.

Дундай. Дахажа ошохо болоо гү...

Гэлэлмаа орожо ерээд, ондоо хүн үгы аабза гэжэ лаблаха гэхэндэл ишэ тиишээ хараад ааба.

Дундай. Заяахан ерэбэ гү? (Өөртөө.) Эдэнэрэй хоорондо нэгэл юумэн бии.

Гэлэлмаа. Бү зобогты, манайда нууна. (Дундаие газашань дуудаба.)

Эхэнэрнүүд яагаа олон зантай агшав гэжэ Дундай дураа гутаадхина.

Гэлэлмаа (һанаа алдаһан аад, энеэбхилээд). Болоһон ушараа Заяахан намда хуу хөөрөө. Тандаа хэлэхээ эшэнэ... Залуу ха юм даа. Үнэндөө өөрөө оройдоошье зэмэтэй бэшэ...

Тойруугаар эхилээд, үбэлэй тэрэ нэгэ үдэр бодхуул Дамбиитай уулзаһан уршагта ябадалыень Заяаханай хэлэһэн соонь дуулгаад, яахашье мөрөө оложо ядаад байһандань һанаата болобо.

Дундай Дамбиее нулагүй таниха һэн. Өөрөө тиихэдэ байгаа һаа, хоёр гараараа хоолойень бажууха байгаал ха. Харин мүнөө болоһон хойно яахабиш. Юушье хэхын аргагүй.

Дундай (гэнтэ яаража). Гүлмэр хүн иимэ байдалда ороходоо бээш хорложо болохо. Ошоё. Би өөрөө хөөрэлдэнүүб.

Хүхэ сагаан болоһон Заяахан эсэгэмни юун гэхэн гэшэб гэжэ хүлээшөөд, орон дээрэ уруугаа харан нуухадаа, харсагаһаа хороһон шубуухайдал болошоод байба.

Дундай (басаганайнгаа толгой эльбээд, эрхэлүүлэнги, аргаданги хоолойгоор). Мухаа, шини зобохо юумэ үгы. Дайнда унаһан Гэндэнэйнгээ урда, энэ ерээд ябаһан минииш урда

бээе бү зэмэлэ. Гэмтэй бэшэш. Хээлитэй болоһон хойноо түрэхэ ёһотойш. Өөрөөш бү тэжээ-гээрэй. Би ехэ болгоод, дахуулжа ябахаб. Хүбүүн түрөө наа, хоёр гарни боложо үгүүжэн. Басагамни, эсэгэш үнэн зүрхэнһөө гуйнаб. Ши намда үгээе үгэ. Тэрэгүйдэш заяандааш на-наагаа амархагүйб.

Заяахан (бодожо, эсэгийнгээ сээжэдэ толгойгоо няагаад, нюдэнһөө уһа дуһалуулан, хугшараан соогоо баяртайгаар). Аба, үгыетнай дуулахаб.

Дундай (һанаагаа амаран, ябаха дээрээ). Үбдэжэ байгаад, мүнөөдэр аймаг ошоһонойш хэрэггүй. Амара. Үглөө болго.

Заяахан эсэгийнгээ үгөөр болобогүй. Саяан уулын орьёлнууд дээрэ наранай наадан байхада, бээын-гээ тамирай барагтайе мэдэрээд, аяндаа зорёо һэн.

Досоогоо бодоно: “Үхибүүн? Бодхуулһаа? Ухаанайнгааш оёорто оруулаагүй ябааб”.

Манарһан нюдөөр байсата үндэрэй хабсагай хараад зогсоно.

Эсэгийн хэлэһэн үгэ шэхэндэнь элихэн соностобо: “Гэмтэй бэшэш... Хүбүүн түрөө наа, хоёр гарни болуужан”. Абамни үнэхөөрөө ашайа хажуудаа дахуулжа ябаха хаям.

Досоонь энэ зунай эхинэй сэнхир огторгой шэнги сүлөө уудам болоходол гэбэ.

Аха голой гарасада ерээд, морёо амгайбшалжа уһалаад, ногоондо табижа, шүдэ ташама хүйтэн уһаарнь нюураа угаагаад, эрьедэнь һууба. Энээхэн гарасада Аха гол һалаатажа, харайн мушхарһан уһаниинь аалидаад орхидог.

Гэрэл шэнги тунга уһан соонь Заяахан дүрэ шарайгаа тэрэ зандань хараба. Эдэ жэлнүүдтэ Аха голдол тогтонгүй хүдэлөө, ябаал даа.

Баруун тээ арилшаһан наран тээшэ Заяахан эрьежэ хараад, өөдөө үндыжэ, үдэшэ багта хүрэжэ, үглөөгүүр эртэ бодоод, нютагаа ерэхэб гэжэ бодоно.

Гараса гаража, хангил хабсагайн хаяагаар аһалдаһан зүргэ харгы өөдэ морёо урдаа табяад, хойноһоонь хэрмэн шэнги хүнгэхэнөөр дүүлин ябахадаа, толгой эрьемэ үндэрһөө доошоо хаража, Аха го-лой сагаалхин, шулуу сохин урдахадань, ажабайдалай байрадаа тогтодоггүй жама ёһо тухай удхалжа үзэнэ.

“Арад зомнай дайсанай хатуу нюдаралгые хамха сохин, уһа голдол тогтонгүй урагшаа жүдхэнэ. Би нютагайхидайнгаа сэдхэлээ хүлээлтые хүргэхын тула баһал энэ үндэрнүүдые торонгүй дабажа гаранам. Хуу юумые дабаха хэрэгтэй. Дабаха. Тэрэнэй түлөө хүн түрэнэ, ажаһууна. Эгээл тиимэһэнь абамни бэрхэшээлдэ тородоггүй, хододоо согтой залитай ябана. Гэндэмниш тиимэ һэн. Би сухарин-гүй, хүн түрэнэ уялгаяа дүүргэхэ ёһотойб”, – гэжэ шэбшэхэндэнь, наран энеэбхилһэндэл, хүтэл үн-дэрын хүнгэнөөр дабагдаһандал болоно.

Саяанай шобхо оройнуудай саһан дуулганууд мүнгэтэн ялалзана. Заяаханай мэдэхын иимэ байгаа. Хэтэ мүнхэдөөшье иимэ байха ха.

“Саг ошохо, дайсан дарагдаха, одоо тиихэдэ жаргалаа түбхинүүлһэн хүн зоной байдал найжарха, иимэ зоболонтойгоор холо газарһаа почтаёошье зөөхээ болихо, машинын харгы хэгдэхэ гү, үгышье наа, самолёдоор асардаг болохо. Би тиихэдэ хүгшэршэнхэй, шүдэ амаяа унажа, нюдээ муудашанхай, дайнай хүшэр үеын почта зөөлгэн тухай залуу үетэндэ хөөрэхэб. Тиихэдэм этигэхэ гү? Хай даа, зариманиинь этигэхэгүйдөөш болохо. Хөөрэхэб, хөөрэхэб, тиихэдэмни зариман үльгэршье гэжэ һануужан, хамаагүй. Байһан юумые байһан соонь хөөрэхэб. Баран бэрхэшээлнүүдые дабажа, ерээдүйе дүтэлүү-лэлсээ һэм гэхэдэм, нюуртай, үгэ бүхэмни үнэтэй сэнтэй байха ха юм”.

Хангил хабсагайн оройдэ гараад, мориинь байшаба. Эндэһээ тойроод холо хүрэтэр харагдана. Уһанай саада тээхи Барисатын хүтэлшье үзэгдэбэ. Гэндэнэй “хэрмэхэн” гэхэниинь элихэн досоонь оробо. “Хэрмэхэнни хангил хабсагайһаа халингүй үлөө. Хэрмэхэндээ бусаагүйлши даа, хайрата ган-самни”.

Аха голоо шэртэн, удаан даа бодолгото болон һуугаа һэн.

Түгэсхэл

2021 он, гурбадугаар һарын 28 – дүрбэдүгээр һарын 3

ЭХЭНЭРНҮҮД ДУУЛАНА

I

Эхэнэрнүүд дуулана, гоёор дуулана,
Эльгэ зүрхыем хүдэлгөөд абана.
Нүхэдөө гээһэниинь мартагдаа гү,
Нарата дэлхэйнгээ иимэдэ дадаа гү?

Али шэнээр байдалаа эхилээ гү,
Алтан дэлхэе дахинаа найшаагаа гү?
Уйдхаргүй хууһандаа баярлаа гү мүнөө –
Үринэрэйнгээ хүлые дүрөөдэ хүргүүлһэндөө?

Яагаа дуулдаагүй һонин дуун бэ,
Ямар найхан хоолойтой эхэнэрнүүд бэ.
Бүхы наһаараа жаргалтай хууһан мэтэ,
Барандаа гутарал зоболон үзөөгүй мэтэ.

Дуулыт, эхэнэрнүүд, дуулыт даа дуугаа,
Дуунууд лэ сэдхэлэйтнай эдэгээхэ аалам.
Наһанайнгаа шэмэг болгоһон аялгаа
Найгуурдан татуулха заяантнайш аалам.

II

Ямар жэгтэй дуун бэ,
Яатараа зүрхым дайрана бэ?
Гансахан инагуудаа һанана гү,
Гамгүй юртэмсын хайрагуйе гү?

Залуу түлэг наһандаа,
Заахан үхибүүдтэй байхадаа
Инаглаһан нүхэдөө гээгдэхүүлһэн,
Инаг дурантайгаа хахасаһан.

Найхан эхэнэрнүүд дуугаа дуулана,
Һанаа сэдхэлээ тиигэжэ заһана.
Амар мэндые хүсэнэб таанарта,
Арюун найхые үрезнэб бултанда.

2017 оной хоёрдугаар нарын 13

ГАН-БУЛАД

(Шаралдайн хөөрөөн)

Агуухэ Октябриин социалис хубисхалай урда тээ буряад нютаг дайдада ушарһан баатарлиг ябадалнууд харуулагдана. Шэн зоригтой Ган-Булад тухай Шаралдай гэжэ тэрээнһээ дүүмэр хүбүүнэй зүгһөө эндэ хөөрэгдэнэ.

Цырен-Дондок Хамаевай «Ган-Булад» гэжэ туужын удхаар бэшэгдэбэ.

Үншэржэ зобохыешье, унаган нүхэрэйнгөө бата найдамтайешье, инаг дуранай хүсэтэйешье дүүрэн үзэһэн хүм. (Шаралдай).

ЭНДЭ ОРОҢОН ХҮНҮҮДНИ:

Шаралдай – энэ би гээшэб;

Ган-Булад – минии унаган нүхэршье, нэрлэһэн ахамнишье гээ һаа болохо;

Халзуу – нютагаймнай баян хүн;

Үбгэжөөл – минии түрэлэй нэдэбтэй наһатай үбгэн;

Сэмжэдмаа – Ган-Буладай нүхэр басаган;

Эжы – Сэмжэдмаагай эхэ;

Дэмбэрэл – Ган-Буладай нүхэр хүбүүн;

Пормоон – Ган-Буладай ород тала-нүхэр.

НАНААНДАМНИ ХОДОЛ ГАН-БУЛАД ОРООД НАЛАДАГГҮЙ

Сабшалаагүй харадаг нэлмын эри мэтэ хурса нюдэниинь, эрмэгтэһэн шанаархуу нюурынь, хурша мэтэ таталдаһан шүрбэлэлиг бэень, могойн хотирһондол уян габшагай хүдэлсэн, юун гэхэ юм даа, бүхы түхэл маягынь нюдэнэйм урда мүнөөшье эли харагдаһаар зандаа. Одоол эрэ хүн нэн даа гэжэ һанадагби.

Тиихэдэ би арбан табатайхан лэ ябаалби даа. Мүнөөнэй арбан табатайшуул минии улаан шуһаараа туйлажа, хүлһөө гаргажа хүдэлһэн юумэндэмни даб гэхээр дарагдаад унахадаа болохо. Яахабши даа теэд, бурханай табисуураар тэрэ харанхы мунхаг үе сагта түрэжэ, хуби заяагаа эдлэхэл гэхэн хүн байгаа юм бээб.

Арбан наһа һая гүйсөөд ябахадаа эхэхээ гээгдээ нэм: уушханай ханяадаар наһа барашаһан юм даа, баарһам. Хабартаа, үбэлдөөшье хана уняагаараа нэрьежэ нэрьежэ байдаг, үхэрэй шабааһаар газарһаань хэдышье шабахада туһагүй – үмхи хуушан зэмьез соо нуухабди. Эсэгээ мүнөөшье хүрэтэр мэдээгүй агшаб. Хай, мэдүүлхэшье хүн үлөө үгы ха даа. Ханяадаг шогшодог эхэмнишье наһа баратараа намдаа эсгээ тухаймни хэлээгүй. Эрьюу тэнэг бишье һурахаяа мэдэдэггүй, тугал лэ нэн хойноо тугал ябааб.

Эжынгээ намшые хүтэлүүлхэ ламые дуудаад, ори ганса хурьгалһан хониёо гаргаад, ормог хормогһоонь, халуун шуһанһаань хүртэжэ һуутарнай Халзуу баян хатарша хараараа хазаар даруулһаар хүрэжэ ерэбэ. Моринһоо буужа гэртэмнай оробошьегүй. Ташуурайнгаа ута эшээр сонхыень тоншоод, намайе дуудаба. Би гүйдэлөөр гарабаб...

Халзуу. Эжышни наһа барашаба ха юм даа.

Шаралдай (толгойгоо гунхуулаад). Тиигээл даа.

Хайрлахань, намда ямар нэгэ туһа нэмэри үзүүлхэнь гэжэ мунхаг ухаандаа һанаһан байгаа. Тэрэншье арай тиимэ бэшэ байшоо.

Халзуу (бадарангяар). Толгойгоо ганзагалха юумэ үгы. Наашаа харал даа! (Булган малгайгаа нидхэ хүрэтэрөө дараад.) Хоёрдохи хоногоо хонидтнай хаалгаатай байна бшуу даа. Мүнөө энэ гэхээр гаргажа, адуулхаяа мэдэ. Ехэ болоош, эжыгээ халажа ядахагүйш. Үбһэнһөө үлөө болоһон хог хошоёо хурьгадтаа үлөөе, харин эрье хонид хагданда ябажа ядахаяа болёо. Хэлээшыем ойлгобо гүш?

Шаралдай (уйлаганан хагад). Ойлгобоб.

Халзуу. Ойлгоо наа болоо. (Иигэжэ хэлээд, хүйтөөр мнхэрэн, тогтожо ядаһан моринойнгоо ама угзарба.)

Һанаата болоод, дээшээ хаража адаглахадам үүлэн хүлгэжэ, тэнгэрийн шарай бургажа эхилхээр забдаад байба. Ушар удхыень гэртэ һууһан зондо ойлгуулжа үгөөд, шүлэ халбагадасагаагаад, хүдэһэн һарьмай дэгэлээ үмдэжэ, гарахаяа түхээрбэб. Түрэлэй һэдэбтэй үбгэжөөл намай зогсообо.

Үбгэжөөл (аргаахан, гансал миниил дуулахаар шэбэнэбэ). Хүбүүн, байза, заһалай хэрэгтэ гэрһээтнай юу бариха болонобибди? Ламбагайгаа гар һула гаргажа болохогүй ха юм.

Шаралдай (һанаад үзэбэ, үгэхэ һэнэгтэй юумэм үгы шэнги). Эжын хубсаһан гэмээр мүртэй юумэн үгы. Орон, шэрдэг даа, ябаган шэрээ, үхэг, амһарта жэмһэртэ – энээнһээ ондоо гэр соомнай юуншые үгыл даа. Мал гэхэдэ, томожоолшог болоһон хурьган лэ байна. Хурьга үгөө наа болохо гү? Ондоо юумэн һанагданагүй.

Үбгэжөөл. Яахань һэм. Ньюртаа үһэтэй, дүрбэн хүлтэй мал хадаал болоо.

Хашаа соо хурьгаяа хаажа үгөөд, эрьенүүдээ адуулхаяа гаргабаб. Урагшаа улаа татадаггүй, хүшэржэ, сиилэгэр нүдэтэй болоһон борогшо гүүгээ унанхайб. Дагайн үбэлжөөнэй шугы руу эрьенүүдээ туубаб. Тээд нүдэмни хонидоо хараха юм бэшэ: мордоһон эхынгээ хүдөө хэбтэһэн тала руу хаража, одоол нүдэнэйнгөө урбайтар, хоолойнгоо хордотор бархиржа садаа һэмби. Тиигээд хонидоо холо хүртэр тууһанаа, оройшые болоһыень ойлгоогүйб. Гансата задатай саһанай ехээр шэдэлжэ, һалхинай буужа эхилхэдэ, хаана байһанаа, юу хэхээ арай тухайлаа һэм.

Тээд, халаг даа, хожомдоһон байгааб. Юушые хэжэ үрдихэгүй шэнгиб. Гансал шугын нэмэридэ оруулха арга һанагдаба. Тэрэ мүртэм һалхин эшхэржэ, бүтүү бүглүү, бордоһон болошобо. Газардаба хаямбиб гэжэ шаналха хүм. Хоёр зуугаад толгой эрьенүүдни яахань гээшэб?

Иигэжэ сэдхэлээ зобоходоо, тугаарайм муулар гомдол манан шэнги дэгдэжэ, эрьенүүдээ һахы һалаг туужа оробоб. Туу болишые шортоо. Хонидни бөөгнэрэлдөөд, хойшоошые, урагшаашые ябаха юм бэшэ. Ташуураар сохижошые, хашхаржашые ядаад, борогшонойнгоо нэмэридэ орожо зогсобоб. Хамаг бээм хүлэршэнхэй. Өөдөө хараад, шэхээ табьяд шагнахадам, һая нааша бордоһо саһан болихо янзагүй. Оршолонто дэлхэйдэ бурхан бии юм наа, хайрлан үршөөгыш гэжэ зальбарха, мэдэхэ маани мэгзэмээ уншаха хүм.

Монсогойрон хонидни хадын хүсэтэ горхоной долгинодо тээлгэһэн шулуудтал һүүдэгэшэлдэн, нэгэ харагдажа, нэгэ болижо, бүлэг бүлэгөөрөө таража, талаар урдажа эхилһэндэл болобо. Одоо бүри юушые хэжэ шадахаяа болиһоноо тэндэл мэдэрээ һэм. Борогшоноо хүтэлөөд, ори хуугай табин, шугын нэмэри тээшэ, шуурган өөдэ жүдхөө бэлэйб. Ядахын сагта өөрынгөөшые бэе абархаяа бодоо хамбиб. Шугыгаашые олоһон юумэ үгы, шуургата талын дунда борогшоноо хүтэлһэн зандаа үлөө һэм.

Байтараа дааража эхилээб. Һууридаа дэбхэншээгээд, морёо тойроод гүйгөөдшые үзэнэм. Тиигэһээр эсэжэ, гансал борогшондоо бээе жээнэн няабаб. Тээд хүшэрһэн борогшон дулаан ульһа үгэхэһөө наана нойто хүйтэнөөр жээнэхэ юм. Тиихэдэл хүнэй ажабайдалда галай хэды үнэтэй, хэрэгтэй байһынь ойлгожо абаа бэлэйб даа, хөөрхы.

Хахад һүнийн хойнохонол шуурган намдажа, бадхаһан саһаншые болид гэжэ, бөөн хара үүлэд лэ мушхаралдаһаар байба.

Морёо хүтэлжэ, гэр тээшээ гэшхэлхээ түхээрхэдэм хүлни мэнэрээд, намайе юрэ дуулаха янзагүй. Жэбжэгэнээд, бадайраад, нэгэл өөрым бэшэ шэнги. Хүйтэ даалгахаһаа ондоо юумэгүй муу булгайр гутал үмдэжэ гараһанаа шаналаа һэм. Эмээл дээрэхи нойтон саһа этээд, борогшоноо унабаб. Даарад гээ юм һэн гү, али гэр тээшээ ябаха болоходоо гү, борогшомни яһала хүлөө урагшань татасатайгаар хатаршаба. Ерэхэдэмни, үнөөхи үбгэжөөл гэртэм гал түлинхэй, һанаата боложо болишонхой, унтангүй хүлээжэ байба.

Үбгэжөөл (үүдэ орохотой үгытэй сасуум уртаба). Ай, баарһамни даа, амиды гүш? Яаба ааб гэжэ яһаа ябтайжа һуугааб. Бурхан хараал даа. Шонын зуурама, шүдхэрэй төөримэ һүни хаана, ямар хээрын сагаан талада хосорбо гээшэб гэжэ һанаалби. Зай, болоо, болоо. Хубсаһаа тайла.

Голгүй хүрэжэ, бээрэшэһыем мэдэһэн үбгэжөөл дэгэлым тайлажа, гуталым һуга татаад, ушаагай амһарай дэргэдэ һуулгаба. Хүлэймни мэнхыжэ хүлдэшэһые галай гэрэлдэ обёорһоор, үгээгүй газаашаа гүйжэ гараад, орожо ерэхэдээ, улхаар дүүрэн саһа удханхай.

Үбгэжөөл. Байза, хүбүүн, хүлөө аса наашань.

Хоёр хүлыемни хүйтэн саһаар үрэжэ ороо бэлэй. Удаань гар, хасарыем үрэлсөө. Зүб юумэл үбгэжөөл ханаһан байгаа гэжэ мүнөө бододогби. Айһан тэбдэһэндээ хонин тухайгаа хөөрэлдэхээс мартажар-хиһан байгаа һэн гүбди.

Үбгэжөөл (нилээд сагай үнгэрһэн хойно). Мухаа, хонидоо яагаабы?

Шаралдай (мүр ганса болошобо). Дагайн үбэлжөөнһөө тээ доошолоод тэдэмни тара-шоо һэн.

Үбгэжөөл. Ай жаалда. Мориншни уяатай бээ?.. Ши унта, би дулаалаад, бүрээ абаад, тэрээ руу ошоһуу. Үглөөгүүр болотор шоно нохойдо таһа татуулаагүйл һаань һайн юм һэн, юрэдөөгэй. Амаралши даа, амара. Һанаагаа бү зобо.

Гутал дээгүүрээ эжымни оёһон пэнии үмдэжэ, шэб харанхы һүни руу дала гараһан үбгэжөөл дохолон татаһаар гараа һэн.

Айхабтар эсэһэн тула хүнжэл доро ороһоор лэ унташаһан байгаабы. Удаахан һэрижэ ядабабы. Сээ-жэм һэрюун шэнги аад, нюдэм нээгдэхэ юм бэшэ. Хүнүүдэй гүбэр-шэбэр дуугаралсаад, тадь-тадь гэхэнь шэхэндэм эпил дуулдана хэбэртэй. Харада даруулжашье, зүүдэлжашье байһанаа ойлгохо юм бэшэб. Хүнэй хүнжэлыемни татахадал һэрээ һэм. Урдамни Ган-Булад зогсожо байба.

Ган-Булад (зөөлэхэнөөр). Дүүхэй, ямарабша, һайн гүш?

Иигэжэ түрүүшынхуеэ намайе нэрлэһыень һанабабы. Хорёод наһа хүрөөгүйхэн энэ аха нүхэр баһал баян Халзуугай барлагынь һэн. Зууһаа үлүүтэй адууень гансаараа үдэр һүнигүй хараха. Юрэдөө, Ган-Буладые баян Халзуу гар дээрээ үргөөгүйхэн байдаг гэжэ дуулаһан, эмниг моридые хэнһээшье бэрхээр һургадагыень нэгэнтэ бэшэ хараһан юмби. Агнуурида бэрхэ, адуундань шургахаяа ханаһан олохон шонын толгой тоншоһон, адууень жэлһээ жэлдэ олон болгожо байгаа.

«Мүнөө би юун болоо гэшэбиб, хонидыем шононууд татаба гэшэ гү?» – гэжэ маргахадаа, орон дээрһээ үндыбэб.

Ган-Булад. Хэбтэ, хэбтэ. Хүлдөө гэнэ һэн гү, харуулал даа хүлөө? (Улайжа хэлхыһэн хүлыем болгоомжолон хараад, зобошобо.) Тү-үү, хургануудш нээрээ хүлдөөл. Яаһан бузар юм, ямар арга һанаха болоо гэшэбибди?

Шаралдай. Хонидни...

Ган-Булад (үгэлхэлөөрни таһалжа): Таһаршаһан юумэдые үбгэжөөлтэй суглуулжа аса-раабди даа. Хоройдонь оруулбабди.

Удангүй Халзуу баянай хоолой газаа соностобо. Намайе хэбтэжэ бай гээд, Ган-Булад гараба. Халзуу баян юунэй болоһые угшалжа һураал һэн ха. “Тоолохо, тоолохо!” гэжэ ганирхань намда эли дуулдаба. Бүхы дэлхэйн бурхадые харалсахыень гуйбабы: хүсэд лэ байһай даа, ондоо юуншье хэрэггүй. Хүлдэһэн хүлөөш мартажа, шагаабаряар ерэжэ шагаабаб. Хорой соохи хонидые үбгэжөөлтэй туухадаи, Ган-Бу-ладтай үүдэндэнь байгаад тоолоно. Арбан табан хонин үгы гээд, арбан хургаа арбайлгажа, бажуужа байжа хэлэнэ.

Үбгэжөөл (саанаһаа бүдэху хоолойгоор дуугарна). Хёлгын сөөрэм руу харанхыда орошоо гэшэ гү даа. Тойрожо дууһынь хараабди. Үгыл даа, яахабы. Жаахан үхибүүе гэмнэһэнэй хэрэггүй. Хотон айл байнабди, нэгэ аргыень оложо суглуулжа, толгой хүсөөхэл болоо бээбди.

Халзуу. Һэ! Үшөө гү? Танай суглуултар табан жэл хүлээхэ болохоб. Хаанаб тэрэ хол-тоһон! Гэртээ гү?

Халзуу баян ташуураа ёдогашуулан, сэхэ наашаа ябажархиба.

Ган-Булад (оролсобо). Ахай ноён! Хайраа бү орхиит! Бидэ аргыень олохобди.

Халзуу (эрьежэ тэрээн тээшэ харабашьегүй, ябуудтаа). Һэ! Яагаа һүрхэй юмта! Га-заагаа ган гэхэ нохойгүй, газар гэшхэхэ малгүй аад, тиигэжэ байжа гонгинолдохо.

Үе мүсэмни шэшэржэ эхилбэ. Гуталаа үмдэһэн һаа, газашаа хүл мэдэн гүйжэ гарахал һэм. Үб-гэжөөл Ган-Булад хоёр хоорондоо юушьеб хөөрэлдэн тэндээ зогсоһоор. Би хүнжэл доогуураа шургажа

бухаад хэбтэнэб. Аахилһаар, хараал шэрээл табиһаар, алимши гэхээр баян Халзуу гэртэ оробо. Хүн-жэлым хуу татаба.

Халзуу (аржаганашаба). Алим хонидни?..

Хэлээ таһа отолуулһан юмэдэл хэбтэнэб. Мойһоной бүдүүн эшээр хэһэн ташуурайнь эшэ гартань һалганахадал гэбэ. Зай, буулгажал мэдэхэнь ха юм гэжэ бодобоб. Таба-зургаан жэлэй урда тээ нэгэ хониной тэбээржэ үхэмсаар, эжыемни ташуураар толгой хударнь хэдэ дахин тамшаалгаһыень агшан хирэдэ һанаад орхибоб.

Халзуу. Муу нохойн гүлгэн даһаа! Саһа бордоһон болохыень мэдэһээр байжа, хониды-ем зорёон Хёолго руу туугаа алтайш! (Ташуурай эшээр һүбэй хударам буулгажархиба.)

Би “а-аг!” гэжэ оог гаргаад, атиралдашоо һэм. Тиихэдээл үрөөһэн гараа үргэһэн байгаа һэн хаб: сарбуу дээгүүрэмни эшын эршэтэйгээр буухада, гарни һанжагад гээд, уни бутаран, мэдэрэлгүй боло-шоходол гэбэ. Үшөө хэды ёды хажуулдижа хэбтэһэн гар, хүл дээгүүрэм үбхэгээд гэтэрэм хүндэ сохил-то буугаа. Али багтань Ган-Булад ороһон юм: ташууртай гарыень гэдэргэнь нуга мушхаад, баяниие булан худар орондог шарбаса түлхижэрхёо. Баян Халзууе бар хүсөөр балай ахиршыё гэхын аргагүйл һэн: зургаа-долоон пүүдһээ нааша лаб лэ хэмжүүртэй, тэнзээгэр ехэ гэдэһэтэй. Миисгэй нюдэтэй, ехэ нүхэнүүдтэй һарнагар хамартай энэ хүнэй хажууда Ган-Булад эрөөн гүрөөһэн шэнгээр бээ зэхээд зогсошобо.

Баян бүдүүн хүн аад, барлагтаа баһуулжа, орондоглосо түлхюулшөөд хэбтэхэнь эшхэбтэр бай-гаашыё юм бээ. Тээд баян Халзууда хүниие хайрлаха табилан гэжэ юу байха һэм. Эндэшыё шүдээ зугаад бодохо хоорондоо бүһэдөө һуйбадаһан мүнгэн хутагаяа нуга татажа, үзүүрыень Ган-Буладай сээжэ руу залаба.

Халзуу. Шолдоон даһаа! Тэжээһэн буруу тэргэ эмдэхэ гэдэг болобо гүш! Энэ хутагын эриие гэдэһэ рууш хээд, мушхажархихаб. Һайсахан зобоходоо мэдэхэш!

Хутагатай гарынь алдангүй хараад зогсоһон Ган-Булад хүлюулжэрхихэндэл байраһаа хүдэлбэ-гүй. Ган-Буладыё хутагадабал, намаёе амиды үлөөхэгүй гэжэ мэдэнэб.

Үүдээр шагааһан үбгэжөөл иимэ үзэгдэл хаража, соһондоо бурхан тэнгэриёе дурдан, «энэ яажа байнабта, болиит! болиит!» гэжэ һүхирхөөл мэдэбэ.

Баян Халзуугай хутагаяа урагшань залажа, даб гэхэлээрнь Ган-Буладай баруун хүлэйн өөдөө һүрд гэхэнь лэ харагдаа һэн. Баянай хутага үхэгэй тэрээ руу хийдэшэбэ. Ган-Булад араһаань аһалдажа уна-гаагаад, хүзүүень нугалаад, халзан толгойгоорнь айхабтараар шала тоншуулжа байба.

Ган-Булад. Бурхандаа мүргэхэ гүш, али яахабши? Эндэш өөрыёш хутагалжархихам. (Тэрэнь халуунай бухадал хиигалаад, абяа гаранагүй.) Бурханда өөрынгөө дураар мүргэхэ-гүй юм һааш, би шамайё иигээд мүргүүлхэм. (Толгойгоорнь шала наншуулжа эхилбэ.)

Баянай үсэдын хүдэлдэһэн, хоро шарань бусалһан лэ юм һаа даа. Тиибэшыё нээрээ энэ барнаагта хийдэ алуулаад һалахам гэжэ һанаа гү, үнэхөөр бурхандаа мүргэжэ, хүлисэл гуйжа оробо.

Ган-Булад. Энээнһээ хойшо хүниёе баһаха, дарлахаяа болёо гүш?

Халзуу. Болёо, болёо... (Тугаарай зүггүй хэрзэгы байһан баян хухарһан, һалганаһан хоо-лойгоор харюусана. Ган-Булад хутагыень абажа, үүдэ нээгээд, газашань шэдэжэрхибэ.)

Ган-Булад. Үтэр гар!

Гэдэргээ эрьежэ байжа, унаһан малгайгаа абаад, татагасаһаар гаража тоңилоо бэлэй.

Морин дээрэ һуужа, тээ холохоно ошоһон хойноо “үһөөгөө абахаб, толгойн саазада хүртэхэш” гэжэ занажа талиһан гэхэ.

Хүниёе харшалха, сохихо болоходоо, хайрлахын табилан мэдэхэгүй аад, аминдаа хүрүүлхэдээ айм-хайһаа аймхай, хэлэһэн үгээ амаараа гаргаад, доогуураа гоожуулжархидаг хүн гээшэ хэн бэ гэхэдэ, баян Халзуу гэжэ тиихэдэ ойлгоо һэм.

Гарайнгаа хухарһыё халуу һөөргэнь мэдэрээгүй байшооб.

Ган-Булад (ерэжэ). Заа, дүүхэй, түхээрхэ болоболди даа. Эндээ хойшодоо багтаха шэн-гэхээ болиһомнай мэдээжэ. Удахагүй Халзуу хүнүүдые абаад ерэхэ. Гартань ороо һаа, ами-ды гарахабди гэжэ һанаһанаймнай дэмы.

Би бодохол гээ нэн бээб. Хоёр нүдэннөөм гал сасархадал гэшэб. Гарни даалгаагдахaya болишоод байгаа ха юм. Хухаршоол гэшэ ха гэжэ Ган-Булад үбгэжөөл хоёр хөөрэлдэб. Үбгэжөөлнай бага сага гартаа дүйтэй байжа, яһыем барижа үгөөд, хүдэлхэгүйнь тула хэдэхэн шэнэхэн зомгооно шулажа, эжымни пулаадаар бүхэлжэ уяба.

Би шүдөө шангаар зуужа, гомдол, үбшэнөө дотороо багтаахые оролдоо нэм. Уйлажа юунэйшые урда орохо үгы юм байна гэжэ ойлгоо нэн хаб.

Ган-Булад. Нарин Заган Гутай гол хоёрой ниилэнэн эхиндэ ангуушадай отог бии юм. Таабай, бидэ тэндэ байхабди, энээн тухай хэндэш хэлэжэ болохогүй. Би таниие найн мэдэхэ хадаа хэлэнэб, этигэнэб.

Тиигэжэ хэлээд, Ган-Булад мэшээгхэн соо унтариингаа юумэ бэлдэжэ хээд, эмээлэйнгээ арада абаашажа уяа нэн. Намайе хамһажа хубсалуулаад, борогшониим унуулаа.

Үбгэжөөл. Зай, яахаб, үхибүүдни, амгалан найн ябыт даа. Ябаһан газартатнай бурхан харалсажа, үргэлсэжэ байг.

Иигэжэ юрөөгөөд, үбгэжөөлнай үдэшэжэ үлэбэ.

Үсгэлдэр хада бордоо саһан болоогүй юумэндэл тэнгэри сэлмэшөөд, ямаршые уйдхар зоболон дэлхэй дээрэ үгы гэхэндэл наран элшэтэй шангаар шаража, ороһон саһа гамгүй хайлуулжа эхилбэ.

Хухарһан гараа хүзүүгээрээ ооһор оруулжа нэгэлдэргэлээд, нүгөө гараараа эмээлэй бүүргэһээ баряад нуунаб. Ган-Булад мориноймни жолооһоо хүтэлэнхэй, наранһаа харгаһан нүдэн дээрээ гараа абаашажа, ой руу харабшалба. Тэндэ юугээшые бэдэрһэн юм. Ехэл удаан хүхэрэгшэ манарагша гүн руунь шэртэнэ.

Ган-Булад (һанаа алдаад). Нүүлшын хүйтэн үнгэрбэ, иигээдшые намхаханы ха даа.

Морёо баалажа, ябадалыень түргэдхэбэ. Ёо-о гэжэл бээе барижа ябаһыем ойлгоһон Ган-Булад борогшониим буртаг бургааһагүй сүмөөхэн газараар гаргаха юм.

Үдэһөө найсахан үнгэржэ байхада ангуушадай отогто хүрэжэ ерээ нэмди. Ган-Булад хоёр хугаһаам үргэжэ, эмээлһээм хугалаад, түгсэг дээрэ абаашажа нуулгаба.

Ган-Булад. Хүлээд гэжэ эндэ нуу даа. Би гал хүл түлээд, шамда хэбтэри бэлдэжэ үгэхэб.

Сабшадаһанһаа хорьбо нууһан наранһаа дабирхайтай тортог гаргажа, хуурай гэшүүһээр зуухыень түлибэ, отогоо сэбэрлэбэ. Тагаан бэлдэжэ, сайгаа табиба. Эсэхэн моридоошые нүүл орооһоор эдеэллүлбэ.

Гэрэй дулаасаһан хойно намайе оруулжа хэбтүүлбэ. Ангуушанай отогые анха түрүүшынхией хараһан байгааб. Эжы бидэ хоёрой нуудаг гэрһээ дулааншые, уужамшые шэнгээр һанагдаа нэн.

Сайгаа уугаад, хэбтэжэ амарбабди.

Шаралдай. Ган-Булад-хай, отогымнай олоод, тэдэнэр орожо ерэхэгүй юм бээ?

Ган-Булад. Айнаалши? (Этигэлтэйгээр.) Эндэ байһыемни тухайлха үгы байха даа. (Нюурыемни шэнжэлһэн янзатайгаар хараад.) Юундэ уршынаш? Ехээр үбдэнэ аал?

Шаралдай (үбшэнөө далдалжа, тоосогүйгөөр). Барагтай даа.

Ган-Булад. Гарыеш хухалһыень мэдээ һаа, тэрэ бузарые ондоогоор нунааха нэм. Халагни. (Шүдөө зуун, аман соогоо бүрд гэбэ, нэгэл ондоохоноор нүдэниинь ялас гэбэ.) Томо болоходоо харюугаа абахал байхаб... Заа, гараа наашань үгэ даа.

Бүтэн гараа харбайжа, Ган-Буладай абарга шэнги адхаса мэдэрбэб.

Ган-Булад. Ехэжээл боложо байна гэшэш. Зоригжохол хэрэгтэй. (Наар дээрэхээ үндыжэ, дабшалжа нуугаад, намһаа асуужа эхилбэ.) Эжышни һаа барахынгаа урда тээ шамдаа юумэ хэлээ нэн гү?

Шаралдай. Нэгэ хүйтэн харалган үдэр хонинһоо бусахадаа һалхи татаба, хадхалыатаба гэшэ хаб гээд лэ унан хэбтэшоо нэн. Урданшые шогшодог, ядаруухан бээтэй юм нэн. Дүтынгөө түрэл тэрэ үбгэжөөлые дуудуулаа бэлэй. Хоног соо хадхалыатаад лэ ами табижархёо. «Хүбүүмни, – гэжэ нүгшэхынгөө урда хэлээ нэн. – Хүнэй зэргэ хүн боложо ябыш

даа. Эжыншни хэһэн нүгэл гэжэ байхагүй. Юрэдөө, бурханай орондо түрэхэ бэшэ гүб даа». Иигэжэ хэлээд, газар гараад, наадаад ерэ даа гэбэ. Нэгэл аягүй юумэнэй болохые зүрхэмни мэдэжэрхёо. Хаалгаатай эрьенүүдтээ үбһэ үрээд, нэмээхэн сонхоороо ерэжэ шагаанам, эжым нюдээ аняад, хүдэлхээ болишоһон, үбгэжөөл наһата соо зула бадарааж, наманшаланхай, зальбаржа, маани уншажа байба.

Наһа бараһыень баян Халзууда дуулгахадамнай ерэхэб гэхэхээ ондоо юумэ хэлээ үгы, манда туһалһан юумэ үгы агша.

Ган-Булад. Ерэнэниинь теэд энэ ха юм даа.

Тэрэ аюултай, амин голдом болон ажабайдалдам харша үдэрнүүдые ханаандаа оруулхадаа, бээе барижа шадангүй хугшашабаб.

Ган-Булад. Дүүхэй, бү гутара даа!.. Хүн наһан соогоо зободоггүй юм гэжэ нэгэ ухаатай хүнэй намда хэлэһыень хананаб. Жаргал үзэхэл байхаш!

Ямар жаргал? Жаргал гэшэ хайшаа байха ёһотой юм? Үхибүүн ухаамни иимэ юумэ буйлуулжа шадахагүй байгаа. Хугшаад халахагүйдэм Ган-Булад толгойемни эльбэсэгээн хажуудамни удаан хуугаа һэн. Бү уйла гэжэ аргадаагүй. Монсогор хара юумэ түглылгэжэ досоогоо байнхаар, шабхажа халгаагаашань дээрэ гэжэ ханаһаншые юм һэн гү.

Бархиржа садаһан хойном хюһуулжархиһан ялан толгойгоо эльбэсэгэбэ.

Ган-Булад. Бишье баһа үншэржэ үндыһэн хадаа шамайе ойлгоноб даа.

Иимэ үшөө үншэн үрөөһэн байһан юм гэжэ Ган-Буладые би хаанаһаа мэдэхэ һэнбиб. Сэдьхэлээнгээ бодолые суургалха, нюухагүй гэхэндэл тэрэмни хөөрөжэ ороо бэлэй.

Ган-Булад. Би Хяагта шадар ехэ болоһон хүм. Эхэмни буряад, эсэгэмни монгол угай байһан. Хүсэд арба хүрөөгүй ябахадам дүйрэн гэдэг юм гү, халуун үбшэнэй тахалда дайрагдажа, нэгэ зун соо тэдэмни хойно хойноһоо наһа барашаһан юм.

Намайе үргэжэ абаха хүн нагаса эжымнил байгаа. Эжы абамни газарай хүрьһэн доро орожо, бодохоёо болин болёо гэжэ ойлгохо ухаагүй ябаһан намтай юун гэжэ хөөрэлдэхэб даа. Тэдэшни бурханай орондо ошоо, ерэтэрнь хүлээхэл болообди гэжэ нагаса эжынгээ хэлэхэдэнь би сагаагаараа этигээдгэ, яагаа үни болоноб гэжэ дахин дахин нуража хашараадаг байгааб. Бурханай орон гэшэ ехэл холо газарта байдаг юм, тиигээд лэ удаараа гэхэ. Буряадаараа арбан дүрбэ хүрөөд ябааб. Шини мүнөөнэй хараанай наһатайдам гэнтэ тэрэ нагаса эжым баһа таарлашоо. Тиихэдэнь тэрэнэймни ехэ хүбүүн намайе гэртээ оруулба. Түрүүшын һамганиинь гурбадахи үхибүүгээ гаргажа ядалдаад, ами табиһан байжа, тэрэ хүбүүнэйнь хоёрдохи һамган намайе үлүү үзэжэ, багтаагаа шэнгээгээгүй һэн даа.

Эжы абынгаа бурханай оронһоо бусахые хүлээжэ ядаад, үхэхэн хүн үндыдэг үгы гэжэ мэдэхэдэ, тэрэ нохой шэнги аржагануур, хэрүүлшэ эхэнэрһэнь тэрьелхэ, хубияа хааж, хоолойгоо тэжээхэ гэжэ бодоод, хүнэхэ хүшэ тулам соо суглуулжа түхээрээд, наранай гараха зүг харан гэшхэлээ һэм.

Ябаа, ябаа, Сүхын эрьедэ оршодог Мөөрөөшэ нютаг хүрэжэ ерээб. Нэгэ баянайда хүлһэншэнөөр орожо, хониинь адуулдаг болооб. Зүгөөр жэл шахуу хүдэлөөд байтарни гурбан хонидыень үдэр дунда шоно татажархиһан юм. Тэрэ баян намайе сохёошьегүй хаа, наһан соогоо түлбэриггүйгөөр хүдэлхэ болобош гэжэ зангаа һэн. Тиихэдэнь би тэрэ хүнндөө морёо унажа тэрьелшоо бэлэйб.

Пормоон гэжэ ород үбгэжөөлтэй харгыдаа танилсаһан, туһа абаһан хүм. Тиигээд лэ танай нютаг хүрэжэ ерээд, энэ боложо ябаналби даа. Нам шэнги иигэжэ зобоһон хүн үгы гэжэ түрүүшээр ханадаа байгааб...

Үгээ хүсэд хэлэжэ дүүргээшьегүй хаань, юу хэлэхэ гэхэниинь ойлгосотой һэн. Үргээдгэ үнээндэл үлдэжэ зобоһоноо, уйлан ябаһанаа угтаа хөөрэхэ дурагүй хүн гэжэ хожомынь хада ойлгоо һэм.

Үглөөдэрынь Ган-Булад хотон руу хонон ошожо ерэхээ түхээрбэ.

Ган-Булад. Харанхыгаар тэрэ руу ороод, бүрүүлээр тэндэхэ гэдэргээ гарахаб, үглөөгүүр эндээ байхаб. Намдаш ошожо ерээгүйдэ аргагүй бшуу даа. Айха юумэгүй, хэншые, юуншые эндэ ерэхгүй. Өөхэн дэнгээ аһаагаад хоноорой.

Эдихэ юумэнэйнгээ нимһал байһые, үшөө заа зуу юумэнэй хэрэгтэйе тухайлһан намда “зай” гэхэхээ бэшэ ондоо юун байхаб даа.

Ган-Булад (ябаха дээрээ). Борогшониешни дахуулаад ябашагуу. Эдэгэхэдэшни шам-даа ондоо найн мори асархабди.

Шаралдай. Өөрөө мэдэйт даа, Ган-Буладхай.

Хэды тиигэбэшье моринтойгоо хахасаха дураггүйгөө мэдэрнэб. Борогшонтой эжэлшэһэн байгааб. Эжымнишье тиигэжэ хэлэгшэ һэн. Ерэхэ жэлдэ малшадтаа үүсэлүүлхэб гэжэ баян Халзуугай хэлэжэ байһанииньшье ханагдаба. Тээд Ган-Булад ахай мэдээл юм ааб даа гээд дүүрэбэб.

Хазаар, дүүрөөгэй хан гэхэнь, моридой хаядалтай түргөөр гэшхэлхэнь дуулдаад, хон-жэн болошобо. Хаанашьеб тоншуулай модо тоншохонь, үргэһэн гүрөөһэнэй хахархань дуулдана.

Ой соо анха түрүүшынхией гансаараа хонохо баатай болобоб. Нард гэхэн юмэнһээ сошожо, айжа, ороолон шүдхэрнүүдые ханаандаа оруулжа, олигтой унтагдабашьегүй.

Үнэгэнэй харанхыгаар нүдэдни өөһэдөө анилдашаһан байгаа һэн. Нэрихэдэмни, шүлэнэй үнэр хангалтажа, Ган-Булад сахюур буугаа сэбэрлэжэ, аршажа нууба. Наран дээрэхэнэ гараһан хэбэртэй, уйтахан онгорхой шагаабаряар хурса элшэнь ёлогооно.

Ган-Булад (үндыхэдэмни). Нэрибэ гүш? Айдаһаншни хүрөө үгы ааб даа.

Эжыдээ хаань, айгааб гэхэ һэм, харин Ган-Буладта тиигэжэ хэлэхээ зүрхэлбээгүйб.

Шаралдай (аймшагтай дорюун, доро зүрхэтэй хүн боложо). Унташооб.

Ган-Булад. Бодо даа. Эдэгээ бария.

Бугаа ханада үлгэжэ, тугалай арһан ехэ тулам сооһоо модон улхануудые гаргажа, бүдүүн модо отолжо хоёр холбожо дархалһан стол дээрэ табиба. Гэдэһэн найсахан үлдэгдэһэн тула бүхэли мяха түглытэрөө гүбшэбэб, нула шүлэ сэрдэйтэрээ хоробоб.

Ган-Булад (хурса хутагаяа хуйдань хэжэ байхадаа). Дүүхэй, шинии адуулдаг эрьенүүд-һээ нэгыень шэрэжэ асарааб. Хулгайн гэжэ ханалтагүй, хара хүлһээ адхажа олоһон зөөрим-най хаям даа. Хэдэн жэлэй удаа Халзуу баянда хүдэлөөд, миниишье оложо эдиһэн юмэн үгы. Гэдэһээ бүрилгөөд, мөрөө улайлгаагүйхэн ябагдаа. (Эрид шиидэнгээр. Энэ үдэрһөө эхилжэ, тэрэнэй хони, моридые ходо татажа, ядарһан зондо хубаахаб. Тууха заримыень туужа, Монгол хүрэтэр абаашахаб.

Өөрынгөө адуулдаг эрьёын мяха эдижэ байнаб гэжэ мэдэхэдээ, намда нөөлшье найн байбагүй. Ойлгожэ ядаһаншье, тэрэ муртөө зосоогоо зүбшэһэншье мэдэрэлдэ эзлэгдэбэб.

Һүүлдэ Ган-Буладыё үшөө нэгэ ушарал гаарууһан, дурыень гутааһан юм. Маниие үдэшөөшэ, үнөөхи түрэлэй нэльбээнэй үбгэжөөл манай түлөө нэхэбэридэ ороһон байгаа. «Хаанаб тэрэ шолдоонууд-шни? Үтэр хэлэ! Үгы хааш, үмхи яһыеш хуха сохёод, үрөөһэн нюдыеш түнхихэб!» – гэжэ байжа Халзуу баян хүхирһэн гэхэ. «Мэдэнэгүйлби, хайрлыт, үршөөгымт, дала хүрэтэрөө худалаар хэлэжэ, хүниие хардажа ябаһыем шэхэтэ амитан дуулаагүй юмэл», – гээд, бурхандаа наманшалжа, Халзуу баянай урда малгайгаа абажа дохиходонь, хундан толгойень ташуурай хүндэ эшээр соо сохижо, үхэдхүүлэн унагааһан байгаа.

Энээн тухай дуулаһан Ган-Буладай нүдэн уур сукхалаар ялалзалжа, үгэ дуугүй, ханаа хатан ябадаг, хаядаа нааша минии таахаар бэшэ бодол толгой соогоо мухарюулан нуудаг болошоо һэн.

Хирэ-хирэ хонон үнжэн үгы болошохо. Юу хэһэн яаһанаа хөөрэдэггүй, бишье ухашалжа һонирходоогүй байхаб. Тала руу гараха бүхэндөө мүнээн хутагаяа бүлюудэдэг, буугаа аршадаг, эмээлэйнгээ улам мориндоо тааруулдаг һэн. Хоолгүй ерэхэ үгы даа: айраг, тараг, айрһа, мяха намдаа асараад лэ байха.

Мүнөө бодоходомни тэрэмни уулын бүргэд, бинь дальбарааниинь байһан мэтэ ханагдадаг.

Хухарһан яһан наһанай тоогоор бүрилдэдэг гэжэ буряад зон хэлсэдэг гэшэ ааб даа. Тээд миниихи удаахан бүрилдэжэ, эдэгэжэ үгөөгүй, зобоогоо. Гараймни хэр боложо байһые Ган-Булад ходо-ходо хараха, һонирхохо.

Тиигэһээр зунай эхин нара гаража, тэрэ үеэр би гүйсэд найн болобоб. Ой соошье байжа дадагдаа. Шубуудые аялга дуугаарнь, ябадал ниидэсээрнь танижа нуража эхилхэдэ, шүдхэр боохолдойһоошье айгдахаяа болишохо юм бэлэй. Шииг нойтоһоо нуга харбажа гараһан түрүүшын зүлгэ ногоо, шэм гэмэ хангалаар анхилһан шэнэһэтэ ой – эдэ бултые анхархадаа ажабайдалда өөр өөрын тусхай хүдэлсэ, эрьесэ бии юм байна гэжэ ойлгожэ эхилээ һэм.

Гансааран байжа нурамхирһыем, айхаяа болиһыем Ган-Буладшье тухайлжа мэдэдэг болоо.

Эгээ энэ үеэр хотон ошоһон аад, дүрбэн хоног үгы болошобо. Иигэтэрээ наатадаг үгы нэмнай гэжэ гайхахыса гайхаад, ханаам зобожо эхилбэ. Үйлэ муутайнуудта баригдажа, алуулжа хэбтээ үгы юм гээбы даа. Гурбадахи хоногһоонь эхилжэ нойрни сэлмээд, унтаж хонохоёо болибоб. Юумэ хүлээхэдэ хүнэй шэхэн һонор болошодог байна. Нард гэхэн юумые шагнаархаад, амья даран хэбтэдэг болоо нэм. Энэ үдэр лэ үзэгдөөгүй наань, өөрөө ошохоёо түхээрбэб. Табадахи хоногтоо үүрэй сайжа эхилхэнээ хойшо газар гаража, зүүн урда зүг руу шэхээ һоноршолон табибоб. Тээд уулин уншарагтайгаар улихаһаа, үргэхэн гүрөөһэнэй бархирхаһаа ондоо абьян дуулдабагүй.

Һайн үүр сайжа, гээгээ орошоһон хойно моридой турьяа дуулдашаба. Тэбдэшэбэб. Ган-Булады барял гэшэ ааб даа. Мүнөө минии хойноһоо ерэбэ ёһотой. Яалтайб?

Удаан бодобогүйб. Баруун хойшо ошоходо үдхэн бартаа шэрэнги болодог. Тэрээ руу хүл мэдэн гүйшоо нэм. Будуун нарһан модоной саана хороод, отог тээшэ нэмээхэн харанаб. Моридой пяс-тас гэшүүһэ хуха гэшхэхэн дуулдаба. Моритой хоёр хүнэй ябахань мододой дундуур зураг-зураг харагдаад, үгы болошобо. Ерэбэл гэшэ ааб даа. Үмхирхэн түгсүүл, гэшүүһэнһээ торожо унажа ябаад саашаа холодобоб. Моритой хүнүүдшье, отогнишье харагдахаяа болибо. Шэрэнгийн дунда орожо, амияа дарабоб. Гүсын хоолойн шэнээхэн бээтэй шубууд дээрэмни мододой шэлбүүһэн дээрэ һуугаад, “эндэ байна, ерэгты наашаа, баригты” гэхэндэл пишаганалдаад халанагүй.

«Һэ-э, Һэ-э!» гэжэ хүнэй хашхарха бүлүүгээр дуулдаба. – Шаралдай, хаанаби-ы! – гэжэ хоёрдохёо хашхархадань Ган-Булад хойлоё таяа нэм. Отог тээшэ һөөргөө гүйхөөрөө болобоб. – Һо-Һо-о! – гэжэ баһа ооглохонь дуулдаба. Дүтэлжэ харахадань – Ган-Булад. Хажуудань эхэнэр хүн хэбэртэй. Юрэдөө, гайхабоб даа. Хэн байха ёһотой юм?

Минии гаража ерэхье хараад, Ган-Булад энеэбэ.

Ган-Булад. Айгаа алтайш? (Нюдээ эмнис гүүлэжэ.) ханаамни зобоод абабал. Ой руу холо ошожо, төөришэбэ гэшэ гү гэжэ ханаалби.

Айжа тэрьелхэнээ нюухые оролдобоб. Хажуудань уриханаар михэрэн байһан ута гэзэгтэй, ошо сасан ялалзан ехэнүүд хара нүдэтэй эхэнэрэй үгы наа, үнэнөө табихадаал табиха байгааб.

Ган-Булад (нам тээшэ зааж). Отогоймнай эзэн энэ гэшэл даа, Сэмжэдмаа. Хайшааш зайлахагүй гэ хамнайб. За-а, танилсагты. (Шухала юумэ хэлэхэндэл.) Дүү хүбүүмни гэшэ!

Шаралдай (басаганай гарыень баряад). Шаралдай.

Сэмжэдмаа. Нээрээшье, харахада шарахан, нэрэньшье тааруу байна.

Иигэжэ хэлэжэ байгаад тэрэ эхэнэр толгойем үнэдэбэ, эльбэбэ. Тиэхэдэнь бага мартантаад ябаһан эжимни зосоом хаха орошобо. Тэрэмни намайгаа иигэжэл эрхэлүүлдэг, тааладаг юм нэн. Уй гашуудалтайгаар уйлаха, тала руу, эжитэйгээ хонёо адуулдаг газар руугаа гүйжэ ошохо дурам эжэ эхигүй хүрэшэбэ. Хэрбээ ерэгшэ эхэнэрэй үшөө нэгэ урин үгэ хэлэбэл, дотор шүрэбни һөөргөө эрьелдэжэ болохо байгаа.

Ган-Булад тамырьемни таажэ мэдэхэндэл болобо.

Ган-Булад. Дүүхэй, уһагүй байнабди. Гүйжэ ошоод ерэ даа. Бидэ гал түлижэ, сог дээрэ эльгэ шаража байхабди.

Хүнэгөө абажа, булагай урдан гарадаг газар худар түргэн буугаа нэм.

Соробхилһон дүлэн соо эльгэ мяханай хүншүү гутаба, тагаан дээрэ сайн уһан табигдаба. Бүхэли мяханшье тогоон соо хэгдэбэ. Тэдэнэрни ехэл хүжүүнүүд. Ган-Булад иимэ байхыень хаража үзөөгүйб. Гайханаб. Юун дээрэхээ эдэнэр иимэ зугаатай гэшэб? Баярламаар нэгэ һайн юумэн болоһон байгаа алтай. Тээд һураха зүрхэм хүрэнэгүй. Ехэшүүлэй хэлээгүйдэ, юрэдөө, оролсоодшье яахамниб гэжэ саанаа бодохо хүм.

Нараншье дээрэхэнэ гарашаба. Түүхэйшэгхэнээр шарагдаһан һугабшаһаа хүртэлсөөд, хүйтэн уһаар даруулга хэбэб.

Сэмжэдмаа (намайе хараад). Яахаяа уһа ууба гэшэб. Санхатажа болохонь лэ. Айраг бии юм нэмнай. (Томо түйсэ нээжэ, модон аяга соо хэжэ һарбайба.)

Ган-Булад (тообогүй). Тиимэ бэлэн юумэндэ диилдээд орхихогүй, дотор бүхэтэй байха даа. (Гарайнгаа тоһо булгайр гуталайнгаа түриидэ аршаад, бодобо.) Ерэл даа наашаа: бишни шамдаа буу асарааб. Эрэ хүн гэшэш. Эдээнэй болотор хоюулан буудая.

Буу хүргэхэнөө наана абяанһаань айдаг би тэбдэшэбэб. Арсахань аягүй, эрэ нэрээ доро унагааһан зэргэтэй болохо һэн хойнонь зүбшөөһэн хэбэр үзүүлжэ, шэнэ замагтай сахюур бууень баряад, хараа-гаарнь шагаагаад туршабаб.

Ган-Булад. Табяад сажан газарта модо сайлгaһуу, тиигээд мэргэсэхэбди.

Тэрэ үдэр наһан соогоо эгээн түрүүшынхией буудажа үзөө бэлэйб. Сагаалсаяа гурба буудатараяа нэгэшые тудaaгүйб, ходол хажуу тээгүүрнь нарыулжархидаг байгааб.

Ган-Булад (зэмэлнэ). Шагаахыень шагаажа, хараадаа оруулһан аад, шабхаяа дараха дээрээ нүдээ анинаш, буугаа хүдэлгэнэш.

Шаралдай. Хүн яажа мэргэн буудадаг болодог юм?

Ган-Булад. Зүрхээ доро даража буудажа һураха ёһотой. Хурса нүдэн, шанга гар, түргэн ухаан гурбан хэрэгтэй байха. Энэ гурбаниие хүсэлдүүлбэл шишые мэргэшүүлэй нэгэн болохош. За-а, мүнөө иигэд гээд хүрөө, болог даа.

Тэрэ һамбаандамий сай, мяхамнай болоод, Сэмжэдмаа эдеэлхыемнай уриба.

Ган-Булад (дурадхаба). Сэмжэдмаа, зүлгэ ногоон дээрэ һуужа, эдеэгээ баряа наамнай дээрэ бэшэ гү?

Сэмжэдмаа. Өөрэнь юуб, дураа мэдэгты, байгаалимнай ямар найхам даа. (Сайнгаа дээжые аяга соо хээд, орон тэнгэридэ үргэбэ.)

Тохомуудаа дороо дэбдээд, галаа тойрожо дабшалбабди. Ган-Булад урдаа гурбан аяга табяад, үй-һэн түйсэ сооһоо хүнэй архи аягалба.

Ган-Булад. Шэнэ айлшанай, Сэмжэдмаагай ерэнхэндэ сэржэмдэхэ болоо аабзабди даа. Заа, ажана найн ябахын түлөө. (Духаряагаа үргэбэ. Мүргэлдүүлбэбди. Би юу уухань һэм-биб, үнэрын абаад, хамарһаа зайлуулбаб.)

Сэмжэдмаа (һалаганад гэхэн хоолойгоор). Оршолон дэлхэй дээрэ омоого мохонгүй, хээээдэ заяа хубитай, зол жаргалтай ябахын түлөө.

Халуунда аргагүй ангаад ябаһандал нэгэ амяар Ган-Булад балгажархиба. Сэмжэдмаа хэдэн таһалжа, найхан нүдээ анижа байжа ууба.

Ган-Булад Сэмжэдмаа хоёрой хараса уулзажа, суранзан шэнгээр татуулһан юумэдтэл аягаа гартаа бариһан зандаа урда урдаһаа харалсанад. Эдэмни яанаб? Би гайханаб. Аягатай архияа орхи-жорхёод, шүлээ халбагадабаб: тэдэниие хаража һуухань аягүй шэнги байгаа бшуу.

Ган-Булад (эдеэлжэ садаад, дурадхаба). Сэмжэдмаа, энээхэн зүүн тээхи байсада гаража үзэхэмнай гү? Хаяаһаань шүдэ ташама хүйтэн булаг бурьялдаг. Харахабди.

Сэмжэдмаа (ехэ дуратайгаар). Ү-үү, ошоё, ошоё.

Ган-Булад буугаа мүр дээрээ шэдэжэ, Сэмжэдмаае дахуулаад, гэшхэлшоо һэн.

Намда юушые хэлээгүй. Энээндэнь би гомдод гэбэб: Ган-Буладхайемни буляаха хүн бии болобо ха юм гэжэ муурхабаб.

Тэдэ хоёрни байсын эхиндэ, Зүүн хотогорой голой эрьедэ, үдхэн мүшэртэ жодоогой саана юушые хэхэн юм, нилээд удаан сэнгээд бусаа бэлэй.

Ерэхэн хойнонь гурбуулан һуухадаа Ган-Буладай ямар бодолтой ябаһыень ойлгожо эхилээ һэм. Тэдэ хоёрни тэндэ эхилһэн хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ.

Сэмжэдмаа (толгойгоо ганхуулан, уйдхарта даруулһандал). Хүн зобохо тулихые наһан соогоо хуул үзэдэг юм гэшэ ха даа. Ямаршые жэгтэй оршолонто юртэмсэб. Ай, зайлуул. (Ган-Булад хобшогорхон мүрһөөнь татажа, сээжэдээ толгойень няаба.) Ган-Булад, найхан сэдхэлтэй, үнэхөөр найн хүнши. Тиимэһээ бидэнэр сугтаа наһа үеэрээ зобохогүйбди гэжэ найданаб.

Ган-Булад (хасартань хасараа няагаад). Инаг дурамнай аршаан шэнги арюунаар булгилжа байг. Алтан дэлхэйн наран шэнги сэдхэлдэм хэтэ мүнхэдөө байхаш.

Хажуудань минии байхыг мартажархихан хоёрхоо урдань дуулаагүй юумээ дуулажа, үзөөгүй юумээ үзэхэндөө гайхаж, сэдхэлэй арюун мэдэрэлээр нэмэригдэхэн зон иигэж бэе бээдээ тангариэ үгэдэг юм гэж ойлгохогүй хөөрхы ябаа бшууб даа.

Сэмжэдмаа (уриханаар, намайе эрхэлүүлхээс ханаһандал). Дархамнай юугээ хэшооб даа?

Ган-Булад. Гартан дүйтэй байхо-оо. Тэрэ ханада үлгөөтэйень хара даа. (Бургаана шуулажа хэһэн уһан хүрдэ тээшэ харуулба.)

Сэмжэдмаа. Харыш, нээрээ тиимэл. Абымни дарха хэдэг зэр зэмсэг манайда хадага лаатай байдаг. Дархан болохо наашни шамда бэлэглэхэб.

Шаралдай (ёһолобоб). Найн даа.

Нюуриень харахаяа зүрхэлхээгүй хүм. Хүнэй нюуса хөөрэлдөө шагнаһан мэтэ эшэдэхэм хүрөө гэшэ хэн ха.

Ган-Булад. За-а, галаа дэгжээжэ, хоолоо барихамнай гү.

Ган-Булад хүхээс абажа, хуурай хумхи гэшүүхэдыг хүхынгөө үнсэгөөр булга сохижо оробо. Харин би хуһанай үйһэ шуулажа асарбаб.

Тэдэмни хүхюунүүд. Энеэлдэнэ. Ган-Буладай иимэ зугаатай, сог залитай байхыень түрүүшынхуеэ харанаб. Шэлүүһэн мэтэ бээ хуряан зогсоһонон түхэл маягынь оройдоо орхигдошоо. Нэлмын эри мэтэ шэрбэхэн нюдэниинь эгээн үдэрэй туяа гэрэл адхаж, энеэбхилхэдэнь сагаан шүдэнүүдын ходо харагдадаг болобо. Сэмжэдмаагай уян нугархай бээын хүдэлсэ уһанай нюруугай долгиношуу боложо үзэгдэбэ.

Тэдэнэй баярта бишье ногтохоёо ханажа, ойн шубуудай аялга сэдхэлыем шэрбээд, байгаалиин үзэсхэлэн нюдэндэм үнэг оруулһандал болоо хэн.

Мэдэхэ-мэдэхэ олон һонин юумээ хөөрэлдэжэ үнжэбэбди.

Үглөөдэрын бусаха тээшэ түхээрэлгэн болобо. Баһал гансааран үлэхэм гэшэ гү гэжэ зосоогоо мууданам. Ган-Буладхайн ошоо наа, угайдхадаа энэ хээтэйн үлэдэг наань найн байгаа. Мууданги минии зосоохиёо Ган-Булад тааһандал болобо.

Ган-Булад. За-а, ши бээ зэһэ. Сэмжэдмаа хээтэйгээ хүргэлсөөд, ябалсаад ерэ. (Бээм гансата хүнгэдэшэбэ. Ябаалди даа, ябаа! Талада гаража, зэрэлгээтэхэн сүлөө агаараарнь амилха, нютаг нугаяа хараха дурамни эжэ эхигүй хүрешоо.) Сахюур буугаа аба, ямаршые ушар тохёолдогшо.

Үгсүү үндэр газарта гү, али хада руу морёо хүтэлдэг, тэгшэ зохид болоходонь унадаг нэмди. Наранай жаргаагүйдэ Сэмжэдмаагайда хүрэбэбди. Ойдо дүтэ, эрье дороһоо гараһан булагһаа холо бэшэ зайда гурбахан лэ гэр бултайба. Хаамаг хуһамагаарнь, модон гэрээрнь бодоходо, зуһалангынь хэбэртэй. Газгаагуурнь нэгэ хэды үнээн, бүлэг хонид бэлшэнэ. Хотонь манийе холоһоо хаража хуһан аад, эзээ таниһаар, зангаа хубилгажа, һүүлээ шарбажа оробо. Модон гэрэй ара талын эдээ шанадаг сарай дороһоо табяад наһанай хурса шарайтай эхэнэр гараад, һарабшалжа хараһан бэээрээ: – Ай зайлуул, ерэбэ? – гэхээр ондоо үгээгүй, һөөргөө орошобо.

Зүүн гэрэйн хэрэлсы дээрэ буурал хүхэ толгойтой үбгэжөөл һуугаад, наранай ульһатай элшэдэ таашаан онижо, эрхуеэ хүдэлгэн, маанияа татана. Бидэндэ ехэ һаналаашы хандуулбагүй. Сарай доро оробобди. Тэрэ эхэнэр Сэмжэдмаагай эжынь байгаа. Задагай галай тулга дээрэ заахан тогоо табижа, хартаганаан угаабаряар угаагаад, уһа хэбэ.

Ган-Булад (малгайгаа абажа). Мэндэ амо-ор.

Сэмжэдмаагай эжы. Мэндэ-э. Дээшэ һуугты.

Галай баруун тээгүүр дэбдигдэхэн сагаан шэрдэг дээрэ ошожо һуубабди. Сэмжэдмаа эжыдээ туһалхаяа яарашаба.

Сэмжэдмаа (модон нюдүүрээр сайгаа нюдэжэ һуухадаа). Ундаа хүрэхөө ханаабди.

Сэмжэдмаагай эжы. Холо газар ябаа ха юмта даа.

Ган-Булад. За-а, иишэдэтнай һонин юуб?

Сэмжэдмаагай эжы (үг-маг). Хомор даа. Юрэдөө, юун гэхэ юм даа... (Юушыёб хэлэхэ гээд, тэрэнь үгэ болобогүй.)

Сэмжэдмаа (*нэргэгшээд, тогоотой уһан соогоо сайгаа хаяһанайнгаа удаа*). Эжы, юун гэхэ гэнэн аад, болишобот?

Сэмжэдмаагай эжы. Үхибүүдни, танһаа нюуха гэжэш яахабиб. Ямаршые хуби заяатай байгаа зомта.

Нюдэн дээгүүрээ мэлмэрһэн нёлбоһоёо пулаадайнгаа шэгшээгээр аршахадань Ган-Буладай шарай түмэржэн хатуужаад орхибо.

Ган-Булад. Сэмжэдмаагай эжы, юунэй болоһые сэхэ залан хэлэгты. Али таниие хэн нэгэн гомодхоогоо гү?

Сэмжэдмаагай эжы (*хамараа татажа, һанаа алдаад*). Эсэгэнь амиды һаа нэгэ ёһо, эрэ хүн хэзээшые өөрын үгэтэй, тулгатай байха юм һэн аабза. Тээд арын албанда нёдон-доной суг ошоһон нүхэдынь бусахадаа, шииг абажа, дааража, хүндөөр үбшэлөөд, һаһа бараһан тухайнь дуулгажа ерээ хамнай даа. Яахабши даа, үхэнэн хүн шортоо үхөөд лэ һалаа ха юм...

Байрадаа хүдэлхээ болишоод байбабди. Ядарһан, зобоһон зон энэ гэр соо суглараад байнабди гэжэ бодобоб. Сэмжэдмаагай һайхан нюдыень, хүүхюун зангыень адаглахадаа одоол жаргалайнгаа далайда гараһан хүн гэжэ этигээд ябаһамни, энэнь юуб? Нюрга руум эрезн могойн мүлхихэндэл хүйтэ даажэ эхилбэ. Эсэгээ мэдэдэггүй ганса эхээ алдаһан намда байшагүй болоходол гэбэ. Эхынгээ эгээл иимэ зобонгёор, нюргандаа даашагүй хүндэ юумэ үргэлөөд, бодожо шадахагүйгөөр даруулһандал аниргүй болодогынь халаахайгаар халааһандал зосоом оробо.

Сэмжэдмаагай эжы (*хоолойдонь түглыһэн шүлһээ залгяад, үргэлжэлүүлбэ*). Гарай хоёрой үдэр Халзуу баян айладхалтай орожо ерээд, агтын шэхэ барюулжа, уран манзын ёһоор худа ураг болоё, хадаг табихаяа ерээб гээ.

Сэмжэдмаа (*гайхаһан, бушуу һураба*). Эжы, юун гээт?

Сэмжэдмаагай эжы. Эжыш юун гэхэбиб даа... Хүбүүнтнай һанаа гүйсөөгүй, оройдоол арбан табатай гээшэ аабза, минии басаган арба юһэ хүрөө. Эрэ хүн ахадаа дээрэ, эхэнэр хүн дүүдээ дээрэ гэдэг урданай үгэ бии хамнай даа, басагамнай дүү хүндэ ошохо дурагүйл байха гэжэ харюусаа болоолби даа. Тиихэдэм басаган дурагүй байха гэжэ яахань һэм, түрэнэн гараһан эхэнь ха юмши, шинии мэдээгүйдэ хэн мэдэхэ болоноб гэжэ аһалдаа. Үгы һаашни, үхэр малыеш хуу туугаад, үхиешни үһэнһөөнь шэрээд абаашахаб гэжэ ганирхадань, ахай ноён хайрлыт, лама багшанар гэжэ бии хамнай, айладхажэ мэдээл гээлби даа.

Сэмжэдмаа. Нюһаяа шэрэнэн, мунинха тэнэг хүбүүнэйн һамганиинь үхөөшые хадаа болгохогүйб, бурханай урда тангариглахаар бэлэнби. (*Ошожо, эжыгээ тэбэришэбэ.*)

Шэрдэг дээрэ дабшалжа һууһан Ган-Булад бодобо. Шүдэдөө яг зуужа, малгайгаа үмдэбэ. Тэгшэ хамарайнь үзүүр дээрэхи хүмэдхэнүүдэйн дайсанда довтолһон бүргэдэй дали мэтэ ниилэн тэниихын харабаб.

Ган-Булад. Сэмжэдмаа, бү гутара даа. Би амиды ябаа сагтаа баян Халзуугай тэнэг хүбүүндэ шамайгаа үгүүлхэгүйб. Хара нохойтой үйлөөрөө бололдоод һалахаб!

Сэмжэдмаагай эжы. Хүбүүн, ойлгохо юм даа, хари. Баян бардам хүнтэй үһөөрхэлдэжэ байһаар толгойгоо эдигдэжэ болодог юм. Юрэдөөл, жэрхэдэнэм хүрэнэ. Шамайешые, Ган-Булад, халта дурдаад, хуха нуга хэлээд абана бэлэй.

Ган-Булад. Һанаһан хүсэһэнһөө сухарихагүйб.

Минишые эзбүүн хүдэлжэ, сагай тулаа һаа, үзэлдөөд һалахаар бэлэн, буланда түшүүлээтэй сахюур буу тээшээ хараад абанам.

Сэмжэдмаагай эжы. Басагамни, бээз бари, хүн аргатай агша. Нэгэ аргань олдоно аабза. Заа, айлшадтаа сай аягалай.

Сэмжэдмаагай шарайдань шарай гэхэ юумэн үгы, хүхэ сагаан, ямар эдээн хоолойдонь орохоб даа. Абяагүй һуужа, сай һороһон болоод, ябахаяа түхээрбэбди. Сэмжэдмаа хойноһоомнай гаралсаба. Ган-Булад хажуу тээшэнь болгожо, захяагай гү, ямар юм даа нэгэ хэды үгэ хэлээд, мориндоо мордоо һэн.

Табгайн хурдаар соёруулан, үдэшийн бүдэг соогуур үелхэн унаган нүхэр Дэмбэрэлэйдэнь хүрөө нэмди. Тэндээ үүр сайлгаад, ой соохи отог руугаа ошоо бэлэйбди.

Ган-Булад (*гэртээ бусажа ябахадаа харгыдаа нам тээшэ эрьежэ*). Халзуу баян бидэниие нурагшалһаар, бэдэрүүлгэ хүүлэнээр гэлсэнэ, Сэмжэдмаатай холбоотойем унхидаа хэбэртэй. Шинии наһанай тэрэ тэнэг тэншүүгэйнгээ һамган болгоһон нэрэ зүүлгээд, зоргоороо заража эдихэ, арһа мяхыень шулаха хүсэлэнтэй ха юм. Тэрэ шонын гартань орожо болохогүй. Тиимэһээ үглөөдэр отогоо орхижо, Сүхэ худар Сэмжэдмаатаяа булта мордохобди. Мүнөө тэндээ орхиһон заа зуу юумэээ, һомо һошоёо абаад ерээ. Үглөөдэр Дэмбэрэл маниие мори тэргээр хүргэжэ үгэхэ болоо.

Хэрэгтэй юу хээхэнээ суглуулаад, үглөөдэрынэ эртэхэншээ отогоо орхижо гарабабди. Бүрхөөд, бороо орохо янзатай, нараншые харагданагүй, бидэнэйшые досоо уйтай, хоорондоо хөөрэлдэнэ юумэмнайшые муртэй үгы.

Тиигэһээр ойн заха гаража, Сэмжэдмаатанай тээшэ моридойнгоо ама залабабди. Зосоом түглыгөөд, нюдэм таталдаад халабагүй. Эрэ хүнэй баруун нюдэн дээрээ татабал хайн, дороо таталдабал муу юм гэжэ эжынгээ хэлэдэгые ханахадаа, гайхашаа барабаб.

Шаралдай. Ган-Булад ахай.

Ган-Булад (*һэргээ болоодхибо*): Яагаабши?

Шаралдай. Нюдэм татажа ябана.

Ган-Булад (*һэргээ болоодхибо*): Али?

Шаралдай. Баруун.

Ган-Булад. Хаанаа?

Шаралдай. Дороо.

Ган-Булад (*тоохо хэбэргүй*): Моринойнгоо жолоо бүхөөр адхаад яба, бүдэржэ болуужан.

Наран орохошые дүтэлшэбэ. Бүдэрхэнһөөн айжа жолоогоо үнэхөөр шангаар адханаб. Добохон дээрэ гараад, Сэмжэдмаатанай гэрэй харагдамсаар Ган-Булад моринойнгоо ама татаба.

Ган-Булад (*ташуураараа заагаад*). Харал даа тэрэ... Сэргэдэнь хоёр эмээл морид уяатай, тэргэтэй морин үшөө байна гү даа. (*Харахадам, нээрээшые тиимэ байба.*) Байза, хэн байха ёһотойб? Дэмбэрэл гэхэдэ Дэмбэрэл бэшэ. Тэрэмнай энээ руу тэргэ морёор оройхондоо ерэхэ ёһотой юм нэмнай.

Шаралдай. Айлшад байгааб даа.

Ган-Булад. Хари. Гайхалтай.

Шаралдай. Ган-Булад ахай, һэжэглээ һаа, харанхы болгоод ошоёл.

Ган-Булад. Зүйтэй юумэ хэлэбэш.

Баруун ташалангай жалга руу моридоо ябуулжа, хүнэй нюдэнһөө зайлабабди. Тиин бүдэг-бадаг болохолоор жалга сооһоо гаража, зуһалан тээшэ гэшхүүлбэбди.

Ган-Булад (*тээ дүтэлэд гээд*). Ши эндээ хүлээгээд байгаарай. Би хараад ерэхүү.

Моринойнгоо түргэн гэшхэдэлээр ошобо. Нохой хусаад, хун-һан гээд болишобо. Саанаһаань наһатай эхэнэр хүн гаража, нохойгоо хорёод, Ган-Буладые угтаба хэбэртэй.

һарьһан эрбээхэйн дээгүүрэм һэршэгэнэн халюухайдаха, тугалаа хүхүүлээгүй үнээдэй мөөрэлдэхэ үдэшыи гаглюун агаарта солгёоноор дуулдана.

Зободоһом хүрэшэбэ. Юундэ иигэшэтэрээ удаарха ёһотой юм? Тээд эндээ бай гэхэн хойнонь хүлээгээгүйдэ аргагүй.

Хүлээжэ шалаад, моринһоо буужа, газарта һуубаб. Ньюр бүглэмэ харанхы болошоһон хойно туруунай түбэрөөн дуулдажа, Ган-Булад сэхэ хүрэжэ ерэбэ.

Ган-Булад (*мохонги, унанги хоолойгоор*). Шаралдай, харгымнай мухардаба.

Иигэжэ хэлээд анираа хаташахадань, хоёр нюдэнэйнгөө татаһые ханабаб.

Ган-Булад. Сэмжэдмаамнай халууржа, улууршоод хэбтэнэ. Эжынь габжые асаруулаад, гүрэм уншуулжа байна.

«Ай халаг даа, үгйтэй хүн зоболон ядаралһаа гараха аргагүй юм гү даа» – гэжэ зосоогоо халагла-
баб.

Жэн балай соо жэгтэй уйтай болошобо. Ган-Буладшые, бишые абяагүйб. Моридной ногоо шэмхэл-
нэ. Эжынгээ байгаа наа, иигэжэ ябахашыегүй нэн хаб даа гэжэ голхорном. Минии түлөө Ган-Буладшые
орохо газаргүй болошоод, баһал төөрижэ түгэншэлнэ гэжэ тойрогшуулнам.

Үншэн хабһанайм оёрто нюугаатай үншэрһэн мэдэрэлни аяар дороһоо огло татагдажа, гашуун
урасхал гаргаһан нёлбоһон боложо монсогойрбо. Зосоохи энэ уйдхараа харуулхагүйе оролдоошые наа,
эзэлүүдгүй ханаа ехээр алдажархёо нэм.

Ган-Булад (эмээл дээрээ хууһан зандаа). Дүүхэй, бү мууда даа. Эрэ хүн гээшэш.

Мэдэгдэһэндээ аягүйрхэбэб. Хоёр нюдэнһөөм гараһан нёлбоһыем харанхыда харажархихаар шара
шубуун нэн гү, аршабашыегүйб.

Ган-Булад. Дэмбэрэлнай ерэхэ болоо. Харгы дээрэ гаража угтая. Тиигээд зүбшэжэ мэ-
дэхэбди. (Зөөлэхэнөөр.) Уна даа морёо.

Тиигэһээр Дэмбэрэлнайшые ерэжэ, болоһон ушар удхаяа хөөрэлдөөд, Сэмжэдмаагай эдэгэһые хү-
лээхэ, бусажа ошожо хонохо гэлсэбэбди.

Дэмбэрэл (харгыдаа). Ламын байхада дэмыл орожо харагдаа хаш даа. Нарин ябаха
байгааш.

Ган-Булад. Юрэдөө, бээм баригдаагүй. Намайгаа харахадаа Сэмжэдмаа энезб-
хилхэдэжэ, нюдэндэнь гэрэл ороһондол болоо. Яахабши даа, дүүрэнһэн юумэн дүүрээ.

Хоёр хоноһон хойно Ган-Булад Сэмжэдмаае үзэжэ ерэхээ түхээрбэ.

Дэмбэрэл. Харгын хани боложо хожулан ошохомнай гээшэ гү?

Ган-Булад. Сэмжэдмаа Шаралдайдаа дуратай юм. Намтай ябалсаг даа. Харин ши, Дэм-
бэрэл, амара. Хамаг юумэнэй найн байбал, энэ үдэшэндөөш гаража магадгүйбди.

Дэмбэрэл. Өөрөө мэдыш даа. Морёо баряад, бэлэн байлгахаб.

Хүнэй нюдэнһөө ходо хоргодожо, гарюуһан шэнги харанхыда ябаха гэшэ хэсүүл байна даа. Тээд
тиигээгүйдэ арга үгы.

Оодорголдоһоор хүрэшэбэбди. Орой. Сэмжэдмаатанай сонхоор хүлэмхихэн гэрэл бүүдынэ. Тээ дүтэ-
лөөд, Ган-Буладни эндээ хүлээ гэбэ. Эмээлһээ буужа, жолоогоо баряад зогсобо.

Байд гээд, хүнүүдэй хашхаралдаан дуулдахадал гэбэ. Шэхээз һоноршолһом: – Зогсо! Хара барнааг!
Баригдахал нэнши! – гэжэ бүдүүн хоолойтой хүнэй шангаар хүхирхэ дуулдаба. Хоёр дахин буу наяр-
шаба. – Үгы даа! Таанадай гарта орохогүйб! – гэжэ Ган-Буладай дошхоноор хэлэхэнь, удаань хүнүүдэй
тас-няс сохилдохонь дуулдаба.

Морин дээрээ гараһанаа мэдэдэггүйб. Наншалдаашадта дүтэхэн гүйлгэжэ ерэшэнхэй, һалганаһан
гараараа сахюур буугаа абажа ядажа удаарбаб. Тиигээд харанхы руу харуулжа, нүдэ балай, шэхэ дүлии
нарьюулжархибаб. – Ай-й, бэшэниинь ерээ... Бэшэниинь ерээ!.. Буудагты, буудагты саашань!.. – гэл-
дэхэ соностобо.

Сэргэдэ байһан халзан зээрэдээ Ган-Буладай үтэр мордохонь һүнийн һүүдэгэр соо харагдаба.
Бээр жаахан аад, хүлөөр түргэн монгол моринойнгоо сами нэшэжэ, Ган-Буладтайгаа харайлгабаб.
Хойноһоомнай ташуур буунуудай наярхань, һомоной шууяхань соностоно. Зангаа мэдэлсэһэн, дахал-
дажа хураһан мориднай бэе бэеһээ гээгдэбэгүй.

Нилээд холо гүйлгэлдэжэ ошоод, амыень татабабди. Моридной сошордуу хүндөөр уухилна. Хара-
хадам, Ган-Булад гэдэһээ тэбэрээд, урагшаа үгсын, толгойгоо моринойнгоо хүзүүн хүрэтэр унагаа-
жархинхай. Буудуулишоо гү, амиды гээшэ гү гэжэ айшабаб.

Шаралдай. Ган-Буладахай, яагаабта? Яагаабта? (Ондоо үгэ олдобогүй.)

Ган-Булад (ядуугаар). Зосоом бүглэрнэ. (Шуухиржа байжа толгойгоо үргөөд.) Дэмбэ-
рэлэй тээшэ түрүүлээд галгюулаарайш.

Юрэдөө, гайхан тагнан ябанаб. Зүүдэн гэхэдэ зүүдэн бэшэ. Хүн гээшэ энэ хорбоо юртэмсэ дээрэ
уһанай хөөһэн шэнги бии болоод, үгы болодог юм гэжэ зоной хэлсэдэгыешые ханаад абаха хүм. Алал-
сажа хюдалсажа байхаар арьяатанууд бэшэ, хүбэтэй ухаатай амитад ха юмбиди. Тиигээд юундэ
арьяатанһаа дороор аашалалдана гээшэбиди?

Ган-Булад. Үшөө аргаахан ябуула.

Ехээр ядалсаал хадаа тиигэжэ хэлээ ёһотой. Хөөрхы даа, Ган-Буладхай шэнги иимэ хайн, ядаһан хүниие үмөөгшлөөшые хаража үзөөгүйб. Баарһан, харатай ехээр буудуулшаба гээшэ гү? Хүнэй үнэргүй тэрэ золигуудые нэгэ нэгээр буудажа, тангайлгахаар. Ган-Буладахаймни, шамдаа мүнөөдөө туһа хэжэ шадахагүй байна ха юмбиб. Хүлисэ. Нэгэ бага ехэ болоһууб. Хоюулан хэндэшые диилдэхээз болихобди.

Хоро үһөөгөө зангидаһан минии хамаг бзем халуу бусалжа, духаһаам хүйтэн хүлһэн дуһална.

Ган-Булад. А-а, харгыдаа оробо хабди. Сэхэл ябаарай.

Гурбан модон зайе гурбан үдэр соо ябажа гаталһандал үзэгдөө һэн.

Шаралдай. Ган-Буладхай, морёо байлгажа, амараад абахамнай гү?

Ган-Булад. Үгы, үгы. Галгюула.

Долоо-найман айлай эгээ баруун захада Дэмбэрэлтэн һуудаг. Хахад хүниин үнээржэ, Суг мүшэнэй баруун хойно ошоһон хойно хүрэжэ ерэхэдэмнай, Дэмбэрэл унтаагүй, нэмһэгээр угтажа гараба. Бидэниие харахадаа, юрэдөө, ухаа алдажа, һамгантайгаа халаг хүхы бололдобо. Ламын байхада орохогүй байгааһ гээл хамнайб, тэрэнь ошожо баянда дуулгаал гээшэ гэнэ.

Баряаша хүгшэниие асархамнай гэлдэбэ.

Ган-Булад (байг саашаа гэхэндэл гараараа зангаад). Яшаха һэнбиб. Амиды ха юмбиб. Амилхадам хүбэйһөөм доошолоод досоом ордоһолон хадхана. Аргаахан дараад үзэхэдэм, үншэн хабһамни лаб хухараа хэбэртэй. (Нюдэдөө ялалзуулан.) Үншэн хүнииешые һалгаажа шадаагүй һаа, үншэн хабһыем хухалжа һалаба ха юм. Дэмбэрэл, түүхэй мяха даһһалаад үгэхэш гээшэ гү даа. Шабажархёо һаа, хорын халууе һөөргэнь татаха һэн ха. Тэрэ хонинойн-гоо үншэн хабһанай мяха шулаа һааш, бүришые дээрэ байгаа.

Манайнгаа хүндэдэ гаргаһан, зарсажа эхилһэн эрьейнгээ мяха Дэмбэрэл асарба.

Ган-Булад. Шаралдайгаа дахуулжа ябаһам туһатай байба.

Дэмбэрэл. Хайшан гээд туһалааб?

Ган-Булад. Сахюураараа шааюулжархихадань тэдэнь үмдэндөө табяагүйхэн тэрьедээ. (Энеэхэ гэхэн аад, энеэжэ шадабагүй.)

Дэмбэрэлэй һамган. Болоо, болоо. Бурхан хараал гээшэ.

Хониной сээжын эгээл захын гансаардаһандал ёдойһон үншэн хабһые таһа отолжо абаад, мяхыень шулажа зада даһһалаад жэн табижа, хуушабтар утаһан бүдөөр бүхэлжэ уяба.

Дэмбэрэл. Үглөө үглөөгүүр годоорнь шабуужабди. Һайн болохо даа.

Тэдэмнай саашаа яаха хээхэ тухайгаа хөөрэлдэбэ. Ехэл муу юумэн болобо, бэдэрэлгэ хэдэрэлгэн гарахань, Сэмжэдмаае гэртэнь үлөөхэ һэн гү, үгы гү, хөөрхы, юун боложо дүүрэхэ юм даа гэлдэнэ. Эдихэ ууха юумээз абаад, Дагайн үбэлжөөнэй хооһон гэртэ ошохо, юу хүүнэй боложо байһан тухай Дэмбэрэл үдэртөө дуулгажа байха болобо.

Газаашаа гарахадамни, үүр сайжа, үдэтэ жаахан жэргэмэл хангюурдажа эхилшэнхэй, харадаг эрьедэг нарамнай бултайхаяа түхээрэнхэй байба. Ай зайлуул даа, бурхан тэнгэри бии юм һаа, харалсажа хабшуулалсыш маниие гэжэ мүргэхэ хүм. Тиимэл ябагдаһан юумэл даа, хөөрхы.

Дагайн үбэлжөөнэй гэртэ лабынь зургаа-долоо хоногдоо гээшэ һэн ха. Дэмбэрэлнай үдэшөөр ерээд, айраг тараг, хүнэһэ хүшөө асаржа үгөөд, һонин һорьмой дуулгаад ошодог һэн. Халзуу баян Сэмжэдмаае хүсөөр гэртээ абаашаад, түрын болзор түргөөр гаргуулжа, хуримдаа бэлдэжэ эхилэнхэй гэжэ дуулдаадхёо һэн.

Ган-Булад (Дэмбэрэлһээ). Түрээ хэхэ үдэрын хээзэ гэжэ хэлсэһэн хаб?

Дэмбэрэл. Хоёр гарагаар ха.

Ган-Булад (бодошобо). Бузарые даһаа! Би өөрөө тоосоо хэхэб!

Ган-Булад хоёр хоногто үгэ дуу үсөөнтэй, тохомоо дороо дэбдээд, нара игаажа, сэнхир тэнгэри шэртэн хэбтэбэ. Нэгэ бодоһон юумээз хэдэн дахин толгой соогоо эрьелдүүлжэ үзэнэ ха гэжэ би һанаха хүм.

Тэрьелхэ, тиигээд уулзаха үдэрэйн болзорые Сэмжэдмаада Дэмбэрэлтэн дуулгаха ёһотой.

Ган-Булад (*нэгэтэ үглөөгүүр*). За-а, дүүхэй. Мориднай ногоондо садаа, амараашье, барижа уяжархи. Үдэшэндөө Халзуу баянайда айлшалхабди.

Ондоо юумэ хэлээгүй, буунуудаа аршажа ороо нэн. Бишье буудаа дадажа, шагааһан юумээз онигодог, айһандаа нюдээз анихамниш болигдоо хааб даа. Юу хэхэ, яаха байһыень таамагшалхаһаа бэшэ юумэ үгыб. Адаглахадамни, үншэн хабһаниинь үшөөл хүсэд бүрилдэжэ үрдезгүй, хүдэлсэн мужуушаг, хүндэ шэнги. Тиибэшье шиидэһэн юумэндээ эрид сэхэлдэнги.

Сэмжэдмаа хээтэйгээ абажал халахабди, үдэр бүхэндэ бидэниигээ хайхан нюдөөрөө хараха даа гэхэн бодолдо эзэлэгдэһээр тушаатай моридоо асаржа, гэрэй һүүдэртэ уяаб.

Ган-Булад (*үдэшэ тээ үбэлжөөһөө мордоходоо*). Энэ хүни хамаг хэрэгээ хуу хээ хаа хэхэбди, үгы хаа үгы. (*Нам тээшэ эрьежэ.*) Буудалдаха сагай тулаа хаа, шиниимни гар халганаха үгы юм аабза даа?

Шаралдай (*шиидэнгээр*). Үгы.

Энэ гансахан үгэмни Ган-Буладай урда үгэхэн тантариг мэтээр өөртэмни үзэгдөө нэн.

Ган-Булад (*заабарилна*). Дайсадай гамнаха, хайрлаха сэдхэл үгы юм хадань зүрхээз хатуужуулжа, харюу үгэжэ һураха хэрэгтэй. Халта буруу гэшхээ хаа, өөрөө халааш.

Халзуу баянтанай зуһалан хоёр хадын хоорондоху уһа голтой нуга сабшалан дэрлэжэ оршодог юм нэн. Бороогүй ган жэлдэшье тэндэһээ үдхэн үндэр үбһэ ногоо сабшажа абадаг байгаа. Одоол хомхой гэхэдэ хомхой, харуу гэхэдэ Халзуу баян бээрээ хэмшээгүй даа. Тогон соо умбажа, торгон соо хүльбэржэ байгаад, ходол хэнтэглэн, ёлын нүдэн дүүрэхэгүй гэдэгтэл, яагаал хаа үлүү гараһан юумэ та-тахам ааб гэжэ ябаха. Парнигар хара хамганиинь үгэ соохонь даа: хүнэй байхада нюуртань манайл Халзуу, манайл Халзуу гэхэ мэтээр ялтаганаха. Юушье оложо, буйлуулжа ядахагүй нал наһан аад, наанаһаа нүхэрэйнгөө гарын эльбээ долёогоогүйхэн байха. Энээндэнь һурамхи болоһон Халзуу хэлээ-шыень нэгэ шэхээрээ оруулаад, нүгөө шэхээрээ гаргаһандал һууха. Хөөрхы, богоһонһоо сааша бодохо ухаагүй нэн хойноо яахаб даа.

Үнөөхи тэнэгэ хүбүүнһээ гадна хориёо алхаһан, хамаг юумэндэ өөдэргэн, хёморгон, эсэгээз нажаа-жа хатуу харьядхан басагатай нэн. Үнөөнэй хүхэ шобторжо шадахагүй аад, энэ тэрээниие шүлгөөхэ, зэмлэхэ.

Сэмжэдмаа хээтэй иимэ айлда хүсөөр шэрүүлжэ орошоод, яажа байна хаб?

Болзолдоһон сагтаа добын оройдо Дэмбэрэлтэйгээ уулзабабди. Тэрэмнай бэлэн, үлүү унаа хүтэлэнхэй.

Дэмбэрэл. Намгамни Сэмжэдмаада дуулгаа, тэрэмнай үдэшэндөө баянай үнээдынь хаадаг болоһон байгаа. Боро хараанай таһархалаар энэ добын оройдо ерэхэ ёһотой аад лэ, үзэгдэнэгүйл даа. Хүлээд гэхэ болоо аабзабди.

Ган-Булад. Хүлээе. Ерээгүй хаань, ондоо арга ханахабди.

Дэмбэрэл. Баянайхид ото хойноһоонь харууһалдаг, нүдээз табидаг хэбэртэй.

Ган-Булад. Үнөөгээ хаалгуулха, эдээгээ хүүлэхэ, тэрэ тэнэгэйнгээ нюһа уһа арилгуулха хүрхэй барлагые олоо ха юм. Ойлгосотой. Сэмжэдмаа тиихэш үгы даа, ханаандаа намайе хүлээжэ байгаа ёһотой. (*Шүдэнэйнгөө забһараар.*) Байза даа, Халзуу, шамтай нюур нюураараа уулзангүй тарахагүйбди.

Уданшьегүй харанхы соо хүнэй гүйхэнь, бүрдэгэшэхэнь харагдаба.

Дэмбэрэл (*бушуу*). Ерэбэ.

Ган-Булад моринойнгоо жолоо намда барюулаад, урдаһаань угтан ошобо.

Ган-Булад. Сэмжэдмаа!

Сэмжэдмаа. Ган-Булад! (Хоюулан тэбэрилдэшэбэ. Сэмжэдмаа гомдолтойгоор уйлаганана.) Амиды ха юмши! Амиды! Хэдэ дахин буудуулаа, холо ошонгүй үхөө ёһотой гэжэ Халзуу баянай хэлэхэдэ, унтангүй уйладаг болоод байгааб. Тиибэ яабашье алуулаагүй гэжэ зүрхөөрөө мэдэрдэг лэ нэм. Дэмбэрэлтэнэй дуулгажа ерэхэдэнь, үдэр саг эльгээжэ ядажа байгааб. (Дахин.) Ган-Булад, шимни амиды ха юмши даа! (Бүхы сугларһан гомдол гунигаа эдэхэн үгэнүүдээрээ, уйлаагаараа гаргахаяа оролдобо.)

Ган-Булад. Намае үхөө гэж хэлэдэг байгаа бы, нохой даһаа! Доромжолуулаабди, хүрөө, болоо! Сэмжэдмаа, шини унаа бэлэн, тэдэнэр үгылжэ эхилхэдээ болохонь, түргэлэ. Дэмбэрэлтэй хамта Арын Булагай харгыгаар сэхэ ошохот. Бидэ хойноһоотнай хүсэхэбди. Удаархаяа һанаа һаамнай, Шэнэнэтын дабаанда хүлээгээрэйгты. *(Хуу ойлгоһон Сэмжэдмаа юуш дуугарбагүй. Ган-Булад хажуудам ерэжэ.)* Дүүхэй, намтай ябалдахаш.

Намтайгаа үлэхэдөө ходол дүүхэй гэдэг, хүнүүдэй байхада нэрээрни нэрлэдэг зантай юм һэн.

Тэдэнэртэйгээ таража, хожулан Халзуу баянай руу моридойнгоо ама залабабди. – Болгоомжотой ябая. Буутай зон урдаһаамнай гарахадаа болохо, – гэжэ зааба.

Зүрхэмни өөрымни дуулахаар түг-түг сохилно. Айна гүб гэжэ бээ шэмхээд, доро дарахые оролдонм. Дүтэлбэбди. Эхээ хүхэнгүй үлэшэһи тугалнуудай мөөрэлдэхэ, наанаһаань үнээдэй үгээнэлдэхэ дуулдана. Халзуугай газар досоогуур хүндэлөөшэд олон. Моридоо байлгаабди.

Ган-Булад *(шагнаархаад)*. Хойноһоом яба.

Урда захадань бүлэнсэг бургааһан бии юм һэн. Тэрэн соо моридоо уяжархёод, буунуудаа баринхай, Халзанай руу ошобобди.

Эхэнэр хүнэй абяан *(үнээдэй хорёогой тэндэһээ дуулдаба)*. Энээгүүр байгаал гээбы. Хайшаа орошохонь һэм. *(Ооголно.)* Сэмжэдмаа-аа, хоол барихые аба эжыш дуудажа байна. Түргэлэ даа! *(Харюу абахагүйдөө, эзэлжэ ядаад, шангаар.)* Бии гүш эндэ, хаанабши? *(Тиигээд, дураа гутаһан хэбэртэй, өөрөө өөртөө гэмэрнэ.)* Гэртэ орошоо гээшэ гү даа? Юун, юрэдөө, бэри буулгажа үрдээгүй аад, тэрээндээ үнээ һаалгаа юм агшаб. Хүн амитанай хэлсэхэньшые бузар. *(Гэр гударыа ошобо.)*

Ган-Булад. Хүлээд гээ, байдалын хаража абая. Халзуугай унтадаг газарые һайн мэдэхэб. *(Шиидэнги хатуугаар, аргааханаар.)* Эндэ ерээгүй һаань, гэртэнь орохобди.

Халзуу *(утаһан бүһөөр дэгэлээ бүһэлэнхэй, мүнгэн хутагаяа һуйбаданхай, толгой нүсэгэн юумэ өөрөө басага бэдэрхээ гаража ерээб)* Яшахань һэм. Эндэл байха. Али тума ямань хүдэлдөө гү? *(Тээ дүтэлөөд, бүдүүн хоолойгоор бадарба.)* Үгы, юрэдөө, яһамши, Сэмжэдмаа? Хаанабши?

Ган-Булад *(намда)*. Ши эндээ буугаа бэлэн баряад бай. Бү хүдэлөөрэй. *(Миисгэй мэтэ абяагүйгөөр хорой тойрон бүгдэгэншэбэ. Зай, болохо юумэншые болохонь даа гэжэ зүрхээ доһолгоном.)*

Халзуу. Бии юм гүш? Хаанабши? Амитай юм һаа, абяа гарыш! *(Өөртөө.)* Нээрээ үгы юм гү? Бэдэрүүлгын хүнүүдые дуудаха болоо бээб.

Үнээнэй хорёогой үүдэн багаар эхэнэр хүнэй нарииханаар уйлаха абяан дуулдашаба. Энэ Ган-Булад байгаа.

Халзуу *(дүтэлэн)*. Ай, холтоһон! Минии гэрые нүһа нөлбоһоор бү доромжоло. Баян бардам айлда бууһаншни бурханай хэшэг гэжэ мэдэхэгүй, ямар үйлэ муутайбши! Али тэрэ үхэжэ һалаһан шолдооноо үгылхэдөө иигэнэ гүш? Гара наашаа! Алимши?..

Ган-Булад *(газар дороһоо ургажа гарашаһандал Халзуугай урда гэнтэ бии болоод, буугаа толгойдонь тулгаад, угаа хатуугаар)*. Нэгэшые абяа бү гара! Ааг лэ гээ һааш, уураг тархиш үгы байха!

Халзуу *(мэгдэһэн)*. Үгы, үгы,.. хүбүүн, яабаш?..

Ган-Булад *(шиидэнгээр зандарба)*. Абяагүй! Энэ сагтаа аниргүй боло гэнэм! *(Эрьелдүүлжэ, араһаань буугаараа бүдүүлигээр түлхээд.)* Баруун тээшээ яба!

Халзуу *(шэшэргэнэһэн хоолойгоор)*. Иигэхэдээ юун боложо байна гэшэб, хүбүүн?..

Ган-Булад. Абяагүй яба! Ойлгохош. *(Ган-Булад нам тээшэ сэхэ туужа асарба, тиин Халзууһаа.)* Танина гүш, энэ хэн бэ?

Халзуу *(игсуунаар)*. Ү-ү....үгы.., үгы тээд...

Ган-Булад. Үншэрүүлжэ, үе мүсыень хуха сохёод хаяһан хүбүүншни үриее нэхэжэ ерээ!

Халзуу. Юун бэ, юун гэшэб, болиит... Юун хэрэгтэйб?.. Хуу юумэ үгэхэлби. Хахад зөөриимнишые абыт, хамаагүй, гансал намае табита, хүбүүд... Хайрлыт.

Ган-Булад. Яахабибди, дүүхэй? (Ган-Буладай хоолой улам хатуу болобо. Би түдгээсэб. Юушье гэхэ үгэм олдобогүй.) За-а, шини дуран болоол даа. Зүрхэ руунь өөрын хутага шаана гүш, али уураг тархиень дэлбэ буудана гүш, өөрөөл мэдэ.

Гарни шэшэрхэгүй гэхэнэ ханабаб. Тиигээд шогшодог, ханяадаг, хүйтэ нойтон гэнгүй малайн хойноһоо үргүүлхэ болотороо маяргадаг эжымни, Халзан баянай гарыем хуха сохиһониинь, бүхы зэрлиг аашань нүдэнэйм урда аржыхадал гэбэ. Бээ барибагүйб даа, шиидэбэб.

Шаралдай. Ган-Буладхай, зайлагты. Энээниие буудахам.

Халзуу. Бурхан гурбан эрдэни, харалсыш. Хүбүүн, яагаабши? Хэшээгыш, болииш. Тиигэдэг үгы юумэл!..

Сабшуулһан үегүй үбһэндэл минии хүлдэ унажа, мүргэжэ оробо. Анха түрүүшынхуеэ бурхан болоһондол бээдэ мүргүүлжэ үзэбэб. Аягүй байба.

Ган-Булад (тэрээндэ). Үнды өөдөө! Манай улада нюһа уһаяа шэрэхэ юумэнш үгы. (Бодомжолоод.) Энээнтэй иигэжэ удаарһанайшье даа. Шаралдай, гүйжэ ошоод, тугал уядаг дээһэ хорёонһоо абаад ерэлши.

Би гүйхөөрөө болобоб. Ерэхэдэм Халзуу баян алдалжа унашанхай, мүнээн эшэтэй хутаганы үбсүүн багаарнь сэргээнэжэ байба.

Урагшаа үлүү гараһан далайн хургаагһаа дээһээ тоонтодожо, Халзуу баяниие хоолойгоорнь оруулжа татажархёо һэмди.

Ган-Булад (Халзуу руу нёлбоод). Яба иигээд, үншэ үрөөһэн үгытэй зониие баһахаяа болибош. Нүгэлөө нүдөөрөө харабаш. (Ехээр дураа гутаһан янзатай һэхэржэ, газарта нёлбобо.)

Бүлэнсэг соо уяатай моридтоо мордожо, хорёод шэлдэг адууень баруун хүндыһөө илгажа туугаад, оёе захалан, үүрэй сайха багаар Сүхэ руу шэглээ бэлэйбди.

Сэмжэдмаа Дэмбэрэл хоёр бидэнэ угтаба.

Дэмбэрэл. Хэрэгтнай һайн бүтээ гү?

Ган-Булад. Бурханай номой ёһоор бүтээ ха.

Дэмбэрэл. Болоол даа. Һанаамнай зобожо байгаа.

Юу хэжэ ерэхэмнай эдээхэн үгэнүүдээр тэдэндэ эли болоһон хэбэртэй.

Энээн тушаагаа урда хойноньшье Ган-Буладай ама гарахыень дуулаагүйб. Хуул хэгдэхэ мүрөөр хэгдэһэн юумэндэл абяагүй ябадаг һэн. Бишье һажаалдажа, үгэ алдаагүйб.

Хоногоор Сүхэ хүрөө һэмди. Ган-Буладнай маанадаа Пормоон тала нүхэртөө абажа оробо. Нюргаар үндэр, хүрээ һахалтай, шэмээшэ таһардаһанай наһажаал энэ хүн тал-мүл буряадаар дуугараа болохо, хэлэһыешни барагсаан ойлгодог аад, дуугарха болоходоо ядалсадаг юм һэн.

Хоёр нүхэд ехэл хөөрэлдэжэ, ерэхэн ушар удхаяа ойлголсобо. Хүгшэниинь хүлһээ аршажа ябажа, самовараа табиба, юушьеб хүншүү гаратар шараба.

Пормоон (толгойгоо һэжэрнэ). Баян хүн муух-хай, хатуу. Яахаб тээ, паря, манайдаа байгаа гүбта. Тээ тэндэ дээрэхэн, ой соо минии өөрым бариһан гэр байха. Амарһан хойноо тэндэш ошоходо болоно.

Саала, шараһан үндэгэ, халааша мэтые үдхэн сайгаар даруулга хэжэ эдээлбэбди.

Дэмбэрэлэймнай бусаха саг ерэжэ, тэрэмнай гэр тээшээ тэгүүлхэ болобо.

Ган-Булад (хахаса дээрээ). Һайн даа, нүхэрни. Туһа хүргэһыеш мартахагүйб.

Дэмбэрэл. Бараг ааб даа. Нүхэд зон ха юмбибди. (Маанадтаа гараа һарбайжа үгөөд, мордоо һэн.)

Ёһотой нүхэд, залуугай инаг дуран гээшэ хайшаа байдаг юм гэжэ тиихэдэл хэтын хэтэдэ марташагүйгөөр мэдэжэ, ойлгожо, хадуужа абаа бэлэйб.

Пормоонтон угаа һайн, хүндэмүүшэ айл байшоо. Ой соохи гэртэнь ошожо байрлаа һэмди.

Туужа ерэхэн адууемнай Пормоон худалдалсажа, һаажэ эдихэ хоёр үнээтэй, алажа эдихэ хонидтой болголсоо. Танай өөһэдынтнай шуһаараа олоһон зөөри гээшэ, этээрхэхэ, зобохо юумэн үгы гэжэ тэрэ ходо ойлгуулха.

Ямаршые бүлэнхөө дутуугүй яндагар, жэлхээ үлүү тиигэжэ байбабди. Ган-Булад Сэмжэдмаа хоёрни эжыгээ эрьежэ ерээ. Нютагһаа һугаржа гараха, мантай ябалсаха дурагуй, гэр тойронгоо юу хээ хээд лэ байна даа гэжэ хэлэжэ бусаа һэн.

Хаана яанагүй Ган-Булад болон бидэниие бэдэрэлгэн болоод, халуун мүртэмнай орожо ядаад, алуу-лаа гэжэ хэлсээд, орхёо юм хаш.

Нютагай зарим зон хөөрэлдэхэдөө, Халзуу баян тугалай ооһорто хоолойгоо оруулаад, боожо үхэжэ ядахадаа, зүрхэ руугаа хутагаяа һуулгажархёо гэлсэһэн. Тэһэртэрээ баяжаһан тэрхээн тиигэжэл үхэе гэжэ харааха зариман байһан.

Бусад зон хэлсэхэдээ, нүхэрөө гээгдүүлһэн Сэмжэдмаа уй гашуудалаа багтаажа ядаад, Хёолгодо орожо шэнгээ, тиин хүнндөө хүхы боложо донгодоно гэлсээ. Тэрээнһэйнь хүзэгшэ эхэнь унтангүй хоножо, хүхын донгодохые шагнадаг байгаа юм ха.

Харин Халзуу баян боохолдой шүдхэр болоод, бүхэли хүнндөө амһарта жэмһэртэ торшогонуулжа, гэр соогуураа ябажа хононо, хэтэ сахюураа сохёод, тамхи аһаана, хүхын дуугархалаар лэ үгы болошоно, Сэмжэдмаагай хүнэнһэнэй хойноһоо ошоно юм ха гэхысээр хэлсэдэг байгаа.

Уршагта ябадалнуудыень үнэн мэдэхгүй наа, тэндээ байбал бишые эдэ бүгэдэдэ этигэжэ, зарим хүни унтаншыегүй хоноходоо болохо һэм. Тээд үдэр бүхэндэ суг байһан Сэмжэдмаагаа хүхы болгохо гэжэ яахабиб. Гансал энеэдэтэй, уйтайшые шэнгээр үзэгдэхэ.

Тиигэһээр байтарнай сагаан хаан шэрээһээ унажа, үгытэйшүүл засагаа гартаа абажа, эрхэ сүлөөгөө эдлэбэ, жаргаба гэхэн мэдээн дуулдаба. Шэтэ хүрэтэр заримдаа ябажа ерэдэг Ган-Буладнай иимэ баяртай мэдээсэл мандаа асараа.

Ойн орбонһоо гаража ошохо сагнай тулажа, Шэтэ тээшэ дүтэлзэбди гэжэ нэгэтэ Ган-Булад мандаа хэлэбэ. Тиин тэрэмнай шахамал хонёо гаргаба, мүн үрмэ, тоһо мэтэ эдэе хоол обоо бэлдэгдэбэ.

Ябалган дээрэмнай Пормоонтомнай үдэшхээе ерээ һэн. Тиихэдэ түрүүшынхией Ган-Буладай һогтон алдаһыень, уяран дуу дуулаһыень мартангүй һанадагби.

Мори тэргээр ерэхэн Пормоон хүбхэгэр зөөлэн халааша, болоһон үндэгэ, даһалһан үгэрсэ, мангир, элдэб хайраһан, шанаһан юумэ, дараанда байһан архияа асарһан юм.

Пормоон (Ган-Буладта хэды дахин дабтажа хэлэнэ). Шэтэл ошожо тэмсэлээ ябуула.

Эдэ үгэнүүдэнь удха тиихэдэ намда ойлгосогүй байгаа. һүүлдэл мэдээ һаабзаб даа.

Стол дүүрэн эдээн табигдаһан, хүн бүхэндэ архи аягалагданхай. Би юу уухань һэнбиб, сэржэм үргөөд лэ, урданайхяараа ама хүрөөд лэ орхихоб. Пормоон Ган-Булад хоёрнай яһала ууба, хөөрэлдэбэ. һайн эдээн доро юу һогтохоб даа.

Пормоон (тээ һуужа байтараа). Ган-Була-ад, дуу дуулал даа, буряад дуугаа. Би һүүлдэ шэмээшэг дуугаа дуулахаб.

Ган-Булад бодобо. Түрэл дүтэ болоһон газарһаа холодон ошохоёо байһандаа тиигээ гү, абяагүй. Бултадаа хүлээнэбди.

Пормоон (Ган-Буладай удаархадань) Сэмжэдмаа, дуулалса!

Сэмжэдмаа һайхан зулгы нюдөөрөө Ган-Булад руу хараба. Хярхаг үндэр оройтой хада өөдэ сонхоор дуугай шэртэһэн Ган-Булад Пормоонтой дахин хэлэһые дуулаагүй, хүнхинэмэ бүдүүн хоолойгоор дороһоо абажа эхилбэ:

Хангай уулын оройдо хушуу сагаан ботогон лэ.

Эжы үгы ботогохон эжыгээ һанан мэлмэрүүлнэ...

Ямар хонгёо, гоё хоолойтойень, гүн сэдхэлһээ дууладагыень тиихэдэл мэдээ бэлэйб. Дуулажа дүүргэхэдэнь Пормоон бүхы сэдхэлһээ уяршанхай, нюдөө аршаад абаба. Тэрэ дуун бидэниие бултыемнай уяруулаа. Сэмжэдмаагай, мүн минишые нүдэн дээгүүр уһан гүйшөөд байгаа һэн.

Пормоон (бодожо, Ган-Буладые шангаар тэбээрэд, шоб байса хасарыень таалаад). Баархамни, шимни хайн ябахаш. Намайгаа мартахагүйш!

Ган-Булад (һахалтай нюурыень үнэдэбэ). Үгы, үгы, мартахагүйб...

Түгэсхэл

Ган-Буладни эрхэтэнэй дайнай үедэ шэнэ байдал тогтоолсохын, бүхэжүүлхын түлөө мяха шуһаараа оролсожо, мэдээжэ ехэ хүн болоһон, тиин Үбэр Байгалай болон Алас Дурнын хизаар руу ажаллахые эльгээгдэһэн. Сэмжэдмаатайгаа хүбүүтэй болоһыень лэ мэдэнэм. Тэдэнэрэй саашанхи хуби заяан тухай мэдээн намда мүнөөшые болотор дуулдаагүй байһаар.

Үншэн сагаан ботогые дуулаһаниинь шэхэндэм тэрэ зандаа соностоһоор...

2021 оной дүрбэдүгээр һара ябажа байба

ҮЙЛЫН ҮРИ

Хорин нэгэдэхи зуунай
Хашан гэхэ гү, хошон гү,
Хооһон шахуу жэлнүүд дэмы үнгэрнэ,
Хүрьһэтэ дэлхэйн амитадые хүлгүүлнэ.

Энэ тэрэ зуд тараа гээд,
Эрхэтэнээ гүрэн түрэнэ тамална.
Иихэ ёһогүйш, тиигэхэ ёһогүйш гээд,
Эрхыень хаһажа, зобооно.

Билдагууша хүйхэрнүүд яатараа үдэһэн юм,
Бурхан шажан гэдэгынь хайшаа юм?
Бодолгүй тэнэгүүд юундэ хүхишоо юм,
Байгаали тэдэниие яажа багтаадаг юм?

Али иимэ табисууртай улас байһан гү,
Аминайнгаа эсэстэ хүрэхэ сагынь дүтэлөө гү?
Орон дэлхэй тэсэл шадалаа бараа гү,
Ооһор жолоогоо һулаар табижа үгөө гү?

Политика гэдэгые юрэдөө ойлгохоор бэшэ,
Зорюута зоной толгойе төөрюулхээл забдагша.
Зонхилогшо гэдэгүүд бурханаар үгтэдэг юм гэгшэ,
Зальбараад, тэсээд һуухаһаал уладта аргагүй агша.

2020 оной дүрбэдүгээр нарын 29

ӨӨДЭНЬ ШЭДЭН ШУЛУУН

(Хайратай амитад тухай үгүүлэл)

Цырен-Дондок Хамаевтай “Ангирай гуниг”
гэжэ туужын удхаар бэшэгдэбэ.

ОРОН НЮУРНУУД:

А-аг – нэгэдэхи Ангир;
У-у – хоёрдохи Ангир;
Ё д о г о н – ангуушан;
П а л а м – Ёдогной үүри;
А я г м а а – Паламай намган;
У н ш а г ш а – тодорхойлогшо.

ОРОЛТО

Олон ангир шубууд сөөрэмэй эрьедэ наадана. Тэдээн соохи хоёр ангир илангаяа бэе бээдээ дура-
тайнууд, эгээн найханаар үзэгдэнэ. Гэнтэ буугай абьян дуулдажа, тэдэ хоёрой нэгэнийнь алуулна.
Бэшэ ангирнууд ниидэн ошоно. Гансаардаһан ангир нүхэрэйнгөө дээгүүр удаан эрьелдээд буужа, ха-
жуудань ерээд, бодохыень хүлээнэ. Хахасажа ядана. Оло дахин бусажа, нүхэрэйнгөө хажууда гуниглан
һууна. Эсэстэй хүндөөр ниидэн ошоно.

Уншагша:

Буужа шэлэнэн газарай
Буудал нуурай эрьедэ,
Амараг хоёр ангирай
Амархадажа һуухада

Туулган шабын эршэхэн
Толгойн нэгэндэ торошоо –
Далияа нэхэн, тэршэлэн,
Дэгнүүл дэрлэн мүнхэршөө...

Нэгэдэхи үзэгдэл

Найрамай уһа тогтоожо, хамтын сабшаланиие уһалдаг Палам ажалаа дүүргээд, үдэшын боро ха-
раанаар гэртээ бусажа ябана. Гэнтэ дүтэхэнэ буугай абьян бүдэхээр зэдэлжэ, ангирай мээдүү ган-
гинаан агаар хаха зүһэн доһолгожорхибо. Тэрэ зүг барин харахадань, бүдэг-бадаг соо гансаардаһан
ангир сортоотойгоор ганганан, түргэ-түргэн далияа дэбин, саашаа ниидэжэ ябаба. Палам сөөрэмэй
хажууда зогсоһон хүниие хараад, тэрээн тээшэ гүйдэлөөрөө ошобо.

Ёдогон (мэргэн шадабаритайгаа Паламда магтуулха маягтайгаар урдаһаань энеэб-
хилэн). Бүрэнхые һамбаашалжа, арай гэжэ дүтэлөөлби...

Палам тэрэниие хондолой дээрээ һуушатарнь түлхижэрхөөд, хоолойгоо гэшхүүлһэн ангирые
сүлөөлхэдэнь, ами табижархинхай юмэ татаганан байба. Палам аманда багташагүй хараал та-
биад, хүл дээрээ бодожо үрдиһэн Ёдогной энгэртэ аһажа, бууень һуга татажа абаад, хажуу тээшэнь
шэдэжэрхибэ.

Палам (угаа ехээр дураа гутаһан, уурлажа, энгэртэнь аһалдаад, угзарба). Ямар муу-
хай амитами! Миин лэ өөрыешни алаад хаяжархиһайб! Бузар, бузар.., муухайһаа саана
муухай!

Ёдогон (бахардажа, носолдохын *хайгаар бэеһээ зайлуулжа*). Үгы, юрэдөө, яабабши! Боли-иш, боли гэнэм, нүхэр! Байһаар намда юундэ аһабашы. Бү намда халда гэнэм! Сухалым бү хүргэ, тиигэжэ байһаар үйлэ маанидаа унуужабди!..

Палам Ёдогониие бүдэртэрънь түлхижэрхёод, бууень абажа, хүрзөөрънь газар наншажа оробо. Ёдогон үхэрэй хүрэн татаһан шабааһаар тэрэнэй шэлэ хүзүүн дээрэнь буулгажархиба. Паламай тэмтэрэн алдахада, Ёдогон тэрээнһээ ганса аматай дробовиг буугаа хуга татажа абаад, алаһан ангираашье абангүй мориндоо мордожо, гүйлгэн арилба.

Хоёрдохи үзэгдэл

Нэгэ жэл үнгэрбэ. Хабар.

Уншагша:

Эбхэрэн бурьялһан уһанай
Эрьеынь тойрон ниидэһэн,
Гансаардахадаһан ангирай
Ганганаханшые ондоохон.

А-аг сэдхэлээ зобооно.
У-утайгаа заатагүй уулзахыгаа,
Жаргалаа эдлэжэ һуухыгаа
Зосоогоо ангир найдана.

Һайрамай уһа таллуулжа, хобоогой эрье дээгүүр ябаһан Паламда ори гансахан ангирай ниидэн ябахань харагдаба.

Палам (хүрзээе газар руу шаагаад, халимдар тарбаган малгайгаа абаба). Яагаа жэгтэй юм! Үнөөхи нёдондо гансаардахан ангирын гээшэ гү? Үнэхөөрөө гү?

Тойрожо хараашалхадань, ондоо ангир дүтэ нааша байбагүй. Гансаардахан ангир ганганан, гуниг уйдхар хадагалһан таагдашагүй аялгаяа холо саагуур тараажа, сөөрэмэй хажууда һуужа, сүлөөтэйгөөр далияа дэбезд, хүзүүгээ һунаажа, толгойгоо дээрэ үргөөд, алтарһан үбсүүгээ наранай элшэдэ тудуулан, зүг бүхэн тээшэ харана, юушыеб хүлээнэ, бэдэрнэ хэбэртэй. Паламай досоо жэхыгээд абаба.

Палам (бодомжолно). Ангир шубуун эжэлээ алдабал, үлэһэн бүхы наһандаа гансааран ябадаг юм гэжэ буряад зон эртэ урда саһаа хойшо хэлсэдэг байһан. Тиимэһээ ангир шубууе алажа яашье болохогүй гэдэгынь энэ мүнөө гэршэлэгдэжэ, тэрэнь тон зүб хэлэгдэһэн үгэ байба гээшэ гү? (*Таажа ойлгоһондоо хүйтэн сэдхэлдэ абтажа, холо ябаһан хүнэй дуулахаар хараал табиба.*) Ангирай энэ уйтай байдал үнөөхи Ёдогоной түйтэй ябадалайнь хойшолон гээшэ гү? Бэшэ хэншые иимэ нүгэлтэ ябадал гаргахгүй! Онииһон ороолон даһаа!

Гурбадахи үзэгдэл

Ангир шубуун үдэ болотор нуга дээрэ һууһанаа хайшаашьеб ниидэжэ ошоһоноо, үдэшэлэн тээ баһа бии болоодхёо һэн.

Уншагша:

Зоргоороо дуранай холонго соо тамаржа ябаһан А-аг
Зэбэрдэһэ хүрэмэ зүйлнүүдэй байдагыё юу мэдэхэб.
Буудуулһан амитанай бусалтагүйгөөр ошон ошодог
Бүтүү хара һабар бии юм гэдэгы хаанаһаа дуулахаб.

Палам тэрэниие хараад, угаа ехээр хайрлаба, Ёдогондо уур сухалааа хүрэбэ.

Оройшоо болоһон хойно ажалһаа бусахадаа сухалаа буураагүй, барагар шарайтай юумэ гэртээ ерэнэ.

Аягмаа (нүхэрөө гайхан хаража). Бага юумэнхээ бэлэн хүдэлдөөд, сухалдаад орхидоггүй шимни яабабши? Юундэ иитэрээ уруу духаабши?

Палам (сайшые ууха дурагүй, гал дүлэн соогоо столоо шааха хирэндээ тулан занана). Иимэ хүйхэрнүүдые дэлхэй яажа даадаг юм бэ? Доронь газар сүмэршэхээ яана...

Аягмаа. Хэн тухай хэлэнэш даа?... Ойлгоногүйб.

Палам. Ёдогон тухай хэлэнэб. Муу юумэ хэхэдээ бэрхэ – муухайл хүн!.. һанана гүбши даа, нёдондо...

Аягмаа. Нёдондо... (Үбгэнэйнгөө хэлэһэн үгыень дабтаад, юунэй болоһые һанахаяа оролдобо.) А-а, нэгэ ангир дээрэһээ хэрэлдээбди гээ һэнши... тэрэ гү даа?

Палам. Мүн! Тэрэ ангирайнь эжэлын бусажа ерээд, мүнөө бархиржа, гэгэжэ, гэншэжэ ябана. Юун гэжэ хэлэлтэйб, хамаг доторымни хуу урбуулжа хаяжархёо. Энэ муухай Ёдогондо яажа ойлгуулхаб, сэдхэлэйн хүбшэргые хайшан гэжэ хүдэлгэхэб! Үглөөдэр сомондо ошоожо зүбшэлэлтэй гү?

Аягмаа (шэрэм дээрэ хү хөөрүүлжэ байһанаа). Болил даа, Палам, бултанда мэдээжэ тэрэ хүниие һургаха бэшэбди.

Палам (сухалдаа даруулһан зандаа, бээе барижа шадангүй). Үмөөрбэ гүш? Ёһоор эрэ юм һаань, ши тиихэдэ залуудаа тэрэниие гартаа оруулаадхиха, магад, тэрээндэ хадамда гарахашье һанаатай байжа болоо ха юмши!.. А-аа?

Аягмаа (аргаагүйгөөр гомдошобо). Бү үбэштэйрэ! Юугээ хэлээб гэжэ хэлэнэш? Али үбгэрхын зүнэгши хүдэлдэбэ гү? Мүнөө болоһон хойно үни үнгэрһэн юумэ дурдаад яаха гэбэш!..

Аягмаа бээе һалгануулаад, нюдээе уһатуулаад, нүгөө таһалга руугаа орошоно.

Аягмаа (бодомжолно). Үнэн дээрээ үбгэмни, баарһан, зүб юумэ хэлэнэл даа. Харааха ёһоороо Ёдогониие хараана. Ангир шубуунай агсашагүй дуран тухай яһала дуулаһанби, урданай зоной тэрэниие алахаяа нүгэлшөөдэгын мэдэхэб. Нүхэрни өөрөө хулганаанай хамарһаа шуһа гаргажа үзөөгүй хүн ха юм. Харин тиихэдэ амитаниие хайрлаха сэдхэлгүй, ямар муухай зон ябадаг юм гээшэб? (Сэдхэнэ.) Бурхан зайлуул, гүлмэр залуугай алдугаар Ёдогоной жэрбэдээндэ орожо, тэрээндэ хадамда гарашоогүймни болоол даа, ямар талаан бэ.

Уушхарһан үбгэ һамган хоёр өөр өөрынгөө бодолдо эзэлэгдэн, хабарай энэ хүни орон дээрээ зэргэлээд, абяагүйнүүд хэбтэнэ.

Палам (шүдэнэйнгөө забһараар шуухираад). Ороолон даһаа!..

Паламай нүдэн аняатайиё һаа, гансаардаһан ангир шубуунай нужааг дээгүүр тойрон, түгэншэлэн ниидэхыень, гунигаа багтаажа ядан ганганахыень хаража, дуулажа байхадал гэнэ. Нүүжээе урилжа, нүгөө тээшээ хүндөөр эрьезд, унташаба.

Дүрбэдэхи үзэгдэл

Уншагшын уншалган доро үйлэ хэрэгүүд харагдана.

Гасаланта тэрэ үнгэрэгшэ хабар дүрбэн ангир дулаанай оронһоо суг ниидэн ерэхэн юм. Хоёрын һаһаа эдихэн, олые үзэхэн, энэ гансааран үлэгшэ ангирай түрэхэн эхэ эсэгэнь байгаа.

Алтарма шарахан бээтэй залуухан А-аг аяг аашатайхан У-утай нүхэсэхөөр нүхэсөөд, дураа мэдэлсэжэ, эхэ эсэгээ дахажа, түрүүшынгээ ниидэлгэдэ далинуудаа заһан, хойто зүг руу заяангаа туршан зорёо бэлэй.

Һонюушархуу тэдэ хоёрто мүнхэ шаргал наран дорохи дэлхэй һаял нюусануудаа нээжэ, зол жаргалтайгаар ажаһуухыень уряалһан мэтэ уһа голнуудаа, далай дайдануудаа үнгэтүүлэн, нюдыеень баясуулаа.

Тэдэнэр наранай орохо тээшэ тээгүлдэг баруун хойто зүг баряад, хүбшэ тайгануудай, хотон айлуудай дээгүүр ниидэн үнгэрнэ.

У-у (урда тээнь ниидэжэ ябаһан А-агта). Шимни аглаг тэнгэридэ жаргажа ябаһан алтан шарахан нарандал гоё һайхан бээтэйлши. Хүсэтэй далинуудаа дэбин дэлин ябахыешни харахадаа урмашанаб! Иимэл хадаш би шамдаа дуратайб! Намар болотор тэнжээгээд бусаха дальбараанууднай шамаяа һажааха. Харахаш даа, харахаш, А-аг! Би худалаар хэлэнэгүйб.

Иимэ хизааргүй үргэн дэлхэй дээрэ амидын жаргалда абтаад нийдэн ябахата яаһан сэгнэ-шэгүй гоёб даа! Газар дэлхэй дээрэхи бүхы амитад энэ хэлээшыемни дууладаг най!

Уншагша. А-аг У-утайгаа байгаалиин найханһаа баярлан наргашоод, эхэ эсэгынгээ урдань орожо нийдэбэ. Тиихэдэнь сэсэн эхэнь хүбүүн бэри хоёройнгоо тэнэгхэн аашыень болюулжа, урдань орожо нийдэбэ. Хоёр залуушуулай бэе бээдээ дуратайень эхэ эсэгэнь ойлгожо, анхан иигэжэ дурлалсаһанаа, хүндэ хүшэр байдалда оробол, бэе бээе орхихогүй гэжэ хэлэһэн тангаригаа һананад.

Эхэ эсэгээе дахажа ерээд, түрүүшынгээ уургай түхээрхээе найхашааһан, гоёшооһон газартаа залуу хоёр тогтоо һэн. Тиихэдэнь эхэ эсэгэнь тэдэ хоёртоо найн найхан ябахыень, дальбараануудаа анхаралтайгаар тэнжээхыень захяад таһаржа ошоһоор энэ болотор харагдаа үзэгдөөгүй.

Тэдэнэрын хаанаб даа өөһэдынгөө шэлэһэн таатай газарта шэнэ дальбараануудаа тэнжээжэ табиха ха юм. Наһан соогоо ондоо уулзаха, үгыншье, ажабайдалайнь ямараар эрьехэнь мэдэгдэнэгүй.

Жэлэй дүрбэн сагта үнгээе нэлгэдэггүй һагсагар ногоон хуша, жодоо, хасуури, наһанууд үбэлэйшье үедэ умбама саһан соо зунай тэмдэг үзүүлжэ һуудагын һонин лэ.

Заха хизааргүй үргэн ой тайгатай, сөөрэм нуурнуудтай, харьялан урдаһан горхонтой, уужам нуга таладаа шэмэтэй ногоотой Үлзытэ гэжэ нютаг дурлалсаһан хоёрой нүдэндэ дулааханаар үзэгдэжэ, эндэ түбхинэн үлэхөөр шийдэхэдэнь, эхэ эсэгэ хоёрын үглөөнэй наранаар тэдэнтээ хыхасажа, аян замаа үргэлжлүүлэ һэн.

Хэтэ урданһаа заяагдаһан, үеһөө үе дамжаһан уг гарбалайнгаа шуһанай гүйсье ямар амитан табигша бэлэй. Байгаалиһаа үгтэһэн табисуурайнгаа одото заяата гэрэл соо А-аг У-у хоёр жаргажа, үлгэн дэлюун Үлзытэдэ үнэн дуранайнгаа үршөөл багтааха, бадарааха гэжэ үлөөд, гол горхоной адаһаа эхин хүрэтэр шэнжэлэн хараад, Байсата гэжэ шобхо оройтой хадата газарта уургайгаа түхээрхые шэлэжэ, үглөөнһөө үдэшэ болотор сөөрэм, таляануудай захаар нийдэжэ, үл залгаад, унтаха сагайнгаа ерэхэдэ, хатаһан хуурай бургааһа гү али хагда зуужа, Байсатадаа бусадаг болобо.

Тэрэшье удаа Байсата тээшээ хүхэрөө дахуулан А-аг нийдээ һэн. Зүгөөр У-унь А-агы хобоогой захын таляанда, шожогоноһон уһанай абьяа шагнаархан халта амархые урижа, хожуулан бууһан юм. Тиин иимэ хөөрэлдөөн тэрэ хоёрой дунда болоһон.

У-у (мори унаһан хүнэй дүтэлэн ерэхые һонирхон). Харыш, А-аг, бидэ хоёрые найхашаагаад дүтэлбэ хаяа. Эндэхи газарай эзэн гэшэ гү? Яаранагүй. Ехэл гэтэнэ, гайхана хэбэртэй.

А-аг (һэргылүүлэн). Бүрэнхы болоходо дурамгүй агша. Үсэгэлдэр харана бэшэ һэн гүш? Ямар мэхэтэйхэнээр халгар шара үнэгэн хонхосог жалгануудые зайжа дүтэлһөөр, һүүлээ шарбан, бидэниие яаһан удаан найшаагаа, маряагаа һэм. һае манда хүсэхэндэл толгойемнай эрьюулээд, һүүлеш ходолон алдаад үлэнэ һэмнай. Амиды бүтэн гараһандаа, хэһээгүй гүш, У-умни?.. Эх, шимни ехэл һонинши даа. Амитан бүхэндэ этигэхэш. Али өөртөө адляар һанагша гүш? Эхэ эсэгэмнай нарин ябагты, илангаяа хүнды түмэр үргэлһэн хоёр хүлтэниие бээдээ дүтэ бү табигты, аюултай юм, аймшагтай, амияа таһаржа болохот гэжэ захяа бэшэ һэн гү? Нийдэебди. Түргэлэ! Оройшье болошоо. Уургайгаа түхээрһэн газартаа амгалан амархабди.

У-у (зүбшөөнэ). Тиимэншье тиимэ. Тээд хүнды түмэрын харагданагүй ха юм. Далияа дэбибэл, агаарта дэгдэн гарахабди, хэндэш хүсэгдөөд орхихогүйбди. Оо-о, би жэгүүртэн байһандаа омогорхогобди! Юунэйш урда торохогүйш. Далияа дэбээд, дээшээ дэгдэхээ мэдэхэш!

Тэдэндэ дүтэлэгшэ хүн нүдэ сабшаха зуура хүнды түмэрөө ёдогошуулан гаргаад, һурамхи түргөөр урдаһаань улаан галаар турьюулжархиба. У-угайнгаа ёолон бархирхые, ганса далияа наргаа шуулхыень А-аг харангүй, дээшээ дэгдэн нийдэбэ. Тиин тэрэ моритой хүнэй дээгүүрн нийдэн гарахатаа, сошордонги хашхараан соогоо хоршогор нюурыень хаража, хадуужа абаад, Байсата тээшээ шэлэжэ, хүмэг шулуун доро У-угаа хүлээхээ һууба.

А-аг (зүрхээе даран, абьяагүй шагнаархаад, бодомжолно). Боро хараан таһаржа, шубуу шонхорой абьяан намдаад, ноб һонорхон байдал тогтобо, У-умни, яагаашье удаан боло-

нобши даа? Нүхэн харанхы соошье далияа дэбее хаа, Байсатын хүмэг алдангүй хүрэжэ ерэхэ зэргэтэй нэнши. Тээд үгылши, У-умни, хаанабши даа, удаарангүй ерыш даа...

А-аг нажабашье, нюдээ хүсэд анинагүй. Халуу жэгнэнэн бээ бээдэнь няагаад, хөөрхэн толгойтой хушуугаараа үдэ далииень ухашалан, таалан, эрхэлжэ садахадаа, толгойгоо дали дороо хабшуулаад, амгалан унташадаг нүхэрөө хүлээхээр зандаа.

У-угайнгаа үгйдэ тэрээндэ уйдхартай гээшэнь. Хүйтөөр эмнилдэнэн одо мүшэдые харан, абяагүй аалин байдал, уулин утаар татан хаа-яа улихые шагнаһаар хуутараа үүр сайха багта нюдээ аниба.

Нойрмогложо, У-удаа нэнгэнэб гэжэ, хабсагайн шэрүүн шулууе нэшээд, хэришэбэ. Үүрэй толоноор үөлһэн гансаяа дуудан, ганганан, бүрхэг тэнгэрийн доогуур зуралзан, үсэгэлдэр хахасаһан газар тээшээ ниидэн ошобо. Хүнүүдэй гараар хобол татуулһан хобоогой уһан урдана, танил шууян дуулдана, сөөрэмүүд сайбалзана.

Үсэгэлдэр хууһан газартаа У-у байбагүй.

А-агай уряалгы шанга, мээдүүтэй ооглоондо У-у харюу үгэнэгүй. Эртэшэ нугаһадай пярд-пярд хашхаралдахые, жэргэмэлнүүдэй жэргэхые анхархаяашье болишоһон А-аг ишэ тиишээ ниидэн, сөөрэм, нугааг дээгүүр тойрон эрьелдэбэ.

Бүхэли үдэр У-угаа бэдэржэ, сөөрэм нуур, горхон дээгүүр эсэтэрээ ниидээд, үдэшэлэн Байсатадаа А-агай бусахадань, хүмэг шулуун хүйтөөр тэрэниие угтаа нэн.

Табадахи үзэгдэл

Залуудаа Ёдогон Аягмаада дурлашаһан байгаа.

Нэтэрүү, нялуун зантай Ёдогон гэртэ газаагүй дахалдажа, халаха хандахаяа болёо нэн.

Аягмаа (Ёдогондо шэрүүнээр). Дуулахадам, хүнүүд намайе шини хамган болохонь гэжэ хэлсэдэг болоод байна. Би хэзээ шамда хадамда гарахамни гэжэ хэлээ нэмбиб? Ямар нэшхэл нэнгэргүйбши. Минии хойноһоо ондоо бү даха.

Ёдогон (гайхан). Шамайе ухаатай сэсэн басаган гэнэмни, юуншни хүдэлдөөд, үнэр та нар аашалбаш? Би шамайе сэдхэлдээ бурхан шэнгээр тахижа, түрэ хуримаа хэхэ үдэрөө хүлээжэ, нүхэдтөө, хүн зондо найрхажэ, хэлэжэ ябанаб. Тиихэдэм ши хамаг зоной хэлсэбэри болгуулаад, нэрыем хухалжа, яһыем ябтайлгаад, зайлаха гээ гүш?! Үгы даа, би тиимэ дорой эрэшүүлэй нэгэн бэшэб! Ута гэзэгэтэй ухаа богонитондо баһуулаад халаха гэжэ бү ханаа-райш!

Аягмаа. Ши яагаа эзэнэй богоолдоо хандадагтал намда хандабаш? Урданай юумэнэй ула боложо, шэнэ сагай ёһо гуримай зула боложо байхада, эхэнэрые дураараа эдлэхэб, зонхилхоб гэжэ ханаа гүш? Би шамда арайл баһуулхагүйб.

Ёдогониие түлхээд, гурөөһэндэл хүнгэхэнөөр харайн арилба.

Хүдөөдэхү хабарай тарилга дүүрээд, хони хайшалалгын асуудал шийдхэлгээдэ яажэ ашагтайгаар хабаадаха тухай ээлжээтэ суглаанай һүүлдэ үдэшэ тээ залуушуул гэртээ харихаяа соёлой байшанһаа гарана.

Палам (сэдхэлээ хүдэлгэн Аягмаада дүтэлжэ). Аягмаа, шамайе гэртэш хүргэжэ болохо гү?

Аягмаа (бээ бээдээ үнинэй дуратай болоһоноо бүтүү досоогоо ойлгоһон, зүрхэлжэ хандаһандань баярлан). Болохо, болохо, яашаха нэм.

Палам (хорогүйхэнөөр энеэбхилэн). Хүнэй хорёо соо ороһон нохойдол хүлөө таһа со-хюулхагүй юм бэээб даа.

Аягмаа (уриханаар). Палам, саахануур хадхан хэлэнэн үгэнүүдээшни удхые ойлгонол-би даа. (Бодолтойгоор.) Хүн бүхэн өөрөө өөрынгөө хорёодо эзэн бэшэ юм аал? Тэрэ үсэд, ёһорхуу, дээгүүр ханаатай Ёдогон намайе аршалха хүнэй үгйдэ баһажэ, үнэхөөрөө хойно-хоомни гүйгөөд халаха хандархаа болёод, хүнүүдтэ намаар хамга хэхэмни гэжэ байжа найр-хадаг болоһон тухай дуулаһанаа хэлэбэлши даа.

Палам (*нюдэндөө баярай ошохон ялалзуулхан*). Тон зүб, Аягмаа, тиигээб. Ши сэхыень хэлэбэш. Ёдогон намдашье тиигэжэ найрхаа, бахархаа хэн. Үнэн дээрээ ши тэрээндэ дурагүйш гэжэ би ойлгоһон хүм. (*Дүмүүхэнээр басагыг хугадаад*.) Иигээд ябахадан болохо гү?

Аягмаа эсэргүүсэбээгүй. Тиин тэдэ хоёр адли тэгшэхэнээр хүлөө татан гэшхэлхэ гэжэ, алхамаа оложо ядан, энеэлдэн, баяртайнууд гэшхэлбэ.

Аягмаагай хойноһоо һүүдэртэл дахалдадаг Ёдогон тэдэниие хүсэжэ ерэбэ.

Ёдогон (*хоолойгоо заһасагаан, хүндэ хүндөөр уухилан, халдажа халажа ядан, шүдэнэйн-гөө забһараар*). Гайханаб! Нургажа байһан моримни ондоо хазаарта орожо эхилхэдээ, яа-баб? Эрхэдэг, шарбадаг болошохоёо һанаба гэшэ гү?

Аягмаа (*тодожо абаһаар Паламай хажууда хадаа зүрхэтэйгөөр, “ши”, “та” хоёрыг хо-лин*). Хэрэггүй юумэ бү хэлэгты, Ёдогон. Нургадаг мориёо нургажа байгты! Би шинии наадан бэшэб! Намайе бү даха гэжэ хэлээ бэшэ хэн гүб? Яагаа хашаг шэнги хүмта? Жэрхэхээр! Али зон нүхэдөөр үсөөн хадаман баһаа гүт? Дан үлүү бү гарагты! (*Аягмаа Паламда бүри няал-даба*.)

Ёдогон. Яагаа ёһорхуу болошоо юмши! Байгаарай даа, үни эдлэжэрхихэгүй юундэ ша-майе гамнажа, дүмэжэ ябаабиб. Тиигээ һаам, тэхэ дахаһан ямаан шэнги болохо хэнш. (*Па-ламда хандажа*.) Палам, бидэ хоёрыг орхил даа. Үгээ ойлголсохо байхабди...

Палам. Тиимэ һонин гэжэ байхагүй, Ёдогон. Шинии дура зоргоороо аашалха, гүйсэгөөхэ юумэн үгыл ха... Аягмаа өөрөө хэлэжэ байна ха юм, ойлгыш. Тиимэһээ бидэ хоёрыг дахаа-гүй һааш дээрэ бэшэ аал даа.

Ёдогон. Ойлгосотой. Ямбата нүрхэй ехэ ноён болооб гэжэ һананалтайш?!

Палам. Хэрэггүй үлүү юумэ бү шашыш даа, үүримни! Ябал даа саашаа, маниие бү даха гэнэм!

Ёдогон. Тиигэхэмни гэбы, хари.

Ёдогон һөөргэдэхэ хоорондоо хулганаа агнаһан миисгэйдэл шуранаар Паламай энгэртэнь аһалда-жа, толгойгоороо үргэ руунь халта сохёод алдажархиба.

Иимэ харатай хоротой тэрээндэ харюу үгэхөөр Палам бээ зэһээдхибэ. Ёдогон тогтобогүй. Унин тооһон ёборолдожо, шаасалдажа, носолдожо эхилхэдэнь, Аягмаа мэгдэшоод, яахаяашье ойлгожо ядан дуугай хүлөө урилан зогсобо. Ёдогон Паламай хүсэтэй гарһаа мултараад, хажуу тээшээ зайламсаа-раа, баруун гараа ара нюргандаа абаашажа, хуйтай хутагаяа бэдэршэнэ.

А я г м а а (*хашхарба*). Палам, ойлгыш! Хутагаар хадхаханы лэ!

Хутага баряад дүтэлэн ерэнэн Ёдогони гэдэнэ руунь Палам хүлөөрөө мундуу шангаар үдхэлжэр-хибэ. «Ааг» гэнэн абьян дуулдаад, Ёдогон гэдэнээ тэбэрээд, тонгойшобо. Палам нүдэ сабшаха зуура шэлэ хүзүүнь шаажа, газар үмхүүлээд, гарынь хуха нуга мушхажа, хутагынь алдахуулан абаад, Аяг-маае хүтэлөөд, гэдэргээшье эрьенгүй ябажархиба.

Тэрэл зун үбнэ сабшалганай үеэр үдэшин боро хараан болоод байхада, голой нугада Палам Ёдогон хоёр уулзашаба. Палам гар хажуураар үбнэ сабшажа эсэшоод, хазаар морёороо гэртээ бусажа ябаба. Гэнтэ хажуу тээһэнь Ёдогон хүсэжэ ерээд, моринойнгоо ама хинсайшатарнь татаба.

Ёдогон. Золиг даһаа! Эди энээнни! (*Сохюулһан харюугаа абажа, ута ташуураар хоёр дахин буулгаба*.)

Ташуургүй ябаһан Палам тэрьелжэ, моринойнгоо амыг һүриин хуушан хорёо тээшэ залаба. Тэндэ ёдойһон гасуу нүгнэ татажа абаад, Палам хойноһоонь намнаһан Ёдогони урдаһаа сэхэ гүйлгэжэ, дала мұрынь халирхайгаар сохижо, эмээлһэнь халыажархин алдаба. Соһоһон мэгдэнэн Ёдогон бусал-тагүйгөөр саашаа ходо гүйлгэн, үдэшин боро хараан руу шэнгэн ороо хэн.

Зургаадахи үзэгдэл

Тэрэл зундаа хүхэ ногооной һайхан сагта Үлзытэдэ үлзы ехэ жаргалай хэшэг дэлгээһэн түрэ найр наяргажа, Палам Аягмаа хоёр бата бэху бүлын һуури татаа хэн.

Намарай эхин. Шэнэ нубагаар уһая таража табяад, тэргынгээ ойро Паламай сайгаа шанажа уужа байтарнь мори уһанан Ёдогон би болобо. Моринһоо буужа, халта хулта мэндэшлэлдээд, Ёдогон хүндөөр уухилһаар галай ойро нуугаад, гааһаяа носообо.

Ёдогон (*тэнгэри өөдэ толгойгоо үргэжэ хараад*). Яһан хүйтэн бэ, саһан орохонь хаяа.

Палам. Шииг нойтон ороходоо мандал дээрэ. Ерэхэ хабар һайн ургаса абхуулхын тула ниитынгээ газарые шиигээр һайса нэбшүүлхэ гэжэ үсэгэлдэр хобоогой ехэнхи уһые иишэнь табяа һэм.

Ёдогон. Хари, уһанай бага байхада юун шүдхэрын болоһон байгаа гэжэ гайхааб.

Палам. Ерэхэ жэлэйнгээ сабшаланиие уһалха хэрэг бүхы зондомнай хэрэгтэй хаям даа, Ёдогон. Ши тиихэдэ энээ руу урдаха уһые хаагаад, өөртөө оруулхые бү хүсыш даа. Тиихэдэшни дураа гутаад, сухал дундаа шамда балгашье уһа орхихогүй гэһэн аад, орхёо һэм.

Ёдогон (*гааһанайнгаа толгой зүүн гартаа адхаад*). Шэхэндээ этигэхээр бэшэ яагаа һонин юумэ хэлэнэбши. Тиихэдээ, минии сабшалан руу урдаха уһа ши хаажа абаа хаямши! Зүб дуулаба гүб?

Палам (*шүдэнэйнгөө забһараар*). Зүб дууланаш, Ёдогон. Уһан ганса шамда хэрэгтэй бэшэ, хамтын сабшалан уһалхада хэрэгтэй хаям.

Ёдогон. Халаг даа, Палам. Шимни намайгаа нюдарһан дээрээ мүнөө болотор нюдарһаар гээшэ гүш даа? Хэзээ үни заяанай хоорондох хяаралдаан мартагдадаг бэшэ юм гү?

Палам. Үни мартаһан аад, яашагүй нэгэ юумэн тохёолдоод лэ байдаг байна.

Ёдогон. Яагаа жэгтэй юм. Наһан соогоо хүндэрэлсэхэ гэһэн хоёр алтайбди?

Палам. Шинии барагтай хүн шэнги һаа, иигэжэ хөөрэлдэхгүй һэн бээбди. (*Палам зүүн тээхи сөөрэм тээшэ нюдээ абаашаба. Үсэгэлдэрэйн ангир тэндээл нууба. Тиишэ хургаараа заажа, ордоһотойгоор.*) Хара даа, хара тэрэ! Нёдондо гансаардуулан ангиршни ерээл даа! Шамайе хараажа, гэгэжэ, бархиржа ябана. Амитанай гол таһалжа үе наһаараа садангүй гээшэ гүш?! Өөрөөшье гозон толгой болошоод ябанаш.

Ёдогон (*гааһанайнгаа халуун үнэхэ тоншороншьегүй алуур уруугаа гударжархёод, огсогод гэжэ бодомсоороо, хургаяа урдаһаань ёдогонуулан*). Нүхэ-аар, ши намда ухаа бү заа! Би бүхы наһаараа агнуури хэжэ, хоолойгоо тэжээһэнби! Иимэ хубитай хүн байгаа юм бээб, яахабиб мүнөө. Харин ши өөрынгөө мөрөөр яба саашаа! (*Мориндоо мордожо, бургаһадаха забһартаа хашхарба.*) Ухаа заажа ябажа гүйхэ юумэншни үгы! Үни хосорһон тэрэ ангиры һануулжа, айлгажа, залуугайнгаа үһөө намһаа мүнөө нэхэнэ гүш? Тонил саашаа!

Хобоо тээшэ мориёо залан туласа гүйлгэжэ ерээд, моринһоо буужа, шулуугаар, дэгнүүлээр хаһан хаалгые хобхо татан хаяба. Уһан хүсэтэйгөөр хүүен шууяад, дэлбэрһэн газараараа урдашаба.

Ёдогон (*хороор хашхаран*). Яагаа һөөлбши! Алуулан ангираар шалтаг баряад, уһа хааха ямар эрхэтэйбши? Али үндэр баян ургаса абаад, ноёдто һаймһаржа, орден зүүхэ һанаатай гүш!

Уухилһаар хобоогой эрье дээрэ гараад, мориндоо мордобо.

Палам (*хойноһоонь хаража, халаглан*). Үнэн үгын үзүүршье дуулаха дурагүй Ёдогон үүримни үлтиртэрөө шүлэ гарахагүй хүн гээшэ гүш даа...

Долоодохи үзэгдэл

Үглөө үглөөниинь сөөрэм дээрэ хүрэг нугаһад нуунхай, һалганаһан долгиуень үбсүүгээрээ эсхэн, сүлөөтэйгөөр тамарна, шунгана. Зүгөөр Паламда үнөөхи ангирын харагдабагүй. Үдэшэ болотор нюдэнэйнгөө шалатар уһанай нюруу дээгүүр хараашалба, тээд үгыл даа.

Палам. Үнөөхи гансаардаһан ангирын харагданагүйл. Али Ёдогон муу һанаашархажа, минии нюдэнһөө тэрэ ангирые зайлуулаа гээшэ гү? Ай бурхан.

Палам уурлан, бодолдо абтан зогсоно.

Уншагша. Этигэл найдал! Гансахан энээхэн үгэнүүд соо амитан бүхэнэй зүрхэ долги-суулмаар ямар ехэ бодолой нюуса, ойлгосо хадагалаатай гээшэб! Хилгааһан дээрэ торосол-доод ябахата, СЭДЬХЭЛЭЙ НАЙДАЛ лэ бүхы бэрхэшээл дабажа гарадаг.

Иимэ найдалда А-аг сэдхэлээ эзэмдүүлэнхэй ябаа. У-умни заатагүй тэхэрихэ, хэзээшьеб уулзахаб-ди, эдлэхэ жаргалаа эдлэхэбди гэжэ тэрэ сэдхэн найдаһаар байгаа.

Замай утада таһараагүй,
Залуу хонгор эжэлээ
Наһан соогоо мартаагүй,
Наһан соогоо бэдэрээ.

Алтан шара ангирай
Агуу дурынй найшааж,
Дууша нэгэ басаганай
Дуулан ябадагы наһанам.

Ёро муута Ёдогной
Ёнорхуу-ехэрхүүнь хайшаа нэм?
Найхан зантай Аягмаагай
Паламые шэлэнэниинь юундэ нэм?

Үдэрһөө үдэртэ Үлзытын сабшалан, нуга дээгүүр А-аг тойрон ниидэжэ, инагтаяа уулзашаха шэн-гээр досоогоо наһана. Тээд У-унь уһанда шэнгэнхэндэл үгы. Эдихэ эдээнһээшье гарашаһан, шэнээ та-мираа алдажа, нарпайжа орбойшоһон А-аг нэгэтэ үглөөгүүр алтарма шара үдэнүүдээ сөөрэмэй хажуу-да ялагашуулһан шубууе харажархёод, айхабтар яаралтайгаар далияа тиишэнь залаба. «Үнэхөөрөө бэшэ гү, үнэхөөрөө...» – гэжэ тэрэ өөрһөө асуу асууһаар, баярайнгаа ехэдэ хоолойгоо зангиржа, оогол-хоошье мартанхай юумэ дүтэлжэ ерэбэ. Ганса бэшэ, хоёр ангирай болошоходо, тэрэ гайхалаа баран, танигдаагүй тэдэнэрэй хажууда бууба.

Үлзытэһөө холо бэшэ зайда байрлаһан, газар үзэжэ, эдээ хоол бэдэржэ ябаһан тэдэнэртэ өөрынгөө уйдхар гашуудалые дуулгаадшье яалайб. Али, магад...

Һожор һобигүйхэнөөр толгойгоо гунхуулан, сөөрэмэй эрьээр тойрожо ябасагаагаад, гэнтэ нэгээ орожо, У-угайнгаа һураг һураад үзэхэ гэбэ: мэдэжэ магадгүйл, хаана нэгэ тээ хараашье аалам.

Зүгөөр тэдэнэр дүтэ наашашье хараһанаа һанабагүй. Яажа тараһыень, хахасаһыень тэдэ хоёр шагнаад:

– Тиигээ һаа, тэрэшни алуулжа болоо, үгышье һаа шархатажа унахадань, хүн гэртээ абаашаад, баряандаш байлгажа магадгүй... Юрэдөө, таанар залуушуул, гүлмэрдөөт, һэргээг нарин, ойлгожол ябалтай юм, – гэжэ ухаа заагаад, тэдэнэр агаарта ниидэн гаража, дуугаа дэлгээн ошобод. А-аг У-угаа дурсан, тэдэнэй сүлөө жаргалта дуунда атаархан үлэбэ.

Уншагша. Үнөөхи хүнэй шарай А-агай нүдэндэ харагдажа халахаяа болибо: «Хүнды түмэрһөө хүнхинэмэ дорьбоотой абяа гаргажа, гал сасаруулхадаа, У-уемни барижа абаһан байба гээшэ гү? Хойболзоһон хоёр хүлтэнэй хорото эди шэди дууһашагүй юм гү? Бидэ хэндэ, ямар амитанда һаалта хээ нэмбиди?.. »

Иимэ тобшололдо ерэхэдээ, уһалуури хэдэг хоршогор тэрэ хүндэ халдажа үзэхэ гэбэ. Магад, У-уень үнэхөөрөө баряадшье байгаа аалам. Хаанаһаашьеб даа гаргажа ерээд табижархёо һаань, дээдын ехэ баярта абтан һогтошохо бшуу. Тээд найдалынй хаагуураа ошохо юм ааб даа...

Наймадахи үзэгдэл

Уншагша. Ниитын сабшалан уһалха хэрэгтэ Палам зободог һааб даа. Уһанай биишье һаа, үгышье һаа Ёдогондо хамаагүй. Хэһэн, бүтээһэн ажалдаа тэрэ анхаралаа табидаггүй юм. Ган гасуур зунай тохёолдожо, уһанай үгы болоходо, буугаа үргэлөөд, хужар нахихаяа ой

руу үгы болошодог. Үлзйтэ голой эхинэй зүүн халаада дабһалһан хужартаа үдэрөө үнгэргэжэ, горхоной хажууда наранда игаажэ хэбтэдэг һэн.

Хоёр нюдэтэ амитаниие хайрлаха сэдхэлгүй, хүн зондо хюмһанай зэргэ туһа хүргэдэггүй Ёдогон хүрьһэтэ газар гэшхэжэ ябана. Тиихэдэнь Палам улад зоной улам һайн һуухын түлөө оролдожо, хүзүүгээ нугалангүй, агаарта далияа дэбиһэн шубуундал, аян холо руу зорижол ябаха дуратай.

Хайрата ханаха нүхэрни, хара муухай сэдхэлтэй Ёдогониие бү дурсыш гэжэ Аягмаа бурхандаа зальбараа мүргөөгүйхэн байдаг.

Урдуураа хоёр сонхотой, хойто ханыень хирпиисын зэргэхэнээр нүхэлжэ, шагааха шагаабари гаргаһан, углуу булангынь үмхиржэ, дохолһон хүндэл налшыд гэжэ харагдадаг болоһон орбогорхон гэр айлнуудай зүүн захада, таһардуу газарта түглынэ. Энэ Ёдогони гэр.

Хүндэ бодолһоо сүлөөрхэ гэхэндэл, Ёдогон гаһаһаа һүүлшынхуеэ хороод, дорохи шулуундаа тоншоржо, уухилһаар үндыбэ. Тиигээд тэрэ хүрзэээ һуга татаад, уһанай ябасые бүри түргэн болгохо һанаатай хажуу тээшэнь хүрьһэ һэндэжэ оробо. Хүлһэээ гаргажа, удааншые хүдэлөөгүй байтарнь, толгой дээхэнүүрнь далинуудай һэбигдэхэ дуулдажа, бүргэд шубуун үбсүүлдин нударжархихань гү гэхэн һэжэгтэ сэдхэлээ эзэлүүлээд, гараа үргэжэ, толгойгоо аршалба. Тээд бүргэдшые бэшэ, харин үнгэрэн ошоходоо, үнөөхи гансаардаһан ангирынь болошобо. Холошоо ошоһон хойноо тэрэнь оог хуугай табин, олиггүйгөөр бархирһандал, һужааг дүүрэн ганганаба.

Ёдогон (өөртөө). Харыш, эжэлыень алаһан хүниие алдахагүй, яаһан адхамар бэ! Намайе дайран алдабал! – гэжэ шүдэнэйнгөө забһараар бүрд гэбэ. – Наһан соогоо тоогүй олон амитадай нюдэ анюулааб. Иимэ юумэ нэгэтэшые үзөөгүйб...

Уншагша. Ангир шубуун эрье зубшан ниидээд, балайшые холодонгүй, һөөргөө эрьежэ, хушуугаа Ёдогон тээшэ залаба. Хашхаран уйлан, халюухайдан ниидэжэ, хүрзэээ баряад астайн зогсоһон Ёдогони дээгүүр эрьелдэжэ, өөрынгөө хэлэн дээрэ хараал табина. Ёдогон айлгаха, добёохо һанаатай хүрзэээ ёдогосуулан, урдаһаань угтан, дугташан гүйгөөдшые туршаба. Үрэ болобогүй.

Уургайгаа һэндүүлһэн бүргэдтэл бүри гаарашоод, тэрэнэй толгой дээхэнүүр ангир ниидэн гарана.

Ёдогон (өөртөө). Ямар муухай нэтэрүү ангир бэ. Буугаа абаад ерэхэн һаа, эндэнь һалгааха һэм, – гэжэ Ёдогон зэмэрхээд, үйлэ муутай ангирһаа хашаржа, мориёо эмээллэбэ.

Уншагша. Мориндоо мордоод, хотон тээшэ дугшуулхаданшые ангирынь һалаба һандабагүй. Үхэлтэ дайсантаяа унан тэмсэхээр бүхы зориг хаба шадалаа зангидан суглууланхай шубуун оог хашхараа табин, толгой дээгүүрынь ниидэнэ.

Ёдогон (бодомжолно). Хүнэй хараа һаа, яагаа зутар юм гээшэб?

Тээ саанахана, хобоогой дээрэ үрөөһэн хүлөөрөө хүрзэээ гэшхээд, Палам зогсожо байба.

Ёдогон (өөртөө). Палам харабал даа. Ангирта хараалгажа тэрьедэбэ гэжэ үгэ хүүр тарааха, – гэжэ Ёдогон шэбшэбэ. – Тээд энэ ангирай үдэр бүхэндэ иигэжэ хиирэхэ болоо һаань, яалтай гээшэб? Буудаха гэхэдэм, буумни ойдо хадагалаатай.

Моринойнгоо сээжэ таһа нэшэжэ, шадалаараа амынь угзаржа, түргэн ябадалдань оруулба.

А-аг (хойноһоонь дахан ниидэжэ, таһалгаряагүйгөөр хашхарна). Алим минии инаг хайрата гансам? Алим? Алим? Гаргажа үгэ. Үгы һааш, шамтай туласалдаад лэ һалахаб! Алим? Бушуу! Бушуу!

Юһэдэхи үзэгдэл

Уншагша. Тээ мэндэ түлэг халуунай болоходо, уһалуури хэдэг, У-уеынь үгы хэхэн хүн эшээндэ ороһон баабгайдал, харагдахаяа болишоо һэн. А-аг тамын оёорто һууһандал, даашагүй хүндэ уйдхарта дарагдажа, амидыл хадаа наранда игаажэ, агаараар амилжа ябана. Гэбэшые тэрэ У-угаа хүлээн, байсынгаа хүмэг соо хэбтээд, хүхын дуу шагнан, зунай богони һүнинүүдые үнгэргэнэ.

Энэ байсын эгээ орьёл дээрэ хоёр бүргэд хабарһаа хойшо байрлажа, дальбараагаа тэнжээнэ. Тэдэнэй бии болохолоор, олохон шубууд дуу шуугаа хуряжа, холодон зайланхай. Харин гансал А-аг эдэ бүргэдһөө этээрхэдэггүй, тэдэнэршье тэрэниие хэрэгсэдэггүй.

Тээ мэндэ голый эрьедэ һуухадань, хоёр үхибүүд Байсатын оройдо гараад, хашхаралдажа ябаад, агы нүхэнүүдээрнь гулдиран, хоёр бүргэдэй байрлаһан газарта дүтэлбэ. Бүргэдүүд өөдөө нийдэн гаража, эрэлхэг зоримгойгоор үхибүүдтэ довтолжо оробо. Айһан, хүрдэһэн үхибүүд хашхаралдаһаар доошоо буужа, шугы руу орожо, бээз абарба.

«Харыш, хоёр хүлтэн жэгүүр далитанһаа айдаг, тэрьелдэг ха юм»,— гэжэ А-аг гайхаад, зоригжол орон, хара шарайтаттай тэмсэлдэхээз шийдэһэн юм.

Мүнөөдэр энэ тэмсэлын, хараалта хашхарааниинь зутар муухай хара ханаатые тэсэбэриһээн гаргажа, гэртэнь харюулжа шадаба. Галаар турьядаг хүнды түмэрэйн үгы хаань, хоёр хүлтэнһөө айлтагүй, түмэр хүрзөөр арбагайдахаһаа ондоо бэшэ юмэ хэжэ шадахагүй гэжэ тэрэ мэдэжэ абаба.

Арбадахи үзэгдэл

Нилээд эсэнтэһэн А-аг сөөрэмэй хажууда нийдэн ошожо һуугаад, амияа даран, ногоон зүлгөөр, сээсэ намаагаар бүрхөөгдэһэн тала дайдые гоёшоон, һайшаан хаража, хүхын дуу шагнан, түшэгэнэһэн зүрхээ дорой оруулжа ядажа байна.

А-аг. Аятай дэлхэй ямар һайхан гээшэб! Ногоон зүлгын эбхэрэн байхада, сөөрэм соо шүрхы, нугаһад жаргалдаа дашууран тамарна. Булжамуур жэргэнэ.

Наран тэнгэрийн тооно өөдэ буляалдажа эхилнэ.

Палам сабшаламда хүрэжэ ерэбэ. Үбдэг тулама үндэрөөр ургаһан ногоон һэрюухэн һэбшээндэ долгино.

Палам (тэргэһээ буужа, хобоо тээшэ ошобо). Нуга сабшаламни, хүнэй нюдэ баясуулмаар, үхэр малаймнай шэмэн эдимээр ургаһандатнай зүрхэ сэдхэлһээ баясанаб. Сэсэг намаагаа анхилуулан, сэлгээ агаарта жарган, намар болотор нуга урлагты. Ундаяа харяаха хаатнай, уһалха уһан бии.

Эрьедэ һууһан ангирые харажархёод, малгайгаа абажа, толгойгоо дохин мэндэшэлнэ.

А-аг (далиа арбагашуулан, хүзүүгээ һунаажа). Һайн хүн, амар мэндэ! Танай хүсэ шадалаа гамнангүй хүдэлжэ, Үлзытэ нютагайнгаа үрэлэлтэй газарһаа үндэр баян ургаса хуряан абахыетнай хаража ябадагбди. Танда би этигэнэб. Хүсэһэн хүсэлөө хүсэлдүүлжэ, амжалта туйлахат!.. Гансаардаһан газардаһан нам шэнги амитадые хайрладаг байнат. Угаа хүшэр байна даа гансаардаха гээшэмнай. Яахаб. Тамын хүн тамадаа жаргалтай гэжэ хоёр хүлтэн зүб хэлсэдэг гээшэ ха. Та тиимэ юмэ бү үзэгты, һай ханаһанаа бүтээжэ ябагты. Баяртай.

А-аг сэл хүхэ тэнгэри өөдэ дэгдэн, далиа дэбиһээр ошоно.

Палам. Юрөөлшни тогтохо болтогой, сүлөөтэ шубуун!

Палам хойноһоон удаан харан зогсоно.

Арбан нэгэдэхи үзэгдэл

Ёдогон хахад тэбэри түлээ тэбэрээд, гэртээ орожо, галаа түлээд, һууха байха газараа оложо ядан, иишэ тиишээ ябуулташаба.

Ёдогон. Ямар муухай ангир бэ! Шүдхэршни, дахажа, хараажа һалаба һандабагүйл! Али Паламай хараал хүрэжэ, шэнгэжэ байна гү? Мүнөө бороогой болёо һаа, ой гаража, тэндэ нюуһан буугаа асархаб. Аашалһан ангирай амыень таглахал байхаб... Хужарта һуухаар, одоол гоё үдэшэ болохонь. Ошохол даа.

Уншагша. Ёдогон сайгаа шанажа ууһаар, мориё унажа, Үлзытые үгсэн гараба. Хүндын эхин хүрөөд, мориё тушажа, тальян талмайда табижархёод, дээшээ ябагалба. Шожогонон

урдаһан горхоной хажууда эгсэ эрьеын эхилхэдэ, марса хужарынь болодог. Бороогой ороо хаа, дээрэнхэеэ хорохогүйн тула бүдүүн шэнэнхэнэй холтоһоор хушаһан хушалтатай, хажуу тээһээ харагдахагүйн тула бургааһаар бүтүүлһэн ханатай ганса хүнэй нууха нуга хужарай халхин доронь, шэдхэ соо түхээрэгдэнхэй. Нэргэг, гэнэн гүрөөһэд тэрэнэй дээрэнхэнь гү, али уһалаад, хажуу тээһэнь гаража ерэдэг.

Хуушарһан бүдөөр орёожо, модонхой хүнды соо хэһэн буугаа абажа, иигэн тиигэн байтарнь, боро хараанай һүүдэр унаба. Үдэшынь гаглюун һэбшээнһээ боргооһонууд үсөөржэ эхилбэ. Бургааһанай һалаада сэмгээрнь онуулжа табижархиһан буугаа гартаа абаба. Эды багаар гүрөөһэд хужар тээшэеэ субадаг. Тиимэ даа, алдаагүй. Бүдэг бадаг соо нэгэ юмэн һүүдэлзээд, гэшүүһэн тас гээдхибэ. Зуг тааад орхиходонь бариһан буугаа түргэн үргэжэ, халта хараадаа абаба гүб гэхээр, шабхыень даражархиба. Буугай сэмгээнһээ улаан гал сасаржа, бүтүү утаан баглайраад, гүрөөтэй абьяан хүндыгөөр сууряатан эздэлбэ. Абятайгаар гэшүүһэ хухалан, гүрөөһэнэй гүйхэ элихэнээр соностоод, замхашаба.

Ёдогон. Урдань иигэжэ алдагшагүй һэмнэйб. Тэрэ муу золиг ангирай хараал хүсэлдэжэ байна гэшэ гү? Байза даа, дахин намайе дайлаад үзөөрэйлши, далиишни хуха буудахаб!

Гэртээ ерээд, шархатаһан гүрөөһыне мүрдүүлхээе Бардаяашье дахуулангүй буугаа абаад, үдэшлэн тээшэ сабшалан дээрээ тэрэнэй ерэхэдэнь, ёро зүгнэнхэн ангирынь дүтэ нааша харагдабагүй...

Ёдогон. Һаянай хэрэгүүдни буруутажэ, хүсэһэн хүсэлнүүдни хүсэлдэхээе болинхой. Буудаһан гүрөөһэмни шархатаад, орогүй тонилоо. Буудаһан газартам үхэдхэн унадаг, үгышые хаа, холо ошонгүй, шуһа адхан мухаридаг һэмнэй. Хоёр хоноод, дахин хужартаа нуухадамни, наранай ороогүйдэ ерэнхэн булай томо гуран хажуу тээшээ булга хүрэжэ, хашхаран ошоо. Яатарая харгымни харлааб?... Үнэхөөрөө ангирай хараал нүгэл шэнгээ хаяа? Толгойгоо заһажа абаһууб. Шамтай мүнөөдэр золгохоб. Дахин харагдаад туршаарайш!

Үглөөдэрынь мориёо эмээллээд, унтадаг оронойнгоо дэбдихэрэй саада талаар хабшуулһан буугаа абажа, тодхорто ангираа тангайлгаха хүсэлэнхэй һужааг ерэхэдэнь, наран дээрэ гарашоод, шангаһанаар шаража, хэтэ заяанай бэлбэгэнүүр хонхоёо дэлгэдэг булжуухай таһалгаряагүйгөөр жэргэжэ байба. Тээд үнөөхи ангирынь харагдабагүй.

Ёдогон уһалууриингаа газар дээрэ мориёо тушажэ табяад, хобоогой эрмэг дэрлэжэ, нара игаан хурхирба. Харада даруулжа, айхабтар муухайгаар зүүдэлшэбэ. Яһан хүлтэй, һармагшанайхидал ута шодогор һүүлтэй, сад хушуутай, хюмһатай, ара арзагар шүдэтэй шүдхэр хоолойень бажуугаад, табиха юм бэшэ. Ёдогон тэрэнэй хоёр яһан гарынь хуха нуга бажуужа, өөрһөө зайлуулха гээд, оройдоошые хүсэ хүрэнхэй. Тэрэнэй амин хаагдажа, мэдээ табиха тээшээ болоно. Һүүлшынгээ хүсье зангидаад, толгой түрүүгүй шаанаб гээд һэришэхэдэ, шал хүлэршэнхэй, гэдэхээе шаажэ, сохижо байба. Наран олиггүй шангаар шарана. Нэргэхээе үбсүүсээ уһан соо орожо, хүзүү, сээжээе үрэжэ угаагаад, уһанай эрьедэ гараба. Энэ үедэ тээ холоһоо ангирай ганганаан дуулдаба.

Ёдогон. Ямар муухай, нэтэрүү ангиртай болошобобиб. Энэ золиг лэ иимэ муу зүүдэ асараа ёһотой... Хаана ниидэжэ ябанабши!

Наран өөдэ һарабшалан, урда зүг тээшэ хараба. Захын модонхой тээ саанаһаа ангир шубуун хараал табин Ёдогон тээшэ шуумгайгаар ниидэн дүтэлжэ ябаба.

Уншагша. Байсатын хүмэгһөө Ёдогоние алдууригүй хаража, адаглан нууһан А-аг бээе хүнгэхэнөөр доошонь шэдэжэ, алда ута гэхээр далияа дэбээд, эбсэшгүй дайсанайнгаа сэхэ дээрэнь ерэхэ хоорондоо нюур, толгойень үбсүүгээрээ нударгаад гарашаба.

Айһан, мэгдэнхэн Ёдогон хажуудаа хаяһан туулган тобшоор һомолһон буугаа абажа, ангирай хоолошые ошоһон һаань, баглуулжа, шабхыень даран наяруулжархиба. Баглагар хара утаан баглайран бухалтаад, шархатаһан ангир далинуудаа арбагануулһаар удаахан газар үмхэн унашалай.

А-аг. Эгээл иигэжэ, хүнды түмэрөөрөө энэ хара шарата У-уемни унагаагаа, халгаагаа юм байна. Үе наһаараа бү өөдэлэ! Нарата дэлхэеэ бү хара!

Уншагша. Иигэжэ өөрынгөө хэлэн дээрэ харааһаар А-аг амин наһатайгаа хахасаба.

Арбан хоёрдохи үзэгдэл

Уншагша. Ёдогной хужарта хүрөөгүй ябатарнь, аадарай түрүүшын дуһалнууд набша намаа дээгүүр абяатайгаар тос-тос дуһалжа, тоборжо эхилбэ. Улам-улам түргэдэхэдэнь, шал-пял хорохоёо айжа, һөөг бургаһан соо амьарлажа ургашаһан бүдүүн гэгшын шэнэнэн доро оробо.

Гэнтэ ялбама ялагар гэрэл хамарайнь урдуур годигшон гүйгөөд, шанха орой дээрэнь баглайрһан үүлэд хяа хамха хүрэн, хуу доошоо унашаһандал нюдэндэнь үзэгдөөд, шэхэ дүлиирүүлмэ шанга абяан наяршаба. Ёдогон буудалда сохюулжа, хууһан газартаа мухарин унаба. Малгайнь хиидэжэ, ангайһан арзагар ама руунь аадарай түргэн дуһалнууд адхаржа, удангүй дүүргээд, халижа эхилнэ.

Арбан гурбадахи үзэгдэл

Палам сэдхэлдээ шэбшэн, үни удаан саг соо нэгэ зүг тээшэ хараад, шүбүүгээ хорохоёо мартаад хуухадань, гааһатай тамхиниинь унтаршанхай байба.

П а л а м. Юундэ Ёдогон өөрынгөө үхэлөөр гэр бараандаа наһа баража ядаа гээшэб? (Өөрынгөө асуудалда харюу бэдэрнэ.) Ямар хуби заяатай нэмши, тэрээгээрээл наһаяа эдлэдэг гэжэ зон хөөрэлдэгшэ. Тиихэдээ хэншье өөрынгөө хуби заяанһаа зайсажа шадахагүй болоно гү?.. Али ангирай хараал шэрээл хүрэдэг юм наань, тэрэ хүрөө гү? Яатараа дахаа, ганганаа, нудархаяа забдаа нэм... Ёдогон хархис досоохитойл хадаа хани гансыень хороогоол даа...

У н ш а г ш а. Нажарай элдин найхан сагта Үлзытын нуга сабшалан пэгшэгэр үндэр ноогоор хушагдан, тала дайдань үнгэ бүриин сэсэгүүдээр бүрхөөгдэн, хоншуухан үнэрөөр анхилан, нэбшээ һалхинда эльбүүлэн, нэнгэн, надхан байдаг ёһоороо зандаа. Дура буляама гоё байгаали даа!

Гансал дутуунь гэхэдэ, хүнэй дура сэдхэл татан баясуулдаг ангирай ганганаха абяан нуга, сөөрэмүүдэй дээгүүр үнинэй дуулданагүй.

Түгэсхэл

ДЭГНҮҮЛ ДЭРЛЭН МҮНХЭРШӨӨ

Бусалгынгаа урда тээ
Буудал нуурай эрьедэ
Амараг хоёр ангирай
Амархадажа хуухада

Туулган шабын эршэхэн
Толгойхондонь торошоо –
Далияа нэхэн, тэршэлэн,
Дэгнүүл дэрлэн мүнхэршөө.

Элдин хабар, намартаа
Эрьеын тойрон ниидэн,
Гансаардахадан ангирай
Ганганаханшье ондоохон.

А-аг сэдхэлээ зобооно.
У-утайгаа заатагүй уулзахыгаа,

Жаргалаа эдлэжэ һуухыгаа
Зосоогоо яашагүй найдана.

Зоргоороо дуранай холонго соо тамаржа ябаһан А-аг
Зэбэрдэнэ хүрэмэ зүйлнүүдэй байдагыё юу мэдэхэб.
Буудуулһан амитанай бусалтагүйгөөр ошон ошодог
Бүтүү хара һабарай биинь хаанаһаа дуулахаб.

Замай утада таһараагүй,
Залуу хонгор эжэлээ
Наһан соогоо мартаагүй,
Наһан соогоо бэдэрээ.

Ёро муутай Ёдогоной
Ёһорхуу ехэрхүүнь хайшаа һэм?
Һайхан зантай Аягмаагай
Паламыё шэлэһэниинь юундэ һэм?

2020 оной нэгэдүгээр һарын 28

АРЮУН САН БАДАРАГ ЛЭ

Үнгэрһэн муушалга үнгэрөө гэдэг,
Үнгэрдэг, үгыень бурхан лэ мэдэг.
Хүнэй сэдхэл тэрэн дэмы зобоодог,
Халаг хүхы, бусаажа заһашагүй байдаг.

Юртэмсын табисуур юундэ тиимэгшэб –
Юушыё тэхэрюулжэ, заһуулдаггүй юм гэгшэ.
“Хожом” гэдэгынь худал ходол байгша,
Хожомдоһоноо хожомынь хүн лэ бээе шаналагша.

Хэншыё, юуншыё шинии алдууе заһахагүй,
Хэтын хэтэдэ шамтаяа үлэхэ тэрэш.
Үйлын үри гү, али өөрын тэнэгһээ гү,
Үльтиржэ хосортороо тэрэнээ һанажа зобохош.

Хүн гэжэ амитан туладаа ойлгохоёо һэдэхэ –
Хуби заяан өөрөһөөл дулдыдадаг гэхэ.
Али дээрэһээ табигдадаг гэдэг гү,
Арга хургынь оложо заһаха дэмы гү?

Хүниие гэмнээд, һанаагаа заһахын бурууе
Хохимой соогоо шүүмжэлхэдэжэ мэдэдэг һай.
Хүнэй наһанай хурдаар урдан ошодогыё,
Хүйхэр баарманууд гэнтэ нэгэтэ ойлгодог һай.

Мэдээгүй ябатарш харан гэхэдэш гэнтэ
Мүнхэ бэшэ наһанш ошоһон байха.
Гэнэн хүнгэн ябадалайшни дарамта
Гэдэргэ гэхэгүй, шамтайханаал бүмбэрхэ.

2020 оной юһэдүгээр һарын 1

ТЭРЭ ХОЛЫН ХОТОНДО

*Дайнай үеын үхибүүдтэ зорюулһан дүрбэн үйлэтэй зүжэг.
(Цырен-Дондок Хамаевтай «Жалсаадай» гэжэ туужын удхаар бэшэгдэбэ)*

Ороһон нюурнууд:

Жалсаадай
Чимидсуу
Шагдаахай
Доржо
Бадма Базарович – нургуулиин багша
Дулгуудай – Жалсаадайн эхэ
Ганжад – Чимидсуугай эхэ
Дархан Шоймпол – Жалсаадайн абга
Жамбал – Жалсаадайн эсэгэ
Үхибүүд, улад зон.

ОРОЛТО

Жалсаадай добын оройн дэрһэн тээшэ сэб сэхэ хараад, гүйжэл-гүйжэл ябана. Эжын дэрһэтэ добын саана адуулжа ябаһан хонидоо асараад байхаб, тэндэ ерээрэй гэхэн байгаа.

Жалсаадайгаа харажархёод, Дулгуудайн зосоо уни бутаржа, нюдэндэнь гэрэл ороходол гэшэбэ. Зээрдэгшэ мориниинь баһа баясаһандал инсагаалба, наада захада байһан хара толгойтой дун сагаан хонин Жалсаадайн ерэхые харахадаа, хурьгандаа мээхэйрһэндэл мүн лэ хэды-хэды хүхэнэн татажа, маараад абаба.

нургуулиһаа ерээд, эжынгээ бэлдэһэн эдээ халаажа эдижэрхёод дулааханаар хубсалаад, үдэр бүри шахуу Жалсаадайн баруун урагшаа бурхииса гүйдэгий харадаг хотоной зон гайхахаяа болижо: “Эжын-гээ сайлаха һамбаанда адуулһан хонидыень ээрэжш үгэхэдөө баруун фронтдо дайралдажа ябаһан Жамбалаймнай ори ганса хүбүүн одоош туһада орожо байна даа”, – гэжэ хэлсэдэг болоһон.

Эжын мориёо унажа, удааншыё болохогүйб гэжэрхёод, хатарган ошоно.

Хуурай гасуу хухалжа, эжынгээ түлиһэн галай хажууда ерэжэ, үбдэгэлдэн нуугаад, согын үлээжэ, галаа бадарааба. Сэнхирхэн утаан һалхигүй жабарлиг агаарта сорголон гарана.

Үбэлэй улабар нулахан наран, тойроод нүдэ һаргама сагаан тала. Хонидын туруугаараа саһа сабшажа, хагда шэмхэлнэ. Эжынгээ орхиһон тохигорхон бургааһа абажа, хажуу тээшэхэнэ болоод, саһан дээрэ «Жалсаадай» гэжэ томоор адаряатуулан бэшэбэ. Тиин тээсгэн болоһон нэгэ ушар ухаандань һанагдаадхиба.

Жалсаадайн үглөөгүүр класс руугаа ороходонь, үлгөөтэй ханын һонин – стенгазетын дэргэдэ үхибүүд суглараад, дүрьелдэжэ, энеэлдэжэ, зариманиинь һүхирэлдэхэһөө нааша шанга шангаар хоорондоо юуншыёб тухай тоосолдожо байба. Жалсаадаие хараад, булта аниргүй болоно.

Дүтэлжэ ошоод харахадаа тэдэнэй ямар ушарһаа хөөрсэгэнһые Жалсаадай ойлгобо. Тэндэнь өөрыень тэрэ зандань шахуу зураад, хүлдэһэн баруун хасарыень уб улааханаар шэрдээд, хоёр-гурбан «хоёр» тэмдэгүүды хүлтэй болгоод, гэр хүрэтэрын намнажа ябаһаар харуулжа зураһан зураг байгаа.

Үнэхөөршыё, нэгэтэ Жалсаадайн хүлдэнхэй баруун хасарынь нохойн хоншоортол боложо, шуһа гүйшоод байһан юм.

Жалсаадай тэрэ ушар тухай һанаад, аман соогоо гүбэрсэгөөбэ: “Хэшээлһээ тэрьедэһэнһээм боложо хасарни хүлдэһэн бэшэ һэн. Эжынгээ хонидыень ээрэжэ үгөөд, хүйтэн тэрэ үдэр бусажа ябахадамни жабар буужа, хасарни тиихэдэ гэнтэ хүлдэшэһэн байгаа һэмнэй. Ута үргэтэй Шагдаахайл тиимэ мэдээсэл редколлегида оруулһан байха, альгаа ташажа байжа дан ехээр эльгэ хатан хүрхэйтөө һэн: “Хэшээлһээ тэрьедэһэн Жалсаадайн хасарынь, харыт, хүлдэшоол ...”. Һэ даа, иигүүлхээ мэдээ һаа, эжынгээ хони ээрэхээ яаража, һүүлшын хэшээлһээ тэрьедэхгүй байгаа. Тиихэдэ тоо бодолгоор гэрэйнгээ даабари дүүргэнгүй ерэхэндэмни өөртэмнишыё аягүй байгаа хамнай”.

Шагдаахайтай тоосолдохо сүлөө тиихэдэ олдоогүй һэн. Хонхын жэнгирхэдэ багшань ороһон.

Бадма Базарович (дуудаба). Жамбалов, гэрэйнгээ даабари унша.

Жалсаадайн нуурихаа бодохотойнь адли хэнэйшьёб нарииханаар эльгэ хатаад абаха соностобо. Хамар дээрээ хүлхэ лэбшүүлхэн, алирһандал улаахан болошоһон Жалсаадай бодоод, дэбтэрээ иража, дүүргэһэн даабарияа түдэгэсэһэн хэбэртэйгээр уншажа оробо. Хоёр-гурбан мэдүүлэл уншаад байхадань, баһа хэншьёб хамар дороо пишаганаад абаба.

Бадма Базарович. Юунэй энээдэн болооб? Шагдаахай, зохидоор нуу.

Ушар удхын ойлгоһон багшань Жалсаадайһаа дүрим нураад, «дүрбэ» табяад нуулгажархёо бэлэй. Ород хэлээр «дүрбэ» абаха гэшээ хүшэршээг ааб даа.

Хэшээлһээ Жалсаадайн юундэ тиихэдэ зугадаһые хэншьё ойлгоогүй, эжыдээ заатагүй туһалха гэһэн хүсэлыень юу мэдэхэб. Гансал Бадма Базарович энээниень тааһан байгаад, Жалсаадаие зэмэлээгүй һэн.

Нэгэдэхи үйлэ

Жалсаадай гэртэһээ гаража, богоһоной газаадахи шала дээрээ зогсоод, шагнаархаба.

Үдэшин жабарлиг агаарта хотоной хүбүүдэй холжордог Хойто хада тээһээ үхибүүдэй энээлдэхэ, оог табин хашхаралдаха соностоно. Дабирхайтай наһаар Шоймпол абгадаа хүүлэһэн санаяа гэшхүүр дороһоо гаргажа, Жалсаадай хүлдөө углаба.

Чимидсуу (хорёогой саанаһаа шиидэнги бэшэ хоолойгоор). Жалсаадай...

Жалсаадай (сошоод абаһан аад, Чимидсууе танижа). Эндэ ши юу хэжэ байнаш?

Чимидсуу (хамар дороо утаар татан, жаахан басагандал). Наадахаяа һанаа һэм...

Жалсаадай (ёһорхожо). Наадыш тиигээд, намда юу хэлээ хүмши.

Чимидсуу. Шамтай ошохоёо һананалби - и.

Жалсаадай. Хаана?

Чимидсуу. Хойто хада, холжорхоёо.

Жалсаадай. Үү-е, яагаа һанаамгай юмши... Би шамайе дахуулхагүйб!..

Чимидсуу тулгуураараа хатуу хүр сэрд-сэрд хадхан, уруугаа харашоод, аниргүй зогсобо.

Жалсаадай (аман соогоо гүбэрөөд). Хашаг шэнги аһалдаад һалахагүй, һаалта гэшэнь. Ходол хүниие хашараажа ябаха. Һэ, би энээниие дахуулхагүйб.

Хорёогой үүдэ нээжэ, хэды еды тулгуураараа тулажа холжороод, эрьёбэ. Чимидсуу хойноһоонь зүрхэсэнгээр дахалдажа ябаба.

Жалсаадай эжынгээ нэгэтэ хэлээшыё һанаандаа оруулжархиба: “Хүршымнай Чимидсуухан ёһоор һайн басаган болохо янзатай агша. Манайда орохо гарахадань бү гомдохогоорой, бү гасаалаарай, эбтэй зетэй байгты. Ши хүбүүн хүн хадаа дүмэжэ ябаха ёһотойш”.

Жалсаадай (дүтэлхын хүлээгээд, шиидэжэ ядангаар). Ошолдохо гээ һаа түргэлыш даа.

Чимидсуу (баярлаад, бушуу дэмжэбэ). А-һа – аа...

Чимидсуугай һольбоһон хүлнүүдын хүнгэдэшэбэ. Дотороо һэм гэбэ: “Дахуулангүйгөөр ошохогүй байха гэжэ мэдээл һэм. Жалсаадай суһалдахагүй, ехэрхэхэгүй аад, энэ зун адуулжа ябаһан хонидтомни хонидоо ниилүүлжэ, минии эжыдэ зэмэлүүлжэ хараалгаһанһаа хойшо намда дурагүйшэг болошоо”.

Гээгдэхэгүйе оролдон, Чимидсуу Хойто хада ерэтэрээ аһан шадалаараа хойноһоонь шогшобо. Үндэр хадаһаа санын хурдаар холжорон бууһан зариман шугам татан орожо ябатараа халба буужа, сагаан тоһоо үрхирүүлэн орондоглошохо юм. Чимидсуу дээшээ гарахаяа түдэгэсэбэ. Жалсаадай абира абирһаар улам дээшэлнэ.

Түрүүн ерэһэн үхибүүд гэр руугаа бусажа эхилбэ. Жалсаадайн харахада хоёр-гурбан лэ үхибүүд хада өөдэ үшөө аһалдажа ябана. “Тэдэнэй дунда Чимидсуу лаб лэ ябалсаа ёһотой, дэмыш гомдохогоо гэшэ хаб. Тээд эжынгээ хэлээшыё хүрэхөөр һанаагүй бишүүб” гэжэ Жалсаадай бээ зэмэлээд абаба.

Чимидсууе харахадаа зэмэрхэл, үһөөрхэлэй мэдэрэл Жалсаадайн зосоо түрэдэг. Энээндэ хожулан зэмэтэй һэн. Юуб гэхэдэ, зун хони адуулжа ябатараа Чимидсуу унтаһаһан, харин Жалсаадай мориёо

уһалхаяа Хээрын булаг гүйлгэжэ ябашаһан байгаа. Нэгэ хадын хоёр талада бэлшэжэ ябаһан хонидынһ ниилээд, худхаралдан үймэлдэшоо бэлэй. Чимидсуу унташаһанаа һэрээд, оог хуугай табин морёороо гэр тээшээ гүйлгэшоо һэн. Тэрэнэй эжы ерэ ерэхээр Жалсаадае зэмэлжэ, хараажа ороо. Ташуураараа шабхадахааа нааша аашалхадань тэсэжэ ядаад, баһа эжыдээ гүйлгэжэ ошоо һэн. Дүүрэхэн юмэн дүүрээ гэжэ һанаһан юм гү, али яаһан юм, өөрын эжы юушые дуугарангүй бушуу хубсалжа, мориёо унаад, тиишэ гүйлгэшоо бэлэй.

Тэрэ гэхэнһээ хойшо Жалсаадай Чимидсууда дурагүй болоо, хобложо, бээз сагаалаа гэжэ һанаһан байгаа. Нуралсалай жэлэй эхилхэдэ, хүбүүдые басагадаар нуулгалган болоо һэн. Чимидсууе Жалсаадаитай нуулгаха гэхэдэнь, яашые нуужа үгөөгүй. Үсэдшээ зангыень мэдэхэ багшань ондоо басагантай нуулгаха баатай болоо һэн.

Чимидсуугай эжын Жалсаадае хараагаашые һаань, Жалсаадайн эжы Чимидсууе оройдоошые зэмэлээ хараагаагүй бэлэй: “Юун байхань даа жаахан үхибүүдтэ. Тархяа эрьешэнэ ха юм”, – гэжэ хэлээд лэ Дулгуудай дүүргээ. Нүүлээрнь хүбүүндээ “Чимидсуу һайн басаган, бү гомдохоо, бү гасаала” гэжэ хэлээ һэмнай.

Хобхо болошоһон хобол ехэтэй санын харгы руу мүнөө Жалсаадай санынгаа ядагар үргэнүүдые залаба. Тэнгэрийн сэнхирһээ доошоо унаһан бүргэд шэнги шуумайн буухадань хойнонь саһан үрьенэ, түргэнһөө боложо, нүдэниинь уһатаад абаба.

– Һэйе! Жалсаадай! Ондоол до-оо! – гэлдэн гурбан үхибүүд урдаһаань арбагашалдажа, атаархан гая хашхаралдаба.

Зуулдашаһан уралнуудаа нээжэ хашхараад, Жалсаадай баруун гарайнгаа тулгуур дээшэнь үргөө һэн. Энээнһээ боложо, нүдэ сабшаха зуура харгыһаа халижа, хүр саһан дээгүүр орондоглон хийдэшэбэ.

Саһа үмхэжэ богтолон унаһан Жалсаадайн бодожо ядажа байхада үхибүүд дээрэнь ерэнхэй, яагаабиш, бараг гүш гэлдэжэ байгаа бэлэй. Хамсы, заха руунь ороһон саһа һэгсэрээд, юушые дуугарангүй, зузаан саһан дээрэ нуушаба. Гэмтээгүй гэжэ мэдэхэдэ үхибүүд зайлабад.

Нилээн болоһон хойно арадань шар-шар саһан хүдэлбэ. Эрьехэдэнь, Чимидсуу холо хүрэшэһэн тулуурын асаранхай, Жалсаадайн бодохые хүлээжэ байба.

Чимидсуу (“ямарабша?” гэхын орондо). Бэшэмнай хуу ябаал. Ябахамнай гү ?

“Намтай нэгэ хүлтэй һэн гүш, ябыш!” гэн алдаад, Жалсаадай болибо. Шангахан унаа, богтолхоёо һанаа гү гэжэ Чимидсуу тухайлаа һэн. Дуу гарахагүйдэнь, оройдоошые гомдоогүй, хайшаншые гээ һаа, Чимидсууе энэ хүрэтэр иимэ орой дахуулжа ерээ ха юм. Тээд Чимидсуу Жалсаадайн унажа бүглэрэнхэй, мууданхай нуухадань эндэнь орхёод ябашаха эрхэтэй аал? Үгы даа гэжэ тэрэ ойлгобо.

Чимидсуу. Аяар оройһоонь юундэ буунаш? Үдэр һэн гү, һүни болобо ха юм. Минии эжы дан дээрэнһээ бү буу гэдэг лэ.

Жалсаадай (уухилжа нуугаад). Яа гээбиш, намда ухаа бү заа.

Тиихэдэньшые Чимидсуу гомдобогүй. Хажуудань ерэжэ нууба. Тойроод хоһон, абяа шэмээгүй. Хотоншые дууража эхилээ. Хаа-яахан айлнуудай сонхоор лаампын онигорхон гэрэл бүрэлзэнэ. Гэнтэ хоюуландань олиггүй уйтай болошобо.

Жалсаадай (даараһан янзатай). Унахагүй аад, тэрэ үхибүүдһээ боложо унааб.

Чимидсуу. Нээрээ тиигээлши даа.

Жалсаадай (бодожо, хормойнгоо саһа гүбээд). Зай, ябая даа. Дан оройтоо һаамнай, шононууд эндэмнай ерэжэ болохо...

Эжынгээ һэрээхэдэ, Жалсаадай бодохо дурагүй. Сээжээрнь хүндүүлхэй урьяд, өөдөө үндыхэдэнь тархинь мэнэржэ, ойн гутажа байба.

Дулгуудай (зэмэрхэнэ). Нургуулиһаа гээгдэхэшни. Яшаһан амитан гээшэбиш даа. Эдээлээд ябыш гэхэдэ. Тиитэрээ унтахаяа һанаа һаа, нургуулиһаа ерээд унтаарай саашаа. Энээнһээ хойшо орой болотор бү наадаарай.

Жалсаадайн бодоод, гуталаа үмдэжэ нуутарнь нүдэниинь эрээлжэлээд, тархинь эрьебэ. Унаһанһаа буруутааб гэжэ ойлгоодхёо һэн. Эжыдээ хэлээдшые яалай, бараг болоно аабзаб гэжэ шийдэбэ. Зүгөөр эдихэн юмээ бөөлжэхэдэнь, нюуха аргань һалалай.

Дулгуудай (шагнаад, шангарба). Һүни ерэхээр унааб гэхээ яагаабиш.

Жалсаадай. Бүглэрөө һэм. Ондоо яагаашыегүй һэмби.

Дулгуудай. Хүрэнхөөр мэдээгүй гээшэш. Тархиш хахараа ёһотой. Байза, абгадаш ошохо болоол даа. Тархиш халуусар хүргэнх барюулха хэрэгтэй.

Жалсаадай. Абгамни барижа шадаха юм гү?

Дулгуудай. Бү дуугара. Баряаша хүн гээшэ гүбэ.

Жалсаадай. Тиигээд нургуулидаа ошохогүй хүн гүб ?

Дулгуудай. Нэгэ үдэр таһарха болобо аабзаш даа. Үбдөө гэжэ үхибүүдээр багшадашни захихамни.

Эжынь гаража ошобо.

Жалсаадай (гайхана). Урдань унадаггүй бэшэ, хэды унадаг, шарбадаг байгаал ха юм-биб. Хоёр-гурба дахин бүглэртэрөөш унаа хамнайб. Тиихэдээ яадагшьегүй аад, мүнөө яа-баб? Шулуу юумэ мүргэжэ унаа гүб? Али хатуу хүр тархяараа сохижо унаад, иигээ гүб? Зай, яагааш хаа, мүнөө дүүрээ.

Газаа хүнүүдэй гүбэрэлдэхэ, саһанай шар-шар гэхэ дуулдаад, эжынь дархан Шоймполье дахуулаад орожо ерэбэ. Тэрэнх хурьган дотортой дээглээ оро ороһоор тайлажа хаяад, хандали табижа, Жалсаадаие нуу гээбэ. Абарга хатуу гараараа дүмэхэдэжэшье хаа шэлыень барихадань, нюдэнһөөнь гал сасарһандал боложо, Жалсаадай ёолоод, хүрэжэ бодошобо.

Дархан Шоймпол. Унаһан толгой иимэ байдаг юм даа. Айлтагүй, эдэгэхэш, янгархаха юумэгүй.

Дахин нуулгажа, мүндэгэр толгойень эльбэсэгээгээд, хэлтылгэн татажа нэжэндээд, бүдөөр уяжа үгэбэ.

Дархан Шоймпол: Нэгэ үдэр газаа холо гарангүй, өөдөө хараад хэбтээрэй. (Гаража ошоно.)

Бүхэли үдэрһөө байха нэгэ час соошье Жалсаадайда хүдэлэнгүй хэбтэхэнх гайтай. Гэртэ хэншьегүй, уйтай. Уйтайдаа үшөө ямар уйтайб даа. Хэдэн хоног хүн яажа больницада байна гээшэб гэжэ тэрэ орон дээрээ хэбтэхэдээ гайхана. Жэл шахуу үнгэрөө, абань госпитальдо ороһоор һара болооб гэжэ бэшээ һэн. Хүлөө шархатаа һэн хаш.

“Эдэгээб. Таягаа хаяһаар зургаа-долоо хонобоб. Үглөөдэрһөө дахин частьдаа бусажа, дайнда оро-хоб” гэжэ бэшэһыень Жалсаадай һанаба. Тэрэ гэхээр хоёр һара үнгэршөө. Абань бэшээг бэшэнэгүй. Гурбан шушуурта бэшээ почтальоной асархыень үдэр бүри эжытэйгээ хүлээнэд. Үгыл аад үгы. Забда сүлөөнь олдоогүй юм ааб даа гэжэ тэдэнэр һанаагаа тэгшэлээд лэ дүүрэнэ.

Үнгэрэгшэ хоёр һара соо Жалсаадай гурба дахин абадаа бэшээ табья, тезд харюу абаагүй. һанаа-ниинь зобошобо. Дахин шархатаһанаа нюужа, бэшээг бэшэнэгүй гү? Нэгэтэйл хаш даа. Бодолгодо хатан хэбтэжэ байтараа тэрэ дороо бэшээг бэшэхэ гэжэ шиидэбэ. Юушье нюунгүйгөөр бэшэхэ. Эжыдээ туһалдагаа, хайшан гэжэ ханын газетэдэ гараһанаа, тархяа хахараад, Шоймпол абгадаа барюулжа, бараг болоһоноо, нютагайнгаа һониниие ...

Нэгэ үдэр хүдэлэнгүй хэбтэ гэхэн дархан Шоймполой захяаень мартажархиба. Хүбүүнэйнгээ бэшээ абань абахадаа харюу үгэнгүй байжа шадахагүйл. Юуб гэхэдэ, сэдхэл хүдэлгэмөөр бэшэхэл. Эхилээд лэ, һанаандань таарахагүйдэнх зуража хаяна. һанаһан юумэнэйнгээ хахадыншье бэшэжэ бирабагүй.

Муугаа абадаа дуулгаһанай хэрэггүй гэжэ һанаба. һомоной эшхэрээн дундуур сээжээ сэлин, амин голоо хайрлангүй ябахадань, муунуудаа дурдахадаа хэн болохобиб?

Шэнээр бэшэһэн бэшээгээ хоёр нугалжа, конверт соо хэбэ.

Галаа түлжэ, сайгаа, хартаабхаа табяад байтарынь, арадаа сүүмхээ үргэлһэн Чимидсуу орожо ерэбэ. Үглөөнһөө хойшо саһан бударан ороһон байжа, Чимидсуу дала энгэргүй сагаан болошонхой. Хасарынх улаан. Чимидсууе Жалсаадай тархиһаань абаад хүл хүрэтэрынх шэртэбэ. Саһаяа арилга-хагүй хайшаа басаган гээшэб гэжэ һанаа гү гэжэ шэбшээд, Чимидсуу хаяада хэбтэһэн хамуур абажа, гуталайнгаа саһа унагааба. Тиигээд юушье дуугарангүй, сүүмхээ ара нюрғанһаа абажа, нэгэ саарһа гаргажа һарбайба.

Чимидсуу. Мүнөөдэр хэшээлдээ юу гараһамнай эндэ хуу тэмдэглээтэй. Ехээр үбдэшоо гүш, али гэмгүй гүш? Тархишни үбдэнэ гү?

Жалсаадай. Гэмгүй. Үглөөдэр хургуулидаа ошохоб. Хайшан гээб гэжэ Бадма Базарович хурана гү?

Чимидсуу. Санаар холжоржо ябатараа унашоо гэжэ хэлээ нэнби. Үшөө Шагдаахай Доржо хоёр үгы байгаа.

Жалсаадай. Яагааб?

Чимидсуу. Доржо халуураа ха. Шагдаахай унтаана юм аад, унташоо ааб даа гэжэ багшын хэлэхэдэ, үхибүүд энеэлдээ нэн.

Жалсаадай (энеэгээд): ханана гүш, зун бухал шэрэжэ ябатараа халуунда ойгоһондоо гү, али яаһандааб даа Шагдаахайн нэгэтэ нойрмоглоод, эмээл дээрэнхэ унашахыень хараад, үхибүүд ехээр энеэлдээ нэмнай.

Чимидсуу хүхюунээр энеэжэрхибэ.

Жалсаадай. Гэртээ оронгүй, сэхэ ерээ гүш?

Чимидсуу. Муу юумэн хэбтээ нааш, докторто дуулгаха болоо гү гэжэ үшөө ханаалби.

Жалсаадай. Зай, яашаха нэмбиб. Тархиингаа үбдэхэдэ энэ уюулаа нэм.

Чимидсуу гаража ошоно.

Эжын хонинһоо ерээд, дэнгээ носоохо ханаатай шкаф сооһоо зуруул бэдэржэ байтар Чимидсуугай эжы үүдэ сэлижэ нээһээр, уй-хай табишаба.

Ганжад. Дулгуудай, Дулгуудаймни, үйлэ галаб болоол даа. Үйлэ галаб!

Дулгуудай. Юун болооб, Ганжад?

Ганжад. Энэ дэлхэйдэ бурхан бии юм наа, харахаяа яагааб даа... А - а , яа - яа!..

Юунэй болоһые эжын зүрхөөрөө таажа ойлгобо.

Дулгуудай (өөрөө гэнтэ хугшаржа, пулаадайнгаа шэгшэгээр нүдэнэйнгөө нөлбөһо аршан). Ганжад, Ганжадни, бээ бари даа...

Жалсаадай нүдээ ехэ болгоод, орон дээрээ хуушоод, юунэйшье болоһые ойлгоногүй.

Чимидсуугай эжы стул дээрэ хуугаад, толгойгоо стол дээрэ гунхуулан, орилжо байтараа, гүйжэ ошоод, бурханай шэрээ шаажа оробо.

Дулгуудай. Тахижа хууһан бурхамнай гэмтэй аал, яанабши, Ганжад, болииша!..

Ганжад. Харахаяа яагааб!.. Харахаяа яагааб?!.

Бурханайн шэрээ хоёр нударгаараа наярса ёборһон Ганжадые эжын хүсөөрөө татажа, Жалсаадайн хажууда орон дээрэ асаржа хуулгаба. Тиигээд лаампаяа носообо.

Жалсаадай малгайгаа үмдэжэ, дэгэлээ хэдэрһээр, Чимидсуугай руу гүйшэбэ. Чимидсуу уруугаа хаража хэбтээд, гомдолтойгоор хугшарна. Стол дээрэ тэмдэг: “Баатарай үхэлөөр унаба ...” Жалсаадайда хуу гансата ойлгогдошобо.

Жалсаадай (дотороо). Чимидсуугай аба Данжанхайе дайнда унаа гэнэн саарһан... Теэд минии аба, минии аба... баһа... баһа...”

Газаа гараһанааш, гэртээ ороһоноош ойлгобогүй.

Чимидсуугай эжы нүдэнэйнгөө хабдатар бархираад, гаража ошобо.

Дулгуудай (ханаа алдан). Хөөрхы даа, Данжан. Найн хүн бэлэй даа. Хөөрхы даа, хөөрхы... Ай зайлуул, Жамбални ямаршье ябаа юм ааб даа. Бэшэгшье бэшэнэгүй, амиды мэндэ орожо ерэнэйш даа...

Жалсаадайн нойр үүр сайтар хүрэжэ үгэбэгүй. Үглөөгүүр тээ дурд гэхэ зуураа муухайгаар зүүдэлбэ.

Хулгайгаар өөрөө фронт мордоно. Поездодо хуугаад ябатараа, баригдаха болоно. Поездһоо хүрэшэнэ. Тойроод харанхы. Намагтай газар. Шабарын хүхэжэл, хүхэжэл байна. Уһанай шол-шол гэхэнь дуулдаад, харан гэхэнь, зүг бүхэнһөөнь гал улаан нүдэтэй могойнууд аалиханаар мүлхин дүтэлнэ.

Могойнууд бүри дүтэлөөд, ойртон гэхэдээ, хүүзгээр фашистнууд болошоно. Хэдышье хүсэлэ, намагнаа гаража шадахаяа болёо хэбэртэй. “Эх даа, нэгэшье фашистые хороонгүй хосорбо гээшэ гүб?”,

– гэжэ шанална. “Намайе бариха гээ. Золигууд, манай нютагай хүнүүдые миин лэ алаад байхабди гэжэ ханаа гүт?!” – гэжэ шүдээ зууна. “Дүтэлэгты, дүтэлэгты. Үшөө дүтэлэгты. Намайе амидыгаар абахагүйт...” Гэрһээ абажа гарахан мүнгэн хутагынгаа эшые үбэр соогоо бэдэрбэ. хармагшанай набартал ута набартай, хүхэ эрээн хюмһатай, түрүүлээд ерэнэн пиглагар хасартай фашистын үбсүү руунь хутагынгаа хурса үзүүрые шаажархиба.

“Ма – а, эди!” гэжэ тэрэ зүүдэн дундаа хашхаржархиһан байгаа.

Дулгуудай (хүбүүгээ һэрээгээд). Яагаабши? Яагаабши?. . Зүүдэлнэ алтайш? Үбсүү руумни шаажархибаш.

Жалсаадай (нойрмог дундаа). Фашистые алаа гүб?

Дулгуудай (ойлгоод, магнайень эльбээд, тэбэрибэ). Тиигээш, тиигээш.

Хоёрдох ийлэ

Һургуулидаа үглөөгүүр Чимидсуу ерэбээгүй. Ангиинь хүтэлбэрилэгшэ Бадма Базарович түрүүшын хэшээл үнгэргэхэ ёһотой һэн. Хонхын жэнгирһэнэй һүүлээр нүдэнэйнгөө шэл заһаһаар, дохолһоор орожо, журналаа яаралгүйхэнөөр нээгээд, асууба.

Бадма Базарович. Жамбалов Жалсаадай ерээ бы. Хэрэбшэ?

Жалсаадай (үндыжэ, хамар дороо). Бараг.

Бадма Базарович. һуу.

Толгойгоо үргэжэ хараашалаад, Чимидсуугай үгидэ Жалсаадай руу асуунгяар харашаба. “Абань алуулшоо” гэжэ хэлэжэ яашье шадахагүй байһан тэрэ улайшоод, һуури дээрээ хэды-хэды хүдэлөөдхинэ.

Шагдаахай (юунэйшые болоогүй юумэдэл, амгалан тэнюунээр). Абань алуулшоо хадаа, почтальон үдэшэлэн манайда ороходоо тиимэ юумэ хэлээ һэн.

Анги соо шэмээгүй байдал тогтобо. Абья гараха нэгэшые хүн байбагүй. Бадма Базаровичай шарайнь барагад гээшые һаа, сэдхэлээ дохолгооһоноо үхибүүдтэ мэдүүлхэгүйе оролдобо.

Бадма Базарович. Үхибүүд, эрэлхэг габьяатайгаар дайралдажа, Эхэ оронойнгоо түлөө Чимидсуугай абын һаһаа үгэнһэндэнь хүл дээрээ бодожо, нэгэ минута соо дурасхаалдань абьяагүй байа.

Булта бодобо. Анги соо боргооһоной ниидээшые һаань дуулдахаар.

Бадма Базарович (үхибүүдые һуулгаһан хойноо һануулга хэбэ). Аханар, эсэгэнэрэйнгээ Эхэ оронойнгоо түлөө ами һаһаа үгэжэ байхадань, таанар, һурагшад, муугаар һураха, тоомоо таһарха ямаршые эрхэгүйт.

Үхибүүдэй хоёр мого болоод, дайралдажа наадахадань, Жалсаадай Чимидсуугай абын алуулһан үдэрһөө хойшо урдынхидаал модон буу барижа ошохоёо болёо һэн. Дай хэжэ наадалганай болоходо, Жалсаадай нэгэ можынь командиараар ходо һунгагдагша һэн. Нүгөөдыень Шагдаахай толгойлхо. Харин Жалсаадайн дайн байлдаан зугаа наадан бэшэ, ами һаһан үхэл хоёрой хэрзэгы хатуу тэмсэл гэжэ һаянай мэдэржэрхиһэн хадаа хоёр үдэр дархалжа бүтээһэн модон буугаа хуха сохижо, галдажархёо бэлэй.

Нүхэдэйнгөө “һөө - е, Жалсаадай, дайралдажа наадаа” гэжэ ерэхэдэнь, “бэе бэеэ аласалдаһан шэнги болоходо зохидгүй. Өөһэдөө наадаа һаа наадыт, бил ошохогүйб” гэжэ харюусадаг болоо һэн. Нүрхэй ехэ болооб гэжэ һанана гүш даа, манһаа таһаржа холо ошохогүйш даа гэхэшүүгээр зарим нүхэдын хороо бусалангяар дуугаралсадаг болоодхёо.

Дай хэжэ наадалган болоходо, Шагдаахайл эгээ ехээр хүхирдэг, хабаа үзэдэг байха. Тиибэшые шуран бэрхээрээ, һанаамгайгаараа Жалсаадайда тэрэ яашье хүрэдэггүй бэлэй. Жалсаадайн команда ехэнхидээ илажа гарадаг туладаа “улаантанда” тоологдодог, харин илагдаһан Шагдаахайнхид “сагаантанда” тоологдодог һэн. Жалсаадайн наадахаа болиһонһоо хойшо Шагдаахай хүхишоо.

Дайн гээшэ ходол боложо байдаггүй, дүүрэхэ ёһотой юм гэлсээд, үхибүүд һүүлшынхиез дайралдаха гээбэ. Алишые командынь “оноо” адли болоһон байгаа. Диилээшэнь лэ дайсанаа даран дараха ёһотой һэн. Ямар дайгаар дүүргэхэ тухай арсалдаан удаан болоо: “Саһаар шэдэлсэжэ тэмсэлдэхэ”, “эршэ-

тэйгээр тагнуул хэлгээр”, “буланай саанаагаа буудалсалгаар” гэхэ мэтэ. Нүүлэй нүүлдэ барилдаагаар дайгаа дүүргэхэ гэлсэбэ. Унаал хаа дүүрээ, үхэнэн шэнги болоод, хүдэлэнгүй хэбтэхэ.

Тиухэдэл командираа уриха гэжэ Жалсаадайн команда хэлсэбэ. “Ошоһоной хэрэггүй, Жалсаадай яашье ерэхгүй, нэгэл хэлээ хаа тэрэш дүүрээ хүн” гэхэшүүл олон байба. Тиибэшье дууһан ошоод, хөөрэлдөөд үзэхэ гэлсэбэд. Гудамжада сугларһан Жалсаадайнхид нэрд гэлдэжэ, тэрэнэйхи руу гүйлдэ-шэбэ. Жалсаадаие газашань дуудажа гаргаба.

Жалсаадай. Ошохогүйб. Хэлээ хамнайб.

Үхибүүд. Нүүлшынхией наадаха гэлсээбди! Шинии үгы болоходо, Шагдаахайнхид хүхи-шоо! Маниие хэды дахин диилээ.

Жалсаадай. Тиигээд яагааб, диилэхэдээ Шагдаахайнхид үнэхөөр улаантан болошохо нэн гү.

Үхибүүдэй нэгэн. Мүнөөл диилээ хаа, бидэнэр тэдэнээр оройдоо “дайлалдахаяа” бо-лихобди.

Жалсаадай. Худалаар бү хэлэгтыл даа, дайлалдахаа ошохолта даа.

Үхибүүд. Нээрээ! Нээрээ! Нээрээ!..

Жалсаадай (бодомжолоод). Үнэхөөр нүүлшынхее хаань, али ошохо хүн гүб.

Хэлсээнэй ёһоор үхибүүд хотоной баруун тээхи хүр дээрэ гаража, арба - арба болоод нэгэ доро бул-та барилдаха, харин хоёр командирнууд хоорондоо барилдаха болобо.

Тиин барилдажа, Жалсаадайн командын зургаан хүнийнь Шагдаахайнхидые унагааба, дүрбэндэнь диилдэбэ.

Жалсаадай Шагдаахай хоёрой ээлжээн боложо, тэдэнэр эгээ удаан носолдобо. Ута гартай Шагдаа-хай энгэрһэнь бажуугаад, тулгалһан бэээрээ Жалсаадаие бээдээ дүтэ табижа үгэбээгүй. “Тэнсээ” гээд болжуулха гэхэдэнь, өөһэдөө болихо дурагүй.

Шагдаахай урагшаа шангаажа байтараа, гэдэргэнь түлхихөөр түлхээд гүнзэгы хүр соо Жалсаа-даие халтаадуулан нуулгажархиба.

Жалсаадайнхид (командираа мөөрэжэ, ханаагаа заһана). Ута хүлтэйл хадаа Шагдаа-хай унагаагаа! Гараараа тулаад, дүтэ табинагүй хаям! Хам ороо хаа, манай Жалсаадай диилэхээрээл диилэхэ нэн...

Жалсаадайн унаашье хаа, командаараа илажа, “улаантан” диилэхэн боложо халаба.

“Гүүр - гүүр , гүүр - гүүр!” – гэжэ ябаад, Дулгуудайн хонидоо хурьгадһаань илгеха дуулдана. “Намай-гаа хүлээжэ ядаад, гансаараа гүргылжэ, тухашаржа байна бшуу” гэжэ ханаагаа зобоод, яаражашье ябаһан Жалсаадай үшөө гүйшэбэ.

Ерэхэдэнь гансаараа бэшэ. Ёдогорхон бургааһа бариһан Чимидсуу хонидын туужа үгэжэ байба. Мүндэгэрхэн толгойтой хөөрхэн хурьгад эхэнэ таһарһандаа забда залигүй мааралдана. Чимидсуу Жалсаадаие хараһаар эжынгээ хурьгадые илгалсахаяа ябашаба.

Дулгуудай (хүбүүндээ). Удаан болоходош Чимидсууе дуудаа нэм.

Жалсаадай. Уһанда булаг ошоһон аад, хааташооб.

Булан руу буляалдаад, гараха дурагүй байһан арбаад хонидые Жалсаахай намнажа оруулба. Хүл хүнгэн, солбон хурьгад хонидой хойноһоо түшэгэнэсэ харайлдана. Жалсаадаие танижархиһан Сагаа-дайнэ найбарлаһаар үүдэндэ дүтэлбэ. Үбэртэлжэ ерэнэн гурбан үмхэ хилээмээ гаргажа үгөөд, хони-дойнь хойноһоо тууба.

Жалсаадай (Сагаадайгаа хараад). Эжы, Сагаадаймнай нагшыжа хобишоһон шэнгил, турашоо гээшэ гү даа?

Дулгуудай (ханаа алдаад). Хөөрхыш, хурьга хүхүүлхэдээ тиигээ ааб даа. Гологдоһон хоёр хурьга хажуугаарнь заяданаб. Хаа-яа амьарлажа, үбнэ юумэ үгэжэ байгаагүй хаам, үшөө яаха нэм. Хонидтоо эдүүлхэ үбнэмнайш бага боложо байна. Хабарай түрүүшын һара муугаар гараба. Хөөрхы, юун болохо юм ааб даа.

Эжытээ хонидто үбһынэ үгэлсөөд, хурьгадай хүхүүр соохи нойтон шэбхэ гаргалсаад, Жалсаадайн ээртээ ерэхэдэ, наран ороод, бүрэнхы боложо байгаа.

Зарим хүн эжын унтаж хононо гү, үгы гү гэж ханахаар болошоо. Элдэб эсын муухай зүүдэ хаража, үргэлхэн соогоо дуугараад, өөрынгөө үгэлхөө сошоһон юм шэнги хэришэдэг. Шанга шангаар дуугаржа зүүдэлхэдэнь Жалсаадайшыё хэришэдэг.

Жалсаадай. Эжы, юундэ дуугаржа зүүдэлнэш?

Дулгуудай. Хара дарана бэшэ аал даа.

Жалсаадай. Хара дараха гэшэ хайшаа юм?

Дулгуудай. Зүрхэн дээрэ гараа табижа гү, али зүрхээ даража унташахада ушаргүй муу зүүдэн үзэгдэдэг. Үхэжэ байна гүб гэжэ зарим үе хүүлээрнь ханагадаг.

Жалсаадай. Үгы, би юундэ харада даруулнагүйбиб?

Дулгуудай. Ши үшөө үхибүүн гэшэш. Наһатай хүнүүд лэ харада даруулдаг юм.

Энэ хүнишыё эжынгээ абяанһаа хэришэбэ. Жалсаадайгаа тэбэринхэй, зүрхэн дээрэ гарааш тэбээгүй, зүрхээш дараагүй. Нэгэ хэды болоод, эжын иираглаад абаба. Тиигээд лэ хэдэн үгэ дуугаржархиба.

Дулгуудай. Жамбални, бурханай хайраар амиды ябажа үзыш даа ... (Жалсаадайн нюр-га руу хүйтэ даана.) Хүбүүнш томо болошоо ... Харадаг найш даа ...

Тиигээд хэрихэдэл гээд, хүүжээ урилжа, саашаа харашаба.

Жалсаадай (үглөөгүүр шараһан хартаабха эдижэ хуухадаа). Эжы, дүрбэн нара үнгэршэбэ, абаһаамни бэшэг ерэхэ болоо гэшэ гү?

Дулгуудай. Носоһон дүлэн соонь дайсанаа шатаажа халгаахын түлөө, баарһан, абашни унтаха нойргүй сүлөөгүй тэмсэжэ ябаа ааб даа. Бидэ хоёроо ханадаггүй бэшэ, ханажал ябана ёһотой. Тиигээд заб сүлөө олдоногүй гэшэ ааб даа. Үгыш наа бэшэлхэн бэшэгүүдын зуурандаа хүрэнгүй халашаха гэжэ байха. Дайн гэшэ дайн лэ ха юм даа, хүбүүн. Юуншыё боложо болохо ... Хөөрхы даа.

Эжын хониндоо ошохоёо түхээржэ, зубсаагаа үмдэбэ.

Жалсаадай. Абадаа үшөө нэгэ бэшэг табихамнай гү, эжы?

Дулгуудай. Яахань даа табихада. Бэшээрэй.

Жалсаадай. Зай.

Эжынгээ гаража ошоходо, тетрадиин хуудаһа абажа, “Мэндын тэмдэг, аяа хайрата аба” гэжэ эхилхэн аад, саашань юун гэжэ бэшэхээ ханажа ядаба. Болоһон ямар хонин би бэлэй? Чимидсуугай орон дээрэ уруугаа хаража хэбтээд, обог-обог гэн, сурхирса уйлажа байһаниинь, Ганжад эжын бүлхышэлхэн нүдэтэй болошоод, бурханай шэрээ нударгаараа ёборһониинь эб элхэн ханагдаадхиба.

Жалсаадай. Үгы даа, Чимидсуугай абын дайнда унаһан тухай яашыё дуулгажа болохогүй.

Бэшэг бэшэхэ дураниинь тэрэ дороо халашаба.

Сүүмхээ үргэлөөд, газашаа гарахадань, Чимидсуу саашаа ошожо ябатараа Жалсаадаёе обёорбо.

Чимидсуу. Сайн, Жалсаадай, ябахамнай гү?

Жалсаадай. Хүлээгээрэй. Үүдэ найса хааһуу.

Чимидсуу (дүтэлжэ ерэхэдэнь): Тоо бодолгоороо даабарияа дүүргээ гүш?

Жалсаадай. Нэгэ жэшээгээ бираагүйб.

Чимидсуу. Ямарын?

Жалсаадай. Эгээ хүүлшынхиень.

Чимидсуу. Бишыё баһа тэрээндэ ядалдааб.

Жалсаадай. Хүндэл даа. Багшамнай туһална, ойлгуулна ааб даа. (Жалсаадай арадаа үргэлхэн сүүмхынгээ хуга доогуурнь ороходонь, гэдэргэнь болгоодхибо).

Чимидсуу. Үглөөдэр шалгалтын бодолго бодохобди. Иимэ хүндэ жэшээ үгөө наань, баһа бодожо шадангүй хуухамнай гэшэ гү?

Жалсаадай. Мүнөөдэр ойлгоогүй юумээ багшааа найса нуража абуужамди.

Тоо бодолгодоо Жалсаадай анги соохи бэрхэшүүлэй нэгэн. Гансал ород хэлээрээ ядалдадаг. Харин Чимидсуу тоо бодолгоороо ядалдадагшье наа, диктант алдуугүй бэшэдэг, дүримөө ходо сээжэлдээд ябадаг. Ородооршье, буряадааршье нонин-нонин номуудыг олоор уншадаг. Буряадаар шүлэг хэлэхэ, дуу дуулаха угаа дураатай.

Чимидсуу (гансаараа). Жалсаадай ондоошог болошоол. Намартаа оройдоошье тоог-шогүй нэн. Дайнда абымни унаһан тухай саарһанай ерэнһэнэ хойшо бүришье мээхэйгээр намда хандана. Хайрлана гээшэ гү даа. (Абынгаа унаһан тухай мэдээсэл абаһан саһаа хойшо шандаган шэнги хорогүй зантайхан тэрэ басаган орбойходожо, бүри дуугайхан ябадаг болоһон. Эжынгээ үгэдэ сэрэгшын хубсаһатай гэрэл-дүрэдэ ороһон абынгаа зурагыг абдар сооһоо гаргажа, гүлмэр заахан зүрхэндөө няагаад, уйдхартай гомдолтой-гоор уйлахадана.) Хайрата абамни, танаа хэзээдэшье үзэхээ, харахаяа нээрээ болёо гээшэ гүб?... Абамни...

Жалсаадай (гансаараа). Абаһааш бэшэг ерэнэ гү гэжэ Чимидсуу бү нуражархиһай даа. Шинии аба амиды, ши жаргалтайш гээ наань, угаа хэмшээрхэмэ байха нэн.

Хабарай амаралта һаял эхилһэн аад, булай түргэн үнгэрнэ. Заримдаа кино хараад, ном уншаад, наадаад, эжидээ туһалаад, Жалсаадай Чимидсуу хоёр үнгэргөө. Зургаадахи анги сооһоо Шагдаахай Доржо хоёр лэ Улаан-Үдэ хото харахаяа ороо. Тээд Жалсаадай Чимидсуу мэтэдэй тэндэ түрэлхидгүй нэн хойноо хайшан гэхэбши даа.

Нэгэ хоноод нургуулидаа орохо гэжэ байхадаа, Жалсаадай эжытэйгээ мори тэргээр ой гаралсаха болобо.

– Һы – даа! – гэжэ эжын галгишаһан мориёо яаруулна. Холимог модотой баян ой хүүенэ. Бүлэг хуһадай орой дээгүүр нууһан улаан залаатанууд тэргэ моритой хүнүүдһээ үргэжэ, саашаа ниидэн ошобо. Обоолоотой мүшэртэ хүрүүтэй ябатарын, хажуудахи сагдуул сооһоонь шандаган гараад, ондого – сондого харайшаба.

Жалсаадай. Эжы, өө эжы, хара даа, нэй - е!

Дулгуудай (тообогүй). А-а даа, шандаган ябаал ааб даа.

Үгсүүшэ боложо, мориной ядалдангяар тэргээ шэрэхэдэ, Жалсаадай буужа ябагалба. Жалга соохи хүр саһа хээлэн ошоһон хэдэн гүрөөһэнэй шэнэхэн мүр хараад, энээхэн добын саана шагнаархажа байгаа ха гү гэжэ һонирхоод, һэмээхэн гүйжэ, халзан добын оройдо шулуу дамжан гарахадань, һохоршье амитан тэндэнь харагдабагүй.

Ташан татаад, хорёод алхам доошоо буухадань, хүнэй зорюута обоолһон шэнги хабтагар хабтагар томо шулуунууд байба. Жалсаадай шулуунуудай забһараар шагаагаад, татагад гэжэ абаба. Ирзагар шүдэтэй хүнэй хохимой тархи харагдажа байба. Дэрлүүлһэн эмээлын газарта булагданхай, бүүргэнь лэ халта харагдана. “Чингис хаан манай энээгүүр ябаһан юм гэлсэгшэ. Тэрэнэй сэрэгэй нэгэн байгаа гээшэ гү, эжыһээ нураад үзэхэм”.

Дулгуудай (шэрүүнээр зэмэлбэ): Бөөгэй тахилтай газар гээшэ. Хүнһөө нурангүй юундэ хажуу тээшэ ошонобши, адхамар даһаа! Гараараа ойронь хүрөөгүй аабзаш?!

Жалсаадай. Миин лэ шагаагаа нэм.

Дулгуудай. Ойронь хүрэжэ байһаар хорлуулжархибаш хари!

Жалсаадай. Хүрөөгүйлби даа, эжы, хүрөөгүйб. (Өөрөө һанана: “Түүхынгээ багшааа нурахаб даа...”).

Жалсаадай Шагдаахай хоёр хэшээлэй һүүлдэ бэе бээдээ үһөөрхэлдэбэ.

Жалсаадай. Шагдаахай, ши Чимидсууда эсэгынь дайнда унаһан тухай юундэ ходо һануулнабши, энээн тухай шанга шангаар үхибүүдтэ юундэ дабтаад лэ хөөрэнэбши? Бү тиигш.

Шагдаахай. Минии юуншье тухай хэлэжэ байхада шамда ямар хамаа болооб! Яатараа Чимидсууе үмөөрдэг болобош даа, аа?

Жалсаадай. Шагдаахай, ойлгыш. “Абашни алуулшоо” гэхэн аймшагтай мэдээсэл үдэр бүри дуулажал байхадань Чимидсууда ямар байнаб гэжэ һананаш?

Шагдаахай. Арил саашаа, яаха болихоёо би шамһаа һурахагүйб. Али намтай гүбилдэхөө һанаа гүш?

Жалсаадайһаа һөөм шахуу үндэр бээтэй Шагдаахай хажуудань ерээд, нюдаргаа харуулна. Жалсаадай тэрэниие түлхижэрхинэ.

Шагдаахай. А-а, үшөө тиихэбши-и!

Ута гартай Шагдаахай наншалдахадаа үхибүүдые бээдээ дүтэ табидаггүй, түрүүлжэ, хамарынь оножо шаадаг зантай һэн. Мүнөөшье Жалсаадаие гэнэдхээжэ, хамарыень холоһоо шаажархиба. Хамарһаа шуһа гоожуулһан Жалсаадай хүл һулатай тэрэнэй доогуурнь гүйжэ ороод, унагааһан аад, сохингүй өөрөө бодобо. Үхибүүд тэрэ хоёрые хоёр тээшэнь таһалжа тарааба.

Жалсаадай түргэн гэртээ ерээд, угаалниг соо уһа хээд, нюураа, хамараа угаана. Удабашьегүй хойноһоонь Чимидсуу Доржо хоёр оробо.

Доржо (оро ороһоор). Жалсаадай, ши хамараа шаалгахагүй аад, дүмэжэ байһаар шаалгааш.

Жалсаадай. Шагдаахай дан хүхишоол даа, Доржо! Амаа мэдэг.

Жалсаадай ошоод, орон дээрээ дээшээ хараад хэбтэбэ.

Доржо. Ши унагааһан аад, дараад, сохихоо яагаабши, юундэ табижархина гээшэбши. Бил һаа, даража һуугаад, болёоб гэтэрынь гүбихэ һэм.

Жалсаадай. Эрэ хүн унаһан хүниие сохидоггүй юм гэжэ абам жаахандам хэлэгшэ һэн.

Чимидсуу (дэмжэбэ). Нээрээшье, зүб лэ даа. Хамарш ямар бэ, харуулал даа?

Доржо (хараад). Яагаашгүйл даа. Тээ эндэхэнэнь заахан хүхэрэд гээ.

Жалсаадай (дайнда ябаһандал). Бараг юм ааб даа. Энээнһээш болохо юумэ дайнда ябаашад үзэнэ ха юм.

Доржо (һанаа алдаба). Тиимэ даа.

Жалсаадай (бодомжолно). Нэгэ жаа түрүүн түрэхэн байгаа һаа, бидэнэр дууһан дайнда ошоһон байха һэмди. Тиигээ һаа, фашистнуудые мэхинэ болотор сохихо байгаабди. Манайхид тэдэнэй хамарынь сохижо эхилээ.

Жалсаадай өөрынгөө хамарые баряад үзэбэ.

Доржо. Хамарш ерунда-а! Тэдэнэр дэлхэй гэшхэжэ ябаха ямарш эрхэгүй гэжэ Бадма Базаровичнай хэлээ һэмнай.

Чимидсуу (Жалсаадайн хажууда ерэжэ, хамарынь хараад). Зэд мүнгэ няахада, хүхэ бапыень татадаг юм гэжэ хүгшэдэй хөөрэлдэхые дуулаа һэм.

Доржо. Биш тиигэжэ дуулаа һэнби. Жалсаадай, мүнгэ табилши.

Жалсаадай. Мүнгэгүйлби.

Доржо. Шамда бии гү, Чимидсуу?

Чимидсуу. Гэртэмнай биил һэн. Ошоод ерэхүү.

Чимидсуу гүйдэлөөр гараба.

Доржо. Шиниингээ диилдэхээ һанаа һаа, бишни орохо байгааб.

Жалсаадай. Аа-а даа, Шагдаахайдаш юун байха һэм даа. һүрхэйтэхэ, тохигонохоёо болёо ёһотой.

Доржо. Үбэштэй байна даа. Улаантан, сагаантан гэжэ наадажа, хөөрэлдэжэ ябатараа, “абаш немецүүдтэ алуулаа хамнай” гэжэ Чимидсууе үшөө хадхабал. “Минии аба ходо бэшэжэл байдаг, шиниихи бэшэгшье бэшэдэггүй” гэжэ байжа шамайешье баһаха һанаатай үшөө уйгарланал. Багшадаа хэлэхэ юм һэн. Байза, би үглөөдэр Бадма Базаровичта хэлэхэб даа.

Жалсаадай (*тоохо хэбэргүй*). Суглаан дээрэ нюурдалдуулаа хаань, нюурдалдахада болохо. Манай ангиинхид булта байгаа ха юм. Хэнэймнай зэмэтэйе хэлээд үгэнэ аабза.

Чимидсуу гүйдэлөөр орожо, хэдэн улаан мүнээ стол дээрэ хангирган табяадхиба. Жалсаадай дайнда шархатаһан фронтовигтал орон дээрээ нүдээ ялалзуулан хэбтэбэ. Доржо хүхэрһэн хамар дээрэнэ хоёр таба сагаануудыг зэргэлүүлжэ табяад, бүдөөр уяба.

Чимидсуу. Жалсаадаймнай түлээн дууһаһаан байнал. (*Дурадхаба.*) Нэгэ шүүрхэ татажархия, Доржо? Энэш хэбтэг.

Доржо. Тиигээл даа.

Тэдэнэй гараһан хойно Жалсаадай Бадма Базаровичай хэлэһэн үгэнүүдыг ханаба. “Бэе бээдээ хайн, нүхэд ябаханаа үлүү юумэн үгы. Муу байдалда ороходо, ёһотой нүхэр гээшэ нүхэрөө орхидоггүй юм...” Тиигээд өөртөө: “Шагдаахай нүхэрни гээшэ гү, бэшэ гү?” Энэ асуудалдаа өөрөө хүсэд хайн харюу үгэжэ шадабагүй.

Шагдаахай Жалсаадай хоёрой наншалдаһыг Бадма Базарович дуулахадаа, уурлаһанаа харуулаашыггүй наа, хэн хэнэйн алдуу эндүүе заажа үгөөд, хэдэ хэдэн шанга үгэнүүдыг Шагдаахайда хэлээ хэн. Тэрэнэ “ойлгосотой, ойлгосотой” гээд, Чимидсууһаа хүлисэл гуйгаад, саашадаа иимэ ябадал гаргахыггүйб гэжэ ангиингаа урда үгээе үгөө бэлэй.

Мүнөө Жалсаадай Чимидсуу хоёр зэргэлээд, хэшээлһээ бусажа ябана. Абяагүй ябаһан Чимидсуу гэдэргээ эрьежэ хараба.

Чимидсуу. Хойноһоомнай Шагдаахай ерэбэ.

Жалсаадай (*хэрэгсээгээгүй шэнги*). Ерэг лэ даа, яаха нэм.

Уухилтараа хойноһоонэ гүйжэ, тэдэниие хүсөөд, Шагдаахай хоолойгоо заһасагаан хүндөөр амилсагаан гэшхэлэлсэбэ. Нэгэ юумэ хэлэхэ гээд, халажа яданги, зүрхэсэнги шэнги.

Чимидсуу (*юунээш болоогүй мэтэ*). Үглөөдэр амаралтын үдэр. Жалсаадай, юу хэхэбши?

Жалсаадай. Эдихэ талхамнай дууһажа байна, хоолос түүхээ ошохо гүш гэжэ эжым һураа нэн. Зүүн добо гаража, хоолос түүхэ бэшэ гүб даа.

Шагдаахай (*оролсобо*). Нёдондо эжытэйгээ тэндэһээшни хахад мэшээг болошохоор ороһо олоо нэмди.

Чимидсуу. Жалсаадай, намайе абалсаха гүш?

Жалсаадай (*толгойгоо дохёод*). Ошуужалди даа.

Шагдаахай (*түргэн*). Тиигээ наа гурбуулан ошоёл.

Чимидсуу Жалсаадайн нюурыг адаглаад абаба. Жалсаадай юумэ дуугарбагүй.

Шагдаахай аргааханаар гээгдэжэ эхилбэ.

Чимидсуу (*тээ саашаханаа ошоһон хойноо*). Шагдаахай намһаа хүлисэл гуйгаа нэмнай. Шамһаа гуйгаа нэн гү?

Жалсаадай. Үгы.

Чимидсуу Тиигээ хаань хөөрэлдэхэ байгаалди. Хөөрэлдээл мүнөө.

Жалсаадай. Байг лэ даа, хая. Өөрөө мэдэнэ аабза.

Шагдаахай үни галабай Жалсаадайнда ороогүй аад, үдэшлэн тээхэнэ орожо ерээ нэн.

Шагдаахай. Жалсаадай, ши намда бү муу хана. Би өөрынгөө бурууе өөрөө ойлгооб.

Жалсаадай. Зай, тиигээ наа үглөөдэр мантай ошолсоо наа ошолсоорой даа.

Шагдаахай. Үглөөгүүр эртэ ерэхэ гүб?

Жалсаадай. Эртэшэг.

Шагдаахай. Тиибэл, эжыдээ намайе эртэ бодхоогоорой гэхэб. Ябахам даа, Жалсаадай. Үглөө болотор.

Гараһаар гэр тээшээ унжыса харайшаба.

Дулгуудай (үглөөгүүр хүбүүгээ *хэргээбэ*). Нүниндөө ганирхан халхин намдаба хэбэртэй. Зүүн добо гарахамнай гээ нэн аабзат. Тэдэшни ерэхэнь ааб даа. Бодожо эдээлээд, бэлэн болоод бай.

Хүбүүндээ хэлэжэ үрдээд лэ байтарынь, Шагдаахай үүдээр оробо.

Шагдаахай (оро ороһоор). Гээгдэшөө гээшэ гүб гэжэ айгаалби. Би нэгэ шэл хү, хайраһан хилээмэтэйгээр абааб. Хүрэхэ гээшэ гү үдэшэ болотор?

Дулгуудай. Хүрэхэ даа. Жалсаадайн тулам соо хартаабха хэхэб, эдээрэйгты.

Оодохон хүүртиг үмдэһэн Чимидсуу орожо мэндэшэлэлсээд, үүдэнэй хажуудахи ябаган шэрээ дээрэ мэшээгээ орхижо, хүнэй юумэ хэлэхые хүлээһэндэл зогсобо.

Дулгуудай (эдээ бэлдэжэ байһанаа). Дан орой болошоогүйдэ бусаарайгты. Харанхыда төөрижэ, айжа болохот.

Чимидсуу (хүхюунээр). Би эдэ хоёры эртэшэг туугаад ерэхэб.

Шагдаахай (дэмжэн). Хонид эдижэ садахадаа хорёо тээшээ гүйлдэдэг гэдэг шуу. Туулганда оронгүй, бидэш гэр тээшээ өөһэдөө шуумайхабдөө-оо.

Дулгуудай (миһэрбэ). Тиигэбэл болоо. Һанаагаа зобохогүйб.

Бүхэли үдэртөө тонгойжо түүһэн хоолосоо мэшээг соогоо нюхажа үйрүүлээд, гурбуулан хүүртигүүдээ дэбдижэ хийдхэһэн бэээрээ орооһыень илгажа абаба. Наранай уруудамдаа ороһон хойно олоһон олзодоо тэдэнэр урмашанги бусаба.

Шоймпол дарханай һарабша дорохи түхэрээхэн гар тээрмээр Жалсаадай оложо ерэхэн орооһоёо татажа байна. Халуудахаа һанахадаа, хүүртигээ тайлажа хаянхай. Тээрмын шулуунай эрьелдэхэндэл, олон бодол толгой соонь эрьелдэнэ, худхаралдана. Нүхэнэй хажуу тээ үлэхэн дүрбэ-табан орооһон тээрмын шулуунай эрьелдэхэдэ, хажуу тээшээ сэсэржэ унанагүй. Хүнүүд мүн лэ дэлхэй дээрэ эдэ орооһон шэнги ха даа.

Дархан Шоймпол (араһаань ерэхэ хүндэ гарнуудаа мур дээрэнь пас гэтэр табижархиба. Энеэбхилэн). Хүбүүмни, ёһоор хүн болобош даа. Шамайгаа харахадаа сэдхэлни ханана. Баарһан, Дулгуу, шинии үгы һаа, яахаш байгаа гээшэб ...

Нюурын гэрэлтүүлһэн миһэрэл түр зуура үгы болошобо.

Дархан Шоймпол (шүүрхэ дээрэ һандайлжа һуугаад, һанаа алдаба). Жалсаадай, мухаамни... Хүлөө шоройдожо, хүрһэтэ газар гэшхэһэн саһаа хойшо абгамни үзэхэ юумэ үзэхэн хүн гэжэ мэдэжэ яба. Зургаатайдаа мори унажа һураһан байхаб. Тэрэ гэхээр малай хойноһоо үрбытэрөө ябааб. Эжымни Гонгор баянай хони адуулдаг юм нэн. Абаяа һанадаггүйб, минии гурбатайда моринһоо унажа гэмэлтээд, удааншыё болонгүй һаһа барашаһан юм гэлсэгшэ. Эжымни долоотойдом уушханай ханяадаар үгы юм. Энэ буурай сагаан дэлхэй дээрээ биш иигэжэл эхэ эсэггүй, баянай барлаг боложо, бадашуулжа, өөдөө хаража нөлбоһоо аршажа, уруугаа хаража уйлажа, жаргал үзэнгүй, бага һаһаа үнгэргэхэн хүнби. Улаан хуулиин тогтоогүй һаа, энэ болотор амидыш ябахамни мэдэгдээгүй. Шэнэ һаруул байдал тогтоолгохын хойноһоо одоол улаан голоо хайрлангүй оролсоһон, тэмсэхэн хүн гээшэб. Бидэнэйнгээ аша буянгаар таанар эдэ боложо ябана ха юмта даа...

Үбэрһөө гаһаһаа гаргажа, тамхияа аһааба. Жалсаадай түйсэ сооһоо орооһо абажа, хар-хар гэтэр жажалаад, нэгэ адха орооһо тээрмынгээ шулуунай нүхэ руу хээдхибэ.

Жалсаадай. Абга, заашуулыё баяшуул зарахаяа эшэдэг, гайхадаггүй байгаа гээшэ гү?

Дархан Шоймпол. Үгы ааб даа, юу хэлээ гээшэбши. Одоол нюуртаа үһэтэй зомнай тэдэл байгаа ха юм.

Жалсаадай. Немецүүд шэнги байгаа ха юм.

Дархан Шоймпол. Хари, хари. Тон зүб хэлэжэрхибэш. Газар уһыемнай буляжа, бидэнэрыё богоолшолхо һанаатай фашистнууд манай гүрэндэ дайгаар жүрөөдэжэ ороо бшуу. Өөдөн хаяһан шулуун өөрын толгой дээрэ гэжэ хэлсэдэг. Манай Улаан Арми үдэр бүри

урагшаа дабшана гэжэ дуулдана. Нохойн дуун ойртоол хэбэртэй даа. (*Гааһаяа поршогоно-тор хоробо. Тиигээд уриханаар.*) Мухаа, ши дархалжа нураха дуратай гүш?

Жалсаадай. Гартаа хүхэ барижа юумэ талхижа үзөөгүй ха юмбиб, абга.

Дархан Шоймпол. Туршаад үзөө нааш яахаб?

Жалсаадай. Шадаха хүн гүб даа.

Дархан Шоймпол. Оролдобол ядахагүйш. Хүн анханһаа дархан түрэнэ бэшэ ха юм. Бишье Сүхын нэгэ дархан ородто заалгажа, тэрэниие дахажа, дарха хэжэ нураһан юумби. Сүлөөтэйдөө миниингээ дарханай гэртэ ерэдэг бололши, юрэдөө.

Жалсаадай. Туршаад үзүүжэм даа.

Хабарай тарилгада орохын урдахана ород хэлэнэй багшые, фронтһоо шархатаад бусаһан Бадма Базарович Базаровые, райком дуудажэ, “Шэнэ зам” колхозой түрүүлэгшын уялга даажэ абахыень дурадхаба. Хүндэ хабарай болохые мэдэһэн аймагай хүтэлбэрлэгшэд колхозые урагша татаха хүниие олоё гэлсэһэн. Нүүлэй нүүлдэ Бадма Базарович дээрэ тогтоо. Өөрөө арсаһан лэ байгаа ха, тээд тэрэнэй дураар болохо нэн гү даа.

Хүнгэн тэргээдэ мори оруулһан шэнэ түрүүлэгшэ бүхэли үдэртөө урагша хойшоо гүйлгэжэ, хэрэгээ бүтээдэг болобо.

Ехэнхи газараа анзаһаар хахалдаг нэн. Хомууд, аргамжаһаа эхилээд, хайн морид хүрэтэрөө газарта ороходонь дуталдаба. Хахалагдаһан газараа тэрэ доронь борнойлжо, хүрһэнэйнь шиигээ табяа-гүйдэ орооһоё тариха хэрэгтэй нэн. Газар хахалхаяа зон шадалаараа гараба. Тиихэдэ борной шэрэхэ хүнүүд олдожо үгэбэгүй. Бадма Базарович долоодохи, зургаадахи ангинуудай хайнаар нурадаг арбаад гаран нурагшадые борной шэрүүлхээ зрибэ. Тэдэнэй тоодо Жалсаадай оролсоо нэн.

Бадма Базарович (үглөөгүүр үхибүүдтэ газарыень хэмжэжэ үгөөд). Үдэшэ болотор энээнэ дүүргэбэл, хубитаяа үлүүлээбди гэжэ мэдээрэйгты.

Үндэр буурал морин дээрэ хэсылдин нуугаад, Жалсаадай түмэр борной шэрэнхэй ябана. Үглөөнһөө хойшо ото зүдхэһэн бууралынь эсэжэ эхилээ. Тээ ябад гүүлээд лэ байлгажа, амиинь даруулна, хүлһын сэлмээнэ. Зүүн добын хахалагдаһан газарые гурбан хүбүүд үглөөнһөө хойшо борнойлжо байна. Үглөөгүүр татаһан загуунаа Жалсаадай дүүргэхэ болонхой. Тээ зүүн тээхэнэнь Доржо татаһан загуунаа дүүргэхын хойноһоо оролдожо ябана.

Гурбадахи үдэрөө эдэнэр зүүн дободо борнойлно.

Полиин заха гараһаар лэ, үлдэһэн моринынь хагда зулгаахаяа доошоо тонгойгоод, хазаарайнгаа жолоо шангаагаад һаланагүй.

“Урагшаа нэгэ гарахадамни, татаһан загуун дүүрэхэнь, мориёо нэгэ бага амаруулха, эдеэлүүлхэ болоо” гэжэ ханаад, Жалсаадай мориёо амгайбшалжа, борнойнгоо түмэр шүдые өөдэнь харуулаад, аргал, хагда суглуулжа, гал түлээд, ганзагалжа асарһан дүрбэн тээһэнь нугалжа амһарталһан хабтаһан түмэр дээрэ орооһо хууража эдибэ. Жалсаадайн гал түлхые Доржо харажархёод, морёо хагдада баһа табижа, гүйдэлөөр ерэбэ.

Доржо (холоһоо). Үлөөгөөрэй! (*Ерээд, нугалһан түмэрынь хараад, шорой болошоһон нүдээ нүхаад.*) Орооһо хуураха иимэ арга хаанаһаа һанажархёо гээшэбши? Ухаандааш оруулхагүй байгааб. Би баһа энээн дээрэшни орооһо хуурахамни.

Жалсаадай. Шоймпол абгамни хээрэ орооһо хууража эдижэ ябаарай гэжэ үгөө нэн.

Доржо. Дархан хүн ондоол даа. Нэгэ арга ханажа ядахагүй.

Жалсаадай (*газарта өөдөө хаража хэбтээд*). Доржо, энээнэ дүүргээд, үшөө загуун татаха гүбди?

Доржо. Ши дүүргээ ха юмши. Биш үшөө хоёр тойрохолби. Тэрэ болотор наран орошохо.

Жалсаадай. Тиигээ һаа, шинии дүүргэтэр загуун татуужам даа.

Доржо (*гэнтэ ондоо юумэ нуражархидаг зантай аад*). Жалсаадай, борной шэрэжэ ябахадаа юун тухай бодонош?

Жалсаадай. (*хоёр гараа тархи дороо хээд*). Би гү? Манайхин мүнөө-мүнөө хэр дайлалдажа ябана хаб гэжэ ханаата болоноб, бодомжолноб.

Доржо (*Жалсаадайн хажууда ерэжэ нууба*). Манайхин немецүүдые хяа сохижо эхилээ гэлсээ нэн. Диилэхэл даа, а-һа-аа.

Жалсаадай. Диилэнгүй яахаб даа. Абгами хэлэхэдээ, нохойн дуун ойртоо гээ нэн. Бүхы дэлхэйн зон ман тээшэ байна ха юм. Гитлер муухай хомхой, алуурша хүн ха даа. Хэрбээ Гитлерэй дайгаар ороогүй хаань, хүнүүд алуулхашгүй, шархатаха зобохошгүй нэн. Чимидсуугай эсэгэ амиды ябаха нэн. Абамниш...

Бөөгнэрэлдэн урагшалхан үүлэд тээшэ шэртэн, хүндэ буунуудай шэхэ дүлиирмэ наяраае дуулажа, барзагар хара утаанай эндэ тэндэ мушхаран байхые хаража хэбтэнхэндэл болобо. Доржынгоо хамсыһаань угзархадань, солоохой орожо, тугаарайнгаа хэмдээ орожо шагнаба...

Доржо. Жалсаадай, Бадма Базарович ерэжэ ябана. Бодоёл. Моридоо табижархёод, унтажэ байна гэжэ ханаха.

Жалсаадай (үндышэбэ). Алим ?

Халзан хээр түргэн хатараар дүтэлбэ. Түрүүлэгшэ гансаараа бэшэ, хажуудаа хүнтэй. Ойртоходоо Чимидсуу болошобо.

Бадма Базарович (шогтойгоор). Та хоёр таабарья таалсаа гүт?

Доржо. Моридоо зааха амаруулаабди даа.

Бадма Базарович (нүдээ ялалзуулан). О-оо, загуунаа дүүргээ бшуут. Бэрхэт. Үглөө үдэ болотор борнойлхот. Тиигээд таанарые нэлгэхэ. Нүгөөдэр, понедельнигтэ, нургуулидаа ошохот. Ойлгоо гүт?

“Ойлгоо, ойлгоо”, – гэжэ хожуулан нэгэ доро харюусаба.

Бадма Базарович. Чимидсуу таанарта хүнэнэ асараа. Амаралта хадань үглөөдэр болотор ябалсахамни гэнэ. Үлэхэдэнь болохо гү ?

Доржо (энеэбхилээд). Үлэг, үлэг, Бадма Базарович, манайнгаа борнойлходо, орооһымнайш хууража үгэхэдэнь туһа.

Бадма Базарович саашалба.

Доржо. Бай, байгты! (Шагнаархаад) галууд бэшэ аабза?

Тэдэ гурбан урагшаа улыжэ байжа, унжалдаһан үүлэдэй доогуур нүдэндөө торгоохо юумэ бэдэршэбэ. Нүрэг галууд холуур, талын гурбан нуур хараад ниидэжэ ябаба. Арюун мэдэлдэ абтаһан Чимидсуу шүлэг хэлэжэ эхилнэ:

*Хаана холоһоо ерээбтэ,
Хэды, баарһад, эсээбтэ?
Ута замдаа гарахадаа,
Үдэ жэгүүрээ заһым даа.*

*Зэлээ хайшань татахабта,
Замаа али руу залахабта?
Зориһоноо хэзээ хүрэхэбтэ,
Жаргалаа хаана олохобта?*

*Аянтнай сэбэр байһай даа,
Ангуушад бү ушарһай даа.
Үхибүүд танда туһалһай даа,
Үүрүетнай аршалһай даа.*

Өөрынгөө уншаһан шүлэгтэ өөрөө уярһандаа Чимидсуу нүдэнһөө уһа дуһаагаад абаба.

Жалсаадай Чимидсуугай дабхаряатаһан ехэ нүдэ руу сэхэ хараад хихалаараа согоор хайруулһандал атагад гэжэ, үлэнэн зурууд газар руу урагшаа харан, ямаршьеб таагдашагүй мэдэрэлдэ эзлэгдэбэ.

Өөр өөрынгөө ханаанда абтаһан үхибүүд булта абяагүй болошоод байна.

Энэ үедэ Доржо мориёо унаад, юушье хэлэһыень ойлгохогүйгөөр гараараа даллан, борнойгоо шэрэжэ эхилбэ.

Чимидсуу (дарууханаар). Жалсаадай, би урда заха гараад, загуун татаад ерэхүү.

Жалсаадай арсабагүй.

Хонолго тээшээ стан руу ороһон харгыгаар гурбуулан моридоо аалихан хатаруулнад. Бүрэнхы болонхой. Жалсаадай Чимидсуу хоёр хундалдаад ябана: Чимидсуу эмээл дээрэ, Жалсаадай арадань. Галуудай гаан - гуун, гаан - гуун гэхэн абьян үдэшын һонор агаарта элихэнээр соностоно.

Бултанайнгаа мэдэхэ дуунуудые нэгэнзэйнэ эхилхэдэ булта дахаад дуулана.

Доржо.	Үдэшэлэн станһаа хотондоо яаража, Учётчик хүбүүн түхээрбэ. Хатарша халзанаа эмээллэн унажа, Хазаарайнь амые дүнгэбэ.
Булта.	Тодо элихэнээр үдэшын үдэшын дуулимда Тахын хангираан сууряатана. Хүлэгынь хатарна талын уужамда, Нүхэрынэ яарана инагтаа.
Жалсаадай.	Дуулыш, инаг, Дуранайм дээжын доһолхы, Дурлаһан хүбүүнэй Дура сэдхэлэй сохилсы.
Чимидсуу.	Хэлыш, инаг, Ханилан ябамаар хүбүүмни, Хэды саг соо Жаргал хүлээн ябахабиб.
Булта.	Буряад дайдын Баян үргэн талануудаар Бидэш гурбанай Жаргал ниидэн ябаалам.

Һайсахан харанхы болоһон хойно полевой стан ерэжэ, халуухан сай уужа, унтахаяа түхээрбэд.

Гурбадахи үйлэ

Шархатаһан хүлынэ хүндэ сабхинуудаа арайхан даана. Тэрэ хүн харгын машинаһаа буугаад, нилээд-гүйхэн ябагалаа. Түрэхэн нютагайнгаа агаар хомхойгоор хорожо, шүлһээ залгаяд, амарад гээд лэ ябана.

Үрөөһэн хүлэйнгөө гутал шэрэхэн хүнэй абья дуулаһан захын айлнуудай нохойнууд дулаан унта-риһаа бодохо дурагүйшгөөр һаб - һоб хусаад, абьяагүй болошобо. Нуурин соо шэб харанхы. Абья шэмээ-гүй. Зайгуул һалхин харша хорёо соогуур, гэрэй араар, гэр дээгүүр хумхааран аашалжа, хазааргүйгөө мэдэхэдээ, тоомгүйгөөр саашаа эшхэрэн ошоно.

Хүбүүнэйнгээ соорохоёо һанаһан булгайр гуталда таха барижа, орой болотор нуушаһан Дулгуу-дайн һая орондоо ороод, дуурд-дуурд гэжэ хэбтэтэр, хүн үүдэ тоншоходол гэбэ. Дулгуудай балай хэрэгсээбэгүй. Иимэ орой хэн ерээдхихэ һэм... Дахин тоншобо. Тиимэ даа, хүн! Бодожо, гуталаа хол-хиндогоор үмдөөд, үүдэндээ ошобо.

Дулгуудай. Хэмши?

Жамбал. Биб даа, Дулгуу, нээ ...

Дулгуудай (газаахи хүнэй бүдэхи хоолойнэ танил шэнги). Хэн би?..

Жамбал (ехэл эсэхэн хүн). Би, би, нээгыш даа...

Арбаад гаран жэлэй саадахи юмэн Дулгуудайн һанаанда гэнтэ хаха оробо. Жамбалынэ мори адуул-даг байха. Хаһад һүниин хойто тээхэнэ ерэдэг зантай һэн. Үүдэ тоншоод, абьяагүй байд гэхэ. Байжа, байжа хоолойгоо заһаад, “биб даа, биб, Дулгуу” гэдэг бэлэй. Яагаа Жамбалда адлиб? Тээд юмэ дуул-гангүй Жамбал хаанаһаа ерэбэ гээшэб...

Үүдэнэйгээ шэбхэ торд гэтэр үргэжэрхибэ.

Харанхыда танибашьегүй. Гэртэ орохо гэхэн хүн богоһо һандайлан нуушаба. Дулгуудайшые асуу-багүй, тэрэшые абьяагүй. Дулгуудай дууһаха болоһон керосинтай лаампаяа һэжэржэ байжа носообо.

Тэрэ хүн толгойгоо үргэбээгүй. Ногтуу гү? Эсээ гү, яагаа? Мэдэхын аргагүй. Сэрэгшын малгай, жэб-хүүнийн харааар Дулгуудайн зосоо ёг гэшэбэ. “Жамбални орожо ерээгүй юм аабза даа? Нэ, гайхалтай”.

Тэрэ хүн хүндөөр үндыгөөд, урдааань харан гэхэдээ – Жамбал.

Нэгэл муу ханаанай үзүүрхэн Дулгуудайн зосоо халта мөлтэ би болоод (“хаанаа, яагаад?”), халханда үлээгдэхэндэл залиршаба.

Дулгуудай (ухаа алдан). Жамбал! Шимнай орожо ерээ гэшэ гүш?

Жамбал (ядалдан). Зай... Найн байна гүт даа, Дулгуудай?

Дулгуудай хүзүүндэнь ашаба.

Дулгуудай. Амиды, амиды ерээ ха юмши даа, Жамбални... Амиды...

Ахалдаан хамгаяа дааха тэнхээн Жамбалда үгы байба. Дулгуудайн Жамбалаа тэбэрхэдэнь, хорхииторроо турашан, гансал яхан баригдахал гэбэ.

Жамбал. Бү уйлыш даа, Дулгуу...

Дулгуудайн Жалсаадайгаа нэрюулхэ гэхэдэнь Жамбал: “Бү нэрээ. Бү нэрээ даа хүбүүгээ, унтаг, унтаг” – гэжэ хорибо.

Дулгуудай (лушан гаргажа, галаа түлээд, сайгаа табижа байхадаа хатаагүй нүдээ аршаад). Яагаа удаан бэшэг бэшээгүй гэшэбши даа. Үдэр хүнийн ханаан, зүүдэн болообди.

Жамбал (ханаа алдаба). Иимэл хуби заяатай хүн байгаа гэшэ аабза даа. Тэндэ байлдаанай үедэ хажуудаш хаяхан хөөрэлдэжэ ябахан хүншни эрьелдэхэдэш, үхэшөөд хэбтэхэ юм. Дайн гэшэмнай дан амтагуйл даа...

Дулгуудай. Амиды ерэншнил болоо... Бурхан гэшэ биил юм байна даа.

Аман соогоо маани уншажа зальбарба.

Бүхэ гэшээр унтаж байхан Жалсаадай абынгаа ерэһые оройдоошье мэдээгүй. Үглөөгүүр нэрээд, оронһоо үндыхэдөө өөрынгөө нүдэндэ этигэжэ ядаба. Дотор үмдэ самсаараа хүрэжэ бодошобо.

Жалсаадай. Аба-аа!.. Орожо ерээ аалши, а-аа, аба-аа...

Түшэлгэтэй стул дээрэ ядайн татажа лаб нуугаад, урмашангяар мнэлзэн абынгаа хүзүүндэ Жалсаадай ерэжэ ашаба. Нарихан бэлхүүһээрнь абань шангаар тэбэрээд, халуу бусалхан хасарынь шэрүүн халалаараа үрэжэ байжа үндэбэ.

Жамбал (багадань шэнги эрхэлүүлжэ). Яагааш томо болошообши даа мундыхэдөөд, Жалсаадайхамни. Нархайжа, ёһоор эрэ болошоо байналши... Зай, хэр нуранаш даа?

Жалсаадай. Гэмгүй. Бэшэнһээ муу бэшээр нуранаб.

Жамбал (шара шүдэнүүдээ ирзайлгажа, шангаар эльгэ хатаба). Би наһан соогоо хүнһөө доро ябахагүй гэжэ эрмэлзэн байхаб. Тэрэ зангыем абаа байнаш.

Жалсаадай. Аба-аа, бэшэнһэн бэшэгүүдтэмни юундэ харюу үгэдэггүй байгаабши?

Үбдэг дээрэнь нуушахадань, нюурын аягүйгөөр уршыжа, абань аргааханаар ёолоод абаба. Жалсаадай тайрагдахан бэшэ, эдэгэжэ байхан шархатай зүүн хүлэйн гуя дээрэ нуушаһанаа мэдээгүй, түргэн үндыжэ, нүдээ ехэ болгожорхёод зогсобо. Абань үбдэнһэн хэбэрээ мэдүүлхэгүйе оролдоно.

Жамбал. Хүндөөр шархатаад, госпитальдо хэбтэхэдэмни бэшэгүүдшни оложо ошоогүй ха юм даа, хүбүүм. Өөрөө бэшэг бэшэхэ гээд, таанадайнгаа ханаа үлүү газарта зобоохоёо түбэгшөөгөө нэм даа... Харал даа наашаа нүдэ руум. (Гайхан.) Нэй даа, нүдэншни бүргэдэйхидэл хурса боложо эхилээ бшуу.

Жалсаадай. Аба-аа, энэ хэзээ дүүрэхэ дайн юм?

Жамбал (дороһоо абажа хүндөөр ханаа алдахадань мохоорхын гашуубтар үнэр гутаад абаба). Дайн гэшэ юун бэ гэжэ хүбүүмни юу мэдэхэб даа. Наадан мэтэ ханажаш ябахадаа болоош. Дайнһаа муу муухай юумэн юртэмсэ дээрэ үгы юмши гү даа. Гитлер энэ дайнда шүүгдээ. “Ехые ханахан ерэн хоног хоһон” гэжэ хэлсэгшэ гү? Тэрэл болохо. Манай

сэрэгшэд одоо баатар гэхэдэ баатар, Эхэ оронойнгоо гэрэлтэ ерээдүйн түлөө ямаршые зоболон үхэлһөө айхагүй илалтата үдэртөө дүтэлөө... Дүтэлөө даа, дүтэлөө хүбүүмни. Удангүй дууһан сүлөөтэйгөөр амилжа эхилхэбди.

Дулгуудай (энэ болотор эсэгэ хүбүүн хоёрой энхэрэлые эльгээе ханан шагнажа хууһанаа). Ай, бурхан даа, дайн сэрэг бушуу дүүрэжэ, амгалан саг болоһой даа.

Жамбал. Дулгуу, тэрээхэн хайрсагым наашань дүтэлүүлэл даа. Хүбүүндээ гэжэ асарһан авторучка тэрээн соом байха...

Өөрөө бэхэ хороод, зуралзаса бэшэдэг ялагар хара авторучка Жалсаадайда уйгаргүй найшаагдаба.

Жалсаадайн хургуулидаа ошоогүй байхадань, Чимидсуугай эжы, Шоймпол абгань бии болоодхибо. Чимидсуугай эжы абыень хараад, ерэжэ гарыень бариһаар, бээе барижа шадангүй уйлашоо. Шоймпол абгань үүдэ ороһоор гарнуудаа хоёр тээшэнь дэлгээд, абатайнь тэбэрилдэжэ, шоб - шоб таалалдаба.

Абынгаа бусаһанай баярта мэдэрэлдэ абтаһан Жалсаадай хургуули хүрэтэрөө ээрэмшээ ээрэмшээһээр, гүй гүйһөөр ошоно.

Хоёр үдэрэй турша соо Жамбалайхиһаа хүн зон таһалдабагүй. Гурбадахи хоногтоол сүлөө ороһон Жамбал жэбэршэһэн хүхээ бүлүүдэжэ, ганса үнээнэйнгээ набтагархан далай үүдые заһахая гараба.

Хургуулиһаа ерэхэн Жалсаадай эсэгийнгээ хажууһаа һаланагүй. Хүбүүнэйнгээ эрэ хүнэй шэнжэтэй, мундуу муяашаг, юумэндэ хүрэхэдөө хүсэрхүү болоһыень урмашан хаража, сэдхэлээ ханаһан абань шархынгаа үбдэхыешье мартажархёод, халан орожо хүдэлхэ юм. Таягаа тулажа ябаад, найгахаяа ханаһан гасуунуудые бүхэлэн, хүндөөр амилан, ажаллаад халахагүйдэнь, Жалсаадай даб гэхэн юумэндэнь лэ туһа хүргэхые оролдоно. Үбдэгөө нугалжа доошоо хуужа шаданагүй, хэдэн газараар шууража унаха болоһоһон хабтагайень ханги татажа абаад, шэнэлбэ. Хорёодо тулгаад, үүдэнэй хабтагай хадана.

Үглөөдэрынь хожулан мори тэргээр ой гаража, гэшүүһэ суглуулжа ерэбэ.

Долоон хоног үнээрбэ. Абань нэгэшье үдэр бээе амаража, миин хуубагүй. Гэр тойронойнгоо нэгэ юмэ олоод лэ носолдох юм. Жалсаадайн хургуулиһаа ерэжэ ябатар Бадма Базарович однохоол тэргээр хүсэжэ ерэбэ.

Бадма Базарович. Абашни һайн байна гү? хуу, би танай хүрэтэр ошоноб.

Жалсаадай (тэргэдэ хууһан хойноо). Аба гэрэйнгээ юмэ хэжэл байгша.

Жалсаадай Бадма Базарович хоёрой орожо ерэхые харахадаа, абань ухаа алдаба.

Жамбал (таягаа тулан, зуухын хажуудахи һандали, столдо дүтэлүүлбэ). Бадма, дээшээ хуу, һайн хүн ханаагаар гэхэндэл, орожо ерэбэш. Дулгуудаймни хонин ажалдаа ошоно һэн.

Бадма Базарович (сэрэгшын хуушабтар боро үбэлэй малгайгаа абажа, үбдэг дээрээ табяад, нүдэнэйнгөө шэл заһажа). Зай, Жамбал, бэе хэр бэ?

Жамбал. Юрэдөө, үдэр бүри дээрэл болоно хэбэртэйлби.

Бадма Базарович. Тиигээ һаа, һайн лэ гээшэ. Намда ороходоо жэшээгүй хүндөөр шархатаа байнаш. Тиигэжэ үрөөһэн хүлөө гэмэлтээд, хоёр дахин сээжэ руугаа буудуулаад, амиды гэртээ орожо ерэхэншни ехэл зол байна даа.

Жамбал. Амиды гэртээ ерэхэб гэжэ этигэхээшье болёод ябаа һэм. Нэгэтэ саһа үмхэн алдалшоод, нүдээ эрээлжэлэн хэбтэхэдээ, “зай, Жамбал, иигээдшые бурхандаа ошохо саг одоо ерэбэ гээшэ ха” гэбэб. Түрэхэн ури һадаһаднай манайнгаа габьяае хэзээдэш мартангүй, хэтэ мүнхэдөө сэдхэлдээ хадагалжа ябаһай даа гэжэ тиихэдэ ханагдаа бэлэй.

Бадма Базарович (шэлээ абажа, малгай дээрээ табига). Тиимэ байдалда ороод байхадаа юуншые гэжэ ханахаар даа, мүн.

Жамбал (гэнтэ). Нүхэр түрүүлэгшэ, би мүнөө амаржа садааб. Гэртээ миин хуухань хашартай болошобо. Нэгэ ажалшуу юмэ колхоздоо хээгүйдөө аргам һалаа.

Бадма Базарович (абаһаар). Үгы даа, Жамбал, зун болотор амара. Тиигээд хаража үзэхэбди. Хүсэд һайса эдэгээгүй байгаад, ажалда ябабал һэдэрхэш.

Жамбал (сухалтайгаар). Минии түлөө ханаа зоболтогүй. Би өөрынгөө бэе мэдэнэм. Колхоздо захаһаа хүн дутажа байха, тиихэдэ би...

Абынгаа иигэжэ суhalдахые ерэнхэнь хойшо дуулаагүй Жалсаадай нүдээ ехэ болгожорхёод, югээр дүүрэхэнь гэшэб гэжэ орон дээрээ хүдэлэнгүй нууба.

Бадма Базарович. Нүхэр, шини фронтвик наа, бишье фронтвикби. Шамайе хэрэггүйш гэнэгүйб. Хүн захааа дутана, зүб хэлэнэш. Нэдэрээд, гэнтэ үбшэн болоод, хэбтэридэ ороо нааш хайн гү? Хоёр нара шамгүйгөөр хайшаншье гэжэ наань тэсэхэбди.

Жамбал (*халанагүй, боһонгёор*). Нүхэр түрүүлэгшэ, буруу ойлгонош. Би ажалгүй нуужа оройдоо шадахагүй байнаб.

Абань таягаа тулаад бодошобо. Үбсүүнэйн олон орден медальнууд нэнжэлзэн ханхинашана.

Бадма Базарович. Минии үгэ дуулахагүй хүн ха юмши даа. (*Түр зуура бодолдо абтаад*) яахаб. Үглөөдэр партийна суглаан болохо, ерээрэй. Хөөрэлдүүжэмди.

Жамбал (*угаа баярлан*). Тэрэл намда хэрэгтэй. Ошохоб. Иимэ сагта юунэйшье болоо наа, ажалгүй нуухагүйб.

Бадма Базарович. Амар мэндыеш мэдэжэ гарахаяа ороо нэм даа, Жамбал. Иимэ хөөрэлдөөн болохо гэжэ огто ханаагүйб. Шамда мүнөөдөө хүдэлмэри хүүлэхэ сэдхэл намда байгаагүй.

Жамбал. Ойлгонолби даа шамайгаа, үлүү юумэ бү хэлыш даа, нүхэр түрүүлэгшэ.

Бадма Базарович. Зай, полевой стан орохоёо тэбдэжэ ябаа бэлэйб. Ябахам даа.

Бадма Базарович нүдэнэйнгөө шэл зүүжэ, малгайгаа үмдөөд, гаража ошобо.

Жамбал (*ошоһон хойнонь тархья нэжэржэ*). Фронтдо ябажа, үзэхые үзэнэ намайе иимэ үедэ хара гэртэм хэбтүүлхэ гэхэдээ хайшаа хүн гэшэб.

Тамхья бааюулба.

Үглөө хүний абань оройшоо болоһон хойно орожо ерээд, хэлэбэ: “Зай, битнай ажалда оробоб даа. Тоо бүридхэгшөөр мүнөөдөө хүдэлхэ болооб”, – гэбэ.

Эжын юуншье гэбэгүй. Столдоо нуугаад, хэшээлдээ бэлэдхэжэ нууһан Жалсаадай абынгаа соо залитай болоһон нүдые һонирхон хараба.

Хабарай тарилгын һүүлшын үдэрнүүд ябажа байна. Тоо бүридхэлшэ боложо, полевой стан ошоһон Жалсаадайн аба хашаагай хажуугаар хүтэлжэ, эмээл мориндо мордоод ябадаг, тарилга хэгдэнэ газар хэмжэдэг, үдэр соо хүн хүнэй олоһон ажалта үдэрие гаргадаг болобо. Халтар мориёо бүншүүлхэдэнь сээжээрнь хадхажа, хүсэд эдэгээгүй шархань өөрынхией мэдүүлдэг нэн. Холын поли ошохо болоходоо ходо эртэлжэ гарадаг.

Үдэшлэн, наранай тээ орохын урдахана, поли дээрэнээ ерээд, мориёо амбаарай хажуудахи тэргэдэ дүтэлүүлжэ, газарта бууба. Мориёо эдэлүүлхээ абанан хахад мэшээг обёосхоо нэгэ собоог аман доронь табижа үгөөд, хоол барихаяа столово руу ошожо ябатарын, хори модо газарһаа хүрэнгын ороһо шэрээд ерэнэ Доржын хүгшэн аба Даржаа гэдэг урда захын амбаарай үүдэндэ ерээд, хүндэ мэшээгүүдтэй носолдожо, буулгажа ядажа байба. Жамбал ойронь ерэбэ. “Энэ Дари үхин буулгалсахаяа ерэхэ аад, мүнөөш болотороо үгыл даа”, – гээд, үбгэн магнайнгаа хүлнэ аршаба. Наһаараа хара ажал хэнэ барбагар томо гарын хүндэ мэшээг үргэнэндөө халганахадал гэнэ. Жамбалай сэдхэл тэсэбэгүй. Дайнда мордохынгоо урда зуун килограммай мэшээг нэггүй үргөөд, уһан тээрмын хоёрдохи дахарта гаргадагаа тобойсо ханаадхиба.

Жамбал. Байза, үбгөө, би туһалалсаһуулши. Нэгэ зааш дүнгэлсөө наам туһа нэмэри болохо. Үбгэнэй нурганда мэшээг тээлсээд, үрөөһэн шэгшэгһэнь ганса гараараа дүнгэлсэн, дохолһоор, шүдээ зууһаар, амбаарай үүдээр оруулалсажа эхилба. Дүрбэдэхи мэшээг абаашалсахадань, һөөл аягүйгөөр сээжээрнь хадхаад абаба.

Дутаг эдэгһэн шархаа дүмэнгүй, энээхэн хүшэлһэнһөө Жамбал бүхэли хүнндөө сээжээрээ хадхуулжа, халууржа хонобо. Хүхыжэ, хэбтэриин болошоод, ёоложо хэбтэнэ Жамбалда үглөөгүүр түрүүлэгшэ ерэнэ.

Бадма Базарович (*өөрөө зэмэтэй байһандал*). Хэлээ хамнайб даа, Жамбал. Нэгэ бага бээе гамнахаяа яагаабши даа.

Жамбал абяа гарабагүй. Тэсэхэ гэжэ бодоо. Фельдшерые дуудуулба. “Хүсэд бүрилдөөгүй шархатай аад, бээе гамнаха байгаат, – гэжэ ябаад, фельдшер тарилга хэжэ, хоёр час болоод лэ эрьежэ байхаб гээд, гаража ошоно.

Жамбал табан хоног таһалгаряагүй халуурба, хадхуулба. Эдэ үдэрнүүдтэ муртэй юншые хоолойдонь орожо үгэбээгүй. Түрэл гаралайнхидын ерэжэ, унтангүй ээлжээгээр һахиба. Дулгуудайн нойр огто хүрэхэ болишоо. Жалсаадай хургуулиһаа ерэ ерэнээр абынгаа ойроһоо һалангүй һууна, эриһэн юумыень саг доронь бүтээгээдхинэ.

Зургаадахи хоногтоо абань халуурхаяа, хадхуулхаяа болибо. Үглөөгүүр нүдэнэйн мһэлзэжэ байхыень харахадаа, “одоошые даа абамни эдэгэжэ эхилхэнь даа” гэжэ Жалсаадай зосоогоо бодобо. Һүүлэй хоёр хоног улууржа, дэмы-дэмы дуугарһан хадань толгойгоо үргэхэ, һэргэхэ сагын тулаа гэжэ сэдхэхэ.

Жамбал. Хүбүүн-аа, бусалһан уһанай бии һаань абаад ерэл даа. Ундам хүрэнэ. Жалсаадай (гэрэл орошоһон зосоохитой). Зай, зай, аба, сагтаа...

Эжынгээ аягалһан уһа абаашажа, толгойень үндылгээд гээд, уулгаба.

Жамбал. Хүбүүн, мүнөөдэр ямар үдэр бэ?

Дулгуудай (Жалсаадайһаа уридшалан). Гарагай нэгэн.

Жамбал. Зай, болоо. Мүнөө ямар һуража ябанаш, Жалсаадайм?

Жалсаадай Нэгэшые гурба абанагүйб. Дууһан дүрбэ-табаар ябанаб.

Жамбал (миһэрээд). Бэрхэш, хүбүүмни. Һайн лэ һура.

Абынгаа шангаар дуугархада, энезбхилхэдэ Жалсаадай аргагүй баяртай хургуулидаа ошохоёо гараба.

Дүрбэдэхи үйлэ

Үдэр хургуулиһаа ерэхэдэнь, Жалсаадайнда хүн сугларшанхай, абынь хэбтэдэ таһалгынь орон хооһон. “Больница абаашаа гээшэ” гэжэ һанаба.

Шоймпол абгань хүбүүнэй гайхашаһан нүдэ руу хараба.

Дархан Шоймпол. Жалсаадай, абгадаа ерэ даа наашаа.

Байһан хүнүүдэй ехэнхинь газашаа гарашаба.

Дархан Шоймпол. Хэды хүрэхэш даа, хүбүүн?

Юундэ иигэжэ асууһандань Жалсаадай бүришые гайхаба.

Жалсаадай (сабшалаагүй нүдөөр абгаяа хаража). Арбан дүрбэ. Арбан табадахия ябажа эхилээб.

Дархан Шоймпол. Тиэхэдэ буряадаараа арбан таба хүрөө гээшэш. Хойто жэл долоодохиёо дүүргэхэш. Ошоолши даа...

Асууха гэхэн асуудалаа һуража үрдезгүйдөө тэсэжэ ядаһан Жалсаадай абгынгаа тойрог үгыё таһална.

Жалсаадай. Абга, абамни хаанаб ?

Дархан Шоймпол. Хүбүүн, ши мүнөө томо болоо ха юмши даа. Ухаатай һүбэлгэнши. Олон юмэ ойлгохо болоош. Дайн байлдаан... Эрхим бэрхэ хүбүүд басагаднай тэндэ хэдэн мянгаараа унана. Үлгэ һалга болоһон бидэнэршые, эмэгтэйшүүлшые, шинии һаһанай үхибүүдшые түрэл колхоздоо бүхы шадалаараа туһалжа, дайсанаа түргэн даралсахын түлөө оролдонобди...

Муушаг үзүүртэй үгын бултайхаяа байхыень Жалсаадай мэдэрэлээрээ тухайлжа эхилбэ.

Жалсаадай (шэшэрэнги хоолойгоор). Абамни хаанаб гэжэ һураналби?.. Больницада абаашаа гү?

Дархан Шоймпол (*абгын хоолой үлэ мэдэг шэшэрхэдэл гэбэ*). Хүбүүн, шагна даа, хэлнүү... Абашни ... абашни ... аргагүй хүндөөр шархатажа ерээ ха юм даа...

Жалсаадайн нүдэн манатаад, тэсэлгүй гүйжэ гарашаба . Модон гэр руугаа сэхэ харайба. Сагаан бүдөөр хушуулаад, амгалан нойрсошоһон абын толгойн хажууда табигдаһан наһата соо эжын зула носоожо байба.

Жалсаадай. Аба-оо!..

Жалсаадайнгаа орилоод, дээрэн гүйжэ ерэхэдэн, Дулгуудай хүбүүгээ тэбэрижэ абаба.

Дулгуудай. Жалсаадайхам, бү орило даа. Абашни мордошоо... Бү орило даа. Хубигүй байгаа гэшэ аабзабди. Бү орило даа, бү орило...

Дулгуудай нүдэнһөө эжэгү уһа гоожуулан, хугшаржа эхилбэ.

Жалсаадай уй хай табин, газашаа гаража, тала руу гүйжэ ошобо. Наранай тонгойтор шугы соо нуужа, болиторoo уйлаба.

Чимидсуу гэртээ ерээд, яашье унтаж шадабагүй. Хүнжэл дороо бухаад, Жалсаадай хаана байха ёһотойб гэжэ шэбшэбэ. “Айлнуудаар хуу ябаабди гэлсэнэ. Хониной фермэ ошохо хараха байгаа. Магад, тэндэ байжа болохо” гэжэ ханахалаараа, нэмээхэн хубсалаад, Жалсаадайнда ошохоёо гараба.

Бадма Базарович (*Чимидсуугай орохолоор уриханаар*). Чимидсуу энэ орой болотор унтаагүй гэшэ гүш? Харижа амара даа. Жалсаадайдаа ханаагаа бү зобо. Үглөөдэр заатагүй олохобди.

Чимидсуу. Хониной фермэ соо Жалсаадаие бэдэрээ гэшэ гүт?

Буланһаа нэгэ хүн. Тэрээ руу юу бэдэрхэ юм.

Дулгуудай (*шала дээрэ үбдэглөөд, тамхи татажа нуутараа бодошобо*). Нээрээшье, тэндэ хараха байгаабди. Зүбтэй юумэ хэлэбэ. Чимидсуу бидэ хоёр фермэ ошоод ерээлши.

Фонарь носоожо абажа ошоод, фермэ руу оробод. Гэрэлэй яларшахада, хурьгад мааралдана. Олон хурьга дэхүүлжэ, Сагаагшанайнгаа муудахаяа ханахада, Дулгуудай тэрэниие хонидһоо амьарлажа, хүхүүр соо байлгадаг болоһон юм. Жалсаадай байгаа наа, Сагаагшанай хүхүүрсоол байжа болохо. Эжын хадаһанда фонаря үлгөөд, аргааханаар хугшашаба.

Чимидсуугай ошоод харада Жалсаадай дороо үбнэ дэбдээд, Сагаагшанаа хүзүүдээд, хажуудань хасарханаа няахадаад унтаһаһан байба.

Сэдхэлээ хүмэриһэндөө юм гү, али баярлаһандаа юм гү эжын хугшарһаар хугшаад, газашаа гарашаба.

Чимидсуу хүхүүр руу абиржа ороод, Жалсаадайн дээрэнэ тонгойбо. Юундэшьеб тэрэнэй досоо ойлгогдошогүй үнжээн мэдэрэл түрэжэ, эжы шэнгээрнэ хугшарха дуранинь хүрэшэбэ. Обогошон хугшарба. Түрүүшын бороогой дуһалдал сэлсэгэрхэн хэдэн дуһалнууд Чимидсуугай нүдэнһөө гаража, хасар дээгүүрнэ урылаад, Жалсаадайн шантагархан хамар дээрэ дуһалшаба. Жалсаадай нэрээд, хаана байһанаа ойлгожо ядаба хэбэртэй. Хурьганай маараантай зэргэ үндэгэд гэхэдээ, сошожо абаба. Хажуудань Чимидсуу. Дээрэнэ фонарь. Юун боложо байна гэшэбэ?

Жалсаадай (*гайхан*). Ши хайшан гээд эндэ ерээбши? Юундэ уйлаабши?.. Бү уйла даа, Чимидсуу. (*Бүд бээлэйгээрээ нүдэнэйн нөлбоһо аршаба. Досоогоо ханаба: “Чимидсуу намайе бэдэржэ эндэ ерээ ха юм даа”.*) Чимидсуу, бү уйла даа... (*Байд гээд.*) Шини абын, өөрынгөө абын түлөө би дайсадһаа үһөөнэ нэхэжэл халахаб.

Дулгуудай (*хажуу тээһэнь ерээд байһанаа, нүдэнэйнгөө нөлбоһо аршаад, хүбүүн тээшээ уриханаар харан*). Ябая даа, хүбүүмни, гэртээ. Дайсадһаа үһөөнэ хожом нэхэхэш. Нэхэхэ саг ерэхэ.

Эдир наһанайнгаа эхин дээрэ урдань хээээдэш ойлгоогүй олон юумээ ойлгожо, ажабайдалай агуухэ далайн гашуун даһа долёоходоо, Жалсаадай ехэ хүндэл томоотой ябадаг, тойруу таамагхан хүсэлдэ эзэлэгдэдэг болошоо бэлэй.

Үбһэндэ орохын урдахана Бадма Базарович Жалсаадаие правленидэ дуудуулба.

Чимидсуу (*тэдэнэйдэ орожо*). Хоюулаймнай ерэгты гээ.

Гудамжада ябахадаа, Жалсаадай гэнтэ зогсобо.

Жалсаадай (*хармаанһаа гараа абаад, шиидэнгээр*). Чимидсуу!

Чимидсуу. Яагаабши даа, Жалсаадай?

Жалсаадай. Ши намда үгээ үгэ.

Чимидсуу. Юу?

Жалсаадай. Үгээ үгэ гэнэм.

Чимидсуу. Юун гэжэ ?

Жалсаадай. Миний хэлэн үгыг хэндэш хэлэхгүйб гэжэ.

Чимидсуу. Юундэ гээшэб?

Жалсаадай. Үгээл үгөө һааш, хэлэхэ гэнэн юумээ хэлэхэб.

Чимидсуу. Үгы, энэш хэндэш хэлэжэ болохогүй юм гү?

Жалсаадай. Хэндэш. Үгэ алдаха һааш, би шамдаш хэлэхгүйб.

Чимидсуу (*түдэгэсэбэ гайхабашье, шиидэбэ*): Тиимэл һаа тиимэ юм ааб даа. Хэлыш даа. Хэндэш үгэ алдахгүйб.

Жалсаадай. Бурхан үзэг гү?

Чимидсуу. А - һа - а, тиимэ.

Жалсаадай. Зай, тиибэл шагна. Би удаан бодооб, үни шиидээб. Энээн тухайгаа эгээн дүтын нүхэртөө хэлэхэ ёһоороо хэлэхэ байгааб. Нэгэ хүн лэ энээн тухай мэдэхэ зэргэтэй. Шам дээрэл тогтоо нэм. Би нюусаар фронт ошохом. Абанарайнгаа үһөөе заатагүй абаха ёһотойбди. Гурба хоноод ябахаб. Борсо, сухаари, бэшэшье харгыда абажа ябаха юумэ хуу бэлдээб. Минии ошоһон хойно эжыдэм туһалалсажа байгаарай. Бусажа шадаагүй һаам, эжыем харалсаарайш, зай?

Чимидсуу (*хоёр нюдээ ехэ болгожорхиһон, хэлэхэ үгээ оложо ядаад*). Зай.

Жалсаадай сээжээ үргөөд, абадаал хурсаар нюдээ ялалзуулан, богоһо алхаж, правленидэ хожуулан оробо. Түрүүлэгшыншье, тэндэ хууһан Шоймпол үбгэнэйшье нюур Чимидсуу харабагүй. Жалсаадайн тугаар хэлэн үгэнүүдые һанахадаа, үе мэсэнэ шэшэрхэдэл гэнэ.

Бадма Базарович (*ойронь ерэжэ, толгой дээрэн гараа табяад*). Жалсаадай, хоёр хоногтоо үбһэндөө орохоннай даа. Нимын Содоогой үбһые косилкаар сабшаха. Та хоёр тармахат. Мүнөө жэл түрүүшынхиеэ тармуурта хуухатнай гээшэ. Тиимэһээ ехэл болгоомжотой ябаарайтты. Түрүүшын үдэрнүүдтэ Шоймпол үбгөөтнай яажа тармаха тухай танда заажа үгэхэ.

Жалсаадай дуу гарабагүй.

Бадма Базарович. Ойлгоо гүш?

Жалсаадай баһа абяагүй.

Бадма Базарович. Ши Чимидсуудаа орходоо эрэ хүн гээшэш. Ядалдахгүйш. Чимидсуугай дан зобохо шэнги байгаа һаа, ондоо хүниие табихабди.

Дархан Шоймпол. Минии хүбүүн юундэ арсаха нэм.

Жалсаадай дахин юумэ хэлэжэ үгэбэгүй.

Бадма Базарович. Юундэ абяагүйбши даа, Жалсаадай? Али дурагүй гүш?

Түрүүлэгшэ столдоо ошожо хууба.

Жалсаадай. Би мүнөө зун тармуурта ябажа шадахагүйб.

Бадма Базарович (*нюдэнэйнгөө шэл абаадхиба*). Юундэ? Юунһээ айнаш? (*Тэрэ һаагаа зобохолоороо нюдэнэйнгөө шэл абадаг заншалтай*).

Жалсаадай (*анха түрүүшынхиеэ һэнгэргүй худалаар табиба*). Городоор ябажа ерэхэ гээ нэм.

Бадма Базарович. Удаанаар гү?

Жалсаадай (*томо хүндэл дуугарба*). Нилээн ябахаб даа.

Чимидсуугай гарын шэшэржэ эхилбэ.

Бадма Базарович. Тиихэдээ ойлгосотой, ойлгосотой.

Бадма Базарович дахин бодожо, хажуудань ерэбэ.

Бадма Базарович. Жалсаадай, ши эндүүржэ байнаш. Би шинии багшаб. Тиимэһээ алдууеш үнэн зүбөөр заажа, ойлгуулжа үгэхэ ёһотойб. Ши город удаанаар ошохомни гэнэш. Бидэш энэ болотороо нилээхэн халуун шулуу долёһон байхабди, маниие намараажа шадахагүйш. Шинии досоо юунэй орьёлжо байһые би ойлгобоб. Ши хулгайгаар фронт ошоожо, үһөө нэхэхэ бодолтойш. Үгы даа, ши тиигэжэ юушые бүтээхэгүйш. Ганса шамда бэшэ, бүхы зондо мүнөө хүшэр хүндэ. Баһа эсэгээ гээһэн Чимидсуудашье ямар гэжэ һананаш?.. Эдир һаһанайнгаа алдуугаар фронт тэрьелээш гэлэйш. (*Жалсаадай Чимидсуу хоёр Бадма Базарович тээшэ гайхан харашаба.*) Тэрьелээш гэлэйш... Зүгөөр, ши фронт хүрэхэгүйш. Яашье. Харгыһааш бусааха. Нэгэн. Үгы болоходош, ганса үлэһэн эхэшни хойноһоош зобохо. Хоёр. Үбһэнэй энэ халуун саг соо хүн зониие хүлхюулжэ, хүлгүүлжэ, хии талаар бэдэрэлгэ гаргахаш. Хэдэн ехэ ажал хүдэлмэри; ганса шинии түлөө хохидолдо орохоб! Гурба. Аха нүхэдтээ зүбшөөгүй дээрэһээ бээе тамалжа мунхяад, һүүлдэ өөрөө толгойгоо шаахаш. Дүрбэ. Иимэ дүрбэн юумэ ойлгоо һаа, буруу бодолоо энэ дороо толгойгоо хаяха ёһотойш. Фронт гэнгүй, түрэл колхоздоо туһалбал, дайсан харатаниие даралгада арба дахин ехэ өөрынгөө хубитые оруулхаш.

Бодоһон бодолыень хуу таажархиһандань Жалсаадай уб улаан болошоод, толгойгоо ганзагалаад зогсобо.

Бадма Базарович. Зай, алиниинь шэлэхэбши? Али сэрэгэй һаһа гүйсөөгүй Жалсаадаймнай фронт мордохонь гэжэ колхознигуудтаа дуулгахам гү?

Жалсаадай. Бадма Базарович, байзагты даа. Би буруу юумэ... буруу байһанаа ойлгобоб. Хүлисэгты. (*Түлгэжэ мэгдээд, түргэн дуугарба.*) Нээрээшые, фронт ошохо гэжэ шийдээд ябаа һэм. Энээн тухайдаа хэндэш хэлэнгүй, һаяхан лэ Чимидсууда дуулгаад ерээб. Нээрээшые, буруу хаб даа. Үшөө дахин хүлисэгты. Би тармуурта ябахаб. Чимидсуу, ябахалди даа, тиимэ гү?

Нюдөөрөө уһа гүйлгэжэрхиһэн Чимидсуу Жалсаадаие шоб байса таалажархёод, гүйжэ гарашаба.

Дархан Шоймпол (*баярлашаба*). Жалсаадайм, бэрхэш даа. Ёһотойл эрэ хүн боложо байнаш.

Бадма Базарович. Ошон ошотороо Жалсаадай бүри бэрхэ болохо даа, харахат, иимэл хүбүүд ургадаг юм. (*Нюдэнэйнгөө шэл зүүжэ, үрзэгэр харахан үһыень эльбэн*) зай, бэрхэш даа, Жалсаадай. Эжыдээ туһалжа бай. Үглөөдэр тармуурыш газааш асаруулхабди.

Жалсаадай хүндэ гэгшын ашаа бзехээ абажа хаяжархиһандал, дали ургажа ниидэшһэндэл, правлениһээ гараба. Энезбхилэн, хэрэлсын ойро хүлээжэ байһан Чимидсууда хандаба.

Жалсаадай. Эжыдээ ошохо гүш? Хойто хадада хоёр эжынэрэймнай хонид ябана. Адуулалсахамнай гү?

Чимидсуу. Ябая, ошоёй! Ши баһа мориё уһалхаяа ошоод, хонидтомни хонидоо ниилүүлжэрхихэгүй хүн аабзаш даа?

Жалсаадай. А - а, харин ши мориё табяад, баһа унташахагүй аабзаш?

Чимидсуу. Би мүнөө тэнэгхэн, заахан һэн гүб даа.

Жалсаадай. Намайе заахан зандаа гэжэ һанаа гүш?..

Жалсаадай хэрэлсы руу түшэггэнэсэ гүйжэ буугаад, Чимидсуугай гарһаань хүтэлжэ, үнгэ бүриин һайхан сзсэгүүдээр хязатан, хоншуухан хангалаар анхилан байһан хадын хормой тээшэ гүйшэбэ.

Түгэсхэл

2021 оной гурбадугаар һарын 20-24

ШАГЛАЙ

Трагикомеди. Киносценари

(Цырен-Дондок Хамаевтай «Базаарай харханууд» гэжэ туужын удхаар зохёогдобо)

1985 оной майн 16-да «Һогтуу ябадалтай хатуу тэмсэл эхилхын», түүхэдэ “элүүр энхын хуули” («сухой закон») гэжэ нэрлэгдэжэ ороһон СССР-эй Верховно Сөвөдэй Президиумэй Указ тунхаглагдаһан юм. Тиин Михаил Горбачёвай антиалкогольна кампаниин үүсхэлээр спирт хэрэглэдэг ундануудай сэн 45 процентээр нэмэгдэжэ, үзэм жэмэсэй хэдэн олон зуун таряалангууд отологдожо халгаагдаһан, дэлгүүрнүүдтэ саахар үгынтер шахуу болгоогдоһон байна.

Тэрэ үе сагта ажаһууха, ажамидарха үйлын үритэй байһан юрын хүнүүд эндэ харуулагдана.

Ороһон нюурнууд:

Шаглай – дүшөөд наһанай хүн;

Ганирмаа – Шаглайн һамган;

Тоня – Шаглайн нүхэр эхэнэр;

Дарма – Шаглайн үүри;

Шагша – Шаглайн басаган;

Дари хүгшэн – Шаглайн түрэл;

Хара Мишка – “базаарай харха”.

Улад зон, засагай ажалшад, соносхогшо.

I. ЭХИЛЭЛГЭ

Хүдөө нютаг. Үргэн тала дайдаар хонин хүрэгүүд, үхэрнүүд, адуу малнууд бэлшэнэ.

Ганирмаа (*тэргэ дээрэ хууһан Шаглай Дарма хоёрой дэргэдэ бүрүүл сооһоо гэнтэ бии болоод, Шаглайда*). Ши энээ руу юугээ бэдэрбэш? Гэртээ харихаяа яабаш? Али баһа баринги гүш? (*Дармань түргэн буужа, тэрьедэн ошоно. Уур охин соогоо Ганирмаа галаб гани боложо, боожыень Шаглайһаа буляжа абаад, бэээрээ тэргэдэ хуужа, гүйлгэбэ.*) Абаашажа, участково сагдаада улаан нюурааршни тушаахам! Үзэхээ үзэхэш үрзыһэн хара нохой! Дарматай дахасалдаад, совхозой зөөри тонохыетнай болюулхал байхаб, улаан малгайтанда барюулагдахадаа мэдэхэт! (*Годируу буланда мориной аалидахада, Шаглай газарта хүрэжэ бууба. Урагшаа үгсыһэн һамганиинь бууһыень ойлгонгүй, саашаа түергэһөөр ошобо.*)

Үглөөгүүр һамганһаа айжа, айлда хоноһон Шаглай гэр руугаа ерэбэ.

Ганирмаа (*газаа угтажа абаад, уладай нюур дээрэ гэдэргээ унамаар хараажа оробо*). Хара хулгайшан! Гахайн эдеэгээр гахай болотороо энээгүүр архи залгихаш! Энээнһээ хойшо тиимэ һонин байхагүй! Хуулиин ёһоор мүшхүүлхэдээ мэдэхэш! Хажуугаар намайе хара хулгайшан болголсохош гү? Хүнүүд тиигэжэл һанаха ха юм. Һалаабша даһаа! Хара архиншан шамайе бэшэ, һамгантаяа хамтараад, хулгай хэдэг байба гэлсэхэ. Хүн зон дуулаг, мэдэг!

Шаглай олон таба үгээгүй, номгон зантай хүн, хасарайнгаа халуу бусалтар, ара нюрганһаань хүлһэнэйнгөө гоожотор зогсожо, бэшэнтэй хамта Ганирмаагай гашай дуулаха баатай болобо. Зон гайхан шагнаһа.

Сагдаанарай газарта (*Ахалагша лейтенант Ганирмаада*). Совхозой гахайнуудта бусалгажа эдээлүүлхэ ёһотой байһан хоёр мэшээг ториисые нюусаар абаашажа худалдажа, архин болгохо хэдэлтэй тэргэдээ ашаалаад ябаһан Шаглайе элирүүлбэб гэхэн энэ акт дээрэ

гараа табигты. (*Ганирмаа гараа табина.*) Дахин иимэ ябадал үүсхээ наань, танай тэрэ хани нүхэрэйтнай эрхэ сүлөөе хаһаха ушартай болохобди. Тиигэжэ нүхэртөө хэлээрэйгты.

Ганирмаа. Хэлэхэб! Хэлэхэб! Энэ муухай яндуулые хайшан гэжэ архинһаань гаргаха болоо гээшэб?!

Ахалагша лейтенант. Совхозой директор номоной түрүүлэгшэ хоёртой та өөрөө хөөрэлдэгты. Зүбшөөгөө наань, бидэ хүсөөр абаашажа Грязнуухын ЛТП-дэ эмшэлүүлхые, архинһаань тэрэниетнай гаргуулхые тушаахабди.

Ганирмаа. Тиихэ, тиихэ! Ондоо арга нааа!

Шаглай (*гэртээ гансааран*). Унтаха нойроо алдабаб, эдихэ эдээншые амандам ороногүй. наааб! Намае абаашажа, түрмэдэ хаахань гээшэ. Саарһан бэлдэгдэжэ байна гэнэ. Мэнэ-мэнэ хойноһоомни ерэхэнь. Үшөө тиихэдэ – Грязнуха... Улаан зүрхэмни хурса хутагаар таһа отолуулжа эхилһэндэл шэмшэржэ эхилбэ. Яалтайб? Байза, хосорхо мүрни адли. Тэрьелхэ, үрдижэ тэрьелхэ! Эндэһээ ябаха! Хотонһоо гаража үгы болохо...

Һамганайнгаа хайрсаг нээжэ, холо нюуһан хоёр зуун солхооб оложо абаад, түргэн хубсалаад, яаруу гэртэһээ гаража ошоно.

(“ЭХИЛЭЛГЭ” 5 минута үргэлжэлнэ).

II. ҮЙЛЫН НАЛБАРИ

Хото. Гудамжада хүнүүд олон. Тэдэниие зөөдэг автобусууд, трамвайнууд болон олон тоото хүнгэн машинанууд иишэ тиишээ яаралтай хүндэлнэ.

Зураглал (Үгээгүйгөөр харуулагдана). Шаглай базаарай хорёогой арада гараад, нүхэр хүнтэйгөө архи барижа, хөөрэлдэжэ һууна. Архиниинь дууһана. Хоюулан архи бэдэрхээе базаар ошоно. Тэдэ хоёрой хажууда пэтэн хара нюуртай, пэдьхээг багашаг бэетэй хүбүүн би боложо, самса дорохи һугадаа хабшуулһан нэгэ шэл архи һэмээхэн харуулаад, дурадхана хэбэртэй. Шаглай мүнэ үгыб гэжэ хэлэнэ ха: хоёр гараа арбайлгаад, мүрөө хабшана. Нүхэрын мүнэ гаргажа пэтэн харада барюулна. Хоюулан үнөөхи хорёогой арада гарана. Хойноһоонь пэтэн харань дахалдаад наланагүй, гараа арбагануулан, хоолойгоо зангажа харуулжа байгаад иигэжэ боһоно ёһотой: “Нүхэд, битнай мангарлашоод, үхэжэ ябанаб. Ехые бэшэ, нэгэ багаханиие балгуулыт даа, һайн болохот”. Тэдэнь хайрлажа, иигэжэ хэлэнэ хэбэртэй: “Зай, яаһахань һэм. Уулсыш даа”.

Гурбуулан һуужа, архия яаралгүй ууна, хөөрэлдэнэ, тамхилна.

Дари хүгшэнэй гэртэ.

Дари хүгшэн (*Шаглайда*). Шаглай, ши түрэлэймни хүн гээшэш. Ажал бэдэрхэмни, хото-город зөөжэ ерэхэ наанаатайбди гэжэ хэлээ бэлээш. Теэд тэрэ гэнээр хорёод хоношо-бош, мухаа.

Шаглай (*досоогоо, айнгяар*). Айлда үлүү хүн хэзээдэш үлүү байдаг. Хүгшөөмни намайгаа одоол яба гэхэнь гээшэл ха даа.

Дари хүгшэн. Харахадам халта баримгайхан ерэнэш, ажал олоо гүш даа?

Шаглай. “Халтуура” хэнэб.

Дари хүгшэн. Халтуура? Тэрэшни юу хэдэг ажал бэ?

Шаглай. Юрэдөөл, юун гэхэ юм даа... эндэ тэндэ... олоһон лэ юумэ... тээхэ, зөөхэ, абаашаха, асарха... һаянай үшөө гэр барилгада туһалаа болоноб, теэд модо шуулууниинь ото дуталдаад, ажалшые мүртээ ябажа үгэнэгүй.

Дари хүгшэн. Ай жаалда. Тиимэл гүбэ даа. Теэд шамда, эрэ хүндэ энэ жаахан, ганса таһалгатай модон гэрхэн соохомни байхашни хүндэшэг байна гэжэ ойлгоном. Үшөө аша ба-сагамни ердэг...

Шаглай (*досоогоо: эхилбэ даа, юун гэхэ болообиб?*). Яараха яарал намда үгыл даа. Лабтаб хэрэгээ бүтээтэрээ байхамнил бээ. Ондоо яалтайб. (Уруугаа харан һууба).

Дари хүгшэн (*тамхияа бааюулжа һууд гээд*). Тэндэхэнэ, түлээнэй хажууда нэгэ сарайтайбди. Үбгэмни амиды байхадаа зундаа тэндэ хонодог юм һэн. Дулаараа хадань, али тэндэ ороод байха гүш даа?

Шаглай (*угаа баярлашаба*). Нү-ү, яаһан хайн юм. Оронгүй яахабиб. Ороол гүби. (*Үлдөө-гүйнь болоо гэжэ бурхандаа зальбарба*).

Зураглал. Сарай соо модон орон, стол, стул, ябаган шэрээ. Ньюр таладань угалза хээ зураһан үхэг соо аяга, амһарта, забьяа, сай шанаха плиткэ хүрэтэр байна. Шаглай хамана, тооһо шоройень арилгана, аршана, сэбрлэнэ.

“Угаалган”. Сарай соо стол дээрэ шанаһан мяхан, шараһан хартаабха, дабһалһан үгэрсэ, шэл архи табяатай, сай шанаатай. Дари хүгшэн ороно.

Шаглай (*һаймһаран, тохигонон гүйнэ*). Орогты орогты, хүгшөө, һуугты эндэ. Танииггаа зорюута уриба гээшэб.

Дари хүгшэн. Энэ шамдамни юунэй һайндэр болобоб? Үнөөхи “халтуура” гэдэгээ орхёод, ондоо хайн ажалтай болоо гүш? Стол дээрэ архи табихадаа яаба гээшэбши?

Шаглай. Муу хайншые һаа, өөрын хонохо булантай болоходоо баярлаа гүби даа. “Угаа-гаагүйдэм” нүгэл шэбэл бэшэ юм гү.

Дари хүгшэн. Эй даа. Ямар саг болоһон юм гээшэб, мүнөөнэй залуушуул арадаа аһаансар хубсаһаханишые абахадаа, угааха бариха гэлсэдэг болошонхой. (*Хүбүүнэй ба-риһан архиһаань ама хүрөөд, һөөргэнь табина*.)

Шаглай. Эдээ, сай баригты. Мүнөө намдаа байна гэшэт. Юуншые һаа өөрын булантай болобоб.

Дари хүгшэн (*эдеэнһээн шэмхэжэ эдээд, сай балгаад*). Нохойн эдихэгүй хара уһаар юу хэхэ юм. Манай үетэн архигүй үнгэрөөл һэмди. Архи уужа ябаха сүлөөшые хаана байха һэм даа. Үглөөнһөө үдэшэ болотор амаралта гэжэ мэдэхгүй колхозой ажалда ябахаш. Юрэдөөл, архи намнаашуулые харахаһаа дурагүйб.

Шаглай. Тиигээд лэ гүрэмнай архи тамхи хорино ха юм даа.

Дари хүгшэн. Тон зүб тиигэнэ. Хүнэй наһан тоотой, мэдээгүйдөө намдал шархьишоод, хада гэртээ харихаяа хүлээшоод һуушаш. Дан зүнтэглэтэрөө, дорохи нойтоёо үхибүүдтээ хуурайлуултараа байһанайшые гоёнь үгы гэжэ һанагшаб. Алтан дэлхэй дээрэ нэгэ түрэнэн бээ аятайханаар абажа ябаха юм даа. Архи тамхи андагаари, хэм хэмжүүрын мэдэхэл хэрэгтэй.

Эдээ баряа болоод, үбгэн тухайгаа халта дурдаад (“Энээхэн столдош үбгэнтэйгөө олохон жэлдэ сайгаа уугдаһан, һайса хөөрэлдэгдэһэн байха. Ай, баарһан, ямаршые түрэлдэ ошожо түрөө юм ааб даа”). Дари хүгшэн гаража ошоно. Шаглай үдэшэнэ.

Шаглай (*сарайдаа ороод, досоогоо шэбшэнэ*). Бишые даа болиһон амитан хаб даа-аа. Архи уухаһаа байха үшөө архи хүнгэнөөр зорюута худалдажа абахаб, тиигээд тэрэнээ шаль-пишаһан, голдоо хүрэхээ ябаһан, нюургүй “базаарай хархануудта” хоёр эбхэжэ худалда-хаб. Урда хойноньшые дуулдаагүй үзэгдэл... Яажа хиирэгдэһэн саг гээшэб даа. (*Дуугай бо-лоод һууна*.)

Сарай соо. Үүр сайхын үе.

Юумэнэй түерхэ таярхада Шаглай һэришэнэ. Нюдээ үшөө анихай, шэхээ табин хэбтэбэ. Үнэхөөрөө амиды амитанай һаршаганаһан эли дулдаба. Бээ шэмхээд үзэнэ: “Архи уу ууһаар сагаан хиимни хүдэлдөө үгы юм аабза”. Аргааханаар бодожо, үүдэнэй тэндэхи зайн галай кнопко даражархи-хадань стол дээрэһээн нэгэ томо харха газарта орондог шарбан, хүрэжэ арилшаба. Үхэг доогуур үшөө нэгэниинь оробо. Стол дээрэхи амһартануудын хоһоршоһон: зүһэжэ табихан хилээмэниинь, үсэгэлдэр абаһан саалань, нэгэ шанахаяа орхиһон мяханииншые байбагүй.

Дахин унтахаяа хэбтэһэн аад, зүүдэлбэ.

Шаглайн зүүдэн. Ногуу хэбтэһэн нэгэ хүниие олон харханууд хамжаа баряад, амидыгаарнь эдижэ ороно. Шаглай жэрхээд, хараал табяад, бодошоно.

Шаглай Дари хүгшэнэй гэртэ.

Дари хүгшэн (*Шаглайда*). Манай үбгэжөөл зангаханаа табяад, амарай амар һалгаагша һэн. Үгы болоһоорнь, яндуулнуудшни үдөө, олошороо гээшэ. Барихаа һанаа һааш, зангануу-дын буланай торхо соо бии ёһотой. Өөрөө мэдэ.

Шаглай гурбан занга гаргаба. Үдэшлэн унтахынгаа урда нэгыень стол дороо, хоёрыень буланда мяха хүншүүтүүлээд, зангынгаа дээхэнхээ шагтагалаад табиба.

Һүни. Стол дорохи зангань тас-няс гээд, сошордомоор пииг-шииг гэхэн хашхараан соностошобо. Шаглайн хүрэжэ бодоод, зайн гал носооходонь, томо харха зангаяа шэрээд, столой уягдаһан хүл тойроод, жүдхэн гүйжэ байба. “А-һа-а, хабшуулдаабиш-ы, хара хулгайшан. Иигэжэ гарта орохол нэнши-ы!” Газааһаа түлээнэй ойроһоо ута модо асаржа, хархын толгойхонице хас гүүлэбэ. Тэрэнь Шаглайн хүл өөдэ хүрэн аһалдашаба. Жэрхэхэн, хүрдэхэн Шаглай гэдэргээ түргэн зайлахадаа, стулһаа торожо, газар дээгүүр хийдэшэбэ. Мухарижа унаһандаа сухалынь хүрөөд, бодожо модоороо наншажа, удаан татагашан хүдэлхэн хархые һалгаба. Гаргажа хаяна.

Үглөөгүүр һэрээд, зангаяа шалгахадань түрүүшынхиһэнь багашаг баһа нэгэ харха хүлөөрөө хабшуулдаад, буланда хүдэлэнгүй хэбтэбэ. Гурбадахи зангань хүдэлөөгүй, зангаараа. Хархые газаа гаргажа, дүтэшэ ябаһан миисгэйдэ хаяхадань, ерэжэ үнэрдөөд, ойронь хүрэбэгүй.

Шаглайн зүүдэн. Нютагтаа. Уйтахан гудамжаар һогтуушаг гэртээ ошожо ябатарнь, урдаһаань уб улаан нюдэтэй, хүлээшэхэн халзан буха гаража ерээд, хүрөөтэй шангаар бүрхиржэрхибэ. Шаглай айһандаа аһан шадалаараа гэдэргээ гүйшэбэ. Буха хойноһоонь харайшаба. Багахан хашаа дээгүүр хүрэжэ гарахадань, буха баһа хүрэжэ гараад, хүсэхэ тээшээ түргэдэнэ. Айһан хүрдэхэн Шаглай шашха хуугай табижа, үндэр дал тээшэ харайна. Аминиинь сагдажа, хоолойн хордоно, буха хойноһоонь улам дүтэлнэ. Арайл үрдижэ, дал дээрэ гаража абаба. Мүргэдэг буха далыень тойрожо гүйһэн бэээрээ үүдээр ороод, хүшэлнэ. Оройгоороо найган хүдэлхэн үндэр модон шэнгээр дал орбогошожо эхилбэ. “Туһалым! Абарым! Һэй-е!”, хашхараад һэришэхэдээ, шал хүлэршэнхэй.

Шаглай. Яһан муухай зүүдэн бэ? Баһа шүдхэрөө зүгнэбэбиб.

Шаглай бодолдо абтана. Гэртэхээ асарһан хоёр зуун солхообмни хэдышье гамтайгаар гаргашалхамни дууһажа эхилбэ. Олоһон олзо болоошомни “базаарай хархануудтай” хамта архин болоод лэ һалашана. (Хүндөөр һанаа алдан хэбтэд гээд, дурата дурагүй хубсалжа, сарайнгаа үүдэ шэбхэдээд, гарана).

Базаар дээрэ. Гудамжада хүнүүд субажа, таһалгаряагүй машинанууд гүйлдэнэ. Базаарай наймаашад жэмэс, яблукануудаа, огородой эдээнүүдээ, асарһан мяха юугээ дэлгэжэ эхилэнхэй.

Олоной хүлгөөн соо эндэ тэндэ булан тохойгоор һаглайн архиншад һүүзылдэнэ. Тэдэнэй хэн нэгэниинь танил талатайгаа золгоод, һалан һандангүй хойноһоонь дахажа, боһожо, хэды еды түхэригынь ходолно.

Шаглай үүдэндэ зогсоод танилнуудаа хараашална. Хажуу тээһэнь хүн һабардаад абаба. Шара шүдээ ирзайлган хара Мишка энеэбхилжэ байжа юушьеб тэрээндэ хэлэнэ. Таахада, иимэ үгэнүүд ха: “Юумэтэй гүш? Бидэндэш нэгэн хэрэгтэй. Хүдөөһөө ерэхэн нүхэрни (тиишээ гараараа харуулна) үхэжэ хэбтэнэ. Мүнгэн биц, үгөөдхил даа. Шаглай иимэшүү харюу үгэнэ ха: “Өөрөө зобожо ябанаб. Үсэгэлдэр үнгэрүүлжэрхёоб”. Хара Мишка гараа шэдээд (“ай!”), газарта нёлбоод саашална. Шаглай нүгөө тээшэ гэшхэлбэ.

Һугадаа сумка һугабшалһан тэнзэгэр Тоня урдаһаань ерэбэ.

Тоня (хурса хара ехэнүүд нюдөөрөө урин зулгыгаар миһэрэн шарайшалаад). Оо-о, үнихэнэйшье золгоогүйбди. Һайн гүш?

Шаглай. Муу. (Пүмпэгэр сумкыень шэншэлэн харашана.)

Тоня. Тухайлнаб. Шарайшни һөөл бэшэ, хабдартай. Ехэдүүлээ алтайш даа. Теэд толгойгоо заһаагүй хүн гүш? (Һурамхи гуримаараа тойрожо, һэргээгэр харасагаагаадхиба.)

Шаглай. Тиимэ, зобонгиб. Үүрээр нэгэ юумэ уугаа һэм. Тэрэм гаража, зобоожо эхилээ.

Тоня (алярхан). Намда байнал. Заһыш!

Шаглай. Нээрээ гү?.. Үгыш. Юу байнаш. Бишни толгойгоо заһажархёод, ажалдаа ошом.

Тоня. Тиишээ, харша руугаа зайлая. (Тоня хажуугаарнь үнгэрэн, урагшаа сэхэ ябажархиба.)

Шаглай хойноһоонь һэримжэтэйгээр алхална. Зонһоо холо болоходонь, хажуудань хара Мишка ерэжэ, хармаандаа гараа хээд, хажууһаань һалахаар бэшээр ябаба.

Хара Мишка. Хажуу тээһээш һэмээхэн хаража байгааб. Бүтэбэ ёһотой гэжэ ойлгобоб. (Шэбэнэнэ) Табин граммшье хэжэ үгыш даа. Үхэхээ ябанаб.

Шаглай. Ямар нөөл абааштайбши. Юумэ алдахагүй, унхидаад лэ байха. Шамтай шашалдажа ябаһаар, хари, тэрээнээ алдажархюужаб. (Гүйхөөр шахуу түргэн алхалшана. Хойноһоонь арай хүлөө хүдэлгэн хара Мишка гүйхэ ханаатай оролдоошье наа, гээгдэшэнэ.)

Тоня харша руу ороод, сажанлагдан табигдаһан түлээнэй саана хүлээжэ байба.

Тоня (хахадые задалхыень харбайба). Би өрөөшье ехэш найн бэшэб. Хоюулан уужархия. Хожом харюуем түлэнэ бээш.

Нэгэ нэгыг уугаад, хажуу тээшээ ошоож, хандали дээрэ һуубад. Үгэтэй хүүртэй болоһон Тоня үсэгэлдэрэйнгөө ябадал шабхан хөөржэ ороно.

Зураглал (Үгэгүйгөөр). Тоня гараа арбгануулан, хүхюүгээр энэжэ байгаад Шаглайда хөөрэнэ. Тэрэнэ иимэшүү ха: “Һо-о, бишни үсэгэлдэр олзотой ябааб. Мүнгэгүй фронтовик хүн дайралдашоо... Нэгэ улаан архиһаа найнии ханаһандаа хүртүүлээб... (Ойлгосогүй, хоюуланайнь лэ мэдэхы асуудал ха, таахада архин тухай).

Шаглай. Гурбан саг тулахаяа байна. Үнөөхи ажалнишье яаж байгаа юм ааб... Зэ, байгдаа, мүнөөдэр ошохогүйб, шадални үгы байна. Яаха болонобибди?

Тоня. Яаха гэжэ даа. (Халуудаһан Тоня платиингаа дээдэ захиһаа барижа, халхи нэбинэ.) Ажалдаа ошохол хэрэгтэй байгаа даа, ондоо юугээ хэхэмнай нэм. Али түрүүшээр манайдаа ошоод, хүйтэ нойтоор нэгэ юумэ эдээд гарахамнай гээшэ гү?

Шаглай. Танайда?.. (Тони толгойгоо дохино.)

Зураглал. Үдын эрье зубшажа, налшагар жаахан гэрэй үүдээр оробод. Түрүүн гэнжээ татан хүрэгсөөн, боһон хусажа эхилһэн нохой эзэнэйнгээ хорихолоор, болибо. Яһала уужамшаг харша соонь огородой элдэб зүйлэй эдээн, үхэр нюдэн хүрэтэрөө элбэгээр таряатай. Хоёр таһалгатай гэр соонь юумэн бүхэн байрадаа, халан хандай хамган бэшэ байһыень гэршэлнэ. Ундаа хүрэгжэ, амаа хаташаһан Шаглай хүйтэн уһа эрижэ, гүлд-гүлд гудамхина.

Тоня. Уһанайш тоолхо юуб даа.

Шаглай. Яаха болоноб? Уухамнай гү?

Тоня. Хари, уһаар ундаа харюуланхаар...

Зураглал. Тоня бодож, пезшэнэй саанаһаа гурбан литрэй пүсхэгээр шэлээр дүүрэн брага асаржа, хоёр аяга аягалба. Шаглай амяа абангүй хүнтэрүүлжэрхибэ. Урал амаа тамшааба, гэдэһээ эльбэбэ, ехэл амтатай байһандань бүдүүн хургаяа харуулжа, баяраа мэдүүлбэ. Холодильник нээгдэжэ, даб-халһан үгэрсэ, улаахан помидор, шанаад хүргэжэрхиһэн гахайн бүхэли мяхан бии болошобо. Шаглайн үшөө ууха ханаатай харбагашахадань, Тоня хорижо болжулба: үлүү гаратараа һогтожо болохогүй гэжэ ойлгуулаа ха. Тээдшье шэлын хахадтаа ороһон. Амаа халаһан хоёр гаража ошонод.

Шаглай Тоня Хоёр. Үдэшэ.

Тоня. Бидэ хоёр ямар һонёор дахин уулзашанабибди. Энэмнай нэгэл ушартай байжа болоо. Яаха болонобибди? (Шаглайн абья гарахагүйдэ.) Манайдаа ябашахамнай гү?

Шаглай (дуратайгаар). Ябаал гүбди.

Тоня (баярлан). Тиигэбэл базаар дайраад гаруужамди.

Базаар дээрэ. Хотынхинай ажалын дүүрэгжэ, тэдэнэр базаарта эдихэ уухаяа суглуулжа ябанад. Тоня Шаглай хоёрой харабша доро ошоожуугаад байтарнь, хара Мишка хажуудань нэгэ танигдаагүй хүнтэй бии болоод, үбсэгэшэн энэһээр дүтэлбэ.

Хара Мишка (нюдөө эмнисгээгээд). Үглөө үглөөгүүр нүхэрни нютагаа бусаха юм. Нэгэ юумэ бэдэржэ ябанабди. Мүнгэн нүхэртэм бии.

Тоня. Хэдые абаха гэнэт?

Хара Мишка саанахана зогсоһон нүхэртөө ошоож, хэдэн үгэ андалдаад, зузаахан шарбуунсануудые абажа, халаһандаа хээд, зай, ябая, зайлая гэжэ ойлгуулба. Тэдэнэр дахасалдажа, харшын арада оробод. Тоня дүрбэн шэлээ үгөөд, мүнгыень абана.

Тонииндо.

Шаглай (үүдээр орожо ябахадаа). Хамарайм үзүүр яатаргаа зохолшобоб. (Хамараа нюхана.)

Тоня (*урдань монсогошоно*). Алдахагүй сэсэн хамартай байнаш. Зүгнөөл даа. Ондоо юумэншни зохолно үгы гү? Бү хүлээжэ ядаарай.

Шаглай. Сэсэн хамарай орондо сэсэн толгойтой хаа, дээрэ нэн ха (*эльгээ хатаһаар гэртэнь ороно*.)

Гартаа барижа ябаһан хара үнгэтэй архи хэдэг туулмагханаа Тоня үүдэнэй захын хадааһанда үлгэжэрхөөд, диван дээрэ ошожо нуугаад, хүлһээ аршасагаана.

Шаглай (*мэдэхэ болоһон хадаа пезшэнэй саагуур табяатай нэгэ шэл архи абажа, хамарайнгаа урда нэжэрэн сэлсэгэшүүлнэ*). Хатуу хараяа хараад нуухагүй нэн хойноо нээл саашань.

Тэдэ хоёр зуу зууеы ууһаар, нуун байн шад улааханууд, зугаа хөөрөөниинь ходорхой хүнгэн, дулааханууд болонод. Архиин нүүлээр үнэрдэхэ, эдихэ юумэн стол дээрэ обоо собоо табяатай, тээд тэдэнэр балай эдээлнэгүй, архиһаань ондоо үлүү хайн эдээн үгы. Амаяа халаһан хоёрто алтан дэлхэй, ажабайдал аргагүй гоё хайхан боложо үзэгдэжэ эхилнэ хэбэртэй. Сэдьхэл бодолоо нээжэ, сэхэ бүхээ хөөрэлдэхэ хүсэл Тонида зүндөө ерээд халабагүй.

Тоня. Шагна даа, Шаглай. Ши намай жаргалтай гэжэ һанана гүш? (*Шаглай хамараа нюхасагаана*.) Хүн лэ хаа намайе хүйһэндөө нөлбожо, хара бээе жаргуулжа ябадаг гэжэ һанадаг. Тээд шамда хэлэхэм: жаргаха жаргалгүй хүнби! Юуб гыш: сэдьхэлни хоһон. Үдэр үнгэрөөл хаа, болоо гээд ябагдана... Бү энеэбхилэ, бү наада бари. Нээрээ хэлэнэб.

Шаглай. Үгы. Наада баринаяб.

Тоня. Эрэшүүлые мэдэхэ болонхой-ойб. Ши намайе заа басаган мэтээр мэхэлжэ шадахагүйш. Хүнэй нүдэ хараад, юу бодожо байһыень ойлгодогби... Жаргалгүйб гэжэ шамда хэлэнэб. Жаргалгүйб! (*Дорьбоотой шангаар хэлээд, Шаглайе хүзүүдэд гэн абана*.) Ши жаргалтай гүш?

Шаглай (*уяран алдаад*). Юун гэхэб? Жаргалшые гэжэ даа, би зоболонтой амитан бэшэ хүн гүб. Зон тойронгоор ябаад лэ үнгэрхэ наһан юм бээ.

Тоня. Гуйраншан болохоб гэбэ гээшэ гүш?

Шаглай (*тамхиндаа аһан*). Бологдоод шахуу ябагдана ха юм. Өөрөөш ойлгохоёо болиһонби.

Тоня. Ай, баарһам даа. Мүнөө сагта гуйраншад харагдахаяа болёо агша. Шимни ухаагаа төөрөзгүй аабзаш? (*Нюурыень харашана*.)

Шаглай. Ходо архиин манан соо ябахадаа, төөригдэхээршые болоо байха.

Тоня. Ай, Шаглай, Шаглай, залуу наһанайнгаа түлэг соо ябаад, өөр тухайгаа муугаар бү хэлэл даа. Нам шэнги һамган бэшэ, бүһэтэй хүн ха юмши.

Шаглай. Залууш гэжэ даа. Дүшэнэй хорёодо орожо ябанаб...

Тоня (*гэнтэ*). Но-о, сагаа харажархил даа. Ошожо, ажалаа хэхээ гээгдэжэ байнаб.

Шаглай. Найма.

Тоня. Байза, үшөө оройхон болгоод шалаяа угаахаяа ошохо гү, үгы хаа үглөөгүүр эртэ ошохомни гээшэ гү? Мүнөө үнэр танар юумэн ябахадам, “барилгын конторын хондогор харуулшан һамган дахин архи уунхай ажалдаа ерээ” гэжэ баһа хобложо болохо.

Шаглай. А -а, уборщица гүш?! Бараг юм ааб даа. Нэгэ үдэр угаагданшыегүй байхадаа яахань нэм.

Тоня. Тиимэшые бэшэ, Шаглай. Шуурхай саарһан тоһон хоёрой стол дээрэнхээ абтаагүй байгаа һаань, донгодолго эдихэш. Үдэшэ оройшог болог лэ дөө...

Энээнэй нүүлээр хундага хундагые тогтооходоо, хожуланайнь зүрхэ амин хөөрэнги боложо, үгэ хүүрыншые үнэ сэнгээ алдагдажа, томо-томо һанаашалалганууд хэлэгдэдэг болобо. Шаглай хүлэржэ эхилбэ.

Тоня (*улам зүрхэ орожо, ташаагаа тулаад*). Бишни нүхэрөө алдаһаар гурбан жэл болошобоб. Аймшагтайл хайн хүн ябаһан юм. Мээл алтан шэнги. Хай, тиимэ хүн мүнөө олдохошыегүй ха. Яахаб, оршолондо дайрагдажа ошоһон нүхэрөө дахин амидыруулхагүйш.

Шаглай. Яахан юм бэ?

Тоня. Машина дайражархиһан юм. Ногтуу бузар ябаа.

Шаглай. Ай халагам, муухайл юумэн болодог байна даа. Хэн мэдэбэ, бишье тиимэ ушарта дайралдажа болохоб.

Тоня. Бү хэлэ даа. Газар дороһоо гай гэдэгынь тудалдажа болодог юм. Газар дээрэ ганса үхибүүтэйшье байхаяа яагаабиб гэжэ шаналагшаб...

Долоон жэл нуутараа үхибүүтэй болоогүй тухайгаа Тоня орилхоһоо нааша шашаад халабагүй...

Үглөөгүүр. Тоня Шаглай хоёр нэгэ орон дээрэ, нэгэ хүнжэл доро ороһон юумэд унтаж хэбтэнэ. Шаглай хүжүүнээр хүдэлөөд, өөдөө үндыбэ. Хажуудань няалдаад хэбтэнэ Тониин томо сагаан үбсүү хараад гайхана.

Шаглай (*шэбшэнэ*). Хэды багта ногтожо, хубсаһаа тайлажа, Тонитой нэгэ орон дээрэ хэбтэнэнэ оройдоо хананагүйб. Шүдхэр абаг, эндээ хоноһом болоо. Газаагуур унажа дуһажа, улаан малгайтанда баригдабал, алдарагдаха нэн. Юрэдөө, яагаад унтаа гээшэ нэмбиб? Амаа ехэл халанхай, шашажа байгаал нэм. Тонитой тэбэрилдээдшье нуугаа нэн хаб. Тээд хэды багтань хүнжэлдэнэ ороо гээшэбиб?

Шаглай Тониин саанаһаа нугарха гэбэ. Хүдэлөөд, бодохо хирэндэнэ Тоня иираглаһаар нэрижэ, ёгшобо, ёлосогообо. Шаглай хүл дээрээ бодоно.

Тоня. Хайшаа зорибош?

Шаглай. Хайшаа гэжэ. Ундан хүрэнэ, толгой...

Тоня. Оо-ёох даа, бишье мууби. (*Үндыбэ.*) Толгойхоноо заһаха болоо хабди.

Тониин газаа гараха хоорондо Шаглай стол дээрэ табяатай байһан брагаһаа дүүрэн аяаа хэжэ, гүлд-гүлд гудамхяад, тамхияа носообо.

Тоня (*орожо ерээд*). Эрэ хүн гэжэ хананамни, ши намһаа долоон доро байбаш. Уужа нуутараа столой хажууда унашахадаш, хубсаһыш тайлажа унтуулааб. Дэмы табиһан дээһэн хаш. (*Тоня холодильник сооһоо архи гаргажа, хоёр газар хубааба.*) Хамтарая, хамжая гэжэ халанагүйш. Тэрэнэ ханана аабзаш даа?

Шаглай. Шүдхэрыш, ногтошоо юм байнаб.

Тоня. Дурадхал оруулаа нэн хойнош яахаб. Ганса бэе аад, арсажа байха нэн гүб. Гансал минии үгөөр байхаш гэхэдэмни, тэбэрихэ таалахаһаа бэшэ юумэгүйш. Зай, баряад орхие. Хараад нуухамнай нэн гү? (*Архияа уунад.*)

Шаглай (*Тониин хэлэхые шагнаархан, олзуурхан бодомжолно*). Иигээд хараал шэрээлгүйгөөр толгойем заһаад байдаг хамган ямар хайн гээшэ нэм. Али түрүүн дээрээ хамгад иимэрхүү байдаг гү? Хайн байтараа галзуу нохой мэтэ аашаяа гаргахаяа забдаха гү? Улаан-Үдэ ерээд, архиин мангар соо ангайжа ябатараа нүхэргүй хамга олоод, орохо гэртэйшье болохонни гээшэ гү...

Тоня. Хубсаһыш хуу тайлаад, орон дээрэ хэбтүүлхэтэйм адли намайе тэбэрихэ бажуухадаа, хубаа, угаа тэнхээтэй байшоош. (*Тоня альгаараа амаа бүглэжэ байжа эльгэ хатаба.*)

Үүр сайба. Газар гараад, һөөргөө ороһон Тоня забда забгүй хубсалжа, ажалдаа ошохоёо яарашаба.

Тоня. Удахагүй ерэхэб. (*Гаража ошобо.*)

Шаглай Тонииндо байрладаг болобо.

Соносхогшо. Эрэ хүнэй энхэрэл, озолдооной охи ханашаһан багжагар бүдүүн бээтэй хамган, хоршогор хара аад, үндэр бээтэй Шаглай хоёр архи дээрэнэ танилсаад, ойро зуура аминай жаргал эдлэншээ байба. Наһаараа үлгы хүдэлгөөгүй Тоня дахуулжа ябаха, хожомой хожом үргэн хараха үхибүүтэйшье болоно аабиб гэнэн холын ханалтай байгаа. Нүхэрынь болоод, үгэ хүүрхэн соомни байбал, ошотороо архияашье хаяжа болоно аабза гэжэ найдаа. Харин Шаглайда орохо гэртэй, үмдэхэ хубсаһатай, гэдэнэ садхалан яабал ондоо юун хэрэгтэйб?

Тониинда.

Шаглай. Бишни “Линхово” гэжэ уран найханай газарта гуулин хүлэрөөр хүрэг, бурхан, соёмбо, хүрдэ гэхэ мэтые дархашуулай шудхахата туһалжа, багахан мүнгэ олоно гээшэб. Теэд хотын пропискагүй аад, тэндэ ажалда үнэн орохо эрхэгүй хаямбиб даа. Иигэнээр хүйтэржэшые эхилбэ. Үбэлэймни хубсаһан гэртэмни хүдөөдөө үлэнэн. Яаха хээхэ болонобиб?

Тоня (хэрэгсээбээгүй). Юуень хүрдөө айгаабши? Морин хатартай, хүн аргатай.

Шаглай. Али хүйтэн болошохоһоо урид үбэлэйнгөө хубсаһанда ошожо ерэхэмни гээшэ гү?

Тоня (тоосогүйгөөр). Абаха юумээ абаад ерыш! Һалаһан үгы хоёрой хоорондо нэрэ зүүжэ ябаһанайш гоёнь юуб? Намтай хамтарбал, паспорт дээрээ байрын пропискын тамга табыулхаташниш бэлэн.

Иигэжэ найдуулһандань Шаглай угаа баярлаба.

Автобусуудай вокзалай дэргэдэ.

Дарма. Үсэгэлдэр базаар мяха худалдажа байхадаа шамайе хараа нэм, хүхирхэдэм дуулаагүйш. Үнинэй харагдахаяа болиһон шимни ямар һонинтой ябана гээшэбши?

Шаглай. Үглөөдэрэй билет абабаб. Үхибүүндээ хубсаһа хунар, яблока, конфетэ хүрэтэр баһа абалсабаб даа.

Дарма. Ө-өө, гэртээ ябахашни гү? Тиибэл сугтаа ошохо болонобди, би баһа үглөөдэрэй билет абанхайб. Нютагаа мүнөө бусан бусахаяа ябана гүш?

Шаглай. Һөөргөө ерэлгэтэйб. Намайе тэндэ хэн хүлээхэб даа.

Дарма. Басаганшни яагаа юм.

Шаглай. Гэрһээ үлдэжэ гаргахатаа, нюдэ амандам бү харагда гэжэ намайе найхасаамни зангаа зандараа нэмнэй. Грязнухын ЛТП-дэ тушааха гэхэдэнь, бүтэн дээрээ тэрьедээ нэм.

Дарма. Хари-хари, улаан малгайтан шамайе бэдэрээд, һурагшалаад ошоо гээ нэн. Мэдэхэ хүн байгаагүй хаш.

Шаглай. Хайшан гэхэш. Хоолойгоо тоншодог болоһонойнгоо түлөө хоёр жэлээр тэрээ руу орожо түгэншэлэн зобонхаар, холуур ябаашам дээрэ болоо ха юм. Хараалша гэргэм совхозойнгоо гахайда хүдэлһөөр зандаа гү?

Дарма. Байгаа ааб даа. Шамайгаа үгылдэг хэбэртэй агша. Хот-городһоо ерэнэн хүнһөө һурагшална гэлсэгшэ.

Шаглай. Хаана байһыем мэдээд, барижа тушаалгахаяа һанаа ааб даа, ондоо юун байгаа гээбши. Минии орондо хэн гахайн эдээ шананаб?

Дарма. Дохолон Степаниие табяал гэлсэгшэ.

Шаглай. Тэрэ баарһан һогтуу би хоёр адли бэшэ аалди даа.

Дарма. Үүри, ши замаа төөрэд гээд ябанаш даа. Үнэн дээрээ нютаһаа үлүү найхан юумэн хаана олдодхихоб. Нютагаа бусаал һааш, дээрэл байха даа. Бултал уудаг ха юм-бибди. Намганайнгаа хараахата мэдээ ухаа табяад орхихо юун байгаа юм. Нёлбыш саашань!

Шаглай. ЛТП-дэ оруулагты гэжэ мэдүүлгэ бэшээ ха юм. Али мүнөөшые ошоһонойм хэрэггүй гү? Баһа захигүй ехэ шууяа шумараан эхилжэ болохо.

Дарма. Ошохо гэнэн руугаа ошо. Бишни хажууһаань хэлээд үзүүжэм, юун болоодхёо нэм. Бү сухари. Ганираа галзуураа һаань, өөрөө мэдээрэйш...

Тониинда. Урдандаа Шаглайн үүдээр ороходо хусажа бородог барбагар хара, пэсхэгэр жаахан нохой һүүлээ шарбасагаата болонхой. Мүнөөшые гиинаад, байрадаа хүрээсгөөбэ. Шаглай зогсожо, иишэ тиишээ харасагаан, һанаа алдан, гэртэ оробо. Орон дээрээ саашаа хараад, унтаж хэбтэнэн Тоня үндыжэ, нюдөө онилгоод, эбһээлбэ, һуняаба. Шаглай билет абаһан тухайгаа хэлээд, гуталаа тайлажа, стул дээрэ хүндөөр һууба.

Тоня. Баһа баринхай гүш даа? Үглөөдэр нютагаа ябаха һаа, архая татад гэхэ юм. Хэды хонохо болонош? Али шимни бусалтагүй ябашахашни гү?

Шаглай. Ошонойшьеб гэжэ ехэ нананагүйб.

Тоня. Ошоогүйдөө хайшан гэхэш. Хубсаһа хунараа асархаш, военнэ учётһоо гарахаш. Тэрэгүйдөө хайшан гээд эндэ пропискада орохобши. Толгойтой юм наа, бодоод үзыш.

Шаглай. Тиимэл юм ааб даа. Гэнтэ улаан малгайтанда үгэжэ байха болоо наань яаха болонобиб? Тиигээд лэ, хойшо таталданаб.

Тоня. Шамае эдихэ бэшэ. Гэрһээш үлдэжэ гаргахадаа, алиментэшье хэрэггүй гэнэ гэ бэшэ хэн гүш?

Шаглай. Шашажал байгаа ааб даа. Тэрэнэй зан ши мэдэхэ бэшэш.

Тоня. Эрэ хүн ха юмши. Шиниил шиидхэхэ хэрэг. Ехээр ханаагаа зоболтогүй.

Тоня бодожо, сайгаа табижа, эдээ бэлдэжэ оробо.

Хүдөө нютаг. Таряанай газар хуряагдажа дүүрэхэ болонхой. Малнууд бүлэг бүлэгөөрөө тээ саанань бэлшэнэ. Нютаг руугаа ерэжэ ябаһан Шаглай хүндэ бодолдо эзэлэгдэһэн, абяа аниргүй автобус соо нууна.

Дарма (автобусһоо бууха болоходоо тохоногоороо Шаглайе сохёод). Шарайшни ямар барагар бэ? Намгандаа ерэнэнэй баяр нюурташни оройдоо үзэгдэнэгүйл. Зүрхэтэй болохын-ши тулада нэгэ юумэ оложо бариха байгаа бэшэ гүбди? Манайда гурбан шэл байһанаа, га-хай гаргалганаар шэлэшэнэ хэн.

Шаглай. Найн лэ байгаа. Тээд хаанаһаа олохобши?

Дарма. Байза, бэдэрээд туршая. Шиниимни орожо ерээ наа, үнинэй хараагүйшүүл һүүл-шынхией гаргахадаа болохо.

Шаглай (сошоно). Үгы, үгы. Би айлнуудаар дэншэн ябахагүйб. Хүнүүдтэ ехээр харагда-хаяа найшаанагүйб.

Автобусһоо буугаад, хотон руугаа хожулан ошоно.

Дарма. Бишни Балбар хуряахайнда ороод ерэнүүб, байжа болохо. Ши һубагай хажууда ошоод, нуужа байгаарай. Би түргэн ерэхэб.

Хүн зон гудамжада харагданагүй. Эрэ тахяагай хашхарха, нэгэн хоёр нохойн наб-һуб гэхэ дуулда-на. Һубагай уһан һалхинда мэлмэрэн урдана. Шаглай ханаа алдаад, рюкзагаа газарта табижа, үбдээ дээрээ сомсойгоод, нюдөө аниба.

Шаглай (уй гашуудалтайгаар). Эх даа, хүбүүхэм. Ямар үйлын үрезр тиихэдэ шамае абажа гараа гэшэ хэмбиб? Али тиимэ хуби заяатай байгаа гүш? Жэгтэйл юртэмсэ байна даа. Уһанда ороод, шанга наранда шаруулжа дурд гэхэ хоорондом гурбатайхан хүбүүмни уһанда орожо, ами табижархиһан байгаа. Алтаар оройжо, амидыруулжа абахагүй хэн хой-ноо яахабши даа, хөөрхы... Өөрөө уһанда шэнгэшэһэн байгаа наам, холо дээрэ хэн. Ябаал хадаа ябажа байнам.

Дарма. Ерэ-э, ерэ наашаа! Эндэ нууя!

Шаглай (рюкзагаа муртөө хаяад, нүхэртөө ошожо ябахадаа). Мүнөөдэр хуби заяанайм зангирһан, бусайдаһан һабагша задаржа эхилхэнь. Хаана, юу хэжэ, хайшан гээд амидаржа ябаһанаа намгандаа тоосохо болоно гүб?

Дармын хажууда ерэбэ. Тэрэнь шэлтэй архияа задалаад, дүрбэн зүг тээшэ сасажа, сэржэм үргэбэ.

Дарма. Золной болоо. Энэ сэлсэгэрэй түлөө сонходонь рама хэжэ үгэхэ болооб. (Хажуу-дань ерэжэ нууһан Шаглайе хайрлан татажа, хахад аяга архи һарбайна.) Шаглай, бари. Досоош хүнгэрхэ. Адаглахадам, шимни дан уруу дурууш.

Шаглай. Эдир наһамни гэнтэ ханагдашаба – хирэ тортог халдаагүй түрүүшын арюун дуран, хамаһаа үнэтэй хани нүхэсэл. Алтан дэлхэй гэдэгнай али тиимэшье муу бэшэ гэшэ гү?

Дарма (хүхюутэй, энеэлдэжэ байха үедөө). Намгандашни нюурдагша боложо, гэртэшни ошолсохом гэшэ гү?

Шаглай. Нүхэр, боли, боли. Гал дээрэ улам ехэ дари адхахаш. Өөрөө арга хургын оло-жо, хөөрэлдэжэ туршахаб.

Дарма. Шаглай, ши юрэдөөл намгантаяа үгөө ойлголсожо үзэ. Мүнөө болоһон хойно хаагуур түгэншэлхэбши. Наһамнайшые ябажа байна.

Шаглай. Тиимэншые тиимэл юм аабза. Тээд намгымни мэдэнэ ха юмши. Хэнтэг хэрүүл-шэ гээшэнь тэнсэлгүй. Би ая аашыень тэсэжэ ядаад лэ архи ууһан, тэрьелһэн хүн аабзаб. Хүбүүһээ хойшо алан түлэн алдаа. Унтажа хонодоггүй нэм.

Дарма. Эдэ ута үһэтэйшүүлые мэхэлээд, худалаар-нээрээ магтажа аяг зан соонь байха юм гүб даа. Тэрэгүйдэ хэрэг бүтэхэгүй.

Шаглай. Ши тиигэжэ шадаха хүн аабзаш. Бил шадахагүйб.

Дарма. Мүнөө намганайнгаа баһал шангараа наа, яаха хүмши?

Шаглай. Хайшан гэхэбши, һөөргөө бусаал гүби.

Тэдэ хоёр гар гараа адхалсажа, гэр гэртээ тарыхаяа түхээрбэд.

Дарма. Хэрэгшни һайн бүтэг.

Шаглай. Харана аабзабди даа. (*Шаглай саашалба.*)

Зураглал. Хотон айлай баруугаар, хүнэй нюдэнһөө далдашагаар, хэнтэйшые золгонгүй, Шаглай уруугаа харан алхалжа, гэртээ дүтэлбэ. Рюкзагаа харша дээгуур шэдээд, оршон тойроноо хараашалба. Малайнь далай үүдэн сэлээтэй, тэндэ хэдэн тахяануудын наг шэбхэ онгилжо, хорхой шумуул бэдэрнэ. «Минск» маркын хуушан мотоциклынь модон гэрэй арада табяатай хэбээрээ, эзээ хүлэ-жэ эсэшэһэн мориндол харагдана. Хабар эртүүр хахалха гэжэ асарһан нойтон түлээнийньшые тэн-дээ хэбтэнэ. Юрэдөө, юншые нууриһаа хүдэлөөгүй янзатай. Һанаата болон зогсод гээд, харшаяа абаряад, яаралгүйгөөр үүдэндээ туласа ерэжэ, хэрэлсы дээрээ нууба. Үүдэнэй түрд гэхэдэ, гэдэргээ эрьелдэнгүй, нууһаараа нуугаад, аадар мэтэ һамганайнгаа үгын адхархые хүлэбэ. Бэшэ. Шагша баса-ганиинь абяагүйгөөр зэргэлжэ хажуудань нуугаад, эсэгийнээ нюурын харана. Зургаа хүрэн, гараха түрэхэнөө ээрүү тула хүндэ үгээ ойлгуулжа ядадаг Шагша басаганиинь уярһан, хайрлаһан юумэндэл, Шаглайн мүр дээрэ гараа табиба. Шаглай хүзүүдээд, басаганайнгаа хасарые таалажа, рюкзагаа ба-рюулба. Амһарын нээхэдэнь яблокаһаа эхилээд, олон юумэн тэндэнь басаганда харагдашаба.

Шагша (*айхабтар баярлажа*). Э...э, энэ мэ.. мэ... минии. (*Гэртээ гүйн ороно.*)

Шаглай. Эх, хөөрхэймни. Нургуулида орохо сагын тулажа байна. Яажашые наа хуби за-яагаа эдлэхэ юм аабзаш даа. Дутуу бэшэ, ухаатайл даа. Ногтуу шамһаа боложо иимэ түрөө гэжэ намайе һамгамни зэмэлдэг. Бурхан мэдэг.

Хүлээһэнийнь һамганиинь гэрһээ бултайнагүй. Шаглай бодожо, гэртээ оробо. Елэн хара нюдэтэй, тамир шарайгаарнь сухалдаһан үгыеньшые мэдэхэ тухайлхын аргагүй Ганирмаа ушаагайнгаа хажуу-да эрьелдэжэ, үгэ дуугүй утаба. Шаглай малгайгаашые абангүй, столдо ошожо нуугаад, тамхиндаа аһаба. Шагша басаганиинь стул дээрэ рюкзагын табяад, яблока, конфедүүдые, булка, сүүшхэнүүдые гаргана. Гэр соонь хамаг юумэн хуушаараа. Һаланшаг һамганайнь хаяһан юумэнүүд эндэ тэндэ хэб-тэнэ. Шаглайшые үгэ гарабагүй.

Ганирмаа (*болоһон хартаабхаяа гаргажа, хальһыень арилгаад, шарахаяа бэлдэжэ байхадаа*). Хаагуур тэнэжэ ябаһанаа бии болобош?

Шаглай. Город гохойгоор.

Ганирмаа. Улаан малгайтанһаа тэрьедэжэ, олоной хүлгөөн руу ороо гүш?

Шаглай. Өөрөөл үлдөө, Грязнуха хүрэтэр ябуулхам гээ бэшэ һэн гүш?

Ганирмаа. Түрэнэн хүбүүеым уһанда шэнгээгээд, үдэр бүхэндэ архи залгихадаш, бэрхэш даа гээд, шамайе хараад нууха байгаа гүб? Бурхан мэтэ үхибүүгээ һанажа, мүнөө болотор үргэнэ нойргүй байнаб.

Шаглай. Намайе һанаа амар ябана гэжэ һанана гүш? Энэ улаан зүрхөө нуга татуулһан-дал һанаа үнөөндэ абташоод, зобожо ябадагби.

Ганирмаа. Үнэхөөр хэлэнэ гэжэ һананагүйб. Яахадаад ши хүбүүгээ хосороһон байгаал хабши! Хара архиншан! (*Ганирмаа шүдөө зуушаба.*) Мүнөөшые халамгай, уумхай пүл-пал

гэнэш. Шамда юумэ найдахаар хүн гээшэ гүш? Гахайн бааһан даһаа! (*Шаглай дуугай хуугаад, тамхияа яаралгүйгөөр хороно.*) Хэды нара соо үгы болоходоо, ажал хээ гүш, али архияа залгижа ябаа гүш? Базаар дэлгүүр дээгүүр хүндэлнэ гэжэ шам тухай дуулдагша. Али тэндэ ажал олоо гүш?

Шаглай (*һэргээглэжэ*). Хэн харааб?

Ганирмаа. Хүн нюдэтэй хадаа хараа, шэхэтэй хадаа дуулаа юм бэээ.

Шаглай. Үлдүүлжэ гараһан нохой хадаа ябаал гүбиб даа.

Ганирмаа (*шангаршаба*). Үлдүүлээб гэжэ ханаха наа, юундэ һөөргөө бусаабши?! Үмхирһэн түгэсэг!

Шаглай (*Хадхуу үгэ урдаһаань хэлэбээгүй. Досоогоо*). Тархьяа залгиг! Энээнтэй хэрэлдэһэнэй хэрэггүй. (*Дуугай хууна.*)

Ганирмаа. Нэгэндээ туһа нэмэригүй, зайгуултаханаа бэшэ... Харахадам архияашье орхихоёо болёо хэбэртэйш. Хэрбээ гэр бүлэ, дулаан амин байнабди гэжэ бододог гээшэ наа, нохойн эдихэгүй хара уһанһаа эмшэлүүлээд, заримашуулдал сэбсэгэр болонхой, гэр бараандаа байха һэнши. Тиихэдэ шимнай нэгэндээ нэтэрһэн, нэхыгээ хэдэрһэн амитан байнаш! Архихаа өөрөө арсажа болёогүй нааш, засаг түрэ гэжэ байха! Холо ошохогүйш!..

Шаглай (*досоогоо*). Эхилбэ даа. Намайе дахин эмшэлгын газар эльгээхээ оролдохонь гээшэ.

Хэды уур хилэнсэг боложо, хараал шэрээл табяашье наа, һамганиинь сай аягалжа, шанаһан хартаабха урдань асаржа табиба. Тиигээд Шаглайе угаа гайхуулба: бүтэн шэлтэе сэлсэгэшүүлэн, стол дээрэ тас табижарба.

Ганирмаа. Шинии талоной архи! Ууха болихоёо өөрөө мэдэ! Яагаашье наа, үглөөдэр эмшэлүүлхээ бодо. Үгы гэбэл... Дахин архи уубал, энэ гэр соо байхаб гэжэ бү хана!

Шаглай. Нютагаа ерэнэнэйхине сэржэм үргэхэл даа. (һалганан татаһан гараараа шэлтээ задалба).

Һамганиинь аягалһан архиһаань амашье хүрэбээгүй. һогтоһон Шаглай өөрынгөө орон дээгүүр мухарихатайгаа сасуу хурхиршаба.

Үүр сайхын урда. Шаглай һэрээд, хоолойнгоо хатаае гаргажа, булагай хүйтэн уһа гүлд-гүлд залгиба.

Ганирмаа (*һэрээд, гэмэржэ оробо*). Ерэ ерэнээр амар заяа үзүүлхээ болижо захалбаш. Харанхы үглөөгүүр бодоод, хүн амитаниие унтуулха хэбтүүлхэгүйш? Иигэхэ болоо нааш, энэ үдэртэш эмшэлүүлгэндэш ябуулхаб. Үдэр болог даа.

Үглөөгүүр. Шаглай гансааран. Һамганиинь ажалдаа ошоһон, басаган унтариддаа. Үлэһэн архяараа толгойгоо заһаһан болоод, рюкзагаа һуладхажа, үбэлэйнгөө малгай, дулаан гутал, дэгэл гэхэ мэтэ юумэдые хээд, гаража ошохоёо түхээрбэ. Басаганиинь һэрээд, ерэнэ.

Шаглай. Басагамни... Хайратай ганса басагамни, ухаатай басагамни... (*Таалана, таалана.*)

Эсгээ басаган хоёр үни удаан тэбэрилдээд, хахасажа ядана. Басаганиинь абадаа юушьеб хэлэхэ гээд, ядалдана: “А-ба... аб-аа... бү... бү ошо. Нам... намайгаа бү, бү ор...орхиш даа. Бү... орхиш даа... А-ба... Аб-аа!..”. Хоёр нариихан гархануудаа эсгээ тээшээ арбайлгаад, уһа нюдэн бархираад, хайратай зогсоно. Шаглай басагаяа хараад, тэсэ ядана, нюдэнэйнгөө уһа барижа шаданагүй. Ябууд дундаа хамсыгаараа нюураа аршаад, гэрһээ гүйжэ гарана.

Һомоной зүблэлдэ. Наранай гараһан хойно һомоной зүблэл ошожо, сэрэгэй учёдһоо гаража, тэндэ хүдэлэгшэдые гайхуулба: “Энэмнай городто бараг ажал олоо байна”.

Хэрэгээ бүгээгээд, автобусай ерэхэ үеэр харгы дээрэ Шаглайн гарахада, Дарма ерэбэ.

Дарма. Шимни яабаш? Баһа юундэ рюкзагаа үргэлөөбши? Город ошохошни гээшэ гү?

Шаглай (*уйтайгаар*). Тэрэгүйдэм үнөөхил һүйдтэй һамгамни Грязнухада тушаахам гэжэ байна. Эрэ хүн хадаа ябаад, туршаад үзэхэм. Газардаха сагай болоо наа, нютагаа бусана бээбэ.

Дарма. Үсэгэлдэр гэртэш ошолдохол байгааб. Өөрөөл дурагүйлхэнэ нэнши.

Шаглай. Ошолдоошье наа, туһалхагүй байгааш. *(Һанаа алдамсаараа үргэлжлүүлбэ.)* Ганирмаагай эрилтээр нэгэл уугаа наа, «хаталаашхада» орохо хүн хаб. Тиигэнхаар эндэһээ зайлаашам дээрэ болобо.

Дарма үүриез автобусто нуулгажа табиба.

Тоня *Шаглай* хоёр гэртээ. Ехээр баярлаһан Тоня бусажа ерэнэн нүхэрөө хүндэлнэ, эдеэлүүлнэ, унда-луулна. Хөөрүү, хүхюун, илдам налгай, эзэндээ эрхэлһэн миисгэйдэл долёоно, мүр далынь, толгойень эльбэнэ. Иигэжэ нэгэшье эхэнэртэ эрхэлүүлжэ үзөөгүй *Шаглайда* аягүйшэ, муурхаһан малдал саашаа татагасана.

Тоня. Минии болохоороол болоош. Наһа үеэрээ хахасахагүйбди. Нэгэнэй зэргэ баян бардам нуугдахал байха. Энэ мэтээ эды наһатай болотороо ойлгобол юм аабзаб даа. Яажа урдань уулзаагүй ябаабибди. *(Балсагар сарбуутай гараараа Шаглайн нариихан тохорюун хүзүүе хүзүүдэнэ.)*

Шаглай *(томоотойгоор)*. Үйлэ хуби гэжэ байдаг лэ бэшэ юм гү.

Тоня. Тон зүб. Хүн хуби талаангаараа болодог гэшэ. Бишье хадаа нүхэрөө үхүүлхэ, шамтай ниилэхэ гэнэн урда түрэлэй заабари бэшэгтэй байгаа хаб. Зол хубитай байбалнай үхибүүншье түрэжэ магадгүй.

Шаглай. Бурхан мэдэнэ ааб даа.

Тоня *(Һанаа алдаад)*. Энэ дэлхэй дээрэ минии хэнэн нүгэл үгы. Намһаа арба аха үбгэндэ гаража, энэ гэрэй эзэн боложо үлэхэ хубитай байгааб. *(Дахин баяраа багтаажа ядан.)* Зай, шиниимни бусажа ерэнэн болоо. *(Бодомжолоод.)* Ошоншье ошоо наашни би юу оложо эдибэ гэшэ нэмбиб. Хара гэр соогоо хонхойходоод лэ нууха нэн бээб.

Шаглай *(эдеэлһээр, ууһаар. Бодомжолно)*. Өөрын гэртээ, һамгатай болошобо гэшэ гүб? Дуулахадам, хүнүүд хорин жэл байжа, городто гэр абанабди гэлсэгшэ. Хэрбээ Тонитай ханилаагүй наа, яаха байгаабиб? Дари хүгшэнэйхиие даража, үбэлжэхын аргагүй нэн бээ. Мүнөөдөө бурхамни болоһон Тонидоо бээ тэбэрюулээд, аярхан нууһамни минии ехэл жаргал бэшэ юм гү?

Тоня. Ошожо, орон дээрээ хэбтэжэ амарая даа, Шаглай. Харгыдаа эсээ ёһотойш. Би газашаа гаража, ставнингаа сонхо хаажархёод ерэхэм. *(Тоня пальтогоо хэдэрээд, толгой нюсэгөөр газашаа гараад ерэнэ.)*

Шаглай *(Тониин халуун, шанга тэбэрээн соо годли мэтэ нахилзажа байхадаа)*. Аргаарад гэ. Нюрга нээрым бү хухалжархи.

Тоня. Яашахаш нэм, санхынгаа һайса гарахада үшөө шанга болохош!

Тоня бүри шангаар, нюсэгэн нюрганайнь низаганатар тэбэрибэ...

Шаглай гансааран *(өөртөө)*. Тониин хүсөөр городой пропискатай болобоб, хоолойгоо тэжээхын тула мүртэй ажалдашье ороходом хамаагүй. Тээд Тоня ажал оло гэжэ бааланагүй хаям.

Сай уужа, ундаа харяагаад, газгаа түлээ хахалжа сажанлана, газгаагуурхия сэбэрлэнэ, хамана.

Зураглал. Аба тээшээ гараа дэлгээд бархиржа байһан хайратай басаганиинь гэнтэ харагдашана.

Тоня *(һахай һалаг орожо ерээд)*. «Өөрөө бүтээ» гэнэн магазинһаа танил һамгантая худалдажа абабабди. Тэрэмни намда килограммһаа үлүү дрожжо үгөө. Саахартайбди. Энэ дороо табия. Таба-зургаан хоногһоо хатуу болоходонь, нэрэжэ эхилхэбди. Би арга мұрынь олохо болооб. Тон бэлэн юм байна. *(Саахар дрожжо хоёроо хэм хэмжүүрээрнь уһатай шэл соо хэжэ, дулаан пезшэнэй арада табиба.)*

Хэдэн хоног үнгэрбэ.

Тоня. Эхилэе.

Хоёр шэл самогон хүйтэн уна руу табигдаба. Тоня дабһалһан үгэрсэ, сало хэршэжэ, хоёр хундага стол дээрэ табяадхиба. Наяхан нэрэгдэһэн самогон аягалагдажа, дээжыень Шаглайн халуун шэрэм дээрэ адхахадань, хүхэ дүлөөр соробхилон носошобо.

Шаглай. Оо-о, нээрээшье хатуул. Харыш!

Тоня. Юундэ муу байха нэм. Зай, ууя. (Тоня хундагаяа үргэжэ, хан гэтэр мүргэлдүүлбэ.)

Шаглай. Гайтайхан байна... Хоолойем галдаһаар оробо.

Тоня (тэрхэгэр гэдэһээ эльбэсэгээн аяшархана). Хара архида ороходоо, зөөлэхэнөөр ороно бэшэ гү? Ууя саашань. Түрүүшынгээ нэрэлгы мүнөө унатарааш уухадамнай болохо.

Хоёр шэлэйнгээ шэлэхэ болоһон хойно эрьемэ ногтуу тэдэ хоёр үүдээ лаб таб шэбхэдэжэ, орондоо ороно.

Базаар дээрэ.

Сумка соогоо дүрбэн шэл самогон архитай Тоня Шаглай хоёрой хажууда бүгзылдэһэн тулюуршаг залуу хоёр хүбүүд бии болоно.

Нэгэдэхинь (Шаглайда). Ахатан, үхэхээ ябанабди. Нэгэ юумэгүй гээшэ гүт?

Шаглай. Биил даа. Таанадта таараха гү даа.

Хоёрдохинь. Ямар бэ? Хара гү, али улаан гү?

Шаглай. Өөрынхи. Нула гэжэ гололтогүй, хатуушаг байха. (Хүн хаража байна үгы аабза гэжэ хэжэглэн, оршон тойроноо хараашалаадхиба.)

Нэгэдэхинь. Болохо, болохо. Гансал ама хүрэжэ үзэхэбди. Найн наань, хоёры абахабди.

Шаглай. Саашаханаа хүнэй нүдэнһөө зайлаха хэрэгтэй. (Тоня тээшэ эрьежэ хараад, хара сумкаяа гартаа баряад, шэбэнэн үргэлжэлүүлбэ.) Тишэхэнээ, харанхы руу ошоёбди. (Шаглай тэдэ хоёры дахуулаад, хүнэй нүдэнһөө хулжан, булангай саагуур оробо.) Алим мүнгэнтнай?

Нэгэдэхинь. Түрүүн амтын үзэе... хөөрэлдэһөөрөө.

Хахадайн саарһан таглаа нээгээд, нэгэдэхинь тэрээнһэнь гүлд балгаад, шүлһэндөө сасаад абаба.

Хоёрдохинь (баһа амталжа үзөөд). О-о, мэхэ бэшэ. Яһала. Үшөө нэгы абая. (Мүнгэ гаргаба.)

Шаглайн тонгойжо, газарта табиһан сумка сооһоо үшөө шэлтэйгээ абажа байтарнь: “Байраһаа бү хүдэлэгты!” – гэхэн бардаасатай шанга абяан шанха дээрэнь зэдэлшэбэ.

Юрын хубсаһатай хоёр хүнтэй хамта улаан малгайтай лейтенант хажуудань зогсожо байба.

Һэргылэмжын таһаг. Таһаг соо хоёр сагдаанар. Шаглай, Тоня болон үнөөхи хоёр залуу хүбүүд зогсоно.

Лейтенант (саарһанууды дүтэлүүлжэ). Уншагты. Хүн бүхэн эдэ актуудтай танилсаһан тухайгаа гараа табигты.

Тоня (акт хараад, гайхан). 158-хи статьягай ёһоор... 500 түхэригэй яла..?

Шаглай (уншана). 600 түхэригэй... (Тонидо шэбэнэнэ: “Эрхымнай хаһажа, түрмэдэ нуулгаагүйнь болоо гэжэ зальбараад, абяагүй түргэхэн гараа таби”.)

Хахад нара үнгэрбэ.

Тоня (үдэшэлэн). Шамдаа тааруухан ажал олооб. (Урилгы илдамаар Шаглайн урдаһаа хараба.) Мүнөө дээрээ хоолойгоо тэжээхын тухайда ааб даа.

Шаглай. Ямар ажал?

Тоня (стул дээрэ нуугаад байһанаа хүл дээрээ бодоод, хүлөө алсайгаад, хоёр гараа хоёр тээшэнь хэжэхэ хоорондоо). Таагаад орхиш. Энэ ямар ажалай удхатайб?

Шаглай (нүдөө бэлтылгээд, хоёр гараа сээжэндээ хэрээһэлжэ баряад, ухаагаа гүйлгэбэ). Хажуур? Үбһэ сабшаха?.. Город соо гү?.. Үбэл гү?.. (Тоня дахин харуулна.) А-аа, хамаха. Хамуур... Хамууршан? Дворник гү?

Тоня (*тааһандань өөрөө гайхан*). О-һоо! Яаһан бэрхэбши? Гол руунь буудааш. Бишни байрын управленитэй хөөрэлдөөб. Тиигээд шэб шэнэхэн хамуур шэлэжэ асарааб. (*Тоня га-заашаа гаража, хуһанай мүшэрөөр хэгдэһэн пара парлагар хамуур асаржа урдань хаяжар-хиба.*) Энээнһээ һайниие олохогүйш! Танилаараа олооб!

һанаандаа нэгэ юумэ оруулаад, Шаглай һалд гэшэбэ.

Зураглал. 15 сүүдхээр эрхээз хаһагдаад, аймагай гудамжа хамажа ябаһан Шаглай харагдана. Та-нильшье, танил бэшэшье хүнүүд ойгуурнь гарана. Зариман тэрэниие гайхан харана: “Шаглай бэшэ бэ-зэш?” Эшэһэн Шаглай дуулаашагүй, хараашагүй болоод, юунэйшье болоогүй мэтэ анхаралтайгаар ажалаа хэнэ.

Тоня (*барыһан шарайень адаглаад*). Али дурагүй гүш даа? Юундэ муудашабаш?

Шаглай (*шэлэ хүзүүгээ маажаад*). Бодожо үзэхөөр байна.

Тоня. Юуень бодожо һууха юм. Орохо һаа, ороод лэ орхихо юм гүбэ. Үглөөгүүр эртэ бишье хамалсаад үгүүжэм.

Шаглай (*дурагуйхэнөөр*) Хари, яалтай юм. Би ажал өөрөө өөртөө оложо байнаб.

Тоня. Үй, нээрээ гү? Хаана, ямар ажал?

Шаглай. Байза, шам шэнгээр баһа харуулһуу, даа. (*Хоёр гараа хоёр тээшэнь арбайл-гаад, иишэ тиишээ халбалзан гэр соогуур гүйсэгөөбэ.*)

Тоня. Шубуун... Харсага... Бүргэд... Бай... Али лётчик болохомни гэбэ хаяаш?..

Шаглай (*дорюунаар*). Авиазауд!

Тоня. Авиазаудто? Тэндэ ямар ажал, юу хэхэ юмши?!

Шаглай дахин һанажа байжа харуулба: амһарта соо сай шанаад, шанагаар эюулнэ хэбэртэй.

Тоня. Ой, ойлгооб! Сай шанаха... Столоводо... Тогоошон!.. Повар?.. Официант?..

Шаглай (*урмаа хухарһан*). Юун повар, официант гэнэш даа. Авиазаудто алюмин, хүн-гэн сагаан сайр шудхадаг цехтэ металлургаар орохо һанаатайб. Теэд комисси, ехэ шалгалта гараха хэрэгтэй. Манай нютагай Шаамбайн Володя тэндэ ахамад металлургаар ажаллана, тэрэнтэй хөөрэлдөөб.

Тоня. Һүү, орыш, орыш! Тэрэшни ёһотойл һайн, салин ехэтэй ажал байха. Тэндэ үшөө танай нютагай Басаа Валера инженерээр хүдэлдэг гэжэ дуулаһан байнаб.

Шаглай. Үгы, Басаа Валера тэндэ бэшэ. Тэрэмнай ЛВРЗ-гэй зэд шудхадаг цехта масте-раар ажаллана.

Тоня. А-аа, тиимэ бы, ядаа һаа, тэндэшье ороходош болохо хаям. Харин теэд, хэзээ ажалда абахыень хүлээгээд миин һуунгүй мүнөө дээрээ бэлэн байһан, комисси, шалгалта гэжэ огто үгы, хүнгэн ажалда орожо байгыш. Үглөөдэрһөө... (*Шаглай абяагүй.*)

Шаглай дворник болоод, хоёрдохи үдэрөө гудамжада гараба. Телогрейкэ үмдэһэн Тониин хамуур барижа, хамажа ороходонь, Шаглай хүрзөөр хүрэхэн саһа хюһана, хобхолно. Иигэжэ тэдэнэр харанхы үглөөнһөө наранай бултайтар ажалаа хэжэ дүүргэбэ.

Тоня (*гэртээ ерээд, бүхэли мяха шанажа, хахад шэл архи гаргаад*). Шиниингээ городто ажалда ороһонойш, урагшатай ябахынш түлөө “угаая”. (*“Угаабад”.*) Байза, арга хургынь оло-хол байхабди. Бишни подругындаа самогон хэхэмни.

Шаглай (*айһан, мэгдэһэн*). Юу?! Тиихэдэ милиистэ баригдахадамнай гэртэмнай ерэжэ шалгаа, нэгжээ, унхидаа һэмнай. Мартаа гүш?

Тоня. Шамда хэлэнэ хаямбиб. Подругындаа самогон хэхэб гэжэ. Эндэ үнэрыншье байхагүй.

Шаглай. Тоня, архи наймаалжа, дахин баригдабал һалахабди, тиихэдээ одоол түрмэдэ орохоороол орохобди.

Тоня. Яаха һэмши, ухаа оробо ха юмши. Тиигэтэрээ этээрхээ һааш, би өөрөөшье худал-даад орхуюжам. Юун болоо һэм.

Шаглай. Тиигээ һаа, тиигэхэл хүн аабзаш даа. Юрэдөөл, минии түрмэдэ орохо дурамгүй.

Тоня (хоолойгоо шангахан болгон). Э-эх даа, эрэ боло даа! Зангада орохоёо айһан үнэ-гэндэл мяха тойроод, холуур үлэгэшэхэшни гү?

Шаглай (хэрэлдэхээр бэлэн болоод). Яанабши, бил болёоб. Милисүүдтэ шэрүүлхэ, түрмэ яама эдлэхэ, аргамгүй гэнэм!

Тоня уруугаа хараад, үһээ арбагашуулан ханжуулаад, толгойгоо һэжэрнэ. Шаглай газашаа гарана.

Шаглай гансааран (сэдьхэнэ). Хото-городшые ерэхэдээ жарганагүйб. Үе наһаараа түрөөгүй, үхибүүнэй хоншуухан үнэршые үзөөгүй, байтаһан үнээндэл тарган Тонитай гэр бүлэ боложо, гудамжын хамууршан болобоб. Тоня дахин самогон нэрэхэ, худалдахаяа нааашалжа байна. Хабхаанда оробол, халааб, бусалтагүй түрмэ. Иигэжэ ябанхаар нютагтаа түлээ хахалаад, совхозойнгоо гахайнуудай хоол бусалгаад байбални холо дээрэ һэн хаш... (Нюдэндэнь бархиржа байһан басаганиинь харагдаадхина.)

Шаглай гэртээ. Зүүдэн. Үглөөнэй наранай түхөөхэхөө урид ханаа үнөөндэ абтажа, хүсэд хайн унтаагүй Шаглайн нюдэниинь эжэгүй хаагдажа, дурд гэхэ хоорондоо харада даруулжа, ута һүүлтэй, хармагшан дүрсэтэй амитанда хондолой талынгаа үмдэ удара шуу татуулжа зүүдэлээд, ираглан дуугараад һэришэбэ. Зүрхэниинь түшээгэнэжэ, хүлһэ халһан болошонхой хэбтэбэ.

Гэрэл орожо, үдэр боложо эхилнэ. Тоня ажалдаа.

Шаглай. Байза, нэгэ арга хээгүйдэ болёо. Иигэжэ ябаһаар, хэнш бэшэ болоод халахамни. Архи гээшые уухынь уугааб. Улам уруугаа орохоһоо бэшэ, өөдэлхэмни харагдабагүй. Зүрхэлжэ, шийдэжэ ерээд, һэе орогүй хаяжархёо наа, Ганирмаада гэмэрүүлэнгүй, басагаяа өөдэнь болголсохо һэн хаб. Ганирмаа бараг залуу, үшөөшые үхибүү түрэжэ болохо. Наһа үеэрээ түрэхэгүй Тониие нахяад, үбгэрхэдөө хэн болохобиб? Үндэр наһатайшуулай гэртэ улыжэ һууха болоно гүб? Яаһан аягүйб. Ядахын сагта үхэхэн бээшые түрэхэн нютагтаа хадагалуулха аргагүй байхаб. Эх даа, Шаглай, Шаглай... хайшаа харайжа, ошожо ябанабши даа...

Шаглайн зүүдэн. Нохойдо хазуулна, хотын хулигануудта хутагадуулна, хамгандаа бахалуурдуулна...

Тоня хүнжэл сооһоо нугаран гараад, толгойень барижа үзэхэнэй һүүлдэ мұрынь нюхасагаана.

Тоня. Шаглай, шамһаа хүйтэн хүлһэн гарана. Хүйтэ абаа гүш, али үгы наа, архииншни үлэгдэл тамална янзатай. Докторые дуудаһууб.

Шаглай. Хая саашань! Намда юншые хэрэггүй. Хэбтэхэм.

Тоня. Тиигэбэл би ошоод, гудамжыешни хамажархёод ерэхэм. Баһа үгэ хүүр гаража, шалтаггүйгөөр ажаллаагүй гэлсэхэ. Ши хэбтэжэ бай. Би ошохом. Бараг болобол, үглөөдэр үглөөгүүр өөрөө ошоно аабзаш даа.

Тоня хубсалаад, гарана. Шаглай хойноһоонь халаабша табяад: “Энээнии эдихэн хойноо намда гудамжа хамуулхаш!”

Тоня Шаглай хоёр гэртээ.

Тоня. Шимни улуурна гүш, Шаглай?

Шаглай. Улуурнашыегүйб. Тиигэбэшье бээм хайн бэшэ. Үхэжэш байгаа наа, гудамжын хамууршан боложо шадахагүйгөө ойлгооб.

Тоня. Теэд мүнөөдөө юу хэхэйб гэжэ хананаш? Яаха болонобибди?

Шаглай. Яаха, яаха... мэдэнэгүйб. Аймагай түбэй гудамжа хамажа, нэгэтэ хэхэ нюураа олохоёо болёо һэм. Үнгэржэ ерэхэдээ, ямар гэм хэхэндээ Улаан-Үдын гудамжа хамаха болобобиб?

Тоня. Хүнһөө холо хоһон зайдан гудамжада шамайе хэн хараха, мэдэхэ юм. Юуеынь жэрхээ хүмши. Мүнгэнэй түлөө хүн газаахи уборнош сэбэрлэгшэ даа. Олоһон мүнгэндэ үнэр гэжэ байгаагүй юм, ойлгооройш, Шаглай.

Шаглай (хүнжэлөө сэлибэ). Совхозой гахайн бааһа сэбэрлээ наам, нураггүй дээрэ.

Тоня. Сэбэрлэжэл байһанаа ерээ ха юмши. Юунэй гайхал бэ. Али шимни юумэ хэнгүй, миин гэртээ хэбтэнэйб гэжэ нанана гүш? Ойлгоногүйб. Бил, юрэдөө, миин нуужа, байжа шадахагүйб.

Шаглай. Бишье миин нууха дурамгүй. Хэлээ нэмнайб, ондоо ажалда орохомни гэжэ...

Тоня. Теэд мүнөө юу хэнэйб гэжэ нананаш?

Шаглай. Мэдэнэгүйб. Хүдөөдэ түрэнэн намда город гэшэмнай тиимэхэн лэ байна даа.

Тоня. Хүдөөһөө ерэгшэд түрүүшээр хотын байдалда тааража, зохижо ядагша. Тиинээр нурамхирдаг, дададаг. Бишье тиигээ нэм. Шаглай, үнэхөөрөөшье бээшни балай хайн бэшэ хэбэртэй. Яараад, тэбдээд яахамнайб. Саг байна. Яаралгүйхэн бодожо үзэ. Хамууршан болохо дурагүй нааш, би хамаад байхаб.

Шаглай (досоогоо). Тоня дан муу муухай эхэнэр бэшэл даа. Намае ойлгоно, хүндэ ямбатайгаар байлгахаяа хүсэнэ. Теэд өөрымни ээрүүхэн ухаансар ганса басаган яагаа хайра-тайб. Үбгэрхэдэмни харахашье хүниинь боложо магадгүй хаям.

Хотын банин дэргэдэ.

Банида ороод Шаглайн ябатарнь рюкзак соо пүсхытэр пивэ хэжэ, нюргандаа тээһэн хүнэй олоной дундуур гарашахада, яагаа Дармада адли хүн гээшэб гэжэ гайхан байтарнь тэрэ хүн дүтэлхэдөө, Дарма мүн болошобо.

Шаглай. Һүй, Дарма. Гайхалтай. Ши хэзээ ерээбши?

Дарма. Хаанаһаа эндэ байжа байбабши? Тугаарай харагдаагүй нэмнэйш.

Шаглай. Баниһаа, ная гарааб. Ёниноор уулзабабди. Ямар хэрэгээр город ерээбши?

Дарма. Баһал гахай наймаатай ерээб. (Энэзбхилбэ.) Тишээ зайлая. Бишни автовокзалда хонолготойб.

Тэдэ хоёр мөөгэдэл түхэрээн беседкэ доро нууба.

Дарма (нээг шэл пивэ Шаглайда харбайгаад). Банида ороһон хүн унданшни хүрөө ёһотой. Тайлаад уу. Ундаа харяагаад, минингээ таһагта ошоно бээбди. (Пивэ хоросоогоон.) Зай, городой болоһон городсхой нүхэр, ёниноо хөөрыш даа. Юун боложо, яажа ябанаш? Нютагайхидшни бэдэрэлгэ хэхээр болоод байна.

Шаглай (гайхан). Бэдэрэлгэ гэнэ гүш?

Дарма. Тиимэ, ёһотой бэдэрэлгэ. Ганирмаа город хаяшаг ерээд, хоёр-гурбан хоног байгаад бусаа. Шамае олохо гэжэ гол түлэб базаар дээгүүр эрьелдээ юм хаш. Гахайгаа худалдаад, үнөөхиимнай үнэрыншье үгы гээд бусаа.

Шаглай. Намаар яаха гэбэ гээшэб? Али үнөөхи Грязнухым ябуулхаяа наана гү?

Дарма. Юундэ мууеынь бодогшоби. Басаганайнгаа эсэгые үлдэжэрхёод орохо газараа оложо ядажа ябаа бэшэ юм гү... Уулзаһамнай болоо. Ши хаана юу хэжэ ябанаш? Бишье хүрэтэрөө шамайгаа үгылэнхэйб. Нээрээ. (Хоһорһон шэлээ хажуу тээшэнь табиба. Гүнзэ-гы наанаанда гэнтэ абташоод нууһан Шаглайе халта түлхээд.) Юундэ абяагүйбши? (Шоглон хагад.) Грязнухаһаа тэрьедэжэ, үнөөхеэл бодхуултаһаар гээшэ гүш?

Шаглай (эзэлэгдэһэн бодолһоо хүнгэржэ). Басаганайнгаа эхэдэ үлдүүлһэн, үлүүшэлүүлһэншье наа, даншье орхигдоһон хүн бэшэ шэнги болоһондоо миниишни досоо наран задархадал гэбэл. Эх даа, Дарма, мэдэгшэ хайш, һүүлэй үедэ бишни юу бодоногүйбиб даа.

Зураглал (үгээгүйгөөр). Шаглай ханажа ябаһан юумээе, ушар байдалаа нүхэртөө нюунгүй хөөрөжэ үгэбэ. Тэрэнь угаа һонюушархан шагнаба.

Дарма (толгойгоо нэжэрэн энээгээд). Намайгаа нүхэршни гэжэ тооходоо, хамагаа дууһан хэлэбэш. Ёһотойш. Яагаа ёнин юм. Гэр байратай, үшөө тэжээгээд байха ямар хайн һамгад городто байдаг юм. (Шоглон.) Шамда атаархашабаб. Би баһа город ерээд, тиимэ һамга бэдэрээд туршаха болоо гээшэ гүб? Шимни тиихэдээ шуран хүн болонош.

Шаглай (*тоонгүйгөөр*). Шуран гэжэ даа. Архи уужа мангараа тараахадаа Тонитой танилсаа бээб даа.

Дарма. Ойлгоноб, ойлгоноб. Бодоходомни, ши бузараар лэ мүрөө алдахаяа забдаһан хүн байнаш. Түрэнһэн нютаһаа, үхибүүдһээ холо ябаа һаа, ши бидэ хоёр наһа үеэрээш хари газарта байжа шадахагүйбди. Тиимэһээ би шинии унаган нүхэршни туладаа нютаг нугадаа, гэр бүлэдөө буса гэхэ байнаб. Тэрээнһээш үлүү зөөри, жаргаха жаргал олдохогүй. Эрэ хүн гурба унадаг, гурба үндыдэг гэдэг. Шинии хоёрдохийёо һамга абалган – нохойн наадан. Тиигэжэ мэдэ.

Шаглай. Зүбтэй юумэ хэлэнэш, Дарма. Теэд ямар нюураараа гэртээ орохо, үзэгдэхэ болонобиб?

Дарма. Энэ хэрэгыг намдаа даалга. Ядалдаа һаашни, бишни бултыень бүтээжэ, таанадые эблэрүүлхэб.

(“ҮЙЛЫН ҺАЛБАРИ” 1 час 15 минута үргэлжэлнэ).

III. ТАЙЛАЛ

Тониинда. Шэлтэй зургаан самогон стол дээрэ жэрытэр табяатай. Шаглай ороно. Хубсаһаа тайлаад, нэгэнэйн таблаа тайлажа, хоолойгоорнь амталаад үзэнэ. Хатуу гэжэ ойлгоно.

Тоня (*ороно*). Оо-о, ерээбши, яагаа удаашарбаш? Банида баггүй олон зон байгаалтай. Шамае хүлээжэ ядаад ябаа нэм. (*Столдоо ерэжэ, шэлнүүдэйнгээ зандаа һуухадань, гайхангяар Шаглай тээшэ хилам гэбэ.*) Банида ороһон аад, барихаяа яагааш. Юуеынь хараад һууха юм. Туршаагүй гүш?

Шаглай. Амталааб. Дүлэ татан ороно. Ууха дурамгүй.

Тоня. Юун болобо гээшэб? Яабабши? Али намайе хорхой хоро хэжэ уулгахань гэжэ айна гүш?

Шаглай. Тиимэшье ушар байдаг. Теэд би шамда юу муу һанахабиб даа. Архида садаа гэдээ хэбэртэйб.

Тоня (*эльгэ хаташаба*). Садаа гэдээ!.. һа-һа! Яагаа гайхалтай юм гээшэб?! Иимэ үгэ одоо шамһаа дуулахаб гэжэ оройдоошье һанаагүйб. Али шимни барижархёод, һогтуурхана гүш?

Шаглай (*абяагүй һууд гээд*). Тоня, халаһан хүн болоод ябаһанаа, тугаар гэхэ юм гү даа, һая ойлгоод, толгойнгоо үһэ татахаһаа нааша болобоб.

Тоня (*хэлээшыень анхарангүй, үшөөл хүхюун зандаа энеэсэгээбэ*). Минии байгаа сагта ши халахагүйш! Бү зобо. Мүнөөдөө ажалгүйб гэжэ уйдаба гүш? Хая. Бидэш самогон гаргажа эхилээбди. Энээхэнээ үдэртөө доохонуур борлуулаад байгаал һаамнай яһала болоо. Эрэ хүн аад, юун зоригоо мохообши! (*Үйдхартай бодолдо дарагдаһан Шаглайн хажууда стул татажа һуугаад, үрзэгэр үһыень эльбэсэгээбэ.*) Яанабши, Шаглай? Буланда зогсоһон жаахан үхибүүндэл жомбойхо жумбайха юу байгаа юм. Тиигэнхаар ууя. (*Шэлтэй самогоноо дүтэлүүлбэ.*) Эдижэ байһан эдэгээ иимэ түргэн мартажа болохогүй ха юм. Али бишни хашартай болошобо гүб?

Шаглай харюусабагүй. Өөрын бодолдо абтанги. Тоня самогоноо аягалаад, Шаглайда уухыень дурдахаба. Шаглай шийдэнгээр абаад, аягалһан архиуень хүнтэрүүлжэрхибэ.

Тоня. Иигэжэ ууха аад, садааб гэхэш. (*Мүр дээрэнь альгаяа табяад.*) Шимни шогтойхон байнаш даа.

Шаглай. Иигэд гээд зогсоохоор болооб. Дан үнгэрэгдөө. (*Зүһэм хилээмэ үнэрдөөд.*) Бодоһоор, хараһаар байтарни тиимэшэг болоод байна.

Тоня. Энэшни муу бэшэ, һайн гээшэ. Иимэ бодолые хэн дэмжэхэгүйб. Теэд мэнэ һаяхан уухагүйб гэжэ һууһан хүн уужархихадаа ямар юм даа. Али хоюулан суг хамта архияа хаяжархихамнай гү даа?.. Тиигэжэ дан болохогүй бэшэ гү? Үйлөө харла, ехэ үдэршье үнгэржэ үгэхэгүй бшуу.

Шаглай. Нээрээшье, городто үдэр үнгэргэхэ гээшэ зоболон байна. Архи уугаад ябахадаа, үдэрэй үнгэрһые мэдэдэггүй нэм.

Тоня (*баяртайгаар*). Хари хэлэнэ гүби. Нурахан юумые нураар татуулхагүйш, Шаглай.

Шаглай. Хүдөөдэ байхадаа үдэрэй үнгэрһые ойлгогшогүй нэм. Ажал хэжэ ябахадаа тиигэдэг байгаа гүб. Юрэдөө, городой най юумыень ойлгоногүйб. Хайшааш хара – хара архи, хара утаан, тоohon, “базаарай харханууд”, эндэхи борбилоонуудшье нюураа угаадаггүй хүндэл хаб хара юумэд ябаха юм.

Тоня. Баарһад, даарахадаа, дулаан газар бэдэржэ, манай пезшэнэй энэ тортогтой үрхэ руу ороно ха юм.

Шаглай. Хүдөөгэй борбилоонууд дан тиигэдэггүй даа. Сэсэн.

Тоня. Шүдхэр мэдэбэ, булта тиимэшүү агша.

Шаглай. “Базаарай хархануудтал” хаб харал даа, яахабши. ha-ha! Эдэ борбилоонууд архинша бэшэ юм бэээ...

Тоня. Борбилоонуудшье байгаа юм ааб даа, яахамнайб. (*Тоня самогоноо аягалба. Өөрөө мэдэнгүй ногтошоһон Шаглай хүл дээрээ бодобо.*)

Шаглай. Иигэд гээд лэ зогсоохом. (*Хэлээ ээдэлдүүлэн.*) Би, би... бишни нютагаа харихам. Г... г... городто яашье таарахагүй хүн байнаб...

Ногтод гэхэн Тоня тэрэнэй хэлһые тоонгүй хүл дээрээ найгаран зогсоһон Шаглайе тэбэрижэ, хүнгэхэн үргөөд, орон дээрэ абаашажа хаяба. Шаглай хэбтэхээр, амгалан тэнюунээр хурхиршаба. Тоня стол дээрэхиеэ хуряагаад, яаралгүйхэн нуужа эдеэлээд, диван дээрээ өөртөө унтари түхээрбэ.

Тониин гэр соо. Шаглай һэринэ. Тоня үгы. Стол дээрэ нэгэ шэл табяатай. Бэшэниинь харагдабагүй.

Шаглай. Иихэдээ худалдахаяа ошоо гээшэл даа. Баһа баригдахань. һалаһан хэрэг. Хоюулан үзэхэ юумээ одоол үзэхэ, хуулиин ёһоор хоёр-гурбан жэл түрмэдэ нуухамнай гээшэ.

Зураглал. Тониин шкаф сооһоо гэрэйн данса дэбтэр абаад, үглөөнэй ажалай эхилһэн үеэр Шаглай гэр байрын управлениин хажуудахи дабхар шулуун гэртэ ошожо ороно. Тэндэ тэрэнэй паспортыень шалгажа абаад, “үглөөдэр ерэжэ абааш” гэбэ.

Шаглайн гэртээ ерэхэдэнь, Тоня баяртай, мihэрэнги шарайтай галаа түлижэ нууба.

Тоня. Ямар бодообши? Үдэшэ хараа байса ногтод гэнэ һэнши. Орон дээрэш абаашажа унтуулһыемни һанана гүш даа?

Шаглай. Бүүр-түүр... (*Хубсаһаа тайлажа, орон дээгүүр ошожо хэбтэшэбэ.*)

Тоня. Бишни унтаандаш ошожо, үнөөхиеэ мүнгэн болгоод ерээб...

Шаглай. Энээнһээ хойшо заяандааш худалдахаяа болёоб.

Тоня. Юу? Ши гү? Ухааншни муудажа байнагүй бэээ? Амандаа ороһон алтые хэлээрээ түлхихэ гэбэ гүш?

Шаглай. Хэлээл хадаа дүүрээ. Юуншье һаа, муу һайншье һаа, эрэ хүн гэжэ намайе мэдээрэйш!

Тоня. Ши, юрэдөө, байжа байжа, юугээшье хээд хаяха хүн хаш даа.

Шаглай. Зүб ойлгобош. Хэлээл ха даа дүүрээ. Хэлэһэн үгээ уһанда хаяха гэжэ яаха-биб. Тиигэнхаар... тиигэнхаар... Боожо...

Тоня. Тиигэнхаар һалаашам дээрэ гэхэ гээ гүш?

Шаглай (*хэлэхэндэнь баярлан*). Үй? Тон зүб хэлэбэш. Тиигээ... тиигээ... мур ганса.

Тоня. Өөрөө мэдэ, шамайе уяжа хааж байхагүйб. (*Тоня сухалдажа, шэрэм дээрэ ойлгонторгүй тоһо адхажархина. Хүншүү гарашаба.*)

Шаглай һэрд бодоод, түргэн хубсалжа, газашаа гүйдэлөөр шахуу гараба.

Бусалган. Саһа ороһон үдэрнүүдэй нэгэндэ Шаглай хотоһоо автобусоор нютагаа бусахаяа гараба. Гунигтайгаар сонхоор харахадань хотын дабхар үндэр гэрнүүд ходорон үнгэрнэ.

Бомботын хүтэлье дабаад, уруудам руу буухадань, нютагайнь гэрнүүд аржын харагдаадхиба. Шаглай автобусхоо бууһаар Дарматан тээшэ гэшхэлшэбэ. Үрхэхөөнь утаанай бур-бурхан гарахань элихэн харагдана. Шаглай хомхойгоор агаар хорон, аяшархаагаад абана: “Хүдөө нютагай ганса агаарыншые гэжэ ондоохон даа. Тойроод хуу түрэл дүтэ, нюдэндэ урихан. Иимэ нютагаа хотын шууяантай нэлгэхэ гэжэ ябахадаа, шал тэнэг амитан болоно бэшэ гүб.”

Үнээнэйнгээ дал сэлэрлэжэ байһан Дарма рюкзак үргэлһэн нүхэрөө танижархёод, хоёр гараа дээшэнь үргөөд, хүхиршэбэ.

Дарма. Ноо! Шаглай! Ерэбэ гүш?! Болоол даа. Болоо!

Үнээнэйнгээ шабааһа суглуулхаяа болёод, Дарма хорёогойнгоо үүдэндэ ерэбэ. Хоёр нүхэд үни галабай уулзаагүй юмэдтэл тэбэрилдэбэд.

Дарма. Шамайгаа хэзээ ерэхэнь бэ гэжэ марган татажа байгаа. Удаарбагүй ха юмши даа. Гэртэ орое. Хүн үгы. (Гэртэ ороһон хойноо.) Ерэн ерэбэ гүш?

Шаглай. Тэрэл гүб даа.

Дарма. Городһоо ерэн сасуум, һамганшни гүйжэ ерээ һэн.

Шаглай. Зай-ай, юун гээбши?

Дарма. “Уулзааб. Гуйраншан болоогүй дээрээ нютагаа буса гээб” гэжэ хэлээб. (Дарма зарлайса эльгэ хатаба.) «Юундэ орхёобши? Шэрээд ерэхээ яагаабши» гэжэ һамганшни ганираа. Хэбэрын, шамайгаа городой болошохонь гэжэ үнэхөөрөө һанаа, айгаа гү даа.

Шаглай. Хари, һамга абаа гэжэ ама алдажархёогүй бээш даа?

Дарма. Тэрэ нюусаһ бидэ хоёрой хоорондо гэлсээ бэшэ һэн гүбди? Тэрээн дээрэһээ боложо, баһа хэрэлдээ үүдхэхэлта. Дуулангүй байгаашань дээрэ саашаа... Тиигээд шимни бүтэн бүлээн һалажа ерэбэ гүш?

Хайшан гэжэ Тонитой хahasажа гараһанаа Шаглай сэхэ руунь нүхэртөө табиба.

Гэртээ ороходонь һамганиинь үгы. Аяга табасаа угаажа байһан Шагша басаганиинь эсэгээ хараһаар, гүйдэлөөрөө ерэжэ, хүзүүндэнь аһашаба.

Шагша (баяраа барижа шадангүй, нюдэнһөө уһа гоожуулан). “А... аа... аба, ш... ш.. шамайе ондоо... хаанаш табихагүйб! (Хайратай басагахан хасараа хасартань няана, эрхэлнэ.)

Шаглай (хүнгэхэнөөр үргөөд, шангаар тэбэрээд). Басагамни намаяа һанаа байнаш. Абаш ондоо хаанаш ошохогүй. (Таалан этигүүлнэ, найдуулна.) Эжыш хаанаб?

Шагша. А... а-а... ажалдаа. (Басагахан нёлбоһоо аршаба.)

Соносхогшо. Шаглайн досоо хайлажа, зүрхэниинь түгшүүрилтэйгээр сохёод, басагайа шала дээрэ табижа, рюкзак сооһоо городһоо асарһан яблока юмээ гаргажа үгэбэ. Өөрын гэрэй үнэршые ондоохон, юрэ бусын, сэдхэлдэ дүтэ мэтээр тэрээндэ үзэгдэбэ.

(“ТАЙЛАЛ” 10 минута үргэлжэлнэ. Сценари хамтадаа 1 час 30 минута үргэлжэлнэ).

Улаан-Үдэ, 2022 оной нэгэдүгээр һарын 3-8

АМАРШАЛНАБ ЭХЭНЭРНҮҮДЫЕ

Эхэнэрэй бэе абажа ерэнхэндэнь,
Эхэнэрнүүдые амаршалха-уу?
Эрын найхые оложо үзэнхэндэнь,
Эхэ болоһондонь баярлаха-уу?

Жаргал гэдэгые олоһондонь,
Зоболон багахан үзэнхэндэнь,
Золтой баясан ябаһандань,
Зүдхэжэ урагшаа тэгүүлхэндэнь,

Зайлашагүй хэрэгтэй хүнтэй ушарһаниинь
Жаргал ха юм гэжэ досоогоо һанадагби,
Ханамжаангүй хүсэлөө үлэн ото ябаһаниинь
Хүмүүнэй дээдэ жаргал гээшэ гэдэгби.

2021 оной гурбадугаар һарын 8

* * *

Аажам һүнийн утаханда,
Арбан табанай дүйсэндэ
Аалихан мэдэрэлдэ абтааб,
Аляхан бээе зобообооб.

Хүтэл дээрэ гарахадам
Хүлэг морид харагдаа.
Хуһатын шэлэ руу харахадам
Хайратамни һанагдаа.

Сэсэг ногоото нугаараа
Сэдьхэн шамаяа яарааб.
Шэбэртынгээ аршаанаар
Шэбжүүн бодолоо даруулааб.

Хээр мориной шадал соо
Хурдаар оодор табилуулааб.
Хээрын дуунай суряан соо
Хүсэ шадалаа зангидуулааб.

Атар талын ногоондо
Адуун хүрэгөө манаа һэм.
Аятай һүнийн найханда
Амарагтайгаа уулзаа һэм.

2020 оной нэгэдүгээр һарын 16

ҮБГЭН ЖЭБЖЭЭНЭЙ МЭРГЭН
(Зүжэглэгдэхэн үльгэр)
Ц.Доной үльгэрэй удхаар зохёогдобо

ОРОЛТО

Үльгэршэн:

Урда зүгтөө түшэхэ
Орьёл үндэр уулатай,
Хойто зүгтөө мүргэхэ
Хонгил сагаан байсатай
Өөнын голой эрьедэ,
Солобхёо голой адагта
Үхэгэй шэнээн орбогор
Үмхи хүхэ гэртэйхэн,
Гараһаар гарбалаа мэдээгүй,
Түрэнөөр түрбэлөө олоогүй
Үбгэн Жэбжээнэй нэрэтэй
Үншэн хүбүүн байһан.
Уулын орьёлоор нэгэтэ дүүлижэ ябатараа
Зээргэнэдэ уяатай зээрдэхэн унага олобо.
Үдэр ерэхэ бүхэндэ
Үбгэн Жэбжээнэй хүбүүн
Эрэ бээе гүйсэжэ,
Эршэ хүсөө зангирба,
Мэргэн алдартай болобо.
Уулаһаа асарһан унаганиинь
Уян яһаа бүдүүржэ,
Долоон жэлдэ гүйжэ эсэхэгүй
Доёр зээрдэ хүлэг болобо.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Наранай эртэдэ,
Наһанайнгаа эдиртэ
Хубита заяатаяа бэдэрхэм,
Гэргэ асаржа түбхинэхэм.
Шаралдай мэргэн багшада ошожо,
Үзэл үзүүлхэм.

ШАРАЛДАЙ МЭРГЭН БАГШАДА ОШОБО

Шаралдай мэргэн:

Хаана яанаһаа ерэнэн
Хэнэй хүбүүн хэн бэлэйш?
Ямар хэрэгтэй аад, ерэбэш,
Яаха ханаатай оробош?

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Ганса сусал гал болохогүй,
Ганса хүн хүн болохогүй гэжэ,
Наранай эртэдэ,

Наһанайнгаа эдиртэ
Хубита нүхэрөө оложо,
Айл боложо түбхинэхэм.
Хани болохо нүхэрни
Хаана байнаб,
Хэлэжэ намда үгыта!
Шаралдай мэргэн:
Лабандуу хаанай хүүхэн
Лабшалуугаа дангина гэдэг
Лаб сохом байна.
Зүгөөр,
Шаазгай хаанай хүбүүн
Шагшага мэргэн тайжын
Намган болгохые хэлсээд,
Нара үдэрын гаргуулаад байна.
Эрхим эрэ бол үрдижэ абахаш,
Адаг эрэ болобол, алдахаш.

ХОЁР УЛААН БАСАГАД

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн яаран гүйлгэбэ,
Лабандуу хаанай ордон тээшэ харайлгаба,
Хоёр улаан басагадай хажуугаар гараба.
Хурса хайшаар хайшалжа,
Хорин захатые бүтээжэ байһан
Хоёр улаан басагад тэрэниие хараад,
Үүдээ сэлижэ ооглобо.

Хоёр улаан басагад:

Хэнэй хүбүүн хэн гээшэбши,
Хайшаа яарабаш?
Шанаад байһан сайһаамнай,
Болгоод байһан эдеэнһээмнай
Ама хүрөөд ябыш!
Дурашьегүй байгаа бол
Долёобор хургаа хүргыш!
Эдихэшьегүй байгаа бол
Эрхы хургаа хүргыш!

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Яаралтайб.
Лабандуу хаанда хэрэгтэйб.

(Ябууд дундаа харбайжа, уугааб гэжэ уралаа хүргөөд, эдэб гэджэ эрхыгээ хүргөөд, саашаа гүйлгэбэ).

Хоёр улаан басагад:

Үү, тэрээнэй газар руу
Манай хоёр баатар дүүнэр
Мангадхайтай дайлалдахаа
Мордожо ошоһон юм лэ.
Харгы замдаа харалсажа,
Һуга самиддаа хабшуулалсажа
Ябаарай, зүү!

АРБАН ТАБАН ТАРХИТАЙ АСУУРИ ЕХЭ МАНГАДХАЙЕ ДАРАБА

*Урдаһаань ерэхэн хоёр хулдай баатарнууд хаш-
харалдаад хажуугаарнь үнгэрбэ.*

Хоёр баатарнууд:

Өөнын голой эрьедэ,
Солобхёо голой адагта,
Үбгэн Жэбжээнэй гэжэ
Эрын ехэ эршэтэн,
Хүнэй ехэ хүсэтэн
Бии юм гэжэ дуулаһамди.
Адлишу шэнгилши!
Тэрэ мүн байгаа бол,
Амииемнай абарыш!
Абарыш мание!

Үльгэршэн:

Ай бурхан!
Хоёр баатарнуудай хойноһоо
Арбан табан тархитай
Асуури ехэ мангадхай
Абан эдин алдажа,
Айсуй хойнонь ябаба.
Тү-ү!
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Ангир шара мангадхайн
Арбан табан тархиин
Гол гуулин толгойн
Аман хүзүүн
Амаргал хоёройнь хоорондуур
Таһа харбажа унагаабал!
Тэжэгэр гүзээнэ нэлмээрээ
Тэһэ хаха эсхэн сабшажархибал!
Ай-й!
Гүзээн сооһоонь
Тэмээтэйшье, тэргэтэйшье, эмээлтэйшье,
ябаганшье хүнүүд
Субан шууян гаража,

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэндэ хэлэжэ,
захижа байба.

Абарагдагшад:

Амииемнай абарһан
Ашата залуу баатар,
Бэрхэ бэлэйш!
Һайн бэлэйш!
Зорихон зоригшни зохижо,
Хүсэхэн хэрэгшни бүтэг лэ!
Дайгаа даража,
Даагаа һүүлдэжэ жаргаарай-айш!

НОХОР БОРООДОЙ АДУУШАНТАЙ УУЛЗАБА

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Саашаа гүйлгэжэ ябатараа
Ара үбэрые бүрхөөһэн
Арбан мянган адуунай
Ябахые обёоржорхибо.
Яаража хажуудань ерэхэдэнь,
Һогтуу элүүрынш мэдэгдэхэгүй
Һохор Бороодой адууша
Һоёгор юумэ
Найгажа гунхажа ябаба.
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Долоон жэлдэ гүйжэ эсэхэгүй
Доёр зээрдэ мориёо
Адуунайнь аха заха
Алтан шарагша гүүндэ
Үһэн бүридөө үзэгтэй,
Үе бүридөө тамгатай,
Өөдэ таби – үндэгэн жороо,
Уруу таби – унаган жороо,
Хүлдөө сагаан бугаагтай
Хөө хара морин болгожо,
Табижархиба.
Тиигээд,
Тарган байтаһыень шэлэжэ баряад,
Мяхан болгожо сонгоожо эдээд,
Баатар нойроор унтаж,
Барас шэнгээр хурхирба.
Һохор Бороодой адууша
Сухалаа ехээр хүрэжэ,
Ургынгаа хухартар сохибо,
Гуя руунь хутагаа шааба –
Һэрюулжэ тэрээнии ядаба.

**Үбгэн Жэбжээнэй Мэргэн тэршэлээд, хад-
хахан газартань маажжа, эльбэжэ үзөөд:**

Газар газарай боргооһоной
Хазахань ондоо ха юм,
Харлаһан, хорон үргэтэй юм?
(Аман соогоо иигэжэ гүбэрөөд,
һүүжээ урилан унташаба).

Үльгэршэн:

Һэрюулжэ ядаһандаа
Һохор Борбоодой эсэжэ,
Хааяжа хэбтэһэн Жэбжээнэйн
Хамар дээрэ һандайлаад,
Амаржа астайжа һуутараа
Алдажа хии табижархиба.

Үбгэн Жэбжээнэй Мэргэн:

Пэй!
Газар газарай агаар ямар ондоо,
Яһан жэгтэй байдаг бэ!
Яагаа һэхүүн агаартай,
Ямар һонин нютаг бэ!

Үльгэршэн:

Иигэжэ шангаар дуугараад,
Гэнтэ Жэбжээнэй бодошоходо
Адуушан һохор Борбоодой
Арбан хүтэлэй саагуур
Орондог шарбан шэдэгдэшэбэ.

ҮБГЭН ЖЭБЖЭЭНЭЙ МЭРГЭН БУРУУШАН БОРБООН ҮБГЭНТЭЙ УУЛЗАБА

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Хаанай шэбээдэ дүтэлбэ.
Харан гэхэдэнь,
Бужуутай боро даага хүтэлһэн,
Түлюурхан хэнтэг янзатай
Үлбэр дохолон үбгэн
Тугал буруу адуулжа ябаба.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Хэн гээшэбши?

Буруушан Борбоон үбгэн:

Лабшалуугаа басагатай
Лабандуу ханай буруушан,
Бужуутай боро даагатай
Борбоон гээшэб.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Буруушан?
Уялгашни юун юм?

Буруушан Борбоон үбгэн:

Бүхэли үдэртөө
Буруу тугал адуулагшаб.
Үдэшин үнээнэй һаалган болоходо
Тугалнуудыень татагшаб.
Һүни орой болоходо,
Лабандуу хаанай хүүхэн
Лабшалуугаа дангинын
Хоёр хүлэйн улие
Хэлээрээ долёожо унтуулагшаб.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Ямар хоол баридагбши?

Буруушан Борбоон үбгэн:

Тогооной хюһама,
Һаба һуулгын зайладаһа,
Һамгадай үлөөдэһэ эдигшэб.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Үбгэн болоо хаямши,
Үе мүсөө амаруулаа болшни яадаг юм,
Эндэһэ арилыш.
Хубсаһа шамда үгэхэлби,
Хоол унда олгохолби.
Шинии орондо би өөрөө
Хамаг хэдэг ажалыеш
Хээд бултыень байгуужам.

Буруушан Борбоон үбгэн:

Үү-е!
Ямар бэрхэ хүн гээшэбта,
Яажа тантай уулзабабиб!

Үльгэршэн:

Буруушан Борбоон үгөөшыень абаба.
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Өөрөө буруушан болобо.
Хубсаһаая тайлажа,
Хэтэбшэ соогоо хэжэрхёод,
Борбооной дэгэл үмдөөд,
Бужуутай даагыень хүтэлөөд,
Буруу тугалнуудыень туужа,
Хаанай шэбээдэ оробо.

ЛАБШАЛУУГАА ДАНГИНАТАЙ ТАНИЛСАБА, НАҢАНАЙ НҮХЭР БОЛОХЫН АМА ТАНГАРИГАА АБАЛСАБА

Лабшалуугаа дангина (унтари дээрээ):

Яа-яа-даа!
Яагаа шэрүүн хэлэншни болошооб!
Зүүн үхэгэй саана зөөхэй байха,
Эдээд, зөөлэрүүлээд хэлээ ерэ!

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй бодож,
 Зөөхэйень абажа эдээд,
 Үнэн бээз бээлээд, гаража ерэбз-аа!
 Хаанай басаган хараба –
 Хамаг бэень налганаба.
 Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
 Үнэн сэхээз хэлэжэ,
 Басаганай зүрхые буляжа,
 Татаашье наа таһаршагүй,
 Матаашье наа хухаршагүй
 Наһанай нүхэд болохын
 Ама тангаригаа абалсаба.
 Удаань,
 Шаазгай хаанай хүбүүн Шагшага
 тайжа гэдэгтэ
 Хурим түрөөр үгтэхэһөөн хулжаха
 гэжэ зүбшэбэ.
 Тиигээд,
 Халюун хүнжэлдөө хааяба,
 Булган хүнжэлдөө бууяба.

ХАРИДА ҮГТЭХЭ ХУРИМАЙ БЭЛЭДХЭЛ

Үглөөгүүр намгад ооглобо:

Буруушан Борбоон,
Бушуу тугалаа тата!
Борбоон, хаанабши!
Буруугаа адуулхаа гара!

Буруушан Борбоон үбгэн:

Гарахагүйб!

Хаалгаша эхэнэр:

Юун!
Юу барлагһаа дуулабабиб!

Буруушан Борбоон үбгэн:

Нялха багаһаань хойшо
Хүлэйнь ула долёожо,
Энэ болгоһон дангинынгаа
Хурим хэжэ байхадань,
Буруу харюулжа ябаха
Дурамни үгы!
Найр дээрэнь байлсахам.

Хаалгаша эхэнэр:

Юу?

Хаанда зарга бариба:

Эдээнэй дарамта бузарамнай
Буруу адуулхаа арсажа,
Буруулжа бухажа байнал!
Хаан баабай, харыта,
Хатүү саазаар хэнээгьта!

Хаан сухалдажа:

Мууһаа муу, модонһоо хөө гараха!
Минии нэрэ түрье бузарлаха гээ гү?!

Харуулшадта:

Хара шэрэм түрмэ соо
Хаагты энээниие абаашажа!

Буруушан Борбоон үбгэн үбдэг дээрээ

hүгэдэжэ:

Хаан баабайм, хайрлыт!
Хүлэйнъ ула долёожо,
Хүн болгоһон хүүхэнэйнгээ
Хурим наадыень үзэжэ,
Хоёр нюдөө баясуулха
Хуби заяа үршөөгыт!

Хаан харуулшадта:

Хаагты!

Лабшалуугаа дангина гүйжэ ерэбэ:

Хаан абам, яалайбта!
Хайрата ганса басагаяа
Харида үгэхээ байтараа,
Харса богоолоо хашажа,
Харгы замыем гутаахатнай!
Хуримай дүүрэхэн хойно
Хайшан гэжэ хэнээхэтнай танайл таалал!
Табиит энэ наһатай болоһон үбгэнөө.
Наада хурим хараг лэ,
Намае юрөөжэ ябаха бшуу!

Хаан:

Нээрээшье, тиимэ гээшэ гү? Табигты!
Хурим түрэ хүүебэ.

Хаан хэлэбэ:

Табин бээрын газарта
 Табин сараар үрихэн байе
 Тэбэнэ зүүнэй нүбын
 Тэгэн дундуур харбажа,
 Үлэн хирээгэй тоншохо
 Үрбыхэ мяхагүй болотор
 Харбажа шадаһан хүндэ
 Хайрата басагаяа үгэбэл найдамтай
 нэн ха.

Үльгэршэн:

Хүрьгэн хүбүүн харбаба, баатарнууд,
 мэргэшүүд харбаба.
Хаанай хэлэхэн ёһоор хэншые харбажа
 шадабагүй.
Буруушан Борбоон эгээ һүүлдэ гаража
 хэлэбэ.

Буруушан Борбоон үбгэн:

Би харбаад тур шахамни.

Улад зон:

haa! haa! haa!
 Бай! Боли! Зайл!..
 Ошо юрэдөө! Сааш!
 haa! haa! haa!

Үбгэжөөлнүүд:

Гуйраншашье haа, эрэ хүн.
 Гомдолой муртэ гэжэ
 Годлѐо табяад үзэг лэ!

(*Буруушан Борбоон харбаба*).

Улад зон:

Харыт! Харыт!
 Бурууша богоолынъ
 Тэбэнэ зүүнэй һүбын
 Тэгэн дундуур гаргажа,
 Таглаа ехэ байе тудабал!
 Буруушан Борбоон тиигэжэ,
 Үрбыхэ мяхагүй болтор
 Байе харбажа бутараабал!

Лабандуу хаан дураа гутаж:

Зай, тиигэбэл,
 Жаран бээрын газарта
 Жаран шарга
 Нойтон шэнэнэн түлээ обоолоод,
 Шүдэ шэгшылхэ зомгоолгүй,
 Уйгааг болотор харбаһан мэргэндэ
 Басагаяа үгөө бол бахатай нэн ха.

Улад зон:

Бахатай! Бахатай! Бахатай!

Үльгэршэн:

Хүрьгэн хүбүүн түрүүтэй
 Булта баатарнууд харбаба.
 Хаанай эрилтын ёһоор
 Хэнииньшье харбажа шадабагүй.
 Бурууша Борбоон
 Хамагай һүүлдэ харбахаяа гараба.

Улад зон:

Үү-е! Харыт!
 Жаран шарга түлээ
 Хумхиин тоонон болотор
 Хуу бута харбабал.
 Бурууша Борбоон харбабал!
 Һалгаа-бал!

Буруушан Борбоон үбгэн хүхюүгээр:

Залуушуул,
 Шуһантнай шабай,
 Яһантнай мүнгөөрһэн болоо юм гү?
 Үбгэн миниихидэл харбаад,
 Эрхэ шара дангиныень
 Абахаа яанат!

**Лабандуу хаан буруушан Борбоондо су-
халдажа, шэнэ даабари хэлэбэ:**

Эргэнэгэй шэнээн томо
 Эльгэн хара шулуугаар
 Хүхэ мүнхэ тэнгэриие
 Хүс байса шэдээд,
 Бусахадань,
 Шэгшы дээрээ тогтоожо
 Шадаһан мэргэн хүбүүн
 Басагыем одо-оол абаг!

Үльгэршэн:

Хүрьгэн хүбүүн түрүүлжэ,
 Хэдэн олон хүбүүд
 Эльгэн томо шулуугаар
 Огторгой өөдэ хаймадаба.
 Хүхэ мүнхэ огторгойе
 Хүс байса тудабашье,
 Шулуунай бусаад ерэхэдэ,
 Шэгшы дээрээ хэнииньшье
 Тогтоожо шадангүй унагааба.
 Эльгэн хара шулууе
 Өөдөнъ шэдэхэнэ байтагай
 Үбсүүндээш хүрэтэр үргөөд,
 Үбдэгтөөш хүрэтэр үргөөд
 Унагаадаг хүнүүд бии болобо.
 Хаанай хэлэнэн ёһоор
 Шэдэжэ шадаһан баатар
 Нэгэшье үгы байба.
 Буруушан Борбоон шэдэхеез гараба.
 Шэдэбэ.

Түрынхид:

Харыт, харыт!
 Буруушан Борбоон үбгэн
 Эльгэн томо шулууе
 Үрөөһэн гараараа абаад,
 Өөдөнъ шэдэжэрхибэл!

Үбгэжөөлнүүд:

Харыт, харыт,
 Гайхын ехээр гайхыт!
 Буруушан Борбоон үбгэн
 Эргэнэгэй шэнээн шулуугаар
 Хүхэ мүнхэ огторгойе
 Хүс байса тудажархёод,
 Тэрэнэйнгээ бусажа ерэхэдэ
 Шэгшы дээрээ тогтоогоод,
 Тэнсэлдүүлжэ байнал!

Буруушан Борбоон үбгэн:

Хаан баабай,
 Өөрынтнай айладаһан

Хатуу тангаригай ёһоор
Дангинахан басагаяа
Намда үгэхэ болоболта даа.

**Лабандуу хаан зүһэ шарайгаа хобхо тата-
жа, зондо:**

Тугалай бэлшээриһээ гараагүй,
Турагай годо үзөөгүй
Арбанай адаг ябаһан,
Долооной доромжо богоолдо
Эрлиг шолмо шүгнэбэ гү?!
Али,
Хариин хаанай харатан,
Харша дайсанай туршуул
Шэнгэжэ энээндэ оробо гү?

Лабандуу хаан Борбоондо:

Ши тиимэ хүрхэй юм бол,
Дэрэн шэхэн, дэрһэн шэлбэ
Суусагаалжан хүхэ гэргэнтэй
Урилдаад турша!

Буруушан Борбоон үбгэн:

Зай, яахаб, болоно.

Улад зон:

Харыт, харыт!
Суусагаалжан хүхэ гэргэнэй
Хурдан гээшэнь хэлэшэгүйл!
Хайратай Борбооной хажуугаар
Харбаһан номон мэтэ
Шурд гэжэ гарашабал!

Түрын нэгэн:

Али, үгы! Юун болооб?
Суусагаалжан гэргэн
Яатараа дохолооб?

Нүгөөдэ:

Буруушан Борбоон ташуураараа
Суусагаалжан хүхэ гэргэнэй
Хоёр нарин шэлбыень
Һуушатарнь шабхуурдабал!

Улад зон:

Харыт, харыт!
Буруушан Борбоон үбгэн
Бужуутай боро даагаараа
Түрүүлэн гүйлгэжэ ерэбэл!
Түрүүлбэл! Түрүүлбэл!

**Буруушан Борбоон үбгэн гэмтэй шэнгээр
хаанда ерэжэ дохибо:**

Хаан баабайнгаа айладаһан
Хатуу зарлигыё дүүргэбэ.
Тангариг үгээ дүүргэхэ
Танай ёһо байнал даа.

**Лабандуу хаан хари урагуудһаа эшэжэ,
шарай зүһөө улайлгаашье наа, өөрын-
хээрээл болобо:**

Барлаг богоол амитанда
Басагаа үгэжэ байгаа бол,
Хаан хүнэй үйлэдэ
Харша хазагай байхал!
Ураг эльгэн болоһон
Шаазгай хаан худынгаа
Шагшага мэргэн хүбүүндэ
Басагаяа үгэхэ ёһотойб!

Үльгэршэн:

Найр наадан дүүрэжэ,
Хуримта басаганай мордохо саг болобо.
Лабшалуугаа басаганайнгаа унаха мори
хунгахаяа

Хаан аба ошобо,
Арба мянган адуун сооһоо бэдэрбэ.

Хаан адуушанһаа асууба:

Хүүхэнэймни унамаар эгээ хайн
Ямар морин байнаб эндэ?

Адуушан:

Адуунаймнай аха заха
Алтан шарагшанһаа түрэхэн
Үһэн бүридөө үзэгтэй,
Үе бүридөө тамгатай,
Өөдэ таби – үндэгэн жороо,
Уруу таби – уһан жороо,
Хүлдөө сагаан бугаагтай,
Хөө хара морин байнал даа.
Эгээл хайниинь энэл даа.

Хаан:

Ондоо нэгэ барагыё
Унажа ошог даа хүүхэмни.
Орон нютагтаа жороогоо
Өөрөө унаад ябуужам.

Басаганиинь уйлаба, таһа арсаба:

Хаан абам, яалайбта!
Хайрата ганса үрээ
Хари холын орондо
Хадамда үгэхөө байгаад,
Нюуртаа үһэтэй мориёо
Намһаа юундэ харамнаабта!
Хаан хүнэй басаган аад,
Муухан мори унажа,
Хадамда ошоһонойм хэрэг юуб!

Үльгэршэн:

Хаан уяржа, тэрэ мориёе басагандаа
унуулха болобо.

Хоёр тээхэнь хоёр баатарта хүлэгэй
амые барюулаад,
Нүгөө хоёр баатарта хойто борьбоһоонь
барюулаад,
Лабшалуугаа дангинаяа ямбатайгаар
мордохуулба-аа.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Лабшалуугаа дангинын
Унажа ябаһан хүлэгэй
Ууса дээрэнь хүрэжэ гарааад,
Хоёр-хоёр баатарнуудыень
Хүлөөрөө үдхэлжэ унагаагаад,
Хөөбэлзэгшэ үүлэнэй дээхэнүүр,
Хүхэрэгшэ тэнгэрийн наахануур
Огторгой руу дэгдээд орошобо-аа.
Хойноһоонь эльгээгдэһэн хаанай
харуулшад
Хүсэжэ шадангүй үлэбэ.

ЛАБАНДУУ ХААН ХҮРЬГЭН ХҮБҮҮНДЭЭ ЗАХИБА

Үльгэршэн:

Лабандуу хаан эсэстэй
Ласатай ханзаяа нээжэ,
Шаазгай хаанай
Шагшага тайжа хүбүүндэ
Суранзан сагаан нэлмэ,
Сула мүнгэн хуяг хоёроо гаргажа
бэлэглээд,

Гушан сагаан баатараа,
Гурба мянган сэрэгээ
Харгын хани гэжэ үгэбэ.
Шагшага тайжа хүбүүнэй
Шара номоо агсаад,
Шаргал азаргадаа мордоходонь,

Хаан хүрьгэндөө захиба:

Хорото дайсаниие оложо дараад,
Хайрата үрыем бусаагаарай!
Тиихэдэш,
Хүнэй хүсэтэн хүрьгэнтэй,
Болооб гэжэ мэдэхэб!
Шадаагүй болшни,
Абаһан һамгаа буляалгаһан
Адаг эрэ гэхэлби.
Нэрээ хухарһан,
Нэхыгээ хэдэрһэн
Баармада шамайе тоолохолби!

ҮБГЭН ЖЭБЖЭЭНЭЙ МЭРГЭН ЛАБШАЛУУГАА ДАНГИНАЯА ЭХЭ САГААН НЮТАГТАА АСАРБА

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Үхэгэй шэнээн орбогор
Үмхи хүхэ байшандаа
Айдар дангинаяа асаржа,
Ан бун, аза жаргалтай
Ажаһуужа эхилбэ.
Тиин байтараа
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй
Амар һуухын аргань һалаад,
Долоон һарын хүнэһэ абаад,
Долоон жэлдэ гүйжэ эсэхэгүй
Доёр зээрдэ морёо унаад,
Арса жодоо тайгадаа
Агнаха гүрөөллэхөө гараба.
Оо даа! Дэмышье тиибэ гү даа.

ШАГШАГА МЭРГЭН ТАЙЖА ДАЙГААР ЕРЭЖЭ, ҮБГЭН ЖЭБЖЭЭНЭЙ ҺАМГЫЕ АБААД, БУСАБА

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй
Агнуури урагшатай хэгдэбэ.
Доёр зээрдэ мориндоо
Булга шэлүүһэ ганзагалаад,
Бусажа гэртээ ерэбэ.
Буусадаа яаража ерэн гэхэдэнь тэндэнь
Буурсаг үрмэдэһэн ургашаһан,
Гэрэйн һуури дээрэһэ
Гэжэгэнээ халаахайл харагдажа байба.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн сошобо:

Гэр байрам яаһан бэ?
Гэргэ бүлэм хаанаб?
Дээрмэшэн тонуулшан ерэжэ,
Дээрмэдэбэ алаба гээшэ гү?

Үльгэршэн:

Гуламта дээрэнь тулгань лэ үлэнэн байба.
Үдхэлжэрхихэдэнь дороһоонь
Нимгэн торгоор орёһон
Нэгэ юумэн харагдаба.
Абажа үзэхэдэнь досоонь
Лабшалуугаа һамганайнь
Бэшэһэн бэшэг байшаба.

Лабшалуугаа дангина:

Агнуурида мордоһонойш һүүлээр
Аймшагтай ушар болоо.
Шаазгай хаанай хүбүүн
Шагшага мэргэн тайжа
Гушан сагаан баатартай,
Гурба мянган сэрэгтэй
Гэнтэ хүрэжэ ерээ.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Юу! Шагшага мэргэн тайжа гү?

Лабшалуугаа дангина:

Шинии бусажа ерэхые

Гурбан нара хүлээгээд:

“Гуйранша нохой тэрьелжэ,
Зорюута ошоо байна!” – гээд
Сухалтайгаар хэлээд,
Гарай хүсөөр барижа,
Намайешни абаашабал.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Ямар убайгүй жаламгар бэ!

Лабшалуугаа дангина:

Минии хойноһоо ошоһонойш
Туһаш үгы гээшэ ха даа.
Гушан баатарнуудтай
Гурба мянган сэрэгүүдыень
Диилэхэгүйлши даа.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Хойноһоонь заатагүй ошохоб!
Хайрата шамаяа бусаахаб!

Лабшалуугаа дангина:

Шиниимни ерээгүй болоо даа,
Шортоо алуулха байгааш даа.
Мэндэ ябахашни үнэтэйл,
Нэхэжэ хойноһоонь бү гараарай...
Урда уулын хаяада,
Орьёл байсын хүмэгтэ
Арбан жэлдэ гутахагүй
Амтан эдээ хадагалаа нэм.
Абажа тэрэниие эдээрээ!
Амгалан мэндэ ябаарай!

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Һамганайнгаа хадагалһан
Һайхан эдээ абажа эдээд,
Эршэ зориг нэмэбэ,
Омогтой хүхюун болобо.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Шагшага тайжын ошоһон мүрые мүрдэхэм!
Дахан хүсэжэ, тэрэниие хэнээхэм!
Дангинаая бусаахам!

АЛСААДАЙ АДУУШАНТАЙ УУЛЗАБА

Үльгэршэн:

Доёр зээрдэ мориёо
Түргэн гүйдэлөөр гүйлгэжэ,
Ара эбэрые бүрхөөһэн
Арбан мянган адуунай
Атарлан ябаһан газарта хүрэжэ ерэбэ,
Алсаадай гэжэ адуушантай уулзаба.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Энэшни хэнэй адуун бэ?

Алсаадай адууша:

Шаргал хүрэгөөр хүйлэнэн
Шаазгай хаанай адууе
Танихагүй ябаһан
Тархи муутай хэмши?

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнби.

Алсаадай адуушан:

Харатан боротоной туршуулшан,
Хариин хаанай тагнуулшан
Байзаш болоош.
Яаж мэдэхэб шамайе,
Яба саашаа, арил!

ШААЗГАЙ ХААНАЙ ОРДОНДО

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Алсаадай хахагар адуушаниие
Ганзагадань хүлижэ уяад,

Хаанайнь гэр руу ябуулба:

Хаанда ошожо,
Өөр тухайгаа дуулгахыень захиба.
Алсаадай хахагар
Арай голтойхон хүрэжэ,
Хараһан үзэнэн хоёроо
Хаандаа дууһан хэлэбэ.
Шаазгай хаан
Шагшага мэргэн хүбүүгээ дуудажа,

захирба.

Шаазгай хаан:

Хариин хаанай харатан
Хаан түрэдэм довтолбо.
Эрэ бээшни гүйсэжэ,
Эршэ хүсэншни зангидаа.
Ошожо,
Үхэмэр муухай дайсаниие
Үгы хэжэ ерэл даа!

**Шагшага мэргэн тайжа этигэбэгүй,
энеэжэ, омогтойгоор хэлэбэ:**

Манай түрэдэ халдаха
Ямар дайсан байха нэм.
Адуушан Алсаадайн хэлэнэн
Али дэмы үгэдэ этигээд,
Айжа нуунабта?

Шаазгай хаан:

Үнэхөөр нанаам зобоно!
Шагшага мэргэн тайжа:
Эдирхэг залуу ангуушан
Наадалжа гасаалаа юм бээ.
Нашан шара баатараа
Наанаһаань тэрээ руу эльгээжэ,
Намнуулхада мэдэхэ даа!

Үльгэршэн:

Нашан баатарай хүрэжэ ерэхэдэ,
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн номоо абажа,
Нэгэл дахин тамшаалгаба.
Тэрэ баатарынь найман хүтэлэй наагуур,
Долоон хүтэлэй саагуур
Домбото нуурай оёор уруу
Орондоглон хиидэжэ,
Орогүй орожо үхэбэ.

НАХАЛАА САЙНАН ҮБГЭН НАНШАГАА САЙНАН ХҮГШЭН ХОЁРТой УУЛЗАБА

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй саашаа
мордожо ябатар
Орбогор харахан гэрһээ
Утаан урьяжа байба.
Гүйлгэжэ ерэхэдэнь,
нахалаа сайһан үбгэн
наншагаа сайһан хүгшэн хоёр
Хоһон сайгаа уужа, уйтай гашуутай
нуубад.

Тэрэ хоёрые харахадаа,
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Өөрөө мэдэнгүй уярба.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Газаагууртнай гараад үнгэрэнхаар гэжэ,
Болоһонһоо ама хүрөөд,
Бууралһаа үгэ дуулаад гарахаяа
Үүдэнтнай татажа ороболби.

нахалаа сайһан үбгэн:

Яагаа найн юм.
Энэ нютагта ерэнээр
Эгсэ гушан жэл болообди.
Эдэ жэлнүүдэй хугасаада
Үүдыемнай татажа,
Боһогыемнай алхажа,
Нэгэшые хүн ороогүй юм лэ.

наншагаа сайһан хүгшэн:

Орбогор гэрыемнай голонгүй
Орожо манайда ерэнэн
Ямар ороной хүбүүмши?
Ямар хэрэгээр ябанабши?

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Инаг дангиныем хулууһан
Шаазгай хаанай хүбүүн
Шагшага мэргэн тайжатай
Эрхын шэрүүгээр эмирэлсэжэ,
Ээмэй шалаа гаргалсахая
Иишэдэ зорибоб.

Үльгэршэн:

наншаг сагаан хүгшэн
Шандаганай шабардама,
Шанагын байма
Шара улаахан үдхэн сайгаа шанажа,
Айлшандаа уулгаба.

нахалаа сайһан үбгэн:

Наһаншни эдирхэн,
Шуһаншни халуухан,
Яһаншни уяхан байна.
Яагаа хэсүү ябадалда
Зорижо ерэнэн хүбүүмши!

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Шагшага тайжые даража,
Намгаяа яажа бусаахаяа
Бодомжолжо ябанаб.

нахалаа сайһан үбгэн:

Шаазгай хаанай хүбүүн
Шагшага тайжа гээшэмнай
Эрэ бээе гүйсэһэн,
Эршэ хүсөө зангиржа,
Эрын эршэтэн гэгдэһэн,
Хүнэй хүсэтэн болоһон
Баатар байна гээшэл даа.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Яажа тэрэнии даралтайб?

нахалаа сайһан үбгэн:

Нюдэншни галтайхан,
Сохошни согтойхон
Солбон хүбүүн харахадам байнаш.

Залуу нүхэрни,
Зангаа дорохон барижа,
Түбшэн даруу ябаарай!
Дайлалдажа, харбалдажа эхилхэдээ
Түрүүлжэ бү харбаарай!

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Зай, хэлэһытнай дуулабаб.

Нахалаа сайһан үбгэн:

Зорихон хэрэгээ бүтээгыш даа.
Дайгаа даража бусаарай,
Даагаа һүүлдэн ерээрэй!
Дархан соло нэрлүүлээрэй!

**ҮБГЭН ЖЭБЖЭЭНЭЙ МЭРГЭН ШАГШАГА
МЭРГЭН ТАЙЖАТАЙ ТУЛАЛДАБА**

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Шагшага тайжын газраа
Гүйлгэжэ туласа ерээд,
Гэрэйнэ үүдые угзаржа,
Үрхэ дээрэнь хаяжархёод, хашхарба.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Хүн зониие дарлаһан,
Хүнэй һамга хулууһан
Хүйхэр нохой, байна гүш, шагна!
Үгэн Жэбжээнэй мэргэнби!
Эрхын шэрүүгээр эмирэлсэжэ,
Ээмэй шалаа гаргалсаха
Зүрхэ һүлдэн байгаа һаань,
Үглөөнэй улаан наранаар
Болзоотын толгой дээрэ
Зэмсэгээ абаад ерээрэй!
Тэндэ шамайе хүлэжэ байхаб!

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Болзоотын боро толгойн
Орой дээрэнь гаража,
Баатар нойроор унташаба, амаржа.
Улаан наранай мандахалаар
Уняар манан дэгдэжэ,
Шаазгай хаанай хүбүүн,
Шагшага тайжын сэрэгүүд
Болзоотые тойрожо бүһэлбэ.
Долоон жэлдэ гүйжэ эсэхэгүй
Доёр зээрдэ мориниинь
Баатар нойроор унтаһан
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнээ
Һэрюулжэ ядаба.

Үдхэлөөдшые, сабшаадшые,
Хазаадшые туршаба.
“Хариин харатай газарта
Яһаа хаяжа хосорхо
Ямарш муухай хубитай
Хоёр байгаа гээшэбибди”, – гэжэ гэмшэжэ,
Тоймог баарма эзэнэйнгээ
Толгой дээрэ тонгойжо,
Уйдхартайгаар уйлаба,
Бүлхэгэр харанууд нүдэнһөөнь
Бүлээн уһан мухариба.
Нэгэ дуһал уһан
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй
Үрөөһэн шэхэ уруу дуһаба.
Тиихэдэнь,
“Халуун бороо ородог
Яагаа жэгтэй һонин,
Ямар орон байгаа гээшэб?” –
Гэжэ гайхаһаар тагнаһаар
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Үндыжэ бодожо ерэбэ даа.
Тиин,
Ерэн тэхын эбэрээр хэһэн
Елэн шара номоо абажа,
Гурба дахин тамшаалгаба.
Гурба мянган сэрэг
Һүрдэжэ үймэжэ гүйлдэбэ.
Дахин татажа харбахадань,
Гушан сагаан баатарнууд
Гурил тооһон болошобо.
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй
Шаазгай хаанай хүбүүнтэй
Урда урдаһаа тулалсаха,
Харбалдаха сагынь болобо.

Шагшага мэргэн тайжа:

Агуу хаанай хүүхэндэ һанаархаһан,
Һамга тэрээгээр хэхэээ забдаһан,
Хүсэжэ намайе ерэһэн
Хүйхэр нохой,
Харба түргөөр!

Үльгэршэн:

Түрүүн харбажа болохогүй гэһэн
Буурал үбгэнэй хэлэһэн заабариие
Үбгэн Жэбжээнэй һанажархиба досоогоо.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Хүзүүнэй тоором мүлжэһэн,
Хүнэй һамга хулууһан
Хүйхэр нохойш хадаа
Хаанай хүбүүн байнаш!
Харба түрүүн!

Ульгэршэн:

Шаазгай хаанай хүбүүн
 Шагшага мэргэн тайжа
 Номоёо дэлижэ,
 Үбгэн Жэбжээнэйн тархиие
 Таһа харбажа орхибо.
 Монсогор тархиингаа унахада,
 Малгайм унаба гэлэй гээд,
 Эди шэдиеэ гаргажа,
 Үбһэнэй үеэр тархияа залгаад,
 Харбаһан годлиие
 Хам шүүрэжэ баряад,
 Эмээлэйнгээ урда бүүргын
 Эрмэг дээрэ хадхажархиба.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн хашхарба:

Эй, баарма! Нохор нохой!
 Эмээлыем бү эбдэ!
 Энэ бэеыемни тудажа харба!

Ульгэршэн:

Тиигээд өөрөө харбаба.
 Монсогор хара тархиие
 Могсо таһа харбахадань,
 Шагшага мэргэн тайжа
 Шэдеэрээ баһа тархияа залгаад,
 Харбаһан годлиие барижа,
 Хамсыдаа нэтэ хадхажархиба.

Шагшага мэргэн тайжа хашхарба:

Хубхай хоһон нохой!
 Хубсаһыем бү хахалыш!
 Харбажа шадаха юм бол,
 Хаража бэеым тудыш!

Ульгэршэн:

Ээлжээгээр хожуулаа харбаба.
 Эсэтэрээ сусатараа харбалсаба.
 Алалсажа ядахадаа сабшалдаад үзэбэ,
 Жадаар хадхалсаба, нэлмээр
 сабшалсаба –

Алиш аргаар тэмсэхэдээ
 Алажа хэнэйшые шадабагүй.
 Эсэстээ,
 Унажа ябаһан моридоо
 Тэнгэрийн тээгтэ гаргажа,
 Тагнуулшад болгожо табяад,
 Ташуурайнгаа бүрээгээр
 Тамхияа хоорондоо залалсажа,
 Буруу зүб харалсажа,
 Бургай нюдөөр гэтэлсэжэ,
 Амаржа хожуулан һууба.

Тэнсэлдээд амаржа һуухадань
 Тэдэнэй хоёр морид эзэд эзэдтээ
 Хаана хэнэйн хүнэнхэнэй байһые зааж,
 Годлиёо тэрээ руу шэбшээд табихыень
 дурадхаба.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй хүлэг үгүүлбэ:

Огторгой тулама оройтой
 Орьёл һарьдагай урда
 Бүтүү хара шэрэнги соо
 Уули шубуун тагнуултай
 Галзуу бодоной аман соо
 Зургаан нэмбэр зүгы байна.
 Шаазгай хаанай хүбүүнэй
 Хүнэнхэниинь тэрэ мүн болоно.

Шагшага мэргэн тайжын азарга түүрээбэ:

Шара далайн ольтирогто
 Шэрэм хүрээ хэрэм соо
 Хайша бариһан
 Хойлог хара хүгшэнэй
 Хоёр булхан хамсы соо
 Хоёр шарахан холонго байна.
 Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй
 Хүнэнхэниинь тэрэ мүн болоно.

Ульгэршэн:

Баатар бүхэн номо годлиёо шэбшээд,
 Нүгөөдэ баатараа алахаяа нэхүүл
 болгожо,

хүнэнхэн тээшэнь табиба.
 Тиин хоёр баатарнууд
 Хонхинон ошоһон номонойнгоо
 Хойноһоонь һарабшалан хаража һуунад.
 Ошоһон номоёо хүлээжэ,
 Гурбан хоног хожуулан
 Гунигтай дуугай һууба.
 Дүрбэдэхи үдэртэ
 Дүүезн шууяан дуулдажа,
 Үглөөнэй улаан наранаар
 Шагшага тайжын годли
 Шадалаа барагданхай ерэжэ, хэлэбэ.

Шагшага мэргэн тайжын годли:

Хоёр залуухан баатарнууд
 Отожо намайе баряад,
 Оныем хаха сабшаад,
 Хоёр улаан басагадай гарта үгөөл!

Шагшага мэргэн тайжа:

Юун басагады хэлэнэш!

Шагшага мэргэн тайжын годли:

Хоёр улаан тэдэ басагад
 Хурса хайшаа гаргажа,
 Галуун үдыеми хиргабал.

Эршэ хүсэм бууража
Эзэнэйнгээ даабари
Дүүргэнгүйгөөр бусабалби.
Хооһон ерэнэн намайе
Жэбэ жонхо эдиг лэ!

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэнэй годли
жэнгинэн ерэжэ хэлэбэ:

Зургаан нэмбэр
Зүгынүүдыень олоходом
Тэдэнь
Хараасгай боложо тэрьелээл.
Харсага болоод хүсэхэдэм,
Хара далайда жараахай боложо тэрьелээ.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Тай, ямар һонин юм?

Үбгэн Жэбжээнэй годли:

Сурхай болоод намнахадам,
Шандаган болоод харайгаал.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Зай?

Үбгэн Жэбжээнэй годли:

Шоно боложо хүсэхэдэм,
Түймэр болоод тэрьелээ.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Харыш!

Үбгэн Жэбжээнэй годли:

Аадар боложо хүсэхэдэм,
Түмэр болоод унаа.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Түмэр?!

Үбгэн Жэбжээнэй годли:

Суранзан болоод татахадам,
Гуйранша эхэнэрэй хурганда
Гуулин бэһэлиг болоо.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Үү татай!

Үбгэн Жэбжээнэй годли:

Дээрмэшэн болоод барихадам,
Эльбэтэй хара һамганай
Эргэнэг соо хоргодоо.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Тиэхэдэнь?

Үбгэн Жэбжээнэй годли:

Эльбын эзэн боложо ерэхэдэм,
Табан тулам дүүрэмэ
Тарьян болоод сасараа.

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Тарьян?!

Үбгэн Жэбжээнэй годли:

Табан тулам тарьяень
Табан зуун тахья болоод,
Түүжэ абаад ерэбэлби.
Алдангүйгөөр бари, энэ, маа!

**Шагшага мэргэн тайжа шадал хүсээе буу-
ража, шарай зүһөө хубилаад, уруу дуруу
боложо, уйдхартайгаар хэлэбэ:**

Энэ бээмни хосорбо.
Эрхим эрэ бол,
Унажа ябаһан мориим
Ойромни сохижо алаад,
Нэгэ жолоогойм үзүүрые
Нэрэгүй хургандам дүнгөөд,
Тохомыем дэбдижэ,
Эмээлыемни дэрлүүлээд,
Номо һаадагыем эбдэжэ,
Нюур дээрэмни табяад
Ябаха хүн бэээш даа!

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Баатар хүнэй һүүлшын захяа – нангин!

**Шагшага мэргэн тайжа ами табихынгаа
урда тээ аалихан һүүлшынхээ хэлэбэ:**

Адаг эрэ ябаа һаа,
Алаһандаа намайе хүхижэ,
Унажа ябаһан мориндом,
Үргэлжэ ябаһан һаадагтам олзуурхажа,
Абаашана бэээш!

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Баатар хүн баатарай олзодо обтодоггүй!

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Үхэнэн дайсанаа хүндэлжэ,
Үгөөрнь бултыень хэбэ.
Шагшага тайжын шэбээһээ
Лабшалуугаа дангинаа
Сүлөөлэн абахаяа мордобо.

**НАХАЛ САГААН ҮБГЭН НАНШАГ
САГААН ХҮГШЭН ХОЁРТОЙ
ДАХИНАА УУЛЗАБА**

Үльгэршэн:

Тиин ябатараа
Үнөөхи орожо сай ууһан
Үбгэн хүгшэн хоёрые һанажа,
Хүрөөд гарахаа ошобо.

нахал сагаан үбгэн
наншаг сагаан намган хоёр
Айхабтар баяртай хүлээн угтажа абаба.

нахал сагаан үбгэн:

Энэ Шаазгай хаан гээшэ
Гушан жэл соо бидэниие
Гуйраншан богоолоор байлгажа,
Зобоожо туляжа байһан юм.
Зол хубимнай болобо гү?

наншаг сагаан намган:

Залуу баатар, шагнаш!
Газар дэлхэй дээрэ
Ганса хүбүү түрэнэн аад,
Гал гуламтаяа унтаргааж,
Газаа табижа ерээ нэмди.

нахал сагаан үбгэн:

Амиды ябаһан байгаа наань,
Улаан шарайень хаража,
Юрөөл үгээ үгэхэ нэмди.

наншаг сагаан намган:

Үхэшэнэн байгаа наань,
Үхөөрэ хүүрэннь хажууда
Өөһэдөө ошоожо үхэхэбди!

*(Үбгэн хүгшэн хоёр уйлалдан гэгэлдэн
нууба).*

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн:

Өөнын голой эрьедэ,
Солобхёо голой адагта
Үхэгэй шэнээн орбогор
Үмхи хүхэ гэртэйхэн,
Гараһаар гарбалаа мэдээгүй,
Түрэнөөр түрбэлөө олоогүй
Үбгэн Жэбжээнэй гээшэлби.

*(нахал сагаан үбгэн наншаг сагаан намган
хоёр гайхан гэсэн хаража байба).*

Юрөөл найхан заабаряа
Үгэнэн танайнгаа ашаар
Дайсан харатаниие диилэжэ шадаалби!

*(Үбгэн хүгшэн хоёр уйлалдаан хайлалдаан
болобо).*

нахал сагаан үбгэн:

Түрэнэн орон нютагнай
Түрхэм шинии нютагта
Гээшэ юм байнал!

наншаг сагаан намган:

Газар дэлхэй дээрэ
Гансахан хүбүү түрэжэ,
Альган дээрээ үргэжэ,

Арбан наратай болгоод,
Амгалан нуужа байтарнай
Энэ Шаазгай хаан ерэжэ,
Энхэ байдалыемнай эбдэжэ,
Сэргыемнай нугалан хаяжа,
Энээ руу мание туужа асарһан юм.

нахал сагаан үбгэн:

Арбан наратай хүбүүгээ
Абажа гараха эрхэгүй,
Утаарин нүхэндэ орхижо,
Унажа ябаха унагыень гэжэ
Зээргэнэ модоной эшэдэ
Уяад ерээ бэлэйбди.

наншаг сагаан намган:

Хөөрхэй, тэрэ хүбүүмнай
Хүн боложо шадаа юм гү?

нахал сагаан үбгэн:

Тэрэ унагыё баарһамнай
Тааж оложо абаһан ха гү?
Али тэрэн

Шонын хүлэнэн болоо гү?

наншаг сагаан намган:

Хүбүүмнай амиды ябана гээшэ гү,
Али үхэшэнэн юм гү даа!

нахал сагаан үбгэн:

Хайрата ганса хүбүүгээ
Хараха зол байха гү?
Тиимэ хүнэй ябахыё
Та үзөөгүй нэн гүт?

наншаг сагаан намган:

Үнгэ найхан шарайтай
Өөрөө хэнэй хүбүүмши,
Үнэн нэрэшни хэн гээшэб?

*(Үбгэн хүгшэн хоёр шарай нюурыень алдан-
гүй шэртэн адаглажа харана).*

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн зэбэржэ:

Хайрата тэрэ хүбүүгээ
Хараад үзөөд байгаа бол
Хайшан гэжэ танихабта?

наншаг сагаан намган үмэг энхэрэгээр:

Манай хүбүүн хадаа
Ара нюрган дундаа
Алтан харсага хээтэй,
Ашаг улаан мэнгэтэй
Байха юм нэн.

Үльгэршэн:

Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Үмдэжэ ябаһан хубсаһаа тайлажа хаяад,
Ара нюргаяа харуулба.

Тэндэнь
Алтан харсагын дүрсэ,
Ашаг улаан мэнгэ
Аржагар эли харагдажа байба.

**Нахал сагаан үбгэн, наншаг сагаан хүг-
шэн хоёр нуг харайн бодож, хүзүүгээрнь
тэбэрээд, ухаалдаба:**

Хүбүүн! Хүбүүн! Хүбүүн!
Хүбүүмнай мүн байналши!
Хүнэй хүсэтэн болоод,
Хаанаһаа мандаа ерэбэши!

Үльгэршэн:

Хайрата хүбүүнэйнгээ шарайе
Хаража ханажа тэдэнэр ядана.
Баярлаһанайнгаа ехэдэ
Бархиран уйлалдан таалана.
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн
Өөрөө мэдэнгүй ябатараа,
Гараһан гарбалаа мэдэжэ,
Түрэнэн эхэ эсэгээ олобол даа.

ҮБГЭН ЖЭБЖЭЭНЭЙ МЭРГЭНЭЙ ҮЛЬГЭР ТҮҮХЭ ДҮҮРЭБЭ

Үльгэршэн, хүгжэм:

Эхэ эсэгээ оложо,
Эльгэ дүүрэн боложо,
Амраг дангина һамгая,
Ашата эхэ эсэгээ абажа,
Айхабтар баяртай
Эжэл һайхан нютагтаа,
Үргэн атар таладаа,

Солобхёо голойнгоо адагта хүрэжэ
ерэбэл даа.

Үхэгэй шэнээн орбогор
Үмхи хүхэ гэрэйнгээ
Урдань байһан нуури дээрэ
Шэл мүнгэн шэбээ,
Шэгэдхэмэл алтан байшан
Шэнээр дууһан барюулба,
Шудхамал шэрэм хаалгатай
Шулуун хүрээ байгуулба.
Хайрата аба эжыгээ
Хаан хатан болгожо,
Албата зоноо мэдүүлжэ,
Алтан шэрээдэ залаба.
Лабандуу хаанай басаган
Лабшалуугаа дангинатаяа
Булган хүнжэлдөө буужа,
Халюун хүнжэлдөө хааяжа,
Ашата бурханаа түшэжэ,
Ан бун гэжэ жаргаба даа-аа.

ҮЛЬГЭРЭЙМНАЙ ҮЗҮҮРЫЕ ҮНЭГЭН ТАҢА
ХАЗАБА,
ТААБАРИИМНАЙ ҮЗҮҮРЫЕ ТАРБАГАН
ТАҢА ХАЗАБА.
ХОНОХО БУСАХА АЙЛШАД ХОЙМОРООР
МОРИЛОГТЫ!
ХАРИХА БУСАХА АЙЛШАД ХАЯАГААР
МОРИЛОГТЫ!
ҮЛЬГЭР МАНАЙ ДҮҮРЭБЭ, ТҮҮХЭ МАНАЙ
ТҮҮРЭБЭ.

2021 оной арбадугаар һарын 10-20

АЖАБАЙДАЛ

Һуухаш, зобохош дэлхэй дээрэ,
Һалирхаш, ябахаш энээгүүр тэрээгүүр,
Һайн һайханда үнэхөөрөө этигэхэш,
Һайеы олохыгоо оролдожол ябахаш.
Иимэл табисууртай табигдаа юм бэээбди даа.

Иимэл юртэмсэ байба гээшэл хаям,
Иигээд байһаниинь ямарханшые юм –
Амар заяа үзүүлэнгүй эрмэлзэл лэ түрүүлээд,
Амин бэеыень урагшань, урагшань лэ тэгүүлээд.
Ерээ хадаа яахабши, ябажал ябаял даа.

БАЙГАЛ ДАЛАЙН ЭРЬЕДЭ

Байгалай эрьедэ оршодог Максимиха нууринда Буряад Уласай Ехэ нургуулин “Байкал” гэжэ пансионатда тус Ехэ нургуулин Зүүн инстидуудай Буряад хэлэ бэшэгэй таһагай үүсхэлээр зунай амаралтын үедэ буряад хэлэ, уран зохёол шудалдаг үхибүүдэй тусхайта лагерь эмхидхэгдэһэн. Тэрэнь уласхоорондын заншалта хэмжээн боложо, үхибүүд Байгал дээрэ амарха муртөө нуралсал гарана.

2018 оной долоодугаар нарын 13-һаа 20-н болотор тэндэ Уласхоорондын VI монгол хэлэ бэшэг шэнжэлэлгын хэшээлнүүд тусхай программаар үнгэргэгдөө. Уран зохёол найруулалгаар жэлэй хугасаада соносхогдоһон элдэб конкурснуудта шалгаржа гараһан буряад нургуулинуудай 25 эрхим нурагшад тэндэ амарангаа хэшээлнүүдые шагнаа. Монголһоо, Буряадһаа ерэхэн багшанар тэдэ хэшээлнүүдые үнгэргөө. Лариса багшын урилгаар тэрээндэ мүн Басаа Валера хабаадалсаһан, тиин тус лагерьта байхадаа тобшо тэды зураглалнуудые бэшэһэн юм.

“БАЙКАЛ” ПАНСИОНАДТА БУУГААША УРАН ГУУРНАТАДТА

Байгал далайн эрьедэ,
“Байкал” хангайн буудалда
Буужа ерэбэл нурагшад,
Булайхан уран гуурнашад.

Үгын мэргэшүүл таанар гүт,
Үлзытын Дондогууд ерээдүйн гүт?
Удамаа дахаһан залуушуул гүт,
Уран Намсарайн Хусанууд гүт?

Зай, гуурнаяа бэлдыт даа,
Залан нуугаад, эхилыт даа.
Арад түмэнөө баясуулха
Алтан дохёогой хаһа ерэхэ.

Байгалай уһан барашагүй,
Буряадай зориг мохошогүй,
Агтымнай жолоо нуларшагүй,
Арадаймнай хүлдэ мүхэшэгүй.

НУРАГШАДАЙ ДУУЛАЛ

*2018 оной июль нарада зунай
лагерьта амархан нурагшадай
“Жэгүүртэ хүлэг” гэжэ уран
зохёолой бүлгэмэй дуулал*

Байгал далайн эрьедэ,
“Байкал” хангайн буудалда
Зорижо ерэнэн бидэбди,
Залуу “Уран гуурһатадбди”.

Дабталга:

*А-ай, жабхаланта наһамнай,
Айдар “Жэгүүртэ хүлэгнай”,
Алтан дохёогой хаһамнай,
Арюун тунгалаг Байгалнай.*

Түрэнэн Буряад ороноймнай,
Түрэл арад зоноймнай,
Түрэлхи хэлэн хурдан лэ,
Түмэн жэлнүүды дабаһан лэ.

Дабталга.

Уласайнгаа нангин хүлдые,
Уран “Жэгүүртэ хүлэгие”
Улам үндэртэ гаргая,
Уран гуурһаяа хурсадая.

Дабталга.

БАЙГАЛАЙ ЭРЬЕДЭ НУУНАМ

(Дэлхэйдэ боложо байһан байлдаанууд бодолдомни оробо)

Худал үнэний хамталжа
Хубийн эрхээр гажарха –
Муутай, хайтайньше амталжа,
Мунхаг болоһон Газар ха.

Тэнгэри, бурхан, лусуудһаа
Тэдхэл, хайра абаагүй –
Үүргээл дааһан Газарта
Үхэл, амин – хабаагүй!

Дансаран Доржогутабай,
“Наран залаа набшанууд”

Байгал далайнгаа эрьедэ нуунам,
Бүтүү досоогоо бодолдо абтанам.
Хүн зоной нэгэтэ бэшэ табиһан
Харюугүй асуудал өөрөө өөртөө табинам.

Анхарыт, нүхэд, Газар дэлхэй гэшэмнай
Амигүй хогоосон, ухаагүй юумэн бэшэ юм гээ.
Уһан, агаар, ургамал, амитад гэдэгүүднай
Ухаамгай эзэнэй тооложо табиһаар бүтэһэн гээ.

Хэды болотор Газар булимтарагшадые тэсэхэб,
Хэды шэнээн байгаали өөрыгөө доромжолуулхаб –
Бүхы аашада харюу заатагүй үгтэдэг шуу,
Бүхы юумэндэ эсэс гэжэ байдаг шуу.

Байгаалимнай яаралгүйхэн бодомжолоод,
Байн байтараа уурлажа, дороһоо бурьялаад,
Гал дүлөөр шэдэлээд, хүсээ харуулха гү,
Газарай нүгэлтэдые гам хайрагүй хүнөөхэ гү?

Хэрбээ иимэшүү ухаа хүнүүдтэ оруулдаг хаа,
Хэзээ нэгэтэ буу шуунһаань сүлөөрүүлдэг хаа,
Хэды ехэ буян дэлхэйдэ дэлгэрхэ һэм,
Хожом хойшодоо дайгүй амгалан нуугдаха һэм.

Тиигэжэ Газарнай шэнээр түрэлөө урилха гү,
Тансаг найханаар байгаали дахинаа һалбарха гү,
Энэ дэлхэй дээр амгалан байдал тогтохо гү,
Эхэ зургаан зүйл хамаг амитад жаргаха гү?

ДАЛАЙ ЛАМЫН АЙЛАДХАЛ

*Сэсэшүүлэй дунда тэнэг ябахада
сэнгүү жаргал элбэг олдодог.
Тэнэгүүдэй дунда сэсэн байхада
зоболон гасалан үлүү олдодог.
Догмидой Сосорбарам*

Далай лама иимэ нургаал айладаһан юм,
Дан хэтэрмэ шүтөөнһөө тэбшэхы хануулһан юм:
“Болохын табисуураар юумэн болохо, хараарайт,
Боди сэдхэлээ, ухаагаа нэгээд угтаарайт.

Зоболон гээшэ ухаанһаа гэхэн юм бодхичитта,
Зальбархын түрүүн нүгэл хэхээ болиита,
Ядаралда ороходоо хармагшан зангаа орхиита,
Ямаршье сагта оюун толгойдoo найдыта.

Хурын һүүлээр наранай заабол игаадагтал,
Һүниин удаа үдэрэй бусахаараа бусадагтал
Ядаралай удаа жаргал заатагүй ерэхэ,
Ямаршье юумэн мүнхэ байдаггүй юм гэхэ.

Алтан дэлхэйдэ мүндэлһэндөө баярлыта,
Амар жаргалай ерэхэдэ үрдижэ сэнгыта,
Зоболгон удангүй дахаад бусажа болохо,
Зоболон жаргал хоёрой тэмсэл эхилхэ.

Гай гасаланда дайрагдаһандаа гажарангүй,
Гараха орохын үүдэнэй хаагдаһанда зобонгүй,
Урагшаа амархан тэгүүлхые бодооройгты,
Урма зоригоо мохонгүй габшагай дабшаарайгты.

Аюул, ядарал, үбшэн, гашуудал ерэхэ –
Ажабайдалай шэрүүн хэшээл боложо үгэхэ.
Нэгэ гэбэл таниие сохин унагааха,
Үгы гэбэл хүсэл зоригтой болгоохо.

Бүхы юумэн хуу ушар удхатай,
Бүмбэрсэг дэлхэй өөрын хараа бодолтой.
Бээдээ найдаад, этигэл түгэс ябаарайгты,
Бэрхэшээл бүхэниие батаар тэсэжэ гараарайгты”.

2018 оной арбан хоёрдугаар нарын 25

Прибалтикада ном табиха үедөө далай лама иигэжэ хэлэхэн: “Би Урда Энэдхэгтэ арбан мянган хубарагуудта болон юрын оюутадта номнол залахадаа иигэжэ хэлэхэмби: “БУДДЫН ЗАНШАЛНУУД гэхэн ойлгосо гээнгүй байлгаа наамнай, буддын нургаал хэдэн олон зуугаад жэлнүүд соо яахашьегүй байха бшуу. Харин энэ хэрэгтэ ҺҮЗЭГ ГҮ, АЛИ МЭГЗЭМ МЭТЭ хандабалнай, хэдэн арбаад жэлнүүдэй үнгэрхэдэ буддын нургаал үгы болоод байха”, – гэжэ хануулдагби.

Саашань тодорхойлжо нэмэхэдэ, “Бээ абажа ябахын ёһо журам (этика) гээшэ шажан мүргэлһөө һураггүй шухала хэрэг юм. Хүн түрэлтэндэ зарлал-хандалга” гэхэн ута нэрэтэй, Далай лама тухай ном соогоо немец сэтгүүлшэ Франц Альт гэжэ хүн Далай ламын иигэжэ хэлэһые бэшэнэ: “ШАЖАНУУДАЙ ОГТО УГЫ БОЛОО БОЛ ДЭЭРЭ ЁНН ХА гэжэ би заримдаа һанадагби... Шажан мүргэлнүүдһээ амьарлаһан бүгэдэ ниитын ёһо журам манда хэрэгтэй. Дэлхэйн хүнүүд шажангүйгөөр ямаршьегүй һайн һууха, зүгөөр зосоогоо үнэтэ баялиггүй һаа, хүн гарбалтанай һээ нэгээгүй һаа, тэдэнэр ажамидаржа шадахагүй”.

АСУУДАЛ

*Хэдэр үгэнүүд харбаһан годлидол
Хүлгүү сэдхэлэйм хүндүүлхэйе тудана.
Хүсэлэй арюуниие шэбшэн байхадам,
Хүшэрхэн асуудал гараад лэ тамална.*

Цыбигмит Дамдинжапова,
“Хэлэжэ үгыт, хүн зон”

Харьялан урдаа Хёлго мүрэнэй хойморто
Халюуран харагдаа минии нютаг – Шэбэртэ.
Хоридохи зуунай шуһата сагууды дабаа,
Хорин нэгэдэхи зуунда хохидоод абаа.

– Хаанахинайбши, – гээд һамаёонһоо¹ асууха.
– Шэбэртынби, – гээд тэрэнь харюусаха, –
Бууяа Дондогтой² унаган нүхэд ябаһамди,
Багадаа нэгэ эхын хүхэ дэхэнэмди³.

– Пришли иные времена,
Взошли иные имена, –
Гэжэ Евтушенко хэлээ һэн,
Газарай байдалай хубилдагыё һануулаа һэн.

Харанхы мунхаг байдалһаа гараябди гэжэ хэлсээд,
Хамаг аюулһаа бурхан лэ абардаг юм гэлдээд,
Һархайтар дасан, дуганууды Шэбэртэдээ барибад,
Һахюул-субарга Хүндэлэндөө отогойхид табибад.

Булты эдээнии һайшааха һэн гү нүхэдни,
Бадма, Сэдэнхэй, Шаа-Сэрэн, Дондогуудни?
Буян хуряаха гэдэгынь ямар удхатай юм,
Бунхантай гүбөөнүүд уладта юугээрэй туһатай юм?

Тайлбари

1. һамаёон – Цырен-Дондок Хамаев;
2. Бууяа Дондог – Дондок Улзытуев;
3. “Багадаа нэгэ эхын хүхэ дэхэнэмди”.

Дугармаа эжынгээ хонин ажалдаа удаархадань эгэшэ Сэрэнсуунь гү, али аха Тогоошонь дүү нарай хүбүүн Дондоогоо холо бэшэхэнэ, Зүүн Хотодо шугын захада һуудаг һамаёонь

эжы Хандын Дариимада абаашажа хүхэнһөөнь хүхүүлдэг байһан. Дариима хээтэй ехэ хүтэй хүхэтэй байһан ха. Хожомынь Цырен-Дондок нүгөө Дондогоо наадалжа хэлэдэг нэн: “Ши минии эжын хүхэ хүхэхэнэйнгөө ашаар лэ энэ мүнөө поэт болоод ябанах. Тиигээгүй наа, хожомоо поэт болохошни мэдэгдэнэгүй даа.”

Петя Дондогһоо гурба нара дүү гэжэ тоологдодог, үнэндөө найма-юһэ нара дүү байха. “Петя” гэжэ Ц.-Д. Хамаевай бага наһанайнь нэрэ.

Анхан нама абань нютагайнгаа, магад, түрэл нэдэбтэй Ханда гэжэ хүнэй хүбүүе өөрын хүбүүн болгожо абахадаа Пётр Самажапов гэжэ бэшүүлһэн байгаа. Хожомынь нургуулида нуража, шүлэг зохёожо эхилхэдээ уран зохёолшомнай өөрөө өөрөө Цырен-Дондок Хамаев гэжэ бэшэдэг боложо, тэрээгэйрээ нэршэһэн юм.

ИНТЕГРАЛ АБАЖА ЯДАНАМ

Бурхан багшадаа бэшэг бэшэнэм.

.....

*Бээз агтын хорилгодо бэлдэхэндэл,
Би ухаагаа бэлдэнэм үглөөдэрэй шалгалтада.
Зэрлиг хүлэг ургалжа ядаһандал,
Интеграл абажа яданам.*

Даши-Дондоп Очиров

Элинсэгтээ бэшэг бэшэнэм,
Интеграл абахыем туһалыт даа намдаа гэнэм:
Эндэ ерээд, мүнөөдөө тогтоболди даа,
Иимэ байдалда орошоод, зобонолди даа.

Түргэншье, удааншье гэхын аргагүй
Түбэрүүлһээр моридоо хүрөөл нэмди.
Тэнгэрийн зүйдэл харааһаа алдангүй
Тэнжээһээр үринэрөө ерээл бэлэйбди.

Дээдэ зэргын дифференциал дабаһамди,
Дэлхэй дүүрэн тоогүй малтай байһамди.
Ерэн гэхэдээ юрын интегралда торобобди,
Ерэн юһэн тэнгэринэрэй хашарал дарамта болобобди.

Хотон айлнууднай хоһорхонь аа гү, харатай, –
Хото руу залуушуул шэгүүлдэг болоһон заншалтай.
Хэлэмнай мохоо молхи болоно аа гү, харамтай,
Хуса, Жамса, Дондогууд үсөөрнэ аа гү, шаналтай.

Хара зутар тахал үбшэн хүжэржэ,
Хурьһэтэ дэлхэйн хүн зониие хүрдөөгөө.
Гүрэн түрын ноёд һайдууд һамбаашалжа,
Гайхама үлүүсээр эрхэгүй зониие зонхилоо.

Интеграл абажа яданам...
Иимэ байдалда дадахагүйгөө мэдэнэм.
Элинсэгүүдни, мандаа туһалыт даа,
Энэрэл хайраа угсаата зондоо үршөөгйт даа.
2021 оной хоёрдугаар нарын 7

ХҮҮГЭД ШҮЛЭГҮҮДЫ УНШАНА

Хүхюухэн үхибүүд шүлэгүүды уншана,
Хонгор зүрхэтэнии хүлгүүлээд абана.
Хонгёохон хоолойн абяан аятай,
Хөөрхэн тэдэнэр урма зоригтой.

Харин ехэшүүл өөрын бодолтой,
Холын нанаанда абтаатай –
Хайшан гэжэ үриез үргэхын,
Хулынь дүрөөдэ хүргүүлхын.

Үеын үеһөө дахажа ерэнэн
 Үдэрэй ханаан, хүнийн зүүдэн –
 Яажа гарынь ганзагада хүргүүлхы,
 Ямар аргаар нургуули худар дүүргүүлхы.

Дэлхэй зангаа хүндэ мэдүүлхэ бэшэ –
Дээрэнээ буулгана хатуу хамшаг.
Тамын зоболон үзэһэн улад тэбдэнэ,
Тахал үбшэнэй тэхэрин тонилхы хүлээнэ.

Харин хүүгэд хүхюун шүлэгүүдээ уншахаар,
Хонгор зүрхэтэн сэдхэлээ хүлгүүлэн бариhaар.
Хонгёо хоолойтоной байгаа сагта эндэ
Хүмүүнэй жаргал ерэнгүй яахаб даа дэлхэйдэ.

2021 оной хоёрдугаар нарын 20

ОРШОЛОНТО ДЭЛХЭЙН ТАБИСУУР

ПОЕЗД ХУУГАЙЛАН ҮНГЭРӨӨ ҺЭН

*Дариин утаан баглайржа,
Дайдын хүрһэ дэлбэшэбэл,
Гал түймэр орёлжо,
Галзуу шолмос дугташабал.*
Хоца Намсараев

Баруун тээшэ поезд зүдхэнэ,
Буряад хүбүүнэй зүрхэ сэдхэл хүлгүүлнэ –
Сүүгэл дасанай хажууда албанда байһан
Сэрэнэй Дабаае ашаалаад тэрэ гараһан.

Баруун тээшэ поезд тэгүүлнэ,
Баруун фронт руу сэрэгшые абаашана,
Буряад ороной дэбисхэр дээгүүр гарана,
Баруунай дүлэтэ дайнда оруулхы яарана.

Байлгыш, машинист, тогтыш эндэ агшан зуур,
Басаа эгэшэнь аяар Шэбэртэнхэ ерэнэн шуу,
Телеграмма абаһаар дүүгээ угтахаяа яараһан шуу,
Улаан-Үдын вокзал дээрэ хүлээнэ бшуу.
(Машина, автобус гэжэ тиихэдэ байгаагүй даа,
Мори унаатай шуумгай гүйлгэжэ ерэнэн бэд даа.)

Улаан зүрхээ хүдэлгэн эгэшэнь зогсоно,
Улаан-Үдэдэ угтамжа хэхээ хүлээнэ.
Зүүн зүгһөө поезд хуугайлан дүтэлнэ,
Зурагашан вагонууд байнгүй хажуугаарнь үнгэрнэ.

“Эгэшэмни намаяа угтахаяа ерээ гү,
Энхэрэн нэрыем дурдан зосоогоо хүлээгээ гү?
Улаан-Үдын вокзал дээрэ зогсоо гү,
Үлын, үндын харахаяа намаяа оролдоо гү?”

Поезд хуугайлһаар үнгэрбэ,
Тогтонгүй баруулжаа гараба.
Эгэшэтэйн дүүень уулзуулбагүй,
Эгүүридэ мүнхэрхыень мэдэбэгүй.

Улаан нюураара уулзаха хубигүй байһан
Улаан сэрэгшэ Дабаа хожомынь бэшэһэн:
“Гэлэг абгайн гэрһээ утааень лэ хараа һэм,
Гэнэн зүрхээ хүдэлгэн, уяран гараа һэм”.

Москва шадархи байлдаан руу,
Тула, Юхнов хотонууд руу,
Минии Дабаа нагаса ороһон,
Мүнхэрэн тэндэ унаһан.

2021 оной долоодугаар нарын 28

МЕГАПОЛИСАЙ ХОЙШОЛОН

(Япондо болодог ушарнуудай нэгэн)

Япон гүрэндэ жэл бүри хэдэн мянган хүнүүд бээе хорооно.

Дмитрий Комаров

Зоболон жаргал хоёр аргамжын утаһанууд мэтэ гүрэлдэдэг.

Япон арадай оньһон үгэ

Юртэмсэ шарайгаа хубилгаа,
Юүгээ сэбэрлэгты гэбэл ааб?
Юлдээ тэнгэри далайгаа,
Юрэдөөл юуниинь бологшол ааб...

Үндэр байсын эрмэг дээрэ зогсоһон,
Үхэлөө бэдэржэ тэндэ мүнөө ерэнэн
Үйлэ муута эхэнэр нарайгаа тэбэриһэн,
Үшөө гурбатай басагаяа хойноо дахуулһан.

Далан хоёртой Шиги-сан тэрэниие
Далдалжа, аюулһаа абархые
Үнэн зүрхэнһөө оролдоно,
Үгэдөө оруулжа ядана.

«Байзыш, яанабши, хүлээгыш!
Байдалаа намда хөөрэжэ үгыш.
Баахан үхибүүдшниш хайратайл,
Баарһад, тэдэшни гэм үгыл!».

Шиги-сан эхэнэртэ хандана,
Шадал зэргээрээ оролдоно,
Гэндэнэн баарһани аргадана,
Гарһаань барихаяа оролдоно.

“Арил саашаа! Бү дүтэлэ гэнэби.
Аргамни һалаа, үхэхэмни!
Үхибүүд гэнэ гүш? Өөрымни!
Өөрөө эдэнэйнгээ эзэнби”.

Шиги-сан эхэнэры хайрлана:
“Ши угаа залуу хаямши”, – гэнэ –
Ами наһаяа бү таһалыш даа,
Анхаржа намайе шагныш даа”.

Басаганиинь эсэргүү бархирна:
“Би эндэнээ хүрэхэгүйб”, – гэнэ.
Зүгөөр эхэнэ гарһаань шүүрэнхэй,
Заатагүй хамта хосорхы шиидэнхэй.
Эхэнэры үбгэн гарһаань барижа үрдинэ,
Эгээ һүүлшын секундада абарна.

Тииһэндэнь эхэнэр угаа сухалтай,
Тэрээнии хараана, хашхарна, айдаһатай.

Арай шамай эхые номгоруулна,
Өөрынгөө гэртэ тэдэниие асарна.
Удаань полициие дуудуулна.
Урматай: гурбуулынь абаашуулна.

Табан зуун наян наймадахи хүндэ
Туһалжа, амииень абарһандаа
Хэлэшэгүй Шиги-сан баяртай,
Хорин волонтернуудынь туһатай.

Зүгөөр юумэн алтан дэлхэй гэдэгтэ
Заабол үбгэнэй ханаашаар болоногүй.
Забдагүй сагай мегаполисай мэдэлдэ
Зоной байдал зутаран ороһон, яашагүй.

Үглөө үдэрынь уйдхартай мэдээн дуулдаа:
Үнөөхи эхэнэрынь үхибүүдтээ сугтаа
Арбадахи дабхарһаа хүрэбэ гэжэ,
Ами наһантайгаа хахасаба гэжэ.

Хэрбээ мегаполиста ажалаа алдабал,
Харилсаха, хөөрэлдэхэ нүхэргүй болобол
Хосорхоһоо бэшэ ондоо аргагүй,
Хэншье шамда туһалхагүй.

Жэл бүхэндэ Япон гүрэндэ
Гурбан зуун мянган хүнүүд гэдэг –
Бээ хороохоёо оролдодог,
Гуша мянганиинь лаб ханаһанаа бээлүүлдэг.

Хайшаа тэгүүлжэ ябаһан уладбибди,
Хэзээ, хаана ошоод, тогтохо гээшэбибди.
Али иимэшүү хүн түрэлтэнэй эсэс гү –
Аргагүй баяжаад, һүүлээ һүүлдэ хосорхо гү.

2020 оной нэгэдүгээр нарын 13

* * *

Гансахан бээын зүдэрһые,
Гансаардаһан хүнэй зобоһые
Яжа ниигэмынь анхардаггүйб,
Яахадаа хайраяа үзүүлдэггүйб?

Он жэлнүүдэй үнгэрэн ошоходо
Орёохон шархань эдэгэхэгүй юм гү?
Ядарһан зоной гансаардаад зобоходо
Ямандага эрлигын тэдхэхэгүй юм гү?..

ЭХЫН ГУНИГ

(Аалихан зэдэлхэн хүгжэм доро сэдхэн уншагдаха шүлэг)

Эхэ найхан байгаалимнай нэргэжэ,
Эртын хабар дахинаа мандаа бусахань гү?
Эрезн марьян сэсэгүүд бултайн гаража,
Элдин манай дайдыемнай баясуулхань гү?
Баясуулхань гэжэ гү?
Бүгэдэ амитан зониие гү?

Арад түмэнэй аза жаргалтай нуухын,
Алтан дэлхэйдэ түрэнхэндөө баясан ябахын,
Амраг хоёрой бэе бээдээ дурлахын –
Арюун байдал нютагтамнай ерэхэнь гү?
Эжынэрнай баясахань гү,
Үри хүүгэд үнэржэхэнь гү?

(Гэнтэ хүрөөтэй хүгжэм дуулдаад, шэрүүнээр хэлэгдэнэ):
Арюун байдал ерэхэнь гэжэ гү?
Эжынэрнай баярлахань гэнэ гүт?

(Дахин аалаяр, уянгатайгаар):
Элшээе наран дээрэхээ сасаһаар зандаа,
Энээлдэн гүйлдэнэ багашуул энээндэнэ баярланһандаа.
Уһа голнууд хүхюүгээр долгилон бурьялна,
Уулын модондо хүхы хоолойгоо зэхэнэ.

Хүхы шубуун донгодохонь аабы!
Хонгор байдал тогтохонь гээбы?

Эхэл гансааран байгаалиин нэрихые анхарбагүй,
Эгээ түрүүшынхией энэ хирэдэ баярлабагүй.
Хүйтэн сайр соо хэбтэхэн хүбүүгээ танибагүй,
Хайран гансынгаа алуулһанда этигэбэгүй.

Хүбүүмни! Хайран хүбүүмни!
Хэлыш намдаа, үримни!

Дэлхэй дээрэ юун боложо байһан юм?
Дахин байлдаае хэн юуниинь эхилхэн юм?
Юугээ буляалдаад, хоро шараяа гаргалсаһан юм?
Юунэй тулада шамайем алуулха болоо юм?

Юунэй тулада? Юундэ? Асуунам!
Юугээр баһа ноёдууд дуталдаа юм гэнэм?

Хэншые эхэдэ харюу муртэй үгэбэгүй.
Хэндэшые эхэнэры хэрэглэхын заб үгы.

Хуули сахигшадта хайра гэжэ байбагүй –
Хорооной тогтоол шүүмжэлгэндэ оробогүй.

Ум маани бадмай хум!
Юртэмсын эзэд, зоболонто эхэдэ хэлыта,
Юундэ дэлхэй хайра гамгүйб заримуудта?
Арад түмэнэй хуби заяан иимэ юм гү,
Абарагша бурханай
оршодог газарынь холо юм гү?

Юртэмсын эзэд:

Хаанта гүрэн түрэнүүдтэ
Хайрын хэшээл байдаггүй.
Хүмүүнэй хуби заяанда
Хэтын жаргал үгтэдэггүй!

Зон:

– Бурхание зүүхэн арад гээшэбди, – гэжэ
Бахархан зохёолшомнай нэгэтэ хэлэһэн юм лэ.
Үнэн алдарты сүмэнүүдые бодхоожо,
Үргэл мүргэл хэжэ байхые дурадхаһан лэ.

Түгэсхэл.

Байлдаае үүсхэһэн юрэнхылэгшэдые,
Бурхание зүүхэн ноёдые
Бүүхэн, эхэ, зэмэлт даа –
Булхайгаа булта амсахал даа.
Буддынгаа хургаалда найдыт даа.

Түрэхэн хайрата хүбүүнтнай
Түрэлөө урилһаар ерэхэл гээбы даа.
Тандаа, эхэ, найдыт даа, үритнай
Тэхэрижэ һөөргөө түрэхэл аабы даа.
Тэрээнһээ ондоо
 һанаагаа захиһын арга хурга
 мүнөөдөө оройдоо һанагданагүйл даа.

Улаан-Үдэ, 2022 он, дүрбэдүгээр һарын 4

АРАДАЙ БАГШАДА

*Уужамхан сагаан Хэжэнгэмнай
Уһаар гандаа бүүхэн гыт.
Уһаар гандаал бэшэ байха
Уулын сархаг таһалдаагүй.*

Арадай дуун

Шагнабаб Ирина Санжимитыповнае:
“Түрэнэн аба эжын нургаалые
Төөрюулхэш үгымнай мүнхэхэн даа...”, –
Түрэхын найхан хоолой гээшэмнай иимэл даа.

Наһанай ошоһые ойлгонгүй дабшадаг,
Налгай дэлгэр сэдхэлтэй,
Зүжэг наадахадаа хүниие уяруулдаг –
Зосоогоо залуу, габьяа гээшэнь гайтай.

Арадтаа туһалхы оролдоһоор зандаа гү –
Арадай багшын табисуур тиимэ ха юм даа.
“Уулзахаш юм гүбди даа, үгы юм гү,
Уулзаһанаа һанаад, баярланаб даа”.

2020 оной майн 20

УЯНГА

Уужам Бурядаим
Ургы сэсэгүүд,
Уһа голнуудайнь
Угалза-һабанууд
Ухаандам мэдэрэл түрүүлээ,
Угалза-һабанууд.

Арюун Байгалай
Аршаанта нютагууд,
Амгалан байдалай
Алхасын замууд
Арадайм хүлдые бадаруулаа,
Алхасын замууд...

**ТҮРЭЛХИ УЛАСАА ХҮНДЭЛХЭН,
ТҮРЭХЭН НЮТАГАА ДУУЛАХАН
УРДАА ХАРАХА БУУЯА ДОНДОГНАЙ,
УРАН ЗОХЁОЛШО НАМАЁОН ПЕТЯМНАЙ**

(Хамтын зохёол)

Энэ шүлэгийг 2020 оной декабрийн 23-да Цырегма Гергенова ФМ-радиодо уншаван

*Сэсэг ногоон соогуураа
Сэнгэн ябахыем хануулбаш.
Шубуун шэнгээр зоргоороо
Жэргэн ябахыем хануулбаш.
Холын холо үнгэрхэн
Хонгор нахыем хануулбаш.
Хонхын дуунай жэнгирхэн
Үеыем намда хануулбаш.
Солбон Ангабаев, “Балшар нахан”*

Энхэ дэлгэр сээжэ дээрэшни
Эрьежэ нөөргөө буубаб.
Аршаанта булагта дайдадашни
“Амар мэндэ-ээ!” гэбэб.

Маахам, маахам!
Ая гангын орон юм энэмнай гэгдэхэн.
Манхан үргэн уула, хадануудын,
Манатан байдаг тайга, талануудын
Арюун агаараа анхилуулан тунаагаа,
Амгалан сагай хүлдэ болгон тараагаа.

Анхан түбшэн нуудалтай,
Ариг сэбэр аршаантай,
Арюун тужа-шугытай
Амин найхан Шэбэртэ
Ая гангын хангалаар
Анхилаадхёо гэнтэ.

Арын оройноо харахада,
Альган дээрэ мэтэ
Аржын толорон угтаа
Аглаг манай Шэбэртэ.

Ая сэсэгэй хангалаар
Арюудхагдахан юм гээ.
Үльгэршэ, дууша хүбүүдэй
Үлгы нютаг энэ юм гээ –
Найн ханаата хүбүүдэй
Нахуюхан болохон юм гээ.

Сарюун хүхюун зандаа
Сагай хэсүүе дабаһан лэ даа.
Минхэрэн найхан зангаараа
Маанараа угтадаг һэн лэ даа –
Амар сайн!
Аяга сай.
Арьбан.

Сэлезэндээ хүрэнөөр үринэрын
Сэржэмээ дайдадаа үргэдэг һэн.
Амтын дээжэ – арзань
Хатуул байһан гэдэг һэн.

Хайрангынгаа хормойдо,
Хатан Хёлгын эрьедэ
Сангай эдээ арюудхаһан,
Салгуу дуугаа дуулаһан.

Элдин сагаан Шэбэртэдэ
Эршэтэ аршаанайн хүсэндэ
Эгэшэглэшоо дууниинь,
Эршэдэшоо зоригынь.

Үүлэндэ үүрэн байсада
Үдэ һодоёо гээгээ гээ.
Сангайн арюун эдээндэл
Сарюудхагдажа дэгдээ гээ.

Талаар дүүрэн малнуудын
Тангаршаажа гүйдэдэг һэн.
Эмниг мори һургадагын
Эрэ түрэнһын һануулдаг һэн.

Һужаагай тэгэндэ һамын стан –
Һамаёон Петиин абын стан.
Бухал шэрэжэ ябатараа
Булаг руу уһалхаа гүйлгэнһинь,
Уһанда шунгажа садахдаа
Удаан эрьедэ хэбтэнһинь,
Сэсэгтэ найхан нугаяа
Шэнээр хаража мэдэрһинь –
Һамаёон Петяда һанагдаа.

Найдалаа мүнхөөнгүй шагнаарханам...
Нармай найхан дуугаараа
Нарьян байһаар лэ Шэбэртэм,
Намжаархан, һураг суугаараа.

2020 оной арбан хоёрдугаар нарын 17

ЭЛИНСЭГТЭЭ АЙЛШАЛБАБ

Элинсэг абынгаа тоонтодо
Эрьежэ мүнөөдэр айлшалбаб.
Гозогор Толгойн хотогорто
Гэрэйнэ һууриие анхарбаб.

Жэмэстэ ойгойнь захада
Жаахан гүрөөһэн бэлшэнэ.
Баймга агаарай үндэртэ
Булжамуур шубуун жэргэнэ.

Хоншуу нугаарнь алхалхадаа
Хүнды мангир анжарбаб,
Хүхюун багашуул ябахадаа
Хоол болгодоогоо һанабаб.

Элинсэгээм уулзуур дээр
Элдэб бодолнууд түрэнэ.
Алтан дэлхэйн адаг дээр
Амаржан һууһыень мэдэнэб.

Үе сагууд – тохорюунууд –
Үнгэрөө, зэлэтэн ниидээд.
Саг зуурын лэ эрбээхэйнүүд
Сагыё сэгнэнэгүй, эрбэгэнэлдээд.

Һара гараба һэмээхэн.
Һүүдэгэр нюруунь гэрэлтэнэ.
Үргэбшөөр хүнэгүүды үргэлһэн*
Үнөөхил эхэнэр гозойно.

Үүрээр тэнгэри яг һайхан.
Үргэн голойнь булжуухайхан
Үглөөнэй хүгжэмөө эхилнэ,
Уяран, гажаран шагнабаб.

Элинсэгүүдни, байгаалиие
Эндээ тахин һуугаалта,
Үеһөө үедэ буяниие
Үри хүүгэдтээ үреэгээлта.

Энэрхы элинсэг хулинсагни,
Элдин газарайм бурхадни,
Дуулим һайхан нютагтаа
Дэмы һуугаа бэшэлта.

* “Үргэбшөөр хүнэгүүды үргэлһэн” – һара дээрэ гарашаһан эхэнэр тухай буряадуудай урдын үльгэр домогуудай нэгэн.

Сэбэр сагаан бодолнууд
Һанаан зүрхыем эзэлбэ.
Элинсэгэйм захяанууд
Эдүүгээ сэнгэлэн эдлэбэ.

Һайхан үри хүүгэдтнай
Һанажа таанараа ябахал.
Носоһон алтан зулатнай
Нарандал ходоодоо бадархал.

2018 оной наймадугаар һарын 7

ШЭБЭРТЫН ДУУЛАЛ

*Үгэнь Басаа Валерын,
хүгжэмынь Нацагдорж Нямдоржын
Чимит Дондоков дуулана*

Хүжынгөө утаагаар манараа Хайрангамнай,
Хормойдонь долгиёо салгидуулаа Хёлгомнай.
Һуунагтан һужаагаар зурыгаа Заган гол,
Һуухые аршаандаа уряалаа Загамнай.

Дабталга:

Аажам дэлгэр дайдатай,
Арюун аршаан булагтай,
Ая гангын хангалтай –
Шэбэртэмнай, Шэбэртэмнай.

Улаанхан хадаараа аршалуулаа нютагнай,
Угайнгаа нэрые үргүүлээ нүхэднай.
Удамайнгаа хүлдые бадаруулаа ниигэмнай,
Ухаанхан бодолыем хүлгүүлээ улад зомнай.

Дабталга.

Налгайхан аба эжын буянгаар тоонтодоо,
Нарата дэлхэйдээ урматай ябаарайт.
Найдамтай зонойнгоо үргэмжын заяагаар
Наадатай зугаатай, жаргалтай һуугаарайт.

Дабталга.

2022 оной дүрбэдүгээр һара

ЭЖЫ ТУХАЙ
(Монгол дуунай маягаар)

Эжыдээ дуратайб,
Эжыдээ баяртайб.
Эжыдээ зорюулан,
Дуугаа дууланам.
Эжы – минии наран,
Эжы – минии дэлхэй.
Эжым намдаа урин,
Эжым намдаа мээхэй.

Цырендулма Дондогой,
“Эжыдээ дуратайб”

Намарай таряанай хуряалган соогуур
Намаяа түрэнэн эжы минии хөө.
Нялха нарай байхааамни хүмбэйгөөрөө
Намайгаа хүхүүлхэн эжы минии хөө.

Үбэлэй янгинама хүйтэндэшье хүхөөрөө
Үндыжэ хүхүүлхэн эжы минии хөө.
Үбдөөд, халуураад хэбтэхэдэмнишье өөрөө
Үлгыһөөмни холодоогүй эжы минии хөө.

Сахюуртын майлын үбэртэ мүнөөдөө
Саһаниинь будараад, орожол байна хөө.
Сагаан буурал эжымни намайгаа хододоо
Санаандаа мүнөөшье хүлээжэл байһаар даа хөө-өө.

2020 оной арбадугаар нарын 15

ХОГООСОН ДЭЛХЭЙ

*Шэбшэлиш, ахаймни, миинтээр бэшэ нэгэтэ
Шатаһан Москвае харансуузда үгөө бэлэйбди.
Бурханай дура зарлигаар бэшэ хаа тиихэдэ,
Бидэнэр Москвагаа үгэхэгүй байгаал һэн хабди.*

Михаил Лермонтов

Хэлэлши, ахаймни, урдань нэгэтэшье Газарта
Халдабарита үбшэн буужа ерэдэггүй байһан аал?
Хэзээдэшье, оройдоошье хун шубуун гарбалтанда
Ханяада хамшагууд хүрэдэггүй огто байһан аал?

Хэрбэй Буряадтам бурханай зүбшөөгөө үгы хаа,
Халдабрита үбшэн огтошье ерэхгүй һэн ха гү?
Хууляр захирагша ноёдой гаараа үгы хаа,
“Коронавирус” гэдэгынь тогтонгүй тонилхо байгаа һэн гү?

Харин тиихэдээ ямар нүгэл хэһэндээ
Хуу булта тахалда “баригдашоод” һуунабта?
Хэхэ ажалгүй, харилсаха ушаргүй дээрэһээ
“Хайрсагаа” хараад, шэрдэгээ дараад хэбтэнэбта?

Харыш, нүхэрни, алтан дэлхэй гэдэгнай
Харатай, сагаантай, эрээ маряантайгаа гэршэлбэ гү?
Хэзээб даа тиибэшье хүн гүүлэдэг хүйхэрнүүднай
Хогоосон юртэмсын эзэд болоод налайха гү?

2020 оной арба нэгэдүгээр һарын 8

САГААЛГАНАЙ УГТАМЖА

Сагаа нараар
Мэндэ ама-аар!
Сагаан ханаа Сагаалгамнай асараа,
Сагаан эдээн хаагуур яагуур билтараа!

Үбэлэй бүрүүл үүр хираанаар
Уняар тунаһан Буряад дайдадамнай
Угсаата арадаймнай ёһо заншалаар
Урилан ерээл Сагаан нарамнай.

Утаар татуулһан урдын дуунууд
Үргэн дайдаар, хүдөө талаар зэдэлээ.
Улад зоноймнай сахижа ябаһан хургаалнууд
Эдир залуу хүүгэдтэ дамжагдан ерээ.

Эхын сасаһан хүнэй дээжэ удхатай,
Эсэгын захиһан үгын дээжэ заабаритай,
Элинсэгэйм захил-үрээлнүүд заршамтай,
Эрлигэй аюулһаа зоноо аршалһан түүхэтэй.

САГААЛГАН

Хүлэг моридоо атар таладаа хатаруулаад,
Хашабаа шаргаяа саһан дээгүүр шахинуулаа.
Сагаан тооһо сагаалхитар бурьюулаад,
Суурья гарган хүхюун дуугаа дуулалдаа.

Дабталга:
Сагаан, сагаан – Сагаан нараар!
Сагаа, сагаа, – Сагаалганаар!
Сагаа нараар! Сагаалганаар!
Садхалан эдээтэй сагаан хаһаар!

Ёһын түүдэгы тэнгэри өөдэ аһаагаад,
Ёохор наадаяа тойрон ябажа хатаралдаад,
Ухаа зааһан үрээлнүүдээ үрээгээд,
Улад зомной Сагаалгаяа бүтээгээ.

Дабталга.

Амтатай буузын үнэр талаараа анхилуулаад,
Орон дэлхэйгээ үргэл мүргэлөөр баясуулаад,
Сагаан сэдхэл дэлгэн байжа сагаалаа,
Сагаан найхан заншал мандаа дамжуулаа.

Дабталга.

НАЙХАН ҮРЭЭЛТЭЙ САГАА НАРАМНАЙ

Урдын заншлыг хануулдаг,
Улс зонигоо нийсүүлдэг,
Эртын сагааг тахидаг
Элинсэгэйм Сагаалган.

Энхэ дайдыг хэргээдэг,
Элбэг хэсгээ дэлгээдэг,
Эхэ оронийг баясуулдаг
Элинсэгэйм хайндэр.

Шэнээр гуламтаа дэгжээхы,
Шэнээр байдалаа хүгжөөхы
Урьалхан Сагаан нарамнай,
Урагшаа – арад зомнай.

Сагаан эдээтэй
Сагаа нарамнай.
Найхан үрээлтэй
на-рам-най...

2021 оной нэгэдүгээр сарын 12

ДАДАЛ НОМОНДО СОЛО ДУУДАНАМ

Дадал номоо суурхуулхан
Дагшан зантай улад зон.
Арад түмэнөө хүлгүүлхэн
“Алтарганын” наадан.
Арад түмэнөө хүлгүүлхэн
“Алтарганын” наадан.

Богдын газары сахижа хуулан
Буянтай нутаг Дадал номон.
Буряад Уласаа хүхээн баясуулхан
Бүхы арадай бүжэг наадан.
Буряад Уласаа баясуулхан
Бүхы арадай бүжэг наадан.

Дадал номондо мүнделхэн
Дали бүхэтэй “Алтаргана”.
Буряад зоноо нэгэдүүлхэн
Бүгэдын наадан “Алтаргана”.
Буряад зоноо нэгэдүүлхэн
Бүгэдын наадан “Алтаргана”.

ЗУРГААН-ДЭБЭЙ

Зургаан-Дэбэй, Дэбэймнай
Зуун жэлнүүдэй түүхэтэй,
Намжаа найхан нютагнай
Ноёхон уулын харуултай.
Охин-зайханаар ерүүлхэн
Омогтой сонгоол улад юм,
Рагузин Саввын байгуулхан
Россиин хилэ сахиһан юм.
Сэгээ ундаар хүндэлдэг
Сэлэнгын суута нютаг юм,
Сээжын зугаа дэлгэдэг
Сайхан санаатай улад юм.
Сэлгээ найхан нютагтаа
Сэнгэн, баясан нуугыт даа,
Золтой, солотой уладтаа
Зоригтой ябахы хүсээл даа.
Наһанайм харгыё үршөөһэн
Ноёхон, Ноёхон нютаг юм.
Гурбан мүрэнөөр бүхэлүүлхэн
Гайхамшаг газар гэдэг юм.

ХОСОРХОГҮЙ

Бороогой уһаар угаагдаад,
Бултайһан набшаһан ноб ногоон.
Байсатын мойһон сэсэглээд,
Боориин хормой саб сагаан.
Балшар наһанайм үе гэнтэ һанагдаад,
Байдалай хубилһы сасуулһамни жэгтэйхэн.
Бузар хамшагаар шалтаг-шалсай баряад,
Булайхан зониие зобооһон ноёд муухайхан.
Нарата дэлхэйн наадан юрэ бэшэ,
Наһанай жаргал зоболон хоёр тэгшэ.
Амитан бүхэнэй ажамидаржа захалхада
Ажабайдалай шэрүүн шалгалта эхилдэг.
Халдабарита гэгдэхэн тахал үбшэнэй хүжэрхэн
Хүрьхэтэ түбиин түүхэтэ шата дабаһан,
“Ковид-19” зудай адиста хүртэхэн
“Хүмүүн” гэжэ амитан Газар дэлхэйдэ ажаһууһан.
Хэдэн сая жэлнүүды хашалангүй дабажа,
Хойшолонгүй яһала жаргалтайл ерэхэн.
Хорин нэгэдэхи зуунда ерэжэ ерэжэ,
Хосорообди гэлдэн хүрдөөд, бээе зобооһон...
ХОСОРХОГҮЙ УЛАД ЗОН!

2020 оной табадугаар нарын 21

СИНКВЕЙ

Табан муртэй, рифмагүй, тусхай эрилтэтэй, бодомжолтой зохёол

Бууса -
Суута, түүхэтэ.
Орхигдоо, хооһороо, мартагдаа.
Мүнхэ тэнгэридээ эзэниинь бусанхай.
Харамтай.

Зуһалан –
Ашагтай, үүргэтэй.
Баясуулдаг, ажаллуулдаг, амаржуулдаг.
Байгаалиин найхан тэндэл ойлгогдодог.
Жаргал.

Алтаргана –
Алтаншуу, даамхай.
Сэсэглэнэ, һалбарна, бодомжолуулна.
Арадай дуунда, нааданда оронхой.
Хүндэтэй.

Эдэ синквейнүүдэй удхые ород хэлэн дээрэ тайлбарилхада иимэ:

1. Стойбище. Оставленное. Овеяно былой славой, собственной богатой историей. Хозяин давно покинул этот мир. Жаль.
2. Летник. Использовался бурятами с исторических времён. Там с удовольствием работали во благо всего, отдыхали душой и телом. Осознавали мощь, богатство, красоту природы. Пребывали в состоянии удовольствия и счастья.
3. Алтаргана. Кустарник с золотистой корой. Стойкий, вырастает корнями глубоко в землю. Заставляет задумываться о смысле жизни. О ней поётся в народной песне, её именем назван объединительный всебурятский фестиваль-наадан. Весьма почитаема в народе.

2018 оной арбадугаар һарын 15

Тус синквей тушаа һанамжанууд:

Намжилма Цыденова. Валера ахаймнай ямар найханаар бэшээб, сэдхэлэймни ямар бэ даа хүбшэргэй яншаһан мэтэ, ямар бэ даа хуушанайм шарха гэншэһэн мэтэ болобол. Хаанаб даа хадагалаатай нюуса дайрагдаа.

Бато-Цырен Дугаров. Тон гоёор, уранаар бэшээ. Уншахада аятай байна.

Ажаглалта. “Буряад хэлэнэй үдэрнүүд – 2018” гэхэн хэмжээ ябуулгада хабаадажа, гурбан синквей зохёохыемни хотын Исай Калашниковай номой санай мэргэжэлтэ Любовь Владимировна Гомбоевагай дурадхахада бэшэһэн хүм. Энээнэй түлөө конкурсын дүнгөөр илаһан хүнүүдэй тоодо оруулжа, шангай юумэхэн дипломтойгоор барюулһан юм.

Эдэ гурбан синквей-зохёолнууд Улаан-Үдын Захиргаанай соёл болбосоролой Хорооной болон И.К.Калашниковай нэрэмжэтэ хотын Гол номой сангай 2018 оной октябрь һарада хэблүүлжэ гаргуулһан “Эрхим синквейн – Лучший синквейн. Материалы творческого конкурса на лучшее поэтическое произведение на бурятском языке” гэжэ согсолбори соо оруулагдаһан.

ШОГТОЙ ЗУГААТАЙ УЛАДНАЙ

“Тиимүү?”, – гэгшэ хамба лама

*Хазаартал мориёо хүлэргэнгүй,
Хадая хайшан гээд дабадаг юм?
Хамагхан зондоо хэлсүүлэнгүй,
Ханилаад хайшан гээд ябадаг юм?*

Буряад арадай дуун

“Үдэшэ ерээрэй” гэхын орондо хүдөөдэ
“Һүндэ ерээрэй” гэгшэ һэн басагад аалиханаар.
Таамгайха-наар.
Тиимүү?

“Үдэшэ ерээрэй” гэхын орондо хотодо
“Мэндэ гүш...” гэдэг болонхой ханаатайханаар.
Мобильнигаар.
Тиимүү?

Хүрьһэтэ дэлхэйдэ түрэхэ гээшэ
Хүмүүнэй ехэ жаргал гэдэгынь мүн юм гү?
Хүниие бадараад, гомодхоохо гээшэ
Хара баргатанай адагынь болоно бэшэ юм гү?
Тиимүү?

Хананха үлүүтэйнэ хайшаашье юм –
Хэлэжэ заатагүй ойлгуулхаяа һэдэдэгынь.
Өөрсэ оролдожо нэгэнэй захалхадань,
Өөрынгөө үсэдые гаргаад лэ байха нүгөөдэнь.
Тиимүү?

2020 оной табадугаар нарын 17

ХОНИДЫЕ ТЭНДЭ АДУУЛДАГ НЭМ

*Холшор хаһадам хубсалуулжа,
Холын харгыда үрезгээ.
Хүсэлым сагтаяа сасуулжа,
Хүнгөөр ябалган – хүрөө гээ.
Дансаран Доржогутабай,
“Эжы”*

Зүүн Бэе.
Зүүдэн шэнги үе.
Зүүн Бэе.
Зутар тэнэгхэн багым үе.

Эжынгээ хонидые эндэ адуулдаг хэнби.
Эжэл нүхэдөөрөө хүхилдэн уһанда шунгадаг хэмди.
Эмээлэйнгээ бүүргые модон хобоо доро гасуулһанби –
Эмээлтэ моринһоо халижа хожомынь унаһанби...

“Влаас добын” баруун-хойто захада
Эрье дээрэхи дабхар шулуунуудай хоорондо,
Эдээн тухайгаа бэшэгүүды бэшэжэ хадагалһанби,
Мүнөөшье ошожо, тэдэнээ бэдэрхэээ һэдэдэгби.

Үргөөд тэдэ шулуунууды үзөө һаа гэжэ гү?
Үхибүүн наһанайм бэшэгүүд гаража ерэхэ хэн ха гэжэ гү?..
Зүүн Бэеынхид одоо энээнийем бү уншаһай даа:
“Зүнтэглэхөө забдаа гү Басаагайхимнай”, – гэлдэхэл даа,
Наадалжа намайгаа тэдэнэрни одоо жаргахал даа.

ХАБАРАЙ ҮДЭР

*... Майлын игаабари үбэртэ
Маряажэ һэмээхэн нэгэтэ,
Шарахан голтой ургынуудай
Шагаажа эхилхэнь гайхалтай.*

Георгий Дашабылов,
“Тэрэ хабарай ургынууд”

Хүүхэн түргөөр сонхо доогурни гараба,
Хүхюун гэшхэдэлээр яараһандал үнгэрбэ.
Хайшаа басаган яараба хаб,
Хэн тэрээнии хүлээнэ хаб?

Инаг ганса нүхэрын гү,
Энээгээд, баярлаад угтаха гү,
Озолдоод, үнэсэлдөөд абаха гү,
Одото дэлхэйдээ жаргаха гү?

Хорон хамшаг ходорбо хаяа,
Хабар хүсэндөө орожо эхилбэ хаяа,
Холын оронһоо шубууд бусаба хаяа,
Хүдөө газараарнай амархаяа нууба хаяа.

Алимай модон сэсэглэжэ эхилбэ гү,
Анхилаад найханаар, найдалымнай дэмжэбэ гү,
Ажабайдал үргэлжэлһөөр гэбэ гү,
Аза жаргал ерэнгүй яаха һэм гэбэ гү!

2020 оной табадугаар нарын 16

ЭНДҮҮТЭЙ

(Нэгэ часай туршада бодомжологдоһон асуудал)

*Ухаан бодолойнгоо хайшаашье шэглэһые би өөрөө мэдэдэггүйб,
хойноһоонь дахаад лэ ябаха ушартай болодогби.*

Мишель де Монтень

Хэнүүд бибди, мэдэнэ гүт?

Хэн байһанаа ойлгоно гүт?

Алтан дэлхэйдэ тохёолдоһон ушарһаа,
Атом, молекул, флюид, фотонһоо,
Хромосом, сперматозоид, үт***һөө,
Хурисалдаад, х***өөд, холисолдоһонһоо,
“Ген” гэгдэдэг удамайнгаа утаһа дагаад,
Хүн гэжэ нэрэ абаад,
Хүрьһэтэ дэлхэйдэ заагдаад,
Хүлжэһэн, амидарһан беебди,
Хуули гасалангүй мүндэлһэмди,
Хуу булта түрэл түхэмүүд болоһонбди.
Амар мэндэ, минии андуунар, найзанар,
Алтан худагынар, аза жаргал үрездэг худанар!

Хэлэн маанарта бултандамнай үгтэһэн,
Хоорондоо эбтэй хөөрэлдэгты гэһэн.
Зүгөөр бидэнэр хэлэ амаяа ондоогоор –
Хэрүүл шэрүүл гаргахын түлөө хэрэглэнэлди,
Харша үгэнүүдые бэе бээдээ хэлэнэлди.
(һунгамалнуудые шагнаһанаа һанабалби)

Хэлэмнай байтараа хэгдэмэл болоод,
Хэтэрхэдэй саашадаа Интернеттэ ороод,
Булмтарагшад болоһомди:
Бэе бээдээ атаа жүтөө үүсхэнэбди,
Бэе бээе хардажа һанаагаа амарнабди .
(Бодо бэээрээ харагданагүй хаямбибди).

Хурдан хэлэтэй болоһонгойнгоо ашаар,
Хоһон үлүүсэ ааша гарга гаргаһаар
Хүрьһэтэ дэлхэйдээ багтахаяа болиһон,
Хэрэлдээгүй байхы тэсэлээ бараһан,
Хуурмаг намуудай гэшүүд болоһон
Хүнүүд гэшэ гүбди, бухиндаһан.

Энэл гэшэ гү тушаан боложо,
Энэ дэлхэйдэ түрэнһэнэймнай булюу.
Хүхэ мүнхэ тэнгэри доро мүндэлжэ,
Хашаргүй һууһанаймнай харюу?

2019 оной арба нэгэдүгээр 11

Ирина Булгумова. Амар унсахдаа аагүтсег цуме беşebта, Valera-ахаї. Ene tiime exeer xeregteї baїgaа geeşe gү?

Басаа Валера. Аашалха-хулигаантаха дурамни заримдаа хүрэдэг. Гүрэн доторхи ажа-байдал ойлгогдосогүй болоно, хардалдаан, сэсэрхэлдээн олошорно. Ехэ наншалдаагүйгөөр энээнэй дүүрэхэнь орёошог гэхээр.

RadnaHanda Baldanova Ирина Булгумовада. Хоohon sanar, xlu тоohon болохол haj jym di, мүнөө сагаї хуnei bodol.

RadnaHanda Baldanova. Rybai Onar Хаiajm orsyylga byriadta тааруу.

Басаа Валера. Тиимэ гү? Маанарта ажамидарал үгэдэг Нарамнай нэгэ часай туршада 725 мянган хэмжээнэй зай гаталдагаараа сагшьегүй, зайшьегүй Замбуулиной агы нүхэн со-огуур, суранзата тоннель доогуур ниидэжэ ябатараа гэнтэ эрьен бусаа юм гү, яахан юм: Шэбэртымнай Няндаг Номогонович Очиров гэжэ хүмнай Омар Хайямтай уулзажа ерэхэн юм мэтэ тэрээнэй рубай шүлэгүүдыень оршуулаад, “Байгал” сэтгүүлдэ 2013 оной 6-хи дугаарта толилуулжархёо.

ҮРЕЭЛНҮҮД, ЮРӨӨЛНҮҮД

*Огторгойе харахадам холо шэнги аад,
Орохол бороогой түргэниинь бэ.
Оршолониие ханахадам холо шэнги аад,
Ошохол наһанай түргэниинь бэ.*

Буряад арадай урданай дуун

Юрөөлэй нангин юрөөлнүүдые,
Үреэлэй найхан үреэлнүүдые
Удхалан шагнажа абахаар гү,
Удхатай тэдэниинь байһаар гү?

“Жаргал” гээшэ дэлхэйдэ бии юм гэдэг.
Жаргалдаа дашууржа ябахые зариман үршөөдэг,
Зуу наһантай энээнии нүгөөдүүл жэшэдэг,
Зоболон үзэнгүй ябахые бэшэн үреэдэг.

Зүгөөр буддын шажанай хургаал шагнахада,
Жаргал бэшэ, зоболон лэ эндэ олохот гэдэг –
Сансарын хүлигэһөө мултархы тэрэнь номнолдог,
Диваажан-нирваанда ошожо жаргахы заабарилдаг.

Урданай буряадууд иигэжэ үреэдэг байһан:
“Үглөө бүри наранай найханиие хаража,
Үдэр бүри юрөөлэй найханиие дуулажа,
Ута наһатай, удаан жаргалтай,
Ажаһуухатнай болтогой!” – гэжэ.

Мүнөөнэй буряадууд ондоогоор хэлэдэг болоһон:
“Кризис мэдэнгүй,
Хододоо элүүр энхэ,

Тамир хүсэтэй,
Анда нүхэдтэй,
Хармаанаар дүүрэн
Ногоон мүнгэтэй,
Гараажаар дүүрэн машинатай,
Амаа хаангүй энеэжэ,
Нюдэёо тайлангүй жаргажа,
Хари гүрэнөөр амаржа,
Далайн эрьеэр хүхижэ,
Хододоо залуу,
Хүхюун ажаһуухатнай болтогой!” – гэжэ.

“Саг сагтаа,
Сахилза хүхэдөө” гэнэниинь зүб лэ ха даа.

2021 оной гурбадугаар нарын 8

ВАЛЕРИЙ ЦЫБИКОВЫЕ НҮХЭРЭЙ ЁҢООР ЁГТОЛОН ДУУРЯАЛГА (ПАРОДИ)

Бэе бээ наадалһан хороггүй шагша шүлэг, дуунууд буряад арадтамнай байһан лэ гээшэ. Өөрөө энэ хүн энээниие уншаад, шог зугаада дуратай туладаа энеэһэн юм даа.

I

Хадые хүндэлэн гарахадам,
Хүйтэн гээшэнь аргагүй.
Ханилһан нүхэртэйгөө һуухадам,
Жаргалтай гээшэнь сэгнэшэгүй.

Нуртаяа хүндэлэн гарахадам,
Намагтай гээшэнь аргагүй...
(Валерий Цыбиков “Сэгнэшэгүй”.)

Ёгтолол:

Хадые хүндэлэн гарахадам,
Хүйтэн гээшэнь аргагүй.
Ханилһан нүхэрөө о...озоходом,
Халуухан гээшэнь сэгнэшэгүй.

Нуртаяа хүндэлэн гарахадам,
Намагтай гээшэнь аргагүй.
Наһанайгаа нүхэрые... дарахадам,
Наартай гээшэнь садашагүй.

Добые хүндэлэн гарахадам,
Даарахаар халхитай, тэсэшгүй.
Дурлахан дээрээ гарахадам,
Дулааханш гэшэнь аргагүй.

Добуунии хүндэлэн гарахадам,
Дайдам уняартаат, баярлуулбагүй.
Дангинаа ханаатай харахадам,
Дурбиилгаад амаяа, хэрэглэбгүй.

II

Үндэр дээрэхээ харахадам,
Үргэн нютагайм холо гэшэнь.
Үетэн нүхэдөө ханахадам,
Ухааеи шэмэглээд гоё гэшэнь.

Хада дээрэхээ харахадам,
Хабтагай нютагайм гоё гэшэнь...
(*Валерий Цыбиков "Гоё гэшэнь".*)

Ётолол:

Үндэр дээрэхээ харахадам,
Үргэн нютагайм холо гэшэнь.
Үбсүүн өөдөн абирхадам,
Үндэгшөөд дорооо, гоё гэшэнь.

Хада дээрэхээ харахадам,
Хабтагай нютагайм гоё гэшэнь.
Ханилхан нүхэрөө ханахадам,
Хүлэрөөд үнөөх, хонин гэшэнь.

Табхар дээрэхээ харахадам,
Тальян нугымнай дүтэ гэшэнь.
Тарган дээрээ гарахадам,
Таатай хэлэшгүй гоё гэшэнь.

Уулын үндэрхөө харахадам,
Үзэсхэлэн гэдэгэйн гоё гэшэнь.
Үзөөд, дээрэхэнь буухадам,
Үзэлэй хонигүй, муу гэшэнь.

III

Аята голынгоо эрьедэ
Ардаг хонгорни хүлээнэл бииз.
Анхан түрэн нютагтаа
Амараг гансам хүлээнэл бииз.

Байгал далайнгаа эрьедэ
Баталһан гансам хүлээнэл бииз...
(Валерий Цыбиков “Хүлээнэл бииз”.)

Ёгтолол:

Аята голойнгоо эрьедэ
Ардаг хонгорни хүлээнэл бииз.
Амарагаа хүлээжэ ядахадаа
Анда нүхэртэм ошонол бииз.

Байгал далайнгаа эрьедэ
Баталһан гансам хүлээнэл бииз.
Хүлээжэ намайгаа ядахадаа
Хадамда хүршэдэм гаранал бииз.

Залууһаань лутаар дурлаһан
Захаамин хайратай нүхэр бииз.
Заяатаяа хүлээжэ ядашаһан
Зоболонтой тэсэбэригүй эхэнэр бииз.

ДОНДОК УЛЗЫТУЕВАЙ ШҮЛЭГ ОРШУУЛБАБ

2021 оной декабрь нарада Буряад Уластамнай Дондок Улзытуевай түрэнөөр 85 жэлэй ой үргэн дэлисэтэйгээр тэмдэглэгдээ. Буряадай Үндэнэн номой сангай эмхидхэлээр поэдэй ород хэлэн дээрэ оршуулагдаагүй шүлэгүүдые оршуулхы дурадхал-конкурс соносхогдоо һэн. Тиихэдэнь би “Нүхэртөө” гэжэ шүлэгыень оршуулһанби.

ДРУГУ

Говор твой агинский мне приятен,
Также мне совет отца бесценен,
И, конечно ж, матери напутствие,
И мужчины цельное стремление –
Все дороги, беру из них любое,
Попробовав, как лакомство фруктовое,
Стихов твоих начало открываю
И с ликованием читаю.

В масло превратив, преподнеси
Сочный свой язык агинский,
В сутру записав, ты мне прочти
Святой трактат отцовский.
Волю смелую мужчины
В силу превратив, приди ко мне,
Матери наказ душевный
В счастье обратив, вернись ко мне.

“Чёрное” и “белое”
Объедини и рассмотри,
“Твёрдое” и “мягкое”
Соедини и посмотри.
Пусть будет пасмурно, ненастно –
Ты ясным взором рассмотри,
Пусть будет плохо и несносно –
Светом сердца посвети.

“Да” и “нет” сцепившихся,
Исследуй, изучай,
“Истину” и “ложь” столкнувшихся,
Сличай и различай.
Над просторами отчизны,
Взмывая, полетаешь,
И на дорогах трудных жизни
Всего ты повидаешь.

Пока ты молод и силен
Волненью сердце приучай,
Души мелодии перезвон
Прекрасным звуком умножай.

Споткнувшись, падай хоть семь раз,
На восьмой воспрянешь,
Поднявшись так на этот раз,
Радость счастья ты познаешь.

Мүн 2016 ондо Дондок Улзытуевай 80 жэлэй ойе тэмдэглэн шүлэгүүдыень оршуулхын түрүүшын конкурс соносохгодоһон юм. Тиихэдэ оршуулһанаа һануулнаб.

ЯЗЫК НАШ БУРЯТСКИЙ

Как Байкал священен,
светел и прозрачен,
Как смех девичий звучен,
ясен, лучезарен
наш язык бурятский.

Как утренний туман
свеж и благодатен.
Как у матери ладонь
тёпел, ласков, нежен
наш язык бурятский.

Как родника чиста вода
также чист всегда.
Как лани ясные глаза
ясен, жив всегда
наш язык бурятский.

Словно конь-скакун ретивый
на дыбы встаёт
И в наступательном порыве
устремлён вперёд
наш язык бурятский.

Как бутон весной на сопке
распускается,
Как цветок на солнцепёке
раскрывается
наш язык бурятский.

Как завет отцовский важен,
свят и безупречен,
И как лезвие кинжала
тонок и отточен
наш язык бурятский.

Стилем мысль зашифрует,
чтобы враг не мог понять.
Тайн покровы расшифрует,
чтобы людям рассказать
наш язык бурятский.

Он рассудит спор не зря,
разрешив достойно,
Будто пулю из ружья
выпустив прицельно
наш язык бурятский.

Небожителей учение
способен распознать,
Наук высоких обучение
может постигать
наш язык бурятский.

Звёздною тропою
мирозданье сверя,
Поведал нам историю
Батора Гэсэра
наш язык бурятский.

Остёр, как меч булатный
Сагадай Мэргэна.
Одарён талантом
Ногодой Сэсэна
наш язык бурятский.

Историю народа
читит и бережёт.
Костру традиции рода
погаснуть не даёт
наш язык бурятский.

Трудовых свершений
подвиг воспеваает.
Связи поколений
словом закрепляет
наш язык бурятский.

Голос его звонкий
дивно разливается
И над всей Вселенной
эхом разлетается
наш язык бурятский.

На стремнине времени
возрождается.
В даль далёкую
устремляется
наш язык бурятский.

БАСАА ВАЛЕРЫН ЗОХЁОЛНУУД

1. Прибайкалье, пособие-путеводитель. Бурятское республиканское отделение Всероссийского общества охраны памятников истории и культуры, культурно-спортивный комплекс Прибайкальского района. – г. Улан-Удэ, 1990.

2. Сэтгүүлнүүдтэ толилогдоһон зохёолнууд болон оршуулганууд:

– “Байгал”, 1994 он, №№ 3-4. К.Стойновагай “Ванга”, баримтата туужа, оршуулга;

– “Морин хуур”, 2011, № 2. “Ямар удаан болообши даа”, зүжэглэмэл дуута домог;

– “Морин хуур”, 2011, № 5. “Галаб эрьелгэ”, басни;

– 2013 он, № 3. “Женни”, буряад хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн поэмэ.

– 2014 он, № 2. “Александрина”, буряад хэлэн дээрэ поэмэ.

– 2016 он, № 4. Марк Твен “Талархалта нүхэр”, рассказ, оршуулга.

– 2017 он, № 4. “Тарилга юу элирүүлээб?”, рассказ.

– 2020 он, № 4. Басаа Валерын шүлэгүүд, мүн Нина Доржиевагай ханамжа, бодолнууд.

3. Байкал-космос, общереспубликанская газета о тайнах Природы, Вселенной. Писал, редактировал и издавал в 1996-1998 годах.

4. TRUE REPORTS OF THE STRANGE & UNKNOWN. FATE, Januari 2001. USA \$4.95 CAN \$6.50. The Ulan-Ude Lights by Valery Dabaev. Translated by Roger T.Braun.

5. Контакты с запредельным. Опыт исследования энергоинформационных процессов во Вселенной и духовного сознания человека. Научно-популярное издание по уфологии, эниологии и парапсихологии. – Улан-Удэ, ГУП “Издательский дом “Буряад үнэн”, 2001 год.

6. Учебник жизни. Практическое пособие по формированию своей реальности, книга. – Москва, Амрита-Русь, 2010 год.

7. Этигэнэм. Эхэ найхан байгаали, буряад арад зоной ёһо заншалнууд, наада зугаанууд, хүгжэм дуунууд тухай багашуулда зорюулһан шүлэгүүдэй согсолбори. – Улаан-Үдэ, ИД “Буряад үнэн”, 2011 он.

8. Тайлаг тэмээн. Гүн ухаанай болон ан амитадай аймагууд тухай шүлэгүүд, баснинууд, таабаринууд, оршуулганууд, зүжэгүүд. Мүн Басаа Валерын үгэ дээрэ зохёогдоһон дуунууд эндэ ороһон. – Улаан-Үдэ, ИД “Буряад үнэн”, 2013 он.

9. “Үнгэрһэн сагай нэбшээн” гэжэ Басаа Валерын бэшэһэн зүжэгыг режиссёр Саян Жамбалов 2014 онһоо эхилжэ Буряад театрай тайзан дээрэ табина.

10. “Хэнзэ ногоон”, зүжэг. 2014 ондо “Буряад Уласта буряад хэлээ сахиһын, хүгжөөхын, һалбаруулхын гүрэнэй программы” бэлүүлхын тула һайн дуранай болон арадай театруудта табигдаха зүжэгүүдые бэшэхын конкурс соносхогдоһон байна. Тэндэ Цырен-Дондок Хамаевай «Хэнзэ ногоон» гэжэ романай удхаар Басаа Валерын бэшэһэн зүжэг Уласай журиин тогтоолоор 26 зүжэгүүд сооһоо эрхим гэжэ элирүүлэгдэжэ, нэгэдэхи һуури эзэлжэ гараһан.

Буряад Уласай соёл урлалай габыата ажал ябуулагша, режиссер Баярма Жалцанова тэрэ зүжэгыг Хэжэнгын арадай театрай болон Эдэрмэгэй театрай артистнуудтай хамта тайзан дээрэ табига, тэрэл ондо Буряад Уласта соносхогдоһон конкурсда илажа гараһан. Мүн 2015 болон 2017 онуудта соносхогдоһон конкурснуудта энэл зүжэг Улаан-Үдын тайзан дээрэ табигдажа, баһал нэгэдэхи һууринуудыг эзэлһэн.

2021 ондо Буряад театр мүн энэл романай удхаар тайзан дээрэ өөрынхээрэ зүжэг табяа.

11. Александра. Буряад хэлэ “Буряад Уласта сахин хүгжөөхэ” гэхэн Буряад Уласай программын хэмжээндэ Буряадай Уласай Соёлой яаманай мүнгэн сангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдээ. Энээн соо шүлэгүүд, поэмэнүүд, дуунууд, зүжэгүүд ороһон. – Улаан-Үдэ хото, ИП Бальжинимаев А.Б., 2015 он.

12. Шангай баталамжанууд:

– Буряад Уласта үнгэргэгдэһэн буряад хэлээ хүгжөөхын “Мүнгэн жороо” гэхэн фестиваль-конкурсда “Хэнээ ногоон” гэжэ зүжэг нэгэдэхи шатын дипломдо хүртэбэ гэжэ 2014 оной декабриин 15-24-эй баталамжа гэршэлнэ.

Ажаглалта. В прессе писали: Постановка пьесы “Хэнээ ногоон” доверена лучшему из народных театров — Кижингинскому народному театру совместно с Эдэрмэгским театром. И она осуществлена в декабре 2014 года.

В результате конкурсной постановки и показа данная пьеса по решению республиканского жюри заняла первое место среди народных театров Бурятии, и Кижингинскому и Эдэрмэгскому народным театрам вручён диплом лауреата первой степени Республиканского конкурса любительских театральных коллективов “Мүнгэн жолоо”. Кроме того, диплом “За лучшую режиссерскую работу” вручён режиссеру-постановщику, заслуженному деятелю искусств РБ Баярме Жалцановой, а “За лучшее музыкальное оформление” – Венере Гармаевой.

В рамках вновь объявленных конкурсов данная пьеса поставлена в 2015 и в 2017 годах на сцене Буряад театра и каждый раз получала первую Республиканскую премию;

– Удостоен литературной премии имени Цыдыпа Жамбалова за 2014 год в номинации “Автор поэтических произведений” за цикл работ опубликованных в газете «Толон» Агинского бурятского округа;

– XII Бүгэдэ буряадай Уласхоорондын “Алтаргана-2016” гэхэн Үндэһэн ехэ Буряад Уласай нааданда “Буряад хэлэн дээрэ эрхим ном. Уран зохёол” гэхэн заабарида илаба” гэжэ бэшэгдэһэн үнэмшэлгэ;

– XII бандида хамба лама Даша-Доржо Этигэловтэ зорюулагдаһан “Арбан эрдэниин үргэл-2016” гэхэн соёлой III Ехэ нааданда уран шүлэгшэдэй урилдаанда хабаадажа, “Этигэлэй хамбын үршөөл” гэжэ шүлэгын I шатын дипломдо хүртэһэн;

– 2016 он, декабрь нара. Дондок Улзытуевай түрэхөөр 80 жэлэй ойдо зорюулжа, ород хэлэн дээрэ оршуулагдаагүй тэрэнэй шүлэгүүдыень оршуулхын Буряад Уластахи конкурсда “Язык наш бурятский” (“Буряад хэлэн”) гэхэн шүлэг эрхим оршуулгануудай нэгэн гэжэ тэмдэглэгдэһэн;

– 2021 он, декабрь нара. Дондок Улзытуевай түрэхөөр 85 жэлэй ойтой дашарамдуулан тэрэнэй ямар нэгэ шүлэг оршуулхы конкурсын дүнгөөр “Другу” (“Нүхэртөө”) гэжэ шүлэг оршуулһандань диплом болон “Уран шадабаритайгаар оршуулһанай түлөө” гэхэн тусхайта шан барюулагдаһан.

13. Инаглал. “Буряад Уласта буряад хэлэ сахин хүгжөөхэ” гэхэн Буряад Уласай программын хэмжээндэ Буряад Уласай Соёлой яаманай мүнгэн сангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдээ. Тус гүн ухаанай болон ирагуу поэзиин согсолбори дотор шүлэгүүд, поэмэнүүд, оршуулганууд ороһон. Буряад Уласай үндэһэтэнэй номой сан, 2017 он.

14. Эрхим синквей, сборник. Материалы творческого конкурса на лучшее поэтическое произведение на бурятском языке. Комитет по культуре Администрации г. Улан-Удэ, Центральная городская библиотека имени И.К. Калашникова. г. Улан-Удэ, 2018 год. В сборник вошли три синквейя Басаа Валеры “Бууса” (“Стойбище”), “Зуһалан” (“Летник”) и “Алтаргана” (“Алтаргана”).

15. Уран үгын урасхал: мүнөө үеын буряад үгүүлэл, согсолбори. Буряад Уласай Ехэ һургуулиин хэлэ бэшэгэй ухаанай дэд-эрдэмтэн, доцент Лариса Халхарова болон хэлэ бэшэгэй ухаанай дээдэ эрдэмтэн, доцент Ирина Булгутова гэгшэдэй согсолборилжо хэблүүлһэн ном. – Улаан-Үдэ хото, ООО “А-Принт”, 2018 он. Энэ ном соо Басаа Валерын “Табисуур”, “Тэнгэриһээ заяагдаһан амитан байгаа гү?”, “Замай зураглалнууд. Эссе гэхэ гү, али ниитэлэгшын этюдүүд” гэжэ гурбан үгүүлэлнүүд оруулагдаһан.

16. Дондогнай, һамаёомнай, нүхэднай... Согсолбори. Шэбэртын уран үгэтэ зургаан хүбүүд тухай һанамжанууд, зохёолнуудһаань хэнэгүүд. Даширабдан Батожабайн нэрэмжэтэ Залуушуулай номой сан, Улаан-Үдэ хото, 2018 он.

17. Поэзиин маягаар согсолборилогдоһон түүхын баримтануудтай гурбан хубитай дуу хүгжэмтэ уран һайханай радиодамжуулганууд. Гурбан хубиһаа бүридэһэн тус радиодамжуулгыг Буряад-ФМ радиогой сурбалжалагша Цырегма Гергенова “Сэдхэлэй гуламта” гэхэн сэдэбтэ уншаһан.

I. 2020 оной июлийн 5-да уншагдаһан, дамжуулга 54 минута үргэлжэлнэ.

II. 2020 оной июлийн 20-до уншагдаһан, 57 минута үргэлжэлнэ.

III. 2020 оной августын 4-дэ уншагдаһан, 1 час 33 минута үргэлжэлнэ.

Нэгэдэхи хуби. Урдандаа нютагтаа дууладаг байһан дуунуудай заримые эжынь хүбүүндээ мэндэ ябахадаа дуулажа үгэһэн байгаа. Мүнөө сагай дуушад тэдэ дуунуудые мэдэдэггүй, дууладаггүй. Тэдэниинь Басаа Валера хүбүүниинь миндаһан дээрэ буулгажа абаһанаа эндэ табяа. Мүн тус дамжуулгада Дондок Улзытуевай, Цыбигмит Дамдинжаповагай, Басаа Валерын шүлэгүүд уншагдаа. Шүлэг бүхэнэй удаа урдандаа хүдөө нютагуудта дууладаг байһан, мүнөө сагта дуулагдахаяа болиһон хоморой 10 дуунууд гүйсэдхэгдөө. Тэдэ дуунуудые Басаа Валерын эгэшэ Очирова Дулма (Баваасан), зээ хүбүүн Бата Очиров, Сагаан Уулын эхэнэрнүүд Цыбигмид Дамдинжапова Дулмажаб Санжиева хоёр болон Шэбэртын Дугармаа Гыдыпова, Сэжэдмаа Насыкова, Вера Дондукова, Владимир Будаев гэгшэд дуулана.

Хоёрдохи хуби. 1920-30-аад онуудаар нютагтань коммуна, артель, колхоз тогтоһон тухай эжынгээ болон эжынь эгэшэ Дарису нагаса хоёрой хөөрэһые Басаа Валера миндаһан дээрэ буулгажа абаһан байгаа. 1940 ондо Буряад-Монгол Уласай ажалай түрүүшүүлтэй хамта Москва хото ошоһон, тэндэ ордендо хүртэһэн тухайгаа мүн эжынь хүбүүндээ хөөрэжэ үгэһэн. Эдэнэрэй хөөрөөн 31 минута үргэлжэлнэ. Саашань Басаа Валерын шүлэгүүд уншагдаа. Шүлэг бүхэнэй һүүлдэ нютаг нугынгаа зоной урдань дууладаг байһан 9 дуунуудые Вера Дондукова, Сэсэг Дармаева хоёр дуулажа үгөө.

Гурбадахи хуби. Үнгэрөөшэ зуун жэлэй хорёод-гушаад онуудаар манай Буряад дайдын нютаг нугануудаар Зүблэлтын засаг түрэ тогтожо, хүдөөгэй хотон айлнуудай дунда хамтаралгын ехэ ажал ябуулагдажа, улад зоной адууһа малынь, зөөри зөөшынь хуряжа, шадалтай айлнуудые нюдарган баян кулагууд гэжэ нэрлээд, эрхынь хаһажа, сүлэлгэндэ ябуулһан, харин үлөөшэ зонийнь коммуна, артель, колхоз гэдэгүүдтэ оруулжа эхилһэн гэшэ. Шэнэ засагта дурагүй хүдөөгэй баян, шадалтай, эдэбхитэй зарим зон нюусаар хэлсээ баталжа, улаантанай Зүблэлтэ засагыг унагааха гэжэ шиидэһэн байгаа. Тиин тэдэнэр 1930 оной мартын нэгэнэй һүни гэнтэ Шэбэртэдэ болон ойро тойронхи ород дэрээвэнүүдтэ зэбсэгтэ буһалгаа эхилһэн юм. Хожомынь тэрэ буһалгаан “сагаантанай”, “бандидуудай”, “кулагуудай” восстани гэжэ нэрлэгдэһэн.

Шэбэртэдэ эхилһэн тэрэ шүһата хүдэлөөн тухай эжынгээ эгэшэ Дарису нагаса болон өөрынь эжы Басаан хоёрой хөөрэһые Басаа Валера тэдэнэйнгээ амиды мэндэ ябахада бэшэжэ, миндаһан дээрэ буулгажа абаһан байгаа. Тэрэ хатуу үе сагыг үзэһэн, зобоһон тулиһан тухайгаа Дарису нагасань эндэ хөөрэнэ. Дарису нагасынь һаһанай нүхэр Дэлгэр Гомбоев тиихэдэ “КИМ” колхозой түрүүлэгшэ ябаһан, тиин буһалгаа эхилһэн баяшуулда бусад эдэбхидтэй хамта баригдажа, хүлигдэжэ, мори шаргада һуулгуулжа, алуулхынь урда дэрээвэн абаашагдажа тушаагдаһан байгаа. Доржо хүбүүниинь тэрэ үедэ хоёр һаһатай байһан.

Тус хөөрэлдөөндэ Дарисуу нагаса, эжы хоёрһоонь гадна мүн Басаа Валерын эгэшэ Дулсан хабаадалсана (26 минута үргэлжэлнэ).

Мүн энэ радио-дамжуулгада Шэбэртын хүбүүдэй шүлэгүүд уншагдаа: Дондок Улзытуевой, Цырен-Дондок Хамаевой, Владимир Жалсановой, Басаа Валерын. Буряд арадайнгаа урданай болон нютаг оронойнгоо аялга найхан 21 хүгжэм дуунуудые ирагуу найхан хоолойтой дуушад Домна Раднаева, Надежда Раднаева, Вера Дондукова, Сэпэлма Биликowa, Елена Тогочиева гэгшэд дуулаа.

18. Бурятская детская драматургия. Сборник избранных произведений бурятской детской драматургии конца XX – начала XXI, подготовленный преподавателями Восточно-Сибирского государственного института культуры./ Составитель студент А.В. Исаков; ответственный редактор доктор исторических наук И.С. Цыремпилова; научный редактор доктор филологических наук З.А. Серебрякова. – Улан-Удэ, Издательско-полиграфический комплекс ФГБОУ ВО ВСГИК, 2020 год. В сборник вошли переводы на русский язык избранных произведений бурятской детской драматургии конца XX – начала XXI века, в котором представлено творчество четырёх авторов, в том числе пьеса Басаа Валеры «Как Дамби в космосе побывал» в переводе Баира Баторова.

19. Современная литература народов России. Драматургия. Антология. Программа поддержки национальных литератур народов Российской Федерации. Организационный Комитет по поддержке литературы, книгоиздания и чтения в Российской Федерации. Председатель С.Е.Нарышкин. Москва, 2020 год.

В данную антологию вошли переводы драматических произведений, написанных на 40 национальных языках народов и народностей Российской Федерации. Книга весьма объемная, весит 3,5 кг. Бурятия и бурятский язык в ней представлены пьесами Басаа Валеры «Хулан» и Александра Лыгденова «Каменное сердце».

Интересно отметить встретившуюся проблему доставки книг в республику. На Бурятию было выделено 4 экземпляра книги: двум авторам, Минкультуры и Нацбиблиотеке. Получить их в Москве по указанному адресу надо было самим, но таких возможностей у Минкультуры Бурятии не нашлось. Автор (Басаа Валера) узнал об этом только в сентябре 2021 года. Друзья автора в Москве съездили и получили все четыре экземпляра, но с отправкой их получилась заминка: никто из знакомых пассажиров авиарейсов не брался доставить их в Улан-Удэ, ведь у каждого своя ручная кладь со строго ограниченным весом, а те четыре книги очень тяжёлые – весили 14 кг. Но Алдар Жамьянов проявил настойчивость, и в конце концов в два приёма отправил их в Бурятию: часть самолётом со своими родственниками, а другую часть позже на личном аэотранспорте (худанартайгаа). Причём в последнем случае супруги (худанарынь) на своей машине прямиком, без задержки в Улан-Удэ отправились в Баргузин (дело было ночью, принимать книги было некому). Только приехав в Улан-Удэ после отдыха, из Баргузина, передали книги по назначению. Министр культуры Бурятии Соёлма Дагаева торжественно, с цветами, вручила авторам их законные экземпляры в декабре 2021 года в зале Национальной библиотеки.

... В Антологии представлены все основные драматические жанры и их разновидности: эпические трагедии, сюжетно опирающиеся на национальные эпосы, исторические саги, социальные и психологические драмы, сатирические и шутовские комедии, пьесы-сказки, монопьесы на документальной основе, а также другие оригинальные формы, востребованные традиционным и современным театром.

Ожидание широкого зрительского отклика во многом определяет и проблематику пьес. Трагические события в истории народа, проблемы национальной самоидентификации, осмысление духовных и религиозных традиций, тревога за сохранения языка и обычаев предков, защита естественного жизненного уклада и первозданности родной природы, болезненные аспекты человеческих взаимоотношений, тёмные и светлые стороны внутреннего мира героев – всё это живо, наглядно изображается драматургами в разно-

образии оригинальных и сильных характеров.

Уверены, что уникальный художественный материал, представленный в Антологии, даст возможность популяризировать достижения национальных театров как в России, так и, в перспективе, на международной арене, а наши драматурги значительно расширят круг своих неравнодушных читателей и зрителей.

20. а) Национальная библиотека Республики Бурятия. XX книжный салон. Диплом. Награждается Дабаев Валерий Цыренович в номинации “Лучший читатель года на бурятском языке”. Директор Ж.Б. Ильина. Улан-Удэ, 25 сентября 2015 года;

б) Национальная библиотека Республики Бурятия. XXVI книжный салон. Главная книжная ярмарка Бурятии. Диплом. Награждается Дабаев Валерий Цыренович (Басаа Валера) в номинации «Лучший читатель года – 2021». Директор Л.В. Гармаева, г.Улан-Удэ, 10 декабря 2021 года.

21. Зүүн Сибириин соёлой дээдэ нургуули (ВСГИК). 5-дахи курсын “Литературное творчество” гэжэ шэглэлэй оюутан, 2022 ондо тус дээдэ нургуули түгэсхэгшэ Александр Исаков гүрэнэй шалгалтада Басаа Валерын “Чингисхаан. Хаанай Анда-Барнууд, фүжин-гүүд” гэжэ түүхэтэ драмые ород хэлэн дээрэ оршуулжа, дипломно ажалаа эрхимээр хамгаалаа. Эрдэм шэнжэлэлгын талаар хүтэлбэрилэгшэнь доцент Сангадиева Эржен Гэндэновна, кафедрые захирагша профессор Серебрякова Зоя Александровна.

Александр Исаков Буряадай эрдэмэй түбэй (БНЦ ИМБит) аспирантурада ажаллахаяа ороо.

22. “Энэрэл хайра”. Басаа Валерын уянгата энэ зүжэгые ород хэлэн дээрэ Александр Исаков оршуулаа, 2022 он.

23. Они живут рядом. Энергетические сказки. В память петербурженки Марины Молосхуловой Басаа Валера собрал и подготовил к печати её энергетические сказки. Двадцать коротеньких сказок иллюстрированы двадцатью рисунками детей от пяти и до восьми лет детских садов и начальных классов школ города Улан-Удэ. Издано в г. Улан-Удэ, 2022 год.

24. Заяанайнгаа замаар ябаһаарби. Тобшо зураглалнууд. Басаа Валерын намтарһаа зарим тэды хэһэгүүд, гэрэл зурагууд эндэ үгтэнэ. – 2022 он.

25. Дуунууд: “Алташамни”, “Намар”, “Нойр”, “Нүхэдтөө”, “Талын дуун”, “Уужам талын дундахана”, “Хатан Хёлго”, “Эрьелдэжэ хатарая”, “Этигэнэм”, “Сагаалганаар”, “Дэлхэй дүүрэн дуран”, “Зун”, “Эзэн Богдын үрээ”, “Тэлэмбэ”, “Залуу хүбүүндэ”, “Шэбэртын дуулал”, “Дабаатын аялга”.

Басаа Валерын үгэ дээрэ эдэ дуунуудые композиторнууд Владилен Пантаев, Владимир Бухаев, Нацагдорж Нямдорж, Барас Дабаев гэгшэд зохёһон.

Мүн Санкт-Петербурлын композитор Пётр Тучков Басаа Валерын бэшэһэн “Бальжан хатан” гэжэ дуурида (опера) “Дуэт Бальжан хатан и Дугара”, “Ариозо Бубэй Бэйлэ”, “В лагере хори-бурят” гэхэн хүгжэмүүдые зохёһон.

НЮТАГНИ

Тайбан тайжа нүхэдни,
Түрэл угсаата арадни,
Түүхые ираһан изагууртамни,
Түрэхэһөөм субад эрдэнимни.

Һалхи шуурганшые шангадуужан,
Һаадагай һомоншые харбуужан,
Һайхан булагтнай хатахагүйл,
Һахюуһан тэнгэритнай орхихогүйл.

Мянган жэлнүүд үнгэрүүжэн
Мүнхын баатарнууд ургуужан,
Уласай зориг мүхэхэгүйл,
Угайнь утаһан таһархагүйл.

Сэсэн үгэтэ уладаараа,
Сэнгүү хүхюун басагадаараа,
Сүсэгы һайхан сайгаараа,
Сэбэр аршаанта булагаараа,

Сэнхирлээшэ дайдаараа,
Сэдьхэл зүрхыем татаһаараа
Сэсэрлигтэ ороноймни
Сэсэг нугата нютагни.
Шэбэртэмни...

2018 он, нэгэдүгээр һарын 10

ГАРШАГ

Энэрэл хайра (уянгата зүжэг).....	3
Эзэмдэгшэдтэ (шүлэг)	26
Даадаа (гашуудалта драма).....	27
Амин бэеыень урагшань, урагшань зүдхүүлээ (шүлэг).....	50
Луугай эшээндэ (гурбан хубитай найруулал)	51
Ерэхэб даа заатагүй (шүлэг). <i>Булат Жанчилов</i>	63
Зурынал, зурынал харгынууд (шүлэг)	63
Хөөрэлдөөн (телепатиин аргаар хэгдэһэн ярилдаан).....	64
Хабарай бодол (шүлэг).....	68
Буряд басагад (үгүүлэл)	69
Буряд- монгол басагадта соло дууданам (шүлэг)	70
Дуунайм гүйдэлы... (шүлэг).....	70
Бальжан хатан (гурбан үйлэтэй үльгэр түүхэтэ зүжэг).....	71
Бальжан хатанай дуун.....	90
Үйлэтэй тэнгэрийн оршомдо	90
Татамаархан (дуун).....	91
Саяан уулын энгэртэ (табан үйлэтэй драма)	92
Эхэнэрнүүд дуулана	109
Ган-Булад (Шаралдайн хөөрөөн)	110
Үйлын үри (шүлэг)	128
Өөдэнь шэдэһэн шулуун (хайратай амитад тухай үгүүлэл)	129
Дэгнүүл дэрлэн мүнхэршөө (шүлэг)	140
Арюун сан бадараг лэ (шүлэг)	141
Тэрэ холын хотондо (дайнай үеын үхибүүдтэ зорюулһан дүрбэн үйлэтэй зүжэг)	142
Шаглай (трагикомеди, киносценари).....	164
Амаршалнаб эхэнэрнүүдые (шүлэг).....	183
Аажам хүниин утаханда (шүлэг).....	183
Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн (зүжэглэгдэһэн үльгэр).....	184
Ажабайдал (шүлэг)	197
Байгал далайн эрьедэ	198
“Байкал” пансионатда бугааша уран гуурһатадта	198
Һурагшадай дуулал	199
Байгалай эрьедэ һуунам (дэлхэйдэ боложо байһан байлдаанууд бодолдомни оробо).....	200
Далай ламын айладхал.....	201
Асуудал.....	202
Интеграл абажа яданам	203
Хүүгэд шүлэгүүды уншана.....	204
Оршолонто дэлхэйн табисуур	205
Поезд хуугайлан үнгэрөө һэн.....	205
Мегаполисай хойшолон (Япондо болодог ушарнуудай нэгэн)	206
Гансахан бэеын зүдэрһые.....	207
Эхын гуниг	208
Арадай багшада.....	210

Уянга	210
Түрэлхи уласаа хүндэлхэн... (хамтын зохёол).....	211
Элинсэгтээ айлшалбаб.....	213
Шэбэртын дуулал (дуун)	214
Эжы тухай (монгол дуунай маягаар)	215
Хогоосон дэлхэй	216
Сагаалганай угтамжа.....	217
Сагаалган	217
Найхан үрээлтэй Сагаа харамнай.....	218
Дадал номондо соло дууданам	218
Зургаан-Дэбэй	219
Хосорхогүй.....	219
Синквей	220
Шогтой зугаатай уладнай	221
“Тиимүү?”, – гэгшэ хамба лама	221
Хонидые тэндэ адуулдаг нэм.....	222
Хабарай үдэр	223
Эндүүтэй (нэгэ часай туршада бодомжологдохон асуудал)	224
Үрээлнүүд, юрөөлнүүд	225
Валерий Цыбиковые нүхэрэй ёһоор ёгтолон дууряалга (пароди)	226
Дондок Улзытуевай шүлэг оршуулбаб	228
Другу	228
Язык наш бурятский.....	230
Басаа Валерын зохёолнууд	232
Нютагни	237

БАСАА ВАЛЕРА (Дабаев Валерий Цыренович)

ГҮН СЭДЬХЭЛЭЙ УРАСХАЛ
«Течение глубинной мысли»

На обложке иллюстрации *Баир и Барас Дабаевых*

Верстка *В.И. Афанасьева*
Корректор *П.Б. Долсонова*

ISBN: 978-5-91407-293-0

9 785914 072930

Сдано на вёрстку 22. Подписано в печать 22.
Формат 60х90^{1/8}. Бумага офсетная №1
Гарнитура Arial. Печать офсетная. Усл. печ.л.
Тираж 300 экз. Заказ № 148.

Издательство АО «Республиканская типография»
Отпечатано в АО «Республиканская типография»
670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13